

**ÖRNEKLİ-AÇIKLAMALI-KARŞILAŞTIRMALI
TEMEL BELGELERDE
İNSAN HAKLARI**

λ

Muharrem BALCI

Gülden SÖNMEZ

DANIŞMAN YAYINLARI : 4

ISBN 975 8302-02-7

Dizgi : Danışman
Kapak : Danışman
Uygulama : Ferhat ınar
Baskı-Cilt : Yıldızlar Matbaacılık A.Ő.
1. Baskı : Nisan 2001

Muharrem BALCI
Gülden SÖNMEZ

λ

ÖRNEKLİ-AÇIKLAMALI-KARŞILAŞTIRMALI
**TEMEL BELGELERDE
İNSAN HAKLARI**

danışman

Vatan Cad.
Şehit Pilot Mahmut Nedim Sk.
N: 15/3 Aksaray —İstanbul
Tel: (0 212) 524 07 76

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	8
TAKDİM.....	11
ÖNSÖZ	15
BİRİNCİ BÖLÜM	
ULUSAL DÜZENLEMELER	23
ANAYASAL DÜZENLEME.....	25
1982 ANAYASASI	26
İKİNCİ BÖLÜM	
ULUSLARARASI TEMEL BELGELER	85
ULUSLARARASI TEMEL BELGELER	87
ULUSLARARASI SÖZLEŞMELERİN	
TÜRK HUKUK NORMLARI KARŞISINDAKİ YERİ.....	89
BİRLEŞMİŞ MİLLETLER BELGELERİ	91
BM İNSAN HAKLARI EVRENSEL BİLDİRİSİ (İHEB)	91
KİŞİSEL VE SİYASAL HAKLARA İLİŞKİN ULUSLARARASI SÖZLEŞME	
(KİSHUS)	97
EKONOMİK, SOSYAL VE KÜLTÜREL HAKLARA İLİŞKİN	
ULUSLARARASI SÖZLEŞME (ESKUS).....	109
İŞKENCEYE VE DİĞER ZALİMCE, İNSANLIK DIŞI YA DA	
ONURKIRICI DAVRANIŞ YA DA CEZAYA KARŞI SÖZLEŞME (İKAS).....	115
HERKESİN İŞKENCEYE VE DİĞER ZALİMANE,	
İNSANLIK DIŞI VEYA ONURKIRICI MUAMELE VEYA	
CEZAYA KARŞI KORUNMASINA DAİR BİLDİRİ (İKAB)	120
HER TÜRLÜ İRK AYRIMCILIĞININ TASFİYE EDİLMESİNE İLİŞKİN	
ULUSLARARASI SÖZLEŞME (IRAYT)	123
KADINLARA KARŞI HER TÜRLÜ AYRIMCILIĞIN	
TASFİYE EDİLMESİNE DAİR SÖZLEŞME (KAYT).....	128
KADINLARA KARŞI HER TÜRLÜ AYRIMCILIĞIN ÖNLENMESİ	
SÖZLEŞMESİNE İLİŞKİN SEÇMELİ EK PROTOKOL.....	140
BİRLEŞMİŞ MİLLETLER KADINLARIN SİYASAL HAKLARINA İLİŞKİN	
SÖZLEŞME (KASH)	145
KADINLARA KARŞI ŞİDDETİN TASFİYE EDİLMESİNE DAİR BİLDİRİ	
(KAŞT)	146

DİN YA DA İNANCA DAYALI HER TÜRLÜ HOŞGÖRÜSÜZLÜĞÜN VE AYRIMCILIĞIN KALDIRILMASI BİLDİRGESİ (DİDT).....	152
SOYKIRIM SUÇUNUN ÖNLENMESİ VE CEZALANDIRILMASI SÖZLEŞMESİ (SOYSÖS).....	155
ÇOCUK HAKLARI BİLDİRGESİ (ÇOHAB)	157
ÇOCUK HAKLARINA İLİŞKİN SÖZLEŞME (ÇOHAS)	159
EĞİTİMDE AYRIMCILIĞA KARŞI SÖZLEŞME (EAKS)	174
KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARININ BARIŞIN VE ULUSLARARASI ANLAYIŞIN GÜÇLENDİRİLMESİNE, İNSAN HAKLARININ GELİŞTİRİLMESİNE VE İRKÇİLİK, APARTHEİD VE SAVAŞ KIŞKIRTICILIĞI İLE MÜCADELE EDİLMESİNE KATKIDA BULUNMASI İLE İLGİLİ TEMEL PRENSİPLER BİLDİRİSİ (KİAB)	178
MAHPUSLARIN ISLAHI İÇİN TEMEL PRENSİPLER (MAHİT).....	184
MÜLTECİLERİN HUKUKİ DURUMUNA DAİR SÖZLEŞME (MÜHUS)	185
HUKUKDİŞİ, KEYFİ VE KISAYOLDAN İNFAZLARIN ETKİLİ BİÇİMDE ÖNLENMESİ VE SORUŞTURULMASINA DAİR PRENSİPLER (HUKİS)	199
SUÇTAN VE YETKİ İSTİSMARINDAN MAĞDUR OLANLARA ADALET SAĞLANMASINA DAİR TEMEL PRENSİPLER BİLDİRİSİ (SUÇYİM).....	203
GELİŞME HAKKINA DAİR BİLDİRİ (GEH).....	206
KANUN ADAMLARI İÇİN TALİMATNAME (KAT)	211
KANUN ADAMLARININ ZOR VE SİLAH KULLANMALARINA DAİR TEMEL PRENSİPLER (KAZHİP).....	216
AVUKATLARIN ROLÜNE DAİR TEMEL PRENSİPLER (AVROT)	221
SAVCILARIN ROLÜNE DAİR YÖNERGE (SAROY).....	226
YARGI BAĞIMSIZLIĞINA DAİR TEMEL PRENSİPLER (YAB)	231
HAPİSLİKDIŞI TEDBİRLER İÇİN BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ASGARİ STANDART KURALLARI (TOKYO KURALLARI) (HADİT).....	234
HERHANGİ BİR BİÇİMDE TUTULAN VEYA HAPSEDİLEN KİŞİLERİN KORUNMASI İÇİN PRENSİPLER (İLKELER) BÜTÜNÜ (TUHAK)	243
MİLLÎ ORGANLARIN STATÜ VE GÖREVLERİNE İLİŞKİN İLKELER	254
YASA UYGULAYAN GÖREVLİLERİN DAVRANIŞ KURALLARI (YUG)	258
BİRLEŞMİŞ MİLLETLER, BİLİM VE KÜLTÜR KURUMU (UNESCO) TÜRKİYE MİLLÎ KOMİSYONU YÖNETMELİĞİ	260
BÖLGESEL İNSAN HAKLARI BELGELERİ	262
İNSAN HAKLARININ VE TEMEL ÖZGÜRLÜKLERİNİN KORUNMASINA İLİŞKİN SÖZLEŞME (AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ) (İHAS)	262
İNSAN HAKLARINI VE ANA HÜRRİYETLERİ KORUMAYA DAİR SÖZLEŞMEYE EK PROTOKOLLER	284
İNSAN HAKLARI AVRUPA MAHKEMESİNİN YARGILAMALARINA KATILAN KİŞİLERLE İLGİLİ AVRUPA SÖZLEŞMESİ (İHAMYAK)	290
AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ (İHAM)	295
AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ'NE BAŞVURMAK İSTEYENLER İÇİN AÇIKLAMA	306

AÇIKLAYICI NOT	309
BAŞVURU DİLEKÇESİ FORMU	314
BAŞVURU ÖRNEĞİ	319
İŞKENCENİN VE İNSANLIKDIŞI VEYA ONUR KIRICI MUAMELE VE CEZANIN ÖNLENMESİ İÇİN AVRUPA SÖZLEŞMESİ (İÖS)	336
ULUSAL AZINLIKLARIN KORUNMASINA İLİŞKİN ÇERÇEVE SÖZLEŞME (ULAZ).....	344
AVRUPA GÜVENLİK VE İŞBİRLİĞİ KONFERANSI (AGİK).....	351
HELSİNKİ NİHAİ SENEDİ.....	352
PARİS ŞARTI.....	356
AGİK İNSANİ BOYUT KONFERANSI MOSKOVA TOPLANTISI BELGESİ ...	358
İNSAN HAKLARI BİLDİRGESİ	368
DEMOKRASİYE KARŞI BİR TEHDİT OLARAK HOŞGÖRÜSÜZLÜĞE İLİŞKİN BİLDİRGE	370
ANLATIM VE BİLGİ ÖZGÜRLÜĞÜ BİLDİRGESİ.....	372
AVRUPA SOSYAL ŞARTI	374
AVRUPA KONSEYİ BAKANLAR KOMİTESİ İNSAN HAKLARI ÖĞRETİMİ BİLDİRGESİ (TAVSİYE KARARI)	384
AVRUPA BİRLİĞİNDE GENİŞLEME KOPENHAG AVRUPA KONSEYİ VE “KOPENHAG KRİTERLERİ”	385
AVRUPA HASTA HAKLARININ GELİŞTİRİLMESİ BİLDİRGESİ	388
AVRUPA BİRLİĞİ TEMEL HAKLAR BİLDİRGESİ	393
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
İSLÂM'DA İNSAN HAKLARI	405
İSLÂM'DA İNSAN HAKLARI BELGELERİ.....	407
İSLÂM'DA İNSAN HAKLARI	407
İSLÂM KONFERANSI YASASI (İKY)	408
İSLÂM'DA İNSAN HAKLARI BEYANNAMESİ	410
İSLÂM'DA İNSAN HAK VE HÜRRİYETLERİ BEYANNAMESİ.....	414
KUR'AN-I KERİM (İSRA SURESİ).....	429
H. MUHAMMED'İN “VEDA HACCI” HUTBESİ.....	431
KAYNAKÇA.....	433
DİZİN.....	437

KISALTMALAR

AGİK	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
ATHŞ	: Avrupa Temel Haklar Şartı
AZHB	: Ulusal ve Etnik, Dinsel veya Dinsel Azınlıklara Mensup Olan Kişilerin Haklarına Dair Bildiri
AVROT	: Avukatların Rollerine Dair Temel Prensipler
AVSAŞ	: Avrupa'daki Büyük Savaş Suçlularının Kovuşturulması ve Cezalandırılması Anlaşmasındaki Nuremberg Kuralları (Londra Anlaşması)
BİTİB	: Bilimsel ve Teknolojik İlerlemelerin Barışım ve İnsanlığın Yararına Kullanılmasına Dair Bildiri
BM	: Birleşmiş Milletler
CMUK	: Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu
ÇOHAB	: Çocuk Hakları Bildirisi
ÇOHAS	: Çocuk Hakları Sözleşmesi
DİDT	: Din ve İnanca Dayanan Her Türü Hoşgörüsüzlüğün ve Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesine Dair Bildiri
EAKS	: Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme
ESKUS	: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi
GEH	: Gelişme Hakkına Dair Bildiri
HABAH	: Halkların Barış Hakkına Dair Bildiri
HADİT	: Hapislik Dışı Tedbirler İçin BM Asgari Standart Kuralları (Tokyo Kuralları)
HUKİS	: Hukuk dışı, Keyfi ve Kısayoldan İnfazların Etkili Biçimde Önlenmesi ve Soruşturulmasına Dair Prensipler
IRAYT	: Her türlü Irk Ayrımcılığının Tasfiye Edilmesine Dair Uluslararası Sözleşme
İHAM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
İHAMİ	: İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi'nin İçtüzüğü
İHAMYAK	: İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi'nin Yargılamalarına Katılan Kişilerle İlgili Avrupa Anlaşması.
İHAS	: İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Korumaya Dair (Avrupa) Sözleşmesi
İHASB	: Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Savunucuları Bildirgesi
İHEB	: İnsan Hakları Evrensel Bildirisi
İKAS	: İşkenceye ve Diğer Zalimane, İnsanlık dışı veya Onur kırıcı Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme
İKAB	: Herkesin İşkenceye ve Diğer Zalimane, İnsanlık dışı veya Onur kırıcı Muamele veya Cezaya Karşı Korunmasına Dair Bildiri
İÖS	: İşkencenin ve İnsanlık dışı veya Onur kırıcı Muamele ve Cezanın Önlenmesi İçin Avrupa Sözleşmesi
KASH	: Kadınların Siyasal Haklarına Dair Sözleşme

KASUS	: Savaş Suçları ve İnsanlığa Karşı Suçlar Bakımından Kanuni Sınırlamaların Uygulanmayacağına Dair Sözleşme
KAŞT	: Kadınlara Karşı Şiddetin Tasfiye Edilmesine Dair Bildiri
KAT	: Kanun Adamları İçin Talimatname
KAYT	: Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesine Dair Bildiri
KAZSİP	: Kanun Adamlarının Zor ve Silah Kullanmalarına Dair Temel Prensipler
KİAB	: Kitle İletişim Araçlarının Barışın ve Uluslararası Anlayışın Güçlendirilmesine, İnsan Haklarının Geliştirilmesine ve Irkçılık, Apartheid ve Savaş Kışkırtıcılığı ile Mücadele Edilmesine Katkıda Bulunması ile İlgili Temel Prensipler Bildirisi
KÜÇAS	: Küçükler İçin Adalet Sistemine Dair BM Asgari Standart Kuralları (Pekin Kuralları)
KİSHUS	: Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi
MAHİS	: Mahpusların Islahı İçin Asgari Standart Kurallar
MAHİT	: Mahpusların Islahı İçin Temel Prensipler
MÜHUS	: Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme
OSÇ	: Olağanüstü ve Silahlı Çatışma Hallerinde Kadınların ve Çocukların Korunmasına Dair Bildiri
ÖCEH	: Ölüm Cezası İle Karşılaşanların Haklarının Korunmasını Güvence Altına Alan Koruyucular
ÖZKİH	: Özürlü Kişilerin Haklarına Dair Bildiri
ÖZYOK	: Özgürlüğünden Yoksun Bırakılmış Küçüklerin Korunması İçin BM Kuralları
SAROY	: Savcıların Rolüne Dair Yönerge
SASİB	: Savaş Suçları ile İnsanlığa Karşı Suçları İşleyenlerin Bulunmalarına, Gözaltına Alınmalarına, İadelerine ve Cezalandırılmalarına Dair Uluslararası İşbirliği Prensipleri
SASUÇ	: Savaş Suçları ile Barışa Karşı ve İnsanlığa Karşı Suçlardan Sorumlu Olanların Cezalandırılmalarına Dair 10 Sayılı Denetim Konseyi Yasası
SOYSÖS	: Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi
SUÇYİM	: Suçtan ve Yetki İstismarından Mahrum Olanlara Adalet Sağlanmasına Dair Temel Prensipler Bildirisi
TAP	: Hapsedilenlerin ve Tutulanların İşkenceye ve Diğer Zalimane, İnsanlıkdışı ve Onur kırıcı Muamele veya Cezaya Karşı Korunmasında Sağlık Personelinin ve Özellikle Doktorların Görevine Dair Tıbbi Ahlak Prensipleri
TUHAK	: Herhangi Bir Biçimde Tutulan veya Hapsedilen Kişilerin Korunması İçin Prensipler Bütünü
ULAZ	: Ulusal Azınlıkların Korunması için Çerçeve Sözleşme
YAB	: Yargı Bağımsızlığına Dair temel Prensipler
ZORKAB	: Herkesin Zorla Kayıp Edilmeye Karşı Korunmasına Dair Bildiri

TAKDİM

İnsanların ve toplumların temel hakları ile ilgili uluslararası ve ulusal sözleşmeleri bir araya getiren ve değerlendiren böylesi bir çalışmaya takdim yazma sorumluluğu doğrusu yerine getirilmesi oldukça zor bir görev oluşturuyor benim için. Bu zorluğun nedenlerinden biri, bir toplumbilimci olarak, hukuk metinlerini de toplumun diğer üretimleri gibi, belirli bir sınıfa mensup, belirli dünya görüşlerine sahip kanlı canlı insanların ve genellikle de belirli toplumsal çıkarları korumak adına ürettikleri bir ilkeler dizgesi olarak tanımlamamdan kaynaklanıyor. Bu bakış açısı, biz toplumbilimcileri beşeri hukuk ilkelerini mutlaklaştırmak ve yüceltmek yerine, toplumsal kökenleri itibariyle çözümlenmeye ve hatta sorgulamaya götürmektedir. Örneğin, elinizde bulunan kitabın ağırlıklı bir bölümünü oluşturan Birleşmiş Milletler karar ve sözleşmeleri, bizler tarafından nasıl bir dünya-sisteme temellendikleri açısından değerlendirilirler.

Bunu daha somut biçimde açıklayabilmek için gelişme hakkı kavramına ilişkin bir örnek vermek istiyorum. Öncelikle ulusların gelişmesi söyleminin, siyasi sömürgecilik sonrası dönemde ortaya atılmış olduğunu belirtmek gerek. Fiziksel işgale dayalı sömürgeciliği sürdürülemez kılan değişimlerin yaşandığı ve sömürü biçimlerinin sermayenin uluslararası hareketliliğine temellendiği bir dönemde formüle edilmiş olan gelişme kavramı, dünyanın üçlü bölümlenmesine denk düşen kuramsal bir inşanın parçasıdır. I., II. Ve III. Dünya ülkeleri sınıflamasına dayanan bu kuramsal sistem, batılı olmayan II. Ve III. Dünya ülkelerinin, I. Dünyayı model olarak sınıflayabilecekleri varsayımına dayanıyordu. Bu yaklaşım, ulusal yapılarıdaki tabakalaşma olgusunu açıklayan modellere benzer biçimde uluslararası tabakalaşma sisteminde de bir hareketliliği olası görüyor; bunun için de alt tabakaların “önceden sosyalleşme”sinin zorunlu olduğunu varsayıyordu. İşte bu sosyalleşmeyi gerçekleştirmek üzere kurulmuş olan ulus üstü örgütlerin en büyük ve kapsayıcı olanı Birleşmiş Milletler Teşkilatıdır.

Bir başka deyişle, bu örgüt, öncelikle sınıfları arasında derin farklılıklar bulunan bir uluslararası tabakalaşma sistemi üzerine kuruludur. Modernleşme kuramının ana ilkeleri ile uygunluk içinde olmak koşuluyla, alt tabakaların ne büyüklükte aile yapıları içinde, hangi tür eğitim sistemleri ile, hangi ekonomik sistemler içinde ve hangi siyasal koşullarda yaşayacaklarına ilişkin kuralları varetmiştir. Yapısal olarak çözümlendiklerinde, bu kuralların her birinin, birinci dünya olarak tanımlanmış bulunan kapitalist batı ülkelerinin toplumsal yapılanmalarına işaret etmekte olduğu görülür. Kısacası adı geçen örgütün temel toplumsal işlevi, bir bütün olarak dünya-

nın dönüştürülmesidir. Elbette belirli bir model doğrultusunda ve dünya-sistemin yayılmaya olan daimi ve acil ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlayacak yönde.

Yukarıdaki çözümlere bize, genelde Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın, özelden onun vazettiği hukuki ilkelerin belirli bir dünya sistem paradigması içinde değerlendirilmesi gerektiğini gösteriyor. Bu düşülmesi gereken birinci kayıt. İkinci kayıt ise, kanımca daha da önemli. Çünkü bu ikinci kayıt, adı geçen evrensel ilkelerin, esas çocukların lehine, üvey evlatların ise aleyhine olmak üzere daima "çifte standartlı" diye tanımlayabileceğimiz biçimde uygulanmakta olduklarına ilişkindir. Çifte standartlılık konusundaki savlarımızı destekleyen çok fazla örnek olay var maalesef. Ancak burada, bu örneklerden sadece ikisine değinmek istiyorum. Bu örneklerden biri, sözleşmelerin ısrarla atıfta bulunduğu self-determinasyon ilkesinin uygulanmasına ilişkindir. Bir yanılla da, uluslararası insan hakları kavramının doğuşunun, insan hakları meselesini devletlerin "içişleri" sayan geleneksel sistemden kopuşu ifade ettiği yönündeki değerlendirmelere dayanmaktadır. Sizin de tahmin edeceğiniz gibi Çeçenistan örneğinden söz ediyorum.

Çeçenistan'ın, Sovyetler Birliği döneminde, Sovyet Anayasasında da yer alan "kendi kaderini belirleme hakkını" (self-determinasyon) kullanamamış olmasını belki Sovyetler Birliğinin I. Dünya ülkesi olmaması ile, yani onun da gelişmekte olan ülkeler kategorisinde yer alması ile açıklayabilirdik. Batılı anlamda demokrasi-nin yokluğu gibi nedenlerle de izah edebilirdik. Fakat 1989'dan sonra yaşananları nasıl açıklayacağız. Bir halkın kendi kaderini belirleme hakkı doğrultusunda ve uluslararası hukuk süreçlerine uygun biçimde gerçekleştirdiği bir "ulus devlet kurma" süreci var karşımızda ve bu süreç self-determinasyon ilkesini ısrarla vurgulayan BM tarafından tanınmıyor. Çeçenya bugün BM tarafından tanınmayan devletlerden biri ve buna bağlı olarak da ülkede gerçekleştirilen bütün insan hakları ihlalleri Rusya'nın "iç işi" sayılıyor. BM ilkeleri arasında yer alan "self-determinasyon", "dekolonizasyon" ve "yabancı ülke hakimiyet ve işgaline karşı çıkma" ilkeleri bu üvey kardeş için devreye sokulmuyor.

İkinci örnek ise İrlanda'dan. Bu örneği, Levent Özçağatay *Kuzey İrlanda ve İRA* (1998) adlı kitabında, Peter Taylors'a atfen naklediyor ve "İngiliz İşçi Partisi'nin ilerici bakanlarından Barbara Castle'ın, bölgedeki insan hakları ihlallerine dikkat çekmeye çalışan genç bir milletvekiline 'git, Rodezya ya da Vietnam ile ilgilen' nasihatını" verdiğini anlatıyor.

Bu çifte standart, sapmayı tanımlamada kullanılan ölçütlerle ilgili sosyolojik bir tartışmayı akla getiriyor. Toplumun, bir davranışı sapma olarak değerlendirip değerlendirmeyeceğini belirleyen ölçütlerden biri, davranışı gösteren kişinin toplumsal statüsüdür. Beyaz bir kadına saldıran siyah bir erkek ile siyah bir kadına saldıran beyaz bir erkek suçun özsel nitelikleri açısından değerlendirildiğinde aynı derecede suçludurlar. Fakat, renk ayrımcılığının söz konusu olduğu bir toplumda, bu suçların benzer biçimde cezalandırılmayacağı açıktır. Beyazların işlediği suçlar görmezlikten gelinirken; siyah erkeklerin işlediği suçlar şiddetle cezalandırılır. Derin ekonomik farklılıklar üzerine kurulu kapitalist toplumlarda ise, aynı ayrımcılık kişilerin servet-gelir düzeylerine bağlı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu örnekler, toplumsal farklılaşmaların adalet sistemindeki bozucu yansımalarından sadece bir kaçıdır. İnsan hakları ihlallerinin takip ve kovuşturmasında da aynı etkileri tespit

etmek olanaklıdır. İki kutuplu dünyanın 80'lerde çöküşünden sonra yeniden inşa sürecine giren dünya-sistem ve onun makro-kurumları, artık "ikinci dünyalı" olarak tanımlayıp aşağılamaktan vazgeçtikleri aday müttefiklerinin işlediği insan hakları ihlallerine karşı duyarsızdılar. Bu da, tabakalaşmış dünyanın içerdiği toplumsal farklılıkların, uluslararası adalet sistemindeki bozucu yansımalarındandır. Fanon'un deyişiyle "yeryüzünün lanetlilerinin", ya da dünya tabakalaşma sisteminde kaderi üçüncü dünyalı olarak belirlenenlerin hakları daha fazla ihlal edilebilir. Herkes eşittir ama bazıları daha eşit.

Özetle, uluslararası hukuk metinleri, öncelikle uluslararası sistemin ve onun kanlı canlı egemen devletlerinin toplumsal üretimleri olarak yerli yerine oturtulmalı ve üzerlerindeki kutsiyet halesinden arındırılmalıdır. Bu, elbette ki söz konusu metinlerin içeriklerine ilişkin bütünsel bir reddiye içermez. Tam tersine, var olandan hareketle daha adil hukuki metinlerin oluşturulmasına yönelik çabaları olumlar ve güdüler. Varolan sistemleri kutsallaştırmaktan vazgeçmenin, onları "daha güzele" doğru evriltmenin ön koşulu olduğunu söylemek yanlış olmaz. İlkel olarak bu, evrensel "adalet arayışının" anlamlılığını garantileyen bir bakış açısıdır. Bauman'un *Siyaset Arayışı* (2000: 212) adlı çarpıcı kitabında, Marx'dan ödünç alarak vurguladığı gibi "yalnızca pervaneler evdeki lambayı güneşin tatmin edici bir ikamesi sağlar".

Evrensel adalet arayışına eşlik etmesi gereken etik bir gereklilik daha var. O da, ulusal ve uluslararası hukuk ilkelerinin, tabakalaşma sistemlerindeki konumlanışlara ve kültürel seçimlere göre çifte standartlı olarak uygulanmasına ilişkin net bir tavır konulmasıdır. ***Bu anlamda kendisini kural vazedici konumda gören bütün uluslararası ve ulusal güçlerin, öncelikle, kendi koydukları kurallara uymak noktasına çekilmeleri gerekmektedir. Kanımca elinizdeki bu kitabın en önemli özelliği de, bu çekilmeyi sağlama uğraşına bir katkı iddiasında ve çabasındadır.***

Evrensel adaletle ulaşma ve onu yaşatma çabalarının bitimsiz olduğu bir gerçek. Ancak bu uzun yolun bugün bulunduğumuz noktada, -ki bu sadece bir başlangıç noktası olarak kabul edilebilirdir- elimizde bulunanların ayrımsız bir biçimde ve çifte standartlara kurban edilmeden uygulanmasını sağlamak durumundayız. Bunun için de, öncelikle varolan düzenlemelerin ve bunların sağladığı hakların bilinmesi, talep edilmesi ve teslim edilmesinin sağlanması gerekiyor. Tekrar altını çizerek vurgulamak gerekirse, bu tutum, sözü geçen ilkelerin sonul bir meşruiyete sahip olduklarının kabulünü içermiyor. Tam tersine, herkesi vazettiği kurallara uymanın hukuki sorumluluğunu yerine getirmeye davet ve giderek mecbur etme çabasını içeriyor.

Elinizdeki kitabın gözettiği tek işlev, bu temel hakları öğrenmenize yardımcı olmak değildir kuşkusuz. Her bir okuyucuyu bu hakların kullanılması bakımından üstüne düşenleri yapmaya çağıran aktif bir metin bu. Gelişme hakkını, kendi-kaderini tayin hakkını, yabancı saldırılardan ve işgallerden korunma hakkını, kısacası insana ve topluma ilişkin her türlü hakkı soyut bir biçimde algılanmaktan kurtarmak iddiasında olan ve gerçekleştirebilmeleri için somut toplumsal düzeylerde çaba göstermemiz gereken ilkeler olarak karşımıza çıkaran bir metin. Hukukun nesnesi olan bizleri, özne olmaya çağıran bir metin. İki bakımdan. Bir, haklarının sürekli

ihlaline tepki vermeyi bilen özne-insanlar olmaya çağırıyor. İki, adalet arayışını sürekli kılmayı öneriyor. Bunları gerçekleştirebilmek için de, öncelikle, evlerimizdeki lambanın ışığını güneşten ayırt etmeyi bilmek gerekiyor.

Dr. Alev Erkilet BAŞER

ÖNSÖZ

Yanlış sorular sormak çoğu kez gerçekten önemli meselelerin gözlerden kaçmasına hizmet ederken, sessizliğin bedeli insan ıstıraplarıyla ödenir. Doğru sorular sormak, nihayetinde, yön belirleme ve hedefe ulaşmada farklılıklar yaratır.

BAUMAN

İnsan temel hak ve özgürlüklerinin ulusal ve uluslararası boyutlarda incelenmesi günümüzde sıradan bir iş halini almış gibi gözüküyor. Konunun çok fazla gündemde olmasından rahatsızlık duyanlar için bu sıradanlığın göstergesi olarak, açıklayanların kimliğinden başka hiçbir yerli özellik taşımayan, atıfta bulunduğu ulusalüstü metinlerdeki hiçbir kurala uymayan “ulusal program”da bile temel hak ve özgürlükler konusunun ‘cek-cak’larla geçiştirildiği görülmektedir. Halbuki yarım asırdan bu yana insan temel hak ve özgürlükleri ve bu alana ilişkin uluslararası düzenlemelerle yargı kararları, ulusal ve uluslararası hukukun en önemli kısmını oluşturmaya başlamıştır. Bireysel ve toplumsal hakları ve bunların sağladığı özgürlükleri, pratiğe taşıma görevi üstlenenlerden hukukun önemini kavramış olanlara göre, temel hak ve özgürlükler alanı, artık hiçbir şekilde ihmal ve inkar edilemeyecek bir öneme sahiptir.

Temel hak ve özgürlükler konusunun önemine değinmek, öncelikle bu alanın tarihi perspektifi, günümüzde kullanış biçimi ve amaçları yönünden bir gereklilik olarak görülebilir. Ancak bu gerekliliğe rağmen, elinizdeki çalışmada, temel hak ve özgürlükler konusunun felsefesinden ziyade pratik yönünü, konuya ilişkin düzenlemeleri ve bu düzenlemelere göre yapılan işlemleri ve yargı kararlarını ele almayı daha yararlı gördük. Hatta konu bütünlüğünü bozmamak için, her türlü yorum ve alıntıları dip notlara koyarak, konu içerisinde okuyucuyu –özellikle de konu ile pratik alanda ilgilenenleri- konudan uzaklaştırmamak için bazı önemli gördüğümüz genel hukuki açıklamalar dışında şahsi değerlendirmelere de metin içinde yer vermedik. Amacımız, konunun felsefesi ve teorik boyutu hakkında fikir üretmek değil; tüm ulusal ve uluslararası düzenlemelerde tatad edilen hükümler arasında ilgi kurarak ve atıflar yaparak, kullanım kolaylığı ve sonuca ulaştırmada malzeme sunmaktır.

Ancak böylesine önemli saydığımız konunun politik arenada kullanılışı ile ilgili olarak birkaç söz söylemek ve bazı görüşleri aktarmak, konuya başlarken bir gereklilik olarak yine de önümüzde durmaktadır. Zira temel hak ve özgürlükler konusunda benzer değerlendirmelere sahip olduğumuz sair bakış açılarıyla, ayrıldığımız

noktalarda da aynılaştırılmamız bir eksiklik ve haksızlık oluşturacaktır/oluşturmaktadır.

İnsan temel hak ve özgürlükleri, insanın yaratılışından bu yana semavi dinlerde ve bu dinlerin Kitaplarında belli bir açıklıkla ortaya konulmuştur. Tarih boyunca bu alanda verilen mücadelelerde elde edilen kazanımlar da insanlığın genel mirasıdır. Bununla birlikte Kiliseye ve iktidarına karşı özgürlük mücadelesi veren Batı'nın, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra üzerinde hassasiyetle durduğu bu alanı en azından kendi insanı için önemli düzenlemelere tabi tuttuğu bir gerçektir.

Batının insan haklarına ilişkin bu birikimine karşılık, şu görüşün de yabana atılmayacağına inanıyoruz: Batı'nın icadı olarak takdim edilen temel hak ve özgürlükler anlayışı ve bu anlayışın üreticisi olduğu ileri sürülen modern düşünce, içerdiği siyasi ideolojiler, sosyal ve kültürel sistemlerle sadece Batı toplumlarının değil, tüm insanlığın ortak deneyimidir. Modern düşünce, tarihin kesintisizliği de dikkate alındığında, eski uygarlık birikimlerine ve gelmiş geçmiş tüm toplumların dehalarına borçludur. Düşünce tarihi ile ilgilenenler, düşüncenin, insanın değeri ve özgürlüğü etrafında odaklandığını görür. (MEDENÎ, 19, 32)

Yine açık bir gerçektir ki, özgürlüğe sahip olmayan insan, insanlığının ve varlığının gerektirdiği dayanakları yitirir. Özgürlüğü engellenen insanın iradesi de elinden alınmış demektir. İnsanın onurlandırılması ve diğer canlılardan üstün kılınmasıyla ilgili ilkeler, özgürlüğün insana yaratılıştaki bahşedildiğini göstermektedir. Şu halde özgürlük, insanın düşünmesi, düşündüğünü ifade etmesi, kendi varlığını sürdürmesi imkanı ve bu alandaki eylemde bulunma hakkı ile başlar. Dolayısıyla bu hakkın soyut değil, somut olması gerekir. Hakkın sadece var olması yetmez, kullanılması için zeminin de uygun olması bir gerekliliktir. Özgürlük bu zemine genişler veya daralır. Hatta bazen bütün hakların gaspedilmesi noktasına ulaşır. (MEDENÎ, 40, 42)

Yirminci yüzyılda insan temel hak ve özgürlüklerinin düzenleyicisi ve modern düşüncenin mucidi olarak Batı gösterilmektedir. Kendi toplumları için öngördükleri özgürlükleri, diğer dünya halkları için de birer kıstas olarak belirlemeye çalışan Batılı ülkeler, temel hak ve özgürlüklere ilişkin kavram ve kuralların ancak modern düşünce ve bu düşüncenin kendilerine göre mutlak yansıması olan "modernleşme" olgusu içinde varolabileceğini söylemektedirler. Şimdilerde de modernleşme yerine "globalleşme" ve "küreselleşme" kavramlarının kullanılmasını yaygınlaştırmaktadırlar.

Temel hak ve hürriyetler gibi, modernleşme gibi, insanlığı ilgilendiren bütün kavramların mucidi ve düzenleyicisi olarak kendisini gösteren Batı, bu yeni iki kavramı da sosyo-kültürel dünyamıza sokmakta ve kabulü için her türlü yolu denemektedir. İşte temel hak ve hürriyetleri düzenleyen kuralların Batı dışı toplumlara ilişkin yaptırımlarının izahı bu olsa gerektir.

Üçüncü dünya ülkelerinin elitlerini –ekonomik veya insani esaslarda işbirliğinden önce, başta ortak savunma konularında işbirliğine tabi tuttıkları orduları olmak

üzere– ‘modernleşmenin öncüleri’ ve “yeniden yapılanma”nın neferleri olarak bu ülkelerin başına musallat eden Batı, diğer yandan bu modernleşme sürecinde aktif roller alacak uluslararası müdahale mekanizmalarını da oluşturmaktadır. (ALTUN)

Öncelikle ‘kavram bombardımanı’na uğratılan üçüncü dünya ülkelerinin çözümlenmesinde kullanılan kavramlar, bu toplumları biraz daha Batı’ya yaklaştırmış ve yaklaştıkça çözümlenme (bu ülkeler bakımından çözümlenme) hızlanmıştır. Yenilerde ‘küreselleşme’, ‘globalleşme’ kavramlarının fonksiyonu da ‘modernleşme’ kavramından farklı olmayacaktır. Son iki kavramın ortaya çıkmasından önce ‘olgu’ya modernleşme ve emperyalizm kavramları ikileminde yaklaşılmış; süreci olumlayanlar ‘modernleşme’, olumlamayanlar ise ‘emperyalizm’ kavramını kullanmışlardır. ‘Olguyu (modernleştirme/etkisizleştirme/kemiksizleştirme) çözümlenmek isteyen modernleşme kuramcıları, araştırma alanına bir aktör dahil etmek durumundaydılar ve bu aktör ‘modernleşme’yi kullananlarca ‘model’ ya da ‘önder toplum’ biçiminde kavramlaştırılırken, emperyalizm kavramını kullananlarca ‘sömürgeci güçler’, ‘yeni sömürgecilik’ v.b. şeklinde nitelendirilmiştir. Modernleşme kavramının bu şekilde bir ikileme uğraması, aktör sorununa bir çözüm getirme ihtiyacını doğurmuş ve daha nötr bir kavram olan “küreselleşme”, işleyen sürecin öznesiz ve kıymeti kendinden menkul bir yapıya sahip kavramı olarak kullanıma sunulmuştur. (ALTUN)

Oysa dünyayı doğru anlamak için, dünyayı hareket ettiren ve idare eden fikirlerin menşe ve manasını bilmek de elzemdir. Çeşitli ‘aşkarlıklar’ ve sözde umumi olarak kabul edilen anlayışlar bu husustaki araştırmalar için en büyük tehlikedir. (BİLGE KRAL İZZETBEGOVIÇ, 18)

“Küreselleşme, Toplumsal Sonuçları”nın yazarı, bu moda deyimini, sihirli bir sözcük, geçmiş ve gelecek tüm gizlerin kapılarını açacak bir anahtar olarak gördüğünü, bazılarının göre, onsuz mutlu olamayacağımız şey; bazılarının göre ise, mutsuzluğumuzun nedeni olduğunu ifade etmekte; üzerinde birleşilen noktanın, ‘küreselleşme’nin dünyanın kaçamayacağı kaderi, geri dönüşü olmayan bir süreç olduğunu belirtmektedir. Hatta, küreselleşmiş bir dünyada yerel kalmanın, toplumsal sefaletin ve geriliğin bir göstergesi sayılabileceğini ileri sürmektedir. (BAUMAN, 7) Bu önermesini de, yerellerin yerellikleri etrafında kalın duvarlar örmelerine ve küresellerin de yerellikleri toplama kamplarına dönüştürme peşinde olmaları olgusuna dayandırmaktadır.

Cumhuriyetin kuruluşundan, hatta Tanzimat’tan bu yana, Batı’nın her türlü değer yargısını kendi toplumuna dayatmayı, ülkesinin imkanlarını da Batı’ya sunmayı ve böylece, kendi konumlarını Batı nezdinde pekiştirmeyi politika sanan elitlerimiz, bugün küreselleşme karşısında ayak diremeleri ve yerel kalmaya devam etme arzularının, anlaşılması gerçekten zordur. Batı’nın ulus devlet modelinde takılıp kalanların, küreselleşme içinde yer almak istememelerinin sadece kendi konumları ile izah edilmesi elbette mümkün değildir. Modernleşme kuramcıları ve modernleşme sürecinin köleleri olarak üstlendikleri yetki ve görevler, onları küreselleşme sürecinde de bağlayıcı olacaktır. O halde geriye tek bir neden kalmaktadır; o da, küreselleşme sürecinde bizden neleri alıp götüreceklerine henüz karar verememiş

olmalarıdır. Ekonomik ve ahlaki tüm değerleri ters yüz etmekte mahir elitimizin, insan temel hak ve özgürlükleri konusunda da üstlenecekleri görev ve sorumlulukları olacaktır, şüphesiz.

Bu aşamada, kendilerini mazlumiyet bağlamında görenlere de birkaç sözümlü olmalı: Toplumumuzun sarsıla sarsıla geçirdiği son birkaç yılı da tanıklık etmektedir ki, sefilliğe ve acizliğe ne kadar vurgu yaparsanız, bunlara maruz kalanlar da o kadar zayıf, pasif ve kolayca baskı altına alınabilen kurbanlar olarak görünmeye başlarlar. (JAMESON, 139) Temel hak ve özgürlükleri konusunda hassas olmakla birlikte, bunları koruma noktasında ‘hukuk’u kullanmayanlar, kullanmayı düşünmeyenler, işin sadece mazlumiyet portrelerini resmetmeye devam etmektedirler. Bu işlem de gerekli olmakla birlikte, temel hak ve özgürlükler ile “adalet”i birbirinden ayrı düşünmek imkansız olmalıdır. Adaletin gerçekleşmesi ise, ona ulaştırılan yolu sürekli işlek ve açık tutmakla mümkün olacaktır.

Bir yandan Batı modeli özgürlük anlayışının eksik ve yanlı yaklaşımlarının tahlilini yapmak, bir yandan bu yaklaşımlar çerçevesinde oluşturulan ulusal ve uluslararası politikaların temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasına etkilerini araştırıp toplumu aydınlatmak, bir yandan da tüm bu işlevlerin önündeki engellerin hukuk yolu ile aşılmasını sağlamak yükümlülüğü çoktan gelip çatmıştır. Geçmişte modernizm, günümüzde de küreselleşme ve benzeri kavramların sersemlettiği aydınlar ve özellikle de hukukçular olarak yükümüzün daha ağır olduğunun bilincine varmaya başladığımızı ifade edebiliriz. Bu çerçevede temel hak ve özgürlükler alanında ülkemizde de bir çok araştırma yapılmakta, uygulamalarda da bu araştırmaların sonuçları test edilmektedir.

Yukarıda ifade ettiğimiz gelişme sevindirici olmakla birlikte, hukukçular da dahil tüm aydın kesimi bekleyen önemli bir tehlike “küreselleşme“ kavramı gibi bir çok kavram ve düzenlemenin gözümüzü boyaması, bir kültür bombardımanı şeklinde bizi kuşatmasıdır. Özellikle de İkinci dünya savaşı sonrasında “devletlerin uluslararasılaştırılması” sürecinin hızlandığını, uluslararası anlaşmaların ve örgütlerin öneminin ve ağırlığının arttığını, ulusal ekonomiler ve politikaların uluslararası anlaşmalar ve kurumlar aracılığıyla düzenlendiğini görmezden gelemeyeceğimiz açıktır.

Aynı şekilde gönülsüz “demokratikleşme” programlarının 1980’lerden itibaren devreye sokulan neo-liberal politikaların bir ürünü olduğu görülmüş, ‘serbest ekonomi’ düzenlemelerinin, ekonomilerin dış yatırımcılara açılması ve yabancı sermayenin çıkarlarının güvenceye alınması anlamına geldiği anlaşılmıştır. Yine hatırlanmalıdır ki, 1980 sonrasında serbest ekonomi sayesinde 3. Dünya diktatörlüklerine son verileceği yinelenildiği halde tam aksine bu uluslararası sistemin Üçüncü Dünya-daki hakimiyeti, yerel diktatörlükler sayesinde tahkim edilmiştir.

1945’lerden itibaren bireylerin de devletler gibi uluslararası hukukun özneleri ve uluslararası hukuktan doğan haklara sahip olduklarının tescil edilmesi “ulus devletlerin egemenlik haklarını” aşındırma sürecini başlatmış, ve bu süreç 90’larda globalizmin hakimiyeti ile yeni bir aşamaya ulaşmıştır. Artık uluslararası sistemin

yeniden düzenlenmesinde anahtar konum kazandırılan insan hakları misyonunun, ulusal iktidarların zayıflatılması ve ulusal egemenliğin yeni uluslararası egemenliğe doğru dönüşüm sürecinde bir araç olarak kullanıldığını, BM'nin biçimsel olarak bile olsa tanıdığı devletlerin "bağımsızlık ve egemenlik" ilkelerinin ve onların ayrılmaz sonucu "müdahale yasağı"nın yeniden sorgulanıp geçersiz ilan edildiğini ve bu sürecin başlıca dayanağı olarak "insan hakları" kavramının kullanıldığını görüyoruz. (ÖZDEK, 153)

Bütün bu belirlemeleri, uluslararası politikanın insan hakları ile ilişkisi bağlamında Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 4 Aralık 1986 tarih ve 41/128 sayılı Kararıyla ilan edilen GELİŞME HAKKINA DAİR BİLDİRİ ile birlikte ayrıca değerlendirmeye tabi tutmakta yarar umuyoruz:

BM Gelişme Hakkına Dair Bildiri, gelişme hakkını, bireylerin ve halkların bir hakkı olarak kabul ederken, bu hakkı her insanın ve bütün halkların ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyasal gelişmeye katılma, katkıda bulunma ve ondan yararlanma yetkisi olarak ifade etmektedir. Bildiri, "gelişme" kavramından, içinde bütün insan haklarının ve temel özgürlüklerinin tamamen gerçekleştirilebileceği bir ortamı kastetmekte (m. 1/1), tüm birey ve halkların bireysel ve toplumsal yükümlülükle gelişme hakkının gerçekleştirilmesinde sorumlu olduklarını (m.2/2), devletlerin de, tüm insanların gelişmeye katılmaları ve bundan kaynaklanan menfaatlerin adil bir biçimde dağıtılması esasına dayanan ve nüfusun tamamının ve bütün bireylerin refahını sürekli olarak geliştirmeyi amaçlayan ulusal gelişme politikalarını formüle etme yetkisi ve görevi olduğunu (m.2/3) ifade etmektedir.

Bildirinin başlangıç metninde yer alan,

"Halkların ve bireylerin insan haklarının, **sömürgecilik, yeni sömürgecilik, apartheid**, her türlü **ırkçılık** ve **ırk ayrımcılığı**, **yabancı bir ülkenin hakimiyeti** ve işgali, ulusal egemenliğe, ulusal birliğe ve ülke bütünlüğüne yönelik saldırılar ve tehditler ile **savaş tehditleri** gibi durumların sebep olduğu kitlesel ve **hayasız ihlallerden arındırılması**"

"Silahsızlanma ve gelişme arasında **yakın bir ilişki** olduğu ve **silahsızlanma alanındaki ilerlemenin**, gelişme alanında önemli çapta ilerleme sağlayacağını ve silahsızlanma tedbirleri yoluyla tasarruf edilecek kaynakların bütün halkların ve bu arada özellikle gelişmekte olan ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişmesine ve iyiliğine ayrılması gerektiği"

kabulleri, başta ABD olmak üzere, insan temel hak ve özgürlüklerinin savunuculuğunu üstlendiğini iddia eden Batılı devletlerin tepkisini çekmiş ve "**gelişme hakkı**" bu ülkeler tarafından insan hakkı olarak kabul edilmemiştir.

Bildiriye, ABD karşı oy kullanırken, Almanya, Danimarka, Finlandiya, İngiltere, İzlanda, İsrail, Japonya ve İsveç çekimser oy kullanmışlardır. Bildiriyi 146 ülke imzalamıştır. Gelişme Hakkının 1960'lardan itibaren insan hakları ile bağlantılandırılmasına ABD en başından karşıdır. Diğer çekimser devletler de ba-

şından itibaren karşı çıkmışlar, en azından çekimser kalarak karşı tavır koymuşlardır. Bu devletlerin tutumları halen de değişmemiştir.

Tüm bu olgular, uluslararası politikaların insan haklarını, gerek kavramsal düzeyde, gerekse uluslararası düzenlemeler düzeyinde etki altında tuttuğunu, “yeni ekonomik düzen” kavramı ile “halkların ekonomik gelişme hakları”nın gündemden çıkarıldığını, buna karşılık “klasik insan hakları” kavram ve düzenlemelerinin ön planda tutulmaya devam ettiğini göstermektedir. Bu arada parantez içinde ifade etmek gerekirse; tabii/doğal haklar kuramının 20. Yüzyıl sonrasında gelinen nokta (küreselleşme, yeni ekonomik düzen) açısından, özellikle kuramı sıkça kullananlar tarafından bir daha gözden geçirilmesi ve yeni bir versiyonu için çalışma yapılması elzem görünmektedir.

Yeniden başa dönersek; konunun bizi ilgilendiren bir yanı da, ulus devletinin bundan sonraki işlevinin ancak global egemenlerden verilen direktifleri yerel bazda hayata geçirmekle sınırlı olduğudur. (57. Hükümetin Amerikalı Türklere hazırlatıp açıkladığı ‘ulusal program’ bir kere de bu perspektiften gözden geçirilmelidir).

Bu senaryo, dünya kamuoyundaki meşruiyetini ancak “global demokrasi ve uluslararası insan hakları” kavramlarını öne çıkararak sağlayabilirdi, şimdi bu yapıyor. (ÖZDEK, 154)

O halde, evvelce modernleşme kavramının yerleştirilmesi yönünde kullanılan, “modernleşme ile demokrasi ve insan haklarında bir iyileşme sürecinin yaşanacağı ve yaşandığı, dolayısıyla demokrasinin evrensel hale geleceği, modernleşmenin insan haklarını korumayı beraberinde getireceği” tezi ile, “küreselleşmenin tüm dünya ve halklar bazında yaşanacağı/yaşandığı, dolayısıyla küreselleşmenin evrenselleştiği, insan haklarının korunmasına ilişkin öngörü ve düzenlemelerin küreselleşmenin bir gereği ve sonucu olacağı” iddiaları bizim için, özellikle de her geçen gün temel hak ve özgürlüklerin ulusal ve uluslararası düzeyde ihlal edildiğini müşahade eden savunma görevlileri için doğruların ifadesi sayılmamaktadır.

Bunun içindir ki, temel hak ve özgürlüklerin bilinmesine, tanınmasına, korunmasına hizmet etmek; birliktelikleri, imkanları ve sıkıntıları paylaşmak isteyenlerle aynı platformda emekleri birleştirerek ürün verme gayreti elinizdeki çalışmaya dönüştü. Sorumlulukları ve aydınlığı paylaşma düşüncemiz, temel hak ve özgürlükler konusunda değerli fikri ve eylemsel çalışmaları bulunan meslektaşımız Av. Gülden Sönmez ile çalışmalarımızı birleştirdi ve özellikle çalışmayı, “adil yargılanma” ve “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatları” ile güncelleştirme bağlamındaki katkılarıyla bu eser ortaya çıktı.

Hazırlayanlar bakımından önemli bir gayretin ürünü olarak ortaya çıkan bu çalışmanın, özellikle hitap ettiği kesimler bakımından bir eksikliğinin de tamamlanması gerekiyordu. Bu eksiklik, inanç ve düşüncesinden taviz vermeyecek ve bu yüzden de zulmün muhatabı olmaya hak kazanacak kadar mağdur, mağrur ve onurlu bir insanın katkısı ile ancak giderilebilirdi. Kıymetli düşünceleriyle bu eksikliği gidererek çalışmaya takdim sunan, hukukun gereklerine ve sonuçlarına inanmış

Müvekkilem Dr. Alev Erkilet Başer'e borçlandığım teşekkürün, kendi savunmalarına yaptığı bilimsel katkı ile iki katına çıktığının da bilincinde olarak, burada tekrarda gerek görmekteyim.

Çalışmanın son bölümünü İslâm'da İnsan Hakları'na ayırdık. Temel hak ve özgürlüklere ilişkin değişmez ve değiştirilemez kuralları içeren ilâhi emirleri ve en ideal uygulayıcısı H. Peygamber'in görüşlerini aktarmadan çalışmanın tamamlanamayacağı aşikardı. Konuya ilişkin kanaatlerimizi ifade zımında, bir hakkın teslimi ilkeliliğini göstermesini de dikkate alarak, oluru ile, meslektaşımız Sayın Av. İlker Hasan Duman'ın görüşlerini kitabından alıntılamaı uygun gördük. Kendisine bu vesile ile teşekkür ediyoruz.

Araştırmacıların, itina ile çevrilmiş metinlerini alıntıladiğı, temel hak ve özgürlüklere ilişkin düzenlemeleri kitaplarında güzel çevirilerle sunan ve alıntılammıza olur veren Sayın Doç. Dr. Osman DOĞRU'ya da teşekkürü borç bilmekteyiz.

Nihayet, günceli kovalayan kıymetli katkıları ve hukukla erdemi birleştiren sorumluluk duygularıyla, bizleri devamlı zinde kalmaya, gündemi takip etmeye ve üretmeye zorlayan genç hukukçu arkadaşlarıma da bu vesile ile sevgi ve hayranlıklarımı ifade ediyorum.

Muharrem BALCI

30.03.2001, Aksaray

BİRİNCİ BÖLÜM
ULUSAL DÜZENLEMELER

ANAYASAL DÜZENLEME

TEBAA VE İTİZALCİLER

(İtaat edenler ve karşı çıkanlar)

İnsanlar var ki güçlü iktidarlara hayrandırlar; disiplini ve ordularda görülen, amiri ve memuru belli olan düzeni severler. Yeni kurulan şehir semtleri, sıraları dosdoğru ve cepheleri hep aynı olan evleriyle onların zevklerine uygundur. Müzik bandoları, formaları, gösterileri, resmi geçitleri ve bunlar gibi hayatı “güzelleştiren” ve kolaylaştıran şeyleri beğenirler. Bilhassa her şey “kanuna uygun” olsun isterler. Bunlar tebaa zihniyetli insanlardır ve tabi olmayı; emniyeti, intizamı, teşkilatı, amirlerince methedilmeyi, onların gözüne girmeyi severler. Onlar şerefli, sakin, sadık ve hatta dürüst vatandaşlardır. Tebaa iktidarı, iktidar da tebaayı sever. Onlar beraberdir, bir bütünün parçaları gibi. Otorite yoksa bile tebaa onu icad eder.

Öbür tarafta mutsuz, lanetlenmiş veya lanetli ve daima gayrı memnun bir insan grubu vardır. Bunlar hep yeni bir şey isterler; ekmek yerine daha ziyade hürriyetten, intizam ve barış yerine daha ziyade insanın şahsiyetinden bahsederler. Geçimlerini hükümdara borçlu olduklarını kabul etmeyip, bilakis, hükümdarı da kendilerinin beslediklerini iddia ederler. Bu daimi itizalciler umumiyetle iktidarı sevmeyizler, iktidar da onları sevmeyiz. Tebaa, insanlara, otoritelere, putlara; hürriyetçiler ve isyancılar ise tek bir Tanrı'ya taparlar. Putperestlik köleliğe ve boyun eğmeye nasıl engel teşkil etmiyorsa, hakiki din de hürriyete mani değildir.

Bu iki gruptan hangisine mensup olduğunuza kendiniz karar verin.

BİLGE KRAL

ALİJA ALİ İZZETBEGOVIÇ

1982 ANAYASASI¹ (7.11.1982 / 2709)

BAŞLANGIÇ²

Türk Vatanı ve Milletinin ebedi varlığını ve Yüce Türk Devletinin bölünmez bütünlüğünü belirleyen bu Anayasa Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu, ölümsüz önder ve eşsiz kahraman Atatürk'ün belirlediği Milliyetçilik anlayışı ve onun inkılap ve ilkeleri doğrultusunda;³

Dünya milletleri ailesinin eşit haklara sahip şerefli bir üyesi olarak, Türkiye Cumhuriyetinin ebedi varlığı, refahı, maddî ve manevî mutluluğu ile çağdaş medeniyet düzeyine ulaşma azmi yününde;

Millet iradesinin mutlak üstünlüğü, egemenliğin kayıtsız şartsız Türk Milletine ait olduğu ve bunu millet adına kullanmaya yetkili kılınan hiçbir kişi ve kuruluşun, bu Anayasada gösterilen hürriyetçi demokrasi ve bunun icaplarıyla belirlenmiş hukuk düzeni dışına çıkamayacağı;

Kuvvetler ayrımının, devlet organları arasında üstünlük sıralaması anlamına gelmeyip, belli devlet yetki ve görevlerinin kullanılmasından ibaret ve bununla sınırlı medenî bir işbölümü ve işbirliği olduğu ve üstünlüğün ancak Anayasa ve kanunlarda bulunduğu;⁴

Hiçbir düşünce ve mülahazanın Türk millî menfaatlerinin, Türk varlığının, Devleti ve ülkesiyle bölünmezliği esasının, Türklüğün tarihi ve manevî değerlerinin, Atatürk Milliyetçiliği, ilke ve inkılapları ve medeniyetçiliğinin karşısında korunma

¹ 1982 Anayasasının İngilizce metni için Bkz.: Tekin AKILLIOĞLU, *Türkçe ve İngilizce Metinleri ile Birlikte ANAYASA ve AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ*, (Ankara: SBF Yay., 1996).

² Başlangıç Bölümü, 176. Madde gereğince Anayasanın metnine dahildir.

³ "1982 Anayasasının 1958 Fransız Anayasasının açık izlerini taşıdığı söylenebilir. Yeni Forum Taslağı, yazarlarının da ifade ettiği gibi, büyük çapta Fransız 5. Cumhuriyet Anayasası'ndan esinlenerek hazırlanmıştır." Bülent TANÖR, *İki Anayasa*, (İstanbul: 1994, Beta Basım Dağıtım), s. 108.

⁴ Dönemin Genelkurmay Başkanı Org. Hüseyin Kıvrıkoğlu'nun, 30 Ağustos 2000'de bir kısım akredite gazeteciye verdiği demeçte, memurları yargısız infaza tabi tutmak isteyen ve Cumhurbaşkanı tarafından da imzalanmayarak hükümete geri gönderilen KHK için TBMM'ye ve Hükümete talimat anlamına gelen "28 Şubat kararları ortada. Bizim için, kararname ya da yasa ile düzenleme yapılınsın fark etmez. Bu, hükümet açısından bir prestij meselesi haline geldi. Devleti yıkmak isteyen her kademedede binlerce memur var. Kaymakamlardan tutun en kilit noktalara, en alt kademelere kadar yayılmışlar. Bunlara sadece uyarı, en çok da 20 gün açığa alma cezası veriliyor. Sonra, daha bilenmiş dönüyorlar. Ve çevrelerini genişletiyorlar. Kayısı sepetindeki çürüklere benziyorlar. Bir sepetteki üç dört çürük kayısı, zamanında ayıklanmazsa, bütün sepeti çürütür...8 yıllık eğitimi nasıl çıkardı-larsa, memurlarla ilgili yasayı öyle çıkarırlar. Gurup kararı alınmazsa, 5+5'e döner. Meclis'te yasalasma için hükümetin samimi ve ısrarlı olması gerekiyor." şeklinde açıklama yaptığı basında yer almıştır.

göremeyeceği ve laiklik ilkesinin gereği kutsal din duygularının, devlet işlerine ve politikaya kesinlikle karıştırılmayacağı;

Her Türk Vatandaşının bu Anayasadaki temel hak ve hürriyetlerden eşitlik ve sosyal adalet gereklerince yararlanarak Millî kültür, medenîyet ve hukuk düzeni içinde onurlu bir hayat sürdürme ve maddî ve manevî varlığını bu yönde geliştirme hak ve yetkisine sahip olduğu;

Topluca Türk vatandaşlarının millî gurur ve iftiharlarda, millî sevinç ve kederlerde, Millî varlığa karşı hak ve ödevlerde, nimet ve külfetlerde ve millet hayatının her türlü tecellisinde ortak olduğu, birbirinin hak ve hürriyetlerine kesin saygı, karşılıklı içten sevgi ve kardeşlik duygularıyla ve “Yurtta sulh, cihanda sulh” arzu ve inancı içinde, huzurlu bir hayat talebine hakları bulunduğu;

FİKİR, İNANÇ VE KARARIYLA anlaşılacak, sözüne ve ruhuna bu yönde saygı ve mutlak sadakatle yorumlanıp uygulanmak üzere,

TÜRK MİLLETİ TARAFINDAN, demokrasiye aşık Türk evlatlarının vatan ve millet sevgisine emanet ve tevdi olunur.⁵

GENEL ESASLAR

Devletin Şekli

Madde-1. Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir.

Gereke: Tasarının 1. Maddesi Türk Devletinin bir Cumhuriyet olduğunu ilan etmektedir. 1924 ve 1961 Anayasalarında bu ilke belirtilmiştir. Devlet Başkanının veraset yoluyla değil milletçe veya milletin temsilcisi Türkiye Büyük Millet Meclisince seçilerek makamına geleceği açıklanmaktadır.

Cumhuriyetin Nitelikleri

Madde-2. Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, Millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı(*), Atatürk Milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir.

⁵ 1982 Anayasası, demokrasinin askıya alındığı, siyasi partilerin kapatıldığı, TBMM'nin feshedildiği bir ortamda, Millî Güvenlik Konseyince seçilen Danışma Meclisi üyeleri tarafından yapılmıştır. 160 üyeli Danışma Meclisinin 120 üyesi, Kurucu Meclis Hakkında Kanunun 7. Maddesi uyarınca Valiler tarafından tespit edilip, Millî Güvenlik Konseyi tarafından seçilmişlerdir. Aynı kanunun 7. Maddesi uyarınca geri kalan 40 üye de doğrudan MGK tarafından seçilmiştir. Yine aynı kanuna göre, kanunların ve anayasanın hazırlanmasında son söz Millî Güvenlik Konseyi'ne tanınmış olup, Danışma Meclisi sadece bir istişari organ konumundadır.

(*) İnsan Haklarına saygı ifadesi göreceli bir belirlemedir. Aslolan “İnsan Haklarına Bağlılık”tır. Batı Anayasalarında bu ‘İnsan Haklarına Bağlılık’ şeklinde tezahür etmektedir. 1961 Anayasasının ‘Cumhuriyetin Nitelikleri’ başlığını taşıyan 2. Maddesinde, “İnsan Haklarına Dayanan” bir hukuk devleti öngörülürken, 1982 Anayasasının 2. Maddesinde, ‘İnsan Haklarına Saygılı’ bir hukuk devleti öngörülmektedir.

Gereke: Türkiye Cumhuriyeti'nin her şeyden önce Atatürk Milliyetçiliğine bağlı; yani bütün fertlerinin kaderde ve tasada ortak, bölünmez bir bütün halinde, diğer bir deyişle, millî dayanışma ve adalet anlayışı içerisinde yaşayan bir toplum olduğu açıklanmıştır. Bu toplum insan haklarına saygılı, başlangıçta belirtilen Atatürk ilkelerine dayanan, siyasî rejimler içinde insan haysiyetini en iyi koruyan, gerçekleştiren ve teminat altına alan demokratik rejimi benimsemiştir. Demokratik rejimin de, laiklik ve sosyal hukuk devleti ilkelerine dayandığı belirtilmiştir. Demokrasi, egemenliğin millete ait olduğu bir siyasî rejimdir. Hiçbir zaman dinsizlik anlamına gelmeyen laiklik ise, her ferdin istediği inanca, mezhebe sahip olabilmesi, ibadetini yapabilmesi ve dini inançlarından dolayı diğer vatandaşlardan farklı bir muameleye tabi kılınmaması anlamına gelir.

Sosyal hukuk devleti ise, bizzat devletin, koyduğu kurallarına uyacağı ve çalışan, çalıştığı halde elde ettiği ürün ile mutlu olabilmek için, tasarladığı maddî ve manevî değerlere sahip olamayan kişilerin yardımcısı olacağı ilkesini belirtmektedir.⁶

Devletin Bütünlüğü, Resmi Dili, Bayrağı, Millî Marşı ve Başkenti

Madde-3. Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür.⁷ Dili Türkçe'dir.

Bayrağı, şekli kanununda belirtilen, beyaz ay yıldızlı al bayraktır.

Millî Marşı "İSTİKLAL MARŞI"dır.

Başkenti Ankara'dır.

Gereke: Bu maddede Türk Devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütün olduğu gerçeği tekrarlanmıştır. Türkiye'de yaşayan insanların resmi dillerinin Türkçe olduğu ve bayrağımızın beyaz ay yıldızlı al bayrak olduğu bir kere daha belirtilmiştir. Ancak bayrağın şeklinin kanunda tespit edileceği de, gelecekte sanat açısından yapılması muhtemel değişikliklere imkan sağlamak amacıyla konulmuştur. Milli marşımızın ise, Büyük Türk Şairi Mehmet Akif'in yazdığı ve İstiklal Harbimizden beri Türk Milletinin milli marşı olan "**İstiklal Marşı**" olduğu açıklanmıştır.

⁶ Anayasa maddelerinin gerekçeleri ve önceki anayasalar için Bkz.: Müjdat SAKAR, "1982 Anayasası ve Önceki Anayasalar", (İstanbul: 1994, Beta Basım Yayım Dağ.)

⁷ "Valenzuela'nın belirttiği gibi demokratik yollarla yaratılmayan vesayet yetkisi, ulus devletin müphem bir biçimde tanımlanan asli ve sürekli çıkarlarını koruma iddiasıyla, hükümet ve hükümet kararları üzerinde geniş bir denetim uygulanmasını içerir. (...) Anayasa- sal açıdan düşünüldüğünde, bu sonuca ulaşmanın muhtelif yolları bulunmaktadır. Bu yollar- dan ilki, ordunun yücelttiği ve himaye ettiği, devletin ülkesiyle bütünlüğü, Milli ege- menlik, hukuk ve düzen, sosyalizm, sosyal adalet, laiklik vb. gibi değerlerin anayasada yer almasıdır. Bunun tipik örneklerinden biri ordu içinde yer alan güçlü solcu bir hareke- tin etkisi altında hazırlanan 1976 tarihli Portekiz Anayasasıdır. (...) Bu anayasanın 3. Maddesi, silahlı kuvvetleri egemenliğin kullanımına ortak hale getirmektedir. (...) Portekiz Anayasasının yukarıda aktardığımız bu hükümlerine benzer şekilde askerlerin hakim olduğu bir Kurucu Meclis tarafından hazırlanan 1982 Anayasası da, pek çok hükmünde "devletin, ülkesi ve milletiyle bölünmezliği" ile "Atatürk reformlarının" Türk Ordusu ta- rafından himaye edileceğine yer vermektedir. **Vesayet denetimi** yaratmanın daha etkili bir yolu, bu değerleri koruma görevinin kendisine tevdi edildiği, askerlerin hakimiyetinde yeni anayasal kurumlar yaratmak olacaktır." Bkz.: Serap YAZICI, *Türkiye'de Askeri Mü- dahalelerin Anayasal Etkileri*", (Ankara: 1997, Yetkin Yay.) s. 27.

Yukarıda belirtilen manevi değerler Türk Devletinin ve Milletinin etrafında toplandığı kutsal simgelerdir.

Devletin Başkent'i Ankara'dır.

Değiştirilemeyecek Hükümler

Madde-4. Anayasanın 1. Maddesindeki devletin şeklinin Cumhuriyet olduğu hakkındaki hüküm ile, 2. Maddesindeki Cumhuriyetin nitelikleri ve 3. Maddesi hükümleri değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif edilemez.

*Gereke:*⁸ 1924 Anayasası konurken saltanat henüz kaldırılmamış bulunduğundan Cumhuriyet rejimini korumak için, Anayasada yapılacak değişikliklerle saltanata dönüşünü önlemek amacıyla uygun olarak Cumhuriyet rejiminin değiştirilemez olduğu ve değiştirilmesinin teklif dahi edilemeyeceği Anayasa hükümleri arasına konmuştu. Fransa'da 3. Cumhuriyetin başlarında aynı mealde Cumhuriyet rejimini koruyacak bir hüküm getirilmişti. 1924 Anayasasında hiç şüphesiz 3. Fransız Cumhuriyetinden esinlenerek saltanata dönüş eğilimlerine set çekilmiştir.

1961 Anayasası düzenlenirken böyle bir endişe artık kaybolmuştur. Atatürk'ün kurduğu ve gençliğe emanet ettiği Cumhuriyet rejiminden geriye dönüşün mümkün olamayacağı tartışılmaz bir gerçek olarak Türk Milletince kabul edilmiştir. Buna rağmen sadece tarihî niteliğinden dolayı Cumhuriyet ilkesinin değiştirilmesinin teklif dahi edilemeyeceği 1961 Anayasasına konmuştur. Komisyonumuz da aynı sebeple hükmü tekrarlamıştır.

*MGK Anayasa Komisyonu'nun Değişiklik Gereçesi*⁹: Danışma Meclisinin kabul ettiği metnin "Devlet Şeklinin Değişmezliği" kenar başlıklı 11. Maddesi "Değiştirilemeyecek Hükümler" kenar başlığı altında Anayasanın 1, 2 ve 3. Maddelerini kapsayacak şekilde 4. Madde olarak yeniden düzenlenmiştir.

Devletin Temel Amaç ve Görevleri

⁸ Anayasa maddelerinin gerekçeleri, anayasa hükümlerine uymak zorunda olan her türlü kanunî düzenlemeye ışık tutmaktadır. Diğer bir deyişle, kanunların Anayasaya aykırılığı Anayasa Mahkemesince denetlenmektedir. Anayasa Mahkemesi de, anayasa hükümlerini yorumlarken hükmün lâfzı ile gerekçelerde ifade edilen 'yasa koyucunun maksadını' dikkate almak zorundadır. Son dönemde Anayasa Mahkemesi kararları ve Anayasa Mahkemesinin kararlarına atfedilen değer konusundaki tartışmalar, anayasa yapıcının maksadının anlaşılması gerekliliğini bir kez daha ortaya koymaktadır. Bu nedenle önemli gördüğümüz ve tamamen madde tekrarı olmayan gerekçeler aktarılmaya çalışılmıştır.

⁹ (1) "Anayasa Komisyonu 17 Temmuz 1982'de devlet otoritesini takviye etmeye dönük, siyasi istikrarı esas alan ve devlet sistemi içinde yürütmeyi güçlendiren bir anayasa taslağı hazırladı. Ne var ki, nihai yetkiyi elinde tutan MGK (Milli Güvenlik Konseyi) bu taslağı bile kendi amaçları açısından yeterli görmedi ve onu önemli ölçüde değişikliğe uğratarak kabul etti. Böylece ortaya çıkan metin evrensel demokratik standartlardan çok uzak olan, devlet-toplum ilişkilerini 'devletçi' bakış açısından düzenleyen, özgürlük karşıtı ve siyasi istikrarı otoriter yürütmenin ve özellikle de güçlü bir cumhurbaşkanlığının tesisinde gören bir metindi." Bkz.: Mustafa ERDOĞAN, "Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset", 2. Baskı, (Ankara: 1999, Liberte Yay.), s. 131.

(2) "Danışma Meclisi henüz Anayasayı ele almadan Genel Sekreterlikte Anayasa Taslağı aşağı yukarı hazır durumda idi." Kenan EVREN'den aktaran Serap YAZICI, a.g.e., s. 172.

Madde-5. Devletin temel amaç ve görevleri, Türk Milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini, Cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak, kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddî ve manevî varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır.

Gereke: Devletin nüfus unsurunu teşkil eden Türk Milleti bir bütündür, parçalanamaz. Parçalanamaz bir bütün olan Türk Milleti bağımsız bir devlet oluşturmuştur. Bu devletin ülkesi hiçbir şekilde bölünemez ve siyasî rejimler içerisinde fert hak ve hürriyetlerini en iyi gerçekleştirip, teminat altına alan demokrasiyi ve Cumhuriyeti korumak devletin varlık sebebidir; fakat devlet aynı zamanda milletin huzurunu sağlamak ve fertlerini mutlu kılmak görevi ile de yükümlüdür. Devlet, ferdin hayat mücadelesini kolaylaştıracaktır. Ferdin insan haysiyetine uygun bir ortam içinde yaşamasını gerçekleştirecektir. Bu sosyal devletin görevidir. Sosyal devlet bazılarının yanlış sandıkları veya kasten tahrif ettikleri gibi sosyalist devletle ilişkisi olmayan bir devlet anlayışıdır. Sosyal devlet her şeyden önce insana ve insanın düşünce hakkına saygılıdır ve bu sınırlar içerisinde ferdin hak ve hürriyetlerinin kullanılmasını sınırlayan engelleri ortadan kaldırmak, onun başlıca görevleri arasındadır.

Ferdin hayatında, onun temel hak ve özgürlüklerden olduğu gibi yararlanmasını engelleyen sebepleri ortadan kaldırmak, sosyal devletin görevidir.¹⁰

Egemenlik

Madde-6. Egemenlik, kayıtsız şartsız Milletindir.

Türk Milleti, egemenliğini, Anayasanın koyduğu esaslara göre, yetkili organları eliyle kullanır.

Egemenliğin kullanılması, hiçbir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılamaz. Hiçbir kimse veya organ, kaynağını Anayasadan almayan bir devlet yetkisi kullanamaz.¹¹

Gereke: Maddede devlette egemenliğin kayıtsız şartsız Türk milletine ait olduğu açıklanmaktadır.

Bilindiği gibi egemenliğin kayıtsız şartsız Türk Milletine ait olduğu ilkesi İstiklal Harbimizde Atatürk'ün esas teşkilat hukukumuzun vazgeçilmez bir ilkesi olarak koyduğu ve demokrasi rejiminin hukuki ifadesi olan bir kavramdır. Tabiidir ki milyonlarca insandan

¹⁰ Anayasa Mahkemesinin 18 Şubat 1985 tarihli kararı:

“**Sosyal Hukuk Devleti**, insan hak ve hürriyetlerine saygı gösteren, ferdin huzur ve refahını gerçekleştiren ve teminat altına alan, kişi ile toplum arasında denge kuran, emek ve sermaye ilişkilerini dengeli olarak düzenleyen, özel teşebbüsün güvenlik ve kararlılık içinde çalışmasını sağlayan, çalışanların insanca yaşamasını ve çalışma hayatının kararlılık içinde gelişmesi için sosyal, iktisadi ve mali tedbirler olarak, çalışanları koruyan, işsizliği önleyici ve millî gelirin adaletle uygun biçimde dağılmasını sağlayıcı tedbirleri alan, adaletli bir hukuk düzeni kuran ve bunu devam ettirmeye kendini yükümlü sayan, hukuka bağlı kararlılık içinde ve gerçekçi bir özgürlük rejimini uygulayan devlettir.”

¹¹ Milli Güvenlik Konseyi, 12 Eylül 1980 ihtilalinin akabinde yasama yetkisini kullandığı üç yıl içinde 1982 Anayasası ile birlikte bu Anayasaya uygun olarak 535 kanun ve 91 kanun hükmünde kararname çıkarıp yürürlüğe koymuştur.

oluşan Türk Milletinin egemenliği hep birden kullanmasına imkan yoktur. Bu ancak temsilcileri aracılığıyla mümkün olabilir.

Millet egemenliğini, vatandaşların hangi koşullar altında kullanacağı anayasalarda açıklanır. Fakat her ne olursa olsun Türk Milleti egemenliğinin kullanılmasını hiçbir zaman hiçbir surette belli bir kişiye bir zümreye veya sınıfa bırakamaz. Bu kavram bu ilke, Türk toplumunun bütün diktatörlüklerin her türüne kapılarını kapadığını göstermektedir. Türk Milleti demokratik bir düzen içerisinde yaşayacak ve Türk Devletinde egemenlik kayıtsız şartsız Türk Milletine ait olacaktır.

Yasama Yetkisi

Madde-7. Yasama yetkisi Türk Milleti adına Türkiye Büyük Millet Meclisindedir. Bu yetki devredilemez.

Gereke: Yasama yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisindedir. Bu nüfusu milyonlara varan modern devletlerde demokrasi rejimini benimseyen siyasi rejimlerde kaçınılmaz bir durumdur. Millet adına kanun koyma yetkisini yasama meclisi yerine getirir. Bu yetki devredilemez. Ancak Anayasanın 91. Ve 121. Maddeleri saklıdır.

Yürütme Yetkisi ve Görevi

Madde-8. Yürütme yetkisi ve görevi, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından, Anayasa ve kanunlara uygun olarak kullanılır ve yerine getirilir.

Gereke: 1961 Anayasası düzenlenirken Türkiye’imizde fert hak ve özgürlükleri için tehlikelerin devamlı suretle yürütme kuvvetinden geldiği gözlemlenmiştir.

Esasen modern çağlarda 1215 **Magna Carta**’sından beri ferdin devlet başkanının sultanından kurtulup özgür olabilmek için yaptığı mücadelede hedef daima yürütme kuvveti olmuştur. Fert yürütme kuvvetinin yetkilerini birer birer kopararak onu mümkün olduğu ölçüde yetkisiz bırakmak istemiştir. Bundan dolayı da bütün hukuk düzeni devlet başkanına ve yürütme kuvvetine karşı bir mücadele şeklinde gelişmiştir.

1961 Anayasası bu felsefeye sadık kalarak yürütmeyi devletin yönetiminde bütün faaliyetlerinde yasama kuvvetine bağlı yasamaya tabi bir kuvvet olarak düzenlemiş idi. Halbuki modern hayatta yürütme kuvveti devletin beyni, hareketin gücünün kaynaklandığı motordur. Bundan dolayıdır ki, 1961 ila 1980 arasındaki devrede karar almak kudretinden yoksun hükümetler görülmüştür. İşte bu duruma son vermek için yürütme yasamaya tabi bir organ olmaktan çıkarılmış, her iki kuvvetin devlet faaliyetlerinin düzenlenmesinde eşitlik ve denklik içinde işbirliği yapmalarını öngören parlamenter hükümet sistemi bütün gerekleri ile uygulanmaya konmuştur. Bu nedenle, yürütme, 1961 Anayasasında olduğu gibi bir görev olmaktan çıkartılmış, yürütme gerekli yetkilere sahip ve kanunların kendisine verdiği görevleri yerine getiren bir kuvvet olarak düzenlenmiştir.

Yargı Yetkisi

Madde-9. Yargı yetkisi, Türk Milleti adına bağımsız mahkemelerce kullanılır.

Gereke: Yargı yetkisi, fert, hak ve hürriyetlerin sorununun ortaya çıktığı günden beri kabul edildiği üzere, bağımsız organlar tarafından, bağımsız mahkemelerce yerine getirilecektir.

Kanun Önünde Eşitlik

Madde–10. Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.¹²

Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz.

Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar.

Gerekçe: Madde, demokrasinin üç vazgeçilmez ilkesinden birini teşkil etmektedir. İnsanın insan olması dolayısıyla doğuştan bir değer ve haysiyeti vardır. Bu onun tabii bir hakkıdır. Bu hak dolayısıyla herhangi bir niteliğe veya ölçüye dayanılarak insanlar arasında ayırım yapılamaz. İnsanlar arasında kanunların uygulanması açısından hiçbir fark gözetilemez. İnsanlar arasındaki eşitliğin temellerinden birini de böylece kanunlar önünde eşitlik ilkesi sağlar.

Komisyonumuz bu hakka saygı göstermenin devlet organları ve idarî makamlar için de görev olduğunu belirtmektedir. Devletin organları ve idarî makamları, bütün işlemlerinde insanlar arasında ayırım yapmadan devlet faaliyetlerini yürütmek zorundadırlar.

Anayasanın Bağlayıcılığı ve Üstünlüğü

Madde–11. Anayasa hükümleri, yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve diğer kuruluş ve kişileri bağlayan temel hukuk kurallarıdır.¹³

Kanunlar Anayasaya aykırı olamaz.

Gerekçe: Bu madde ile Anayasanın üstünlüğü bir ilke halinde açıklanmakta ve devlet faaliyetlerinin Anayasaya uygun olarak düzenlenmesi gerektiği belirtilmektedir.

Anayasa, sadece devlet iktidarını değil kişileri de bağlayan temel hukuk kurallarıdır. Yasama, yürütme ve yargı kuvvetleri Anayasaya uymak zorundadırlar ve yargı kuvveti gerektiğinde Anayasayı diğer kanunlar gibi uygulayabilecektir.

TEMEL HAKLAR VE ÖDEVLER

GENEL GEREKÇE

1. “İnsan hakları ve temel hürriyetler”in düzenlendiği bu bölüm hükümlerinde, insan hakları doktrininin günümüzdeki gelişmesi ve durumu, geçirmiş bulunduğumuz kötü deneyimlerden çıkarılan sonuçlar; insan hakları konusunda Türkiye’nin imzalayıp onaylamış bulunduğu ve bu sıfatla Millî hukukumuzda dahil sayılan uluslararası antlaşma ve sözleşmeler, özellikle 1948 Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve 1950 İnsan Haklarının ve Temel Hürriyetlerin Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesi göz önünde tutulmuştur.¹⁴

2. Bu kısım, bir mantık zinciri izlenerek üç bölüm halinde oluşturulmuştur. Şöyle ki:

¹² Bkz.: İHEB-7, 10. KİSHUS-26. İHAS-14. İKAS-2, 5. KAYT-2, 5.

¹³ Bkz.: Any-90/son,

¹⁴ 9 Nisan 1997 tarihli Başbakanlık Genelgesiyle kurulan “İnsan Hakları Koordinatör Üst Kurulu“, İnsan Hakları konusunda önemli kararlar almış, ancak bu kararların uygulamasını sonraki yıllara bırakmıştır. Bu kararlar içinde konumuzu ilgilendiren önemli bir karar da: TRT’de İnsan Hakları Eğitimi verilmesine ilişkin programlar yapılması ile İlköğretim ve Ortaöğretim Okullarında İnsan Hakları Derslerinin **Seçmeli** de olsa okutulması kararıdır. Ancak, halen bu kararlar uygulamaya konulabilmiş değildir.

a) Önce temel hak ve hürriyetlerin genel niteliği belirlenmiş; insanın insan olarak, doğuştan bazı temel hak ve hürriyetlere sahip bulunduğu; binnettece, devletin bu hak ve hürriyetler önünde “müdahale etmez”, “çekimsen” bir tutum benimsemesi gereği belirlenmiştir. Temel hak ve hürriyetlerden herkesin yararlanabilmesi yani bunların herkes tarafından kullanılabilir hale gelmesi için devletin “müdahale etmez” tutumunun yetersizliği nedeniyle hak ve hürriyetlerin devlet tarafından desteklenmesi, yani devletin hak ve hürriyetlerin gerçekleşmesine yardımcı olması gereği de benimsenmiştir.¹⁵ Hak ve hürriyetlerin topluma mal edilmesi (sosyalleştirilmesi) şeklinde ifade olunan bu husus, “Devlet, kişinin temel hak ve hürriyetlerini, fert huzuru, sosyal adalet ve hukuk devleti ilkeleriyle bağdaştırmayacak surette sınırlandıran siyasal, ekonomik ve sosyal bütün engelleri kaldırmaya çalışır” demek suretiyle Anayasanın “genel esaslar” hükümleri arasında yer almaktadır.¹⁶

b) İkinci olarak, temel hak ve hürriyetlerin, kişiye tanınmış sınırsız bir serbesti olmadığı; bunların kişi için bazı ödev ve sorumlulukları da beraberinde getirdiği ve sınırlı bir serbesti demek olduğu ifade edilmiştir. Hak ve hürriyetlerin ilk sınırı, bunların kendi bünyesi ve çevresinde yer almaktadır.

Kişinin kendi serbesti alanından taşarak, başkalarının hak ve hürriyetleri alanına girmesinin mümkün olmayacağı gibi.

Hak ve hürriyetlere getirilen ikinci grup sınırlamayı ise kişiye tanınan serbestinin ve hak alanının, Devletin yahut Cumhuriyetin, Millî güvenliğinin, kamu yararının¹⁷, kamu düzeninin,

¹⁵ “1789 Haklar Bildirgesi, ‘**baskıya karşı direnme hakkı**’nı, doğal, zaman aşımına uğramaz ve kutsal bir hak olarak tanıır (m. 2). 1961 Anayasası Başlangıç’ı açıkça ‘**direnme hakkı**’ndan ve vatandaşların ‘**uyanık bekçiliği**’nden söz eder. Portekiz Anayasası, her yurttaşta, ‘hakları, özgürlükleri ve güvencelerini zedeleyen her emre karşı direnme ve her türlü saldırıyı, kamu otoritesine başvurma olanağı bulunmadığında kuvvetle geri püskürtme hakkı’nı tanımaktadır (m. 21). Anayasa Mahkemesi, 1982 Anayasası’nda yer verilmemiş olmasına karşın, ‘**direnme hakkı**’nı bireysel bir hak olarak niteleyerek dolaylı biçimde tanımaktadır. (Any. M.nin 8.12.19888 tarih ve 1982/2 E, 1988/1 K. sayılı kararı). Bkz.: KABOĞLU, *ÖZGÜRLÜKLER HUKUKU, İnsan Haklarının Hukuki Yapısı*, 4. Baskı, (İstanbul: Afa Yay., 1998), s. 140.

¹⁶ “Halkın siyasete katılımının engellendiği bu yeni anayasa düzeninde siyaset, otoriter rejimlerdeki gibi devlet eliyle yönlendirilen bir süreç haline getirildi. Ne var ki, sivil toplumun etkisiz kılınması anlamına gelen bu yeniden yapılanma, kendisinden beklendiği gibi siyasi kutuplaşmayı sona erdirmekten çok toplumun doğal siyasi dengelerini bozarak, 1980’lerin ikinci yarısından günümüze kadar süren demokratik olmayan başka değişimlerin zeminini hazırladı. Daha açık bir biçimde ifade edecek olursak, Cumhuriyetin laik temelini aşındıran rejim karşıtı grupların güçlenmesinde diğer değişkenler yanında MGK rejiminin izlediği “**toplumu siyasetten yabancılaştıran politikalar**” ve 1982 Anayasası’nın bu yabancılaşmayı teşvik eden yasaklayıcı hükümleri etkili oldu. Bu yüzden sivil toplumun canlandırılması, günümüzün en önemli siyasi ihtiyacı haline geldi.” Bkz.: Serap YAZICI, a.g.e., s. 155.

¹⁷ “–**Umumi menfaat/kamu yararı**– veya –**gaye**– mantığının insanları trajedik sonuçlara ve genel bir karışıklık ve aldatmacaya götürdüğünü gösteren açık bir örneği de yakın tarih veriyor. (...) Stalin, proletaryanın zaferi için şunları yapmanın lüzumlu ve dolayısıyla ahlaki olduğu kanaatine vardı: Temerküz kampları kurmak, devlet ve polis mekanizmalarını o zamana kadar görülmemiş ölçüde kuvvetlendirmek, en yüksek idarecilerden başlayarak mahalli idarecilere kadar iktidarın herhangi bir şekilde tenkit edilmesini önlemek ve idarecilerin yanılmazlığı hakkındaki kanaati devam ettirmek, lider kültürünü kurmak ve lidere yanılmazlık ve müstesna basiret özelliklerini atfetmek, herhangi bir direnişi önlemek

genel sağlık ve ahlakın korunması ve benzeri mülahazalarla “kayıtlanması”, yani, kullanım alanlarının daraltılmasıdır. Temel hak ve hürriyetlerin kayıtlanması konusunda kabul edilen bu sınırlama sebeplerinin bir grubu “genel nitelikte”, yani bütün hak ve hürriyetler için geçerlidir. Bu “genel sebeplerden” birinin yahut birkaçının belli bir hak ve hürriyet konusunda (mesela seyahat yahut düşünceyi açıklama veya dernek kurma hürriyeti vb. gibi) uygulanabilmesi için, o hürriyete ait özel maddede ayrıca belirtilmesine gerek yoktur. Sınırlama nedeni olarak kabul edilen diğer bir grup “sebepler” ise “özel” niteliktedir. Kullanılan “özel” teriminden de kolayca anlaşılacağı bu sebepler her hak ve hürriyete ait bulunan maddelerde yer almaktadır. Eğer herhangi bir hak veya hürriyete ait bulunan maddede böyle “özel” bir “sebepler” gösterilmemişse, o hak ve hürriyet yalnızca “genel sınırlama sebebi” teşkil eden kavramlara dayanılarak sınırlanabilecek demektir.

Bu duruma göre hak ve hürriyetler “genel” ve bunlara ilaveten mahsus maddelerde yer alan “özel” sebeplere dayanılarak sınırlanabilecek, kayıt altına alınabilecektir. Bu husus, hak ve hürriyetlerin sınırlanması konusunda genel hüküm teşkil eden 13. Maddede “...amacıyla ve aynı zamanda...” ibaresi kullanılmak suretiyle ifade edilmiştir.

Hak ve hürriyetlerin sınırlanmasına ilişkin genel hükümün hemen arkasından, bunların sınırlanmasını önleyecek hüküm getirilmiştir. Kişinin sahip bulunduğu haklar ve hürriyetler Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Cumhuriyeti ve Türk Devletini yıkmak ve 14. Maddede sayılan diğer amaçlarla, yani belirtilen cinsten bir kötü kasıtle kullanılamayacaktır. Aynı zamanda genellikle Anayasanın hiçbir hükmü özellikle kişinin sahip bulunduğu hak ve hürriyetler, bir topluluğa veya kişiye bu Anayasada yer alan hak ve hürriyetleri yok etmeye yönelik bir faaliyete girişme, yahut eylemde bulunma hakkını verir şekilde yorumlanamayacaktır.

Nihayet savaş, sıkıyönetim, olağanüstü hal gibi millet hayatının tehlikede bulunduğu durumlarda hak ve hürriyetlerin kullanılması tamamen durdurulabilmekte; hak ve hürriyetlerin korunması amacıyla öngörölmüş bulunan güvencelere aykırı, yani bunları gereğince ortadan kaldıracabilecek tedbirler alınabilmektedir. (Madde 15).

c) Bu kısmı oluşturan üçüncü bir grup hüküm ile temel hak ve hürriyetler teker teker ele alınıp düzenlenmektedir. Yaşama hakkı, kişi hürriyeti, seyahat ve yerleşme hürriyeti v.s. gibi. Bir anlamda hak ve hürriyetler listesini teşkil eden bu kısmın düzenlenmesinde liste başına en önemli hak (yaşama hakkı) yerleştirilmiş ve diğerleri, kademeli şekilde bunu takip etmiştir. (Madde 17 ve sonrakiler)

Temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasında yabancıların durumu ayrıca belirtilmiş (Madde 16); bunlar konusunda; milletlerarası hukuka uygun olarak farklı bir düzenleme imkanı getirilmiştir.

üzere devamlı korku havasını muhafaza etmek, istemeyen kişi, grup veya milletlerin topluca tasfiyesini sık sık gerçekleştirmek, yüksek maaş ve diğer imtiyazlarla orduyu, polisi, siyasi mekanizmayı ve aydınlardan muti olanları elde etmek, hakim sınıfın iafesi için hususi depolar kurmak, halk kitlelerinin tam manasıyla istismarını temin etmek, bütün enformasyon vasıtaları. Basın, radyo ve televizyon, demokrasi, hürriyetler, hümanizm, refah, parlak istikbal, lider ve yöneticilerin faziletlerinden durmadan bahsetsinler diye, tekel altına almak, başka milletleri ‘serbest ifade hürriyetlerine uygun olarak’ istila altında tutmak v.s. v.s. Bütün bunların ‘proletaryanın zaferi için yapıldığını söylemek ve bunu durmadan tekrarlamak gerekiyordu ki, **sadece caiz olmayıp, ahlaka da uygun düşünün**” Bilge Kral Alija Ali İZZETBEGOVİÇ, *Doğu ile Batı Arasında İSLÂM*, (1980), Çev.: Salih ŞABAN, (İstanbul: Nehir Yay., 1994), s. 164.

Temel haklar ve hürriyetler konusunda ayrıca belirtilmesi gereken diğer bir husus da “düşünce ve kanaat hürriyeti”(Madde 25) ile “düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğü”nün (Madde 26), birbirinden farklı nitelikte olmaları nedeni ile, ayrı maddeler halinde düzenlenmiş bulunmasıdır.

Düşünce açıklama ve yayma hürriyetinin günümüz toplumunda demokratik yönetimde en önemli tezahür şekli olan haberleşme ve özellikle basın hürriyeti ayrıntılı biçimde düzenlenmiştir. “Basın ve yayımla ilgili hükümler” başlığı altında yer alan maddeler bir yandan basın hürriyetini güvence altına almakta; öte yandan da benimsenen “hür, fakat sorumlu basın” teorisine uygun olarak bu hürriyeti düzenlemekte, kötüye kullanımı önlemektedir. Böylece 28 ila 32. Maddeler haberleşme ve basın hürriyeti konusunda Anayasa içinde açılan bir parantezi oluşturmaktadır.

Temel haklar ve hürriyetler bölümünün son hükümleri niteliğindeki 37 ve 38. Madde-lerde insanı yakından ilgilendiren bazı temel ilkeler yer almaktadır. Bunlar genellikle suç ve cezalar ve kanunların geçmişe yürümemesi hususlarıyla ilgilidir.

Temel Hak ve Hürriyetlerin Niteliği

Madde-12. Herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir.¹⁸

Temel hak ve hürriyetler, kişinin topluma, ailesine ve diğer kişilere karşı ödev ve sorumluluklarını da ihtiva eder.¹⁹

Gerekeçe: “Temel hak ve hürriyetlerin niteliği”ni belirleyen bu maddenin ilk fıkrasında, bunların bir “devlet lütfü” olmadığı; kişiliğin dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez bir unsurunu oluşturduğu vurgulanmıştır. Şu halde, yukarıda da belirtildiği gibi, devlet kişiye ayrılmış bu alana ilke olarak müdahalede bulunmamak, bu özel alan sınırları içine girmemekle yükümlüdür.

Maddenin ikinci fıkrasında ise, temel hak ve hürriyetlerin ikinci bir niteliği belirtilmiş, bunların içinde yaşanılan topluma, aileye ve diğer kişilere karşı ödev ve sorumlulukları da beraberinde getirdiği belirtilmiştir. Kişi sahip bulunduğu hak ve hürriyetleri kendi iradesi doğrultusunda kullanırken bu ödev ve sorumlulukları da göz önünde bulundurmaktadır.

MGK. Anayasa Komisyonunun Değişiklik Gerekeçesi: Maddenin ikinci fıkrasının sarahati karşısında “Temel hak ve hürriyetler, ancak bu ödev ve sorumluluklara bağlı olarak kullanılabilir” şeklindeki üçüncü fıkrası maddeden çıkarılmıştır.

Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlanması

¹⁸ Bkz.: İHEB-1, 2. 3. İHAS-5. KİSHUS-9.

¹⁹ “Bu şekilde, hak olmaktan çok (veya en az o kadar) ödev ve sorumluluk olarak tanımlanan bir anayasal bağışlar kategorisini insan hakları olarak nitelendirmek elbette mümkün değildir. Çünkü, bir şeyin aynı zamanda hem ‘hak’ hem de ‘ödev ve sorumluluk’ olması mümkün değildir. Böyle bir şeyi kabul etmek, bir kişinin hem aynı konu üzerinde ‘hak-sahibi’ hem de aynı şeye ilişkin olarak ‘ödevli’ olabileceğini ileri sürmek demektir. Oysa, tam tersine, bir hak hak-sahibine değil, başkalarına birtakım ödev ve yükümlülükler yükler. Bu özellikle, insan hakları bakımından böyledir. Eğer insan hakları tek-tarafli meşru talep veya iddialar olmasalardı, onların ayrı bir kategori olarak var olmalarına gerek olmazdı ve tümüyle işlevsizleşirdi.” ERDOĞAN, a.g.e., s. 136.

Madde-13. Temel hak ve hürriyetler, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, Millî egemenliğin, Cumhuriyetin, Millî güvenliğin, kamu düzeninin, genel asayişin, kamu yararının, genel ahlakın ve genel sağlığın korunması amacı ile ve ayrıca Anayasanın ilgili maddelerinde öngörülen özel sebeplerle, Anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olarak kanunla sınırlanabilir.²⁰

Temel hak ve hürriyetlerle ilgili genel ve özel sınırlamalar demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olamaz²¹ ve öngöröldükleri amaç dışında kullanılmaz.²²

Bu maddede yer alan genel sınırlama sebepleri temel hak ve hürriyetlerin tümü için geçerlidir.

Gereke: Hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasını hüküm altına alan bu genel maddenin birinci fıkrasında önce, bütün hak ve hürriyetler için geçerli, yani “genel nitelikte” olan sınırlama nedenleri gösterilmiştir. Bunlar Türk Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, millî egemenliğin, Cumhuriyetin, Millî güvenliğin, kamu düzeninin, genel ahlak ve sağlığın, başkalarının hak ve hürriyetlerinin korunması amacına yönelik nedenlerdir. Bu nedenlerden herhangi birisi tek başına yahut birkaçı bir arada, belli bir hak ve hürriyetin sınırlandırılmasına meşru gerekçe teşkil eder. Daha önce de belirtildiği gibi “genel nitelikteki” bu sınırlama nedenlerinin belli bir hak veya hürriyet konusunda uygulanabilmesi için, o hak veya hürriyete özel maddede ayrıca öngörölmüş olması, yani açıkça kendisinden söz edilmiş bu-

²⁰ Bkz.: ESKUS-4. KİSHUS-4.

²¹ “Demokratik toplum düzeninin gereklerine uygunluk” şeklinde formüleştiren sınırlamanın sınırı ölçütü, Türk Hukuk Düzenine, ilkin 1982 Anayasası (m. 13/2) ile ithal edilmiştir. 1961 Anayasası (m. 11/2)nda bu hususta yer verilmiş ölçüt ise şöyleydi: “Kanun, kamu yararı, genel ahlak, kamu düzeni, sosyal adalet ve millî güvenlik gibi sebeplerle de olsa bir hakkın ve hürriyetin özüne dokunamaz”. Türk Anayasa Mahkemesi de, kısaca ‘öze dokunma yasağı’ olarak adlandırılan bu ölçütü geliştiren ve olgunlaştıran zengin bir içtihadî birikimi ortaya koymuştu. 1982 Anayasasında, “öze dokunma yasağı” ölçütü bir yana bırakılmıştır. (...) Strasbourg organları, ulusal kamusal makamların haklara ve özgürlüklere müdahalesinin Sözleşme’ye uygunluğunu denetlediği çok sayıdaki kararında “**orantılılık**”, “**ölçülülük**”, “**makullük**”, “**öngörülebilir olma**”, “**yeterince açık olma**”, “**meşru amaç**” gibi bir dizi ölçütü de kullanmış ve bunları geliştirmiştir.” Bkz.: Semih GEMALMAZ, “Avrupa İnsan Hakları Komisyonu Önünde Türkiye -1-: Kabul edilebilirlik Kararları”, (İstanbul: Beta B. Yay. Dağ., 1997), s. XIX.

²² Uygulamada hükümetler, KHK’lar ve yönetmeliklerle temel hak ve hürriyetleri sınırlamaktadırlar. Anayasanın 91/1. Maddesi, Bakanlar Kuruluna, temel haklar ve ödevler ile, kişi hakları ve siyasî haklar konusunda Kanun Hükmünde Kararname çıkarma yetkisi vermemektedir. Bu hüküm aynı şekilde, Yönetmelik, Tüzük gibi idari tasarruflar için de kıyasen geçerlidir. Diğer bir deyişle, Bakanlar Kurulu veya herhangi bir Bakanlık ve bağlı birimleri, temel haklar, kişi hakları ve siyasî haklar ile ilgili olarak düzenleyici işlem yapamazlar. Hiçbir surette kısıtlama ve sınırlama getirici işlemlerde bulunamazlar. Temel Haklar ve Özgürlükler, Anayasanın hükmü gereği Anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olarak sadece kanunla düzenlenebilir ve sınırlanabilir. Türk Hukuk Sistemine 1961 Anayasası ile giren KHK işlemleri Batı demokrasilerine İkinci Dünya Savaşı sonrası, devletin ekonomik ve sosyal alana müdahale etme ihtiyacına cevap vermek ve kararların hızlı alınmasını sağlamak amacıyla yürütmeye etkili düzenleme yetkisi vererek onu güçlendiren işlemler olarak girmiştir. Batı demokrasileri, Fransa hariç KHK rejimini terk etmişlerdir. Fransa’daki şekli de Türkiye’den farklıdır.

lunması gerekmez. Eğer belli bir hak ve hürriyete mahsus olan maddede (mesela toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hürriyetine ilişkin 34. Maddede olduğu gibi), o hak ve hürriyet için hiçbir sınırlama nedeni gösterilmemiş ise, bu husus, sözü edilen hak ve hürriyetin hiçbir sebeple sınırlanamayacağı anlamına gelmez,²³ fakat bu, hakkın yahut hürriyetin yalnızca genel sınırlama nedeninin bulunmadığını ifade eder.

Temel hak ve hürriyetler, genel sınırlama nedenleri yanında ve bunlara ilaveten her bir hak veya hürriyeti mahsus özel maddede açıkça öngörülen “özel sebepler”le de sınırlanabilecektir. Mesela “Düşünce açıklama ve yayma hürriyeti”, genel sınırlama nedenlerine eklenmek suretiyle, suçların önlenmesi, meslek sırrının korunması, yargılama görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesi nedenleriyle de sınırlanabilecektir. Bu maddenin birinci fıkrasında yer alan “...korunması amacıyla ve aynı zamanda anayasanın diğer maddelerinde gösterilen özel sebeplerle ve ancak kanunla sınırlanabilir” ibaresinin anlamı budur. Ayrıca ilave etmek gerekir ki, yukarıda belirtildiği gibi, “özel sınırlama sebebi” yalnız bir hak veya hürriyetle ilgili maddede değil, Anayasanın herhangi bir maddesinde de yer alabilecektir.

Maddenin birinci fıkrasında “ancak kanunla” denilmek suretiyle, hak ve hürriyet sınırlamalarının münhasıran kanun konusu olduğu; yani yasama tasarrufundan başka bir düzenleyici tasarrufla (tüzük, yönetmelik vb) hak ve hürriyetlerin sınırlanmayacağı belirtilmiştir.

Hak ve hürriyetlerin sınırlanmasında mümkün tek amaç olarak kanun, yani yasama tasarruflarının seçildiğini gösteren bu hüküm dahi “genel” niteliktedir. Diğer bir deyimle hak ve hürriyetlere ait bütün maddelere sari bir genel hükümdür. Bu nedenle herhangi bir hak veya hürriyete ait maddede, o hak ve hürriyetin “kanunla” sınırlanabileceğini ayrıca belirtmeye ihtiyaç yoktur; ve maddelerin yazımında bu hususa sadık kalınmıştır.

Fıkra da ayrıca, söz konusu sınırlamaların Anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olması zorunluluğu da gösterilmiştir.

Maddenin ikinci fıkrasında, hak ve hürriyetlerin sınırlanmasında daima gözetilmesi gereken ölçü: yani sınırlamaların sınırı öngörülmüştür. Diğer bir deyimle hak ve hürriyetlere getirilecek sınırlamalar yahut bunlar konusunda öngörülecek sınırlayıcı tedbirler demokratik rejim anlayışına aykırı olmamalı; genellikle kabul gören demokratik rejim anlayışı ile uzlaşabilir olmalıdır. Getirilen bu kıstas, 1961 Anayasası'nın kabul ettiği “Özel Dokunmama”²⁴

²³ “Bu durumda anayasanın genel olarak insan haklarının karşısına ısrarla diktiği tehlikeli kavramların (‘Cumhuriyetin temel ilkeleri’, ‘Devletin iç ve dış güvenliği’, ‘milli güvenlik’, ‘Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü’ vb.) düşünce özgürlüklerinin de önündeki asıl büyük engeller olarak ortaya çıktıkları göze çarpmaktadır. Çünkü, bunlar ya bizatihi ideolojik kavramlardır (‘Cumhuriyetin temel ilkeleri’) ya da ideolojik olarak yorumlanmaya açık, bu nedenle içleri keyfi olarak doldurulabilecek kavramlardır. (‘milli güvenlik’, ‘bölünmez bütünlük’ gibi). Nitekim, uygulama da bu yöndedir. Bu düzenlemenin pratik sonucu, örneğin Milli Güvenlik Kurulu'nun ‘birinci öncelikli iç tehdit’ konusundaki kararını eleştiren bir makalenin yayımlandığı bir dergi veya gazetenin ‘milli güvenlik’ gerekçesiyle idari bir merci tarafından toplatılabilmesi (...), Türkiye'nin idari yapısının adem-i merkezileştirilmesi ve bu çerçevede söz gelişi atanmış valilik müessesesinin kaldırılması ve il genel meclislerinin yerel parlamentolar haline dönüştürülmesi yolunda bir öneri ortaya atan herhangi bir broşür ‘düşüncenin açıklanması ve yayılması’ sayılmayacak, aksine ‘Devletin ülkesiyle bölünmez bütünlüğü’nü tehdit eden bir suç olarak muamele görecektir.” ERDOĞAN, a.g.e., s. 142.

²⁴ “Özüne dokunamama” olması gerekir.

kıstasından daha belirgin, uygulanması daha kolay olan bir kıstastır. Esasen Uluslararası Sözleşme veya bildirimler de bu kıstası kabul etmişlerdir.²⁵

Maddenin ikinci kısmı son satırı, hak ve hürriyetlerin sınırlanmasında öngörülen genel ve özel nedenlerin belli amaçlara yönelik bulunduğu; bin netice ancak bu amaçları gerçekleştirmek için bu nedenlerin öngörüldüğünü vurgulamaktadır. Şu halde öngörülen amaçlar yahut nedenler bahane edilerek, başka bir amaca ulaşmak için hak ve hürriyetler sınırlanmayacak; yahut meşru amaç güdülerek sınırlanmış olsalar bile, getirilen sınırlama bu amacın zorunlu, yahut gerekli kılındığından fazla olmayacaktır. Diğer bir deyimle, amaç ve sınırlama orantısı her halde korunacaktır.

Nitekim maddenin son fıkrası, bu madde hükmünün “genel niteliğini” açıkça vurgulamaktadır.

MGK Anayasa Komisyonu'nun Değişiklik Gerekçesi: Danışma Meclisince kabul edilen 13. Madde ile bu madde metni arasındaki fark, “Diğer kişilerin hak ve hürriyetlerinin korunması” ibarelerinin maddeden çıkarılmasından ibarettir. Gerçekten 12. Maddenin 2. Fıkrasında yer almış bulunan “Temel Hak ve Hürriyetler, kişinin topluma, ailesine ve diğer kişilere karşı ödev ve sorumluluklarını da ihtiva eder” şeklindeki hükmün açıklığı karşısında, 13. Maddede ayrıca diğer kişilerin hak ve hürriyetlerinin korunmasının bir sınırlama sebebi olarak tekrar gösterilmesine gerek bulunmamıştır.

Diğer yönden, 13. Madde, Anayasanın İkinci Kısım, Birinci Bölümünde yer alan temel haklar ve ödevlere ilişkin genel hükümler arasında bulunduğundan, İkinci Kısımın diğer bölümlerinde yer alan temel haklar ve hürriyetler için ilgili maddelerinde ayrı ayrı genel sınırlama sebepleri gösterilmemiş, ancak bu genel sınırlama sebeplerinin dışında herhangi bir özel sınırlama sebebi öngörülmüşse bunun belirtilmesiyle yetinilmiştir. Kuşkusuz genel sınırlama sebepleri, temel haklar ve hürriyetlerin tümü için geçerli olacaktır. Madde metninde bu konuda açıklık da bulunmaktadır. Ancak, bu genel sınırlama sebeplerinden hangilerinin hangi temel hak ve hürriyetler için sınırlama sebebi olarak uygulanacağı kanunla belli edilecektir. Kanun koyucu bir kısım temel hak ve hürriyetler için gerektiğinde genel sınırlama sebeplerinin tümünü dikkate alarak düzenleme yapabileceği gibi, diğer bir kısım temel hak ve hürriyetler için de genel sınırlama sebeplerinden gerekli olanları belirtmek suretiyle sınırlama yapabilecektir.

Temel Hak ve Hürriyetlerin Kötüye Kullanılmaması

Madde-14. Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbiri, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletinin ve Cumhuriyetinin varlığını tehlikeye düşürmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, Devletin bir kişi veya zümre tarafından yönetilmesini veya sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde egemenliğini sağlamak veya dil, ırk, din ve mezhep ayırımı yaratmak veya sair herhangi bir yoldan bu kavram ve görüşlere dayanan bir devlet düzeni kurmak amacıyla kullanılamazlar.²⁶

²⁵ Aksi görüş için Bkz.: (1) Sami SELÇUK, “Sayın Cumhurbaşkanına”, Türkiye Günlüğü, Ankara, Sayı. 46. (2) Sami SELÇUK, “Zorba Devletten Hukukun Üstünlüğüne”, Yeni Türkiye Yayınları, (Ankara, 1998) s. 327. (3) Muharrem BALCI, *MGK ve Demokrasi*, 3. Baskı, (İstanbul: Yöneliş Yayınları, 2000).

²⁶ Bkz.: KİSHUS-4. ESKUS-5. İHAS-15.

Bu yasaklara aykırı hareket eden veya başkalarını bu yolda teşvik veya tahrik edenler hakkında uygulanacak müeyyideler kanunla düzenlenir.

Anayasanın hiçbir hükmü, Anayasada yer alan hak ve hürriyetleri yok etmeye yönelik bir faaliyette bulunma hakkını verir şeklinde yorumlanamaz.

Gereke: Bu maddenin birinci fıkrasıyla, hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılması önlenmektedir. Fıkarda hak ve hürriyetlerin ne gibi kötü kasıtlı kullanılmayacağı sayım yolundan gösterilmiştir. Her ne kadar, önceki maddede yer alan genel ve özel nedenlerle gerçekleştirilen sınırlamalar, hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılmasını önleyebilir ise de; bazı hallerde kanun hükümlerine uygun olarak kullanılan bir hürriyetin esasında başka bir kasıt gütmesi ve bu kasıtında fıkarda belirtilen yasak amaçlara yönelik bulunması her zaman mümkündür. Mesela, Türkiye’de Türkçe’den başka bir dille yayınlanan süreli yayının bölücülük, yahut dini yayının mezhep ayırımı yaratmak kastını gütmesi gibi.

Maddenin üçüncü fıkrası, yorum kuralı niteliğindedir. Kişinin sahip bulunduğu hak ve hürriyetler, bu hak ve hürriyetleri yok etmeye yönelik bir harekette bulunmaya imkan verir şekilde yorumlanamaz. Diğer bir deyimle, bir hak ve hürriyetin Anayasada yer almış bulunması buna sahip olan kişiye, temel hak ve hürriyetleri yok etme amacıyla faaliyette bulunmaya ve bu faaliyetin de meşru sayılmasına imkan vermez. Bu yorum kuralıyla, hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılması yasağı güçlendirilmektedir.

Temel Hak ve Hürriyetlerin Kullanılmasının Durdurulması

Madde-15. Savaş, seferberlik, sıkıyönetim veya olağanüstü hallerde, milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler ihlal edilmemek kaydıyla, durumun gerektirdiği ölçüde temel hak ve hürriyetlerin kullanılması kısmen veya tamamen durdurulabilir veya bunlar için Anayasada öngörülen güvencelere aykırı tedbirler alınabilir.²⁷

Birinci fıkarda belirlenen durumlarda da, savaş hukukuna uygun fiiller sonucu meydana gelen ölümler ile, ölüm cezalarının infazı dışında, kişinin yaşama hakkına, maddî ve manevî varlığının bütünlüğüne dokunulamaz; kimse din, vicdan, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz ve bunlardan dolayı suçlanamaz; suç ve cezalar geçmişe yürütülemez²⁸; suçluluğu mahkeme kararı ile saptanıncaya kadar kimse suçlu sayılmaz.²⁹

Gereke: Maddenin birinci fıkrası uyarınca, savaş, sıkıyönetim ve olağanüstü hallerde, bu olağanüstü durumların ortaya çıkardığı ağır tehlikeler sonucu, hak ve hürriyetlerin kullanılması tamamen durdurulabilecek veya bunların korunması amacıyla öngörülmüş bulunan güvencelere aykırı veya bu güvenceleri ortadan kaldıran tedbirler alınabilecektir. Millet hayatı ve ülke için ağır tehlike ve tehditlerin ortaya çıktığı bu durumlarda, maddenin getirdiği önemli tutuklama kendiliğinden meşruluk kazanmaktadır. Bu husus, bütün hukuk dallarında geçerli ve herkesçe bilinen “menfaatların tartılması ve ağır gelenin tercih edilmesi” teorisinin normal,

²⁷ Bkz.: İHAS-5, 15, 18.

²⁸ Bkz.: İHAS-7/1.

²⁹ Bkz.: İHEB-11. İHAS-6/2.

mantığı sonucudur. Hükümün uygulanabilmesi için savaş, sıkıyönetim yahut olağanüstü halin usulüne uygun, yani kanunun öngördüğü surette ilanı gerekir.³⁰

Fıkra içinde, öngörülen ağır tedbirlerin (“durdurma” yahut “güvencenin kaldırılması”) sınırı da gösterilmiş; bu suretle, bunların, hak ve hürriyetler için dayanıksız bir tehdit teşkil etmeleri önlenmek istenmiştir. Ezcümle, hak ve hürriyetlerin durdurulması yahut bunlar için öngörülen güvencelere aykırı tedbirler getirilmesinde “durumun gerektirdiği ölçü içinde kalmamak”, yani “istisna”da orantı korunacak, aynı zamanda, hak ve hürriyetlere getirilecek “istisnalar” uluslararası hukuktan doğan yükümlülükleri ihlal etmeyecektir.³¹

Savaş yahut sıkıyönetim ve olağanüstü hal ilanında uygulanacak hükümler; bu durumlarda sahip bulunulan olağanüstü yetkiler; kısaca bu durumlara ilişkin temel hükümler Anayasa; ayrıntılar ise özel kanunlarda gösterilecektir.

Bu maddenin ikinci fıkrası savaş, sıkıyönetim ve olağanüstü halde dahi hiçbir sebep ve surette durdurulamayacak, ihlal edilemeyecek hak yahut hürriyetleri sınırlı şekilde saymış bulunmaktadır. Bunlar fıkradan kolayca anlaşılabilir gibi, 17. Maddenin son fıkrası hükümüne saklı kalmak üzere yaşama ve vücut bütünlüğünün korunması hakkı, ceza hükümlü kanunların geçmişe yürüyemeyeceği, suçsuzluk karinesi ve kendilerine ait maddelerde belirtildikleri anlamda ve içerikte din ve vicdan, düşünce ve kanaat hürriyetleridir.

Yabancıların Durumu

Madde-16. Temel hak ve hürriyetler, yabancılar için, milletlerarası hukuka uygun olarak kanunla sınırlanabilir.³²

Gereke: Bu madde, ülkede bulunan yabancıların hak ve hürriyetlerinin, gereken hallerde, vatandaşın farklı olarak düzenlenip sınırlanabileceğini hüküm altına almaktadır. Mesela bir yabancıyla ülkeye giriş yahut ülkede seyahat ve yerleşme hürriyeti, basın hürriyeti elbette ki vatandaşınkinden farklı olacaktır. Bu farklılık kendisini özellikle siyasi haklar konusunda göstermektedir. Vatandaş ve yabancı arasında gözetilen bu ayırım milletlerarası hukuka uygun olmalıdır. Kişi-devlet ilişkilerine milletlerarası bir unsur karıştığı zaman bu ilişkilerin düzenlemelerinde milletlerarası hukukun göz önünde tutulması gereği bilinmektedir.

Kişinin Dokunulmazlığı, Maddî ve Manevî Varlığı

Madde-17. Herkes, yaşama, maddî ve manevî varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir.³³

³⁰ **Yükümlülüklerin Askıya Alınması:** KİSHUS’a göre devletler, ulusun varlığını tehdit eden olağanüstü hal koşullarında insan haklarıyla ilgili belirli yükümlülüklerini askıya alabilirler. KİSHUS’un 4. Maddesi aşağıdaki koşullarda buna izin vermektedir:

- a) Durumun zorunluluğunun böyle bir askıya almayı kesinlikle gerektirmesi,
- b) Askıya alma devletin diğer uluslararası yükümlülükleriyle çelişmemesi,
- c) Olağanüstü halin resmen ilan edilmesi ve hükümetin hangi hakları niçin askıya aldığını BM Genel Sekreteri’ne bildirmesi. Bkz.: *Adil Yargılanma Hakkı*, s. 309.

³¹ **Kesinlikle Kısıtlanamayacak Haklar,** KİSHUS’un 4/2. maddesi yollamasıyla 6, 7, 8, 11, 15, 18. maddelerinde açıkça sayılmıştır. Bunlar: yaşam hakkı, işkence yasağı, kölelik ve angarya yasağı, borç nedeniyle tutuklanma yasağı, ceza yasalarının geçmişe yürütülmesi yasağı, düşünce, inanç, din ve vicdan özgürlükleridir.

³² Bkz.: İHAS EK 7 Nolu Protokol m. 1.

Tıbbi zorunluluklar ve kanunda yazılı haller dışında, kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamaz; rızası olmadan bilimsel ve tıbbi deneylere tabi tutulamaz.

Kimseye işkence ve eziyet yapılamaz³⁴; kimse insan haysiyetiyle bağdaşmayan bir cezaya veya muameleye tabi tutulamaz.³⁵

Mahkemelerce verilen ölüm cezalarının yerine getirilmesi hali ile meşru müdafaa hali, yakalama ve tutuklama kararlarının yerine getirilmesi, bir tutuklu veya hükümlünün kaçmasının önlenmesi, bir ayaklanma veya isyanın bastırılması, sıkı-yönetim ve olağanüstü hallerde yetkili merciin verdiği emirlerin uygulanması sırasında silah kullanılmasına kanunun cevaz verdiği zorunlu durumlarda meydana gelen öldürme fiilleri birinci fıkra hükmü dışındadır.

Gereke: Kişinin sahip bulunduğu hak ve hürriyetler, bu maddeden itibaren önem dereceleri göz önünde tutularak belirlenmiştir. Bu madde ile yaşama, maddî ve manevî varlığın bütünlüğü ve bunun geliştirilmesi hakkı korunmaktadır.³⁶ Bu iki hakkın bir bütün teşkil ettiği, birbirini tamamladığı açıktır. Kanun güvencesi altında olan yaşama hakkını korumak için devlet, gerekli tedbirleri alacaktır. Kişinin, rızası olmadan bilimsel ve tıbbî deneylere tabi tutulması yahut organlarının alınması yasağı, vücut bütünlüğünün korunması hakkının bir gereği ve uzantısı niteliğindedir.

Maddenin ikinci fıkrası işkence, eziyet yahut insan hürriyetiyle bağdaşmayan ceza ve muamele yasağı koymaktadır. Uzun açıklamalara gerek yoktur ki işkence, eziyet yahut insan hürriyetiyle bağdaşmayan ceza veya muamele, bugün ulaşılmış olduğumuz uygarlık düzeyinde, hem insanî duyguları rencide edecek niteliktedir; hem de kişinin vücut bütünlüğüne bir tecavüzdür.

Maddenin üçüncü fıkrasıyla ölüm cezası saklı tutulmakta, yani bu cezanın uygulanması halinde, kişinin yaşama hakkı ihlal edilmiş olmamaktadır. Bu fıkroda ayrıca “Meşruluk Şartları” da yer almıştır. Kolayca anlaşılabilmesi gibi, “öldürme fiilinin” meşru sayılabilmesi için, her şeyden önce, böyle bir fiile yönelmeye mecbur kalınması; fıkroda sayılan amaçların (meşru savunma, isyanı bastırma gibi) gerçekleştirilebilmesinin başka türlü mümkün olmaması gerekir. Bu hallerde, öldürme fiilinin meşru sayılabilmesi için, girişilen hareketin kanuna

³³ Bkz.: İHAS-2.

³⁴ Bkz.: İHEB-5. İHAS-3.

³⁵ **Anayasa Mahkemesinden İdam Cezasını Yeterli Görmeyen Kararı:**

“Askerlik şerefli bir görevdir. Bu şerefin korunması kaygısı en ağır müeyyideleri haklı kılar. Askerlik şerefine leke sürenlerin, yerine göre hapis, ağır hapis, **hatta idam cezasıyla cezalandırılmaları yeterli değildir.**” (AYM, E 1963/132, K 1966/29 sayılı kararı.)

³⁶ **Anayasa Mahkemesi’nin Katıksız Hapis Cezasını Savunması:**

“Kanun, katıksız hapis cezasının getireceği acının aşırı dereceyi bulmasını engellemek için her tedbiri öngörmüş durumdadır. (...) Halkının büyük çoğunluğunun, ne yazık ki başlıca gıdasını ekmek teşkil eden bir ülkede bu gıda ile yetinmek zorunda bırakılmayı eziyet ve işkence saymak gerçekçi bir görüş ve anlayış olamaz. (...) Bir takım ağır askerlik hizmetlerinden ayrılabilmek için hapse girmek yollarını arayacakların ve oda hapsini nimet sayacakların çıkabileceği ve bu gibileri ancak katıksız hapis cezasının yola getirebileceğini de ayrıca göz önünde tutmak gerekir. (...) **İnsan haysiyeti kavramını, toplumların kendi görenek ve geleneklerine ve topluluk kurallarına göre insanın, saygıya değer olabilmesi için onda bulunmasını zorunlu gördükleri niteliklerle karıştırmamak gerekir...**” (AYM, E 1963/57 ve K 1965/65 sayılı kararı).

dayanması gerekir. Ezcümle gerçekleştirilmek istenen yakalama yahut tutuklamanın, kanunun öngördüğü şartlara ve şekillere uygun bir yakalama veya tutuklama olması; veya isyan yahut ayaklanmanın bastırılmasında kanuna uygun bir şekilde hareket edilmesi gereği gibi.

Zorla Çalıştırma Yasağı

Madde–18. Hiç kimse zorla çalıştırılmaz. Angarya yasaktır.³⁷

Şekil ve şartları kanunla düzenlenmek üzere hükümlülük veya tutukluluk süreleri içindeki çalıştırmalar; olağanüstü hallerde vatandaşlardan istenecek hizmetler; ülke ihtiyaçlarının zorunlu kıldığı anlarda öngörülen vatandaşlık ödevi niteliğindeki beden ve fikir çalışmaları, zorla çalıştırma sayılmaz.

Gereke: Çalışma, iş görme kişinin serbest iradesiyle yüklendiği bir faaliyet, diğer bir deyimle serbest iradeyle üstlenilen bir yükür. Bu yükün kişiye zorla kabul ettirilmesi, kendisinin, iradesi dışında bir faaliyette bulunmaya mecbur bırakılması hem kişi hürriyeti ile bağdaşmayan bir husustur; hem de bu duruma sokulan kişi için bir eziyet teşkil eder. Bu nedenledir ki maddenin birinci fıkrası zorla çalıştırmayı yasaklamaktadır. Bu fıkra ile aynı zamanda “angarya yasağı” da getirilmiştir. “Angarya”, kişinin emeğinin karşılığını almadan zorla çalıştırılmasıdır.

Maddenin ikinci fıkrası “zorla çalıştırma” sayılmayacak halleri göstermektedir. Ve bu sayım sınırlayıcıdır.

Bilindiği gibi suçla savaşta en etkili araç suç eğilimi gösteren kişilerin islah edilerek, eğitilerek bir daha suç işlemeyecek hale getirilmeleridir. Islah ve eğitimde en etkili araç ise kişiye çalışma zevkinin aşılması, tembelliğin izalesi, çalışarak dürüst şekilde geçimini sağlama imkanı verilmesidir. Bu nedenledir ki cezaevlerindeki hükümlülük rejimi çalışma esasına dayandırılmıştır. Bununla beraber hükümlülerin tabi tutulacakları çalışma yahut aşırı güçlük gösteren bir işin yaptırılması hem yukarıda belirtilen amaçları gerçekleştirmekten uzaktır; hem de insani olmayan bir muamele yahut ek bir cezadır. Bu mülahazalardır ki hükümlülerin, hükümlülük süresince makul bir çalışma rejimine tabi tutulmaları “zorla çalıştırma” sayılmamıştır. Bu kişilerin ücretsiz çalıştırılmaları ise “angarya” teşkil edeceğinden, birinci fıkra ile yasaklanmıştır.

Vatandaşın vatan savunmasına katılması yükümlülüğü de, bir vatandaşlık ödevi olarak, askeri nitelikteki yahut askerlik ödevi yerine geçen hizmetlerin “zorla çalıştırmak” sayılmamasını gerekli kılmıştır. Bu husus “vatan hizmetinin” doğal bir sonucudur.

Topluluğun hayatını yahut refahını tehlikeye sokan buhran veya doğal afet hallerinde kişilerden istenen hizmet yahut normal vatandaşlık ödevi niteliğinde olup, bilhassa olağanüstü sıkıntılı durumlarda gerekli görülen iş yükümlülükleri de “zorla çalıştırma” sayılmayacaktır.

Kişi Hürriyeti ve Güvenliği

Madde–19. Herkes, kişi hürriyeti ve güvenliğine sahiptir.³⁸

Şekil ve şartları kanunda gösterilen:

Mahkemelerce verilmiş hürriyeti kısıtlayıcı cezaların ve güvenlik tedbirlerinin yerine getirilmesi; bir mahkeme kararının veya kanunda öngörülen bir yükümlülü-

³⁷ Bkz.: İHAS-4. CMUK-127, 131.

³⁸ Bkz.: İHEB-3. İHAS-5.

ğün gereği olarak ilgilinin yakalanması veya tutuklanması; bir küçüğün gözetim altında ıslahı veya yetkili merci önüne çıkarılması için verilen bir kararın yerine getirilmesi; toplum için tehlike teşkil eden bir akıl hastası, uyuşturucu madde veya alkol tutkunu, bir serseri veya hastalık yayabilecek bir kişinin bir müessesede tedavi, eğitim veya ıslahı için kanunda belirtilen esaslara uygun olarak alınan tedbirin yerine getirilmesi; usulüne aykırı bir şekilde ülkeye girmek isteyen veya giren, ya da hakkında sınır dışı etme yahut geri verme kararı verilen bir kişinin yakalanması veya tutuklanması; halleri dışında kimse hürriyetinden yoksun bırakılamaz.³⁹

Suçluluğu hakkında kuvvetli belirti bulunan kişiler, ancak kaçmalarını, delillerin yok edilmesini veya değiştirilmesini önlemek amacıyla veya bunlar gibi tutuklamayı zorunlu kılan ve kanunda gösterilen diğer hallerde hakim kararıyla tutuklanabilir. Hakim kararı olmadan yakalama, ancak suçüstü halinde veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde yapılabilir; bunun şartlarını kanun gösterir.

Yakalanan veya tutuklanan kişilere, yakalama veya tutuklama sebepleri ve haklarındaki iddialar herhalde yazılı ve bunun hemen mümkün olmaması halinde sözlü olarak derhâl, toplu suçlarda en geç hakim huzuruna çıkarılıncaya kadar bildirilir.⁴⁰

Yakalanan veya tutuklanan kişi, tutulma yerine en yakın mahkemeye gönderilmesi için gerekli süre hariç en geç kırk sekiz saat⁴¹ ve toplu olarak işlenen suçlar-

³⁹ Bkz.: İHEB-9. İHAS-5.

⁴⁰ Bkz.: CMUK-135. Şüphelinin veya sanığın aydınlatılması yükümlülüğünü düzenleyen CMUK 135. Maddesinin, DGM'lerin görevine giren suçlar bakımından uygulanma olanağı yoktur. Çünkü, 3842 sayılı yasanın 31. Maddesiyle; CMUK 135. Maddesinde değişiklik yapan 12. maddenin DGM'nin görev alanına giren suçlarda uygulanmayacağı, DGM kapsamına giren suçlarla ilgili olarak yasanın değişiklikten önceki halinin uygulanacağı düzenlenmiştir. CMUK 135. maddenin Askeri Mahkemelerde uygulanmasına ilişkin herhangi bir düzenleme olmamakla birlikte, Askeri Yargıtay, "CMUK hükümlerinin askeri mahkemelerde uygulanabilmesi için bu hususta CMUK'a açık bir atf bulunması veya bu konuda 353 sayılı Askeri Yargılama Usulü Yasasında boşluk olması gerektiği, oysa 353 sayılı yasanın 83. maddesinde sorgunun ne şekilde yapılması gerektiğine dair hüküm mevcut olduğundan, CMUK 135. madde hükümlerinin askeri mahkemelerin görev alanına giren suçlarda uygulanamayacağına karar vermiştir." (As. Y. Daireler Kurulu 20.1.1994 tarih ve 9/7). Bununla birlikte, Anayasanın 19/4 ve 91/son maddeleri ile İHAS'ın 6/3. Maddelerindeki amir hükümlerle, görevlilerin isnat edilen suç hakkında şüpheliye veya sanığa bilgi vermeleri öngörüldüğünden, DGM kapsamında da olsa, şüpheli veya sanığın isnat edilen suç hakkında aydınlatılması hem anayasa hem de uluslararası hukuk gereğidir.

"Böylece, 31. Maddede belirtilen maddelerle değişik CMUK hükümleri, DGM kapsamına girmeyen suçlar bakımından yürürlükte bulunmakta, ancak DGM'nin görev alanına girmeyen suçlar bakımından ise, yürürlükte bulunmamaktadır. DGM'nin görev alanına giren suçlar için 3842 sayılı yasa ile yapılan değişiklikten önceki hükümler uygulanacaktır. Aynı yasa hükümlerinin hem yürürlükte olması, hem de yürürlükten kaldırılması şeklindeki düzenleme, yasa yapma tekniğine uygun olmadığı için haklı olarak doktrinde eleştirilmiştir." Bkz.: Seydi KAYMAZ, *Uygulamada ve Teoride CEZA MUHALEMESİNDE HUKUKA AYKIRI (YASAK) DELİLLER*, (Ankara: Seçkin Yay. 1997), s. 32.

⁴¹ CMUK'un 127. Maddesinde 6/3/1997 tarih ve 4229 sayılı Kanunun 1. Maddesi ile yapılan değişiklikle bu süre 24 saate indirilmiştir.

da en çok on beş gün içinde hakim önüne çıkarılır. Kimse bu süreler geçtikten sonra hakim kararı olmaksızın hürriyetinden yoksun bırakılamaz. Bu süreler olağanüstü hal, sıkıyönetim ve savaş hallerinde uzatılabilir.

Yakalanan veya tutuklanan kişinin durumu, soruşturmanın kapsam ve konusunun açığa çıkmasının sakıncalarının gerektirdiği kesin zorunluluk dışında, yakınlılarına derhâl bildirilir.

Tutuklanan kişilerin, makul süre⁴² içinde yargılanmayı ve soruşturma veya koşturma sırasında serbest bırakılmayı isteme hakları vardır. Serbest bırakılan ilgilinin yargılama süresince duruşmada hazır bulunmasını veya hükmün yerine getirilmesini sağlamak için bir güvenceye bağlanabilir.

Her ne sebeple olursa olsun, hürriyeti kısıtlanan kişi, kısa sürede durumu hakkında karar verilmesini ve bu kısıtlamanın kanuna aykırılığı halinde hemen serbest bırakılmasını sağlamak amacıyla yetkili bir yargı merciine başvurma hakkına sahiptir.

Bu esaslar dışında bir işleme tabi tutulan kişilerin uğradıkları zarar, kanuna göre, devletçe ödenir.

Gereke: Bu madde kişi hürriyetini ve güvenliğini korumaya yönelik hükümleri içermektedir. Bilindiği gibi, insanın kişi hürriyeti ve güvenliğine sahip olması, bunun güvence altına alınması demek, kişinin vücut ve hareket serbestisine sahip olması; kimsenin kanunda gösterilen hal, kusur ve şartlar dışında bu hareket serbestisinden mahrum edilmemesi, yani yakalanıp tutuklanamaması demektir.

19. maddenin birinci fıkrasında bu ana ilke belirtilmiş; ikinci ve üçüncü fıkrada da kişi hürriyetinin kısıtlanabileceği haller sınırlayıcı sayım yoluyla belirlenmiştir. Bu suretle kanun koyucunun bu konudaki yetkisi sınırlanmış bulunmaktadır.

İlk hal yetkili mahkeme tarafından verilen hapis cezası yahut ceza yerine geçen ve kişi hürriyetini kısıtlayan bir güvenlik tedbirinin yerine getirilmesi halidir. Mesela ceza sorumluluğu bulunmayan bir suçlunun hapis cezası yerine bir müessesede tedavisine mahkemece karar verilmesi halinde, bu karar gereği, tıpkı hapis cezasında olduğu gibi suçlunun hürriyeti kısıtlanmış olacaktır.

İkinci halde ise yetkili mahkeme tarafından verilen bir karara yahut kanundan doğan bir yükümlülüğe uyulmaması halinde, bunların yerine getirilmesi amacıyla kişinin hürriyetinin kısıtlanması, yani kendisinin bir zor tedbirine konu olması öngörülmüştür.

⁴² **Tutukluluk süresinin makullüğü**, İnsan Hakları Komitesi ve bölgesel organlar tarafından her davada ayrı ayrı değerlendirilmektedir. Tutukluluk süresinin makullüğü incelenirken, işlendiği iddia edilen suçun ağırlığı verilebilecek olası cezanın niteliği ve ağırlığı ve sanığın salıverildiği takdirde kaçma tehlikesi gibi etkenlere bakılmaktadır. Bunların yanında ayrıca, soruşturmanın karmaşıklığı ve özellikleri de göz önünde tutularak ulusal makamların davanın yürütülmesine “**gerekli özeni**” gösterip göstermediklerine ve sanığın yetkililerle işbirliği yapmayıp kendi tutumunun mu, yoksa iddia makamının mı gecikmeye sebebiyet verdiği incelenmektedir. Yargılanmayı bekleyen (duruşma öncesi) tutuklunun makul sayılabilecek tutukluluk süresinin uzunluğu, tutuklu olmayan bir kimsenin yargılanmasına başlamadan önce (ilk soruşturmada) geçen makul görülebilecek süreden daha kısa olabilir. Bkz.: *Adil Yargılanma Hakkı*, s. 113.

Üçüncü halde suç işleme eğilimi gösteren küçüklerin eğitimi konusunda karar almak yahut “gözetim altında eğitim” tedbiri olarak adlandırılan tedbirin uygulanmasını sağlamak amacıyla küçüğün hürriyetinin kısıtlanması söz konusudur. Toplumu suçtan korumak için kişinin suç işleme alışkanlığı içine yerleşmeden önce ele alınması gerektiği herkesçe bilinmektedir. Hukuk dilinde genellikle korunmaya muhtaç çocuklar olarak adlandırılan bu gruba yönelik tedbirler gereğini uzun uzun izaha ihtiyaç yoktur.

Dördüncü halde iki ayrı durum söz konusudur. Birinci halde, bulaşıcı hastalıkların yayılmasını önlemek amacı güdülmüştür. Bu tür bir hastalık yayabilecek kimselerin serbestçe dolaşmalarının önlenmesi, mesela kendisinin evden çıkmasına izin verilmemesi buna örnek gösterilebilir. İkinci hal ise “suç öncesi tehlikeli hal” olarak adlandırılan durumda bulunan kişileri ve bunlar konusunda alınması gerekli tedbirleri içermektedir. Bilindiği gibi suçta savaşa etkili olunabilmesi için suçun işlenmesini beklememek; suç işlemeye fevkalade müsaait bir düzey üstünde bulunan kişiler hakkında, zamanında uygun tedbirler alarak zararları daha kaynağında önlemek gerekir. “Suç öncesi safha” denilen bu safhada bulunan kişiler özellikle, uyuşturucu madde tutkunları, alkolikler, akıl hastaları yahut serserilerdir. “Serseri” terimi “muntazam ve normal geçim kaynağından mahrum ve meskeni bulunmayan” kimseleri ifade eder. Kolayca anlaşılacağı gibi bir akıl hastası, uyuşturucu madde tutkunu yahut alkoliğin veya yukarıda ifade edildiği anlamda bir serserinin suç işleme ihtimali, diğer kişilerin gösterdiği riskten daha yüksektir. Bunlar kendi hallerine bırakıldıkları takdirde toplum için devamlı bir tehlike ve tehdit teşkil edeceklerdir. Kendilerinin bir adım daha atarak suç alanına girmelelerine engel olmak için kendileri konusunda “önleyici güvenlik tedbirleri” yahut, diğer bir terimle, “toplumsal güvenlik tedbirleri” alınmaktadır. Bu tedbirlerin neler olduğu, uygulama şartları ve benzeri hususlar, bugün pek çok ülkede kabul edilmiş bulunan “toplumsal savunma kanunları” tarafından düzenlenecektir. Bu tür tedbirlerin bazılarının (müessesede eğitim) uygulanması, “tehlikeli hal gösteren kişinin şu veya bu şekilde kısıtlanmasını zorunlu kılar. İzahına çalışılan hüküm bu ihtiyacı karşılamaktadır.

Nihayet beşinci halde, ülkeye usulsüz olarak giren yahut kanuna uygun şekilde sınırdışı edilecek ve suç nedeniyle yabancı bir ülkeye geri verilecek kişinin, gerekli işlem yerine getirilinceye kadar, hürriyetinden mahrum edilmesi yani yakalanması veya tutuklanması söz konusudur. Bu gibi hallerin benzeri hürriyet kısıtlamalarını meşru kılaacağı açıktır.

Üçüncü fıkrada önce, sanık durumundaki kişilerin hangi hallerde ve hangi şartlarla hürriyetlerinin kısıtlanabileceği gösterilmiştir.

Gerçekten bu fıkrada sanığın tutuklanması sebepleri gösterilmiştir. Bunlar kaçma, delilleri karartma tehlikelerinin mevcudiyetidir. Fıkrada yer alan “... veya bunlar gibi tutuklamayı zorunlu kılan ve kanunun gösterdiği diğer hallerde ...” ibaresi ile, bu sayımın sınırlayıcı olmadığı ifade edilmek istenmiştir. Tutuklama sebepleri kanunda gösterilecektir. Ve tutuklamaya ancak hakim karar verebilecektir.

Fıkranın ikinci cümlesinde hakim tarafından verilen bir karar olmaksızın hürriyetin kısıtlanması; yani sanığın “geçici olarak yakalanması” hali öngörülmüştür. Geçici yakalama, ancak suçüstü halinde yahut gecikmesinde sakınca bulunan hallerde mümkündür. Hakim kararı olmadan “yakalamanın” diğer ayrıntı şartlarını kanun gösterecektir. Mesela Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunumuzun 127. Maddesinde olduğu gibi.⁴³

⁴³ “Acaba polisin yaptığı işlemlere karşı bir itiraz yolu var mı? Yok. Yani şu anlamda yok: amirine şikayet edebilirsiniz Bu yolda bir imkanınız var. Fakat acaba yapılan işlemin bizzatı kendisine karşı bir kanun yolunuz var mı? Bu yok. Polis nedir? İdare midir, yargı mıdır? Eğer polis idare ise, yaptığı işleme karşı idare mahkemesine başvurulur. Yargı ise, mahkemeye başvurulacaktır. Peki polis nedir? Hangi kategoriye girer? (...) Bazen polis

Maddenin 4. Fıkrası, her ne sebeple olursa olsun hürriyeti kısıtlanan kişiye bu kısıtlama sebebinin hemen bildirilmesini emretmektedir. Bu bilgi ilgiliye mümkünse yazılı, imkan yoksa sözlü olarak verilecektir. Amaç, kişinin, iddialara karşı savunmasını mümkün kılmak, aynı zamanda, muhtemel maddi hataları “kimlik hatası gibi” önlemektir. Genel niteliği nedeniyle bu hüküm, bu madde uyarınca özgürlüğü kısıtlanan herkese uygulanacaktır.

Beşinci fıkra yalnızca sanık olarak yakalanan veya gıyabında verilmiş bir kararla tutuklanan kişileri konu almaktadır. Amaç, sanığın en kısa zamanda bağımsız ve tarafsız hakim güvencesine kavuşturulmasıdır. Bu süre normal hallerde 48 saat; topluca işlenen yani yüksek sayıda sanığı bulunan suçlarda da 15 gündür. 48 saat veya 15 günlük süreler sınır teşkil eder; ve gerekli “polis soruşturmasına” imkan vermek amacıyla öngörülmüştür. Olağanüstü durumlar (savaş, sıkıyönetim) saklıdır.

Hürriyetleri kısıtlanan sanığın durumundan yakınlarına bilgi verilmesi “insani” bir işlemdir.

Yedinci fıkra hükmü sanık olarak hürriyeti kısıtlanan kişilerle ilgilidir. Fıkra hükmünün amacı, sanığın, mahkumiyet hükmünden önce, gereksiz olarak, mahkum edilmesini önlemektir. Tutuklu bulunan sanık ya makul süre içinde yargılanıp durumu kesinlik kazanacaktır; yahut da kendisi yargılama süresince serbest kalacaktır. Hükmün muhatabı yargılama merciidir. Bu merci gerekli faaliyetleri zamanında yapacak; yargılama sırasında sanığın tutuklu kalması ihtiyacını ortadan kaldıracaktır. Mesela, deliller en kısa zamanda toplanacak; sanığın, “delilleri karartma” tehlikesi sebebiyle tutuklu kalmasına gerek kalmayacaktır. Eğer tutuklama kaçma tehlikesi sebebine dayanıyorsa, sanığın serbest bırakılması, kendisinden bir güvence istenmesi şartına bağlanabilecektir.

Sekizinci fıkra hukuk dilinde “**habeas corpus**“ güvencesi olarak adlandırılan güvenceyi getiriyor. Bu güvence, her ne suretle olursa olsun hürriyeti kısıtlanan kişileri kapsamaktadır. Bu suretle, hürriyeti kısıtlanan kişi, bu kısıtlamanın kanuna aykırılığı iddiasında bulunabileceği, bu iddiasını dinletebilmek amacıyla bir hakime başvurma imkanından mahrum bırakılmayacaktır. “Habeas corpus” güvencesinin diğer bir gereği de, önüne gidilen yargı mercisinin, hürriyet kısıtlamasının kanuna aykırı bulunması halinde ilgilinin serbest bırakılmasını emretme yetkisine sahip olmasıdır. Kişinin hakim kararıyla hürriyetinden mahrum kalması halinde “habeas corpus” güvencesi “bir itiraz” mercii yaratmakta; diğer hallerde ise ilk derece hakim incelemesi getirmektedir.

Nihayet maddenin dokuzuncu fıkrasıyla, kanuna aykırı hürriyet kısıtlamalarında kişinin uğradığı zararın devletçe tazminini, öngörülmüştür. Bu tazmin otomatik değildir; tazmin şartlarını kanun gösterecektir. Mesela yargılama sonunda verilen bir beraat kararı, yargılama sırasında tutuklu kalmış bir sanığa muhakkak tazminat ödemeyi gerektirmez.

Özel Hayatın Gizliliği ve Korunması

önleme görevi yapıyordur., tamamen idari bir işlem yapar. Gazino kapatmıştır; bu idari bir işlemdir. Ama suç işlendikten sonra delil topladığı vakit o takdirde adli işlem yaptığını görüyoruz. Şimdi acaba bu adli işleme karşı biz itiraz edebilir miyiz? Yaptığı işlemin yok sayılmasını sağlayacak şekilde bir itiraz yolu hukukumuzda yoktur. (...) Almanya’da var. Bizde de CMUK değişikliğiyle 128. Maddeye ufak bir kısıtlama girdi; sadece yakalama bakımından, yakalama işlemine itiraz etme imkanı kabul edildi.” Feridun YENİSEY, *HUKUKA AYKIRI DELİLLER Semineri ve Sempozyumu*, 10.02.1995, (İstanbul: İst. Barosu Yay., 1996), s. 73.

Madde–20. Herkes, özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. Özel Hayatın ve aile hayatının gizliliğine dokunulamaz. Adli soruşturma ve kovuşturmanın gerektirdiği istisnalar saklıdır.

Kanunun açıkça gösterdiği hallerde, usulüne göre verilmiş hakim kararı olmadıkça; gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunla yetkili kılınan merciin emri bulunmadıkça, kimsenin üstü, özel kağıtları ve eşyası aranamaz ve bunlara el konulamaz.⁴⁴

Gereke: Bu maddeyle kişinin özel hayatı korunmaktadır. Kişinin özel hayatı, ferdi özel hayat ve ayrı bir kavram ve bir “bütün” teşkil eden aile hayatından oluştuğu için her ikisi birlikte ifade edilmiştir. Bu anlamda özel hayatın korunması her şeyden önce bu hayatın gizliliğinin korunması, başkalarının gözleri önüne serilememesi demektir. Bu cümleden olarak mesela basın hürriyeti sınırlanabilecek, yani kişinin özel hayatı gazete sayfalarında hikaye edilemeyecektir. Söz konusu gizliliğin korunması, ikinci olarak, kişinin üstünün, özel kağıtlarının ve eşyasının aranmaması ile sağlanacaktır. Bu gizliliğin kaldırılması ancak hakim kararıyla olacak; fakat gecikmesinde sakınca bulunan hallerde, mesela suç delillerinin kaybolmasını önlemek için, bu yetki hakimden başka bir makama, mesela kolluk kuvvetlerine yahut savcıya tanınabilecektir. Birinci fıkrada yer alan özel sınırlama sebebi yani gizliliğin kaldırılmasında “adli kovuşturma” gereklerinin saklı tutulması, esasen, bu hususu da içermektedir. Bununla beraber “adli kovuşturma” gerekleri, kişinin üstünün, kağıtlarının, eşyalarının aranmasından daha geniş kapsamlı olduğu için (mesela yargılama sırasında, kişinin özel hayatının açıklanması), “adli kovuşturmanın gerektirdiği istisnalar saklıdır” hükmü birinci fıkraya ayrıca eklenmiştir.

Özel hayatın korunmasının diğer bir yönü de resmi makamların özel hayata müdahale edememesi; yani kişinin ferdi ve aile hayatını kendi anladığı gibi düzenleyip yaşayabilmesidir. Maddenin birinci fıkrasında “herkes, özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini istemek hakkına sahiptir” demek suretiyle bu husus da sağlanmıştır.

Konut Dokunulmazlığı

Madde–21. Kimsenin konutuna dokunulamaz. Kanunun açıkça gösterdiği hallerde, usulüne göre verilmiş bir hakim kararı olmadıkça; gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunla yetkili kılınan merciin emri bulunmadıkça kimsenin konutuna girilemez, arama yapılamaz ve buradaki eşyaya el konulamaz.⁴⁵

⁴⁴ Bkz.: İHEB-12.

⁴⁵ “Yüksek Mahkeme (AİHM) uzun yıllar şu görüşteydi: Hukuka aykırı bir yakalama sırasında, hakkında hakimden alınmış bir arama kararı bulunmayan ve aramaya rıza göstermeyen kişinin üzerinin ve içinde bulunduğu evin aranması hukuka uygundur. (Harris v. US (1974) ve US v. RabinoWitz (1950). Harris-Robinowitz Testi adı verilen bu ölçüte göre, bir fail ev içinde yakalandığı takdirde evin tamamı polis tarafından aranabiliyor ve ayrıca bir ‘makul şüphe’ şartı öngörülmezsizin, evde bulunan suç emarelerine ileride delil olarak kullanmak üzere elkonulabiliyordu. Yüksek Mahkeme Chimel davasında (Chimel v. Cal. (1969) verdiği kararlar, Chimel ilkesini getirmiştir. Chimel ilkesine göre, şüphelinin içinde yakalandığı yerlerde hakim kararı olmadan yapılan ‘yakalama araması’ sadece silah bulunabilecek yerler ile sınırlıdır. Bunun dışında sadece ‘bozulup yokolma’ tehlikesi içeren deliller de aranabilir. Ev içinde bulunan diğer kişiler de silah bulunup bulunmadığını tespit etmek üzere üst aramasına tabi tutulabilirler. Üzerinde delil aranabilir ve polis memurları evin içinde dolaşarak başka şüphelilerin mevcut bulunup bulunmadığına baka-

Gereke: Konut dokunulmazlığının korunması bu madde ile hüküm altına alınmıştır. Bilindiği gibi konut dokunulmazlığı da özel hayatın korunmasına ilişkin diğer bir unsurdur. Konut, her türlü ihlalden masun tutulmadıkça kişinin özel hayatı korunmuş olmayacaktır. Çünkü özel hayatın belli başlı sahnesini konut teşkil etmektedir.

Bundan önceki maddede olduğu gibi bunda da konut dokunulmazlığının kaldırılmasını ancak hakim kararıyla olacak; istisnaen hakimden başka bir merci de, gecikmesinde sakınca bulunan hallerde bu dokunulmazlığı kaldırabilecektir. Böylece konuta girilebilecek, konutta arama yapılabilecek ve buradaki eşyaya el konulabilecektir.

Haberleşme Hürriyeti

Madde–22. Herkes haberleşme hürriyetine sahiptir.⁴⁶

Haberleşmenin gizliliği esastır.

Kanunun açıkça gösterdiği hallerde, usulüne göre verilmiş hakim kararı olmadıkça; gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunla yetkili kılınan merciin emri bulunmadıkça; haberleşme engellenemez ve gizliliğine dokunulamaz.

İstisnaların uygulanacağı kamu kurum ve kuruluşları kanunda belirtilir.

Gereke: Burada söz konusu olan haberleşme, kişilerin kendi aralarından PTT araçlarıyla serbestçe haberleşebilmesidir. Bu husus dahi özel hayatın bir unsurunu teşkil etmektedir; bu sıfatla haberleşmenin de gizliliğini korumak gerekir ve bu gizlilik maddenin ikinci fıkrasıyla hüküm altına alınmıştır.

Özel hayatın gizliliğinin korunması ve konut dokunulmazlığında olduğu gibi, haberleşmenin gizliliği de ancak hakim kararıyla kaldırılabilir; fakat kanunun açıkça yetkili kıldığı başka bir merci dahi, acele hallerde, istisnaen, bu yolda emir verebilecektir. Bu suretle, gerektiğinde, kişilerin kendi aralarında haberleşmeleri engellenebilecek, yahut bu haberleşmenin içeriğinden resmi makamlar bilgi sahibi olabilecektir.

Yerleşme ve Seyahat Hürriyeti

Madde–23. Herkes, yerleşme⁴⁷ ve seyahat hürriyetine sahiptir.⁴⁸

Yerleşme hürriyeti, suç işlenmesini önlemek, sosyal ve ekonomik gelişmeyi sağlamak, sağlıklı ve düzenli kentleşmeyi gerçekleştirmek ve kamu mallarını korumak;

Seyahat hürriyeti, suç soruşturma ve kovuşturması sebebiyle ve suç işlenmesini önlemek;

Amaçlarıyla kanunla sınırlanabilir.

bilir.” Feridun YENİSEY, *HUKUKA AYKIRI DELİLLER Semineri ve Sempozyumu*, 10.02.1995, (İstanbul: İst. Barosu Yay. 1996), s. 466.

⁴⁶ Bkz.: KİSHUS-17.

⁴⁷ Eşit, Özgür, Ayrımsız Yerleşim Hakkı için Bkz.: HABİTAT II ALTERNATİF RAPOR, (İstanbul: İHD).

⁴⁸ Bkz.: İHEB-13. KİSHUS-18. İHAS EK 4 Nolu Protokol m. 2.

Vatandaşların yurt dışına çıkma hürriyeti, ülkenin ekonomik durumu, vatandaşlık ödevi ya da ceza soruşturması veya kovuşturması sebebiyle sınırlanabilir.

Vatandaş sınır dışı edilemez ve yurda girme hakkından yoksun bırakılamaz.

Gereke: Bu maddede kişinin yerleşme ve seyahat hürriyeti düzenlenmiş; birinci fıkrada ilke belirtilmiştir.

Maddenin ikinci fıkrasında yer alan “suç işlenmesini önlemek, sosyal ve ekonomik gelişmeyi sağlamak, sağlıklı ve düzenli kentleşmeyi gerçekleştirmek, kamu mallarını korumak” amacıyla yerleşme hürriyetinin sınırlanabileceği hususu, bu hürriyet için öngörülen ve “genel sınırlama sebeplerine” eklenecek “özel sınırlama sebepleridir”

Keza, üçüncü fıkrada seyahat hürriyeti konusunda öngörülen “suç soruşturma ve kovuşturma sebebiyle” yahut “suç işlenmesini önlemek” amaçları da aynı niteliktedir.

Maddenin üçüncü fıkrasıyla vatandaşa yurt dışına çıkma hürriyeti tanınmakta; ve bu serbestinin hangi özel sebeplerle sınırlanabileceği gösterilmektedir.

Son fıkra ile, vatandaşın sınırdışı edilemeyeceği ve yurda girme hakkından yoksun bırakılmayacağı hükme bağlanmıştır. Vatandaşın, “yurtsuz” bırakılması gibi ağır bir müeyyidenin yasaklanması bir zorunluluktur.

Din ve Vicdan Hürriyeti

Madde–24. Herkes, vicdan, dini inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir.⁴⁹

14. madde hükümlerine aykırı olmamak şartıyla ibadet, dini ayin ve törenler serbesttir.

Kimse, ibadete, dini ayin ve törenlere katılmaya, dini inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; dini inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz ve suçlanamaz.

Din ve ahlak eğitim ve öğretimi devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Din kültürü ve ahlak eğitimi ilk ve orta öğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır. Bunun dışındaki dini eğitim ve öğretimi ancak, kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanunî temsilcisinin talebine bağlıdır.⁵⁰

Kimse, devletin sosyal, ekonomik, siyasî veya hukukî temel düzenini kısmen de olsa, din kurallarına dayandırma veya siyasî veya kişisel çıkar yahut nüfuz sağlama amacıyla her ne surette olursa olsun, dini veya din duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar edemez ve kötüye kullanamaz.⁵¹

Gereke: Bu maddedeki anlamıyla din ve vicdan hürriyeti, kimsenin dini ayin törenlere katılmaya, dini inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanmaması; dini inanç ve kanaatlerinden ve dini inancının gereklerini yerine getirip getirmemesinden dolayı kınanamayıp suçlanamamasıdır. Maddenin üçüncü fıkrasında yer alan bu husus, birinci fıkranın tabii bir sonucudur.

⁴⁹ Bkz.: KİSHUS-18. İHAS-9.

⁵⁰ Bkz.: ESKUS-3.

⁵¹ Bkz.: İHEB-18.

Keza, birinci fıkranın tabii sonuçlarından bir diğeri de, kamu düzenine, genel ahlaka ve bu amaçlarla çıkarılan kanunlara aykırı olmamak kaydıyla, ibadet, dini ayin ve törenlerin serbest oluşudur.

Üçüncü fıkra hükmüne göre, istismar ve suiistimali önlemek amacıyla, din ve ahlak eğitimi ve öğretimi devlet denetimi ve gözetimi altına alınmıştır. Keza bu eğitim, ilk ve orta öğretimde zorunludur. Gayrimüslimler bu zorunlu eğitim dışında bırakılmışlardır.

Nihayet maddenin son fıkrası ile de dinin ve dini duyguların siyasî amaçlara alet edilmesi yasaklanmıştır.

İlave etmek gerekir ki, bu anlamda dini inanç ve kanaat hürriyeti, niteliği gereği hiçbir sınırlamaya tabi tutulmayacaktır. Bu husus 15. Maddede açıkça belirtilmiştir.

Düşünce ve Kanaat Hürriyeti

Madde–25. Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir.

Madde Her ne sebep ve amaçla olursa olsun kimse, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; düşünce ve kanaatleri sebebiyle kınanamaz ve suçlanamaz.⁵²

Gerekeçe: Bu maddedeki şekliyle düşünce ve kanaat hürriyeti kişinin düşünce ve kanaatlerinde tamamen hür olduğu; bunları açıklamaya zorlanamayacağı; düşünce ve kanaatleri sebebiyle suçlanıp kınanamayacağıdır.

Madde ile bu hürriyet, “Düşünceyi açıklama” hürriyetinden ayrılmıştır. Gerçekten bu iki hürriyet her ne kadar birbiriyle bağlantılı ise de; nitelikleri ve sonuçları bakımından birbirinden farklıdır.

Din ve vicdan hürriyeti konusunda ileri sürülen mülahazalar, burada da geçerlidir. Yani bu hürriyet dahi hiçbir sebeple ihlal edilmeyecektir. 15. Maddede de belirtildiği gibi olağanüstü haller dahi bu hürriyetin sonuçlarını ortadan kaldırmayı meşru kılmaz.

Düşünceyi Açıklama ve Yayma Hürriyeti

Madde–26. Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet resmi makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar. Bu fıkra hükmü, radyo, televizyon, sinema veya benzeri yollarla yapılan yayımların izin sistemine bağlanmasına engel değildir.⁵³

Bu hürriyetlerin kullanılması, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, Devlet sırrı olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması, başkalarının şöhret ve haklarının, özel ve aile hayatlarının yahut kanunun öngördüğü meslek sırlarının korunması veya yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi amaçlarıyla sınırlanabilir.

Düşüncenin açıklanması ve yayılmasında kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dil kullanılamaz. Bu yasağa aykırı yazılı veya basılı kağıtlar, plaklar, ses ve gö-

⁵² Bkz.: İHEB-19. KİSHUS-18.

⁵³ Bkz.: İHEB-19. İHAS-9, 10.

rüntü bantları ile diğer anlatım araç ve gereçleri usulüne göre verilmiş hakim kararı üzerine veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde kanunla yetkili kılınan merciin emriyle toplattırılır. Toplatma kararını veren merci bu kararını, yirmi dört saat içinde yetkili hakime bildirir. Hakim bu uygulamayı üç gün içinde karara bağlar.

Haber ve düşünceleri yayma araçlarının kullanılmasına ilişkin düzenleyici hükümler, bunların yayımını engellemek kaydıyla, düşüncüyü açıklama ve yayma hürriyetinin sınırlanması sayılmaz.

Gereke: Madde ile kişiye, düşünce ve kanaatlerini her türlü araçla açıklama ve yayma hürriyeti tanınmaktadır. Hüküm, statik düşünce ve kanaat hürriyetinin dinamik uzantısını teşkil eder. Birinci fıkrada, ayrıca kitle haberleşmesinin de ifade hürriyetine dahil bulunduğu açıkça belirtilmiştir. Gerçekten günümüz toplumunda ifade hürriyeti ancak kitle haberleşme araçları aracılığıyla kullanılabilir; ancak bu yoldan etkili olabilmektedir. Bu nedendir ki, serbest kitle haberleşmesinin sağlanması, bir anlamda düşüncüyü açıklama hürriyetinin varlığı için zorunludur. Bilindiği gibi radyo, televizyon ve sinema, kitle haberleşme aracı olarak, diğer kitle haberleşme araçlarından mesela yazılı basından, çok daha farklı bir niteliğe sahiptir. Bu araçların kullanım ve denetimi, sahip buldukları etki nedeniyle, farklı bir düzenlemeyi gerekli kılmıştır. Bu gereke ile ki, radyo, televizyon ve sinema yoluyla yayınlarda “serbesti sistemi” yerine, “izin sistemi” kabul edilebilecektir.

Maddenin ikinci fıkrasında, ifade hürriyeti konusunda öngörülen sınırlama sebepleri yer almıştır. Bunlar: Suçların önlenmesi ve suçluların cezalandırılması, başkalarının şöhret veya haklarının, özel ve aile hayatlarının yahut kanunun öngördüğü meslek sırlarının, devlet sırrı olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin korunması, yargılama görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesi mülahazalarıdır.

Kitle haberleşme araçlarının kamuoyu üstündeki etkisi ve demokratik devlet yönetiminde üstlendikleri önemli görev, bunlar konusunda bir düzenlemeyi zorunlu kılmıştır. Kitle haberleşmesinde, görevin amacına uygun olarak yerine getirilmesini sağlayıcı bu düzenleme, “denetleme tedbirleri” adıyla anılmaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi bu tür tedbirlerin amacı ifade hürriyetini sınırlamak değil, fakat faaliyetin görev yararına düzenlenmesidir. Bu nedendir ki, maddenin son fıkrasında, haber ve düşünceleri yayma araçlarının kullanımını düzenleyici hükümler getirebileceği dolaylı olarak ifade edilmiş, fakat bunların hiçbir zaman düşüncüyü açıklama ve yayma hürriyetini engellemeyeceği vurgulanmıştır. Bu tür düzenlemelerin düşüncüyü açıklama ve yayma hürriyetinin sınırlandırılması sayılamayacağı fıkrada hükme bağlanmıştır. Buna ek olarak meselâ Basın kanununun yazılı yayımı düzenleyen hükümlerini gösterebiliriz. Nitekim son fıkra hükmüne uygun olarak 29. Maddenin ikinci fıkrası böyle bir düzenlemeyi sürekli yayınlar konusunda öngörmüş bulunmaktadır.

Bilim ve Sanat Hürriyeti

Madde–27. Herkes, bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma hakkına sahiptir.

Yayma hakkı, Anayasanın 1., 2., ve 3. Maddeleri hükümlerinin değiştirilmesini sağlamak amacıyla kullanılamaz.

Bu madde hükmü yabancı yayınların ülkeye girmesi ve dağıtımının kanunla düzenlenmesine engel değildir.

Gereke: Bilim ve sanat hürriyetini güvence altına alan bu madde uyarınca herkes bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma

yapmak hakkına sahiptir. Bu hükmün gereği olarak, bilim ve sanat hürriyetini kullanan kişinin, bilim ve sanatın öz niteliği olan objektifliğe riayeti şarttır.

Bilindiği gibi yabancı kaynaklı yayınlar, bütün ülkeler mevzuatında, denetim altında tutulmakta; diğer bir deyimle yabancı kaynaklı yayınların çeşitli mülahazalarla ülkeye girmesi yasaklanabilmektedir. Maddenin son cümlesi, bu tür bir denetim tedbirinin bilim ve sanat hürriyetini ihlal sayılmayacağını ifade etmektedir.

Basın ve Yayınla İlgili Hükümler

Basın Hürriyeti

Madde–28. Basın hürdür, sansür edilemez. Basımevi kurmak, izin alma ve mali teminat yatırma şartına bağlanamaz.

Kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dilde yayım yapılamaz.

Devlet, basın ve haber alma hürriyetlerini sağlayacak tedbirleri alır.⁵⁴

Basın hürriyetinin sınırlanmasında, Anayasanın 26 ve 27. Maddeleri hükümleri uygulanır.

Devletin iç ve dış güvenliğini, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü tehdit eden veya suç işlemeye ya da ayaklanma veya isyana teşvik eder nitelikte olan veya devlete ait gizli bilgilere ilişkin bulunan her türlü haber veya yazıyı, yazarlar veya bastırılanlar veya aynı amaçla, basanlar, başkasına verenler, bu suçlara ait kanun hükümleri uyarınca sorumlu olurlar. Tedbir yolu ile dağıtım hakim kararıyla; gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunun açıkça yetkili kıldığı merciin emriyle önlenebilir. Dağıtımı önleyen yetkili merci, bu kararını en geç yirmi dört saat içinde yetkili hakime bildirir. Yetkili hakim bu kararı en geç kırk sekiz saat içinde onaylamazsa, dağıtımı önleme kararı hükümsüz sayılır.

Yargılama görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesi için, kanunla belirtilecek sınırlar içinde, hakim tarafından verilen kararlar saklı kalmak üzere, olaylar hakkında yayım yasağı konamaz.

Sürekli veya süresiz yayınlar, kanunun gösterdiği suçların soruşturma veya kovuşturmasına geçilmiş olması hallerinde hakim kararıyla; devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, Millî güvenliğinin, kamu düzeninin, genel ahlakın korunması ve suçların önlenmesi bakımından gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunun açıkça yetkili kıldığı merciin emriyle toplatılabilir. Toplatma kararı veren yetkili merci, bu kararını en geç yirmi dört saat içinde yetkili hakime bildirir; hakim bu kararı en geç kırk sekiz saat içinde onaylamazsa, toplatma kararı hükümsüz sayılır.

Sürelili veya süresiz yayınların suç soruşturma veya kovuşturması sebebiyle zapt ve müsaderesine engel hükümler uygulanır.

⁵⁴ “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 1999 yılında onbir davada, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile garanti edilen ifade özgürlüğünün ihlal edilmiş olduğu sonucuna vardı.” Bkz.: *Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon'un Düzenli Raporu*, 1999.

Türkiye’de yayımlanan süreli yayınlar, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, Cumhuriyetin temel ilkelerine, millî güvenliğe ve genel ahlaka aykırı yayımlardan mahkum olma halinde, mahkeme kararıyla geçici olarak kapatılabilir. Kapatılan süreli yayının açıkça devamı niteliğini taşıyan her türlü yayın yasaktır; bunlar hakim kararıyla toplatılır.

Gerekeçe: Maddenin birinci fıkrasında basının hür olduğu, sansür edilemeyeceği, yani ön denetime tabi tutulamayacağı ifade edilmiş; basın hürriyetinin temel unsurlarından biri olan “**matbaa serbestisi**” de fıkraya eklenmiştir.

İkinci fıkra ile resmi dilden başka bir dilde yazılan yayınlar “**izin rejimi**”ne bağlanmıştır.

Üçüncü fıkra basın hürriyeti önünde devletin “olumlu tutumunu” yani bu hürriyetin gerçekten sağlanmasında devletin yardımcı olmasını, bu amaçla gerekli tedbirlerin alınması ihtiyacını öngörmektedir. Bu cümleden olmak üzere basına devlet yardımı yanında, basın hürriyetini tecrit eden “tekelleşme” yahut “yoğunlaşma” eğilimlerini önleyici tedbirleri sayabiliriz.

Maddenin dördüncü fıkrasında, düşüncüyü açıklama ve yayma özgürlüğünü koyan 26. Madde hükmünün basın hürriyetinin sınırlanması ve düzenlenmesinde de uygulanacağı belirtilmiştir. Gerçekten basın hürriyeti düşüncüyü yayma hürriyetinin belli bir kullanım şeklini ve hatta, yaygınlığı nedeniyle, uzantısını teşkil etmektedir. Bu nedenle düşüncüyü açıklama hürriyetine ilişkin genel esasların ve özellikle bu hürriyetin sınırlanmasında geçerli özel sebepleri, basın hürriyeti konusunda da uygulanması doğaldır. Unutmamak gerekir ki basın hürriyeti kaynağını 26. Madde hükmünden almaktadır.

Maddenin beşinci fıkrası basın suçlarının yahut basın yoluyla işlenen suçların yayım ile vücut bulacağı genel kuralına bir istisna getirmektedir. Bilindiği gibi “yayım” (neşir), fikir ürününün umuma sunulması, yani açıklık kazanması demektir. Basın suçları yahut basın yoluyla işlenen suçlarda bu “yayım” unsuru ile suç tamam olmaktadır. İşte bu beşinci fıkra yayım araçlarıyla işlenen bir grup suçta “yayım” unsurunun yokluğuna rağmen cezalandırmayı mümkün kılmaktadır. Hükmün sevk amacı, söz konusu gruba dahil suçların ağırlığı nedeniyle, bunlara daha ilk anda engel olunması arzusudur. “Yayım” gerçekleşikten, fikir ürünü umuma sunulduktan sonra alınacak her türlü tedbirin, “yayımla” ortaya çıkan zarar, yahut tehlikeyi ortadan kaldırmaya yetmeyeceği düşünülmüştür. Fıkra da öngörülen bu suçlar devletin iç ve dış güvenliğine, ülkenin ve milletin bütünlüğüne karşı işlenen suçlar yanında, suç işlemeye, ayaklanma veya isyana teşvik eden haber veya yazılardır. Bu tehlikeli amaçlara yönelik haber yahut yazıların, hangi sıfatla olursa olsun, yayım amacıyla basan ve bastırılanlar, bu suçlara ait kanun hükümlerince sorumlu olacaklardır. Fıkranın son cümlesi, bu tür yazı yahut haberi içeren yayın organının, tedbir olarak dağıtımdan alıkonulabileceğini, yani zapt olunabileceğini belirtmektedir.

Altıncı fıkra, olaylar hakkında yayın yasağı konamayacağı ilkesini koymakta ve bu kurala bir tek halde istisna getirmektedir. Bu istisna da yargılama görevinin etkiden uzak tutulması amacına yöneliktir. Gerçekten “yayım yasağı”, basın hürriyetini tıpkı sansür gibi, ağır şekilde tehdit eden bir “önleyici” tedbirdir. Bu nedenle, uygulama alanının gayet dar biçimde sınırlanması gerekir. Kabul edilen istisnanın meşruluğu üzerinde şüpheye yer yoktur. Yargılama görevi, ancak her türlü etkiden uzak olarak yerine getirildiği takdirde güven verecek; ancak bu şartla mahkeme kararı “doğruyu” ifade edecek ve “kesin hüküm kuvvetine” sahip olacaktır.

Yedinci fıkra, süreli ve süresiz yayınların toplatılması hususunu düzenlemektedir. Umuma sunulmuş yani dağıtılmış bir yayının toplatılmasına, kural olarak, hakim karar vere-

cektir. Bununla beraber adli kovuşturmanın henüz başlamadığı ve gecikmesinde de sakınca bulunan hallerde kanunun yetkili kıldığı başka bir merci toplatma kararı verebilecektir. Hakimden başka bir merciin vereceği toplatma kararının gerekçesi de fıkra da belirtilmiş; yani bu makamın konu bakımından takdir hakkı sınırlanmıştır. Acele hallerde bu merci tarafından verilebilecek toplatma kararı ancak devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün, milli güvenliğin, kamu düzeninin, genel ahlakın korunması, suçların önlenmesi mülahazalarıyla verilebilecektir. Olağanüstü bir tedbir niteliği gösteren bu yetki yine yargı organının denetimi altında tutulmaktadır. Nitekim toplatma kararı veren merci, bu kararını en geç 24 saat içinde hakime bildirecek; hakim de bu kararı en geç iki gün içinde onaylamazsa, karar hükümsüz kalacaktır.

Sekizinci fıkra süreli veya süresiz yayınların zapt ve müsadereinde, ceza ve ceza muhakemeleri usulü kanunlarımızın genel hükümlerinin uygulanacağını belirtmektedir. Her ne kadar yedinci fıkra da yer alan “toplatma tedbiri”, ciddi anlamda, yayın organının “zaptı” niteliğinde ise de; ancak suç kovuşturması müessesesi olarak “zapt ve müsadereinin” ayrıca öngörülmesinde yarar vardır. Yayın organları konusunda bu özel “toplatma” tedbirinin varlığı, bir ceza hukuku müessesesi olarak “zapt ve müsadere”ye ait genel hükümlerin bunlara uygulanıp uygulanmayacağı hususunda tereddüt doğurmuştur. Bu tereddüdü ortadan kaldırmak amacıyla ki, söz konusu fıkraya gerek görülmüştür. Bilindiği gibi ceza kanunumuza göre suç ürünü ve suç aleti zapt ve müsadereye tabi eşyadandır. Bir suçun basın yoluyla işlenmesi halinde yayım organını bu genel hükmün dışında tutmak için ortada makul sebep yoktur.

Maddenin son fıkrasında süreli yayınların hangi hallerde ve hangi şartlarla kapatılacağı hüküm altına alınmaktadır. Kapatma, ceza mahkumiyetine eklenecek, fakat kişiyi değil süreli yayını hedef alan ayrı bir müeyyidedir. Bu ek müeyyidenin öngörüldüğü suçlarla sınırlı sayım yoluyla gösterilmiş; ancak devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliğine, cumhuriyet ilkelerine, milli güvenliğe ve genel ahlaka karşı işlenen suçlardan mahkumiyet halinde bu ağır müeyyideye baş vurulacaktır.

Kapatılan süreli yayının devamı niteliğinde bir yayın yapılamayacağına göre, bu yasağa aykırı hareket halinde, yayın, gene hakim kararıyla toplatılacaktır.

Süreli ve Süresiz Yayın Hakkı

Madde–29. Süreli veya süresiz yayının önceden izin alma ve mali teminat yatırma şartına bağlanamaz.

Süreli yayın çıkarabilmek için kanunun gösterdiği bilgi ve belgelerin, kanunda belirtilen yetkili mercie verilmesi yeterlidir. Bu bilgi ve belgelerin kanuna aykırılığının tespiti halinde yetkili merci, yayının durdurulması için mahkemeye başvurur.

Süreli yayınların çıkarılması, yayım şartları, mali kaynakları ve gazetecilik mesleği ile ilgili esaslar kanunla düzenlenir. Kanun, haber, düşünce ve kanaatlerin serbestçe yayımlanmasını engelleyici veya zorlaştırıcı siyasal, ekonomik, mali ve teknik şartlar koyamaz.

Süreli yayınlar, devletin ve diğer kamu tüzel kişilerinin veya bunların bağlı kurumlarının araç ve imkanlarından, eşitlik esasına göre yararlanır.

Gereke: Madde süreli ve süresiz yayınları birlikte ele alarak bunların yayım şartlarını, basın hürriyetine uygun olarak göstermiştir.

Birinci fıkra da, süreli ve süresiz yayınların izin alma ve mali teminat yatırma şartına bağlanamayacağı açıkça belirtilmiştir. Hürriyet yahut hakların kullanılmasında “izin” sistemi-

nin, hürriyet kavramıyla bağdaşmadığı açıktır. “Mali teminat” ise, yayım için daima bir “engel tehdidi” teşkil ettiği cihetle gene bir “önleyici tedbir” olarak yasaklanmış bulunmaktadır.

Yayımın izne bağlı tutulmaması, her türlü denetim dışında bırakıldığı anlamını da ifade etmez. Yayın organlarının günümüz toplumlarında ve devlet yönetiminde gösterdiği önem ve demokratik rejimlerde üstlendikleri görev bunlar konusunda bir düzenlemeyi gerekli kılmıştır. Bu düzenleme hem görevin amacına uygun surette yerine getirilmesini sağlayacak; hem de sahip bulunulan serbestinin suiistimali bu yoldan önlenmiş olacaktır. Basın hukukunda hiçbir zaman “önleyici tedbir” niteliğinde yani bir serbestiyi kaynağında, diğer bir deyimle kullanılmadan yok eden bir tedbir olarak görülmeden bu düzenleme basın kanunlarında yer almaktadır. “Düzenleyici” hükümlerin, basın hürriyetiyle bağdaşabilmesi için bunların, haber, düşünce ve kanaatlerin serbestçe yayımını engelleyici veya zorlaştırıcı nitelikte olmamaları gerekir. Maddenin ikinci fıkrası, bütün bu hususlar göz önünde tutularak kaleme alınmıştır. Düzenleyici tedbirler özellikle süreli yayımlar konusunda önem gösterdikleri için fıkranın birinci cümlesinde süreli yayımlardan söz edilmiştir. Buna karşılık fıkranın ikinci cümlesinde, süresiz yayımları da kapsar şekilde genel bir ifade kullanılmıştır.

Kitle haberleşmesinin sağlıklı kılınması için süreli yayımlar konusunda devlet iltimasının önlenmesi gerekir. Ancak bu sayededir ki, demokratik rejim gereği olan çoğulculuk mümkün olacak; farklı düşünce ve kanaatlerin “meydandan kovulması” sonucu ortaya çıkabilecek “tek yönlü yayım” önleneyecektir. Bu amaçlardır ki, maddenin üçüncü fıkrası, devletin, süreli yayımlar konusunda ayırım yapmasını yasaklamakta, “eşit işlem” hükmünü getirmektedir.

Basın Araçlarının Korunması

Madde-30. Kanuna uygun şekilde basın işletmesi olarak kurulan basımevi ve eklentileri, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, Cumhuriyetin temel ilkeleri ve milli güvenlik aleyhinde işlenmiş bir suçtan mahkum olma hali hariç, suç aleti olduğu gerekçesiyle zapt ve müsadere edilemez ve işletilmekten alıkonulamaz.

Gereke: Demokratik yönetimde üstlendikleri önemli görev nedeniyle basın araçları özel koruma tedbirlerine konu olmuşlardır. Bu tedbirlerden biri de bunların suç aleti oldukları gerekçesiyle zapt ve müsadere edilememeleri ve işletilmekten alıkonulmamaları, yani ceza kanunlarının genel hükümleri dışında tutulmalarıdır.

Bununla beraber söz konusu koruma tedbirinin, ayırimsız bütün basın araçları bakımından kabulü amaca uygun düşmeyeceği gibi, sakıncalı da olabilir. Bu nedenle 30. Maddede, korunmaya layık basın araçlarını belirlemek suretiyle, bunların zapt ve müsadere edilemeyeceğini, yahut işletilmekten alıkonulamayacağını hükme bağlamıştır.

Korunan basın araçları, her şeyden önce, kanuna uygun şekilde (Mesela, Matbaalar Kanunu) basın işletmesi olarak kurulan basımevi ve eklentileridir. Bu suretle kaçak kurulmuş bir basımevi, yahut bir teksir makinesi bu hükümden yararlanamayacaktır. Amaç, her ne sebeple olursa olsun bir basın aracını “dokunulmaz” kılmak değil; fakat basın aracını, yerine getirdiği “görev” nedeniyle “özel işleme” tabi tutmak, yani korumaktır.

İkinci olarak, “zapt veya müsadere” dışında tutulacak yahut işletilmekten alıkonulamayacak basın aracı, bu maddede gösterilen cinsten bir suçta “alet” olarak kullanılmamış olmalıdır. Pek ağır suç işleme halinde, “özel işlem” varlık gerekçesini kaybetmektedir.

Madde hükmü sadece, “suç aleti olarak” zapt ve müsadere veya işletilmekten alıkonulmayı yasaklamaktadır. Basın aracına, başka bir kanun hükümleri gereği yapılan müdahaleler (Mesela İş Kanununa yahut Matbaalar Kanununa aykırılık nedeniyle basımevinin işletilmek-

ten alınmaması) bu hükmün dışındadır. Maddede kullanılan “zapt” ve “müsadere” terimlerinden bu husus açıkça anlaşılmaktadır.

Kamu Tüzelkişilerinin Elindeki Basın Dışı Kitle Haberleşme Araçlarından Yararlanma Hakkı

Madde–31. Kişiler ve siyasi partiler, kamu tüzelkişilerinin elindeki basın dışı kitle haberleşme ve yayım araçlarından yararlanma hakkına sahiptir. Bu yararlanmanın şartları ve usulleri kanunla düzenlenir.

Kanun, 13. Maddede yer alan genel sınırlamalar dışında bir sebebe dayanarak, halkın bu araçlarla haber almasını, düşünce ve kanaatlere ulaşmasını ve kamuoyunun serbestçe oluşmasını engelleyici kayıtlar koyamaz.

Gereğe: Madde, kamu tüzel kişilerinin elinde ki basın dışı kitle haberleşme araçlarından kişilerin ve siyasi partilerin yararlanma hakkını öngörmekte ve aynı zamanda bu araçların fonksiyonunu, dolaylı bir ifadeyle belirtmektedir.

Genellikle yaygın ve kamu tüzel kişileri elindeki kitle haberleşme araçları radyo-televizyon ve resmi haber ajanslarıdır. Özellikle radyo-televizyon işletmelerinin devlet tekelinde bulunduğu ülkelerde (ülkemizde olduğu gibi) bu “yararlanma” daha büyük bir önem kazanmaktadır. Radyo-televizyon hukukunda “anten hakkı” olarak adlandırılan bu yararlanma imkanı sayesinde, kişiler ve siyasi partiler büyük kitlelere hitap edebileceklerdir. Gene bu imkan sayesinde ki, devlet aracı farklı düşünce ve kanaatlerin ifadesine yer veren farklı fikir ve kanaatler önünde tarafsız bir organ haline gelecektir. Devlet hizmetinden eşit yararlanma hakkının bir gereği de budur. Bu yararlanmanın şartları ve usulleri kanunla düzenlenmektedir. Bu düzenlemede göz önünde tutulacak kriterler de maddenin birinci fıkrasında gösterilmiştir. Yararlanmanın usul ve şartlarının “demokratik esaslara” uygun olması, çoğulculuğa yer vermek, farklı fikir ve kanaatler karşısında organın tarafsız davranması demektir; “hakkaniyet ölçülerine” uygun olmak ise imkandan yararlanmada “makul ve meşru menfaat değerlendirilmesini” ifade eder.

Devlet elindeki basın dışı haberleşme araçlarının fonksiyonu, maddenin ikinci fıkrasında belirtildiği gibi, kamuoyunun serbestçe oluşmasıdır. Bu fonksiyonun gerçekleşebilmesi için halk, bu araçlarla haber alacak, düşünce ve kanaatlere ulaşacaktır. Kamu tüzel kişileri elindeki basın dışı haberleşme araçları, yukarıda belirtilen fonksiyonu görürken, yani haber yayarken, bu tasarının 13. Maddesinde yer alan genel sınırlama nedenleriyle bağlıdır. Yani bunların haber, fikir, kanaat, yayım ve dağıtım faaliyeti, mesela devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, milli güvenliği korumak yahut genel asayiş yahut kamu düzeni mülhahazalarıyla sınırlı tutulabilecek, bu “değerlere” zarar verebilecek haberler verilmeyebilecektir.

Düzeltilme ve Cevap Hakkı

Madde–32. Düzeltilme ve cevap hakkı, ancak kişilerin haysiyet ve şereflerine dokunulması veya kendileriyle ilgili gerçeğe aykırı yayınlar yapılması hallerinde tanınır ve kanunla düzenlenir.

Düzeltilme ve cevap yayımlanmazsa, yayımlanmasının gerekip gerekmediğine hakim tarafından ilgilinin müracaat tarihinden itibaren en geç yedi gün içerisinde karar verilir.

Gereğe: Kitle haberleşme faaliyetini yürüten organların bu faaliyetlerinde serbest kalması esastır. Bu serbestiyi kısıtlayan unsurlardan biri de, süreli yayınlarda, “zorunlu yayım”

denilen yayımlardır. Bunlar yayın organına dış çevreden gönderilen ve organca yayımı mecburi olan mütalaa yahut mülahazalardır. Böylece süreli yayının sınırlı hacmi doldurulmakta ve serbestçe yayına yer kalmamaktadır.

İkinci olarak süreli haberleşme organının hizmet gereklerinden biri de kamuoyuna doğru haber ve bilgi sunmaktır.

Nihayet süreli haberleşme organları faaliyetlerinde, kişilerin haysiyet ve şereflerine saygılı olmakla yükümlüdürler.

Maddenin birinci fıkrasıyla bu üç gerek yerine getirilmekte; diğer bir deyimle düzeltme ve cevap hakkı sınırlanmakta, kişilerin haysiyeti ve şerefleri de korunarak gerçeğe aykırı yayımlar düzeltilmekte ve cevaplanmaktadır. Kişilere tanınan bu hakkın kullanılış şartlarını kanun düzenleyecektir.

Birinci fıkrada nitelikleri belirtilen düzeltme ve cevap yazılarının yayımı zorunludur. Fakat süreli yayına ilgililer tarafından gönderilecek bu tür yazıların gerçekten belirtilen niteliğe sahip bulunup bulunmadığı konusunda, düzeltme ve cevap hakkını kullandığı iddiasında olan kişi ile yayıncı arasında görüş ve değerlendirme farkı olabilir. Bu halde ihtilaf bağımsız ve tarafsız hakem durumunda olan hakim tarafından çözümlenecektir. Bu husus da maddenin ikinci fıkrasında öngörülmüş bulunmaktadır.

Toplantı Hak ve Hürriyetleri

Dernek Kurma Hakkı

Madde–33. Herkes, önceden izin almaksızın dernek kurma hakkına sahiptir.⁵⁵

Dernek kurabilmek için kanunun gösterdiği bilgi ve belgelerin kanunda belirtilen yetkili mercie verilmesi yeterlidir. Bu bilgi ve belgelerin kanuna aykırılığının tespiti halinde yetkili merci, derneğin faaliyetinin durdurulması veya kapatılması için mahkemeye başvurur.

Hiç kimse bir derneğe üye olmaya ve dernekte üye kalmaya zorlanamaz. Dernek kurma hürriyetinin kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunda gösterilir.

Dernekler, kanunun öngördüğü hallerde, hakim kararıyla kapatılabilir veya faaliyetten alıkonulabilir. Ancak, millî güvenliğin, kamu düzeninin suç işlenmesini veya suçun devamını önlemenin yahut yakalamanın gerektirdiği hallerde gecikmede sakınca varsa, kanunla bir merci derneği faaliyetten men ile yetkilendirilebilir. Bu merciin kararı yirmi dört saat içerisinde görevli hakim onayına sunulur. Hakim kararını kırk sekiz saat içinde açıklar; aksi halde bu idarî karar kendiliğinden yürürlükten kalkar.⁵⁶

⁵⁵ Bkz.: İHEB-20. İHAS-11.

⁵⁶ 1997 yılında Yargıtay 2. Hukuk Dairesi, bu maddeye dayanarak bir derneğin kapatılmasına ilişkin yerel mahkeme kararını, “Bir derneğin kapatılması için suç sayılan eylemlerin ‘kaynağı’ haline geldiğinin mahkeme kararı ile belirlenmesi gerektiği, bir kez suç işlemenin derneği kapatmak için yeterli olmadığı, yasada ‘eylemler’ sözcüğünün kullanılmasının, süreklilik ve yoğunluk taşıyan bir olguyu vurguladığını, tek bir mahkumiyet kararının davalı derneğin, bu suçun kaynağı haline geldiğini göstermeye yetmeyeceği” görüşü ile oybirliğiyle bozmuştur.

Birinci fıkra hükmü, Silahlı Kuvvetler ve kolluk kuvvetleri mensuplarına ve görevlerinin gerektirdiği ölçüde devlet memurlarına kanunla sınırlamalar getirilmesine engel değildir.

Bu madde hükümleri vakıflarla ilgili olarak da uygulanır.⁵⁷

Gereke: (Eski Metin İçin): Maddenin birinci fıkrasında dernek kamu hürriyeti müspet ve menfi unsurlarıyla birlikte ifade edilmiştir. Kişi, önceden izin almaksızın dernek kurma hakkına sahiptir (Müspet unsur); kimse, bir derneğe üye olmaya veya dernekte üye kalmaya zorlanamaz (Menfi unsur). Bu hürriyete sahibiyet, o hürriyetin her türlü düzenlemeden masun tutulduğu anlamına gelmez; bu itibarla dernek kurma hürriyetinin kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunda gösterilecektir.

İkinci fıkrada bu hakkın kullanılmasında geçerli özel sınırlama nedenleri gösterilmiştir. Ezcümle dernekler siyasi amaç güdemeyecek veya siyasi faaliyette bulunamayacaklar, siyasi partiler, sendikalar, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ile bağlantı veya ilişki kuramayacaklardır. Bu yoldan derneklerin, son yıllarda Türk siyasi hayatında şahit olunan ve siyasi hayatımızı bir anlamda dejenere eden faaliyetleri önlemek istenmiş; meşru amaç etiketi altında bunların amaç dışı faaliyetleri engellenmiştir. Siyasi amaçlı dernekler siyasi parti olarak teşkilatlanacaklar ve siyasi partiye ilişkin düzenleme gereklerine uyacaklardır.

Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı

Madde-34. Herkes önceden izin almadan, silahsız ve saldırsız toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme⁵⁸ hakkına sahiptir.⁵⁹

Şehir düzeninin bozulmasını önlemek amacıyla yetkili idarî merci, gösteri yürüyüşünün yapılacağı yer ve güzergahı tespit edebilir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının kullanılmasında uygulanacak şekil şart ve usuller kanunda gösterilir.

Kanunun gösterdiği yetkili merci, kamu düzenini ciddi şekilde bozacak olayların çıkması veya millî güvenlik gereklerinin ihlal edilmesi veya Cumhuriyetin ana

⁵⁷ Bu madde, 23.7.1995 tarih ve 4121 sayılı kanunla değiştirilerek yukarıdaki hali almış ve dernekler için siyasi faaliyet yasağı kaldırılmıştır. Maddenin altındaki gerekçedeki siyaset yasağı, kaldırılan 4 ve 5. maddelerin gerekçeleridir. Maddenin, siyasi faaliyet yasağını düzenleyen 4 ve 5. fıkraların eski şekli aşağıdadır:

“Dernekler, 13. maddedeki genel sınırlamalara aykırı hareket edemeyecekleri gibi; siyasi amaç da güdemezler, siyasi faaliyette bulunamazlar, siyasi partilerden destek göremez ve onlara destek olamazlar, sendikalarla, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve vakıflarla bu amaçla ortak hareket edemezler.” Maddenin yeni şeklinde siyaset yasağı kaldırıldığından, gerekçenin sadece siyasi faaliyet yasağını savunan kısmı bilgi olarak aktarılmıştır.

⁵⁸ Yargıtay 8. Ceza Dairesi, 1996 yılında TBMM’nde “Öğrenimin paralı oluşunu ve Üniversite harçlarını protesto etmek” için pankart açıp eylem yapan 8 öğrenci hakkında, Yerel Mahkemenin 2911 sayılı Kanuna dayanarak verdiği ceza kararını, “Kimsenin öğrenim hakkından yoksun bırakılamayacağı (...) İşlev ve potansiyeli yasama olan bir platformda, masumane bir davranış biçimi ve demokratik tepki olarak sergilenen eylemin, 2911 sayılı Yasa kapsamında değerlendirilemeyeceği” gerekçesiyle bozmuştur.

⁵⁹ Bkz.: İHEB-20. İHAS-11.

niteliklerini yok etme amacını güden fiillerin işlenmesinin kuvvetle muhtemel bulunması halinde belirli bir toplantı ve gösteri yürüyüşünü yasaklayabilir veya iki ayı aşmamak üzere erteleyebilir. Kanunun, aynı sebeplere dayalı olacak bir ile bağlı ilçelerde bütün toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yasaklanmasını öngördüğü hallerde bu süre üç ayı geçemez.

Dernekler, vakıflar, sendikalar ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları kendi konu ve amaçları dışında toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleyemezler.

Gereke: Düşünceyi açıklama hürriyetinin icrası niteliğindeki diğer bir hak da kişilerin biraraya gelerek toplantı veya gösteri yürüyüşü düzenleyebilmeleri hakkıdır. Bu hürriyetin de mevcudiyeti, toplantı yahut gösteri yürüyüşünün izin şartına bağlanmamasını gerektirmektedir. Toplantı veya gösteri yürüyüşünün silahsız ve saldırsız olması bu hakkın kullanılabilmesinin ilk şartıdır. Maddenin birinci fıkrası ile bu hususlar hüküm altına alınmış bulunmaktadır.

Bu hürriyetin kullanılmasında uyulacak şekil, şart ve usulleri kanun gösterecek; yani hakkın kullanılması bir kanuni düzenlemeye bağlanacaktır.

Bir toplantı yahut gösteri yürüyüşünün, kanunda belirtilen sebeplerden biriyle ertelenmesi halinde ertelenme süresi iki ayı geçemeyecektir.

Bu hürriyet konusunda, genel sınırlama nedenleri dışında özel sınırlama nedenleri öngörülmüş; yalnızca dernekler ve sendikaların söz konusu hakları kullanmaları kendi amaçlarıyla sınırlı tutulmuştur. Böylece dernekler ve sendikalar kendi konu ve amaçları dışında toplantı veya gösteri yürüyüşü düzenleyemeyecekler yahut kendi konu ve amaçları dışında bir toplantı veya gösteri yürüyüşüne katılmayacaklardır. Dördüncü fıkra hükmü, dernek ve sendika faaliyetlerini seçilen amaç sınırları içinde tutma arzusunun başka bir ifadesini teşkil etmektedir.

Mülkiyet Hakkı

Madde-35. Herkes, mülkiyet ve miras haklarına sahiptir.⁶⁰

Bu haklar, ancak kamu yararı amacıyla, kanunla sınırlanabilir.⁶¹

Mülkiyet hakkının kullanılması toplum yararına aykırı olamaz.

Hakların Korunması İle İlgili Hükümler

Hak Arama Hürriyeti

Madde-36. Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma hakkına⁶² sahiptir.⁶³

⁶⁰ Bkz.: İHEB-17. İHAS-6.

⁶¹ Bkz.: İHAS EK 1 Nolu Protokol m. 1.

⁶² Anayasanın “**savunma hakkına**” ilişkin yegane düzenlemesi 36. madde ile 129. Madde-deki “Memurların savunması alınmadan disiplin cezası verilemeyeceğine” ilişkin hükmüdür. Bu ikisinin dışında Anayasanın bir başka yerinde “**savunma**” kavramı geçmemektedir.

“Anayasamızda bugün, müdafiden yararlanma hakkı yok, adil yargılanma hakkı yok. Bunun gibi mevcut olmayan bir çok haklardan söz edebiliriz. Fakat kanunda var; CMUK’da var, Avukatlık Kanununda var fakat Anayasada yok.” Feridun YENİSEY,

Hiçbir mahkeme, görev ve yetkisi içindeki davaya bakmaktan kaçınmaz.

Gerekeçe: Maddenin birinci fıkrasında, “hak arama hakkının” ilk şartı olan yargı mercilerine davacı ve davalı olarak başvurabilme hakkı ve hürriyeti hüküm altına alınmış ve bunun tabii sonucu olarak da kişinin yargı mercileri önünde iddia, savunma ve “Adil ve hakkaniyete uygun”⁶⁴ yargılanma hakkına sahip olduğu belirtilmiştir. Yargılama usulü kanunu ve yargı organı, anayasa emri olarak, “adil ve hakkaniyete uygun” yargılamayı sağlayacak şekilde düzenlenecektir.

Maddenin ikinci fıkrasında, yargılama usulü hukukunun temel kurallarından biri olan “Mahkemelerin hakkın alınması görevini yerine getirmekten kaçınamayacakları” ilkesi yer almaktadır. Bu ilke uyarınca mahkemeler, önlerine getirilen davaya bakma ve bunu sonuçlandırmaya mecburdurlar. İzaha gerek yoktur ki, mahkemelerin tarafsızlığını tehlikeye düşüren bir sebepten dolayı, hakimin, hakimlik görevini yerine getirmekten alıkonulduğu ve yargılama usulü kanunlarının öngördüğü haller, “Davaya bakmaktan kaçınma” yasağının dışında kalan bir husustur.

Kanunî Hakim Güvencesi

Madde–37. Hiç kimse kanunen tabi olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarılamaz.⁶⁵

Bir kimseyi kanunen tabi olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarma sonucunu doğuran yargı yetkisine sahip olağanüstü merciler kurulamaz.⁶⁶

Gerekeçe: “Kanunî Hakim”, “kanunun gösterdiği hakim” deyimiyile, mahkemelerin veya hakimlerin görev ve yetkilerinin kanunla belirleneceği; yani ancak yasama tasarrufları yoluyla görev ve yetkinin saptanacağı belirtilmiştir. “Suç ve cezaların kanuniliği” ilkesinin, şekli ceza hukuku yani suç yargılaması hukukundaki mukabili olan bu ilke esasen “yargı” bölümünde açıkça ifade edilmiştir. Bu ilke, suç yargılaması hukukunda çok iyi bilinen ve yargılamada keyfiliği önlemek ve güvenilirliği sağlamak amacını güden “yargılamanın kanuniliği” kuralının tabii bir sonucudur.

HUKUKA AYKIRI DELİLLER Semineri ve Sempozyumu, 03.02.1995, (İstanbul: İst. Barosu Yay., 1996), s. 43.

⁶³ Bkz.: İHEB-8. İHAS-6.

⁶⁴ Anayasa metninde “Adil Yargılanma Hakkı” da geçmemektedir.

“**Adil Yargılama**, “uyuşmazlığın tarafları arasında fiili ve hukuki bir fark gözetmeksizin iddia ve savunmaların eşit ölçülerde ve karşılıklı olarak yapıldığı dürüst bir yargılama olarak” tanımlanmıştır. Buna göre adil yargılamadan söz edebilmek için, iddia ve savunma makamlarının eşit olanaklara sahip olması, iddia ve savunmanın karşılıklı olarak yapılması, yani silahların eşit olması, ayrıca lazımdır. “ Bkz.: Seydi KAYMAZ, a.g.e., s. 38.

⁶⁵ Bkz.: İHEB-10. KİSHUS-14/1. İHAS-6/1.

⁶⁶ Avrupa Komisyonu ve Avrupa Mahkemesi bir yargı yerinin bağımsız olup olmadığını belirlerken, karar verenlerin yürütme organının emirlerine tabi olup olmadıklarını incelemektedir.

Avrupa Komisyonu, bir askeri mahkemeyi incelemiş ve bağımsız olduğuna karar vermiştir. Bu mahkemedeki yargıçlar, askeri personeldirler; birer asker kişi olarak hiyerarşik üstlerinin otoritesine tabi olmalarına rağmen, adli görevleri sırasında adaletin yerine getirilmesini sağlarken üstlerine karşı sorumlu bulunmuyorlardı. Bkz.: *Adil Yargılanma Hakkı* s. 162.

“Tabii Hakim” kavramı ise, yargılanacak nizanın vukuu anında yürürlükte bulunan kanunun öngördüğü yargı mercii demektir. Bunlara “olağan mahkemeler” denir. Diğer bir deyimle, bir ceza, ancak vukuu anında yürürlükte bulunan kanunun tabii kılındığı yargılama mercii önüne götürülecek; bu Kanuna göre hangi mahkemenin görev yetkisine giriyorsa o mahkeme tarafından çözüme bağlanacaktır. Bu suretle davanın “olaydan” sonra çıkarılacak bir kanunla yaratılan bir mahkeme önüne götürülmesi yasaklanmakta, yani “kişiye” yahut “olaya” göre “kişiyi” yahut “olayı” göz önünde tutarak mahkeme kurma imkanı ortadan kaldırılmaktadır. Bu ise, “tarafsız yargı mercii” güvencesinin ilk gereğidir.⁶⁷

Tabii hakim güvencesi, bu anlamıyla, ne bütün cezaların Adliye mahkemeleri önüne götürülmesini zorunlu kılar; ne de Adliye mahkemeleri kümesi içinde veya dışında yer alacak “özel mahkemeler” kurulmasına engeldir. Tek anlamı, yukarıda da açıklandığı gibi, “görev ve yetki” belirlenmesinde *ex post facto* kanunları yasaklamak, “görev ve yetki” belirleyen kanunların geçmişi yürümesini önlemektir. Bu da “tarafsız mahkeme”nin ilk gereğidir.

Maddenin ikinci fıkrası, birinci fıkra hükmünün tabii sonucudur; sonradan çıkarılan bir kanunla kurulan mahkemelerin, önceki olayları yargılaması önlenmekte, yani “olağanüstü mahkemeler” yasaklanmaktadır.⁶⁸

Suç ve Cezalara İlişkin Esaslar

Madde–38. Kimse, işlendiği zaman yürürlükte bulunan kanunun suç saymadığı bir fiilden dolayı cezalandırılmaz; kimseye suçu işlediği zaman kanunda o suç için konulmuş olan cezadan daha ağır bir ceza verilemez.⁶⁹

Suç ve ceza zamanaşımı ile ceza mahkumiyetinin sonuçları konusunda da yukarıdaki fıkra hükmü uygulanır.

Ceza ve ceza yerine geçen güvenlik tedbirleri ancak kanunla konulur.⁷⁰

⁶⁷ Yasakoyucunun gerekçedeki iddiaları, Anayasanın Devlet Güvenlik Mahkemeleri başlıklı 143. Maddesinin son fıkrası ile çelişmektedir. 143/son fıkrada, “DGM’nin yargı çevresine giren bölgelerde sıkıyönetim ilan edilmesi halinde, bu bölgelerle sınırlı olmak üzere kanunla belirlenen esaslara göre DGM, Sıkıyönetim Mahkemesine dönüştürülebilir.” hükmü getirilmiştir. BM Keyfi Tutma Hakkında Çalışma Grubu şöyle demektedir:

“En ciddi keyfi tutma nedenlerinden biri, adları ne olursa olsun, özel mahkemelerin, askeri ya da benzer mahkemelerin varlığıdır; bu mahkemeler KİSHUS’ta yasaklanmamış olduğu halde, Çalışma Grubu, bu mahkemelerden hiç birinin İHEB’de ve adı geçen Sözleşmede yer alan adil yargılanma hakkı güvencelerine fiilen saygı göstermediğini deneyimleriyle saptamıştır.” Bkz.: *Adil Yargılanma Hakkı*, s. 294.

Ayrıca Bkz.: “Başvuru Örneği” Bölümünde Nurettin ŞİRİN Davası.

⁶⁸ “Özel ya da olağanüstü bir mahkemede usullerin adilliyetinin analizi genellikle şu noktalarda odaklanır: Mahkemenin yasayla kurulup kurulmadığı; mahkemenin yargılama yetkisinin ayrımcılık yasağı ve eşitlik güvencelerini ihlal edip etmediği; yargıçların karar verirken yürütmeden ve diğer mercilerden bağımsız olup olmadığı; yargıçların işinin ehli ve tarafsız ve bu mahkemelerdeki usullerin uluslararası belgelerde belirtilen adil yargılanmanın asgari usul güvenceleriyle uygunluk içinde olup olmadığı.” Bkz.: *Adil Yargılanma Hakkı*, s. 294. Ayrıca Bkz.: 138. madde altındaki dipnot.

⁶⁹ Bkz.: İHAS-7.

⁷⁰ “... düzenleyici işlemlerle suç yaratılmış ise hakim bunları uygulayarak faili cezalandırmaz. Böyle bir durumda ceza hakimi, doğrudan doğruya yetki veren kanunu uygular ve

Suçluluğu hükmen sabit oluncaya kadar, kimse suçlu sayılamaz.

Hiç kimse kendisini ve kanunda gösterilen yakınlarını suçlayan bir beyanda bulunmaya veya bu yolda delil göstermeye zorlanamaz.⁷¹

Ceza sorumluluğu şahsidir.

Genel müsadere cezası verilemez.

İdare, kişi hürriyetinin kısıtlanması sonucunu doğuran bir müeyyide uygulamaz. Silahlı kuvvetlerin iç düzeni bakımından bu hükme kanunla istisnalar getirilebilir.

Vatandaş, suç sebebiyle yabancı bir ülkeye geri verilemez.

Gereke: Bu maddede, suç ve cezaya ilişkin çeşitli temel hükümler yer almaktadır.

Birinci fıkra herkesçe bilinen “kanunsuz suç ve ceza olmaz” ilkesini koymuştur. Günümüzde, ceza yerine bazen, failin kişisel durumuna daha uygun düşecek bir “güvenlik tedbiri” uygulandığı için bunlar “ceza” hükmünden sayılmaktadır. Bu hükme göre suç ve cezalar ve güvenlik tedbirleri ancak yasama tasarrufu ile konulabilecektir. Keza gene bu kural uyarınca, kanunun suç olarak öngörmediği ve ceza koymadığı bir fiil sebebiyle de kimse cezalandırılmayacaktır. Bu hüküm kanun koyucunun, “açık suç hükmü” koymasına; yani fiili bildirmeden suç konusunu gösterip bunun müeyyidesini belirtmesine engel değildir. Mesela Türk Parasının Kıymetinin Korunması Hakkındaki Kanunun yaptığı gibi; bu gibi hallerde ne yasama yetkisi devredilmiş ne de “kanunsuz suç olmaz” ilkesi ihlal edilmiştir.

İkinci fıkra, genel müsadere cezasını, yani bir suç nedeniyle kişinin suçla ilgisi bulunmayan bütün mal varlığına el koymayı yasaklamaktadır. Bu kısımda getirilen istisna uyuturucu madde ve kaçakçılık suçlarıyla, vatandaşlıktan çıkarılma halidir.

Üçüncü fıkra işi hürriyetinin ağır tahdidini teşkil eden hapis cezalarının yalnız mahkemelerce hükmedilebileceği; yani bunun bir “idari müeyyide” olarak (mesela disiplin cezası) idare tarafından uygulanmayacağı esasını getirmektedir. Farklı bir disiplin rejimini gerekli kılan Silahlı Kuvvetler bu yasağın dışında bırakılmıştır.

Dördüncü fıkra ile günümüz ceza politikasının diğer bir temel ilkesi; yani hapis cezalarının öncelikle, suçluların ıslah amacına yönelik olarak yerine getirileceği ifade edilmiştir.

Beşinci fıkra, ceza sorumluluğunun “şahsi” olduğunu; yani failden gayri kişilerin bir suç sebebiyle cezalandırılmayacağı hükmünü getirmektedir. Bu ilke dahi ceza hukukuna yerleşmiş ve “kusura dayanan ceza sorumluluğu” ilkesine dahil, terki mümkün olmayan bir temel kuraldır.

Altıncı fıkra “suçsuzluk karinesi”ni getirmiştir. Sanığın, kesin mahkumiyet hükmüne kadar suçsuz sayılması demek, kendisinin, suçsuzluğunu ispat mükellefiyetinde olmadığı; “beyyine külfeti”nin iddiacıya ait bulunduğu demektir. Bu karine, iddiacının, suç iddiasını “makul şüpheye yer bırakmayacak şekilde” ispat etmesiyle “çürütülmüş” olacak ve bu halde de mahkeme mahkumiyet hükmünü verecek; aksi takdirde beraat kararı alacaktır.

Yedinci fıkranın amacı insan tabiatına aykırı bir muameleyi yasaklamak, işkenceye kadar varabilecek gayri insani muameleye açık kapı bırakmamaktadır.

düzenleyici işlemi uygulamaz” Bkz.: Sulhi DÖNMEZER–Sahir ERMAN, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, (İstanbul: Filiz Kitabevi), Cilt. 1 s. 140.

⁷¹ Bkz.: CMUK 135/A,

Son fıkra ile de vatandaşın, suç sebebiyle yabancı ülkeye geri verilemeyeceği gibi çok eski tarihlerden beri “suçluların geri verilmesinde” uygulanan bir kural hüküm altına alınmıştır.

Geri yürümeyecek kanunları belirleyen bu madde, aleyhteki ceza hükümlü kanunların; yani suç ve ceza koyan, yahut mevcut bir suçun cezasını ağırlaştırarak kanunların geçmişe yürümeyeceği; diğer bir deyimle, yürürlüğe girmeden önce vaki olaylara uygulanamayacağı öngörülmüştür. Suç ve ceza zaman aşımı yahut ceza mahkumiyetinin diğer sonuçları konusunda da aynı hüküm uygulanacaktır. Zira bu tür yeni hükümler dahi cezayı ağırlaştırarak yahut suç koyan hükümler niteliğindedir. “Geçmişe yürümeme kuralı” suçların ve cezaların kanuniliği” ilkesinin tabii sonucudur.

İspat Hakkı

Madde-39. Kamu görev ve hizmetinde bulunanlara karşı, bu görev ve hizmetin yerine getirilmesiyle ilgili olarak yapılan isnatlardan dolayı açılan hakaret davalarında, sanık, isnadın doğruluğunu ispat hakkına sahiptir. Bunun dışındaki hallerde ispat isteminin kabulü ancak isnat olunan fiilin doğru olup olmadığının anlaşılmasında kamu yararı bulunmasına veya şikayetçinin ispata razı olmasına bağlıdır.

Gereke: Bilindiği gibi hakaret suçlarında, hakaret teşkil eden isnadın doğruluğu ceza hukukunda bir beraat sebebi, “bir hukuki uygunluk” hali değildir. Ancak bazı hallerde isnadın doğruluğu fiili hukuka uygun kılmakta, suçun “hukuka aykırılığı unsurunu” ortadan kaldırmaktadır.

Ceza hukukunda “ispat hakkı” yahut “isnadın gerçekliği” def’i olarak adlandırılan bu ispatın şartları 39. Maddede gösterilmiştir.

Bu maddeye göre, isnadın doğruluğunu ispatla, sanığın beraati ancak üç şekilde mümkündür.

Bunlar da: (1) Isnadın, kamu görev ve hizmetinde bulunanlara karşı, bu görev ve hizmetin yerine getirilmesiyle ilgili olması; (2) Isnadın ispatında kamu yararı bulunması; (3) Şikayet sahibinin ispata razı olmasıdır.

Temel Hak ve Hürriyetlerin Korunması

Madde-40. Anayasa ile tanınmış hak ve hürriyetleri ihlal edilen herkes, yetkili makama⁷² geciktirilmeden başvurma imkanının sağlanmasını isteme hakkına sahiptir.⁷³

Kişinin, resmi görevliler tarafından vaki haksız işlemler sonucu uğradığı zarar⁷⁴ da, kanuna göre, devletçe tazmin edilir.⁷⁵ Devletin sorumlu olan ilgili görevliye rücu hakkı saklıdır.

⁷² Hukuken kurulmuş, yetkili, bağımsız ve tarafsız bir yargı yerinde yargılanma hakkı, “adaletin sadece yerine getirilmesini değil, aynı zamanda yerine getirilmiş görünmesini” de gerektirmektedir. Bkz.: *Adil Yargılanma Hakkı*, s. 157.

⁷³ Bkz.: İHEB-10. KİSHUS-14/1. İHAS-6/1.

⁷⁴ Bkz.: KİSHUS-14/6. İHAS Ek 7 Nolu Prot. M. 3.

Gerekçe: Bu madde ile temel hak ve hürriyetlerin korunmasında diğer bir güvence ön-görölmüştür. Temel hak ve hürriyetleri ihlal olunan kişi, yetkili makama başvurma hakkına sahiptir; bu ihlalin resmi görevliler tarafından görevlerinin ifası sırasında yapılmış olması, görevli için bir mazeret sebebi teşkil etmez.

İhlalden doğan zarar devletçe ödenecektir ve devletin bu ödeme nedeniyle sorumlu gö-revliye rücu hakkı vardır.

SOSYAL VE EKONOMİK HAKLAR

Ailenin Korunması

Madde-41. Aile, Türk Toplumunun temelidir.

Devlet ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ve uygulamasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilatı kurar.⁷⁶

Gerekçe: Ailenin sosyal yapısının yanı başında bugün millet hayatında oynadığı rol, onun korunması yolunda bir hükmün Anayasada yer almasını zorunlu kılmıştır.

Ailenin korunması fikrinin, her şeyden önce Medenî Kanun anlamında evliliklerin ku-rulmasını yaygınlaştırmak ve kolaylaştırmak olduğu şüphesizdir. Çünkü Medenî nikâh olma-dan bir aileden bahsedilemez.

Aile ahlâkî bir çevredir.

Aile, toplu yaşamının bir modeli olarak eğitim, yardımlaşma ve şefkat kaynağıdır.

Millet hayatı bakımından “aile” kutsal bir temeldir.

Bu nedenle, devlet, ailenin refahını ve huzurunu koruyacaktır.

Aileler için tanınan vergi indirimleri ve kolaylıkları veya çeşitli yardımlar ailenin refa-hına hizmet amacı taşır.

Nüfus planlaması şekil ve kapsamı, sadece ülkenin genel refahını değil, ailenin refahını da ilgilendiren bir konu olması itibariyle, devletin bu konudaki yetkilerinin amacı maddede gösterilmek istenmiştir.

Ailenin korunması yanında, ananın ve çocuğun da korunması hükme bağlanmıştır. Ananın bu sıfatla korunması mevzuatta esasen yer almıştır.

⁷⁵ Adli hata mağdurları da, devletten tazminat alma hakkına sahiptir. **Adli Hata**, “mahkum olmuş kişiye büyük zarar veren bir yargılamadaki ciddi bazı kusurlardır. KİSHUZ m. 14/6 ve İHAS Ek 7 Nolu Prot. M. 3 uyarınca bu tazminata hak kazanmak için:

- a) Suç işlemekten kesin olarak mahkum olmuş bulunmak,
- b) Bu mahkumiyetin sonucu olarak hapis veya başka bir cezaya çarptırılmış bulunmak,
- c) Yeni ya da henüz ortaya çıkmış olayların –bunların açığa çıkmamasında sanığın kusuru bulunmaması koşuluyla- bir adli hatanın olduğunu göstermesi nedeniyle ceza affedilmiş ya da geri alınmış olmalıdır. Bkz.: *Adil Yargılanma Hakkı*, s. 306.

⁷⁶ Bkz.: İHEB-16.

Çocuğun korunması, genel olarak ifade edilmekle yetinilmiş ve evlilik içi ve dışı çocuklar arasında ayırım gözetilmemesi esası benimsenmiştir. Bu sonuç, esasen “eşitlik ilkesi”nden de çıkarılabilir.

Çeşitli anayasalarda evlilik dışı çocuklar için sevk edilen hükümlere benzer düzenleme bu nedenle gereksiz görülmüştür.

Maddede yer alan “eğitim için gerekli önlemlerin alınması” hem genellikle aile hem de ailenin bütün fertleri için konulmuştur.

Devlet sadece çocukların eğitimiyle değil, yetişkinlerin eğitimi çerçevesinde anne ve babaların eğitim ve yetişmesiyle de ilgili önlemleri almak ve teşkilatı kurmakla yükümlü kılınmıştır.

Madde, kanun koyucuya aileyi milletin temeli olarak koruma, refahı ve huzurunu sağlama ödevini de yüklemiştir.

Eğitim ve Öğrenim Hakkı ve Ödevi

Madde-42. Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz.⁷⁷

Öğrenim hakkının kapsamı kanunla tespit edilir ve düzenlenir.

Eğitim ve öğretim, Atatürk ilkeleri ve inkılapları doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre, devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Bu esaslara aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılmaz.⁷⁸

Eğitim ve öğretim hürriyeti, Anayasaya sadakat borcunu⁷⁹ ortadan kaldırmaz.

İlköğretim, kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur ve devlet okullarında parasızdır.

Özel ilk ve orta dereceli okulların bağlı olduğu esaslar, devlet okulları ile erişilmek istenen seviyeye uygun olarak, kanunla düzenlenir.

Devlet, maddî imkanlardan yoksun başarılı öğrencilerin, öğrenimlerini sürdürebilmeleri amacı ile burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapar. Devlet, durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alır.

⁷⁷ Bkz.: İHEB-26. ESKUS-1, 2. İHAS EK 1 Nolu Protokol m. 2.

⁷⁸ Bkz.: İHAS EK 1 Nolu Protokol m. 2.

⁷⁹ “Sovyet vatandaşları için yazılan bir el kitabında işçi sınıfına sadakatin en yüksek vazife olduğunu okuyoruz. Bu “en yüksek vazife” buna göre ahlaken değil, siyaseten tayin edilmiş bulunuyor. Fakat bir iktidar kendi kendini işçi sınıfının menfaatlerinin temsilcisi veya ifadesi ilan ederse, o zaman bu iktidara sadakatin her vatandaşın en yüksek vazifesi olduğu kolayca anlaşılır. Stalin’in suiistimalleri işte böyle başlamış ve böyle devam etmişti. Veya yakın zamanlardan buna benzer bir misal: Macaristan’a ortaokullar için Marksist ahlakı diye bir ders kitabında (1978 için), çocuk herhangi bir bahaneyle annesini öldüremez, “eğer ki annesi sınıf haini olsun”denilmekteydi. Ders kitabının ortaya çıkması şiddetli tartışmalara yol açmış ve neticede resmi makamlar kitabın geri çekileceğini açıklamaya mecbur olmuşlardır. Bkz.: Bilge Kral Alija Ali İZZETBEGOVİÇ, a.g.e., s. 15.

Eğitim ve öğretim kurumlarında sadece eğitim, öğretim, araştırma ve inceleme ile ilgili faaliyetler yürütülür. Bu faaliyetler her ne suretle olursa olsun engellenemez.

Türkçe'den başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez. Eğitim ve öğretim kurumlarında okutulacak yabancı dille eğitim ve öğretim yapan okulların tabi olacağı esaslar kanunla düzenlenir. Milletlerarası anlaşma hükümleri saklıdır.

Gereke: Öğrenim hakkı, genel bir sosyal hak olarak nitelendirilmiştir.

Bu hakkın temel gerçekleşme yeri ilköğretimdir. Bu sebeple maddenin 6. Fıkrasında ilköğretim mecburi kılınmıştır. Anayasa ile yüklenen ilköğretim mecburiyetinin gereği olarak devlet okullarında parasız öğretim ilkesi kabul edilmiştir. Kız ve erkek vatandaşlar arasında fark gözetilmemesi gereğine özellikle işaret edilmiştir.

Öğretim ve öğrenim fert bakımından hak olarak tanınırken, devlet bakımından “başta gelen ödevlerden” sayılmıştır.

Maddenin 1, 2, 6. Fıkraları demokrasinin en iyi gelişebileceği bir toplumun meydana gelebilmesi için gerekli şartların asgarisini göstermektedir.

İlköğretim mecburiyetinin temel hedeflerinden biri, şahsın manevî ve ekonomik şahsiyetini elverişli şartlarla gelişmesine yardımcı olmaktır.

İlköğretim mecburiyeti, küçüklerin okula devamlarının sağlanmasını, bu amaçla küçüklerin kanunî temsilcilerinin zorlanabilmesini ifade eder.

Devlet, ilköğretim mecburiyetinin hangi yaştan hangi yaşa kadar devam edeceğini tespit edebilir.

İlköğretim çağı denebilecek olan bu dönemin dışında bulunan kişilerden okur-yazar olmayanların çeşitli kurslara veya okullara devama özendirilmeleri, hatta zorlanmaları şüphesiz kanunî bir düzenlemeyi gerektirir. Maddenin 5. Fıkrası, kanun koyucuya bu yolda direktif mahiyetindedir.

Bir taraftan öğrenim hakkı, diğer taraftan ilköğretim mecburiyeti ve okur-yazarlığı yaygınlaştırmak yükümü, devlete bu çağda bulunanların, özellikleri olanlar dahil öğrenimini sağlayacak öğretim kurumları kurmak ödevini yükler. Sakatlar için, sağır, körler, dilsizler vb. gibi şahıslar için okullar, merkezler kurmak 42. Maddenin amacına ulaşması için gerekli görülmektedir.

Eğitim ve öğretim, devletin gözetim ve denetimi altındadır.⁸⁰

⁸⁰ “Yani sistem, *Öğretmen-Yönetici Merkezli* olmuştur. Böyle olunca, *Program ve Kitaplar* da değişmez, eleştirilmez, harfî harfine uyulması ve uygulanması gereken vazgeçilmez, bağlayıcı ve baskıcı unsurlar ve esaslar haline gelmiştir. Bunun sonucu ve gereği; *Öğretmek için Ezberlemek, Şekil ve Kalıpcılık, Başarısızlığı Aramak ve Ölçmek; Elemek ve Sistemin Dışına Atmak; Verileni ve Okunanı Aynen Kabul Etmeye, Mutlak İtaata ve Teslimiyete Zorlamak ve Korkutmaktır.* Bu *uygulama çağdışıdır; insanın yaratılışına aykırıdır; insanlık onuruna ve insanın öz değerlerine saygısızlıktır.* Bu uygulamada *Sevgi değil, Korku* egemendir. *Korkunun, Şiddetin, Baskının* olduğu yerde demokrasi olmaz. İnsanlar özgür, bağımsız, onurlu, erdemli yaşayamaz. Eleştirici, yaratıcı, yapıcı, üretici hiç olmazlar. Bunların olabileceği ve gelişeceği ortam Demokrasidir; demokratik eğitim ve demokratik yönetimdir. Bkz.: Avni AKYOL, Eski Millî Eğitim Bakanı, “Millî Egemenliğin

Devletin gözetim ve denetimi, eğitim ve öğretimin sağlanmasının, güvenlik altında gerçekleşmesinin temel şartıdır.

Devlet eğitim ve öğretimin yapılmasını sağlayacak ve muhtevasını da denetleyecektir. Bu denetimin çerçevesi, eğitim ve öğretime katılanların tümünün Anayasa sadakatini temin etmektir. Eğitim ve öğretimin özgürlüğü, hiçbir şekilde Anayasanın temel felsefesine ve ilkelerine aykırı davranmanın bahanesi olamaz. Devlet, bu özgürlüğün kullanılmasında, Atatürk ilkelerine çağdaş bilim ve eğitim esaslarına uyulmasını gözetecektir.⁸¹

Özel okulların kurulması da Anayasada kabul edilmiştir. Özel okulların kurulması serbesttir. Özel okullar, devlet okulları ile erişilmek istenen seviyeye uygun olmak zorundadırlar. Devlet bu amacı sağlayacak tedbirleri almakla yükümlüdür.

Özel yüksekokulların kurulması da serbesttir. Çünkü Üniversiteler ile ilgili 165. Madde sadece üniversitelerin kurulması devlet tekelinde bırakılmıştır.

Maddenin 8. Fıkrası devlete, maddî imkandan yoksun olan başarılı öğrencilere burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapma ödevini yüklemektedir. Bu ödevin, öğrenimlerin başarı ve kabiliyetleri ölçüsünde devam edeceği de fıkrada hükme bağlanmıştır. Bu fıkra hükmünün bir amacı da, devlet dışında burs vermeyi meslek edinmiş olan çeşitli hukukî yapıdaki kuruluşun, gençler üzerindeki olumsuz etkilerinin önlenmesi ödevini devlete yüklemektedir.

Maddenin son fıkrası meslekî eğitimin Millî ekonomiye, sanayi ve tarım ile hizmet ihtiyaçlarına uygun olması sağlama ödevini devlete yüklemektedir.⁸²

Kamu Yararı

Kıyılardan Yararlanma

Madde—43. Kıyılar, Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır.

Deniz, göl ve akarsu kıyılarıyla, deniz ve göllerin kıyılarını çevreleyen sahil şeritlerinden yararlanmada öncelikle kamu yararı gözetilir.

Kıyılarla sahil şeritlerinin kullanılış amaçlarına göre derinliği ve kişilerin bu yerlerden yararlanma imkan ve şartları kanunla düzenlenir.

Toprak Mülkiyeti

Madde—44. Devlet, toprağın verimli olarak işletilmesini korumak ve geliştirmek, erozyonla kaybedilmesini önlemek ve topraksız olan veya yeter toprağı bulunmayan çiftçilikle uğraşan köylüye toprak sağlamak amacıyla gerekli tedbirleri

75., Cumhuriyetimizin 72. Yıldönümünde Millî Eğitim Açısından Sosyal ve Siyasal Durumumuz”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Eğitim Özel Sayısı Sayı. 7, s. 179. Bkz.: M. BALCI, *Üniversitelerde Disiplin Cezaları ve Hak Arama Yolları*, (İstanbul: Danışman Yay., 1999).

⁸¹ “Öğrendiklerimizi kim saptırıyor? sorusuna verilecek yanıtı, eğitim sonuçlarına bakarak çıkarabiliriz. Eğitimcilere sormaya gerek yoktur. Eğitimcilerimiz de bizim gibi, aynı yönlemlerle ve aynı bilgilerle imal edilmişlerdir.” E. A. RAUTER, *Düzene Uygun Kafalar Nasıl Yetiştirilir*, (İstanbul, Gözlem Yayınları, 1976), s. 52.

⁸² Eğitim ve Öğrenim Hakkı için Bkz.: M. BALCI, *Eğitim ve Öğretimde Haklar ve Yükümlülükler*, (İstanbul: Danışman Yayınları, 1998).

alır. Kanun, bu amaçla, değişik tarım bölgeleri ve çeşitlerine göre toprağın genişliğini tespit edebilir. Topraksız olan veya yeter toprağı bulunmayan çiftçiye toprak sağlanması, üretimin düşürülmesi, ormanların küçülmesi ve diğer toprak ve yer altı servetlerinin azalması sonucunu doğuramaz.

Bu amaçla dağıtılan topraklar bölünemez, miras hükümleri dışında başkalarına devredilemez ve ancak dağıtılan çiftçilerle mirasçıları tarafından işletilebilir. Bu şartların kaybı halinde, dağıtılan toprağın Devletçe geri alınmasına ilişkin esaslar kanunla düzenlenir.

Çalışma ve Sözleşme Hürriyeti

Madde—48. Herkes, dilediği alanda çalışma ve sözleşme hürriyetlerine sahiptir. Özel teşebbüsler kurmak serbesttir.

Devlet özel teşebbüslerin millî ekonominin gereklerine ve sosyal amaçlara uygun yürümesini, güvenlik ve kararlılık içinde çalışmasını sağlayacak tedbirler alır.

Gerekeçe: Hürriyet temeline dayalı bir toplumda irade serbestliği çerçevesinde ferдин sözleşme yapma, meslek seçme ve çalışma hürriyetlerinin garanti olunması tabiidir.

Ancak, bu hürriyetler, kamu yararı amacı ile kanunla sınırlandırılabilir.

Özel teşebbüs hürriyeti, anayasa teminatı altına alınmıştır. Anayasanın 4. Maddesi devlete kişinin temel hak ve hürriyetlerini sınırlayabilecek ekonomik ve sosyal hak olarak düzenlenmiştir.

Özel teşebbüs hürriyeti, mahiyeti icabı hem gerçek kişilere tek tek ve toplu olarak, hem de tüzel kişilere tanınmıştır.

Devlet, kamu yararı olan hallerde ve millî ekonominin gerekleri ve sosyal amaçlarla özel teşebbüs özgürlüğüne sınırlamalar getirebilir. Ancak bu sınırlamalar özel teşebbüsün faaliyetine ilişkin olabilir. Fakat özel teşebbüsü ortadan kaldıramaz. Özel teşebbüs devletleştirilecekse bunun şartları 48. Maddede gösterilmiştir.

Devletin özel teşebbüslerin güvenlik ve kararlılık içinde çalışması için gerekli tedbirleri almasında hem özel teşebbüs sahiplerinin hem de bu teşebbüsler aracılığı ile toplumun diğer fertlerinin ve sonuçta toplumun refahının sağlanacağı düşünülmüştür.

Madde, hem özel teşebbüse anayasal bir güvence tanımış, hem de getirilebilecek sınırları ikinci fıkrasında göstermiştir.

Çalışma Hakkı ve Ödevi

Madde—49. Çalışma, herkesin hakkı ve ödevidir.⁸³

Devlet, çalışanların hayat seviyesini yükseltmek, çalışma hayatını geliştirmek için çalışanları korumak, çalışmayı desteklemek ve işsizliği önlemeye elverişli ekonomik bir ortam yaratmak için gerekli tedbirleri alır.

Devlet işçi-işveren ilişkilerinde çalışma barışının sağlanmasını kolaylaştırıcı tedbirler alır.

⁸³ Bkz.: İHEB-23.

Gereke: Çalışmak, eskiden olduğu gibi hak ve ödev olarak düzenlenmiştir. Çalışmanın hak ve ödev olması, sadece ulusal planda devletin çalışmak isteyenlere iş temin etmek için gereken tedbirler alacağını ve çalışanların da ancak çalışmak suretiyle gelir temin edeceklerini ifade etmekle kalmaz; ferdi planda da çalışmanın bir hak ve ödev olarak telakki edilmesini gerektirir.

Çalışmak başlı başına ahlaki bir vazifedir, ferdin kendisine ve toplumuna karşı olan saygısının bir sonucudur. Kişi, ancak çalışması ile toplumun diğer fertlerine ve genelde topluma yük olmaktan kurtulur.

Çalışmanın bir hak olduğu noktasından hareket edilerek, devletin çalışma imkanlarının, başka bir deyişle iş alanlarının dengeli gelişmesi için gerekli tedbirleri alması temel ödevleri cümlesindedir.

Maddenin ikinci fıkrası, devletin çalışma hayatında oynaması gerekli role işaret etmektedir. Devlet, işçi-işveren ilişkilerinin seyircisi değil, dengeleyicisidir. Devlet çalışma barışını koruyacak tedbirleri alacaktır. Bu anayasal direktif, devletin taraf tutması anlamında değildir. Devlet, çalışma barışının sürekli bozulması nedeniyle üretimin düşeceğinin, bunun ise son tahlilde ulusal hasılların azalmasına yol açacağına bilincinde olarak davranacak, çalışma barışını koruyacaktır.

Anayasa, devletin çalışma barışını sağlayacak ve üretimi artıracak başka tedbirler de öngörmüştür. 53. Maddenin üçüncü fıkrasında “İşçilerin ve işverenlerin birden fazla sendikaya üye olmalarını” yasaklamış; çalışma barışının siyasal nedenlerle bozulması imkanlarını 54. Maddenin birinci fıkrası ile kapatmaya çalışmış, sendikal faaliyette bulunma gerekçesiyle işyerlerinde çalışmamayı 54. Maddenin üçüncü fıkrası ile engellemeye çalışmış; aynı işyerinde ve aynı dönem için hangi seviyede olursa olsun birden fazla toplu iş sözleşmesi yapılması 55. Maddenin dördüncü fıkrasında açıkça yasaklanmıştır. 58. Maddenin ilk fıkrasında ise grev ve lokavtların ancak toplu iş sözleşmesinin müeyyideleri olarak yapılabileceği, fakat toplu iş sözleşmesi süresinin devamı süresince yapılamayacağı belirtilerek, hak grevleri ve hak lokavtları yasaklanmıştır; siyasal amaçla grev ve lokavtlar, genel grev ve lokavtlar, işyeri işgalleri, direnişler ve verim düşürmeler yasaklanmış, nihayet grev sırasında çalışmak isteyenlere engel olunmaması gereği hükme bağlanmıştır.

Yüksek Hakem Kurulu ve bu müesseseye verilen görevler çalışma barışını korumak ve üretimi yükseltmek amacına yöneliktir.

60. maddede çalışmanın karşılığının çalışma sürelerine, iş verimine, iş değerine ve işin niteliğine uygunluğu şartının aranması, fiyat istikrarsızlıklarına karşı tedbir öngörülmesi, çalışanlar arasında aylık, ücret, ikramiye ve sosyal haklar bakımından hakkaniyet ve denge şartı getirilmesi de yine çalışma barışı ve üretim artışı tedbirleri olarak öngörülmüştür.

Çalışma Şartları ve Dinlenme Hakkı

Madde-50. Kimse, yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz.

Küçükler ve kadınlar ile bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar.

Dinlenmek çalışanların hakkıdır.⁸⁴

⁸⁴ Bkz.: İHEB-24.

Ücretli hafta ve bayram tatili ile ücretli yıllık izin hakları ve şartları kanunla düzenlenir.

Gereke: Bu madde çalışma şartlarının çalışanın yaşına, cinsiyetine ve gücüne uygun olmasını, küçükler ile kadınların özel olarak himaye edilmesini anayasal güvence altına almaktadır.

Dinlenme, çalışanların hakkıdır. Bu hem çalışanın bedenlen korunması için zorunlu, hem de çalışanın dinlenme sonrası çalışmasının verimi için gereklidir.

Tatiller ve yıllık ücretli izin hakları bakımından kanun koyucunun düzenleme yapabilmesi imkanı dördüncü fıkrada öngörülmüştür.

Sendika Kurma Hakkı

Madde-51. İşçiler ve işverenler, üyelerinin çalışma ilişkilerinde, ekonomik ve sosyal hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek için önceden izin almaksızın sendikalar ve üst kuruluşlar kurma hakkına sahiptirler.

Sendikalar veya üst kuruluşlarını kurabilmek için kanunun gösterdiği bilgi ve belgelerin, kanunda belirtilen yetkili mercie verilmesi yeterlidir. Bu bilgi ve belgelerin kanuna aykırılığının tespiti halinde yetkili merci, sendika veya üst kuruluşun faaliyetinin durdurulması veya kapatılması için mahkemeye başvurur.

Sendikalara üye olmak ve üyelikten ayrılmak serbesttir.

Hiç kimse sendikaya üye olmaya, üye kalmaya ve üyelikten ayrılmaya zorlanamaz.

İşçiler ve işverenler aynı zamanda birden fazla sendikaya üye olamazlar.

Herhangi bir işyerinde çalışabilmek, işçi sendikasına üye olmak veya olmamak şartına bağlanamaz.

İşçi sendika ve üst kuruluşlarında yönetici olabilmek için, en az on yıl bilfiil işçi olarak çalışmış olma şartı aranır.

Sendika ve üst kuruluşlarının tüzükleri, yönetim ve işleyişleri, Anayasada belirlenen Cumhuriyetin niteliklerine ve demokratik esaslara aykırı olamaz.

Gereke: İşçiler ve işverenlerin sendikalar ve üst kuruluşlar kurma hakları karşılıklı olarak tanınmıştır.

Sendikalara üye olmak, üyelikten ayrılmak serbestisi ayrı bir fıkra halinde düzenlenmiştir. Sendika üyeliğine zorlamak ve zorlamak sonucunu doğurabilecek her türlü tedbiri önlemek kanun koyucunun görevidir.

3. fıkradaki üyeliğe, üye kalmaya ve üyelikten ayrılmaya zorlama yasağı da bir önceki ilkelerin teyidi niteliğindedir. Sendikaların üyeliğe girme, üyelikte kalma ve üyelikten ayrılma konusunda getirebilecekleri tedbirler yasaktır. Kanunlarda da üyeliğe girişi, üyelikte kalışı zorlayıcı veya bir müeyyideye bağlayıcı veya bir ceza şartına bağlayıcı hükümler sevk edilemez.

2. ve 3. Fıkralarda getirilen ve anayasal güvenceye bağlanan üyelik hürriyetlerinin sendika üyeleri aleyhine sonuç verebilecek ve çeşitli ihtilaflara konu olabilecek birden fazla sendikaya üye olma yasağı getirilmiştir. Birden fazla sendikaya üyeliğin doğuracağı sakınca-

ların önlenmesi için tedbir alınması zorunlu görülmüştür. Yetki uyuşmazlıklarının sebep olduğu anlamsız tartışmaların yerine işçilerin huzuru, işverenin huzuru ve üretim meselesi geçmelidir. Bunun için de “Tek Sendika” ilkesi getirilmelidir. Çünkü yetki meselesini halletmek için uygulanmış olan üyelik fişlerinin sayımı (kanuni usul), referandum (içtihatla kabul edilen yol) ve irade beyanı tespiti (idari usul) gibi yolların hiçbir sonuç vermemesi bu meselelerin kökten hallini gerektirmiştir.

Sendikaların tüzüklerinin demokratik esaslara aykırı olamayacağı hükmü, her şeyden önce kanun koyucuya verilmiş bir direktif mahiyetindedir, ancak bu direktif 10. Madde gereğince yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve kişileri de bağlar.

Sendikaların yönetim ve işleyişleri demokratik esaslara uygun olacak, gerekli yasal ve idari tedbirlerle bu uygunluk sağlanacaktır.

Sendika tüzüklerinin, sendikaların işleyiş ve yönetimlerinin demokratik esaslara uygun olması, üyelerin serbest iradeleriyle yöneticilerini seçmelerine imkan verilmesidir.

Sendika üyeleri üzerinde yöneticilerin baskısı söz konusu olmayacaktır. Yönetici hegemonyası hiçbir şekilde müsamaha ile karşılanmayacaktır.

Bu direktif de 10. Maddedeki tüm organ ve kişilere uygulanacaktır.

Toplu İş Sözleşmesi ve Sendika Kurma Hakkı

Madde–53. İşçiler ve İşverenler, karşılıklı olarak ekonomik ve sosyal durumlarını ve çalışma şartlarını düzenlemek amacıyla toplu iş sözleşmesi yapma hakkına sahiptirler.

Toplu iş sözleşmesinin nasıl yapılacağı kanunla düzenlenir.

Ek fıkra: (23.07.1995). 128. Maddenin ilk fıkrası kapsamına giren kamu görevlilerinin kanunla kendi aralarında kurmalarına cevaz verilecek olan ve bu maddenin birinci ve ikinci fıkraları ile 54. Madde hükümlerine tabi olmayan sendikalar ve üst kuruluşları, üyeleri adına yargı mercilerine başvurabilir ve idareyle amaçları doğrultusunda toplu görüşme yapabilirler. Toplu görüşme sonunda anlaşmaya varılırsa düzenlenecek mutabakat metni taraflarca imzalanır. Bu mutabakat metni uygun idarî veya kanuni düzenlemenin yapılabilmesi için Bakanlar Kurulunun takdirine sunulur. Toplu görüşme sonunda mutabakat metni imzalanmamışsa anlaşma ve anlaşmazlık noktaları da taraflarca imzalanacak bir tutanakla Bakanlar Kurulunun takdirine sunulur. Bu fıkranın uygulanmasına ilişkin usuller kanunla düzenlenir.

Aynı iş yerinde aynı dönem için, birden fazla toplu iş sözleşmesi yapılamaz ve uygulanamaz.

Grev Hakkı ve Lokavt

Madde–54. Toplu iş sözleşmesinin yapılması sırasında, uyuşmazlık halinde işçiler grev hakkına sahiptirler. Bu hakkın kullanılmasının ve işverenin lokavta başvurusunun usul ve şartları ile kapsam ve istisnaları kanunla düzenlenir.

Grev hakkı ve lokavt iyi niyet kurallarına aykırı tarzda, toplum zararına ve millî serveti tahrip edecek şekilde kullanılamaz.

Grev esnasında greve katılan işçilerin ve sendikanın kasıtlı veya kusurlu hareketleri sonucu, grev uygulanan işyerlerinde sebep oldukları zarardan sendika sorumludur.

Grev ve lokavtın yasaklandığı hallerde veya ertelendiği durumlarda ertelemenin sonunda, uyuşmazlık Yüksek Hakem Kurulunca çözülür. Uyuşmazlığın her safhasında taraflar da anlaşarak Yüksek Hakem Kuruluna başvurabilir. Yüksek Hakem Kurulunun kararları kesindir ve toplu iş sözleşmesi hükmündedir.

Yüksek Hakem Kurulunun kuruluş ve görevleri kanunla düzenlenir.

Siyasî amaçlı grev ve lokavt, dayanışma grev ve lokavtı, genel grev ve lokavt, iş yeri işgali, işi yavaşlatma, verim düşürme ve diğer direnişler yapılamaz.

Greve katılmayanların işyerinde çalışmaları, greve katılanlar tarafından hiçbir şekilde engellenemez.

Gereke: Grev ve lokavt hakları tanınmıştır.

Lokavtın anayasal hak olarak tanınması bir denge fikrinin sonucudur. Lokavtın yasaklanması yolunda belirtilen düşüncelerin uygulanması halinde, işverenlerin elinden tek mücadele ve mukabele aracının alınması sonucu doğardı. Varlığı tartışılan lokavt hakkının anayasal güvenceye kavuşturulması bu nedenle gerekmiştir. Sosyal alanda işçi ve işveren mücadele ederlerken eşit araçlar kullanırlarsa, ancak o zaman, mücadele topluma zarar verici olmaktan çıkar. Aksi halde grevsiz lokavt ve lokavtsız grev ayrı sonuçlar verir.

Grev ve lokavt hakları sadece toplu sözleşme yapılırken uyuşmazlık çıkması halinde tanınmış; başka bir deyişle, hak grevi yolu tıkanmıştır. Mahkemelere saygı ve çalışma barışı ilkeleri hak grevinin yasaklanmasına amil olmuştur. Bir toplu iş sözleşmesi döneminde mutlak iç barış esası kabul edilmiştir.

Bu hakların her ikisi de iyiniyet kurallarına aykırı olarak, toplum zararına ve milli serveti tahrip etmek şeklinde kullanılamaz. Kanun koyucu bu çerçevede yasal düzenlemeler yapabilecektir.

Grev sırasında gerek sendikaların kararı ile, teşviki ile, gerek grevci olmayanlar; gerek grevci işçiler tarafından verilen zararlardan grev yürüten sendika sorumludur. İşyerine verilen zararın, grev sonunda o işyerinde çalışan işçilere yansıtacağı açıktır.

Kanunla grevin ertelenebileceği ve yasaklanabileceği maddede ifade olunmuştur.

Grev ve lokavtın yasaklandığı ve ertelendiği durumlar ile bu anayasal kuruluşun özel maddesinde öngörülen hallerde uyuşmazlık Yüksek Hakem Kurulu tarafından çözümlenecektir.

Siyasal grevler ve lokavtlar ile dayanışma amaçlı grev ve lokavtlar, genel grev ve lokavtlar, işyeri işgalleri ve verim düşürmeler anayasada hukuka aykırı olarak nitelendirilmiştir.

Bunlar eskiden de yasak ve hukuka aykırı idiler. Bu açıklıkta Anayasada yer alması, herkes için anlaşılır bir düzenleme ihtiyacının duyulmasıdır.

Greve katılmayanların işyerine giriş ve çıkışlarının engellenmesinin yasaklanması, sendika-işçi-işveren ilişkisinin bozulmaması amacı ile metne alınmış bir tedbirdir.

Ücrette Adaletin Sağlanması

Madde-55. Devlet, çalışanların yaptıkları işe uygun adaletli bir ücret elde etmeleri ve diğer sosyal yardımlardan yararlanmaları için gerekli tedbirleri alır.⁸⁵

Asgari ücretin tespitinde ülkenin ekonomik ve sosyal durumu göz önünde bulundurulur.

Gerekçe: Bu madde, bütün çalışanlara çalışmalarının karşılığı olarak ödenecek olan ücret, aylık ikramiyeler ve sosyal yardımların belli esaslara dayandırılmasını öngörmektedir.

Bu esaslardan ilki, ücret, aylık, ikramiye ve sosyal yardımlar ancak "fiilen çalışma" karşılığı ödenecektir, bunun için de iş süreleri, işin verimi, değeri ve niteliği dikkate alınacaktır.

İkinci esas, kamu kesiminde çalışanlar ile özel kesimde çalışanlar arasında ister işçi ister memur olsun ücret, ikramiye ve sosyal yardımlar bakımından hakkaniyet ve denge sağlamasıdır.

Amaçlanan, fiilen çalışılmadan çalışmada geçmeyen süreler için ödeme yapılmamasıdır. Bunu sağlayacak sistemin (nasıl bir usul) tesis edeceği kanunda gösterilecektir.

Madde asgari ücretin tespiti için de üç ayrı kriter getirmektedir. Asgari ücret ülkenin ekonomik gücüne göre, iş bularının ve bölgelerin sosyal ve ekonomik özelliklerine göre tespit edilecektir. Bütün ülke için ve bütün işkolları için asgari ücret tespiti, önlenemez haksızlıklara sebep olur. Asgari ücretin her bir işkolunun ve her bir ilin kaldırabileceği miktar esas alınarak tespit edilmesi genelde işçilerin aleyhine işleyecek bir çözümdür. Bunun tersi de düşünülebilir, en müreffeh bölgeye ve en çok ödeme kabiliyeti olan işkoluna göre tespit edilebilecek asgari ücretin, diğer bölgelere de uygulanabileceği söylenebilir de bu gerçekleşemez.

Sağlık, Çevre ve Konut

A. Sağlık Hizmetleri ve Çevrenin Korunması

Madde-56. Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir.

Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek devletin ve vatandaşların ödevidir.

Devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak; insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi arttırarak, işbirliğine gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenler.

Devlet, bu görevini kamu ve özel kesimlerdeki sağlık ve sosyal kurumlarından yararlanarak, onları denetleyerek yerine getirir.

Sağlık hizmetlerinin yaygın bir şekilde yerine getirilmesi için kanunla genel sağlık sigortası kurulabilir.

⁸⁵ Bkz.: İHEB-23.

Konut Hakkı

Madde–57. Devlet, şehirlerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözeterek bir planlama çerçevesinde, konut ihtiyacını karşılayacak tedbirleri alır, ayrıca toplu konut teşebbüslerini destekler.

Gençliğin Korunması

Madde–58. Devlet, istiklal ve Cumhuriyetimizin emanet edildiği gençlerin müspet ilimlerin ışığında, Atatürk ilke ve inkılapları doğrultusunda ve devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü ortadan kaldırmayı amaç edinen görüşlere karşı yetiştirme ve gelişmelerini sağlayıcı tedbirleri alır.

Devlet, gençleri alkol düşkünlüğünden, uyuşturucu maddelerden, suçluluk, kumar ve benzeri kötü alışkanlıklardan ve cehaletten korumak için gerekli tedbirleri alır.

Sporun Geliştirilmesi

Madde–59. Devlet, her yaşta Türkiye vatandaşıların beden ve ruh sağlığını geliştirecek tedbirleri alır, sporun kitlelere yayılmasını teşvik eder.

Devlet başarılı sporcuyla korur.

Sosyal Güvenlik Hakkı

Madde–60. Herkes sosyal güvenlik hakkına sahiptir.

Devlet bu güvenliği sağlayacak gerekli tedbirleri alır.⁸⁶

Sosyal Güvenlik Bakımından Özel Olarak Korunması Gerekenler

Madde–61. Devlet, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleriyle, malul ve gazileri korur ve toplumda kendilerine yaraşır bir hayat seviyesi sağlar.

Devlet, sakatların korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirleri alır.

Yaşlılar, devletçe korunur. Yaşlılara devlet yardımı ve sağlanacak diğer haklar ve kolaylıklar kanunla düzenlenir.

Devlet, korunmaya muhtaç çocukların topluma kazandırılması için her türlü tedbiri alır.

Yabancı Ülkelerde Çalışan Türk Vatandaşları

Madde–62. Devlet, yabancı ülkelerde çalışan Türk vatandaşlarının aile birliğinin, çocuklarının eğitiminin, kültürel ihtiyaçlarının ve sosyal güvenliklerinin sağlanması, anavatanla bağlarının korunması ve yurda dönüşlerinde yardımcı olunması için gereken tedbirleri alır.

⁸⁶ Bkz.: İHEB-22.

Sosyal ve Ekonomik Hakların Sınırı

Madde–65. Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, ekonomik istikrarın korunmasını gözeterek, malî kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir.

Gereke: Anayasada yer alan sosyal ve ekonomik hakların devlet tarafından gerçekleştirilmesi, ancak mali kaynakların yeterliği ölçüsünde mümkündür.

Mali kaynakların yeterliği devletin kaynaklarını zorlamadan tabii bir sınır teşkil eder.

Bu kaynakların zorlanması halinde ekonomik istikrarın bozulması mukadderdir. Ekonomik istikrarın bozulması ise, her şeyden önce devletin ekonomik ve sosyal ödevlerinin aksaması sonucunu doğurur.

Bundan ise, her şeyden önce bu haklardan yararlanacak olan şahıslar zarar görür.

Madde, hiç kimseye devletten sosyal ve ekonomik hakları gerçekleştirmesini isteme hakkı vermediğini, bu hakların devlete yüklenen ödevlerden ibaret olduğunu belirtmektedir.

SİYASİ HAKLAR VE ÖDEVLER

Türk Vatandaşlığı

Madde–66. Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk'tür.

Türk babanın ve Türk ananın çocuğu Türk'tür. Yabancı babadan ve Türk anadan olan çocuğun vatandaşlığı kanunla düzenlenir.

Vatandaşlık, kanunun gösterdiği şartlarla kazanılır ve ancak kanunla belirtilen hallerde kaybedilir.

Hiçbir Türk, vatana bağlılıkla bağdaşmayan bir eylemde bulunmadıkça vatandaşlıktan çıkarılamaz.⁸⁷

Vatandaşlıktan çıkarma ile ilgili karar ve işlemlere karşı yargı yolu kapatılmaz.

Gereke: Vatandaşlık önemli bir bağıdır. Bu bağın önemini ve niteliğini belirtme bakımından maddenin başlığı olan 1961 Anayasasındaki 54. Maddenin “vatandaşlık” başlığı “Türk Vatandaşlığı” haline getirilmiştir. Bu suretle vatandaşlık bağı ile devlete bağlı olan herkes deyiminden Türk vatandaşlık bağı ile devlete bağlı olan herkes Türk vatandaşdır demek istenmiştir. Bu şekilde vatandaşlık bağının Türklüğü kazandırmada daha kuvvetli bir bağ olduğu vurgulanmak istenmiştir.

1961 Anayasasının kabul ettiği kan esasına göre Türk ana veya babanın çocuğunun Türk olduğu prensibi korunmuştur. Türk ananın Türk babadan olan çocukları ile evlilik dışında herhalde doğan çocukları Türk'tür. Yabancı babadan ve Türk anadan evlilik içinde doğan çocuğun vatandaşlığı kanuna bırakılmıştır.

Bu esaslar gözönünde bulundurularak Türk vatandaşlığını kazanma ve kaybetme şartları kanuna bırakılmıştır.

⁸⁷ Bkz.: İHEB-15.

Türk vatandaşlarının vatandaşlıktan çıkarılması 1961 Anayasasında vatana bağlılıkla bağdaşmayan eylem kararının ölçüsüne bağlanmıştır. Bu ölçü yetersiz ve açık görülmemiştir. Daha açık ve tutarlı olmak için devlete ve vatana deyimi tercih edilmiştir. Çünkü vatandaşlık kişi ile devlet arasındaki bağıdır. Vatandaşlık görevlerini devlet tespit eder. Bunlarla bağdaşmayan eylemler devlete bağlılıkla bağdaşmayan eylem olarak daha tutarlı bir açıklamadır.

Vatandaşlıktan çıkarma ile ilgili karar ve işlemlere karşı yargı yolunun kapatılmayacağı 1961 Anayasasındaki gibi aynen korunmuştur.

Seçme, Seçilme ve Siyasî Faaliyette Bulunma Hakları

Madde-67. Vatandaşlar, kanunda gösterilen şartlara uygun olarak, seçme, seçilme ve bağımsız olarak veya bir siyasî parti içinde siyasî faaliyette bulunma ve halkoylamasına katılma hakkına sahiptir.⁸⁸

Seçimler ve halkoylaması serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre, yargı yönetim ve denetimi altında yapılır. Ancak yurt dışında bulunan Türk vatandaşlarının oy hakkını kullanabilmeleri amacıyla kanun, uygulanabilir tedbirleri belirler.

Onsekiz yaşını dolduran her Türk vatandaşı; seçme ve halkoylamasına katılma haklarına sahiptir.

Bu hakların kullanılması kanunla düzenlenir.

Silah altında bulunan er ve erbaşlar ile askerî öğrenciler, ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlüler oy kullanamazlar. Ceza infaz kurumları ve tutukevlerinde bulunan tutukluların seçme haklarını kullanmalarında, oyların sayım ve dökümünde seçim emniyeti açısından alınması gerekli tedbirler Yüksek Seçim Kurulu tarafından tespit edilir ve görevli hakim in yerinde yönetim ve denetimi altında yapılır.

Seçim kanunları, temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini bağdaştıracak biçimde düzenlenir.

Kamu Hizmetlerine Girme Hakkı

Hizmete girme

Madde-70. Her Türk, kamu hizmetlerine girme hakkına sahiptir.

Hizmete alınmada, görevin gerektirdiği niteliklerden başka hiçbir ayırım gözetilemez.

Gerekeçe: Kamu hizmetlerine girme vatandaşların en tabii hakkıdır. 1961-1980 arası, partilerin uygulamada pek titizlik göstermediği bir maddedir. Prensip olarak, kamu hizmetlerine girme hakkı 1961 Anayasasında olduğu gibi aynen muhafaza edilmiştir. Ancak kamu hizmetine alınacak memur ve kamu görevlileri ile ilgili düzenlemede bu hakkın kötüye kullanılmasını önleyecek hükümler getirilmiştir.

Dilekçe Hakkı

⁸⁸ Bkz.: İHEB-21.

Madde-74. Vatandaşlar, kendileriyle veya kamu ile ilgili dilek ve şikayetleri hakkında, yetkili makamlara ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne yazılı ile başvurma hakkına sahiptir.

Kendileriyle ilgili başvuruların sonucu dilekçe sahiplerine yazılı olarak bildirilir.

Bu hakkın kullanılma biçimi kanunla düzenlenir.⁸⁹

Gereke: Vatandaşın en tabii hakkı olan dilekçe hakkı 1961 Anayasasındaki şekli ile aynen alınmıştır. Getirilen yenilik, bu hakkın kapsamının, kullanma biçiminin ve istisnalarının kanunla düzenleneceği şeklindeki ilavedir.

Milletlerarası Antlaşmaları Uygun Bulma

Madde-90/son. Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası antlaşmalar kanun hükmündedir.⁹⁰ Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz.

Yönetmelikler

Madde-124. Başbakanlık, bakanlıklar ve kamu tüzel kişileri, kendi görev alanlarını ilgilendiren kanunların ve tüzüklerin uygulanmasını sağlamak üzere ve bunlara aykırı olmamak şartıyla yönetmelikler çıkarabilirler.⁹¹

⁸⁹ Bkz.: 10 Kasım 1984 tarih ve 3071 sayılı "Dilekçe Hakkının Kullanılmasına Dair Kanun"

⁹⁰ Bir uluslararası antlaşmanın Türk Mahkemeleri için bağlayıcı olabilmesi, Anayasanın 90/son ve 244 sayılı Milletlerarası Antlaşmaların Yapılması, Yürürlüğe Konulması ve Yayınlanması ile Bazı Andlaşmaların Yapılması İçin Bakanlar Kuruluna Yetki Verilmesi Hk. Kanununun 2. Maddesindeki koşullara uygun olması ile mümkündür.

"Bir andlaşmanın TBMM'nin onayına gerek kalmaksızın hüküm ifade edebilmesi için, bu andlaşmanın milletlerarası bir andlaşmaya uygulama andlaşması olması veya yasanın açıkça verdiği yetkiye dayanılarak yapılan ekonomik, ticari, teknik veya idari andlaşma olması gerekir. Bunun dışında ekonomik, ticari veya teknik ilişkileri düzenleyen ve süresi bir yılı aşmayan andlaşmalar, devlet maliyesi bakımından bir yüklenme getirmemek, kişi hallerine ve Türk'lerin yabancı ülkelerdeki mülkiyet haklarına dokunmamak koşuluyla yayınlanma ile yürürlüğe konulabilirse de bu durumda bile bu andlaşmaların iki aylık süre içinde TBMM'nin bilgisine sunulma zorunluğu bulunmaktadır. Bununla birlikte, hangi koşullarda olursa olsun, Türk yasalarında değişiklik getiren her türlü andlaşmanın hüküm ifade edebilmesi için mutlaka TBMM'ce onaylanması ve bu onaylanmanın bir yasayla yapılması zorunluluğu bulunmaktadır." Bkz.: İlker Hasan DUMAN, 1982 *Anayasasında İNSAN HAKLARINA SAYGILI DEVLET*, (İstanbul: İnkılap Yay., 1997), s. 67.

⁹¹ Çok önemli bir husus da, idarenin usulsüz **yetki devri** veya **yetki gaspı**dır. Bu durumda idare, yasanın veya yargının yerine geçerek, diğer bir anlatımla bunların yetkilerini gasp ederek işlem yapmaktadır. Örneğin, Yönetmelik yapma yetkisi kanunen kendisine tanınmamış bir idari kurum veya kuruluşun yönetmelik çıkarması veya Anayasada belirlenen kurallar dışında, temel hak ve özgürlüklere sınırlamalar getiren düzenleyici işlemler yapması gibi. Bu durumda Danıştay, yapılan işlemlerde sakatlık olduğuna değil, **işlemin yokluğuna** karar vermektedir. Bkz.: Selami DEMİRKOL-Zuhal BEREKET, "*Teori ve Pratikte İDARİ YARGIDA DAVA AÇMA ve DAVALARIN TAKİP USULÜ*", (Ankara: 1998), s. 103.

Hangi yönetmeliklerin Resmi Gazetede yayımlanacağı kanunda belirtilir.

İdarenin Eylem ve İşlemleri Aleyhine Yargı Yolu

Madde-125. İdarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır.

Cumhurbaşkanının tek başına yapacağı işlemler ile Yüksek Askerî Şura kararları yargı denetimi dışındadır.

İdarî işlemlere karşı açılacak davalarda süre, yazılı bildirim tarihinden başlar.

Yargı yetkisi⁹², İdarî eylem ve işlemlerin hukuka uygunluğunun denetimi ile sınırlıdır. Yürütme görevinin kanunlarda gösterilen şekil ve esaslara uygun olarak yerine getirilmesini kısıtlayacak, İdarî eylem ve işlem niteliğinde veya takdir yetkisini kaldırarak biçimde yargı kararı verilemez.

İdarî işlemin uygulanması halinde telafisi güç veya imkansız zararların doğması ve İdarî işlemin açıkça hukuka aykırı olması şartlarının birlikte gerçekleşmesi durumunda gerekçe gösterilerek yürütmenin durdurulmasına karar verilebilir.⁹³

“Anayasanın 38. Maddesinin 3. Fıkrasının son cümlesi şöyle demektedir: “Hiç bir kimse veya organ, kaynağını Anayasadan almayan bir devlet yetkisini kullanamaz”. Suç yaratmanın bir “devlet yetkisi” olduğu şüphesiz olduğuna göre, yürütme organının bu yetkiyi kullanabilmesi için, herhangi bir kanunun değil, fakat bizzat Anayasanın bu organa açık bir yetki vermiş olması gerekir. Anayasamız ise 38. Maddesi ile “suç yaratmak yetkisi”ni parlamentoya tanıdığı gibi, 91. Maddesiyle yürütme organına tanıdığı Kanun Kuvvetinde Kararname çıkarma yetkisini suç yaratma açısından kısıtlamıştır. Bu itibarla yürütme organı, suç yaratıcı düzenlemelerde bulunurken, kaynağını Anayasadan almayan bir devlet yetkisi kullanmaktadır”. Bkz.: Sulhi DÖNMEZER–Sahir ERMAN, a.g.e., Cilt.1, s. 140.

92 Türkiye’de İdare Mahkemeleri Hakimleri ve Danıştay Üyelerinin hukuk fakültesi mezunu veya hukuk misyonu olma zorunluluğu yoktur. Genelde bürokrasinin çeşitli kademelerinden getirilerek mahkemelerde hakim olarak görevlendirilmektedirler. Üstelik bu hakimler, disiplin suçları için ceza yargılaması da yapmaktadırlar. Oysa ki BM Yargı Bağımsızlığına İlişkin Temel İlkeler (YAB)’in “Yargıçların Nitelikleri, Göreve Seçilmeleri ve Eğitimleri” başlıklı 10. Maddesi:

“Yargıçlar, gerekli hukuk eğitimini ve niteliklerini almış, dürüst ve ehliyetli kişiler arasından seçilir. Yargısal göreve seçim yöntemleri düzenlenirken, uygunsuz saiklerle atama yapılmasına karşı koruyucu tedbirler getirilir. Yargıçların seçiminde ırk, renk, cinsiyet, din, siyasal veya başka bir fikir, ulusal veya toplumsal köken, mülkiyet, doğum ve statü gibi nedenlerle bir kimseye karşı ayrımcılık yapılamaz. Yargısal görev için adayların o ülkenin vatandaşı olma şartı aranması, ayrımcılık yapılması şeklinde anlaşılabilir.” hükmünü taşımaktadır.

93 Uygulamada çoğu zaman yürütmenin durdurulması kararı vermek için davalı idarenin savunması beklenmektedir. Halbuki gerek Anayasanın yürütmenin durdurulması kararını düzenleyen 125. Maddesinde, gerekse İdarî Yargılama Usulü Kanununun 20 ve 27. Maddelerinde bu şekilde bir düzenleme yoktur. Nitekim Bursa 2. İdare Mahkemesi bakmakta olduğu 1998/985 Esas ve 1998/1104 Esas nolu davalarda, yürütmenin durdurulması isteminin olayın niteliği gereği savunma alınıp karar gereği yetirilinceye kadar kabulüne karar vermiştir.

Kanun, olağanüstü hallerde, sıkıyönetim, seferberlik ve savaş halinde ayrıca Millî güvenlik, kamu düzeni, genel sağlık nedenleri ile yürütmenin durdurulması kararı verilmesini sınırlayabilir.

İdare, kendi eylem ve işlemlerinden doğan zararı ödemekle yükümlüdür.

Gereke: İdarenin denetim yolları arasında hukuka uygunluğu sağlamada en etkin olanı yargısal denetimdir. Dolayısıyla idarenin eylem ve işlemlerine karşı yargı yolunun açık olduğu ilkesi getirilmek suretiyle hukuk devleti anlayışının zorunlu unsuru vurgulanmaktadır.

Ancak, Cumhurbaşkanının Anayasaya göre tek başına yapabileceği işlemler konusunda, yargısal denetim açısından tereddütleri gidermek için, bu işlemlerin yargı denetimi dışında kaldığı açıkça ifade edilmektedir.

Maddede idarenin yargısal denetiminin İdarî işlem ve eylemlerin hukuka uygunluklarının denetlenmesi ile sınırlı olduğu; dolayısıyla yargı organının İdarî işlemin yerindeliliğini denetlemeyeceği de belirtilmiştir. Bu ilkenin bir sonucu da yargı organının idare yerine geçerek karar alamaması, bir başka deyimle İdarî işlem ve eylem niteliğinde yargı kararı veremesidir.

İdarî işlemler için verilecek yürütmenin durdurulması kararlarına istisnai olarak sınır getirilebileceği de maddede düzenlenmiştir. Buna göre, olağanüstü hal, sıkıyönetim ve savaş hallerinde veya Millî güvenlik, kamu düzeni ve genel sağlık nedenleri ile bazı İdarî işlemler için yürütmenin durdurulması kararı verilemeyeceği kanunda öngörülebilecektir.

Yürütmenin durdurulması kararları hususunda uygulamada ortaya çıkan tartışmalar da dikkate alınarak, hangi hallerde yürütmenin durdurulması kararı verilebileceği açıklıkla belirtmek yoluna gidilmiştir. Bu şekilde, yürütmenin durdurulması kararı verilebilmesi için maddede gösterilen iki şartın bir arada bulunması ve ayrıca gerekçe gösterilmesi gerekmektedir.

Maddede eskiden olduğu gibi, idarenin bireysel işlemlerine karşı açılacak davalarda süre başlangıcının yazılı bildirim olduğu belirtilmektedir.

Öte yandan, idarenin kendi eylem ve işlemlerinden doğan zararı ödemekle yükümlü olduğu da belirtilmektedir.

Millî Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonunun Gerekçesi: Yüksek Askerî Şuranın, Türk Silahlı Kuvvetlerinde görevli personelin terfi ve emeklilikleriyle ilgili kararlarının özelliği ve önemi dikkate alınarak, bunların idarî yargı denetimi dışında kalmasını,⁹⁴

İdarî yargı yetkisinin hududuna açıklık getirilmesini,

Hangi hallerde ve şartlarda yürütmenin durdurulmasına karar verilebileceğinin belirtilmesini,

sağlamak amacıyla madde metni yeniden düzenlenmiştir.

KAMU HİZMETİ GÖREVLİLERİYLE İLGİLİ HÜKÜMLER

Görev ve Sorumlulukları, Disiplin Kovuşturulmasında Güvence

⁹⁴ Dikkat edildiğinde yasa koyucunun, Yüksek Askerî Şura kararlarının yargı denetimi dışında tutulmasına ilişkin bir gerekçesi yoktur. Gerekçe, dönemin Millî Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonu tarafından konulmuş olup, bu da bir gerekçe olmaktan ziyade maddenin bir tekrarı mahiyetindedir.

Madde–129. Memurlar ve diğer kamu görevlileri, Anayasa ve kanunlara sadık kalarak faaliyette bulunmakla yükümlüdürler.⁹⁵

Memurlar ve diğer kamu görevlileri ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve bunların üst kuruluşları mensuplarına savunma hakkı tanınmadıkça disiplin cezası verilemez.

Uyarma ve kınama cezalarıyla ilgili olanlar hariç, disiplin kararları yargı denetimi dışında bırakılmaz.

Silahlı Kuvvetler mensupları ile hakimler ve savcılar hakkındaki hükümler saklıdır.

Memurlar ve diğer kamu görevlilerinin yetkilerini kullanırken işledikleri kusurlardan doğan tazminat davaları, kendilerine rücu edilmek kaydıyla ve kanunun gösterdiği şekil ve şartlara uygun olarak, ancak idare aleyhine açılabilir.

Memurlar ve diğer kamu görevlileri hakkında işledikleri iddia edilen suçlardan ötürü ceza kovuşturması açılması, kanunla belirlenen istisnalar dışında, kanunun gösterdiği idarî merciin iznine bağlıdır.

Gerekeçe: Kamu hizmeti görevlilerinin görev ve sorumlulukları bir madde içinde ana ilkelere halinde toplanarak ifade edilmeye çalışılmıştır.

Kamu görevlilerinin anayasa ve kanunlara sadık kalarak görev yapacakları ilkesine anayasada yer verilerek açıklık kazandırılmıştır.

Kamu hizmeti görevlilerinin görevleri ile ilgili olarak kusurlu eylem ve işlemleri ile idareye verdikleri zarardan sorumlu olacakları ise esasen uygulanmakta olan bir ilkenin tekrarıdır.

Kamu hizmeti görevlileri ile kamu kurumu, niteliğindeki meslek teşekkülü mensupları hakkında yapılacak disiplin kovuşturmalarında ve disiplin cezası uygulamasına ilgiliye isnat olunan hususun bildirilmesi, savunmasını yapma imkanını tanınması, bu madde ile güvence altına alınmaktadır.

Ayrıca, disiplin kararlarının yargı denetimi dışında tutulamayacağı da, tereddütleri gidererek biçimde ifade edilmiş; ancak uyarma ve kınama cezaları özellikleri dolayısıyla bu kuralın dışına çıkarılmıştır.

Kanunsuz Emir

Madde–137. Kamu hizmetlerinde herhangi bir sıfat ve suretle çalışmakta olan kimse, üstünden aldığı emri, yönetmelik, tüzük, kanun veya Anayasa hükümlerine aykırı görürse, yerine getirmez ve bu aykırılığı o emri verene bildirir. Ancak, üstü emrinde ısrar eder ve bu emrini yazı ile yenilirse emir yerine getirilir; bu halde, emri yerine getiren sorumlu olmaz.⁹⁶

⁹⁵ Anayasaya sadık kalmayı, Anayasanın 153. Maddesinin (b) fıkrası uyarınca anlamak gerekir. Diğer bir anlatımla, Anayasadan kasıt, Anayasa hükümleridir. Anayasa Mahkemesi kararlarının Anayasa hükmü olarak algılanması öncelikle Anayasanın 153. Maddesine, sonra da Anayasanın ruhuna aykırıdır.

⁹⁶ Bkz.: 657 s. Devlet Memurları Kanunu-11. TCK-228, 240.

Konusu suç teşkil eden emir, hiçbir suretle yerine getirilmez; yerine getiren kimse sorumluluktan kurtulamaz.

Askeri hizmetlerin görülmesi ve acele hallerde kamu düzeni ve kamu güvenliğinin korunması için kanunla gösterilen istisnalar saklıdır.

Mahkemelerin Bağımsızlığı⁹⁷

Madde–138. Hakimler, görevlerinde bağımsızdırlar; anayasaya, kanuna ve hukuka uygun olarak vicdanî kanaatlerine göre hüküm verirler.

Hiçbir organ, merci veya kişi, yargı yetkisinin kullanılmasında mahkemelere ve hakimlere emir ve talimat veremez; genelge gönderemez; tavsiye ve telkinde bulunamaz.⁹⁸

Görülmekte olan bir dava hakkında Yasama Meclisinde yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili soru sorulamaz, görüşme yapılamaz veya herhangi bir beyanda bulunulamaz.

Yasama ve yürütme organları ile idare, mahkeme kararlarına uymak zorundadır; bu organlar ve idare, mahkeme kararlarını hiçbir suretle değiştiremez ve bunların yerine getirilmesini geciktiremez.

Gereke: Anayasa tasarısının kabul ettiği temel prensiplerden birisi yargı görevinin bağımsızlığıdır. Yargıya ilişkin hükümler bu prensipten hareket edilerek düzenlenmiştir. Hiçbir organ, makam, merci veya kişi yargı yetkisinin kullanılmasında hakimlere emir ve talimat veremez, tavsiye ve telkinde bulunamaz. Hakim, herhangi bir kanun hükmünü uygularken gerek tarafların beyanlarını dikkate alarak ve gerek kişisel araştırma ve incelemesini esas tutarak kanunun anayasaya aykırı olduğu kanısına varırsa veya kendisi aykırılık görürse Anayasa Mahkemesine başvurabilecektir.

Mahkeme kararlarına uyulması zorunludur.

Anayasa Mahkemesinin Kararları

Madde–153. Anayasa Mahkemesinin kararları kesindir⁹⁹. İptal kararları gerekçesi yazılmadan açıklanamaz.

⁹⁷ Bkz.: İHEB-10. KİSHUS-14/1. İHAS-6/1. YAB-1-7.

⁹⁸ Dönemin Genelkurmay Başkanı Org. Hüseyin Kıvrıkoğlu'nun, 30 Ağustos 2000'de bir kısım akredite gazeteciye verdiği demeçte, hakkında Ankara DGM C. Savcısı tarafından dava açılan ve Ankara DGM tarafından tutuklama kararı verilen Fethullah Gülen için tutuklama kararının kaldırılması kararı veren İstanbul DGM Hakimleri için, İstanbul DGM'nin tutuklama kararını kaldırdığına dikkat çekerek, "İki farklı mahkeme kararı oldu. İstanbul tutuklama kararını kaldırdı. Ama nöbetçi İstanbul olmasaydı, Ankara baksaydı, belki farklı olurdu. Neden yargı bu konularda farklı karar alıyor. Maalesef yargı içinde de adamları mevcut. Bizim TSK'dan çıkardığımız personel arasında en fazla Fethullahçı var. 46 kişiden 11'i Fethullahçı. Süleymanlılar da var. Türk Silahlı Kuvvetleri gereğini yapıyor; neşteri vuruyor. Defterini dürüyor, cezasını veriyor." şeklinde açıklama yaptığı basında yer almıştır.

⁹⁹ "Anayasanın 153. Maddesine göre Anayasa Mahkemesi kararlarının tüm yasama, yürütme ve yargı yerlerini bağlayacağı kuskusuzdur. Aynı maddenin ikinci fıkrasında Anayasa

Anayasa Mahkemesi bir kanun veya kanun hükmünde kararnamenin tamamını veya bir hükmünü iptal ederken, kanun koyucu gibi hareketle, yeni bir uygulamaya yol açacak biçimde hüküm tesis edemez.¹⁰⁰

Kanun, kanun hükmünde kararname veya TBMM İçtüzüğü ya da bunların hükümleri, iptal kararlarının Resmi Gazetede yayınlandığı tarihte yürürlükten kalkar. Gereken hallerde Anayasa Mahkemesi iptal hükmünün yürürlüğe gireceği tarihi ayrıca kararlaştırabilir. Bu tarih, kararın Resmi Gazetede yayınlandığı günden başlayarak bir yılı geçemez.

İptal kararının yürürlüğe girişinin ertelendiği durumlarda, TBMM, iptal kararının ortaya çıkardığı hukuki boşluğu dolduracak kanun tasarısı veya teklifini öncelikle görüşüp karara bağlar.

İptal kararları geriye yürümez.

Anayasa Mahkemesi kararları Resmi Gazetede hemen yayımlanır ve yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve tüzel kişileri bağlar.

Tüketicilerin Korunması

Madde-172. Devlet, tüketicileri koruyucu ve aydınlatıcı tedbirleri alır, tüketicilerin kendilerini koruyucu girişimlerini teşvik eder.

İnkılap Kanunlarının Korunması

Madde-174. Anayasanın hiçbir hükmü, Türk toplumunun çağdaş uygarlık seviyesinin üstüne çıkarma ve Türkiye Cumhuriyetinin laiklik niteliğini koruma amacını güden, aşağıda gösterilen inkılap kanunlarının, anayasanın halkoyu ile kabul edildiği tarihte yürürlükte bulunan hükümlerinin, Anayasaya aykırı olduğu şeklinde anlaşılabilir ve yorumlanamaz¹⁰¹:

1. 3 Mart 1340 tarihli ve 430 sayılı Tevhidi Tedrisat Kanunu;

Mahkemesinin yasakoyucu gibi hareket ederek yeni bir uygulamaya yol açacak biçimde karar veremeyeceği belirtilmiştir. Bu durumda Anayasa Mahkemesince iptal edilmeyip yürürlükte bırakılan bir yasa kuralını görülmekte olan bir davada uygulayan yargı yerlerinin bu yasa kuralının yorumunda Anayasa Mahkemesinin yorumuyla bağlı olmadığı,... duraksamaya yer vermeyecek ölçüde açıktır... Bu maddedeki kuralların Anayasa Mahkemesi kararında yer alan gerekçelerle bağlı olmaksızın dairemizce yorumlanması gerekmektedir.” Danıştay 8. Dairesinin 1988/192 sayılı kararından. Av. Mustafa ŞENTOP, “Üniversitelerde Başörtüsü Sorununun Hukuki Çerçevesi”, *Hukuk Dünyası* Dergisi, (İstanbul: Kasım 1997).

¹⁰⁰ Yukarıdaki Danıştay kararından da anlaşılacağı üzere, bu hükme göre, herhangi bir davanın “Anayasa Mahkemesinin herhangi bir kararıyla yasaklandığı şeklindeki bir ön-görme Anayasaya aykırıdır. Aynı şekilde Anayasanın 13. maddesi, tüm yasaklamaların ve düzenlemelerin KANUNLA YAPILACAĞI hükmünü amirdir.

¹⁰¹ “Anayasanın bu ifadesi, aşağıda tadat edilen Kanunların Anayasaya aykırı olabileceği ihtimalini zımnen belirtmekte, fakat böyle bir aykırılık halinde Anayasaya uygun yorumlanacağı ihlas ettirilmektedir.” Av. Mustafa ŞENTOP, a.g.m.

2. 25 Teşrinisani 1341 tarihli ve 671 sayılı Şapka İktizası Hakkında Kanun¹⁰²;
3. 30 Teşrinisani 1341 tarihli ve 677 sayılı Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlık ile Birtakım Unvanlarının Men ve İlgasına Dair Kanun;
4. 17 Şubat 1926 tarihli ve 743 sayılı Türk Kanunu Medenîsiyle kabul edilen, evlenme akdinin evlendirme memuru önünde yapılacağına dair medenî nikah esası ile aynı kanununun 110. Maddesi;
5. 20 Mayıs 1928 tarihli ve 1288 sayılı Beynelmilel Erkanın Kabulü Hakkında Kanun;
6. 1 Teşrinisani 1928 tarihli ve 1353 sayılı Türk Harflerinin Kabulü ve Tatbiki Hakkında Kanun;
7. 26 Teşrinisani 1934 tarihli ve 2590 sayılı Efendi, Bey, Paşa gibi Lakap ve Unvanların Kaldırıldığına Dair Kanun;
8. 3 Kanunuevvel 1934 tarihli ve 2596 sayılı Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine Dair Kanun.¹⁰³

Gereke: Atatürk inkılaplarının Atatürk'ün amaç olarak gösterdiği Batı uygarlık düzeyine varıştaki önemleri tartışılmayacak kadar açıktır. Türk Milleti bu inkılapların bilincine varmış ve onlarla ilgili değerlendirmelerini etrafında topladığı fikirler nüvesine katmıştır.

Ancak zaman zaman Atatürk inkılaplarının anlamını kavrayamayanların belirledikleri görüldüğünden, inkılapları Anayasanın himayesine alan 1961 Anayasasındaki hükmün yeni Anayasada korunması yerinde görülmüştür. (*)

¹⁰² Bu Kanun, şapka dışındaki başlıkların giyilmesinin adet haline getirilmesini yasaklamaktadır. Dolayısıyla, sadece erkekleri ilgilendirmektedir. Kadınların Kılık-Kıyafet düzenlemelerinin bir gerekçesi olarak kabul edilemez.

¹⁰³ Bu Kanun, din adamlarının dini tören kıyafetlerini, dinî mekanların dışında giyemeyeceklerini amirdir. Din adamlarının dışındaki kimseler için bir hüküm getirmemektedir.

(*) 174. madde temel hak ve hürriyetlere ilişkin olarak düzenlenmemiş olduğu halde bu metne dahil edilmesi, gerekçesinde de belirtildiği üzere, henüz mahiyetini anlayamayanların veya kasıtlı şekilde kanunun metninin emrettiğinin dışında uygulamalara dayanak yapanların niyetlerinin ortaya konulabilmesi içindir.

İKİNCİ BÖLÜM
**ULUSLARARASI
TEMEL BELGELER**

ULUSLARARASI TEMEL BELGELER

GENEL BİLGİ

Sözleşmeler

İnsan Hakları Belgeleri, uluslararası sözleşmeler, bölgesel sözleşmeler, uluslararası sözleşme dışı nitelikli belgeler şeklinde birkaç statüde değerlendirilebilecek belgelerdir. Bazı belgeler, kendilerini bağlı saymaya karar veren devletler için hukuken bağlayıcı nitelikte belgelerdir ki bunlar sözleşme, antlaşma ve protokol gibi adlarla anılırlar. Bunlardan bir kısmı sadece bölgesel olduklarından, bölgesel örgüte dahil olan devletlere açılır.¹ Bazıları da dünya üzerindeki tüm ülkelerin onayına açılır. Çocuk Hakları Sözleşmesi, İşkenceye ve Diğer Zalimane, İnsanlıkdışı ya da Onur Kırıcı Muamele ve Cezaya Karşı Sözleşme, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesine Karşı Sözleşme, Her Türlü Irk Ayrımcılığının Tasfiye Edilmesine Dair Uluslararası Sözleşme önemli örneklerdir.

Sözleşmeler, kendilerini bağlı sayan devletleri hukuken bağlar. Devletler, ya imza ve onay prosedürünü takip ederek ya da sonradan katılım yoluyla taraf olurlar. Taraf Devletler, sözleşmede yer alan bütün hükümlere uymayı ve Sözleşmeyle üstlendiği yükümlülükleri yerine getirmeyi taahhüt etmiş olurlar. Ancak, çekince koyulabilmesi mümkün olan Sözleşmelerde, çekince konulan konular, çekince koyan Devleti bağlamamaktadır. Fakat bazı sözleşmeler vardır ki, çekince konulamaz hükmü taşımaktadır.²

Protokol, bir sözleşmeye ilave veya değişiklik getiren bir başka sözleşmedir. Protokoller, genellikle özgün sözleşmeye ek hükümler getirirler veya uygulama alanını genişletir ya da bir şikayet mekanizması kurarlar. Protokoller de, taraf devletin onaylaması ya da katılmasıyla o devlet için hukuksal bağlayıcılık kazanır.

Sözleşme Dışı Belgeler

¹ Afrika Halkları ve İnsan Hakları Şartı, İnsan Hakları Amerika Sözleşmesi ve Temel İnsan Hakları ve Özgürlükleri (Avrupa) Sözleşmesi gibi.

² BM Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme'nin 9. Maddesi uyarınca bu Sözleşmeye çekince konamaz. Türkiye bu nedenle bu Sözleşmeyi henüz imzalamamıştır.

Sözleşme dışı nitelikteki belgeler ise, devletlerin dikkate almaları gereken standartlar üzerinde uluslararası toplumun görüş birliğini yansıtır.³ Genellikle bildiri, ilke, kural ve benzeri biçimde adlandırılırlar.⁴ Bölgesel olanları da vardır.⁵ Teknik olarak sözleşmelerin hukuki gücüne sahip değillerdir. Fakat hükümetler arasında uzun yıllar müzakere edilmenin ve BM Genel Kurulu veya benzeri bölgesel birlikler gibi siyasi organlarda üzerinde konsensüs sağlanarak kabul edildiklerinden, ikna edici güce sahip oldukları kabul edilmektedir. Bu siyasal güç nedeniyle sözleşme dışı belgeler bağlayıcı olarak kabul edilmektedir.

Sözleşme dışı belgeler de uluslararası ve bölgesel nitelikte olmaktadır.

Organlar

Uluslararası sözleşmelerdeki hükümlerin yorumlanması, bu sözleşmelerin hükümlerinin uygulanmasını izleyen kuruluşların gözlemleri ve tespitleri ile insan hakları mahkemelerinin içtihatları ve kararları ile gerçekleşmektedir. İzleme organları, BM veya bölgesel teşkilatlar tarafından, sözleşmenin uygulanmasını izlemek ve sözleşmenin ihlal edildiğini iddia eden şikayetleri soruşturmak için kurulmuşlardır. Bu çerçevede BM İnsan Hakları Komisyonu Özel Raportörlüğü, BM Keyfi Olarak Tutma Hakkında Çalışma Grubu, Zorla ya da İradedışı Kayıp Edilmeler Hakkında Çalışma Grubu, Hukuk Dışı Keyfi ve Kısıyoldan İnfazların Önlenmesine Dair Özel Raportörlük, İşkenceye İlişkin Özel Raportörlük, Yargıçların ve Avukatların Bağımsızlığına İlişkin Özel Raportörlük gibi.

³ Uluslararası Af Örgütü, *Adil Yargılanma Hakkı*, (İst: İletişim Yayınları, 2000), s. 31.

⁴ BM Herhangi Bir Biçimde Tutulan ya da Hapsedilen Kişilerin Korunması İçin İlkeler Bütünü, Avukatların Rolüne İlişkin Temel İlkeler, Savcılarının Rolüne İlişkin Yönerge, Ölüm Cezası İle Karşılaşanların Haklarının Korunmasını Güvence Altına Alan Koruyucular, gibi.

⁵ İnsan Hakları ve Ödevleri Amerikan Bildirisi, Avrupa Cezaevi Kuralları, İnsan hakları Bildirgesi, Demokrasiye Karşı Bir tehdit Olarak Hoşgörüsüzlüğe İlişkin Bildirge, Anlatım ve Bilgi Özgürlüğü Bildirgesi, Kopenhag Kriterleri, Avrupa Hasta Haklarının Genişletilmesi Bildirgesi gibi.

ULUSLARARASI SÖZLEŞMELERİN TÜRK HUKUK NORMLARI KARŞISINDAKİ YERİ

Ülkemizin de bir çoğunu imzalayıp onayladığı Uluslararası Sözleşmelerin hükümleri Türk Hukukunda da bağlayıcı hükümlerdir. Nitekim Anayasanın 90. Maddesinin son Fıkrasına göre:

“Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası antlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz.”

Hukuk Sistemimize göre Uluslararası Sözleşmeler kanun hükmünde ve üstün norm niteliğindedir. Kanunların Uluslararası Sözleşmelerde tanınan temel hak ve özgürlüklere aykırı olamayacağı keyfiyeti, tüm idarî tasarruflar için de geçerlidir.

Ayrıca Türkiye, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi çerçevesinde, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine “Kişisel Başvuru Hakkını” kabul etmiş, daha sonra da İnsan Hakları Mahkemesinin yargı yetkisini tanımıştır. Bütün bu gelişmeler, Türk Hukuk Sistemi içinde yer alan her türlü kanunî düzenlemeler ile, bu düzenlemelere göre yapılması gereken İdarî tasarrufların uluslararası belgelerde yer alan hükümlere ve bu hükümlerin uygulanması için kurulmuş Denetim Mekanizmalarının kararlarına (özellikle AİH Mahkemesi İçtihatlarına) uygun olması zorunludur.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin, içtihatlarını ve kararlarını uluslararası demokratik hukuk sistemlerinin ve uygulamalarının ışığında gerçekleştirdiği ve bu içtihat ve kararların Türk Hukuk Yargı Sistemi içinde başta Yargıtay ve Danıştay olmak üzere her derecedeki Mahkemelerce esas alındığı ve alınması gerektiği, yine yüksek yargı mercilerinin istikrarlı içtihatları ile belirgin hale getirilmiştir.⁶

⁶ “Danıştay’a göre, ‘iç hukukta doğrudan sonuçlar yaratan uluslararası sözleşmelerin (...) niteliği ve bunlara karşı Anayasa Mahkemesine başvurulamaması ve böylece bu sözleşmelerin sonradan yapılacak ulusal yasal düzenlemelerle etkisiz kılınması yolunun kapatılmış olması, bu sözleşmelerin iç hukukta yasalar üstü bir konumda olduğunu, yürütme ve yargı organları için bağlayıcı nitelik taşıdığını apaçık ortaya koymaktadır. İHAS’ı onaylamakla Türkiye Cumhuriyeti Devletinin, bu sözleşmede yazılı hak ve özgürlükleri kendi vatandaşlarına da tanımak ve iç hukukunda sözleşme hükümleri doğrultusunda gerekli düzenlemeleri yapmak konusunda Sözleşmeye taraf diğer devletlere karşı uluslararası bir yükümlülük altına girdiğinde kuşku yoktur. (Danıştay, 5. D. 1986/1723 E, 1991/933 K. Danıştay sadece İHAS’a değil, AGİK’e de referans yapmaktadır.)

Danıştay İçtihadı Birleştirme Kuruluna göre, yasalarda yer alan kuralların toplumsal gelişmeye ve üst hukuk kurallarına uygun olarak yorumlanması gerekir. Bu nedenle, ağır toplumsal koşulların varlığı ve baskısı altında yürürlüğe giren (12 Eylül Hukuku) yasaların anlamını amaçsal bir yorumla ve Türkiye’nin taraf olduğu insan hakları ile ilgili milletlerarası sözleşmeler ve anayasa ilkeleri gözönünde bulundurularak belirlenmesi gerekir. (Danıştay, İBK, 1988/6 E, 19989/4 K –Danıştay Dergisi Sy. 78-79, s. 50-67).

Kararlarında sık sık İHAS’a yollama yapan Anayasa Mahkemesi, evlilik dışı çocuklarla ilgili kararında, Türkiye(nin Sözleşme ile yükümlülükler altına girdiğini saptadıktan sonra, insan hak ve özgürlüklerinin yalnızca ulusal anayasaların konusu değil, aynı zamanda uluslararası hukukun kurucu ögesi olduğunu belirtmiş ve insan hakları ile ilgili uluslararası

Nitekim Anayasa Mahkemesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine atıfta bulunarak iptal kararları da vermiştir. (Örnek: 27 Ocak 1977/4 ve 29 Ocak 1980/11 sayılı kararlar)

Türk Yargı Sistemi hiyerarşisinde yer alan Mahkemelerin kararları, AIHM kararlarıyla ortadan kaldırılamaz ise de, bu kararların Sözleşmeye aykırılığının tespiti halinde sonuçlarının ortadan kaldırılması ve gereğinin yapılması Türkiye için bir **Ahdî Yükümlülüktür**.

sı normları da anayasanın denetiminde ‘ölçü normlar bloku’ içine sokmuştur. (AYM, 1991/5 sayılı kararı).

Danıştay ve Anayasa Mahkemesinin yine kararları, Türk Anayasa sisteminde, iç hukukun tartışılmaz üstünlüğünün sonu ve milletlerarası norma açılma sürecinin başlangıcı şeklinde yorumlanır.” Bkz.: KABOĞLU, a.g.e., s. 132.

Sözleşmelerin İç Hukuktaki Yeri için ayrıca Bkz.: Münci KAPANİ, *İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları*, 3. Basım, (Ankara, Bilgi Yayınevi, 1996).

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER BELGELERİ

BM İNSAN HAKLARI EVRENSEL BİLDİRİSİ (İHEB)

Paris, 10.12.1948(*)

Giriş

İnsanlık ailesinin tüm üyelerinde bulunan saygınlığın ve bunların eşit ve vazgeçilmez haklarının tanınmasının özgürlüğün, adaletin ve dünya barışının temeli olduğu,

İnsan haklarının tanınmamasının ve hor görülmesinin, insanlık vicdanını isyan ettirici vahşiliklere neden olduğu, dehşetten ve yoksulluktan kurtulmuş insanların, söz ve inanç özgürlüklerine sahip olacakları bir dünyanın kurulmasının, insanoğlunun en yüksek amacı olarak, açıklanmış bulunduğu,

İnsanın istibdat ve baskıya karşı, son çare olarak ayaklanmak zorunda kalması için, insan haklarının bir hukuk düzeni ile korunmasının zorunlu olduğu,

Uluslararası dostça ilişkilerin geliştirilmesini özendirmenin önem taşıdığı,

Birleşmiş Milletler halklarının Yasada, insanın temel haklarına, insanoğlunun saygınlık ve değerine, erkek ve kadınların eşitliğine olan inançlarını bir kez daha açıklamış oldukları ve sosyal ilerlemeyi kolaylaştırmaya, daha geniş bir özgürlük içerisinde daha iyi yaşam koşulları yaratmaya kararlılıklarını ortaya koymuş oldukları,

Üye Devletlerin⁷, BM örgütü ile işbirliği ederek, insan haklarına ve temel özgürlüklerine evrensel ölçüde ve etkin biçimde saygı gösterilmesinin sağlanmasını yükümlenmiş oldukları,

(*) Türkiye, 6 Nisan 1949 tarih ve 9119 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla Beyannameyi onaylamış ve 27 Mayıs 1949 günü Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. İnsan Hakları Evrensel Beyanname'sinin 20. yıl dönümü olan 10 Aralık 1968 günü Dünya İnsan Hakları Günü olarak ilân edildi ve her yıl aynı günde kutlanmaktadır.

⁷ BM örgütünde belirlenecek birtakım görevlere seçim yapılabilmesi bakımından devletler gruplara ayrılmışlardır. BM'ye üye devletler, bu gruplardaki isimleri ile birlikte anılırlar. Örneğin, Komünist Devletler dışındaki Avrupa Devletleri, ABD, Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda, İsrail Batı Grubu,

İsrail dışında tüm Asya ve Uzakdoğu ada devletleri Asya Grubu,

Türkiye Avrupa grubuna girmekle birlikte, BM merkezinde özel işbirliği gruplarının danışma ve dayanışma amaçlı toplantı ve çalışmalarında İslâm Konferansı üyesi ülkelerle birlikte İSLÂM GRUBU içinde mütalaa edilmektedir. Bkz: İsmail SOYSAL, *Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları*, Cilt. II, (Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay., 1991).

Bu haklar ve özgürlüklerin herkesçe özdeş biçimde anlaşılmasının söz konusu yükümlülüğün yerine getirilmesi için son denli önemli bulunduğu gerçeği ve görüşünden hareket ederek,

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu,

Toplumun bütün bireyleri ve organlarının bu Bildirgeyi her zaman gözönünde tutarak, öğretim ve eğitim yoluyla bu haklar ve özgürlüklere saygıyı geliştirmeye, gederek artan ulusal ve uluslararası önlemlerle, gerek Üye Devletler halkları, gerek bu Devletlerin yönetimi altındaki ülkeler halkları arasında, bu hakların evrensel boyutta tanınmasını ve uygulanmasını sağlamaya çaba göstermeleri için tüm halklar ve ulusların ortak ideali olan işbu İnsan Hakları Evrensel Bildirgesini resmen açıklar.⁸

Madde-1. Tüm insanlar özgür, saygınlık ve haklar bakımından eşit doğarlar, akıl ve vicdana sahiptirler. Birbirlerine karşı kardeşlik özü ile davranmalıdırlar.

Madde-2. Herkes, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi ya da başkaca herhangi bir düşün, ulusal ya da sosyal köken, servet, doğuş ya da herhangi bir durum gözetilmeksizin işbu Bildirgede açıklanan haklardan ve tüm özgürlüklerden yararlanabilir.

Bundan başka, bir kişinin uyruğu bulunduğu ülke ya da toprakların siyasi, hukuki ya da uluslararası statüsü bakımından, bu ülke yada topraklar ister bağımsız, ister vesayet altında olsun, ister özerklikten yoksun ya da egemenliği herhangi bir kısıtlamaya uğramış bulunsun, hiçbir ayrılık gözetilmeyecektir.

Madde-3. Her bireyin yaşama, özgürlük ve güvenlik hakkı vardır.⁹

Madde-4. Hiç kimse köle ya da kul olarak tutulamaz; kölelik veya köle ticareti, her türlü biçimiyle yasaktır.

Madde-5. Hiç kimse işkenceye, zalimce, insanlık dışı, onur kırıcı cezalara veya işlemlere uğratılamaz.¹⁰

Madde-6. Herkes, her nerede olursa olsun hukukî kişiliğinin tanınması hakkına sahiptir.

Madde-7. Yasa önünde herkes eşittir ve ayırım yapılmaksızın, yasanın eşit korumasından yararlanma hakkına sahiptir. Herkesin işbu Bildirgeye aykırı her türlü ayırımı işleme karşı ve böyle bir ayırımı işlem için yapılacak her türlü kışkırtmaya karşı eşitlikle korunma hakkı vardır.¹¹

Madde-8. Her kişinin kendisine anayasa ya da yasa ile tanınan temel haklara aykırı işlemlere karşı edimsel biçimde yetkili ulusal mahkemelere başvuru hakkı vardır.

⁸ Bildirgenin metni için Bkz.: İsmail SOYSAL, a.g.e., s. 190.

⁹ Bkz.: KİSHUS-9. İHAS-5.

¹⁰ Bkz.: KİSHUS-7. İlkeler Bütünü İlke-6. İHAS-3.

¹¹ Bkz.: KİSHUS-2/1. 3, 26. KAYT-2. 15. İRAYT-2, 5, 7. İHAS-14.

Madde–9. Hiç kimse keyfi olarak tutuklanamaz ya da sürülemez.

Madde–10. Herkes hakları ve yükümlülükleri üzerinde ya da kendisine karşı ceza niteliğinde herhangi bir suçlamanın saptanmasında tam bir eşitlikle, davasının bağımsız ve tarafsız bir mahkeme¹² tarafından hak gözetirce ve açık olarak¹³ görülmesi hakkına sahiptir.¹⁴

Madde–11. Bir suç işlemekten sanık herkes, savunması için kendisine gerekli tüm güvencelerin sağlanmış bulunduğu¹⁵ açık bir yargılama ile yasal yoldan suçlu olduğu saptanmadıkça suçsuz sayılır.

Hiç kimse, işlendiği sırada ulusal ya da uluslararası hukuka göre suç sayılmayan fiillerden ya da ihmallerden ötürü mahkum edilemez. Bunun gibi, suçun işlendiği sırada uygulanan cezadan daha ağır bir ceza verilemez.

Madde–12. Hiç kimse özel yaşamı, ailesi, konutu veya yazışması konularında keyfi karışmalara, onur ve sanına karşı saldırılara maruz tutulamaz. Herkesin bu gibi karışma ve saldırılara karşı yasal yoldan korunmağa hakkı vardır.

Madde–13. Herkes bir devletin sınırları üzerinde serbest dolaşım ve yerleşme hakkına sahiptir.

Herkes kendi ülkesi de söz konusu olmak üzere, bir ülkeden ayrılmak ve ülkesine dönmek hakkına sahiptir.

Madde–14. Herkes zulüm karşısında başka ülkelere sığınmak ve bu ülkeler tarafından mülteci işlemi görmek hakkına sahiptir.

¹² İnsan Hakları Komitesi, **tarafsızlığın** “yargıçların önüne getirilen mesele hakkında önyargı beslememesini ve taraflardan birinin çıkarını gözetecek şekilde hareket etmemesi anlamına geldiğini” belirtmiştir. Aynı şekilde Avrupa Mahkemesi de, yargıçların “davanın esası hakkında bir önyargıya” sahip olmaması gerektiğine hükmetmiştir. Bkz.: *Adil Yargılanma Hakkı*, s. 167.

¹³ “**Aleni Muhakeme Hakkı**, sadece davanın taraflarını değil, genel olarak halkın duruşmalarda hazır bulunma hakkı bulunduğu anlamına gelmektedir. Halk, adaletin nasıl gerçekleştiğini ve yargısal sistemin hangi kararları aldığını öğrenme hakkına sahiptir. Bkz.: *Adil Yargılanma Hakkı*, s. 174.

¹⁴ Bkz.: KİSHUS-14/1. İHAS-6/1.

¹⁵ “Adil muhakemenin temel ölçütlerinden biri, davanın tarafları arasında “**silahların eşitliği**” ilkesidir. Bütün yargılama süresi boyunca gözetilmesi gereken silahların eşitliği ilkesi, her iki tarafın yargılama sırasında usul açısından eşit konuma sahip olmalarını sağlayacak tarzda muamele görmeleri ve davaya hazırlanırken eşit konumda bulunmaları anlamına gelir... İddia makamının bütün devlet imkanlarını arkasına aldığı ceza davalarında silahların eşitliği ilkesi, kendini savunma hakkının temel bir güvencesidir. Silahların eşitliği ilkesi, savunmanın iddia makamıyla eşit bir şekilde davasını hazırlama ve sunmada makul fırsatlara sahip olmasını güvence altına almaktadır. Bu gereklilikler arasında, iddia makamı tarafından edinilen maddi bilgilerin açıklanması dahil, savunmayı hazırlamak için yeterli zaman ve kolaylıklara sahip olma hakkı da yer alır.” Bkz.: *Adil Yargılanma Hakkı*, s. 173.

Bu hak, adi bir suçta ya da gerçekten Birleşmiş Milletlerin ilkeleri ve amaçlarına aykırı hareketlere dayanan kovuşturmalarda ileri sürülemez.

Madde-15. Her bireyin bir vatandaşlığa hakkı vardır.

Hiç kimse keyfi olarak vatandaşlığından ya da vatandaşlığını değiştirmek hakkından yoksun kılınmaz.

Madde-16. Evlilik çağına varan bir erkek ve kadın, ırk, vatandaşlık ya da din bakımından hiç bir kısıtlamaya bağlı tutulmaksızın evlenmek ve aile kurmak hakkına sahiptir. Onlar evlilik bakımından, evlilik boyunca ve onun bozulması sırasında eşit haklara sahiptir.

Evlenme bağı ancak gelecekteki eşlerin serbest ve tam rızasıyla yapılır.

Aile, toplumun doğal ve temel ögesidir. Toplum ve devlet tarafından korunmak hakkına sahiptir.

Madde-17. Her şahıs tek başına veya başkalarıyla birlikte mal ve mülk sahibi olmak hakkına sahiptir.

Hiç kimse keyfi olarak mal ve mülkünden yoksun kılınmaz.

Madde-18. Herkes düşün, vicdan ve din özgürlüğüne sahiptir; Bu hak din ya da inanç değiştirmek özgürlüğünü ya da inancın tek başına ya da topluca, açık olarak ya da özel biçimde, öğretim, uygulama, tapınma ve ayinlerle göstermek özgürlüğünü de kapsamı içine alır.

Madde-19. Herkes düşün ve anlatım özgürlüğüne sahiptir. Bu hak, düşünle-rinden ötürü tedirgin edilmemek, ülke sınırları söz konusu olmaksızın, bilgi ve düşünleri her yoldan aramak, elde etmek ve yaymak haklarını da birlikte getirir.

Madde-20. Herkes barışçı biçimde toplanma, dernek kurma ve bir derneğe katılma özgürlüğüne sahiptir.

Hiç kimse bir derneğe katılmaya zorlanamaz.

Madde-21. Herkes, doğrudan doğruya veya serbestçe temsilciler aracılığı ile, ülkenin kamu işleri yönetimine katılmak hakkını haizdir.

Herkes, kamu hizmetlerinden eşitlikle yararlanmak hakkına sahiptir.

Halkın isteği hükümet otoritesinin temelidir; bu istek, gizli biçimde ya serbestliği sağlayacak benzeri bir yöntemle göre genel ve eşitlikle oy verme yoluyla yapılacak süreli ve dürüst seçimlerle ortaya çıkar.

Madde-22. Her kişinin, toplumun bir üyesi olarak, sosyal güvenliğe hakkı vardır; Saygınlığı ve kişiliğinin serbestçe gelişmesi için gerekli olan ekonomik, sosyal ve kültürel haklara ulusal çerçevede çabalar ve uluslararası işbirliği yolundan her devletin kuruluş biçimi ve kaynaklarıyla orantılı olmak üzere, kavuşması gerekir.

Madde-23. Herkesin çalışmağa, işini serbestçe seçmeye, hakça ve elverişli çalışma koşullarına ve işsizlikten korunmaya hakkı vardır.

Herkesin hiç bir ayırım gözetilmeksizin, eşit çalışma karşılığında eşit ücrete hakkı vardır.

Çalışan her kimsenin, kendisine ve ailesine insanlık haysiyetine uygun bir yaşam sağlayan ve gerekirse her türlü sosyal güvenlik olanaklarıyla da bütünlenen hakça ve elverişli bir ücrete hakkı vardır.

Herkesin çıkarlarının korunması için sendikalar kurmaya ve bunlara katılmaya hakkı vardır.

Madde-24. Herkesin dinlenmeğe, eğlenmeğe, ve çalışma süresinin akla uygun biçimde sınırlanmasına ve ücretli olarak süreli tatillere hakkı vardır.

Madde-25. Herkesin, gerek kendisi, gerekse ailesi için özellikle yiyecek, giyim, konut, tıbbi bakım, gerekli sosyal hizmetler bakımından, sağlığı ve refahını sağlayacak yararlı bir yaşam düzeyine, ayrıca işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, yaşlılık ya da geçim olanaklarından isteği dışında onu yoksun bırakacak öbür durumlarda güvenliğe hakkı vardır.

Analık ve çocukluk özel yardım ve desteğe hak kazandırır. Evlilik içinde ya da dışında doğsun, tüm çocuklar özel sosyal korunmadan yararlanır.

Madde-26. Herkesin, eğitim hakkı vardır. Eğitim hiç değilse ilk ve temel öğretimde parasız olmalıdır. İlköğretim zorunludur. Teknik ve meslek öğretiminden herkes yararlanabilmelidir. Yüksek öğretim yeteneklerine göre herkese tam eşitlikte açık olmalıdır.

Eğitim insan kişiliğinin gelişmesini ve insan hakları ve temel özgürlüklerine saygının güçlendirilmesi amacını gütmelidir. Ayrıca tüm uluslar ve tüm ırk ve din grupları arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu özendirilmeli ve Birleşmiş Milletlerin barışı koruma yolundaki çalışmalarını geliştirmelidir.

Ana baba, çocuklarına verilecek eğitim türünü öncelikle seçmek hakkına sahiptir.

Madde-27. Herkes, toplumun kültürel yaşamına serbestçe katılmak güzel sanatları tatmak, bilim alanındaki ilerleyişe katılmak ve onun ürünlerinden yararlanmak hakkına sahiptir.

Herkesin sahibi bulunduğu tüm bilim, edebiyat ya da sanat yapıtlarından doğan tinsel ve maddesel çıkarlarının korunmasına hakkı vardır.

Madde-28. Herkesin, işbu Bildirgede açıklanan hak ve özgürlüklerin bütünüyle uygulanmasını sağlayacak bir sosyal ve uluslararası düzene hakkı vardır.

Madde-29. Bireyin, kişiliğinin serbestçe ve tam gelişmesi ancak içinde yaşamasıyla olanaklı bulunan topluluğa karşı ödevleri vardır.

Herkes, haklarını kullanır ve özgürlüklerinden yararlanırken, yasa ile ancak başkalarının hak ve özgürlüklerinin tanınmasını ve bunlara saygı gösterilmesini sağlamak amacıyla ve demokratik bir toplumda ahlak, düzen ve genel gönencin haklı gerekçelerini karşılamak için saptanmış kısıtlamalara bağlı tutulur.

Bu hak ve özgürlükler hiçbir durumda Birleşmiş Milletlerin amaç ve ilkelerine aykırı olarak kullanılamaz.

Madde-30. İşbu Bildirgenin hiçbir hükmü, onunla açıklanan hak ve özgürlüklerin bir devlet, topluluk ya da bireye, onların yok edilmesi amacını güden çalışmalara kalkışmasına ya da bir harekette bulunmasına herhangi bir biçimde hak verir nitelikte yorumlanamaz.

**KİŞİSEL VE SİYASAL HAKLARA İLİŞKİN
ULUSLARARASI SÖZLEŞME (KİSHUS)(*)**

Bu Sözleşmeye taraf olan devletler;

BM Antlaşmasında ilân edilmiş olan ilkelere uygun olarak, insan topluluğunun tüm üyelerinin doğuştan sahip oldukları onurun ve onların eşit ve vazgeçilmez haklarının tanınmasının dünyada özgürlük, adalet ve barışın temeli olduğunu göz önüne alarak,

Bu hakların, kişinin doğuştan sahip olduğu onurundan kaynaklandığını kabul edip,

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne uygun olarak, korku ve yoksulluktan kurtulma özgürlüğüne sahip özgür insan ülküsüne ancak herkesin medenî ve siyasal haklarının yanı sıra ekonomik, sosyal ve kültürel haklarından yararlanabileceği koşulların yaratılması ile ulaşılabileceğini kabul edip,

Birleşmiş Milletler Yasasına göre devletlerin insan hak ve özgürlüklerine bütün dünyada saygı gösterilmesini özendirmek ve bunu geliştirmek yükümlülüğünü göz önüne alıp,

Bireyin, öteki bireylere ve bağlı olduğu topluluğa karşı görevleri olduğunu ve bu Sözleşmede belirtilen haklara saygı gösterilmesi ve bunun geliştirilmesi için çaba gösterme sorumluluğu altında bulunduğunu dikkate alıp,

Aşağıdaki hükümler üzerinde anlaşmışlardır:¹⁶

BÖLÜM I

Madde-1. 1. Tüm halkların kendi yazgılarını belirleme hakları vardır. Bu haktan ötürü, siyasal statülerini özgürce saptayarak ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişmelerini özgürce gözetebilirler.

2. Tüm halklar karşılıklı yarar ilkesine dayalı uluslararası ekonomik işbirliği ve uluslararası hukuktan doğan herhangi bir yükümlülüğü zedelemeksizin kendi doğal zenginlik ve kaynaklarını, kendi amaçları için özgürce kullanabilir. Bir halk, hiçbir koşulda kendi geçim kaynaklarından yoksun bırakılamaz.

3. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, kendini yönetmeyen ve vesayet altında bulunan ülkelerin yönetiminden sorumlu olanlar da dahil, halkların kendi yazgılarını belirleme hakkının gerçekleşmesini özendirir ve Birleşmiş Milletler Antlaşmasının hükümleri uyarınca bu hakka saygı gösterir.

(*) Bu Sözleşme ve ona bağlı Ek Protokol BM Genel Kurulunun 16.12.1966 tarihli ve 2200 A (XXI) sayılı kararıyla kabul edilmiş ve imzaya, onaya ve katılmaya açılmıştır. 23.3.1976'da yürürlüğe konmuş olan bu sözleşme Türkiye tarafından 15.08.2000 tarihinde imzalanmış; ancak henüz onaylanmamıştır.

¹⁶ Sözleşme ve Ek Protokolün metni için Bkz.: Muzaffer SENCER, *Belgelerle İnsan Hakları*, s. 61.

BÖLÜM II

Madde-2. 1. Bu Sözleşmeye taraf her devlet, kendi ülkesinde ve yargı yetkisi içinde bulunan tüm bireylere ırk, renk, cinsiyet, din, siyasal ya da başka bir görüş, ulusal ya da toplumsal köken, doğuş ya da başka bir statü gibi herhangi bir ayırım gözetmeksizin bu Sözleşmede tanınan hakları sağlamayı ve bu haklara saygı göstermeyi üstlenir.

2. Bu Sözleşmeye taraf her devlet, yürürlükteki yasal ya da başka önlemlerle sağlanmamış olması durumunda kendi anayasal işlemleri ve bu Sözleşmenin hükümleri uyarınca, bu Sözleşmede tanınan hakların işlerlik kazanmasında gerekli olabilecek yasal ve başka önlemleri benimsemek üzere girişimlerde bulunmayı üstlenir.

3. Bu Sözleşmeye taraf her devlet;

- a) Burada tanınan hak ve özgürlükleri çiğnemenen bir kişiye, bu uygulama resmi görevliler tarafından yapılmış olsa bile, etkin bir yargı yolu olanağı sağlamayı;
- b) Böyle bir yargı yolu isteğinde bulunan bir kişinin yetkili yargı, yönetim ve yasama organlarınca ya da devletin yasal sistemine göre yetkili başka makamlarca karara bağlanmak üzere bu hakkını güvence altına almayı ve yargı yolu olanaklarını geliştirmeyi;
- c) Bu yoldan bir hak alındığında bunun yetkili makamlarca yerine getirilmesini sağlamayı;

üstlenir.

Madde-3. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, erkeklerle kadınlara bu Sözleşmede ileri sürülen tüm kişisel ve siyasal haklardan eşit yararlanma hakkı tanımayı üstlenir.

Madde-4. 1. Ulusun yaşamını tehdit eden ve varlığı resmen ilan edilen olağanüstü durumlarda, bu Sözleşmeye Taraf Devletler, uluslararası hukuka göre üstlendikleri öteki yükümlülükleri ile bağdaşmak ve ırk, renk, cinsiyet, dil, din ya da toplumsal köken ayırımı gözetmemek koşuluyla ancak durumun gerektirdiği ölçüde bu Sözleşmeye göre üstlendikleri yükümlülüklerle aykırı önlemler alabilir.

2. Bu hükme dayanılarak 6, 7, 8 (1. ve 2. Fıkralar), 11, 15, 16 ve 18. maddelere aykırı davranılamaz.

3. Bu Sözleşmeye taraf herhangi bir devlet, aykırı davranma hakkını kullandığında Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri aracılığıyla bu Sözleşmeye taraf öteki devletlere, aykırı davrandığı hükümlerle, aykırı davranma gerekçesini bildirir. Bu aykırılık sona erdiğinde de aynı yoldan duyuruda bulunur.

Madde-5. 1. Bu Sözleşmenin hiçbir hükmü, herhangi bir devlet, grup ya da kişiye burada tanınan hak ve özgürlüklerinden herhangi birini ortadan kaldırmayı ya da bu Sözleşmede öngörülenden daha kapsamlı olarak sınırlamayı amaçlayan herhangi bir eylem ya da edimde bulunma hakkını verir biçimde yorumlanamaz.

2. Bu Sözleşmenin kimi hakları tanımadığı ya da daha sınırlı olarak tanıdığı gerekçesi ile herhangi bir ülkede yasalar, sözleşmeler, düzenlemeler ya da töreler uyarınca tanınmış ya da yürürlükte olan temel insan haklarından herhangi bir kısıtlanma ve aykırı davranış konusu olamaz.

BÖLÜM III

Madde–6. 1. Her insanın niteliğinden gelen yaşama hakkı vardır. Bu hak yasa ile korunur. Kimse keyfi olarak yaşamından yoksun bırakılamaz.

2. Ölüm cezasını kaldırmamış olan ülkelerde, bu ceza, suçun işlendiği tarihte yürürlükte olan ve bu Sözleşme ile Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesinin hükümlerine aykırı olmayan yasalar uyarınca en ağır suçlar için konabilir. Bu ceza, ancak yetkili bir mahkeme tarafından verilmiş bir kesin hüküm üzerine yerine getirilebilir.

3. Yaşamdan yoksun bırakma bir soykırım suçu oluşturduğunda, bu maddenin hiçbir hükmü bu Sözleşmeye taraf herhangi bir devlete, Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesinin hükümlerine göre üstlenilen yükümlülüklerle herhangi bir biçimde aykırı davranma yetkisi verdiği biçimde anlaşılabilir.

4. Ölüm cezasına hüküm giyen bir kimse bu cezanın bağışlanmasını ya da hükmün değiştirilerek hafifletilmesini isteme hakkına sahiptir. Ölüm cezasının affı, bağışlanması ya da hafifletilmesi kararı her durumda verilebilir.

5. Ölüm cezası, 18 yaşın altındaki kimseler tarafından işlenen suçlar için verilemez ve gebe kadınlar için yerine getirilemez.

6. Bu maddenin hiçbir hükmü, bu Sözleşmeye taraf herhangi bir devlet tarafından ölüm cezasının kaldırılmasını geciktirmek ya da engellemek amacıyla dayanak olarak kullanılamaz.

Madde–7. Hiç kimseye işkence ya da zalimce, insanlık dışı ya da onur kırıcı davranış ya da ceza uygulanamaz.¹⁷ Özellikle, hiç kimse, kendi özgür oluru olmadan tıbbî ya da bilimsel deney konusu olamaz.¹⁸

Madde–8. 1. Kimse kölelik durumunda tutulamaz, kölelik ve köle ticareti her türü ile yasaktır.

2. Kimse kulluk durumunda tutulamaz.

3. a) Kimse zorla ya da zorunlu olarak çalıştırılmaz.

b) 3(a) fıkrası, bir suçun ağır çalışma ile cezalandırılabilirdiği ülkelerde yetkili bir mahkeme tarafından verilen böyle bir ceza hükmü uyarınca ağır çalışma uygulamasını engellediği biçimde anlaşılabilir.

c) “Zorla ya da zorunlu çalıştırma” terimi, bu fıkranın amacı bakımından;

¹⁷ İnsan Hakları Komitesi uzun süreli hücre hapsinin (tek başına kapatılmanın), KİSHUS’un 7. Maddesinin ihlali olduğunu açıklamıştır. Bkz.: *Adil Yargılanma Hakkı*, s. 142.

¹⁸ Bkz.: İHEB-5. İHAS-3. İlkeler Bütünü İlke-6.

- i. Bir mahkemenin yasal hükmü uyarınca tutuklu bulunan ya da tutuklu iken koşullu salıverilmiş olan bir kişiden bu sırada normal olarak istenen ve (b) bendinde anılmayan herhangi bir iş ya da hizmeti;
- ii. Askeri nitelikte herhangi bir hizmetle askerlik hizmetine karşı vicdani itirazın tanındığı ülkelerde bu tutumda olanlardan yasa ile istenen herhangi bir ulusal hizmeti;
- iii. Toplumun yaşam ve esenliğini tehdit eden olağanüstü durum ya da yıkım koşulunda konulan bir hizmeti;
- iv. Normal kamusal yükümlülüklerin bir bölümünü oluşturan herhangi bir iş ya da hizmeti; içermez

Madde-9. 1. Herkesin kişi özgürlüğü ve güvenliğine hakkı vardır.¹⁹ Hiç kimse keyfi olarak yakalanamaz ya da tutuklanamaz. Kimse, yasa ile konulmuş gerekçeler ve işlemlere uygun durumlar dışında özgürlüğünden yoksun bırakılamaz.

2. Tutuklanan bir kimseye, tutuklama sırasında tutuklama nedenleri ve ne ile suçlandığı²⁰ hemen bildirilir.²¹

3. Bir suç işlediği savı ile yakalanan ya da tutuklanan bir kimse, hemen bir yargıç ya da yargı gücünü kullanmaya yetkili bir başka resmî görevli önüne çıkarılır ve makul bir süre içinde yargılanmasını ya da salıverilmesini isteme hakkı vardır.²² Yargılanmayı bekleyen kişinin göz altında tutulması genel kural değildir. Ancak salıverilme, sanığın yargılama sürecinin herhangi bir aşamasında duruşmada ve – gereğinde– hükmün yerine getirilmesinde hazır bulunması güvencesine bağlanabilir.²³

¹⁹ Bkz.: İHEB-3. İHAS-5.

²⁰ Bkz.: İlkeler Bütünü İlke-11. İHAS-5.

²¹ Bilgilendirilme gereğinin temel amacı, tutulanları tutulmanın hukukiliğine itiraz etmelerine olanak sağlamaktır. Bu nedenle, her bir tutuklama için geçerli gerekçeler gösterilmelidir. Bu gerekçeler tutuklamanın veya gözaltına alınmanın maddi ve hukuki temellerini açıkça izah edebilmelidir. İnsan Hakları Komitesi, “tutulan kişiye hakkındaki şikayet özü itibarıyla söylenmeden, sadece acil güvenlik tedbirlerine göre gözaltına alındığının söylenmesinin yeterli bir bilgilendirme olmadığına” karar vermiştir. [Drescher Caldas v. Uruguay (43/1979), 21 Haziran 1983, 2 Sel. Dec. 80]. Bkz.: *Adil Yargılanma Hakkı*, s. 75.

İnsan Hakları Komitesi ayrıca, bir sanığın gözaltına alındığı anda sadece bir cinayet soruşturmasıyla ilgili olarak arandığının bildirilmesini, KİSHUS’un 9/2. Maddesinin ihlali olarak görmüştür. Bu olayda sanık haftalarca, gözaltına alınmasına yol açan suçun maddi olayları ve mağdurun kimliği gibi gözaltına alınma gerekçelerinin ayrıntıları hakkında bilgilendirilmemişti. [Kelly v. Jamaika, (253/1897), 8 Nisan 1991, İHK Raporu, (A/46/40), 1991. s. 5]. Bkz.: *Adil Yargılanma Hakkı*, s. 75.

²² Bkz.: İlkeler Bütünü İlke-38. İHAS-5/3.

²³ Bkz.: İHAS-5/3. Tokyo Kuralları Kural-6. İlkeler Bütünü İlke-39.

4. Yakalanarak ya da tutuklanarak özgürlüğünden yoksun bırakılmış olan bir kimsenin tutuklanmasının yasallığı konusunda gecikmeksizin karar verilmesini²⁴ ya da yasal değilse salıverilmesi için mahkeme önüne çıkarılmasını isteme hakkı vardır.²⁵

5. Yasa dışı yakalanan ya da tutuklanan kimse, tazminat isteme hakkına sahiptir.²⁶

Madde-10. 1. Özgürlüğünden yoksun bırakılmış olan herkese insanca ve insan kişiliğinin niteliğinden gelen onuruna saygı gösterilerek davranılır.

2. (a) Sanık kimseler, ayrı koşullar dışında, hüküm giymiş olanlardan ayrı tutulur ve hüküm giymemiş kişi konumuna uygun olarak ayrı muamele görür.

b) Ergin olmayan sanıklar yetişkinlerden ayrı tutulur ve durumları karara bağlanmak üzere elden geldiğince çabuk yargı önüne çıkarılır.

3. Cezaevi sistemi, temel amacı hükümlülerin iyileştirilmesi ve topluma yeniden kazandırılması olan bir uygulamayı da içerir. Ergin olmayan suçlular, yetişkinlerden ayrı tutulur ve yaşlarına ve hukuksal konumlarına uygun bir muamele görür.

Madde-11. Hiç kimse, salt bir sözleşme yükümlülüğünü yerine getiremediği gerekçesi ile özgürlüğünden yoksun bırakılamaz.

Madde-12. 1. Bir devletin ülkesinde yasal olarak bulunan herkesin bu ülke içinde özgürce yer değiştirme hakkı ve oturacağı yeri seçme özgürlüğü vardır.

2. Herkes, kendi ülkesi dahil herhangi bir ülkeden ayrılmakta özgürdür.

3. Yukarıda anılan haklara, yasa ile öngörülmek koşuluyla, ulusal güvenliğe, kamu düzenine, kamu sağlığına ya da genel ahlaka ya da başkalarının hak ve özgürlüklerini korumak için gerekli olanlar ve bu Sözleşmede tanınan öteki haklarla bağdaşanlar dışında herhangi bir kısıtlama konamaz.

4. Hiç kimse, kendi ülkesine girme hakkından keyfi olarak yoksun bırakılamaz.

Madde-13. Bu Sözleşmeye taraf bir devletin ülkesinde yasal olarak bulunan bir yabancı, ancak yasa uyarınca alınmış bir karar sonucu sınır dışı edilebilir. Zorlayıcı ulusal güvenlik gerekçelerinin tersini gerektirdiği durumlar dışında, sınır dışı edilmeye karşı çıkmasına ve durumunun yeniden incelenmek üzere yetkili bir makam ya da bu makam tarafından özel olarak görevlendirilmiş kişi ya da kişiler önüne getirilmesine ve bu amaçla temsil edilmesine izin verilir.

Madde-14. 1. Herkes mahkeme ve yargı önünde eşittir. Aleyhinde bir suçta hükmedilirken ya da bir hukuk davasında hak ve yükümlülükleri karara bağlanırken,

²⁴ İnsan Hakları Komitesi, tutuklamanın istisnai hallerde ve mümkün olduğunca kısa olması gerektiğini belirtmektedir. (İnsan Hakları Komitesi Genel Yorum 8, Parag. 3. Bkz.: *Adil Yargılanma Hakkı*, s. 72.

²⁵ Bkz.: İlkeler Bütünü İlke-32. İHAS-5/4.

²⁶ Bkz.: İHAS-5/5. İlkeler Bütünü İlke-35/1.

herkesin yasa ile kurulmuş, yetkili, bağımsız ve yansız bir mahkeme²⁷ tarafından adil ve açık olarak yargılanmaya²⁸ hakkı vardır. Demokratik bir toplumda genel ahlak, kamu düzeni ya da ulusal güvenlik gerekçeleri ile ya da tarafların özel yaşamlarının çıkarları gerektirdiğinde ya da açıklığın adaletin çıkarlarını zedelediği özel koşullarda mahkemece kesinlikle gerekli görüldüğünde bir duruşmanın tümü ya da bir bölümü basına ve izleyicilere kapalı olabilir. Ancak bir ceza davası ya da bir hukuk davasında varılan herhangi bir hüküm, ergin olmayanların çıkarlarının tersini gerektirdiği durumlarla evlilik anlaşmazlıkları ya da çocukların vesayeti konuları dışında, açık verilir.

2. Kendisine bir suç yüklenen herkes yasaya göre suçluluğu kanıtlanana kadar suçsuz sayılma hakkına sahiptir.²⁹

3. Aleyhine bir suça hükmedilirken herkesin tam bir eşitlikle, en azından;

- a) Hakkındaki savın niteliği ve gerekçesi konusunda hemen anladığı bir dilde ve ayrıntılı olarak bilgi edinmek;
- b) Savunmasını hazırlaması için ve seçtiği bir avukatla ilişki kurmak üzere yeterli zaman³⁰ ve kolaylığa sahip olmak.³¹

²⁷ Bkz.: İHEB-10. İHAS-6/1.

²⁸ **Adil Muhakeme Hakkı**, uluslararası belgelerde ortaya konulmuş adil yargılama ile ilgili bütün usul ve diğer güvenceleri içermekle birlikte, kapsam olarak daha geniştir. Bu hak, uluslararası standartlara uygun olmak koşuluyla, ulusal ve uluslararası usul güvencelerin yerine getirmesine karşın, yine de adil muhakeme ölçütlerini karşılamayabilir... Adil muhakeme hakkı, adil yargılama kavramının merkezinde yer alır. Herkes adil muhakeme hakkına sahiptir. Bkz.: *Adil Yargılama Hakkı*, s. 171.

Ceza davalarında adil muhakeme hakkı, suçsuzluk karinesi, yersiz gecikme olmadan yargılama hakkı, savunma hazırlama hakkı, kişinin kendisini bizzat ya da avukatı aracılığıyla savunma hakkı, tanık dinletme ve sorgulama hakkı ve geriye yürürlü ceza yasalarından korunma hakkı gibi, bir dizi hakla somutlaşır. Bununla birlikte yargılamanın yürütülmesini düzenleyen uluslararası belgeler, özel olarak sayılan bu hakların 'asgari' güvenceler olduğunu belirtmektedir. Bu güvencelerin yerine getirilmesi her olayda ve her koşulda muhakemenin adil olmasını sağlamaz. Adil yargılama hakkı bu tek tek güvencelerin toplamından daha geniştir ve yargılamanın bütününe dayanır. Bkz.: *Adil Yargılama Hakkı*, s. 172.

²⁹ Bkz.: İHAS-6/2. İlkeler Bütünü-36/1.

³⁰ Savunma hazırlamak için **yeterli zaman**, yargılamanın niteliğine (örneğin ilk soruşturma, son soruşturma ya da temyiz aşaması gibi) ve her davanın somut koşullarına bağlıdır. Davanın karmaşıklığı, sanığın ve avukatın delillere ulaşması ve ulusal mevzuatta saptanmış zaman sınırı gibi etkenler de burada yer alır. Savunma hazırlamak için yeterli zamanın sağlanması hakkı, **makul sürede yargılama** hakkıyla dengelenebilir. Eğer bir sanık, savunma hazırlamak için izin verilen zamanın (avukatıyla görüşmek ve belgeleri incelemek dahil) yetersiz olduğuna inanıyorsa, içtihatlardan açıkça anlaşılacağı gibi, savunma hazırlamak için zamanın yetersiz olduğu gerekçesiyle yargılamanın ertelenmesini talep etmelidir. (Douglas, Gentles ve Kerr v. Jamaika, 19 Ekim 1993, İHK'nin Raporu vol.II, (A/49/40?, 1994; Sawyers ve Mc. Lean v. Jamaika, (226/1987 ve 256/1987), 11 Nisan 1991, İHK'nin Raporu, (A/46/40), 1991) İnsan Hakları Komitesi, bir cinayet davasında önceki avukatın yerine atanan yeni bir avukata, sanıkla görüşmesi ve savunma hazırlaması

- c) Gereğinden çok gecikmeksizin yargılanmak;
- d) Hazır bulunduğu bir duruşmada yargılanmak ve kendisinin doğrudan ya da seçtiği yasal yardımcı ile savunmak, yasal yardımcısı yoksa buna hakkı olduğunu öğrenmek, adaletin çıkarları gerektirdiğinde kendisine verilmiş yasal yardımcıdan yararlanmak ve bu yardım için ödeme gücü yoksa bu yardımcıdan ücretsiz yararlanmak;
- e) Aleyhindeki tanıkları sorgulamak ya da sorgulatmak ve aleyhindeki tanıklarla aynı koşullarda kendi tanıklarının hazır bulunmasını ve sorgulamasını sağlamak;
- f) Mahkemede konuşulan dili konuşup anlayamadığı durumda bir çevirmenin ücretsiz yardımından yararlanmak;
- g) Kendi aleyhine tanıklık etmeye ya da suçluluğunu itirafa zorlanmamak;³²

güvencelerine hakkı vardır.

4. Ergin olmayan kişiler söz konusu olduğunda, yargılama, onların yaşlarını göz önüne alarak topluma yeniden kazandırılmalarını sağlayacak biçimde olur.

5. Bir suçtan hüküm giyen herkes, mahkumiyetinin ve hükmün yasalar uyarınca daha yüksek bir mahkeme tarafından incelenmesi hakkına sahiptir.

6. Kesin bir kararla bir suçtan hüküm giymekle birlikte, sonradan mahkumiyeti bozulduğunda ya da yeni ya da daha sonra ortaya çıkan bulgularla adaletin yanlış yargıya vardığı kesin olarak anlaşıldığı için temize çıktığında böyle bir mahkumiyet sonucu cezalandırılmaktan ötürü zarar görmüş olan kimsenin, bilinmeyen bulguların zamanında açıklanmamış olmasının tümü ile ya da bir bölümü ile kendisinden doğduğu kanıtlanmadıkça yasaya göre zararı giderilir.³³

7. Hiç kimse, ülkenin hukuk ve ceza işlemleri uyarınca sonuç olarak hüküm giymiş ya da aklanmış olduğu bir suçtan ötürü yeniden yargılanıp cezalandırılmaz.

için dört saatlik süre tanınmasını, davaya hazırlanmak için yetersiz bir zaman olarak görmüştür. (Smith v. Jamaika, (282/1988) 31 Mart 1993, UN Doc. CCPR/C/47/D/282/1988) Komite ayrıca, yeni atanmış bir avukatın duruşma başlamadan önce sanıkla sadece on dakika görüştüğü ve eski avukatın önceki duruşmaların çoğuna katılmadığı bir davada KİSHUS'un 14/3. Maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmıştır. [Reid v. Jamaika, (355/1989), 8 Temmuz 1994, UN Doc. CCPR/C/51/D/355/1989]. Bkz.: *Adil Yargılanma Hakkı*, s. 118.

³¹ Bkz.: İHAS-6/3 (b)

³² Bkz.: İlkeler Bütünü İlke 21/2. İnsan Hakları Komitesine göre KİSHUS'un 14/3(g) maddesinin, hiç kimse kendi aleyhinde tanıklığa ya da suçu itirafa zorlanmaz, şeklindeki hükmü, araştırmayı yapan yetkililerin sanıktan bir ikrar almak amacıyla doğrudan ya da dolaylı olarak fiziksel veya psikolojik baskı uygulanmaması olarak anlaşılmalıdır. Bir sanıktan ikrar almak amacıyla Sözleşme'nin 7. Maddesine aykırı bir biçimde davranmak ise öncelikle kabul edilemez. Bkz.: *Adil Yargılanma Hakkı*, s. 126.

³³ Bkz.: İHAS Ek 7 Nolu Prot. m. 3.

Madde–15. 1. Hiç kimse, işlendiği sırada ulusal ya da uluslararası hukuka göre suç oluşturmayan bir eylem ya da kusurdan ötürü suçlanamaz. Bir suç eylemine, işlendiği sırada uygulanabilecek cezadan daha ağır bir ceza verilemez. Suçun işlenmesinden sonra yasada daha hafif bir ceza verilmesi öngörülmüşse, suçlu bundan yararlanır.

2. Bu maddenin hiçbir hükmü, bir kimsenin işlendiği sırada uluslar topluluğu tarafından tanınmış genel hukuk ilkelerine göre suç oluşturan herhangi bir eylem ya da kusurundan ötürü yargılanıp cezalandırılmasını önlemez.

Madde–16. Herkes, her yerde hukuksal bir kişilik olarak tanınma hakkına sahiptir.

Madde–17. 1. Hiç kimsenin özel yaşantısına, ailesine, konutuna ya da haberleşmesine keyfi ya da kanunsuz olarak dokunulamaz; hiç kimsenin onuruna ya da toplumda sahip olduğu onur ve şöhretine yasal olmayan müdahalede bulunulamaz.

2. Herkesin, bu gibi karışmalara ya da saldırılara karşı yasalarca korunmasını isteme hakkı vardır.

Madde–18. 1. Herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahiptir. Bu hak, herkesin istediği dine ya da inanca sahip olması ya da bunları benimsemesi özgürlüğünü ve herkesin ister tek tek, isterse başkaları ile birlikte toplu olarak, kendi din ya da inancını, tapınma, uyma, uygulama ya da öğretme bakımından, açık ya da kapalı biçimde ortaya koyma özgürlüğünü de içerir.

2. Hiç kimse, kendi seçtiği bir din ya da inanca sahip olma ya da bunu kabul etme özgürlüğünü zedeleyecek bir baskıyla karşı karşıya bırakılamaz.

3. Bir kimsenin kendi dinini veya inançlarını ortaya koyma özgürlüğüne ancak yasalarda gösterilen ve kamu güvenliğini, düzenini, sağlığını, ahlakını ya da başkalarının temel hak ve özgürlüklerini korumak için gerekli kısıtlamalar getirilebilir.

4. Bu Sözleşmeye taraf olan devletler, ana-babaların ve -bazı durumlarda- yasalarda saptanmış vasilerin, çocuklarına kendi inançlarına uygun bir dinsel ahlaksal eğitim verme özgürlüklerine saygı göstermekle yükümlüdür.

Madde–19. 1. Herkes, kimse karışmaksızın istediği düşünceyi savunma hakkına sahiptir.

2. Herkesin, düşündüklerini anlatım özgürlüğü vardır. Bu hak herkesin, hiçbir sınır tanımaksızın, her çeşit bilgiyi ve fikri, sözlü, yazılı ya da basılı biçimde, sanat eserleri biçiminde ya da kendi seçeceği herhangi bir başka biçimde araştırma, edinme ve iletme özgürlüğünü de içine alır.

3. Bu maddenin 2. Fıkrasında öngörülen hakların kullanılması, özel bazı görev ve sorumlulukları da beraberinde getirir. Dolayısıyla bazı sınırlamalar da konulabilir; ancak bu sınırlamaların yasalarda öngörülmüş olan;

a) Başkalarının haklarına ve toplumda sahip oldukları şöhrete saygı bakımından;

b) Ulusal güvenliğin, kamu düzeninin ya da kamu sağlığı ve ahlakının korunması bakımından gerekli olması zorunludur.

Madde–20. 1. Her türlü savaş propagandası yasayla yasaklanır.

2. Ayrımcılığa, düşmanlık ve şiddete yol açan ulus, ırk ya da din karşıtlığı yasayla yasaklanır.

Madde–21. Herkese, barışçı toplanma hakkı tanınır. Bu hakkın kullanılmasına, demokratik bir toplumda ulusal güvenlik ya da kamu güvenliği, kamu düzeni, kamu sağlığı ve genel ahlakın ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması bakımından gerekli olan ve yasayla belirlenenler dışında hiçbir kısıtlama konamaz.

Madde–22. 1. Herkes başkalarıyla birlikte dernek kurma hak ve özgürlüğüne sahiptir. Bu hak, herkesin çıkarlarını korumak için sendika kurma ve sendikaya üye olma hakkını da içerir.

2. Bu hakkın kullanılmasına, demokratik bir toplumda ulusal güvenlik ya da kamu güvenliği, kamu düzeni, kamu sağlığı ve genel ahlakın ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması bakımından gerekli olan ve yasayla belirlenenler dışında hiçbir kısıtlama konulamaz. Bu madde, silahlı kuvvetler ve güvenlik güçleri üyelerinin bu hakkı kullanmalarına yasal kısıtlamalar konmasını engellemez.

3. Bu maddenin hiçbir hükmü, Dernek Kurma Özgürlüğü ve Örgütlenme Hakkının korunmasına ilişkin ve 1948 tarihli Uluslararası Çalışma Örgütü Sözleşmesine Taraf Devletlere bu Sözleşmede öngörülen güvenceleri zedeleyecek yasal önlemler alma ya da yasaları bu güvenceleri zedeleyecek biçimde uygulama yetkisi vermez.

Madde–23. 1. Aile toplumun doğal ve temel birimidir. Ailenin, toplum ve devlet tarafından korunma hakkı vardır.

2. Evlenme çağındaki erkeklerle kadınların evlenme ve aile kurma hakları tanınır.

3. İstekli eşlerin özgür ve tam oluru olmadan hiçbir evlilik bağı kurulamaz.

4. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, eşlerin evlenirken, evlilik sırasında ve evliliğin bozulmasında hak ve sorumluluklarının eşitliğini güvenceye bağlayacak uygun önlemler alır.

Madde–24. 1. Her çocuğun; ırk, renk, cinsiyet, dil, din, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet ya da doğuşça herhangi bir ayırım yapılmaksızın ailesi, toplum ve devlet tarafından erginleşmemiş konumunda olmanın gerektirdiği koruma önlemlerine hakkı vardır.

2. Her çocuk doğumundan hemen sonra kütüğe geçirilir ve bir ad taşır.

3. Her çocuğun bir uyrukluk edinme hakkı vardır.

Madde–25. Her yurttaş, 2. maddede belirtilen ayrımlar ve haksız kısıtlamalar yapılmaksızın,

a) Doğrudan doğruya ya da özgürce seçilmiş temsilciler aracılığıyla kamu yönetimine katılma,

- b) Genel ve eşit oya dayalı ve seçmenlerin özgür isteminin yansımaları sağlayacak biçimde gizli oyla yapılan gerçek ve dönemsel seçimlerde oy verme ve seçilme,
- c) Genel eşitlik koşullarına göre ülkesinin kamu hizmetlerine girme,

hak ve fırsatına sahiptir.

Madde–26. Herkes, yasa önünde eşittir ve ayırım gözetilmeksizin yasa tarafından eşit olarak korunma hakkına sahiptir. Bu konuda, yasa herhangi bir ayırım yapılmasını yasaklar ve herkesin, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka bir görüş, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet ya da doğuşça herhangi bir ayrıma karşı eşit ve etkin biçimde korunmasını güvenceye bağlar.

Madde–27. Etnik ve dinsel azınlıklarla dil azınlıklarının bulunduğu devletlerde bu azınlıklardan olan kişilerin, gruplarındaki öteki üyelerle birlikte topluluk olarak kendi kültürlerinden yararlanmak, kendi dinlerini açıklamak ve uygulamak ya da kendi dillerini kullanmak hakları yadsınmaz.

BÖLÜM IV

Madde–28. 1. (Bu Sözleşmede bundan böyle Komite olarak anılacak olan) bir İnsan Hakları Komitesi kurulur. Bu Komite, onsekiz üyeden oluşur ve aşağıda öngörülen görevleri yerine getirir.

2. Komite, hukuk deneyimi olan kimselerin katılmasındaki yarar göz önünde bulundurularak bu Sözleşmeye Taraf Devletlerin, ahlak nitelikleri yüksek ve insan hakları alanında yetki ve yeterliğiyle tanınmış uyruklarından oluşur.

Madde–29. 1. Komite üyeleri 28. maddede belirtilen nitelikleri taşıyan ve bu Sözleşmeye Taraf Devletlerce bu amaçla aday gösterilen kişiler listesinden gizli oyla seçilir.

2. Bu Sözleşmeye taraf her devlet, en çok iki aday gösterir. Bu kişiler, aday gösteren devletin uyruklarıdır.

3. Aynı kişi yeniden aday gösterilebilir.

Madde–30. 1. İlk seçim, bu Sözleşmenin yürürlüğe giriş tarihinden sonraki altı ayı geçmemek üzere yapılır.

2. 34. madde uyarınca duyurulan bir boş üyeliğin doldurulması için yapılacak seçimler dışında, her seçim tarihinden en az dört ay önce, BM Genel Sekreteri, bu Sözleşmeye Taraf Devletlere Komite üyeliği için gösterecekleri adayları üç ay içinde bildirmelerini isteyen bir yazılı çağrıda bulunur.

3. BM Genel Sekreteri böylesine gösterilen tüm adayların, kendilerini aday gösteren Taraf Devletleri de belirterek alfabetik bir listesini hazırlar ve bu listeyi, her seçim tarihinden en geç bir ay öncesine kadar bu Sözleşmeye Taraf Devletlere sunar.

4. Komite üyelerinin seçimi, bu Sözleşmeye Taraf Devletlerin BM Genel Sekreterinin çağrısıyla BM Merkezinde yapacakları bir toplantıda olur. Bu Sözleşmeye

Taraf Devletlerden üçte ikisinin yeter sayısı oluşturacakları bu toplantıda, hazır bulunan ve oy veren taraf devlet temsilcilerinden en çok oyu alan ve salt çoğunluğu sağlayan adaylar Komiteye seçilmiş olur.

Not: Sonraki maddeler, devletlerarası usulî hükümlerle ilgili olduğundan alınılmamıştır.

EK PROTOKOL

Bu Sözleşmeye taraf olan devletler:

Medenî ve Sosyal Haklar Sözleşmesinin amaçlarının gerçekleştirilmesinde ve hükümlerinin uygulanmasında bir adım daha atmak üzere, Sözleşmenin IV. Bölümünde kurulması öngörülen İnsan Hakları Komitesi'ni, Sözleşmede ortaya konulan hakların herhangi birinin çiğnenmesinin kurbanı olduğunu iddia eden bireylerin gönderecekleri dilekçeleri, bu Protokolde öngörüldüğü biçimde kabul etmek ve incelemekle yetkili kılmanın uygun olacağını düşünerek,

Aşağıdaki noktalar üzerinde anlaşmışlardır:

Madde-1. Sözleşmeye Taraf Devletlerden biri bu Protokole taraf olduğu zaman, kendi yargı yetkisine bağlı olup da Sözleşmede ortaya konulan haklardan herhangi birinin taraf devlet tarafından çiğnenmesinin kurbanı olduğu iddiasında bulunan bireylerin dilekçelerini Komitenin kabul etmeye ve incelemeye yetkili olduğunu kabul eder. Sözleşmeye taraf olup da Protokole taraf olmayan bir devleti ilgilendiren dilekçeler Komite'ce kabul edilmez.

Madde-2. Madde hükümlerine bağlı olarak, Sözleşmede sayılan haklardan herhangi birinin çiğnenmiş olduğunu ileri süren ve başvurabilecek bütün iç hukuk yollarını tüketmiş olan bireyler, durumlarının incelenmesi için Komiteye yazılı bir dilekçe sunabilirler.

Madde-3. Bu Protokol uyarınca Komite imzasız dilekçeleri, dilekçe verme hakkının kötüye kullanılması anlamına geldiğine inandığı dilekçeleri ya da Sözleşme hükümleri ile bağdaşmadığına inandığı dilekçeleri kabul etmez.

Madde-4. 1. Komite, 3. madde hükümlerine bağlı olarak, bu Protokole göre kendisine sunulan herhangi bir duyuruyu, bu Protokole taraf olan ve Sözleşmenin herhangi bir hükmünü çiğnediği ileri sürülen devletin dikkatine sunar.

2. Duyuruyu alan devlet, altı ay içinde konuyu açığa kavuşturan ve –varsa- uyguladığı yargı yolunu belirten yazılı açıklamasını ya da bildirimini Komiteye sunar.

Madde-5. 1. Komite, bu Protokole göre aldığı duyuruları, bireyin ve ilgili taraf devletin sağladığı tüm yazılı bilgilerin ışığında inceler.

2. Komite, bir bireyden aldığı herhangi bir duyuruyu,

a) Aynı konunun uluslararası bir başka araştırma ve çözüm işlemine göre incelenmediği,

b) Bireyin başvurabileceği tüm iç yargı yollarını tüketmiş olduğu,

kesinleşmedikçe incelemez. Yargı yollarını uygulamanın makul süreyi aşacak ölçüde geciktirildiği durumlarda bu bir kural değildir.

3. Komite, bu Protokole göre aldığı duyuruları incelerken kapalı toplantı yapar.

4. Komite, ilgili taraf devlete ve bireye görüşlerini bildirir.

Madde-6. Komite, Sözleşmenin 45. maddesine göre sunacağı yıllık raporuna bu Protokol uyarınca yürüttüğü etkinliklerin bir özetini ekler.

Madde-7. BM Genel kurulunca Sömürge Ülke ve Halklarına Bağımsızlık Tanıma Bildirgesine ilişkin olarak 14 Aralık 1960'da kabul edilen 1514 (XV) sayılı kararın amaçları gerçekleşene kadar bu Protokolün hükümleri, BM Antlaşmasıyla BM ve uzmanlık kuruluşlarının gözetiminde yapılan öteki uluslararası sözleşmeler ve belgelerde bu halklara tanınmış olan dilekçe hakkını hiçbir biçimde sınırlayamaz.

Not: Protokolün bundan sonraki maddeleri, devletlerin Sözleşmeye ve Protokole katılması için gerekli prosedür ile ilgili olduğundan aktarılmamıştır.

EKONOMİK, SOSYAL VE KÜLTÜREL HAKLARA İLİŞKİN ULUSLARARASI SÖZLEŞME (ESKUS)(*)

Bu Sözleşmeye Taraf Devletler,

BM Antlaşmasında ilan edilen ilkeler uyarınca insanlık ailesinin tüm üyelerinin niteliğinde bulunan onurunu ve eşit ve ayrılmaz haklarını tanınmanın dünyada özgürlük, adalet ve barışın temeli olduğunu göz önünde bulundurarak,

Bu hakların insan kişiliğinin niteliğindeki onurdan kaynaklandığını bilerek,

İnsan Hakları Evrensel bildirgesi uyarınca korkudan ve yokluktan arınmış özgür insan ülküsüne, ancak kişisel ve siyasal hakların yanı sıra, herkesin ekonomik, toplumsal ve kültürel haklardan yararlanabileceği koşullar yaratıldığında ulaşılabileceğinin bilincinde olarak,

BM Antlaşmasına göre devletlerin insan hak ve özgürlüklerine karşı evrensel saygıyı geliştirme yükümlülüğü üstlendiklerini dikkate alarak,

Başkalarına ve üyesi olduğu topluluğa karşı ödevleri olan bireyin, bu Sözleşmede tanınan hakların geliştirilip gözetilmesi yolunda çaba gösterme sorumluluğu bulunduğunu kavrayarak,

Aşağıdaki hükümlerde uzlaşmıştır.³⁴

BÖLÜM I

Madde-1. 1. Tüm halkların kendi kaderlerini belirleme hakları vardır. Bu haktan ötürü, siyasal statülerini özgürce saptayarak ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişmelerini özgürce gözetebilirler.

2. Tüm halklar, karşılıklı yarar ilkesine dayalı uluslararası ekonomik işbirliği ve uluslararası hukuktan doğan herhangi bir yükümlülüğü zedelemeksizin kendi doğal zenginlik ve kaynaklarını, kendi amaçları için özgürce kullanabilir. Bir halk, hiçbir koşulda kendi geçim kaynaklarından yoksun bırakılamaz.

3. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, kendini yönetmeyen ve vesayet altında bulunan ülkelerin yönetiminden sorumlu olanlar da dahil, halkların kendi kaderlerini belirleme hakkının gerçekleşmesini özendirir ve BM Antlaşmasının hükümleri uyarınca bu hakka saygı gösterirler.

BÖLÜM II

Madde-2. 1. Bu Sözleşmeye taraf her devlet kaynaklarının var gücüyle tek tek ve özellikle ekonomik ve teknik uluslararası yardım ve işbirliğiyle bu Sözleşmede tanınan hakların giderek tam anlamıyla ve özellikle yasal önlemlerin benimsenmesi

(*) Bu Sözleşme Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 16.12.1966 tarihli ve 2200 A (XXI) sayılı kararıyla kabul edilmiş ve imzaya, onaya ve katılmaya açılmıştır. 3.1.1976'da yürürlüğe konan Sözleşmeyi Türkiye 15.08.2000 tarihinde imzalamış; ancak henüz onaylamamıştır.

³⁴ Sözleşme Metni için Bkz.: Muzaffer SENCER, a.g.e.

de dahil tüm uygun yollarla gerçekleşmesini sağlama amacıyla girişimlerde bulunmayı üstlenir.

2. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, bu Sözleşmede öne sürülen hakların ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka bir görüş, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğuş ya da başka bir statü gibi herhangi bir ayırım gözetmeksizin uygulanacağını güvenceye bağlamayı üstlenir.

3. Gelişmekte olan ülkeler, insan haklarına ve ulusal ekonomilerine gereken özeni göstererek bu Sözleşmede tanınan ekonomik hakları kendi uyruğunda olmayanlara ne ölçüde sağlayacağını belirleyebilir.

Madde-3. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, bu Sözleşmede öne sürülen tüm ekonomik, toplumsal ve kültürel haklardan erkeklerle kadınların eşit olarak yararlanma hakkını tanır.

Madde-4. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, bu Sözleşme uyarınca devlet tarafından sağlanan haklardan yararlanma konusunda devletin bu haklara ancak özüyle bağdaşır olmak ve demokratik bir toplumda genel gönenci yükseltmek üzere yasayla belirlenen sınırlamalar getirebileceğini kabul eder.

Madde-5. 1. Bu Sözleşmenin hiçbir hükmü, herhangi bir devlet, grup ya da kişiye, burada tanınan hak ve özgürlüklerden herhangi birini ortadan kaldırmayı yada Sözleşmede öngörülenden daha kapsamlı olarak sınırlamayı amaçlayan herhangi bir eylem ya da edimde bulunma hakkını verir biçimde yorumlanamaz.

2. Bu Sözleşmenin kimi hakları tanımadığı ya da daha sınırlı bir ölçüde tanıdığı gerekçesiyle herhangi bir ülkede yasalar, sözleşmeler, düzenlemeler ve törelerle tanınmış ya da yürürlükte olan temel insan haklarından herhangi biri kısıtlama ya da aykırı davranış söz konusu olamaz.

BÖLÜM III

Madde-6. 1. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, herkesin özgürce seçtiği ya da benimsediği bir işte çalışarak yaşamını kazanma fırsatına sahip olma hakkını içeren çalışma hakkını tanır ve bu hakkı korumak için uygun girişimlerde bulunur.

2. Bu Sözleşmeye taraf bir devletin bu hakkın tam olarak gerçekleşmesi amacıyla yapacağı girişimler; bireye temel siyasal ve ekonomik özgürlükleri sağlayacak koşullar altında kararlı ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişmeyi ve tam ve verimli bir çalışmayı gerçekleştirmek üzere politikalar ve tekniklerle mesleksel ve teknik yönlendirme ve yetiştirme programları uygulamasını da içerir.

Madde-7. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, özellikle;

a) Tüm işçilere, en azından;

– Adil bir ücretle herhangi bir ayırım gözetmeksizin, özellikle kadınların erkeklerden daha düşük olmayan bir iş koşulunda eşit işe eşit ücret ilkesiyle çalıştırılmalarını güvenceye bağlayacak biçimde, eşdeğerde işler için eşit ücretlendirme;

– Bu Sözleşmenin hükümlerine uygun olarak kendileri ve aileleri için insanca bir yaşam düzeyi;

sağlayacak bir ücret düzeni;

b) Güvenli ve sağlıklı çalışma koşulları;

c) Herkese kıdem ve yeterlik dışında hiçbir koşula bağlı olmaksızın işinde uygun bir düzeye yükselmek üzere eşit ilerleme fırsatı;

d) Dinlenme, boş zaman ve makul çalışma süresi ve ücretli dönemsel tatillerle resmi tatillerde ücret verilmesini;

sağlayacak adil ve elverişli çalışma koşullarından herkesin yararlanma hakkını tanır.

Madde-8. 1. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler;

a) Herkese ekonomik ve toplumsal çıkarlarının korunup geliştirilmesi için sendika kurma ve ancak ilgili örgütün kurallarına bağlı olmak koşuluyla istediği sendikaya üye olma hakkını ve bu hakkın kullanılmasında demokratik bir toplumda ulusal güvenlik ya da kamu düzeni ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması bakımından zorunlu bulunan ve ancak yasayla konulmuş olanlar dışında bir kısıtlama uygulamamayı;

b) Sendikaların, ulusal federasyon ya da konfederasyonlar kurma ve konfederasyonların uluslararası sendika örgütleri oluşturma ya da bu örgütlere katılma hakkını;

c) Sendikaların, demokratik bir toplumda ulusal güvenlik ya da kamu düzeni ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması bakımından zorunlu bulunan ve ancak yasayla konulmuş olanlar dışında başka sınırlamalara bağlı olmaksızın özgürce çalışma hakkını;

d) İlgili ülkenin yasalarına uygun olarak kullanılmak koşuluyla grev hakkını sağlamayı;

üstlenir.

2. Bu madde, silahlı kuvvetler ve güvenlik güçleri üyeleriyle devlet görevlilerinin bu hakları kullanmalarına yasal sınırlamalar koymaya engel değildir.

3. Bu maddenin hiçbir hükmü, Dernek kurma Özgürlüğü ve Örgütlenme Hakkının Korunmasına İlişkin ve 1948 tarihli Uluslararası Çalışma Örgütü Sözleşmesine Taraf Devletlere, bu Sözleşmede öngörülen güvenceleri zedeleyecek yasal önlemler alma ya da yasaları bu güvenceleri zedeleyecek biçimde uygulama yetkisi vermez.

Madde-9. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, herkese sosyal sigorta dahil, toplumsal güvenlik hakkı tanır.

Madde-10. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler,

1. Toplumun doğal ve temel birimi olan aileye, özellikle kuruluşunda ve bağımlı çocukların bakım ve eğitiminden sorumlu olduğu durumda en geniş olanaklı koruma ve yardım sağlamayı, evliliğin istekli eşlerin özgür oluruyla kurulmasını;

2. Annenin doğumdan önce ve sonra makul bir süre özel olarak korunmasını ve bu dönemlerde çalışan anneye ücretli izin ya da yeterli toplumsal güvenlik yardımını kapsayan izin olanağı sağlamayı;

3. Tüm çocuklar ve gençler için, ana babaları ya da başka koşulları nedeniyle ayırım gözetilmeksizin, özel koruma ve yardım önlemlerinin alınmasını, çocuk ve gençlerin ekonomik ve toplumsal sömürüden korunmasını, ahlak ya da sağlıklarına zararlı, yaşamları için tehlikeli ya da normal gelişmelerini önleyecek işlerde çalışmalarının yasayla ceza yaptırımına bağlanmasını, aynı zamanda saptanacak bir yaş sınırının altında ücretli çocuk emeği kullanmanın yasayla engellenip cezalandırılması gerektiğini, kabul eder.

Madde-11. 1. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, herkese, kendisi ve ailesi için beslenme, giyim ve konut dahil, yeterli bir yaşam düzeyi ve yaşama koşullarını sürekli olarak geliştirme hakkı tanır. Taraf Devletler, özgür isteğe dayalı uluslararası işbirliğinin bu alandaki temel önemini tanıyarak bu hakkın gerçekleşmesini sağlama yolunda gerekli girişimlerde bulunur.

2. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, herkesin açıktan arındırılma temel hakkını tanıyarak tek tek ve uluslararası işbirliği yoluyla önlemler alır. Bu önlemler:

a) Teknik ve bilimsel bilgiden tam yararlanarak, beslenme ilkeleri bilgisini yaygınlaştırarak ve doğal kaynakların en etkin biçimde geliştirilip kullanılmasını sağlamak üzere tarım sistemini geliştirip iyileştirerek besin üretim, koruma ve dağıtım yöntemlerini geliştirmek için;

b) Gerek dıştan besin alan, gerekse dışa besin satan ülkelerin sorunları göz önüne alınarak, dünya besin stoklarının gereksinmeye göre dengeli dağılımını sağlamak için,

gerekli özel programları da kapsar.

Madde-12. 1. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, herkesin erişilebilir en yüksek bedensel ve ruhsal sağlık standardından yararlanma hakkını tanır.

2. Bu Sözleşmeye Taraf Devletlerce bu hakkı tam olarak gerçekleştirmek üzere yapılacak girişimler:

a) Ölü doğum oranı ve çocuk ölümlerinin azaltılması ve çocuğun sağlıklı gelişmesi için önlemler alınması,

b) Çevre ve endüstri sağlığının her bakımdan iyileştirilmesi,

c) Salgın ve yöresel hastalıklarla, meslek hastalıkları ve öteki hastalıkların önlenmesi, sağaltımı ve denetlenmesi,

d) Hastalık durumunda herkese tıbbi hizmet ve bakım sağlayacak koşulların yaratılması için gerekli olan önlemleri içerir.

Madde-13. 1. Bu Sözleşmeye taraf olan devletler, herkesin eğitim görme hakkına sahip olduğunu kabul ederler. Eğitimin, kişiliğin ve onur duygusunun tam olarak gelişmesine yönelik olacağını ve insan hakları ile temel özgürlüklerine saygıyı güçlendireceğini kabul ederler. Taraf Devletler eğitimin, herkesin özgür bir toplu-

mun çalışmalarına özgürce katılmasını sağlayacağını, bütün uluslar ve bütün ırksal, etnik ve dinsel gruplar arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu geliştireceğini; barışın korunması için Birleşmiş Milletlerin giriştiği çalışmaları ileriye götüreceğini kabul ederler.

2. Bu Sözleşmeye taraf olan devletler, bu hakkın tam olarak gerçekleştirilmesi amacı ile:

a) İlköğretimin herkes için zorunlu ve parasız olacağını;

b) Teknik ve meslekî eğitim de kapsam içine girmek üzere, orta öğretimin çeşitli biçimlerinin, bunun sağlanması için de, özellikle parasız eğitimin zamanla geliştirilmesi yoluyla ve diğer imkanlarla, herkes için açık ve ulaşılabilir olacağını,

c) Yüksek Öğretimin de, eldeki tüm olanaklarla ve özellikle parasız eğitimin zamanla geliştirilmesi yoluyla, herkesin yeteneğine göre, herkes için, aynı biçimde ulaşılabilir olacağını,

d) İlköğretim görmemiş ya da ilköğretim döneminin tümünü tamamlamamış olanlar için temel eğitimin elden geldiğince özendirileceği ve yoğunlaştırılacağını,

e) Her düzeyde okullar sistemi politikasının aktif biçimde yürütüleceğini, yeterli bir burs sisteminin yerleştirileceğini ve öğretim kadrosunun somut koşullarının sürekli olarak geliştirileceğini kabul ederler.

3. Bu Sözleşmeye taraf olan devletler, ana-babaların ya da bazı durumlarda yasal yoldan atanmış velilerin çocukları için, kamu makamlarınca kurulmuş okulların dışında, devletin koyduğu ya da onayladığı asgari eğitimin standartlarına uygun okullar seçme özgürlüğüne ve çocukların kendi inançlarına uygun dinsel ve ahlaksal eğitim verme serbestliklerine saygı göstermekle yükümlüdürler.

4. Bu maddenin hiçbir hükmü bireylerin ve organların eğitim kurumları kurma ve yönetme özgürlüklerini kısıtlayacak şekilde yorumlanamaz; bu özgürlük daima bu maddenin 1. Fıkrasında ortaya konmuş olan ilkelere uyulmasına ve böyle kurumlarda verilen eğitimin devlet tarafından ortaya konabilecek en az ölçütlere uygun olması gereğine bağlıdır.

Madde-14. Bu Sözleşmeye taraf her devlet, taraf olduğu sırada, ana ülkesi ya da yargı yetkisi içinde bulunan öteki ülkelerde ücretsiz ve zorunlu ilköğretim verme gücünde değilse, herkes için ücretsiz ve zorunlu eğitim ilkesinin –belirtilecek makul bir süre içinde– giderek uygulanmasına ilişkin ayrıntılı bir eylem planı iki yıl içinde benimsemeyi üstlenir.

Madde-15. 1. Bu Sözleşmeye taraf olan devletler, herkesin;

a) Kültürel yaşama katılma hakkına,

b) Bilimsel ilerlemelerin ve bunun uygulamalarının sağladığı yararlardan faydalanma hakkına,

c) Kendisinin yarattığı herhangi bir bilimsel, edebi ya da sanatsal üründen doğan maddî ve manevî yararların korunması hakkına sahip olduğunu kabul ederler.

2. Bu Sözleşmeye taraf olan devletlerin, bu hakkın tam olarak kullanılmasını sağlama yönünden alacakları önlemler arasında bilim ve kültürün korunması, geliştirilmesi ve yayılması için gerekli olan önlemler de yer alacaktır.

3. Bu Sözleşmeye taraf olan devletler, bilimsel araştırma ve yaratıcı çalışmalar bakımından vazgeçilmez olan özgürlüklere saygı göstermekle yükümlüdürler.

4. Bu Sözleşmeye taraf olan devletler, bilimsel ve kültürel alanda uluslararası ilişki ve işbirliğinin özendirilmesinden ve geliştirilmesinden doğacak yararları kabul ederler.

Not: Sonraki maddeler, Katılımcı Devletlere yükümlülükler yükleyen usulî hükümleri içerdiğinden alıntılanmamıştır.

**İŞKENCEYE VE DİĞER ZALİMCE, İNSANLIK DIŞI YA DA
ONURKIRICI DAVRANIŞ YA DA CEZAYA KARŞI SÖZLEŞME
(İKAS)^(*)**

Bu Sözleşmeye Taraf Devletler,

BM Antlaşmasında ilan edilen ilkeler uyarınca insanlık ailesinin tüm üyelerinin eşit ve ayrılmaz haklarını tanımının dünyada özgürlük, adalet ve barışın temeli olduğu anlayışından yola çıkarak,

Bu hakların insan kişiliğinin niteliğinde bulunan onurdan kaynaklandığına inanarak,

BM antlaşmasına Taraf Devletlerin, özellikle Antlaşmanın 55. maddesi uyarınca insan haklarının ve temel özgürlüklerin saygı görecik gözetilmesini geliştirme yükümlülüğü üstlendiklerini göz önüne alarak,

Kimsenin işkenceye ya da zalimce, insanlık dışı ya da onur kırıcı bir davranış ya da cezaya uğrayamayacağını hükme bağlayan İnsan hakları Evrensel Bildirgesinin 5. maddesiyle Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesinin 7. maddesini anımsayarak,

Aynı zamanda 9 Aralık 1975 tarihinde Genel Kurulca kabul edilmiş olan Bildirgeyi de göz önünde bulundurarak,³⁵

Tüm dünyada işkence ve öteki zalimce, insanlık dışı ya da onur kırıcı davranış ya da cezaya karşı daha etkin bir savaş vermek isteyerek,

Aşağıdaki hükümlerde anlaşmışlardır:

BÖLÜM I

Madde-1. 1. Bu Sözleşmenin amaçları bakımından, “işkence” terimi, bir kimseye kendisinden ya da üçüncü bir kişiden bir bilgi ya da bir itiraf sağlamak, kendisinin ya da üçüncü bir kişinin işlediği ya da işlediğinden kuşku duyulan bir eylemden ötürü onu cezalandırmak, kendisine ya da üçüncü bir kişiye gözdağı vermek ya da onları zorlamak amacıyla ya da herhangi bir ayrımcılığa dayalı bir nedenle bir resmi görevli ya da remsi sıfatla davranan bir başkası tarafından ya da onun kışkırtması ya da oluru ya da izniyle bilerek maddi ya da manevi ağır acı vermek ya da eziyette bulunmaktır.³⁶ Bu yalnızca yasal yaptırımların uygulanmasından doğan,

(*) Sözleşme metni için Bkz.: İsmail SOYSAL, a.g.e. Sözleşmenin İngilizce metni için bkz.: Osman DOĞRU, a.g.e., s. 6 vd.

³⁵ Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 10.12.1984 tarihli ve 39/46 sayılı Kararıyla kabul edilmiş ve imzaya, onaya ve katılmaya açılmıştır. 26.06.1987 de yürürlüğe konan Sözleşmeyi, Türkiye, 10 Ağustos 1988 tarihinde onaylamıştır.

³⁶ İşkenceye Karşı Komite, tutulan kişilerin sorgulanmasında izin verilen bir araç olarak “**ılımlı fiziksel baskı**” kullanılmasının, “**kesinlikle kabul edilemez**” olduğunu belirtmiştir. Komite, bir şüphelinin devlete karşı sivillerin de yaşamını yitirebileceği yakın bir saldırı hakkında bilgi sahibi olduğuna inanılsa bile, işkence ve kötü muamele yasağını ihlal

onların doğasından kaynaklanan ya da arızî olarak ortaya çıkan acı ve ıstırapı içermez.³⁷

2. Bu madde, konu üzerinde daha geniş uygulama hükümleri içeren herhangi bir uluslararası bir belge ya da millî yasaları zedelemeyiz.

Madde-2. 1. Sözleşmeye taraf her Devlet, yetkisi altındaki ülkelerde işkence olaylarını önlemek için etkili yasal, yönetsel, yargısal ya da başkaca önlemleri alacaktır.

2. İster bir savaş durumu, ya da bir savaş tehdidi, ister iç siyasal karışıklık, ister bir başka olağanüstü durum söz konusu olsun, hiçbir ayrıksı durum işkenceyi haklı göstermez.³⁸

3. Bir üst görevlinin ya da bir resmi makamın emri, işkencenin haklılığına gerekçe kabul edilemez.³⁹

Madde-3. 1. Taraf Devletler, herhangi bir kişiyi, işkenceye uğraması tehlikesiyle karşılaştığı yolunda inandırıcı nedenlerin bulunduğu kanısını uyandıran bir başka devlete geri göndermeyecek, sınır dışı etmeyecek ya da geri vermeyecektir.

2. Bu gibi inandırıcı nedenlerin bulunup bulunmadığını belirlemek üzere, yetkili makamlar, söz konusu devlette, olabildiğince sistemli biçimde yaygın, açık seçik ya da toptan insan hakları çiğnemeleri bulunup bulunmadığı konusunu ve başkaca tüm ilgili konuları göz önünde tutacaktır.

Madde-4. 1. Taraf Devletler tüm işkence eylemlerinin kendi ceza kanununa göre suç olmasını sağlayacaktır. Bunun gibi, işkence yapmaya kalkışan ve işkenceye katılan ya da suç ortaklığı yapan kişinin fiili suç sayılacaktır.

2. Taraf Devletler, fiillerin ağırlıklarını göz önünde tutarak, ilgilileri uygun biçimde cezalandıracaktır.

Madde-5. 1. Taraf Devletler, aşağıdaki durumlarda, 4. maddede yazılı suçlar üzerinde kendi yetkisini kurmak için gereken önlemleri alacaktır:

a) Suçlar kendi yetki alanı içindeki ülkelerde ya da bu devlette kayıtlı bir gemi ya da uçakta işlenmişse,

b) Suçlanan sanık bu devletin uyuğunda ise,

c) İşkence suçuyla karşılaşan kişi bu devletin uyuğunda olup onun uygun görmesi durumunda.

edecekleri için, şu soruşturma usullerinin kullanılmayacağına karar vermiştir: Kişiyi çok acı veren koşullarda tutma, gözleri bağlama, uzun süreyle yüksek sesli müzik çalma, uzun süre uykusuz bırakma, ölüm tehdidi gibi tehditler, şiddetli sarsma, üşütmek için soğuk havada tutma... İşkenceye karşı komite bu usulleri kullanan İsrail güvenlik güçlerinin, buna derhal son vermeleri tavsiyesinde bulunmuştur. Bkz.: *Adil Yargılanma Hakkı*, s. 144.

³⁷ Bkz.: İKAB-1.

³⁸ Bkz.: İKAS-2/2. İlkeler Bütünü İlke-6. Kanun Adamları İçin Tal.-5.

³⁹ Bkz.: Kanun Adamları İçin Tal.-5, 8.

2. Bunun gibi, Taraf Devletler, suçlanan kişinin kendi yetkisine bağlı ülkelerde bulunması ve bu kişiyi 8. maddeye uygun olarak, bu maddenin 1. Paragrafında yazılı devletlerden herhangi birine geri vermezse kendi yetkisini ortaya koymak için gerekli önlemleri alacaktır.

3. bu Sözleşme, iç hukuk gereğince uygulanan herhangi bir ceza yetkisini ortadan kaldırmamaktadır.

Madde-6. 1. Sözleşmeye Taraf herhangi bir devlet, kendisinde bulunan bilgilerin incelenmesi sonucu tatmin olması üzerine, koşullar gerektiriyorsa, 4. maddede yazılı herhangi bir suçu işlediği ileri sürülen ülkesindeki bu kişiyi tutuklayacak ya da hazır tutulmasını sağlayacak diğer hukukî önlemleri alacaktır. Tutuklama ve diğer hukukî önlemler, bu Devlet kanununda öngörüldüğü biçimde sağlanacak, ancak bunlar sadece herhangi bir ceza ya da geri verme kovuşturmasının başlatılmasını sağlayacak ölçüde sürebilecektir.

2. Bu Devlet derhal olayların bir ön soruşturmasını yapacaktır.

3. Bu maddenin 1. Paragrafına uygun biçimde tutuklanan bir kişinin, uyruğunda olduğu devletin, vatansız ise normal olarak oturduğu devletin uygun düşen en yakın temsilcisi ile haberleşmesine yardımcı olunacaktır.

4. Bir devlet, bu madde uyarınca bir kişiyi tutukladığında 5. maddenin 1. Paragrafında sözü edilen devletlere, gecikmeksizin, o kişinin tutuklandığını ve tutuklanmasını gerektiren koşulları bildirecektir. Bu maddenin 2. Paragrafında öngörülen ön soruşturma işlemi tamamlayan devlet, vardığı sonuçları bu devletlere hemen bildirecek, ayrıca yetkisini kullanıp kullanmayacağını da belirtecektir.

Madde-7. 1. Yetkisi altındaki ülkelerde 4. maddede yazılı herhangi bir suçu işlediği ileri sürülen bir kişinin bulunduğu taraf Devlet, 5. maddedeki durumları gözden geçirdikten sonra sanığı geri vermezse, kovuşturma amacıyla dosyayı yetkili makamlara sunacaktır.

2. Bu makamlar, o devletin kanunları gereğince ciddi nitelikte başka herhangi bir suç olayında olduğu gibi, aynı yolda karar alacaklardır. 5. maddenin 2. Paragrafında söz konusu olan durumlarda kovuşturma veya cezaya çarptırmak için gerekli kanıt ölçüleri, 5. maddenin 1. Paragrafındaki durumlarda uygulananlardan hiçbir biçimde daha az kesin olmayacaktır.

3. 4. maddede yazılı suçlardan herhangi birisi ile ilgili olarak hakkında kovuşturma yapılan herhangi bir kişiye, kovuşturmanın tüm aşamalarında hakça işlem güvencesi verilecektir.

Madde-8. 1. Taraf Devletler arasındaki suçluların geri verilmesine ilişkin herhangi bir sözleşmede 4. maddede yazılı suçlar, geri verilmeyi gerektirebilir suçlardan kabul edilecektir. Taraf Devletler bu gibi suçları aralarında yapılacak suçluların geri verilmesine ilişkin herhangi bir sözleşmeye geri verilmeyi gerektiren suçlar olarak koymayı yüklenmişlerdir.

2. Geri verme işini ortada bir sözleşmenin bulunmasına bağlı tutan bir Taraf Devlet, aralarında geri verme sözleşmesi olmayan bu Sözleşmeye taraf öteki bir

devletten geri verme istemi gelirse, bu suçlarla ilgili olarak bu Sözleşmeyi geri verme için hukukî bir temel olarak düşünebilir. Geri verme, istemde bulunan devlet kanununun diğer koşullarına bağlı tutulacaktır.

3. Geri verme işini bir sözleşmenin bulunması koşuluna bağlamayan Taraf Devletler, istemde bulunan Devletin Kanununda öngörülen koşullara bağlı olarak, aralarında bu suçları, suçlusu geri verilmesi gereken suç sayacaklardır.

4. Bu suçlar, Taraf Devletler arasında geri verme amacıyla, sadece meydana geldikleri yerde değil, aynı zamanda 5. maddenin 1. Paragrafına göre, devletlerin yetkilerini kurmaları istenilen ülkelerinde de işlenmiş gibi işleme bağlı tutulacaktır.

Madde-9. 1. 4. maddede yazılı suçlardan herhangi biri nedeniyle yürütülen kovuşturmalara ilgili olarak, kovuşturma için gerekli tüm kanıtların sunulmasıyla birlikte, Taraf Devletler birbirine en geniş yargısal yardımı sağlayacaklardır.

2. Taraf Devletler, bu maddenin 1. Paragrafı gereğince yükümlülüklerini, aralarında varsa herhangi bir karşılıklı yargısal yardım sözleşmesine uygun olarak yerine getireceklerdir.

Madde-10. 1. Taraf Devletler, işkencenin yasaklanmasına ilişkin eğitim ve bilgi bakımından; kanunu uygulayacak sivil ya da askeri personelin, kamu görevlilerinin, herhangi bir biçimde tutuklanan, gözaltına alınan ya da cezaevine konulan bir kişinin tutuklanması, sorgulanması ya da gerekli işlemleriyle ilgilenebilecek diğer kişilerin eğitim programına sokulmasını sağlayacaktır.

2. Taraf Devletler, bu gibi kişilerin görev ve yetkilerine ilişkin yayımlanan kurallar ya da yönergelere bu yasaklamayı da sokacaktır.

Madde-11. Taraf Devletler, işkence olaylarını önlemek amacıyla, yetkisi altındaki ülkelerde herhangi bir biçimde tutuklanan, göz altına alınan ya da cezaevine konulan kişilerin tutuklanması ve bağlı tutulacağı işlem ile ilgili düzenlemeleri ve bunlara ilişkin sorgulama kurallarını, yönergeleri, yöntemleri ve uygulamaları sistemli biçimde gözden geçirecektir.

Madde-12. Taraf Devletler, yetkisi altındaki ülkelerde bir işkence eyleminin işlendiğine inanmak için anlamlı nedenler bulunuyorsa, yetkili makamların gecikmeksizin ve yansız bir soruşturma yürütmelerini sağlayacaktır.

Madde-13. Taraf Devletler, kendi yetkisi altındaki ülkelerde işkenceye uğradığını ileri süren herhangi bir kişinin yetkili makamlara şikayet hakkını ve davasının bu mercilerce gecikmeksizin ve yansız biçimde incelenmesini sağlayacaktır. Şikayetçinin ve tanıkların şikayet ve tanıklığının bir sonucu olarak, tüm kötü işlem ya da tehdide karşı korunmalarını sağlamak için önlemler alınacaktır.

Madde-14. 1. Taraf Devletler, kendi hukuk sistemine göre, işkence eylemiyle karşılaşan kişinin zararının giderilmesini ve mümkün olan rehabilitasyon olanaklarıyla birlikte, uygulanabilir, hakça ve yeterli bir zarar giderim hakkına sahip olmasını sağlayacaktır. İşkence eylemi sonucu bir kişinin ölmesi durumunda, onun bakmakla yükümlü olduğu muhtaç kişiler zarar giderim almaya yetkili olacaklardır.

2. Bu madde, işkenceye uğrayan ya da diğer kişilerin, millî kanuna göre mevcut olabilecek zarar giderim hakkını hiçbir biçimde etkilemeyecektir.

Madde–15. Taraf Devletler, işkence yapılarak alındığı saptanan herhangi bir ifadenin, işkence yapmakla suçlanan kişiye karşı kanıt olarak kullanılması dışında, herhangi bir kovuşturmada kanıt gibi kabul edilmemesini sağlayacaktır.

Madde–16. 1. Taraf Devletler, yetkisi altındaki ülkelerde, 1. maddede tanımlandığı biçimde işkence düzeyine varmayan diğer zalimce insanlık dışı ya da küçültücü işlem ya da ceza gibi fiillerin, bir kamu görevlisince ya da onun özendirilmesi ya da açık ya da gizli izni ile ya da resmi sıfatıyla hareket eden bir başka kişi tarafından işlenmesini önlemeyi üstlenecektir. Özellikle, 10, 11, 12 ve 13. maddelerde yer alan yükümlülükler, zalimce, insanlık dışı ya da küçültücü ceza ya da işlem biçimindeki diğer işkence türlerine de uygulanacaktır.

2. Bu Anlaşma hükümleri zalimce, insanlık dışı ya da küçültücü işlem ya da cezayı yasaklayan ya da geri verme ya da sınır dışı etmeyi ilgilendiren herhangi bir başka uluslararası Sözleşme ya da millî hukuk hükümlerine zarar vermeyecektir.

Not: Sonraki maddeleri Taraf Devletler arasındaki usul hükümlerini içerdiğinden alıntılanmamıştır.

**HERKESİN İŞKENCEYE VE DİĞER ZALİMANE,
İNSANLIK DIŞI VEYA ONURKIRICI MUAMELE VEYA
CEZAYA KARŞI KORUNMASINA DAİR BİLDİRİ (İKAB)(*)**

Madde-1. İşkence Tanımı

1. Bu Bildiri bakımından işkence, bir kamu görevlisi tarafından bizzat veya onun teşvikiyle bir kimseye, kendisinden bir itiraf almak veya üçüncü bir kişi hakkında bilgi elde etmek, işlediği veya işlediğinden kuşkulanan bir suçtan ötürü kendisini cezalandırmak, kendisinin veya başkalarının gözünü korkutmak gibi amaçlarla, fiziksel veya ruhsal olarak ağır acı veya ıstırap veren her hangi bir fiildir. İşkence terimi, Mahpusların Islahı için Asgari Standart Kurallara uygun olan hukuki yaptırımlardan kaynaklanan veya bu yaptırımların doğasında var olan acı ve ıstırapı kapsamaz.⁴⁰

2. İşkence, zalimane, insanlık dışı veya onur kırıcı muamele veya cezanın ağırlaştırılmış ve kasten işlenmiş bir biçimini oluşturur.

Madde-2. İşkencenin Cezalandırılması

İşkence veya diğer zalimane, insanlık dışı veya onur kırıcı muamele veya ceza oluşturan bir eylem insanlık onuruna karşı işlenmiş bir suçtur ve Birleşmiş Milletler Şartı'nın amaçlarını reddettiği ve İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nde ilan edilmiş insan haklarını ve temel özgürlükleri ihlal ettiği için yasaklanır.

Madde-3. İşkenceyi Haklı Gösterme Yasağı

Hiçbir Devlet işkence veya diğer zalimane, insanlık dışı veya onur kırıcı muamele veya cezaya izin veremez veya hoşgörü gösteremez.⁴¹ Savaş veya savaş tehdidi, iç siyasal huzursuzluk veya bir olağanüstü durum gibi diğer istisnai haller, işkence veya diğer zalimane, insanlık dışı veya onur kırıcı muamele ve cezanın haklı gösterilmesi için ileri sürülemez.⁴²

(*) Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 9 Aralık 1975 tarihli ve 3452 (XXX) sayılı kararı ile kabul edilmiştir. Bildirinin Orijinal Metni ve çevirisi için Bkz.: Osman DOĞRU, a.g.e.

⁴⁰ Bkz.: İKAB-1.

⁴¹ **Mahkemeden İşkenceye Cevaz Kararı:** "Sanıkların bir kısmına tazyiklerde bulunmakta olduğu iddiası, dava ile re'sen ilgili bulunmamaktadır. (...) Askerî Mahkemece, sanıkların işkenceye tabi tutulup tutulmadıkları cihetinin tahkiki yoluna gidilse ve bir an için bu iddianın gerçek olduğu sübut bulsa dahi bu tesir ve tazyikin gerçeği söyletmek gayesine matuf olarak mı, yoksa şu veya bu şekilde ifade almak maksadıyla mı yapıldığının tespiti imkan dahilinde bulunmaması ve delillerin serbestçe takdiri yönünde herhangi bir etkisi olmaması sebebiyle bu konuya ilişkin itirazların ve taleplerin reddine oy birliği ile karar verilip açık olarak tefhim edildi. (İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı 3. Nolu Askerî Mahkemesi'nin 16 Ağustos 1971 tarihli duruşma tutanaklarından aktaran, Hikmet ÖZDEMİR, *Türkiye Cumhuriyeti*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 1995), s. 344.

⁴² Bkz.: İKAS-2/2. İlkeler Bütünü İlke-6. Kanun Adamları İçin Tal.-5.

Madde-4. İşkenceyi Önleme Yükümlülüğü

Her Devlet bu Bildirinin hükümlerine uygun olarak, kendi egemenlik alanında işkencenin ve diğer zalimane, insanlık dışı veya onur kırıcı muamele ve cezanın uygulanmasını önlemek için etkili önlemler alır.

Madde-5. İşkence Yasağı Hakkında Eğitim Verilmesi

Kanun adamlarının ve kişileri özgürlükten yoksun bırakma yetkisine sahip olabilecek diğer kamu görevlilerinin eğitiminde, işkence veya diğer zalimane, insanlık dışı veya onur kırıcı muamele ve ceza yasağına tam bir dikkat gösterilir. Gerekli olduğu takdirde bu yasaklara ayrıca, kişilerin nezaretiyle veya ıslahıyla meşgul olabilecek her hangi bir kimsenin yetki ve görevleri ile ilgili olarak çıkarılan genel kurallarda ve talimatlarda da yer verilir.

Madde-6. Sorgulama Yöntemleri ve Uygulamayı Denetleme

Her Devlet, kendi egemenlik alanı içinde her hangi bir işkence veya diğer zalimane, insanlık dışı veya onur kırıcı muamele ve ceza olayını engellemek amacıyla sorgulama yöntemlerini ve uygulamalarını ve ayrıca özgürlüğünden yoksun bırakılan kişilerin nezareti ve ıslahı ile ilgili düzenlemeleri sistematik olarak denetler.

Madde-7. İşkence Fiillerinin Cezalandırılması

Her Devlet birinci maddede tanımlanan eylemleri ceza kanununda suç olarak düzenler. İşkence yapılmasına katılma veya iştirak etme, işkence yapılmasını teşvik etme veya işkence yapmaya teşebbüs etme fiilleri de aynı şekilde cezalandırılır.

Madde-8. Yetkililere Şikayet Hakkı

Bir kamu görevlisi tarafından veya onun teşvikiyle işkence veya diğer zalimane, insanlık dışı veya onur kırıcı muamele ve cezaya maruz kaldığını iddia eden bir kimse, ilgili Devletin yetkili makamlarına olay hakkında şikayette bulunma ve olayın tarafsızlıkla incelenmesini isteme hakkına sahiptir.

Madde-9. Soruşturma Yürütme Yükümlülüğü

Birinci maddede tanımlanan bir işkence fiilinin işlendiğine inanmak için makul sebepler bulunması halinde ilgili Devletin yetkili makamları, resmen bir şikayet yapılmamış olsa bile, hemen tarafsız bir soruşturma yapar.

Madde-10. Failler Hakkında Dava Açılması

Yukarıda sekizinci ve dokuzuncu maddelere göre yapılan soruşturmanın birinci maddede tanımlanan işkence fiilinin işlenmiş olduğunu ortaya koyması halinde, fail veya failler hakkında iç hukuka göre ceza davası açılır. Zalimane, insanlık dışı veya onur kırıcı muamele ve cezanın diğer biçimleri hakkında ileri sürülen iddiaların

esaslı olduğunun düşünülmesi halinde de, fail veya failer cezai, disiplinler veya diğer bir yargılamaya tabi tutulurlar.

Madde–11. Giderim ve Tazminat

Bir kamu görevlisi tarafından veya onun teşvikiyle işkence veya diğer zalimane, insanlık dışı veya onur kırıcı muamele ve ceza fiilinin işlendiği kanıtlandığı takdirde, mağdura iç hukuka göre bir giderim ve tazminat sağlanır.

Madde–12. İşkence Altında Verilen İfadeler

Bir kimseye yapılan işkence veya diğer zalimane, insanlık dışı veya onur kırıcı muamele ve ceza sonucu olarak verildiği anlaşılan bir ifade, her hangi bir davada bu kimse veya başka bir kimse aleyhine delil olarak ileri sürülemez.

**HER TÜRLÜ İRK AYRIMCILIĞININ TASFİYE EDİLMESİNE
İLİŞKİN ULUSLARARASI SÖZLEŞME (IRAYT)(*)****(21 Aralık 1965)**

Bu Sözleşmeye Taraf Devletler,

BM Antlaşmasının, tüm insanların onur ve eşitlik ilkelerine dayalı olduğunu, tüm üye Devletlerin BM'nin amaçlarından biri olan ırk, cinsiyet, dil ve din ayrımı yapılmaksızın herkes için insan hakları ve temel özgürlüklerin evrensel saygı görec gözetilmesini geliştirmeyi ve özendirmeyi gerçekleştirmek üzere, Örgütle işbirliği içinde, topluca ve ayrı ayrı eyleme geçme yükümlülüğü üstlendiklerini göz önüne alarak,

İnsan Hakları Evrensel bildirgesinin, tüm insanlara özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğduğunu ve herkesin başta ırk, renk ve ulusal köken olmak üzere, herhangi bir ayırım yapılmaksızın, bu Bildirgede öne sürülen tüm hak ve özgürlüklere yeteneği olduğunu açıklamış bulunduğunu göz önünde tutarak,

Tüm insanların yasa önünde eşit olduğunu ve herhangi bir ayrımcılığa ve ayırım kışkırtıcılığına karşı, yasalara göre, eşit olarak korunma hakkı bulunduğunu, göz önüne alarak,

BM'nin, ne türden ve nerede olursa olsun, sömürgecilik ve bununla ilgili tüm ayrımcılık uygulamalarını kınadığını ve 14 Aralık 1960 günlü (Genel kurulun 1514-XV. Kararı) Sömürge Ükelere Bağımsızlık Tanıma Bildirgesinin bu uygulamalara ivedi ve koşulsuz bir son vermenin gereğini yineleyip resmen açıkladığını göz önüne alarak,

20 Kasım 1963 günlü Her Türlü Irk Ayrımcılığının Kaldırılması BM Bildirgesinin tüm dünyada her biçim ve görünüşüyle ırk ayrımcılığının ivedi kaldırılmasını ve insan kişiliğinin onurunu tanıyıp ona saygı gösterilmesini sağlama gereğini açıkça vurguladığını göz önüne alarak,

İrk ayrımlarına dayalı üstünlük öğretilerinin bilimsel bakımdan yanlış, ahlakça kınanması gereken, toplumsal bakımdan haksız ve tehlikeli olduğuna ve herhangi bir kuram ve uygulamada ırk ayrımcılığını haklı gösterecek hiçbir dayanak bulunmadığına inanarak,

İnsanlar arasında ırk, renk ve etnik köken gerekçeleriyle ayırım gözetmenin uluslararası dostça ve barışçı ilişkiler kurmaya engel olduğunu ve halklar arasında barış ve güvenliği ve aynı devlette bir arada yaşayan kişilerin uyumunu bozacak bir nitelik taşıdığını yeniden belirterek,

İrk engellerinin insan toplumu ideallerine ters düştüğüne inanmış olarak,

(*) 4 Ocak 1969'da yürürlüğe giren bu Sözleşmeyi Türkiye 13 Ekim 1972'de imzalamışsa da, henüz onaylamamıştır. Sözleşme metni için bkz.: İsmail SOYSAL, a.g.e. İngilizce metni için Bkz.: Osman DOĞRU, a.g.e.

Dünyanın kimi bölgelerinde hala ırk ayrımcılığının göstergelerinden ve kurumlaşmış ırk ayrımcılığı, ayrımcılık ya da ayırım gibi irksal üstünlük ve düşmanlığa dayalı hükümet politikalarından kaygı duyarak,

Her biçim ve görünüşüyle ırk ayrımcılığının hızla kaldırılması için tüm gerekli önlemleri benimsemeye ve ırklar arasında anlayışı geliştirmek ve her türlü ayrımcılık ve ırk ayrımcılığından arınmış bir uluslararası topluluk kurmak için ırkçı öğreti ve uygulamaları önlemeye ve bunlarla savaşmaya kararlı olarak,

Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından 1958’de kabul edilmiş olan Çalışma ve Meslek Ayrımcılığına İlişkin Sözleşmeyi ve BM Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütünün 1960’da kabul ettiği Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşmeyi de anımsayarak,

Her Türlü Irk Ayrımcılığının Kaldırılması BM Bildirgesinde yer alan ilkelere işlerlik kazandırmaya ve bu amaçla uygulama önlemlerinin ivedilikle benimsenmesini sağlamaya istekli olarak,

Aşağıdaki hükümler üzerinde anlaşmışlardır:

BÖLÜM I

Madde-1. 1. Bu Sözleşmede “ırk ayrımcılığı“ terimi, siyasal, ekonomik, toplumsal, kültürel alanda ya da toplum yaşamının başka bir alanında, insan hakları ve temel özgürlüklerin eşitlik temeli üzerinde tanınmasını, kullanılmasını ve bunlardan yararlanmayı önlemek ya da zedelemek amaç ya da sonucuyla ırk, renk, soy, ulusal ya da etnik kökene dayalı herhangi bir ayırım, dışlama, kısıtlama ya da yeğlemede bulunma anlamına gelir.

2. Bu Sözleşme, taraf Devletçe, uyruğu olanlarla olmayanlar arasında gözetilen ayrımlar, dışlamalar, sınırlamalar ya da yeğlemelere uygulanmaz.

3. Bu Sözleşmenin hiçbir hükmü, Taraf Devletlerin belli bir uyrukluğa karşı ayırım gözetmemesi koşuluyla, uyruklu, yurttaşlık ya da uyrukluğa alma konularında hükümler koymasına engel olduğu biçiminde yorumlanamaz.

4. İnsan hakları ve temel özgürlüklerinden eşit yararlanabilmeleri için gerekli korunmaya gereksinim gösteren belli irksal ya da etnik gurup ya da bireylerin salt yeterli gelişmesini sağlamak amacıyla alınabilecek özel önlemler, sonuç olarak ayrı irksal guruplar için ayrı hakların tanınmasına yol açmaması ve amaçları gerçekleştirildikten sonra sürdürülmemesi koşuluyla, ırk ayrımcılığı sayılmaz.

Madde-2. 1. Taraf Devletler, ırk ayrımcılığını kınayarak, tüm uygun yöntemlerle ve gecikmeksizin her biçimiyle ırk ayrımcılığını ortadan kaldırma ve tüm ırklar arasında yakınlığı geliştirici bir politika izlemeyi yükümlenirler. Bu amaçla

a) Taraf her Devlet, kişilere, kişi gruplarına karşı ırk ayrımcılığı eylem ve uygulamasına girişmemeyi ve ulusal ya da yerel tüm resmi makamların ve kamu kuruluşlarının bu yükümlülüğe uygun davranmasını sağlamayı üstlenir.

b) Taraf her Devlet, kişiler ya da örgütlerce ırk ayırımı yapılmasını özendirmek, korumak ya da desteklemekten kaçınmayı yükümlenir.

c) Taraf her Devlet, hükümet politikasını, ulusal ve yerel politikalarını gözden geçirmek ve nerede ırk ayrımcılığı yaratan ya da bunu sürdüren yasa ya da düzenlemeler varsa bunları değiştirmek, kaldırmak ya da hükümsüz saymak üzere etkin önlemler alır.

d) Taraf her Devlet, tüm uygun yollarla, koşullar gerektiriyorsa, yasa yoluyla kişiler, gruplar ya da örgütlerce ırk ayrımcılığı yapılmasını yasaklar ve sona erdirir.

e) Taraf her Devlet, gerektiğinde, bütünleştirici ve çok ırklı örgütleri ve hareketleri ve ırklar arasındaki engelleri kaldırmak üzere benzeri girişimleri özendirmeyi ve irksal bölünmeyi güçlendirme eğilimindeki her girişimi caydırmayı yükümlenir.

2. Taraf Devletler, koşullar haklı gösterdiğinde, insan hakları ve temel özgürlüklerden tam ve eşit olarak yararlanabilmelerini güvenceye almak amacıyla, belli ırk gruplarının ya da bu grupların üyesi olan bireylerin yeterince gelişmesi ve korunmasını sağlamak üzere toplumsal, ekonomik, kültürel ve başka alanlarda özel ve somut önlemler alır. Bu önlemler, hiçbir durumda, alınma amaçları gerçekleştirildikten sonra ayrı ırk grupları için hak eşitsizliği ya da değişik hakların tanınması sonucunu doğuramaz.

Madde-3. Taraf Devletler, özellikle ırk ayrımcılığını ve apartheid'i kınayarak yargı yetkilerine sahip oldukları ülkelerde bu nitelikteki tüm uygulamaları önlemeyi ve yasaklamayı yükümlenirler.

Madde-4. Taraf Devletler, belli bir ırkın ya da belli bir renk ya da etkin kökenden kişiler grubunun üstünlüğü düşünceleri ya da kuramları üzerine dayalı olan ya da herhangi bir biçimde ırk düşmanlığı ve ayrımcılığını haklı göstermeye ya da geliştirmeye çalışan tüm propaganda ve tüm örgütlenmeleri kınar ve böyle bir ayrımcılığa yönelik tüm kışkırtma ya da eylemleri yok etmek için ivedi ve olumlu önlemler almayı ve bu amaçla, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde yer alan ilkelere ve bu Sözleşmenin 5. maddesinde açıkça öne sürülmüş olan haklara gereken saygıyı göstererek, başkaca önlemlerin yanı sıra:

a) Irksal üstünlük ya da düşmanlık temeline dayalı düşüncelerin yayılmasını, ırk ayrımcılığı kışkırtıcılığını ve herhangi bir ırka ya da başka bir renk ya da etnik kökenden kişiler grubuna karşı şiddet eylemi ya da bu gibi eylem kışkırtıcılığına ve ırkçı etkinliklere parasal yardım ya da herhangi bir yardım sağlamayı, yasalara göre cezayı gerektiren bir suç saydıklarını açıklarlar;

b) Irk ayrımcılığını geliştiren ya da kışkırtan örgütleri ve örgütlü ya da başkaca propaganda etkinliklerini yasa dışı ilan ederek yasaklar ve bu örgütlere ve etkinliklere katılmayı yasa uyarınca cezalandıracak bir suç sayarlar;

c) Ulusal ya da yerel resmi makamların ya da kamu kuruluşlarının, ırk ayrımcılığını özendirmesine ya da kışkırtmasına izin vermezler.

Madde-5. Bu Sözleşmenin 2. maddesinde yazılı temel yükümlülükler uyarınca Taraf Devletler, ırk ayrımcılığını her biçimiyle yasaklamayı ve kaldırmayı ve ırk, renk, ulusal ya da etnik köken ayrımı yapmaksızın, herkes için yasa önünde eşitlik sağlamayı ve öncelikle aşağıdaki hakları güvence altına almayı yükümlenirler:

a) Mahkemeler ve tüm diğer yargı organları önünde eşit muamele görme hakkı;⁴³

b) Kişi güvenliği hakkı ve ister resmi görevliler, ister bir birey, grup ya da kurumca işlensin, şiddet eylemine ya da bedence zarara karşı Devletçe korunma hakkı;

c) Siyasal haklar, özellikle genel ve eşit oy temeli üzerinde, seçimlere katılma, seçme ve seçilme hakkı ve her düzeydeki kamu yönetiminde ve hükümette görev alma ve eşit koşullarda kamu hizmetine girme hakkı;

d) Diğer kişisel haklar, özellikle:

i. Bir Devletin sınırları içinde dolaşım ve oturma hakkı,

ii. Kendi ülkesi de dahil olmak üzere, bir ülkeden ayrılma ve ülkesine dönme hakkı,

iii. Uyruluk hakkı,

iv. Evlenme ve eş seçme hakkı,

v. Herkesin tek başına ya da başkalarıyla birlikte, mülk edinme hakkı,

vi. Miras hakkı,

vii. Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü,

viii. Görüş ve görüş açıklama özgürlüğü,

ix. Barışçı toplanma ve dernek kurma hakkı,

e) Ekonomik, toplumsal ve kültürel haklar, özellikle:

i. Çalışma, işini hakça ve elverişli ücret karşılığı özgürce seçme, işsizliğe karşı korunma, eşit iş için eşit ücret, hakça ve doyurucu gelir,

ii. Sendika kurma ve sendikaya üye olma hakkı,

iii. Konut hakkı,

iv. Sağlık, tıbbi bakım, sosyal güvenlik, sosyal hizmetlerden yararlanma hakları,

v. Eğitim görme ve yetişme hakkı,

vi. Kültürel etkinliklere eşit katılma hakkı;

f) Taşıt, otel, lokanta, kahve, tiyatro ve park gibi kamunun kullanımına açık tüm yerler ve hizmetlerden yararlanma hakkı.

Madde-6. Taraf Devletler, yargı yetkileri içindeki herkese, bu Sözleşmeye aykırı olarak insan haklarını ve temel özgürlükleri çiğneyen herhangi bir ırk ayrımcılığı eylemine karşı, yetkili ulusal mahkemeleri ve diğer devlet kuruluşları eliyle etkin

⁴³ Bkz.: KİSHUS-2/1, 3. KAYT-2. 15. İHAS-14.

korunma ve yargı yolu sağladığı gibi, bu mahkemelerden böyle bir ayrımcılık sonucu olarak uğradığı zararın hakça ve yeterince giderilmesini isteme hakkı sağlar.

Madde-7. Taraf Devletler, ırk ayrımcılığına yol açan önyargılarla savaşmak ve uluslar ve ırksal ya da etnik gruplar arasında hoşgörü ve dostluğu geliştirmek, aynı zamanda BM Antlaşması, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Her Türlü Irk Ayrımcılığının Kaldırılmasına İlişkin BM Bildirgesinin amaç ve ilkelerini yaymak üzere özellikle öğretim, eğitim, kültür ve haberleşme alanlarında ivedi ve etkin önlemler benimsemeyi yükümlenir.

BÖLÜM II

Madde-8. 1. Taraf Devletlerce kendi uyrukları arasından seçilen, ahlak nitelikleri yüksek ve yansızlığıyla tanınmış olan onsekiz uzmandan oluşmuş (bundan böyle Komite olarak anılacak olan) bir Irk Ayrımcılığını Kaldırma Komitesi kurulur. Kendi adlarına hizmet verecek olan bu uzmanların seçiminde, eşit bir coğrafi dağılımın sağlanması ve çeşitli uygarlık biçimleriyle ana hukuk sistemlerinin temsili öngörülür.

2. Komite üyeleri, Taraf Devletlerce gösterilen adaylar listesinden gizli oyla seçilir. Taraf her Devlet, kendi uyrukları arasından bir aday gösterebilir.

Not: Sözleşmenin bu maddesinin devamı ve sonraki maddeleri Komite çalışmalarının usul hükümlerini oluşturduğundan alıntılanmamıştır.

KADINLARA KARŞI HER TÜRLÜ AYRIMCILIĞIN TASFİYE EDİLMESİNE DAİR SÖZLEŞME (KAYT) (*)

BAŞLANGIÇ

Bu Sözleşmeye Taraf Devletler,

Birleşmiş Milletler Şartı'nın temel insan haklarına, insanlık onuru ve insanın değeri ile erkeklerin ve kadınların haklar bakımından eşitliğine olan inancını yeniden teyit ettiğini kaydederek,

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin ayrımcılığın kabul edilemezliği prensibini teyit ettiğini ve bütün insanların onurları ve hakları bakımından eşit ve özgür olduklarını ve herkesi cinsiyete dayanan ayırım da dahil, bu Bildiri'de yer alan hiçbir ayrımcılığa tabi tutulmaksızın haklara ve özgürlüklere sahip olduklarını ilan etmiş olmasını kaydederek,

İnsan Haklarına dair Uluslararası Sözleşmelere Taraf olan devletlerin, erkeklerle ve kadınlara ekonomik, sosyal, kültürel, kişisel ve siyasal haklardan yararlanmaları konusunda eşit haklar sağlama yükümlülüğü altında bulunduğunu kaydederek,

Birleşmiş Milletler ve onun uzman kuruluşlarının gözetiminde meydana getirilen uluslararası sözleşmelerin erkekler ve kadınlar arasında hak eşitliği sağlamaya çalıştığını dikkate alarak,

Birleşmiş Milletler ve onun uzman kuruluşları tarafından kabul edilen kararların, bildirilerin ve tavsiye kararlarının erkekler ve kadınlar arasında hak eşitliği sağlamaya çalıştığını kaydederek,

Ancak bu gibi çeşitli belgelere rağmen, kadınlara karşı ayrımcılığın yaygın bir şekilde devam etmesinden kaygı duyarak,

Kadınlara karşı ayrımcılığın hak eşitliği ve insanlık onuruna saygı prensiplerini ihlal etmesinin, kadınların erkeklerle eşit bir biçimde ülkenin siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel yaşamına katılmalarına bir engel oluşturduğunu, toplumun ve ailenin refah düzeyinin artmasına mani olduğunu ve ülkelerinin ve insanlığın hizmetinde bulunan kadınların yeteneklerini tam olarak geliştirmelerini daha da güçleştirdiğini akılda tutarak,

(*) Genel Kurulunun 18 Aralık 1979 tarihli ve 34/180 sayılı kararıyla kabul edilmiş ve imzaya, onaya ve katılmaya açılmıştır. 3 Eylül 1981 de yürürlüğe konmuştur. Sözleşmeyi Kasım 1999 itibariyle 165 ülke imzalamıştır. Bu sayı Birleşmiş Milletler'e üye ülkelerin üçte ikisinden fazladır. 11 Haziran 1985 tarih ve 3232 sayılı "Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına Dair Sözleşme" Resmi Gazete'de yayımlanarak Ocak 1986 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye Sözleşmenin 15. ve 16. maddelerine çekince koymuştur. Bu çekinceler, Türk Medeni Kanununun evlilik ve aile ilişkileri konusundaki hükümleri nedeniyle konmuştur. Orijinal metin ve çevirisi için Bkz.: Osman DOĞRU, a.g.e.

Yoksulluk içinde bulunan kadınların yiyecek, sağlık, eğitim, öğretim ve iş imkanları ile diğer ihtiyaçlarını karşılamada yeterli imkanı bulamamalarından kaygı duyarak,

Hakkaniyet ve adalet esaslarına dayanan yeni uluslararası ekonomik düzenin, erkekler ile kadınlar arasında eşitliğin sağlanmasına doğru önemli ölçüde katkıda bulunacağına inanarak,

Apartheid'in, her türlü ırkçılığın, ırkçı ayrımcılığının, koloniciliğin, yeni koloniciliğin, saldırganlığın, yabancı işgalinin, bir Devlet üzerinde egemenlik kurmanın ve iç işlerine karışmanın ortadan kaldırılmasının, erkeklerin ve kadınların haklardan tam olarak yararlanmaları için esas olduğunu vurgulayarak,

Uluslararası barış ve güvenliğin güçlendirilmesinin, uluslararası gerilimin giderilmesinin, sosyal ve ekonomik sistemleri ne olursa olsun bütün Devletler arasında karşılıklı işbirliği yapılmasının, genel ve tam bir silahsızlanmaya gidilmesinin, özellikle sıkı ve etkili bir uluslararası kontrol altında nükleer silahsızlanmanın, ülkeler arasında adalet, eşitlik ve karşılıklı menfaat prensiplerinin kabul edilmesinin ve yabancı ve koloni hakimiyeti ve yabancı işgali altındaki halkların self-determinasyon ve bağımsızlık haklarını tanımakla beraber ulusal egemenliğe ve ülke bütünlüğüne saygı göstermenin, toplumsal ilerlemeyi ve gelişmeyi sağlayıp bunun sonucu olarak erkekler ile kadınlar arasında tam bir eşitliğe ulaşılmasına katkıda bulunacağını teyit ederek,

Bir ülkenin bütünlüğüyle gelişmesi, yeryüzündeki refahın artması ve barışın gerçekleşmesi için, her alanda kadınların erkeklerle aynı şartlar altında eşit bir biçimde katılmaları gerektiğinin farkında olarak,

Ailenin ve toplumun gelişmesine kadının büyük katkısının henüz tam olarak kabul edilmemiş olduğunu, anneliğin toplumsal bakımdan önemi ile her iki eşin aile içindeki ve çocuğun yetiştirilmesindeki rolünü akılda tutarak ve kadının doğurganlıktaki rolünün ayrımcılık için bir temel sayılmayacağını ve fakat çocuğun yetiştirilmesinde kadın ve erkek ile toplumun bir bütün olarak sorumluluğu paylaşmalarını gerektirdiğinin farkında olarak,

Erkekler ile kadınlar arasında tam bir eşitliğin gerçekleşmesi için erkekler ile birlikte kadınların da toplum ve aile içindeki geleneksel rollerinin değişmesine ihtiyaç bulunduğundan,

Kadınlara karşı Ayrımcılığın Tasfiye edilmesi hakkındaki Bildiri'de yer verilen prensiplerin uygulanmasına ve bu amaçla her türlü ayrımcılığın ve görünülerinin tasfiye edilmesi için gerekli her türlü tedbiri almaya karar vererek,

Aşağıdaki konularda anlaşmışlardır:

BÖLÜM I

Madde-1. Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Tanımı

Bu Sözleşmenin amacı bakımından "kadınlara karşı ayrımcılık" terimi siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel, kişisel veya diğer alanlardaki kadın ve erkek eşitliğine

dayanan insan haklarının ve temel özgürlüklerin, medeni durumları ne olursa olsun kadınlara tanınmasını, kadınları bu haklardan yararlanmalarını veya kullanmalarını engelleme veya hükümsüz kılma amacını taşıyan veya bu sonucu doğuran cinsiyete dayalı herhangi bir ayırım, dışlama veya kısıtlama anlamına gelir.

Madde–2. Hukuki Alanda Tedbirler Alma Yükümlülüğü

Taraf Devletler kadınlara karşı ayrımcılığın her biçimini yasaklayıp, her türlü vasıtayla ve hiç vakit kaybetmeden kadınlara karşı ayrımcılığı tasfiye etme politikası izlemeyi kabul ederler ve bu amaçla aşağıdaki konularda taahhütte bulunurlar:

a) Erkeklerin ve kadınların eşitliği prensibini henüz ulusal anayasalarına veya diğer ilgili mevzuatlarına içselleştirmemişler ise, bu prensibi içselleştirmeyi ve yasalar ve diğer uygun vasıtalarla bu prensibin pratik olarak uygulanmasını sağlamak;

b) Kadınlara karşı her türlü ayrımcılığı yasaklayan ve gerektiği taktirde yaptırımlar getiren gerekli mevzuatı çıkarmak ve diğer tedbirleri almak;

c) Kadınların haklarını erkeklerle eşit bir biçimde koruyacak hukuki mekanizmalar kurmak ve yetkili ulusal yargı yerleri ile diğer kamu kurumları vasıtasıyla herhangi bir ayrımcılık karşısında kadınların etkili bir biçimde korunmasını sağlamak;⁴⁴

d) Kadınlara karşı ayrımcılık niteliğindeki bir eylem veya uygulamadan kaçınmak ve kamu kurum ve kuruluşların bu yükümlülüğe uygun davranmalarını sağlamak;

e) Herhangi bir kişi, kurum veya kuruluş tarafından kadınlara karşı ayrımcılık yapılmasını önlemek için gerekli her türlü tedbiri almak;

f) Kadınlara karşı ayrımcılık oluşturan mevcut yasaları, hukuki düzenlemeleri, gelenekleri ve uygulamaları değiştirmek veya kaldırmak için gerekli her türlü tedbiri almak;

g) Kadınlara karşı ayrımcılık oluşturan bütün ulusal ceza hükümleri kaldırmak;

Madde–3. Siyasal, Ekonomi ve Kültürel Alanlarda Tedbir Alma Yükümlülüğü

Taraf Devletler kadınların tam olarak gelişmelerini ve ilerlemelerini sağlamak üzere, erkeklerle eşitli temeline dayanan insan haklarını ve temel özgürlüklerini güvence altına almak ve kullanmalarını sağlamak amacıyla, mevzuat çıkarmak da dahil her alanda ve özellikle siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda gerekli her türlü tedbiri alır.

Madde–4. Geçici Olarak Alınan Özel Tedbirler

1. Erkekler ile kadınlar arasındaki eşitliği fiilen gerçekleştirmeyi hızlandırmak için Taraf Devletlerin aldıkları geçici tedbirler, bu Sözleşmede tanımlanan bir ay-

⁴⁴ Bkz.: KİSHUS-2/1, 3. İKAS-2, 5. İHAS-14.

rımcılık şeklinde görülemez; ancak bunlar hiçbir şekilde eşitlikçi olmayan veya farklı türden standartların sürdürülmesi sonucunu doğuramaz; fırsat ve muamele eşitliğini sağlama amacı gerçekleştirildiğinde bu tedbirlerin uygulanmasına son verilir.

2. Anneliği korumak amacıyla bu Sözleşmedeki tedbirler de dahil Taraf Devletler tarafından alınan bütün özel tedbirler ayrımcılık şeklinde görülemez.

Madde-5. Önyargıların ve Geleneklerin Tasfiye Edilmesi

Taraf Devletler aşağıdaki konularda gerekli tedbirleri alırlar:

a) Her iki cinsten birinin aşağı veya üstün olduğu veya erkekler ile kadınların basma kalıp rollere sahip oldukları düşüncesine dayanan bütün önyargılar ve gelenekler ile her türlü uygulamayı tasfiye etmek amacıyla erkeklerin ve kadınların sosyal ve kültürel davranış tarzlarını değiştirmek;

b) Ailede verilen eğitimin, toplumsal bir işlev olarak anneliğin gerektiği şekilde anlaşılmasını ve çocuğun büyütülmesinde ve yetiştirilmesinde erkeklerin ve kadınların ortak sorumluluğunun kabul edilmesini, yani çocuğun menfaatlerinin her durumda öncelik taşıdığını da içermesini sağlamak.

Madde-6. Kadın Satışının Yasaklanması

Taraf Devletler herhangi bir biçimde kadın satışını ve kadınların fahişeleştirilerek istismar edilmelerini sona erdirmek için mevzuat çıkarmak da dahil, gerekli her türlü tedbiri alır.

BÖLÜM II

Madde-7. Oy Verme, Seçilme ve Katılma Hakkı

Taraf Devletler ülkenin siyasal ve kamusal yaşamında kadınlara karşı ayrımcılığı tasfiye etmek için gerekli her türlü tedbiri alır ve özellikle kadınların erkeklerle eşit şekilde aşağıdaki haklarını güvence altına alır:

a) Bütün seçimlerde ve referandumlarda oy kullanmak ve kamusal olarak seçim yapılan bütün organlara seçilebilmek hakkı;

b) Hükümet politikalarının formüle edilmesine ve bunların uygulanmasına katılma hakkı ile kamu görevlerine atanma ve idarenin her düzeyinde kamusal görevleri yerine getirme hakkı;

c) Hükümet dışı kuruluşlar ile ülkenin kamusal ve siyasal yaşamıyla ilgili kuruluşlara katılma hakkı.

Madde-8. Hükümeti Temsil Hakkı

Taraf Devletler kadınların erkeklerle aynı şekilde ve hiçbir ayrımcılığa tabi tutulmaksızın Hükümetlerini uluslararası düzeyde temsil etmeleri ve uluslararası örgütlerin çalışmalarına katılmaları için gerekli her türlü tedbiri alır.

Madde–9. Vatandaşlık Hakkı

1. Taraf Devletler vatandaşlığın kazanılması, değiştirilmesi, sürdürülmesi konusunda kadınlara erkeklerle eşit haklar tanır. Taraf Devletler özellikle, bir yabancı ile evlenmenin veya evlilik sırasında kocanın vatandaşlık değiştirmesinin, otomatik olarak kadının da vatandaşlık değiştirmesine, vatansız kalmasına veya zorla kocanın vatandaşlığına geçmesine neden olmamasını sağlar.

2. Taraf Devletler çocukların vatandaşlığı konusunda kadınlara erkeklerle eşit haklar sağlar.

BÖLÜM III

Madde–10. Eğitim Hakkı

Taraf Devletler eğitim alanında kadınların erkeklerle aynı haklara sahip olmalarını sağlamak için kadınlara karşı ayrımcılığı tasfiye etmek üzere gerekli her türlü tedbiri ve kadınlarla özellikle erkeklerin eşitliğine dayanan aşağıdaki tedbirleri alır:

a) Meslek ve sanat rehberliği verilmesinde, kentsel alanlarda olduğu gibi kırsal alanlarda da eğitim kuruluşlarına girme ve bu kuruluşlardan diploma almada eşit şartların sağlanması; bu eşitlik okul öncesi eğitim ile genel, teknik, mesleki ve yüksek teknik eğitimde ve her çeşit mesleki öğretimde sağlanır.

b) Aynı öğretim programına katılmaları, aynı sınavlara girmeleri nitelik bakımından aynı düzeydeki eğitimcilerden eğitim almaları, aynı nitelikteki bina ve eğitim araçlarına sahip olmaları sağlanır;

c) Erkeklerin ve kadınların kalıplaşmış rolleriyle ilgili kavramların eğitimin her düzeyinden ve biçiminden tasfiye edilmesi için karma eğitim ve bu amaca ulaşılması-na yardımcı olacak diğer eğitim türleri teşvik edilir ve özellikle okul kitapları ve ders programları gözden geçirilir ve bu öğretim metoduna göre uyarlanır;

d) Burs ve diğer eğitim yardımlarından yararlanmada aynı imkanlar sağlanır;

e) Erkekler ile kadınlar arasında varolan eğitim açığını mümkün olan en kısa sürede kapatmayı amaçlayan yetişkinler için programlar ile okuma yazma programları da dahil, sürekli eğitim programlarına katılmaları konusunda aynı imkanlar sağlanır;

f) Kız öğrencilerin okuldan ayrılma oranlarının düşürülmesi ve okuldan erken ayrılan kızlar ve kadınlar için eğitim programları düzenlenir;

g) Spora ve beden eğitimine faal olarak katılmalarını sağlamak için aynı imkanlar tanınır;

h) Aile planlaması hakkında bilgi ve tavsiyeler dahil, aile sağlığını ve iyiliğini sağlayamaya yardımcı olacak özel bazı eğitsel bilgiler verilir.

Madde–11. Çalışma Hakkı

1. Taraf Devletler istihdam alanında erkekler ile kadınların eşitliğini sağlayacak şekilde kadınlara karşı ayrımcılığı tasfiye etmek için kadınlara aynı hakları ve özellikle aşağıdaki hakları tanır:

- a) her insanın vazgeçilmez bir hakkı olan çalışma hakkı;
- b) İstihdam konularında seçim yapılırken aynı ölçülerin uygulanması da dahil, aynı istihdam imkanlarından yararlanma hakkı;
- c) Mesleğini ve işini serbestçe seçme hakkı, meslekte ilerleme hakkı, iş güvenliğine sahip olma ve hizmet karşılığı imkanlardan ve menfaatlardan yararlanma hakkı ile, çıraklık eğitimi, ileri düzeyde mesleki eğitim ve bilgi yenileme eğitimi gibi mesleki eğitim ve yenileme eğitimi alma hakkı;
- d) Tazminatlar da dahil eşit ücret alma ve eşit değerde yapılan işe karşı eşit muamele görme ile birlikte işin niteliğinin değerlendirilmesinde eşit muamele görme hakkı;
- e) Özellikle emeklilik, işsizlik, hastalık, malullük, yaşlılık ve diğer iş göremezlik gibi hallerde sosyal güvenlik hakkı ile birlikte ücretli izin hakkı;
- f) Sağlığın korunması ve doğurganlık yeteneğinin korunması da dahil, çalışma şartlarında güvenlik hakkı;

2. Taraf Devletler, evlilik veya annelik sebepleriyle kadına karşı ayrımcılık yapılmasını engellemek ve çalışma hakkını etkili bir biçimde korumak için aşağıdaki tedbirleri alırlar:

- a) Hamilelik veya annelik izni sebebiyle işe son verilmesini ve medeni duruma dayanılarak işten çıkarma şeklinde ayrımcılık yapılmasını cezaya tabi tutarak yasaklar;
- b) İş, işte kıdemi veya sosyal hakları kaybetmeden ücretli olarak veya buna benzer menfaatler sağlanarak annelik izni verilmesine dair düzenleme yapar;
- c) Anne ve babanın aile içi yükümlülüklerini, çalışma yaşamındaki sorumluluklarıyla ve toplumsal yaşama katılmalarıyla uyumlaştırabilmeleri için, özellikle çocuk bakım kurumlarının kurulmasını ve geliştirilmesini istemek suretiyle, gerekli destekleyici sosyal hizmetlerin sağlanmasını teşvik eder;
- d) Hamilelik sırasında kendilerine zarar verebilecek işlerde çalışan kadınların özel olarak korunmasını sağlar;

3. Bu madde kapsamına giren koruyucu yasal önlemler, bilimsel ve teknolojik bilgilerin ışığında periyodik olarak gözden geçirilir ve gerekli görüldüğü takdirde düzeltilir, kaldırılır veya genişletilir.

Madde-12. Sağlık Hakkı

1. Taraf Devletler sağlık alanında erkekler ile kadınların eşit şekilde, aile planlaması hizmetleri de dahil sağlık hizmetlerinden yararlanmalarını sağlamak üzere kadınlara karşı ayrımcılığı tasfiye etmek için gerekli her türlü tedbiri alır.

2. Taraf Devletler bu maddenin birinci fıkrasındaki hükümlere bakmaksızın, hamilelik dönemi, doğum dönemi ve doğum sonrası dönem ile ilgili olarak kadınlara, gerektiği takdirde ücretsiz olarak, gerekli hizmetleri sağlar; bunun yanında hamilelik ve emzirme döneminde yeterli hizmet verir.

Madde-13. Ekonomik ve Sosyal Yaşamın Diğer Alanlarındaki Haklar

Taraf Devletler ekonomik ve sosyal yaşamın diğer alanlarında erkekler ile kadınların eşit şekilde aynı haklardan yararlanmasını sağlamak üzere kadınlara karşı ayrımcılığı tasfiye etmek için gerekli her türlü tedbiri alır ve özellikle aşağıdaki hakları tanır:

- a) Aile tazminatlarından yararlanma hakkı;
- b) Banka kredisi alma, ipotek ettirme ve diğer mali imkanlardan yararlanma hakkı;
- c) Eğlendirici faaliyetler ile her türlü sportif ve kültürel faaliyetlere katılma hakkı;

Madde-14. Kırsal Alandaki Kadınların Hakları

1. Taraf Devletler kırsal alanda yaşayan ve kayıt dışı sektörlerde çalışarak ailelerinin ekonomik yaşamlarına önemli katkıda bulunan kadınların karşılaştıkları özel sorunları dikkate alır ve bu Sözleşmenin hükümlerinin kırsal alanda yaşayan kadınlara uygulanmasını sağlamak için gerekli her türlü tedbiri alır.

2. Taraf Devletler erkekler ile kadınlar arasında eşitliği sağlamak üzere, kırsal alanda meydana gelen gelişmelere katılmaları ve bu gelişmelerden yararlanmaları için kırsal alanda yaşayan kadınlara karşı ayrımcılığı tasfiye etmek için gerekli her türlü tedbiri alır ve bu kadınlara özellikle aşağıdaki hakları tanır;

- a) Her düzeydeki planlamanın yapılmasına ve uygulanmasına katılma hakkı;
- b) Aile planlamasında bilgilendirme, danışmanlık ve hizmet verme de dahil, yeterli sağlık hizmetinden yararlanma hakkı;
- c) Sosyal güvenlik programlarından doğrudan yararlanma hakkı;
- d) Okuma-yazma ile ilgili öğretim de dahil, teknik yeterliliklerini artırmak için halka açık olan ve geliştirmeye yönelik hizmetler ile birlikte her türlü resmi veya gayri resmi eğitim ve öğretimden yararlanma hakkı;
- e) Adam çalıştırma veya çalışma suretiyle ekonomik imkanlardan eşit bir biçimde yararlanmalarını sağlamak için ferdi gruplar ve topluluklar örgütlenme hakkı;
- f) Her türlü toplumsal faaliyetlere katılma hakkı;
- g) Tarımsal kredi ve borç alma, pazarlama imkanlarına ulaşma, toprak ve tarım reformunda gerekli teknolojiyen yararlanma ve eşit muamele görme ile iskan programlarından yararlanma hakkı;
- h) Özellikle konut, sağlık, aydınlanma, içme suyu, ulaşım ve iletişim hizmetleriyle ilgili yeterli yaşam standartlarından yararlanma hakkı.

BÖLÜM IV

Madde-15. Hukuk Önünde Eşitlik Hakkı

1. Taraf Devletler kadınların erkeklerle hukuk önünde eşitliğini kabul eder.

2. Taraf Devletler hukuki meselelerde kadınların erkeklerle aynı hukuki ehliyetle sahip olmalarını ve bu ehliyeti kullanmaları için aynı imkanlara sahip olmalarını kabul eder. Taraf Devletler özellikle, sözleşme yapma ve malların idaresi konusunda kadınlara eşit haklar tanır ve mahkeme ve yargı yerleri önündeki davaların her aşamasında eşit muamele görmelerini sağlar.⁴⁵

3. Taraf Devletler, kadının hukuki ehliyetini kısıtlamaya yönelik hukuki sonuç doğuran bütün sözleşmelerin ve her türlü özel belgenin hükümsüz sayılacağını kabul eder.

4. Taraf Devletler, kişilerin seyahat hakkı ve yerleşme ve konutu seçme özgürlüğü ile ilgili yasalarda erkeklere ve kadınlara eşit haklar tanımayı kabul eder.

Madde-16. Evlenme ve Aile İlişkileri Alanındaki Haklar

1. Taraf Devletler evlilik ve aile ilişkileri ile ilgili bütün konularda kadınlara karşı ayrımcılığı tasfiye etmek için gerekli her türlü tedbiri alır ve özellikle erkeklerle kadınların eşitliğini öngören aşağıdaki hakları tanır:

a) Evlenmede aynı hakka sahip olma;

b) Serbestçe eş seçmede ve serbest ve kendi rızasıyla evlenmede aynı hakka sahip olma;

c) Evlilik döneminde ve boşanma sırasında aynı haklara ve yükümlülüklerle sahip olma;

d) Medeni durumları ne olursa olsun, anne ve baba olarak çocuklarla ilgili konularda aynı haklara ve yükümlülüklerle sahip olma; her hal ve karda çocukların menfaatlerine üstünlük tanınır;

e) Çocukların sayısına ve dünyaya getirilme zamanına serbestçe ve makulce karar verme konusunda aynı hakka sahip olma ve bu hakları kullanabilmeleri için gerekli bilgiye, eğitime ve araçlara sahip olma;

f) Velayet, vasilik, kayımlık ve evlat edinme veya bu kavramların bulunduğu ulusal mevzuattaki benzer kurumlar bakımından aynı haklara ve yükümlülüklerle sahip olma; her hal ve karda çocukların menfaatlerine üstünlük tanınır;

g) Soyadı, meslek ve iş seçimi hakları da dahil, karı ve koca olarak aynı kişisel haklara sahip olma;

⁴⁵ Bkz.: KİSHUS-2/1, 3, 26. IRAYT-2, 5. İHAS-14.

h) Eşlerin mallarına sahip olma, kazanma, işletme, idare etme, kullanma ve mallarını bir bedel karşılığında veya bedelsiz olarak elden çıkarma konusunda aynı haklara sahip olma.

2. Çocuğun nişanlandırılması ve evlendirilmesi hiçbir hukuki sonuç doğurmaz; asgari evlenme yaşını tespit etmek ve evliliklerin resmi sicile kaydının zorunlu hale getirilmesi için yasama tedbirler de dahil gerekli tüm işlemler yapılır.

BÖLÜM V

Madde-17. Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesi Komitesi

1. Bu Sözleşmenin uygulanmasında meydana gelen gelişmeleri incelemek amacıyla (bundan sonra Komite diye geçecek olan) bir Kadınlara karşı Ayrımcılığın Tasfiye edilmesi Komitesi kurulur; Komite Sözleşmenin yürürlüğe girmesi sırasında on sekiz ve Sözleşmenin otuz beş Taraf Devlet tarafından onaylanması veya katılmasından sonra yirmi üç tane yüksek ahlaki niteliklere ve Sözleşmenin kapsadığı alanda ehliyete sahip uzmanlardan meydana gelir. Uzmanlar Taraf Devletlerin vatandaşları arasından ve bu Devletler tarafından seçilirler ve uzmanlar kendi şahsi sıfatlarıyla görev yaparlar; uzmanların seçiminde coğrafi dağılım dengesine ve farklı uygarlık biçimleri ile birlikte başlıca hukuk sistemlerinin temsil edilmesine özen gösterilir.

2. Komite üyeleri Taraf Devletlerce aday gösterilen kişilerin yer aldığı bir listeden gizli oyla seçilir. Her Taraf Devlet kendi vatandaşları arasından sadece bir kişiyi aday gösterebilir.

3. İlk seçimler bu Sözleşmenin yürürlüğe girmesinden itibaren altı ay içinde yapılır. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri her seçim tarihinden en az üç ay önce Taraf Devletlere birer mektup göndererek, gösterecekleri adayın ismini iki ay içinde sunmaya davet eder. Genel Sekreter bu suretle aday gösterilen kişilerin isimlerini alfabetik sıraya koyup, yanlarına kendilerini aday gösteren Taraf Devletin adını da belirterek bir liste hazırlar ve bu listeyi Taraf Devletlere gönderir.

4. Komite üyelerinin seçimi, Genel Sekreter tarafından Birleşmiş Milletler Merkezine çağrılan Taraf Devletlerin yapacakları toplantıda gerçekleştirilir. Taraf Devletlerin üçte ikisinin katılmasıyla yetersayının oluşacağı toplantıda, en fazla oyu alan adaylar ile toplantıda bulunup oy kullanan Taraf Devletlerin temsilcilerinin salt çoğunluğunun oyunu alan adaylar, Komiteye üye seçilmiş olur.

5. Komite üyeleri dört yıllık bir süre için seçilirler. Ancak, yapılan ilk seçimlerde Komiteye üye seçilen dokuz üyenin görev süresi iki yıl sonra sona erer; bu dokuz üyenin adları ilk seçimini yapılmasından hemen sonra, Komite Başkanı tarafından kura ile belirlenir.

6. Otuz beşinci onay veya katılmadan sonra Komiteye seçilecek beş ilave üyenin seçimi, bu maddenin 2, 3 ve 4. fıkralarına göre yapılır. Bu suretle seçilen ilave üyelere iki tanesinin görev süresi iki yıl sonra sona erer; bu iki üyenin adları Komite Başkanı tarafından kura ile belirlenir.

7. Arızı sebeplerle boşalan üyeliklerin doldurulması için, Komite üyeliği sona eren uzmanın vatandaşı olan Taraf Devlet kendi vatandaşları arasından başka bir uzman atar; bu atama Komitenin onayına tabidir.

8. Komite üyelerine Genel Kurulun onayıyla, Komitedeki görevin önemini dikkate alarak Genel Kurulun belirleyeceği miktarda ve şartlarda Birleşmiş Milletler bütçesinden bir ücret ödenir.

9. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, Komitenin bu Sözleşmeye göre görevlerini etkili bir biçimde yerine getirmesini sağlamak için gerekli personeli ve imkanları sağlar.

Madde-18. Devlet Raporları

1. Taraf Devletler, Komite tarafından incelenmek üzere Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine, bu Sözleşme hükümlerine etkililik kazandırmak için aldıkları yasal, yargısal, idari ve diğer tedbirleri ve konuda kaydedilen gelişmeleri içeren bir rapor sunmayı taahhüt eder. Bu raporlar:

a) İlgili Devlet bakımından Sözleşmenin yürürlüğe girmesinden sonra bir yıl içinde;

b) Bundan sonra en azından her dört yılda bir ve Komite talep ettiği zamanlarda verilir.

2. Raporlarda bu Sözleşmeden doğan yükümlülüklerin yerine getirilme derecesini etkileyen faktörler ve güçlükler de belirtilebilir.

Madde-19. Komitenin İçtüzüğü

1. Komite kendi içtüzüğünü kendisi yapar.

2. Komitede çalışacak görevlileri Komite iki yıllık bir süre için seçer.

Madde-20. Komite Toplantıları

1. Komite, bu Sözleşmenin 18. maddesi uyarınca sunulan raporları incelemek üzere normal olarak yılda bir kere ve iki haftayı aşmayacak bir süre için toplanır.

2. Komite toplantıları normal olarak Birleşmiş Milletler Merkezinde veya Komite tarafından uygun görülen başka bir yerde yapılır.

Madde-21. Yıllık Rapor

1. Komite faaliyetleri hakkında Ekonomik ve Sosyal Konsey vasıtasıyla Birleşmiş Milletler Genel Kuruluna yıllık bir rapor sunar ve Taraf Devletlerden aldığı raporların ve bilgilerin incelenmesine dayanarak önerilerde ve genel nitelikte tavsiyelerde bulunabilir. Komite raporunda bu öneriler ve genel nitelikteki tavsiyeler ile birlikte Taraf Devletlerin yorumlarına da yer verilir.

2. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Komitenin raporunu bilgi edinmesi amacıyla Kadının Statüsü hakkındaki Komisyona gönderir.

Madde–22. Uzman Kuruluşların Temsili

Uzman kuruluşlar, bu Sözleşmenin kendi faaliyet alanlarına giren hükümlerinin uygulanması hakkında inceleme yapılırken temsil edilme hakkına sahiptir. Komite, uzman kuruluşları bu Sözleşmenin kendi faaliyet alanlarına giren hükümlerinin uygulanması hakkında rapor sunmaya davet edebilir.

BÖLÜM VI.

Madde–23. Yorumlama Prensipleri

Bu Sözleşmenin hiçbir hükmü, erkekler ile kadınlar arasında eşitliğin sağlanması bakımından daha yararlı olabilecek aşağıdaki hükümleri etkilemez:

- a) Bir Taraf Devletin mevzuatında bulunan hükümleri veya
- b) Bu Devlet bakımından yürürlükte bulunan başka uluslararası sözleşme, antlaşma veya anlaşma hükümlerini.

Madde–24. İç Hukukta Gerekli Tedbirleri Alma Taahhüdü

Taraf Devletler ulusal düzeyde, bu Sözleşmede tanınan hakların tam olarak gerçekleştirilmesini amaçlayan gerekli her türlü tedbiri almayı taahhüt eder.

Madde–25. İmza, Onay ve Katılma

1. Bu Sözleşme bütün Devletlerin imzasına açıktır.
2. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri bu Sözleşmenin deponitörü olarak görevlendirilmiştir.
3. Bu Sözleşme onaya tabidir. Onay belgeleri Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğine tevdi edilir.
4. Bu Sözleşme bütün Devletlerin katılmasına açıktır. Katılma, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğine katılma belgesinin tevdi edilmesinden itibaren yürürlük kazanır.

Madde–26. Sözleşmenin Gözden Geçirilmesi

1. Bu Sözleşmenin değiştirilmesine dair talepler, herhangi bir zamanda herhangi bir Taraf Devlet tarafından Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine hitaben yazılı bir bildirim vasıtasıyla yapılabilir.
2. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, böyle bir talep karşısında yapılacak işlemler konusunda karar verir.

Madde–27. Yürürlüğe Girme

1. Bu Sözleşme yirminci onay veya katılma belgesinin Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine tevdi edilme tarihinden itibaren otuz gün sonra yürürlüğe girer.

2. Yirminci onay veya katılma belgesinin tevdi edilmesinden sonra bu Sözleşmeyi onaylayan veya katılan her bir Devlet bakımından bu Sözleşme, kendi onay ve katılma belgelerini tevdi etmelerinden itibaren otuz gün sonra yürürlüğe girer.

Madde-28. Çekinceler

1. Onaya ve katılma sırasında Devletler tarafından yapılan çekincelerin metni Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri tarafından alınır ve diğer bütün Devletlere gönderilir.

2. Bu Sözleşmenin konusuna ve amacıyla bağdaşmayan bir çekince kabul edilmez.

3. Yapılmış olan çekinceler her zaman Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine hitaben yapılacak bir bildirimle geri alınabilir; Genel Sekreter bu bildirimden diğer bütün Devletleri haberdar eder. Bu tür bir bildirim alındığı tarihte yürürlüğe girer.

Madde-29. Sözleşmenin Yorumu İle İlgili Uyuşmazlıklar

1. Bu Sözleşmenin yorumlanması veya uygulanması ile ilgili olarak iki veya daha fazla Taraf Devlet arasında çıkan bir uyuşmazlık, bu Devletlerden birinin talebi üzerine hakem önüne götürülür. Hakem önüne götürme talebinden itibaren altı ay içinde taraflar hakemliğin kuruluşu üzerinde anlaşamazlarsa, bu taraflardan herhangi biri bu uyuşmazlığı Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'ne uygun olarak, Uluslararası Adalet Divanı'nın önüne götürebilir.

2. Taraf Devletlerden her biri bu Sözleşmenin imzalanması veya daha sonra onaylanması veya katılması sırasında, bu Maddenin birinci fıkrasıyla bağlı olmadığını beyan edebilir. Bu tür bir çekince koyan Taraf Devlet karşısında diğer Taraf Devletlerde yukarıdaki fıkra ile bağlı olmazlar.

3. Yukarıdaki ikinci fıkraya uygun olarak bir çekince koymuş olan bir Taraf Devlet, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine bir bildirim göndererek bu çekincesini her zaman geri alabilir.

KADINLARA KARŞI HER TÜRLÜ AYRIMCILIĞIN ÖNLENMESİ SÖZLEŞMESİNE İLİŞKİN SEÇMELİ EK PROTOKOL(*)

Sözleşmeye taraf devletler,

Birleşmiş Milletler Şartı'nın temel insan haklarına, insanlık onuru ve insanlık değeri ile erkeklerin ve kadınların haklar bakımından eşitliğine olan inancını yeniden teyit ettiğini kaydederek,

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin bütün insanların onur ve hakları bakımından eşit ve hür doğduklarını ve herkesin bu Bildirgede yer alan hak ve özgürlüklere, cinsiyete dayanan ayırım dahil olmak üzere, hiçbir ayırma tabi tutulmaksızın sahip olduklarını ilan etmiş olduğunu kaydederek,

Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmeleri ve insan haklarına ilişkin diğer uluslararası belgelerin cinsiyete dayalı ayrımcılığı yasakladığını hatırlayarak,

Taraf Devletlerin Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesinde (Sözleşme) kadınlara karşı ayrımcılığın her biçimini kınayarak, her türlü vasıta ile ve gecikmeksizin kadınlara karşı ayrımcılığın önlenmesi politikası izlemeyi kabul ettiklerini de akılda tutarak,

Kadınların tüm insan haklarından ve temel özgürlüklerden tam ve eşit olarak yararlanması ve bu hak ve özgürlüklerin ihlalini önlemek için etkili önlemler alma kararlılıklarını yeniden teyit ederek,

Aşağıdaki hususlarda anlaşmışlardır.

Madde-1. Bu Protokole taraf devlet (taraf devlet) Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesinin (Komite) 2. maddeye göre yapılacak başvuruları kabul ve inceleme yetkisini tanıır

Madde-2. Başvurular, taraf devletin yargılama yetkisi altında bulunan bireyler veya bireylerden oluşan gruplar tarafından ya da onlar adına, Sözleşmede yer alan hakların ihlal edildiği iddia edilerek yapılabilir. Başvurunun bireyler veya bireylerden oluşan gruplar adına yapıldığı durumlarda, birey veya bireylerden oluşan grupların rızası alınmış olmalıdır. Birey veya bireylerden oluşan gruplar adına yapılan başvurularda, ilgililerin rızalarının alınmamış olması durumunda başvuruda bulunanın bu eyleminin gerekçelerini açıklayabilir ve savunabilir olması gerekir.

Madde-3. Tüm başvurular kimin tarafından yapıldığı belirlenebilecek şekilde ve yazılı olarak yapılacaktır. Komite, Sözleşmeye taraf olup da bu Protokole taraf olmayan bir devleti ilgilendiren başvuruları kabul etmeyecektir.

(*) 1999 yılı Ekim ayında, BM Genel Kurulunun 54. oturumunda Sözleşmeye Ek Protokol kabul edilerek 10 Aralık 1999 tarihinde, BM tarafından ülkelerin onayına sunuldu. Bugüne dek 23 ülke Protokolü imzaladığını açıkladı. Seçmeli Ek Protokol'ün yaptırım gücünün olması için 10 ülkenin daha imzalaması gerekmektedir.

Madde-4. 1. Komite, iç hukuk yollarının makul olmayan sürede uzadığı ve etkili sonuç verme ihtimalinin olmadığı durumlar dışında, iç hukuk yolları tüketilmeden yapılan başvuruları değerlendirmez.

2. Komite aşağıdaki hallerde başvurunun kabul edilemez olduğunu bildirir:

a) Aynı başvurunun, daha önce Komite tarafından veya başka bir uluslararası araştırma veya uzlaşma prosedürü çerçevesinde incelenmiş veya incelenmekte olması;

b) Başvurunun Sözleşme hükümlerine aykırı olması;

c) Başvurunun bariz biçimde doğru temellere dayandırılmamış veya yeterli dayanaktan yoksun olması;

d) Başvuruda bulunma hakkının kötüye kullanılması;

e) Başvuru konusu olan olguların bu Protokol'ün ilgili taraf devlet açısından yürürlüğe girmesinden önce (yürürlük tarihinden sonra da sürmekte olan olgular hariç) gerçekleştirilmiş olması,

Madde-5. 1. Başvurunun alınmasından sonra ve esasa ilişkin sonuçlanmasından önce, Komite taraf devletten, iddiaya konu olan ihlalin mağdur ya da mağdurlarının telafisi imkansız zararlar görmesini önlemek için gerekli ara önlemleri acilen almasını talep edebilir.

2. Bu maddenin 1. fıkrasındaki takdir yetkisinin Komite tarafından kullanılması başvurunun kabul edilebilirliği ya da esasına ilişkin karar verildiği anlamına gelmez.

Madde-6. 1. Başvurunun ilgili taraf devlete atıfta bulunmaksızın Komite tarafından kabul edilemez bulunması hali dışında ve birey ya da bireylerden oluşan grupların kimliklerinin söz konusu taraf devlete açıklanmasına rıza göstermeleri durumu dışında, Komite yapılan başvuruları gizlilikle ilgili taraf devletin dikkatine sunar.

2. İlgili taraf devlet, tebliğ konusu olan başvuru hakkında açıklamaları ve beyanlar, varsa almış olduğu düzeltici önlemleri altı ay içinde yazılı olarak Komiteye bildirir.

Madde-7. 1. Protokol çerçevesinde yapılan başvurular, konuya ilişkin bilgilerin ilgili taraflara ulaştırılması kaydıyla, bireyler veya bireylerden oluşan gruplar tarafından veya onlar adına sağlanan bilgiler ile ilgili taraf devletin verdiği tüm bilgiler ışığında Komite tarafından incelenir.

2. Protokol uyarınca yapılacak başvuru incelemeleri kapalı oturumlarda yapılır.

3. Başvuru incelemesi sonrasında, Komite başvuruya ilişkin görüşleri ile birlikte varsa tavsiyelerini ilgili taraflara iletir.

4. Komitenin görüş ve varsa tavsiyeleri ilgili taraf devlet tarafından değerlendirilir; konu hakkındaki bilgileri ve Komitenin görüş ve tavsiyeleri doğrultusunda alınan tedbirleri içeren yazılı bir cevap altı ay içinde Komiteye sunulur.

5. Komite uygun taraf devleti, Komitenin görüş ve tavsiyeleri doğrultusunda alınan tedbirler hakkında –Sözleşmenin 18. maddesi çerçevesinde hazırlanan raporlar da dahil olmak üzere– daha fazla bilgi sunmaya davet edebilir.

Madde–8. 1. Taraf devletin Sözleşmede yer alan hakları ciddi ve sistematik biçimde ihlal ettiği yönünde güvenilir bir bilgi aldığında, Komite, taraf devleti bu bilgiye ilişkin incelemede işbirliği yapmaya ve konuyla ilgili görüşlerini sunmaya davet eder.

2. Komiteye ilgili taraf devletçe sunulmuş olan her türlü görüşü ve Komitece sahip olunan diğer güvenilir bilgileri göz önünde bulundurarak Komite üyelerinden birini ya da birkaçını araştırma yapmak, acil rapor hazırlamakla görevlendirebilir. Gereken hallerde ve taraf devletin rızasıyla araştırma ülkeye yapılacak bir ziyareti de içerebilir.

3. Araştırma bulgularının incelenmesinden sonra, Komite bu bulguları ve varsa görüş ve tavsiyelerini taraf devlete gönderir.

4. İlgili taraf devlet, Komitenin gönderdiği bulgu, görüş ve tavsiyelerin alınmasından itibaren altı ay içinde kendi görüşlerini Komiteye bildirir.

5. Araştırma gizlilikle ve her aşamada ilgili devletle işbirliği gözetilerek yürütülür.

Madde–9. 1. Komite, ilgili taraf devleti Protokolün 8. maddesi uyarınca yürütülen araştırmaya ilişkin olarak, alınan tedbirlerin ayrıntılarının Sözleşmenin 18. maddesine göre hazırlanan rapora eklenmesi için davet edebilir.

2. Komite gerektiğinde 8. maddenin 4. bendinde öngörülen altı aylık sürenin bitiminde, araştırmaya ilişkin olarak alınan tedbirler hakkında bilgi vermesi için taraf devlete çağrıda bulunabilir.

Madde–10. 1. Taraf devletler bu Protokolün imzası, onaylanması ya da Protokole katılma aşamalarında Komitenin 8. ve 9. maddeler ile düzenlenen yetkisini tanımadıklarını beyan edebilirler.

2. Bu maddenin 1. bendi uyarınca beyanda bulunan taraf devletler bu beyanlarını Genel Sekretere bildirimde bulunarak her zaman kaldırabilirler.

Madde–11. Taraf devletler, yargılama yetkileri altında bulunan bireylerin bu Protokol uyarınca yaptıkları başvurularından ötürü yıldırma veya kötü muameleye maruz kalmamalarını sağlayacak önlemleri alırlar.

Madde–12. Komite, Sözleşmenin 21. maddesi uyarınca hazırlayacağı yıllık rapora Protokol uyarınca gerçekleştirdiği faaliyetleri de ekler.

Madde–13. Taraf devletler Sözleşme ve Protokolün tanıtımı ve yaygın bir şekilde bilinmesini sağlamayı, Komite görüş ve tavsiyeleri hakkında bilgi edinmeyi, özellikle taraf devleti içeren konularda, kolaylaştırmayı taahhüt ederler.

Madde–14. Komite, Protokolde düzenlenen işlevlerini yerine getirirken izleyeceği kendi usul kurallarını geliştirir.

Madde–15. 1. Bu Protokol, Sözleşmeyi imzalamış, onaylamış ve Sözleşmeye katılmış devletlerin imzasına açıktır.

2. Bu Protokol, Sözleşmeyi onaylamış veya Sözleşmeye katılmış devletlerin onayına tabidir. Onay belgeleri Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğine tevdi edilir.

3. Bu Protokol, Sözleşmeyi onaylamış veya katılmış devletlerin katılımına açıktır.

4. Katılmalar, katılma belgesinin Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğine tevdi edilmesinden itibaren yürürlük kazanır.

Madde–16. 1. Bu Protokol 10 adet onay veya katılma belgesinin Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğine tevdi edilmesinden itibaren üç ay sonra yürürlüğe girer.

2. Onay veya katılma belgesinin tevdi edilmesinden sonra Protokolü onaylayan her devlet için bu Protokol, devletin kendi onay veya katılma belgesinin Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğine tevdi edilmesinden itibaren üç ay sonra yürürlüğe girer.

Madde–17. Bu Protokole çekince konulmasına izin verilmez.

Madde–18. 1. Bu Protokole taraf olan her devlet, Protokolde değişiklik yapılması yolunda teklifte bulunabilir ve bunu Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğine iletebilir. Genel Sekreter, değişiklik önerilerini bu Protokole taraf diğer devletlere iletir. Genel Sekreter taraf devletlerden, bu önerilerin incelenmesi ve oylanması amacıyla bir konferans düzenlenmesini destekleyip desteklemediklerini bildirmelerini görmeleri halinde, Genel Sekreter Birleşmiş Milletler gözetiminde bir konferans düzenler. Konferansa katılan ve oylamada bulunan taraf devletlerin oy çokluğuyla kabul edilen bir değişiklik, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun onayına sunulur.

2. Protokolde yapılan değişiklikler, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından onaylandıktan ve bu Protokole taraf devletlerin üçte ikisi tarafından kendi ana-yasal usullerine uygun olarak kabul edildikten sonra yürürlüğe girer.

3. Protokolde yapılan değişiklikler yürürlüğe girdiğinde, değişiklikleri kabul eden devletleri bağlar, diğer taraf devletler bu Protokolün değişiklikten önceki hükümleriyle ve daha önce kabul ettikleri değişiklik hükümleriyle bağlı kalmaya devam ederler.

Madde–19. 1. Bir taraf devlet her zaman, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğine hitaben yazılı bir bildirim göndererek bu Protokolden çıktığını bildirebilir. Çekilme bildirimi, bu bildirim Genl Sekreter tarafından alınmasından itibaren altı ay sonra yürürlüğe girer.

2. Protokolden çıkma, bildirim yürürlüğe girmesinden önce, bu Protokolün 2. maddesine göre yapılan başvuruların incelenmesini ve 8. madde kapsamındaki araştırmaların sürdürülmesini engellemez.

Madde–20. Birleşmiş Milletler Sekreteri aşağıdaki hususlarda tüm devletleri bilgilendirir:

- a) Protokole uyarınca gerçekleştirilen imzalar onaylar ve katılmalar,
- b) Bu Protokolün ve değişikliklerinin 18. maddeye göre yürürlüğe girme tarihleri,
- c) 19. maddeye göre Protokolden çıkma bildirimlerini,

Madde-21. 1. Bu Protokolün eşit derece orijinal olan Çince, İngilizce, Fransızca, Rusça ve İspanyolca metinleri Birleşmiş Milletler arşivinde saklanır.

2. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri bu Protokolün onaylı örneğini Sözleşmenin 25. maddesinde belirtilen devletlere iletir.

**BİRLEŞMİŞ MİLLETLER KADINLARIN
SİYASAL HAKLARINA İLİŞKİN SÖZLEŞME (KASH)(*)**

Birleşmiş Milletler Yasasında sözü edilen, erkeklerin ve kadınların hak eşitliği ilkesinin uygulanmasını dileyen,

Herkesin doğrudan doğruya, ya da serbestçe seçilmiş temsilciler aracılığı ile, kendi ülkesinin kamu işlerinin yönetimine katılmak ve ülkesinin kamu hizmetlerine, eşit koşullarda girmek hakkını kabul eden ve BM Yasasına ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi hükümlerine uygun olarak, siyasi haklardan yararlanma ve bu hakları kullanma konusunda erkekler ile kadınlara eşitlik tanımak isteyen,

Akit taraflar,

Bu amaçla bir sözleşme imzalamaya karar vermiş olduklarından, aşağıdaki hükümler üzerinde anlaşmışlardır:

Madde-1. Kadınlar, erkekler ile eşit koşullar içinde, tüm seçimlerde, hiç bir ayırım gözetilmeksizin oy hakkına sahip olacaklardır.

Madde-2. Kadınlar, erkekler ile eşit şartlar içinde, ulusal yasalar uyarınca kurulacak, halk tarafından seçilmiş tüm kuruluşlara, hiç bir ayırım gözetilmeksizin, seçilme hakkına sahiptir.

Madde-3. Kadınlar eşit koşullar içinde, ulusal yasalar uyarınca kurulmuş tüm kamu servislerinde çalışmak ve tüm kamu görevlerini yapmak bakımından erkeklerle, hiç bir ayırım gözetilmeksizin, eşit hakka sahip olacaklardır.

Not: Sözleşmenin bundan sonraki maddeleri yürürlük ve usulî işlemlerle ilgilidir. Alıntılanmamıştır.

(*) Sözleşme 7.7.1954'de yürürlüğe konmuştur. Türkiye Sözleşmeyi 25.5.1959'da onaylamış ve 26.1.1960'da yürürlüğe girmiştir. Sözleşme metni için Bkz.: İsmail SOYSAL, a.g.e.

KADINLARA KARŞI ŞİDDETİN TASFİYE EDİLMESİNE DAİR BİLDİRİ (KAŞT)(*)

BAŞLANGIÇ

Genel Kurul,

Eşitlik, güvenlik, özgürlük, bütün insanların bedensel bütünlüğü ve insanlık onuru konusundaki hakların ve prensiplerin kadınlara her yerde uygulanmasının acil bir gereklilik olduğunu kabul ederek,

Bu hakların ve prensiplerin İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesine Dair Sözleşme ve İşkenceye ve Diğer Zalimane, İnsanlık dışı veya Onur kırıcı Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme ile birlikte diğer uluslararası belgelerde yüceltilen hakları ve prensipleri kaydederek,

Kadınlara karşı Her Türlü Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesine Dair Sözleşme'nin etkili bir biçimde uygulanmasının kadınlara karşı şiddetin tasfiye edilmesine katkıda bulunacağını ve bu kararlar birlikte düzenlenen Kadınlara Karşı Şiddetin Tasfiye Edilmesine Dair Bildiri'nin bu süreci güçlendireceğini ve tamamlayacağını kabul ederek,

Kadınlara karşı şiddetin, kadınlara karşı şiddet ile mücadele etmek için bir dizi tedbirlerin yer aldığı Kadınların Durumunu İyileştirmek İçin İleriye Dönük Stratejiler Nairobi belgesinde tanınmış olan eşitlik, gelişme ve barışın gerçekleştirilmesine ve Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesine Dair Sözleşme'nin tam olarak uygulanmasına bir engel oluşturmasından kaygı duyarak,

Kadınlara karşı şiddetin kadınların insan haklarına karşı bir ihlal oluşturduğunu ve bu hakların ve özgürlüklerin kullanılmasını zayıflattığını veya hükümsüz kıldığını teyit ederek ve kadınlara karşı şiddet kullanılması durumunda bu hakların ve özgürlüklerin korunması ve ilerletilmesindeki uzun süreli başarısızlıktan kaygılanarak,

Kadınlara karşı şiddetin, erkekler ve kadınlar arasındaki eşitlikçi olmayan güç ilişkilerinin tarihsel bir göstergesi olduğunu ve bu güç ilişkisinin erkekler tarafından kadınlar üzerinde egemenlik kurulmasına ve kadınlara ayrımcılık yapılmasına yol açtığını, ve kadınlara karşı uygulanan bu şiddetin erkeklerle karşılaştırıldığında kadınları zorla bağımlı bir konuma sokmanın çok önemli toplumsal mekanizmalarından biri olduğunu kabul ederek,

Azınlık gruplara dahil olan kadınlar, yerli kadınlar, mülteci kadınlar, göçmen kadınlar, kırsal bölgelerde veya uygarlığa uzak topluluklarda yaşayan kadınlar, bakıma muhtaç kadınlar, ceza veya tutukevlerindeki kadınlar, kız çocukları, özür

(*) Genel Kurulunun 20 Aralık 1993 tarih ve 44/104 sayılı kararıyla ilan edilmiştir. Bildirinin İngilizce metni ve çevirisi için Bkz.: Osman DOĞRU, a.g.e.

kadınlar, yaşlı kadınlar ve silahlı çatışma bölgelerinde bulunan kadınlar gibi bazı kadın gruplarının şiddete karşı savunmasız bulunmalarından kaygı duyarak,

Ekonomik ve Sosyal Konseyin 24 Mayıs 1990 tarihli ve 1990/15 sayılı kararına ek 23. paragrafta, kadınlara karşı şiddetin yaygın olduğu ve bütün gelir gruplarında, her sınıfta ve kültürde meydana geldiği, bunun yol açtığı sonuçların tasfiye edilmesi için ivedi ve etkili adımlar atılması gerektiğinin belirtilmiş olmasını hatırlayarak,

Yine Ekonomik ve Sosyal Konseyin 30 Mayıs 1991 tarihli ve 1991/18 sayılı kararında Konseyin, özel olarak kadınlara karşı şiddet sorununu açıklıkla ele alacak bir uluslararası belgenin oluşturulması için harekete geçilmesini tavsiye ettiğini hatırlayarak,

Kadın hareketlerinin, kadınlara karşı şiddet sorununun niteliğine, ağırlığına ve yaygınlığına giderek artan ölçüde dikkat çekilmesinde oynadıkları rolü memnuniyetle karşılayarak,

Kadınların toplum içinde hukuki, sosyal, siyasal ve ekonomik eşitliği için sağlanan imkanların, başka nedenlerle birlikte, sürekli ve yerel nitelikte şiddet tarafından kısıtlanmasından kaygı duyarak,

Yukarıdaki tespitlerin ışığında, kadınlara karşı şiddetin açık ve anlaşılabilir bir tanımının yapılmasına, kadınlara karşı her türlü şiddetin tasfiye edilmesini sağlamak için kullanılacak olan hakların açıkça düzenlenmesine, Devletlerin taşıdıkları sorumlulukları konusunda taahhütte bulunmalarına, ve kadınlara karşı şiddetin tasfiye edilmesi için bütün bir uluslararası toplumun taahhütte bulunmasına ihtiyaç olduğuna kanaat getirerek,

Aşağıdaki Kadınlara Karşı Şiddetin Tasfiye Edilmesine Dair Bildiri'yi kararlılıkla ilan eder ve herkes tarafından bilinmesi ve saygı gösterilmesi için her türlü çabanın gösterilmesi ister.

Madde-1. Kadınlara Karşı Şiddetin Tanımı

Bu bildirin amacı bakımından “kadınlara karşı şiddet” terimi, ister kamusal isterse özel yaşamda meydana gelsin, kadınlara fiziksel, cinsel veya psikolojik acı veya ıstırap veren veya verebilecek olan cinsiyete dayanan bir eylem veya bu tür eylemlerle tehdit etme, zorlama veya keyfi olarak özgürlükten yoksun bırakma anlamına gelir.

Madde-2. Kadınlara Karşı Şiddet Örnekleri

Kadınlara karşı şiddet terimi aşağıdaki halleri içerecek şekilde anlaşılır, fakat bu hallerle sınırlı değildir:

a) Aile içinde meydana gelen dövme, kız çocukların cinsel istismarı, evlenirken verilen başlıkla ilgili şiddet, evlilik içi tecavüz, cinsel organları dağlama ve kadınlara zarar veren geleneksel uygulamalar, eş olmayanlar arasındaki şiddet ve sömürmek için uygulanan şiddet de dahil fiziksel, cinsel ve psikolojik şiddet uygulanması;

b) Toplum içinde meydana gelen tecavüz, cinsel istismar, çalışma hayatında, öğretim kurumlarında ve diğer yerlerde cinsel taciz, kadın satışı ve zorla fahişeleştirilme de dahil, fiziksel, cinsel ve psikolojik şiddet;

c) Nerede meydana gelirse gelsin, Devlet tarafından işlenen veya hoşgörülen fiziksel, cinsel ve psikolojik şiddet.

Madde-3. Kadınların Hakları

Kadınlar siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel, kişisel veya diğer alanlardaki insan haklarından ve temel özgürlüklerden eşit bir biçimde yararlanma ve korunmasını isteme hakkına sahiptir. Bu haklara diğerlerinin yanında, aşağıdaki haklar da dahildir:

- a- Yaşama hakkı,
- b- Eşitlik hakkı,
- c- Kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı,
- d- Hukukun korumasından eşit biçimde yararlanma hakkı,
- e- Her türlü ayrımcılığa karşı korunma hakkı,
- f- Elde edilmesi mümkün olan en yüksek standartta fiziksel ve ruhsal sağlık hakkı,
- g- Adil ve elverişli koşullarda çalışma hakkı,
- h- İşkenceye, veya diğer zalimane, insanlık dışı veya onur kırıcı muamele veya cezaya maruz kalmama hakkı.

Madde-4. Devletlerin Sorumlulukları

Devletler kadınlara karşı şiddeti yasaklar ve kadınlara karşı şiddetin tasfiye edilmesi konusundaki yükümlülüklerinden kaçınmak üzere herhangi bir örf ve adeti, geleneği veya dinsel düşünceyi ileri süremez. Devletler her türlü uygun araçla ve hiç gecikmeksizin kadınlara karşı şiddeti tasfiye politikasını yürütür. Bu amaçla:

a) Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesine Dair Sözleşme'yi henüz onaylamamış veya buna katılmamış ise, bu sözleşmeyi onaylamayı ve katılmayı veya bu sözleşmeye koyduğu çekinceyi geri almayı düşünür;

b) Kadınlara karşı şiddete girişmekten kaçınır;

c) Kadınlara şiddet ister Devlet isterse özel şahıslar tarafından işlensin, bu fiilleri önlemek, soruşturmak ve, ulusal hukuka göre cezalandırmak için gerekli özeni gösterir;

d) Şiddete maruz bırakılan kadınlara karşı yapılan uygunsuzlukları cezalandırmak ve gidermek için ulusal mevzuatta ceza, medeni, idare ve iş hukuku ile ilgili yaptırımlar koyar; şiddete maruz bırakılmış kadınların adalet mekanizmasına ulaşmaları ve, uğradıkları zararların ulusal mevzuatta öngörüldüğü gibi adil ve etkili bir

şekilde giderilmesi sağlanır; Devletler ayrıca bu tür mekanizmalar vasıtasıyla bir giderim elde etmek isteyen kadınları sahip oldukları haklar konusunda bilgilendirir;

e) Gerektiği takdirde hükümet dışı örgütlerle, ve özellikle de kadınlara karşı şiddet konusuyla yakından ilgilenen örgütlerle işbirliği yapmayı dikkate alarak, kadınların her türlü şiddete karşı korunmalarını artırmak veya daha önce bu amaçla yapılmış planlar için hükümler koymak üzere ulusal uygulama planlarını geliştirme imkanını ele alır;

f) Kadınların her türlü şiddete karşı korunmalarını artırıcı nitelikte engelleyici yaklaşımlar geliştirir ve en geniş şekilde yasal, siyasal, idari ve kültürel tedbirleri alır; cinsiyet konusunda duyarlı yasalar, yürürlükteki uygulamalar ve diğer müdahaleler yoluyla kadınların yeniden mağdur olmalarına meydan verilmemesini sağlar;

g) İhtiyaç bulunması halinde, mevcut kaynaklarını uluslararası işbirliği çatısı altında azami derecede kullanarak, şiddete maruz kalmış kadınların ve gerektiği takdirde bu kadınların çocuklarının rehabilitasyonu, çocuk bakımı ve yetiştirilmesi, ıslahı, kendilerine rehberlik yapılmasını, ve sağlık ve sosyal hizmetler, imkanlar ve programlar gibi özel nitelikteki yardımlar ile birlikte, yapısal desteklerden yararlanmaları için çalışır, ve bu kimselerin güvenliği ile fiziksel ve psikolojik rehabilitasyonu için gerekli her türlü tedbirin alınmasını sağlar;

h) Kadınlara karşı şiddetin tasfiye edilmesi ile ilgili faaliyetler için hükümet bütçesine yeterli ödenek koyar;

i) Kadınlara karşı şiddetin önlenmesinden, soruşturulmasından ve cezalandırılmasından sorumlu olan kanun adamlarına ve kamu görevlilerine kadınların ihtiyaçlarına karşı kendilerini daha duyarlı hale getirecek bir öğretimin verilmesi için tedbirler alır;

j) Her iki cinsten birinin üstün veya aşağı olduğu, erkekler ile kadınlar için alışıla gelmiş rollerin bulunduğu düşüncesine dayanan kadınların ve erkeklerin davranış tarzlarını değiştirmek ve sosyal, kültürel önyargıları, geleneksel uygulamaları ve her türlü uygulamaları tasfiye etmek üzere özellikle eğitim alanında gerekli her türlü tedbiri alır;

k) Kadınlara karşı şiddetin hüküm süren değişik biçimleri ile ilgili araştırmalar yapılmasını, verilerin bir araya getirilmesini, istatistiklerin toplanmasını sağlar, ve kadınlara karşı şiddetin nedenleri, nitelikleri, ağırlıkları ve sonuçları ile kadınlara karşı şiddeti engellemek ve yürürlüğe konan tedbirlerin etkililiği ve bunlara bir giderim sağlanması konusunda araştırmalar yapılmasını teşvik eder; yapılan istatistikler ve varılan sonuçlar kamuya açıklanır;

l) Özellikle şiddete karşı aciz durumdaki kadınlara karşı şiddetin tasfiye edilmesine yönelik tedbirler alır;

m) Birleşmiş Milletlerin insan hakları ile ilgili belgelerine göre verilmesi gerekli raporları sunarken, bu raporda kadınlara karşı şiddetle ve bu bildirinün uygulanmasıyla ilgili aldığı tedbirlere de yer verir;

n) Bu bildiriye düzenlenen prensiplerin uygulanmasına yardım etmek üzere gerekli yönergelerin hazırlanmasını teşvik eder;

o) Kadınlara karşı şiddet problemi ile ilgili duyarlılığı artıran ve bu şiddetin yaralarını saran dünya çapındaki kadın hareketinin ve hükümet dışı örgütlerin önemli rolünü kabul eder;

p) Kadın hareketinin ve hükümet dışı örgütlerin çalışmalarını kolaylaştırıp daha iyi bir duruma getirir ve kendileriyle yerel, ulusal ve bölgesel düzeyde işbirliği yapar;

r) Uygun olduğu takdirde, üyesi buldukları devletlerarası bölgesel örgütlerin programlarına kadınlara karşı şiddetin tasfiye edilmesine yer vermeleri için teşvik eder.

Madde-5. Birleşmiş Milletlerin Rolü

Birleşmiş Milletler organları ve uzman kuruluşları kendi yetki alanlarına giren konularda, bu bildiriye düzenlenen hakların ve prensiplerin tanınmasına ve gerçekleştirilmesine katkıda bulunurlar ve bu amaçla, diğer faaliyetlerle birlikte:

a) Şiddete karşı mücadele etmek üzere bölgesel stratejileri tanımlamak, kadınlara karşı şiddetin tasfiye edilmesi ile ilgili görüş alışverişinde bulunmak ve programları finanse etmek amacıyla uluslararası ve bölgesel işbirliği yapılmasına yardım eder;

b) Kadınlara karşı şiddetin tasfiye edilmesi konusunda herkeste duyarlılık yaratmak ve yükseltmek amacıyla toplantılar ve seminerler düzenler;

c) Kadınlara karşı şiddet sorununu etkili bir biçimde ele alabilmeleri için Birleşmiş Milletler sistemi içindeki insan hakları sözleşme organları arasında işbirliği ve görüş alışverişi yapılmasına yardım eder;

d) Birleşmiş Milletler sistemindeki örgütlerin ve kuruluşların sosyal eğilimler ve problemler ile ilgili dünyanın sosyal durumu hakkında hazırladıkları analizlere, kadınlara karşı şiddet eğilimlerinin incelenmesini de dahil eder;

e) Birleşmiş Milletler sistemindeki örgütler ve kuruluşlar arasında kadınlara karşı şiddet sorunu ve özellikle de şiddete karşı aciz durumdaki kadın grupları hakkında yapılan programlarla ilgili olarak işbirliği yapılmasını teşvik eder;

f) Bu bildiriye belirtilen tedbirleri dikkate alarak, kadınlara karşı şiddet ile ilgili yönergelerin şekillendirilmesine ve el kitaplarının hazırlanmasına yardımcı olur;

g) İnsan hakları belgelerinin uygulanması konusunda görevlerini yerine getirirken, gerektiği takdirde kadınlara karşı şiddetin tasfiye edilmesi konusunu da ele alır;

h) Kadınlara karşı şiddet konusunda çalışırken hükümet dışı örgütlerle işbirliği yapar.

Madde-6. İç Hukukla ve Uluslararası Hukukla İlişkisi

Bu bildirideki hiçbir hüküm, bir devletin ulusal mevzuatında ve bir devlet bakımından yürürlükte olan bir uluslararası sözleşme, andlaşma veya diğer belgede yer alan kadınlara karşı şiddetin tasfiye edilmesine yönelik daha kullanışlı bir hükmü etkilemez.

**DİN YA DA İNANCA DAYALI HER TÜRLÜ HOŞGÖRÜSÜZLÜĞÜN
VE AYRIMCILIĞIN KALDIRILMASI BİLDİRGESİ (DİDT)(*)**

(25 Kasım 1981)

Genel Kurul,

Tüm insanların niteliğinde bulunan onur ve eşitliğin BM Antlaşmasının temel ilkesinden biri olduğunu ve tüm Üye Devletlerin Örgütle işbirliği içinde ırk, cinsiyet, dil ve din ayrımı gözetmeksizin herkes için insan hakları ve temel özgürlüklerin evrensel olarak saygı görüp gözetilmesini geliştirip özendirmek üzere birlikte ve ayrı ayrı eylemde bulunmaya söz verdiklerini göz önünde bulundurarak,

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin ve İnsan Hakları Uluslararası Sözleşmelerinin yasa önünde ayırım gözetilmemesi ve eşitlik ilkeleriyle düşünce, vicdan, din ve inanç özgürlüğü hakkını ilan ettiğini göz önünde bulundurarak,

İnsan hakları ve temel özgürlüklerin, özellikle düşünce, vicdan din ya da inanç özgürlüğünün gözardı edilmesi ve çiğnenmesinin, doğrudan ya da dolaylı olarak, özellikle başka devletlerin içişlerine karışma aracı olduğu ve halklar ve uluslararası sınırlarda ateşli bir düşmanlığa vardığı durumlarda insanlığa savaş ve büyük acılar getirdiğini göz önüne alarak,

Hangisi olursa olsun benimsediği inancın bir kimse için yaşam anlayışının temel öğelerinden biri olduğunu ve din ya da inanç özgürlüğünün tam olarak saygı görüp güvence altına alınması gerektirdiği göz önünde bulundurarak,

Din ve inanç özgürlüğüne ilişkin konularda anlayış, hoşgörü ve saygıyı geliştirmenin ve din ya da inancın BM Antlaşması, BM'nin öteki ilgili belgeleri ve bu Bildirgenin amaç ve ilkeleriyle bağdaşmaz amaçlarla kullanılmamasını sağlamanın temel olduğunu göz önünde bulundurarak,

Din ve inanç özgürlüğünün dünya barışı, toplumsal adalet ve halklar arasında dostluk amaçlarına ulaşmaya ve sömürgecilik ve ırk ayrımcılığı ideoloji ve uygulamalarının kaldırılmasına da katkıda bulunacağına inanarak,

BM ve uzmanlık kuruluşlarının desteğiyle çeşitli ayrımcılık biçimlerinin kaldırılması yolunda benimsenen ve yürürlüğe girecek olan sözleşmeleri hoşnutlukla saptayarak,

Dünyanın kimi yerlerinde din ve inanç konularında hala gözlenen hoşgörüsüzlük görünüşleri ve ayrımcılık uygulamalarıyla ilgilenerak,

Böyle bir hoşgörüsüzlüğü her biçim ve görünüşüyle ivedi ortadan kaldırmak ve din ya da inanç gerekçesiyle yapılan ayrımcılıkla savaşmak için tüm gerekli önlemleri almaya karar vererek,

(*) Genel Kurulun 25 Kasım 1981 tarih ve 36/55 sayılı Kararıyla ilan edilmiştir. Bildiri metni için Bkz.: Muzaffer SENCER, a.g.e. Orijinal metin ve çevirisi için Bkz.: Osman DOĞRU, a.g.e.

Din ya da İnanca Dayalı Her Türlü Hoşgörüsüzlük ve Ayrımcılığın Kaldırılması Bildirgesini ilan eder:

Madde-1. 1. Herkesin düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak, bir dini ya da dilediği bir inancı benimseme ve din ya da inancını tek başına ya da topluca, açık ya da özel olarak ibadet, gözetme, uygulama ve öğretim biçiminde açıklama özgürlüğünü de içerir.

2. Hiç kimseye, bir dini ya da dilediği bir inancı benimseme özgürlüğünü zedeleyecek baskıda bulunulamaz.

3. Bir kimsenin din ya da inançlarını açığa vurma özgürlüğü, ancak yasayla öngörülen ve kamu güvenliği, düzeni, sağlığı ya da genel ahlakı ya da başkalarının temel hak ve özgürlüklerini korumak için gereken sınırlamalara bağlı olabilir.

Madde-2. 1. Hiç kimse, din ya da başka inançları gerekçesiyle herhangi bir devlet, kurum, grup ya da bir kimse tarafından ayrımcılık konusu olamaz.

2. Bu bildirgenin amaçları bakımından “din ya da inanca dayalı hoşgörüsüzlük ve ayrımcılık” deyişi, din ya da inanca dayalı olarak insan hakları ve temel özgürlüklerin eşitlik temeli üzerinde tanınmasını, kullanılmasını ve bunlardan yararlanılmasını önlemek ya da zedelemek amaç ya da sonucuyla herhangi bir ayırım, dışlama, kısıtlama ya da yeğlemede bulunmak anlamına gelir.

Madde-3. İnsanlar arasında din ya da inanç gerekçeleriyle ayırım gözetmek, insan saygınlığına karşı bir saygısızlık ve BM Antlaşmasının ilkelerinin yadsınması niteliğinde olup İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde ilan edilen ve İnsan Hakları Uluslararası Sözleşmelerinde ayrıntılı olarak öne sürülen insan hakları ve temel özgürlüklerin çiğnenmesi ve uluslararası dostça ve barışçı ilişkiler için bir engel sayılarak kınanır.

Madde-4. 1. Tüm Devletler, kişisel, ekonomik, siyasal, toplumsal ve kültürel yaşamın her alanında insan hakları ve temel özgürlüklerin tanınması, kullanılması ve bunlardan yararlanması bakımından din ya da inanç gerekçesiyle yapılan ayrımcılığı önlemek ve kaldırmak için her türlü etkin önlemi alır.

2. Tüm devletler, gerekli olduğu her durumda böyle bir ayrımcılığı yasaklamak için yasalar çıkarmak ya da kaldırmak üzere her türlü çabada bulunur ve bu konuda din ya da başka inançlara dayalı hoşgörüsüzlükle savaşmak üzere tüm uygun önlemleri alır.

Madde-5. 1. Ana-babalar ya da duruma göre çocuğun yasal vasileri, aile yaşamını, din ya da inancına göre ve çocuğa verilmesi gerektiğine inandığı manevî eğitimi göz önünde bulundurarak düzenleme hakkına sahiptir.

2. Çocuk, ana-babasının ya da duruma göre yasal vasisinin istekleri uyarınca din ya da inanç konusunda eğitim görme hakkından yararlanır ve kendi çıkarları başta olmak üzere ana-babasının ya da yasal vasisinin isteklerine karşı din ve inanç öğretimi almaya zorlanamaz.

3. Çocuk, din ya da inanç gerekçesiyle yapılan her türlü ayrımcılıktan korunur. Halklar arasında anlayış, hoşgörü ve dostluk, barış ve evrensel kardeşlik, başkaları-

nın din ya da inanç özgürlüğüne saygı ruhuyla ve tüm gücü ve yeteneklerini insanlığın hizmetine adanması gerektiğinin tam bilinciyle yetiştirilir.

4. Ana-babasının ya da yasal vasisinin bakımı altında bulunmayan bir çocuk söz konusu olduğunda, yine çocuğun çıkarları önde gelmek üzere ana-babası ya da vasisinin din ya da inanç konularında dile getirdiği istekler ya da isteklerinin belirtileri gereğince göz önüne alınır.

5. Çocuğun içinde yetiştiği din ya da inanç uygulamaları, bu Bildirgenin 1. maddesinin 3. Fıkrası göz önüne alınarak, onun bedensel ya da zihinsel sağlığına ve tam gelişmesine zarar vermemelidir.

Madde-6. Bu Bildirgenin 1. maddesi uyarınca ve 1. maddesinin 3. Fıkrası hükümleri saklı kalmak üzere, düşünce, vicdan, din ya da inanç özgürlüğü hakkı diğerlerinin yanı sıra,

- a) Bir din ya da inancın gerekleri uyarınca ibadet ya da toplanma ve bu amaçla ibadet yerleri kurma ve koruma,
 - b) Uygun yardım ve insancıl amaçlı kurumlar kurma ve koruma,
 - c) Bir din ya da inancın tören ya da törenlerine ilişkin araç ya da gereçleri yeterli ölçüde yapma, edinme ya da kullanma,
 - d) Bu alanlarda ilgili metinleri yazma, yayınlama ve yayma,
 - e) Bir din ya da inancı bu amaçlara uygun yerlerde öğretme,
 - f) Bireylerden ve kurumlardan gönüllü maddî ya da başka yardımlar isteme ya da alma,
 - g) Herhangi bir din ya da inancın gereklilikleri ve standartlarının öngördüğü uygun liderleri yetiştirme, atama, seçme ya da yerini alacak olanı belirleme,
 - h) Dinin ya da inancın kuralları uyarınca tatil günlerine uyma ve bayram ve törenleri kutlama,
 - i) Din ve inanç konularında ulusal ve uluslararası düzeylerde bireylerle ve topluluklarla iletişim kurma ve sürdürme,
- özgürlüklerini içerir.

Madde-7. Bu Bildirgede öne sürülen hak ve özgürlükler, uygulamada herkese bu hak ve özgürlüklerden yararlanma olanağı sağlayacak biçimde ulusal yasalarla sağlanır.

Madde-8. Bu Bildirgenin hiçbir hükmü, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve İnsan hakları Uluslararası Sözleşmelerinde tanımlanan herhangi bir hakkı kısıtladığı ya da zedelediği biçiminde anlaşılabilir.

**SOYKIRIM SUÇUNUN ÖNLENMESİ VE
CEZALANDIRILMASI SÖZLEŞMESİ (SOYSÖS)(*)**

Sözleşmeciler Tarafından,

BM Genel Kurulunun 11 Aralık 1946 tarih ve 96(1) sayılı kararında soykırımın uluslararası hukuka göre bir suç olduğu, BM'in amaçları ve ruhuna aykırı düştüğü ve uygar dünyaca karalandığının ilan edildiğini göz önünde bulundurarak,

Tarihin her döneminde soykırımın insanlık için büyük kayıplara yol açtığını anımsayarak, ve

İnsanlığı bu iğrenç felaketten arındırmak için uluslararası işbirliğinin gerekli olduğuna inanarak,

Aşağıdaki hükümlerde uzlaşmıştır.

Madde-1. Sözleşmeciler Tarafından, soykırımı, ister barış, ister savaş zamanında işlensin, uluslararası hukuk suçu sayar ve bu suçu önlemeyi ve cezalandırmayı üstlenir.

Madde-2. Bu Sözleşmede, soykırım, ulusal, etnik, ırksal ya da dinsel bir grubun, tümüyle ya da bir bölümüyle yok edilmesi amacıyla,

- a) Üyelerinin öldürülmesi,
 - b) Üyelerinin bedensel ya da zihinsel olarak ciddi zarara uğratılması,
 - c) Grubun tümüyle ya da bir bölümüyle bedensel yıkıma uğratılması amacıyla tasarlanmış yaşam koşullarına bilerek sokulması,
 - d) Grup içinde doğumları önlemeyi amaçlayan önlemlerin alınması,
 - e) Çocuklarının zorla bir başka gruba aktarılması,
- edimlerinden herhangi biri anlamına gelir.

Madde-3. Şu eylemler cezalandırmayı gerektirir:

- a) Soykırım,
- b) Soykırımı kalkışmak için anlaşma,
- c) Soykırımı kalkışmak için doğrudan doğruya ve açık biçimde kışkırtma,
- d) Soykırımı girişim,
- e) Soykırım suçunda ortaklık.

(*) 12 Ocak 1951 tarihinde yürürlüğe giren bu Sözleşmeyi, Türkiye 23 Mart 1950 tarihli yasayla onaylamıştır. Sözleşme metni için bkz.: Muzaffer SENCER, a.g.e. Ayrıca orijinal metin ve çevirisi için bkz.: Osman DOĞRU, a.g.e.

Madde-4. Soykırım suçunu ya da 3. maddede yazılı eylemlerden herhangi birini işlemiş olan kimseler, bunlar hükümet yöneticileri, memur ya da özel kişiler olsun, cezalandırılacaktır.

Madde-5. Sözleşmeciler, bu Sözleşme hükümlerinin uygulanmasını sağlamak üzere, kendi anayasalarına uygun olarak, gereken yasal önlemleri almayı, özellikle soykırıma ya da 3. maddede yazılı eylemlere girişmekten suçlu kimselere uygulanacak etkin cezalar öngörmeyi üstlenirler.

Madde-6. Soykırımdan ya da 3. maddede yazılı eylemlerden sanık bulunan kimseler, suçun ülkesinde işlendiğini devletin yetkili mahkemelerine ya da Sözleşmeciler Tarafından onun yargı yetkisini tanıyacak olanlar için, Uluslararası Ceza Divanına verilecektir.

Madde-7. Soykırım ve 3. maddede yazılı diğer eylemler, suçluların geri verilmesi bakımından, siyasal suç sayılmayacaktır.

Sözleşmeciler Tarafından bu gibi durumlarda suçluları kendi yasalarına ve yürürlükte bulunan antlaşmalara göre geri vermeyi üstlenirler.

Madde-8. Her Sözleşmeciler Tarafından, soykırım eylemlerinin ya da 3. maddede yazılı eylemlerden herhangi birinin önlenmesi ve cezalandırılması için, BM Yasası uyarınca gereken önlemlerin alınması için BM'in yetkili organlarına başvurabilir.

Madde-9. Bu Sözleşmenin yorumu, uygulaması ya da yürütülmesi ve soykırım eylemi ya da 3. maddede sayılan eylemlerden herhangi biri dolayısıyla bir devletin sorumluluğu konusunda Sözleşmeciler Tarafından arasında çıkan uyuşmazlıklar, ilgili Tarafından birinin istemi üzerine, Uluslararası Adalet Divanına götürülecektir.

Not: Sözleşmenin diğer maddeleri usul hükümlerini içerdiğinden alıntılanmamıştır.

ÇOCUK HAKLARI BİLDİRGESİ (ÇOHAB)(*)**(20 Kasım 1959)****Giriş⁴⁶**

BM Halkları BM Antlaşmasında temel insan haklarına ve insan kişiliğinin saygınlık ve değerine olan inançlarını yinelediği ve daha geniş bir özgürlük içinde toplumsal ilerlemeyi ve daha iyi bir yaşam düzeyi sağlamaya karar verdiği için,

BM, İnsan Hakları Evrensel bildirgesinde herkesin ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ve başka bir görüş, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğuş ya da benzeri bir statü ayrımı gözetilmeksizin bu Bildirgede öne sürülen hak ve özgürlüklere yetkili olduğunu ilan ettiği için,

Bedensel ve zihinsel bakımdan henüz olgunlaşmamış olan çocuk, doğumdan önce olduğu gibi doğumdan sonra da uygun yasal korunma dahil özel gözetim ve bakıma gereksinme gösterdiği için,

Bu özel gözetimin gereği, 1924 tarihli Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesinde belirtildiği ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde ve çocukların esenliğiyle ilgili uzmanlık kuruluşları ve uluslararası örgütlerin statüsünde tanındığı için,

İnsanlığın çocuğa verebileceğinin en iyisini vermek gerektiği için,

Şimdi bu gerekçelerle

Genel Kurul,

Çocuğun mutlu bir çocukluk geçirmesi ve kendisinin ve toplumun iyiliği için burada öne sürülen hak ve özgürlüklerden yararlanması amacıyla bu Bildirgeyi ilan eder ve ana babaları, kadın-erkek herkesi, gönüllü örgütleri, yerel makamları ve Hükümetleri bu hakları tanımaya ve aşağıdaki ilkeler uyarınca giderek alınacak yasal ve başka önlemlerle bu hakları gözetmeye çağırır.

İlke-1. Çocuk, bu Bildirgede öne sürülen haklardan yararlanır. Her çocuk, kendisinin ya da ailesinin ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka bir görüş, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğuş ve başka bir statü bakımından herhangi bir ayırım yapılmaksızın bu haklara yetkilidir.

İlke-2. Çocuk, özel olarak korunur ve yasalar ve başka yollarla sağlıklı ve normal biçimde özgürlük ve saygınlık koşullarında bedensel, zihinsel, ahlakî, manevî ve toplumsal olarak gelişmesine olanak sağlayacak fırsat ve kolaylıklardan yararlanır. Bu amaçla çıkarılacak yasalarda, çocuğun çıkarları önde gelir.

(*) Çocuk Hakları için geniş bilgi ve Bildirge metni için bkz.: Muzaffer SENCER, *Belgelerle İnsan Hakları*, (İstanbul: Beta Basım Yay. Dağ., 1988) s. 265.

⁴⁶ Türkiye, Sözleşmeyi 14 Eylül 1959'da imzalamış, 4 Nisan 1995'de onaylamıştır. 4 Mayıs 1995'de de Türkiye ile 185 Devlet arasında yürürlüğe girmiştir. En fazla katılımlı Sözleşme sayılmaktadır.

İlke-3. Çocuğun doğuştan başlayarak bir ada ve yurttaşlığa hakkı vardır.

İlke-4. Çocuk toplumsal güvenlik olanaklarından yararlanır. Sağlık içinde gelişme ve yetişme hakkı vardır, bu amaçla kendisine ve annesine özel bakım ve korunma olanakları sağlanır. Bu olanaklar doğum öncesi ve doğum sonrası bakımı da içerir. Çocuğun, yeterli beslenme, konut, eğlenme ve sağlık hizmetlerine hakkı vardır.

İlke-5. Bedensel, zihinsel ve toplumsal bakımdan özürli çocuğa özel durumunun gerektirdiği gibi davranılır ve özel eğitim ve bakım sağlanır.

İlke-6. Çocuk, kişiliğinin tam ve uyumlu gelişmesi için sevgi ve anlayışa gereksinir. Olabildiğince ana-babanın bakım ve sorumluluğu altında ve her durumda yakınlık, maddî ve manevî güvenlik ortamında yetişir; duyarlı yıllarında, ayrık durumlar dışında anasından ayrılamaz. Ailesiz ve yeterli destekten yoksun çocuklara özel bakım sağlamak, toplum ve kamu makamlarının görevidir. Çok çocuklu aile çocuklarının korunması amacıyla devletçe ve başka kaynaklardan yardım sağlanır.

İlke-7. Çocuğun, en azından ilk öğretim aşamasında ücretsiz ve zorunlu bir eğitim almaya hakkı vardır. Çocuğa, genel kültürünü geliştirmeye yarayacak ve eşitlik temeli üzerinde yeteneklerini, yargı gücünü, manevî ve toplumsal sorumluluk duygusunu geliştirmesine ve yararlı bir toplum üyesi olmasına olanak sağlayacak bir eğitim verilir.

Çocuğun eğitiminden ve rehberliğinden sorumlu olanlar için yol gösterici ilke, çocuğun çıkarlarıdır. Bu sorumluluk her şeyden önce ana-babasındır.

Çocuk, eğitimle aynı amaçlara yönelik oyun ve eğlenme konusunda tüm olanaklarla donatılır; toplum ve kamu makamları çocuğun bu haktan yararlanma olanaklarını artırmaya çaba gösterir.

İlke-8. Çocuk her koşulda korunma ve yardımdan ilk yararlanacaklar arasındadır.

İlke-9. Çocuk, her türlü ihmal, zulüm ve sömürüye karşı korunur. Her ne biçimde olursa olsun alım-satım konusu olamaz.

Çocuğun, uygun bir yaş sınırına ulaşmadan önce çalışmasına izin verilmez; hiçbir durumda sağlık ve eğitimine zarar verecek ve bedensel, zihinsel ya da manevî gelişmesine engel olacak bir işte çalışmasına yol açılıp izin verilemez.

İlke-10. Çocuk, ırksal, dinsel ve başka herhangi bir ayrımcılığı besleyen uygulamalardan korunur. Anlayış, hoşgörü ve halklar arasında dostluk, barış ve evrensel kardeşlik ruhuyla ve güç ve yetkilerini insanlığın hizmetine sunması gerektiği bilinciyle yetiştirilir.

ÇOCUK HAKLARINA İLİŞKİN SÖZLEŞME (ÇOHAS)(*)

Çocuk Hakları Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler Genel Asamblesi tarafından 20 Kasım 1989 tarihinde kabul edilerek 2 Eylül 1990 tarihinde de yürürlüğe konulmuştur. Çocuk Hakları Sözleşmesi en geniş katılımlı sözleşmedir Devletlerin büyük çoğunluğunun bu sözleşmenin prensiplerine katılmış olduğu görülmektedir.

Sözleşme, çocuğun bir birey olarak varlığını ve haklarının bulunduğunu kabul etmesi ve “çocuğun yararları ilkesinin temel ilke olarak değerlendirilmesi” gerekliliğini ortaya koymasıyla önemlidir.

İşbu Sözleşmenin kabulü aşamasına gelinceye kadar, önce 1959 yılında Çocuk Hakları Bildirisi kabul edilmiş, ardından da çocuklara yönelik yardım çalışmalarının eksenini oluşturan BM Çocuklar Yardım Fonu (UNİGEF) kurulmuştur. Sözleşme, 1959 tarihli Çocuk Hakları Bildirisini tamamlayan ve onu yasallaştıran bir metin olarak BM Genel Kurulunda oybirliği ile kabul edilmiştir. Türkiye Sözleşmeyi 14 Eylül 1990’da imzalamış ve Ocak 1995’de onaylanarak yürürlüğe geçirmiştir.⁴⁷ Türkiye, Sözleşmeye, 17, 29 ve 30. maddelerini T.C. Anayasası ve 24 Temmuz 1923 Lozan Antlaşmasının ifade ve ruhuna uygun olarak yorumlayıp, uygulama hakkını saklı tutarak çekince koymuştur.

Çocuk Haklarını şu alt başlıklarda incelemek mümkündür.

1- Refah Hakları: Bu haklar çocukların beslenme, tıbbi hizmet, barınma ve eğitim gereksinimlerini sağlamaya yöneliktir.

2- Korumacı Haklar: Çocukları yetersiz ilgiden, ev içindeki ihmal, fiziksel ya da duygusal istismardan ya da başka herhangi bir tehlikeden koruyacak haklarla ilgilidir.

3- Yetişkin Hakları:, Aynı anda yetişkinlerin tek başlarına sahip oldukları haklara, çocukların da sahip olmaları gerektiğini söylemektedir.

4- Ana-Baba/ara karşı Haklar: Çocukların reşitlik yaşına ulaşmadan önce, ana-babaları karşısında daha fazla bağımsızlık sahibi olmaları gerektiğini ifade eder. Yetişkin hakları gibi bu hakların amacı da çocukları korumak değil, kişisel özelliklerini artırmaktır.

(*) Bkz.: <http://cocuk.virtualave.net/chs.htm>

⁴⁷ “Türkiye’de çocuğa önem vermek, onu ve haklarını korumaya yönelik kurumların kurulmaya başlanması 19. yüzyıla rastlar. Mithat Paşa, Tuna Eyaleti Valisi iken Çocuk Islah-hanelerine ait bir tüzük düzenlemiş ve aynı tüzük uygulanmak üzere Dahiliye Nezaretince 1868 yılında bütün valiliklere tamim edilmiştir. Sokaklarda dilenen çocuklarla, sakat erkek ve kadınların dilenmekten kurtarılmaları için Darülacezeler kurulması 1890 yılında Halil Rifat Paşanın sadrazamlığı zamanında düşünülmüş ve gerçekleşmesini II. Abdülhamit emretmiştir. Yine 1894 yılında çıkarılan “dilencilüğün men’ine dair tüzük” o zamanlar için bu sahada küçümsenmeyecek önlemleri içermektedir.” Bkz.: <http://cocuk.virtualave.net/chs.htm>.

Sözleşme, çocuklara yönelik tutum ve davranışlara ilişkin evrensel standartları derleyip, tek bir hukuki metinde toplayan ve bağlayıcı olan ilk belge olma özelliğini taşımaktadır. Yaşam, sağlık ve eğitim alanlarında gözetilecek standartları belirlemenin yanı sıra bu sözleşme, evde ya da iş yerinde, savaş sırasında ya da iç çatışma dönemlerinde, fiziksel ve cinsel nitelikte olanlar da dahil olmak üzere, şiddet ve istismara karşı çocuklara açık bir koruma getirmeyi amaçlanmaktadır.

SÖZLEŞME HÜKÜMLERİ(*)

Bu Sözleşmeye Taraf Devletler:

Birleşmiş Milletler Evrensel Bildirgesinde ilân edilen ilkeler uyarınca insanlık ailesinin tüm üyelerinin, doğuştan varlıklarına özgü bulunan haysiyetle birlikte eşit ve devredilemez haklara sahip olmalarının tanınmasının, dünyada özgürlük, adalet ve barışın temeli olduğunu düşünerek,

Birleşmiş Milletler halklarının, insanın temel haklarına ve bireyin, insan olarak taşıdığı haysiyet ve değere olan kesin inançlarını Birleşmiş Milletler Evrensel Bildirgesinde bir kez daha doğrulamış olduklarını ve daha geniş bir özgürlük ortamında toplumsal ilerleme ve daha iyi bir yaşam düzeyi sağlama yolundaki kararlılıklarını hatırla tutarak,

Birleşmiş Milletlerin, İnsan Hakları Evrensel Bildirisinde ve Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmelerinde herkesin, bu metinlerde yer alan hak ve özgürlüklerden ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka görüş, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğuştan veya başka durumdan kaynaklanan ayrımlar dahil, hiçbir ayırım gözetilmeksizin yararlanma hakkına sahip olduklarını benimsediklerini ve ilân ettiklerini kabul ederek,

BM İnsan Hakları Evrensel Bildirisinde, Birleşmiş Milletlerin, çocukların özel ilgi ve yardıma hakkı olduğunu ilân ettiğini anımsayarak,

Toplumun temel birimi olan ve tüm üyelerinin ve özellikle çocukların gelişmeleri ve esenlikleri için doğal ortamı oluşturan ailenin toplum içinde kendisinden beklenen sorumlulukları tam olarak yerine getirebilmesi için gerekli koruma ve yardımı görmesinin zorunluluğuna inanmış olarak,

Çocuğun kişiliğinin tam ve uyumlu olarak gelişebilmesi için mutluluk, sevgi ve anlayış havasının içindeki bir aile ortamında yetişmesinin gerekliliğini kabul ederek,

Çocuğun toplumda bireysel bir yaşantı sürdürebilmesi için her yönüyle hazırlanmasının ve Birleşmiş Milletler Evrensel Bildirgesinde ilân edilen ülküler ve özellikle barış, değerbilirlik, hoşgörü, özgürlük, eşitlik ve dayanışma ruhuyla yetiştirilmesinin gerekliliğini göz önünde bulundurarak,

Çocuğa özel bir ilgi gösterme gerekliliğinin, 1924 tarihli Cenevre Çocuk Hakları Bildirisinde ve 20 Kasım 1959 tarihinde Birleşmiş Milletler Teşkilatı Genel Kurulunca kabul edilen Çocuk Hakları Bildirisinde belirtildiğini ve İnsan Hakları

(*) Sözleşmenin İngilizce Metni için bkz.: Osman DOĞRU, a.g.e.

Evrensel Bildirisinde, Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nde (özellikle 23 ve 24 üncü maddelerinde) ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmede (özellikle 10 uncu maddesinde) ve çocukların esenliği ile ilgili uzman kuruluşların ve uluslararası örgütlerin kurucu ve ilgili belgelerinde tanındığını hatırd tutarak,

Çocuk Hakları Bildirisinde de belirtildiği gibi “çocuğun gerek bedensel gerek zihinsel bakımdan tam erginliğe ulaşmamış olması nedeniyle doğum sonrasında olduğu kadar, doğum öncesinde de uygun yasal korumayı da içeren özel güvence ve koruma gereksiniminin bulunduğunu”nu hatırd tutarak,

Ulusal ve uluslararası düzeyde çocukları aile yanına yerleştirme ve evlât edinmeye de özel atıfta bulunan Çocuğun Korunması ve Esenliğine İlişkin Toplumsal ve Hukuksal İlkeler Bildirisi; Çocuk Mahkemelerinin Yönetimi Hakkında Birleşmiş Milletler Asgari Standart Kuralları (Beijing Kuralları) ve Acil Durumlarda ve Silâhlı Çatışma Halinde Kadınların ve Çocukların Korunmasına İlişkin Bildirinin hükümlerini anımsayarak,

Dünyadaki ülkelerin tümünde çok güç koşullar altında yaşayan ve bu nedenle özel bir ilgiye gereksinimi olan çocukların bulunduğu bilinci içinde,

Çocuğun korunması ve uyumlu gelişmesi bakımından her halkın kendine özgü geleneklerinin ve kültürel değerlerinin taşıdığı önemi göz önünde tutarak,

Her ülkedeki, özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki çocukların yaşama koşullarının iyileştirilmesi için uluslararası işbirliğinin taşıdığı önemin bilincinde olarak,

aşağıdaki kurallar üzerinde anlaşmaya varmışlardır:

1. KISIM

Madde-1. Bu sözleşme uyarınca çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, onsekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır.

Madde-2. 1) Taraf Devletler, bu Sözleşmede yazılı olan hakları kendi yetkileri altında bulunan her çocuğa, kendilerinin ana-babalarının veya yasal vasilerinin sahip oldukları, ırk, renk, cinsiyet, dil, siyasal ya da başka düşünceler, ulusal, etnik ve sosyal köken, mülkiyet, sakatlık, doğuş ve diğer statüler nedeniyle hiçbir ayırım gözetmeksizin tanırlar ve taahhüt ederler.

2) Taraf Devletler, çocuğun ana-babasının, yasal varislerinin veya ailesinin öteki üyelerinin durumları, faaliyetleri, açıklanan düşünceleri veya inançları nedeniyle her türlü ayırıma veya cezaya tabi tutulmasına karşı etkili biçimde korunması için gerekli tüm önlemleri alırlar.

Madde-3. 1) Kamusal ya da özel sosyal yardım kuruluşları, mahkemeler, idari makamlar veya yasama organları tarafından yapılan ve çocukları ilgilendiren bütün faaliyetlerde, çocuğun yararı temel düşüncedir.

2) Taraf Devletler, çocuğun ana-babasının, vasilerinin ya da kendisinden hukuken sorumlu olan diğer kişilerin hak ve ödevlerini de göz önünde tutarak, esenliği

için gerekli bakım ve korumayı sağlamayı üstlenirler ve bu amaçla tüm uygun yasal ve idari önlemler alırlar.

3) Taraf Devletler, bu Sözleşmede tanınan hakların uygulanması amacıyla gereken her türlü yasal, idari ve diğer önlemleri alırlar. Ekonomik, sosyal ve kültürel haklara ilişkin olarak, Taraf Devletler eldeki kaynaklarını olabildiğince geniş tutarak, gerekirse uluslararası işbirliği çerçevesinde bu tür önlemler alırlar.

Madde-4. Taraf Devletler, bu Sözleşmede tanınan hakların uygulanması amacıyla gereken her türlü yasal, idari ve diğer önlemleri alırlar. Ekonomik, sosyal ve kültürel haklara ilişkin olarak, Taraf Devletler eldeki kaynakların olabildiğince geniş tutarak, gerekirse uluslararası işbirliği çerçevesinde bu tür önlemler alırlar.

Madde-5. Taraf Devletler, bu Sözleşmenin çocuğa tanıdığı haklar doğrultusunda çocuğun yeteneklerinin geliştirilmesi ile uyumlu olarak, çocuğa yol gösterme ve onu yönlendirme konusunda ana-babanın, yerel gelenekler öngörüyorsa uzak aile veya topluluk üyelerinin, yasal varislerinin veya çocuktan hukuken sorumlu öteki kişilerin sorumluluklarına, haklarına ve ödevlerine saygı gösterirler.

Madde-6. 1) Taraf Devletler, her Çocuğun temel yaşama hakkına sahip olduğunu kabul ederler.

2) Taraf Devletler, Çocuğun hayatta kalması ve gelişmesi için mümkün olan azami çabayı gösterirler.

Madde-7. 1) Çocuk doğumdan hemen sonra derhal nüfus kütüğüne kaydedilecek ve doğumdan itibaren bir isim hakkına, bir vatandaşlık kazanma hakkına ve mümkün olduğu ölçüde ana-babasını bilme ve onlar tarafından bakılma hakkına sahip olacaktır.

2) Taraf Devletler, özellikle çocuğun tabiiyetsiz kalması söz konusu olduğunda kendi ulusal hukuklarına ve ilgili uluslararası belgeler çerçevesinde üstlendikleri yükümlülüklerine uygun olarak bu hakların işlerlik kazanmasını taahhüt ederler.

Madde-8. 1) Taraf Devletler, yasanın tanıdığı şekliyle çocuğun kimliğini; tabiiyeti, ismi ve aile bağları dahil, koruma hakkına saygı göstermeyi ve bu konuda yasa dışı müdahalelerde bulunmamayı taahhüt ederler.

2) Çocuğun kimliğinin unsurlarının bazılarında veya tümünden yasaya aykırı olarak yoksun bırakılması halinde, Taraf Devletler çocuğun kimliğine süratle yeniden kavuşturulması amacıyla gerekli yardım ve korumada bulunurlar.

Madde-9. 1) Yetkili makamlar uygulanabilir yasa ve usullere göre ve temyiz yolu açık olarak, ayrılığın çocuğun yüksek yararına olduğu yolunda karar vermedikçe, Taraf Devletler, çocuğun; ana-babasından, onların rızası dışında ayrılmamasını güvence altına alırlar. Ancak, ana-babası tarafından çocuğun kötü muameleye maruz bırakılması ya da ihmal edilmesi durumlarında ya da ana-babanın birbirinden ayrı yaşaması nedeniyle çocuğun ikametgahının belirlenmesi amacıyla karara varılması gerektiğinde, bu tür bir ayrılık kararı verilebilir.

2) Bu maddenin birinci fıkrası uyarınca girişilen her işlemde, ilgili bütün taraflara işleme katılma ve görüşlerini bildirme olanağı tanınır.

3) Taraf Devletler, ana-babasından veya bunlardan birinden ayrılmasına karar verilen çocuğun, kendi yüksek yararına aykırı olmadıkça, ana-babanın ikisiyle de düzenli bir biçimde kişisel ilişki kurma ve doğrudan görüşme hakkına saygı gösterirler.

4) Böyle bir ayrılık, bir Taraf Devlet tarafından girişilen ve çocuğun kendisinin ana veya her ikisinin birden tutuklanmasını, hapsini, sürgün. Sınır dışı edilmesini veya ölümünü (ki buna devletin gözetimi altında iken nedeni ne olursa olsun meydana gelen ölüm dahildir) tevlit eden herhangi benzer bir işlem sonucu olmuşsa, bu Taraf Devlet, istek üzerine ve çocuğun esenliğine zarar vermemek koşulu ile; Anababaya, çocuğa veya uygun olursa, ailenin bir başka üyesine, söz konusu aile bireyinin ya da bireylerinin bulunduğu yer hakkında gereken bilgiyi verecektir.

Taraf Devletler, böyle bir istemin başlı başına sunulmasının ilgili kişi veya kişiler bakımından aleyhe hiç bir sonuç yaratmamasını ayrıca taahhüt ederler.

Madde 10. 1) 9 uncu Maddenin 1 inci fıkrası uyarınca Taraf Devletlere düşen sorumluluğa uygun olarak çocuk veya ana-babası tarafından, ailenin birleşmesi amaçlarıyla yapılan bir Taraf Devlet ülkesine girme ya da onu terketme konusundaki her başvuru, Taraf Devletlerce olumlu, insani ve ivedi bir tutumla ele alınacaktır. Taraf Devletler, bu tür bir başvuru yapılmasının başvuru sahipleri veya aile üyeleri aleyhine sonuçlar yaratmamasını taahhüt ederler.

2) Ana-babası, ayrı devletlerde oturan bir çocuk olağanüstü durumlar hariç, hem ana hem de babası ile düzenli biçimde kişisel ilişkiler kurma ve doğrudan görüşme hakkına sahiptir. Bu nedenle ve 9 uncu maddenin 1 inci fıkrasına göre Taraf Devletlere düşen sorumluluğa uygun olarak, Taraf Devletler çocuğun ve ana-babasının Taraf Devletlerin ülkeleri dahil herhangi bir ülkeyi terketmeye ve kendi ülkelerine dönme hakkına saygı gösterirler. Herhangi bir ülkeyi terketme hakkı, yalnızca yasada öngörüldüğü gibi ve ulusal güvenliği, kamu düzenini, kamu sağlığı ve ahlak veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korumak amacı ile işbu Sözleşme ile tanınan öteki haklarla bağdaştığı ölçüde kısıtlamalara konu olabilir.

Madde-11. 1) Taraf Devletler, çocukların yasadışı yollarla ülke dışına çıkarılıp geri döndürülmemesi halleriyle mücadele için önlemler alırlar.

2) Bu amaçla Taraf Devletler iki ya da çok taraflı anlaşmalar yapılmasını ya da mevcut anlaşmalara katılmayı teşvik ederler.

Madde-12. 1) Taraf Devletler, görüşlerini oluşturma yeteneğine sahip çocuğun kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme hakkını bu görüşlere çocuğun yaşı ve olgunluk derecesine uygun olarak, gereken özen gösterilmek suretiyle tanırlar.

2) Bu amaçla, çocuğu etkileyen herhangi bir adli veya idari kovuşturmada çocuğun ya doğrudan doğruya veya bir temsilci ya da uygun bir makam yoluyla dinlenilmesi fırsatı. ulusal yasanın usule ilişkin kurallarına uygun olarak çocuğa, özellikle sağlanacaktır.

Madde-13. 1) Çocuk, düşüncesini özgürce açıklama hakkına sahiptir; bu hak, ülke sınırları ile bağlı olmaksızın; yazılı, sözlü, basılı, sanatsal biçimde veya çocu-

ğün seçeceği başka bir araçla her türlü haber ve düşüncelerin araştırılması, elde edilmesi ve verilmesi özgürlüğünü içerir.

2) Bu hakkın kullanılması yalnızca:

a) Başkasının haklarına ve itibarına saygı,

b) Milli güvenliğin, kamu düzeninin, kamu sağlığı ve ahlakın korunması nedenleriyle ve kanun tarafından öngörülme ve gerekli olmak kaydıyla yapılan sınırlamalara konu olabilir.

Madde-14. 1) Taraf Devletler, çocuğun düşünce, vicdan ve din özgürlükleri hakkına saygı gösterirler.

2) Taraf Devletler, ana-babanın ve gerekiyorsa yasal vasilerin; çocuğun yeteneklerinin gelişmesiyle bağdaşır biçimde haklarının kullanılmasında çocuğa yol gösterme konusundaki hak ve ödevlerine, saygı gösterirler.

3) Bir kimsenin dinini ve inançlarını açıklama özgürlüğü kanunla öngörülme ve gerekli olmak kaydıyla yalnızca kamu güvenliği, düzeni, sağlık ya da ahlaki ya da başkalarının temel hakları ve özgürlüklerini korumak gibi amaçlarla sınırlandırılabilir.

Madde-15. 1) Taraf Devletler, çocuğun dernek kurma ve barış içinde toplanma özgürlüklerine ilişkin haklarını kabul ederler.

2) Bu hakların kullanılması, ancak yasayla zorunlu kılınan ve demokratik bir toplumda gerekli olan ulusal güvenlik, kamu güvenliği, kamu düzeni yararına olarak ya da kamu sağlığı ve ahlakın ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amaçlarıyla yapılan sınırlamalardan başkalarıyla kısıtlanılamaz.

Madde-16. 1) Hiçbir çocuğun özel yaşantısına, aile, konut ve iletişimine keyfi ya da haksız bir biçimde müdahale yapılamayacağı gibi, onur ve itibarına da haksız olarak saldırılamaz.

2) Çocuğun bu tür müdahale ve saldırılara karşı yasa tarafından korunmaya hakkı vardır.

Madde-17. Taraf Devletler, kitle iletişim araçlarının önemini kabul ederek çocuğun; özellikle toplumsal, ruhsal ve ahlaki esenliği ile bedensel ve zihinsel sağlığını geliştirmeye yönelik çeşitli ulusal ve uluslararası kaynaklardan bilgi ve belge edinmesini sağlarlar. Bu amaçla Taraf Devletler:

a) Kitle iletişim araçlarını çocuk bakımından toplumsal ve kültürel yararı olan ve 29 uncu maddenin ruhuna uygun bilgi ve belgeyi yaymak için teşvik ederler;

b) Çeşitli kültürel, ulusal ve uluslararası kaynaklardan gelen bu türde bilgi ve belgelerin üretimi, değişimi ve yayımı amacıyla uluslararası işbirliğini teşvik ederler;

c) Çocuk kitaplarının üretimini ve yayılmasını teşvik ederler;

d) Kitle iletişim araçlarını azınlık grubu veya bir yerli ahalیه mensup çocukların dil gereksinimlerine özel önem göstermeleri konusunda teşvik ederler;

e) 13 ve 18 inci maddelerde yer alan kurallar göz önünde tutularak çocuğun esenliğine zarar verebilecek bilgi ve belgelere karşı korunması için uygun yönlendirici ilkeler geliştirilmesini teşvik ederler.

Madde-18. 1) Taraf Devletler, çocuğun yetiştirilmesinde ve geliştirilmesinin sağlanmasında ana-babanın birlikte sorumluluk taşıdıkları ilkesinin tanınması için her türlü çabayı gösterirler. Çocuğun yetiştirilmesi ve geliştirilmesi sorumluluğu ilk önce ana-babaya ya da durum gerektiriyorsa yasal vasilere düşer. Bu kişiler her şeyden önce çocuğun yüksek yararını göz önünde tutarak hareket ederler.

2) Bu sözleşmede belirtilen hakların güvence altına alınması ve geliştirilmesi için Taraf Devletler, çocuğun yetiştirilmesi konusundaki sorumluluklarını kullanmada ana-baba ve yasal vasilerin durumlarına uygun yardım yapar ve çocukların bakımı ile görevli kuruluşların, faaliyetlerin ve hizmetlerin gelişmesini sağlarlar.

3) Taraf Devletler, çalışan ana-babanın, çocuk bakım hizmet ve tesislerinden, çocuklarının da bu hizmet ve tesislerden yararlanma hakkını sağlamak için uygun olan her türlü önlemi alırlar.

Madde-19. 1) Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, çocuğun ana-babasının ya da onların yalnızca birinin, yasal vasi veya vasilerinin ya da bakımını üstlenen herhangi bir kişinin yanında iken bedensel veya zihinsel saldırı, şiddet veya suiistimale, ihmal ya da ihmalkar muameleye, ırza geçme dahil her türlü istismar ve kötü muameleye karşı korunması için; yasal, idari, toplumsal, eğitsel bütün önlemleri alırlar.

2) Bu tür koruyucu önlemler; burada tanımlanmış olan çocuklara kötü muamele olaylarının önlenmesi, belirlenmesi, bildirilmesi, yetkili makama havale edilmesi, soruşturulması, tedavisi ve izlenmesi için gerekli başkaca yöntemleri ve uygun olduğu taktirde adliyenin işe el koyması Olduğu kadar durumun gereklerine göre çocuğa ve onun bakımına üstlenen kişilere, gereken desteği sağlamak amacı ile sosyal programların düzenlenmesi için etkin usulleri de içermelidir.

Madde-20. 1) Geçici ve sürekli olarak aile çevresinden yoksun kalan veya kendi yararına olarak bu ortamda bırakılması kabul edilemeyen her çocuk, Devletten özel koruma ve yardım görme hakkına sahip olacaktır.

2) Taraf Devletler bu durumdaki bir çocuk için kendi ulusal yasalarına göre, uygun olan bakımı sağlayacaklardır.

3) Bu tür bakım, başkaca benzerleri yanında, bakıcı aile yanına verme, İslâm Hukukunda kefalet, evlat edinme ya da gerekiyorsa çocuk bakımı amacı güden uygun kuruluşlara yerleştirmeyi de içerir. Çözümler düşünülürken, çocuğun yetiştirilmesinde sürekliliğin korunmasına ve çocuğun etnik, dinsel, kültürel ve dil kimliğine gereken saygı gösterilecektir.

Madde-21. Evlat edinme sistemini kabul eden ve/veya buna izin veren Taraf Devletler, çocuğun en yüksek yararlarının temel düşünce olduğunu kabul edecek ve aşağıdaki ilkeleri gerçekleştireceklerdir;

a- Bir çocuğun evlat edinilmesine ancak yetkili makam karar verir. Bu makam uygulanabilir yasa ve usullere göre ve güvenilir tüm bilgilerin ışığında; çocuğun,

ana-babası, yakınları ve yasal vasisine göre durumunu göz önüne alarak ve gereken durumlarda tüm ilgililerle yapılacak görüşme sonucu onların da evlat edinme konusunda onaylarını alma zorunluluğuna uyarak, kararını verir.

b- Çocuğun kendi ülkesinde elverişli biçimde bakılması mümkün olmadığı veya evlat edinecek veya yanına yerleştirilecek aile bulunmadığı takdirde, ülkeler arası evlat edinmenin çocuk bakımından uygun bir çözüm olduğunu kabul ederler.

c- Başka bir ülkede evlat edinilmesi düşünülen çocuğun, kendi ülkesinde mevcut evlat edinme durumuyla eşdeğer olan güvence ve ölçülerden yararlanmasını sağlarlar.

d- Ülkeler arası evlat edinmede, yerleştirmenin ilgililer bakımından yasadışı para kazanma konusu olmaması için gereken bütün önlemleri alırlar.

e- Bu maddedeki amaçları, uygun olduğu ölçüde, ikili ya da çok taraflı düzenleme veya anlaşmalarla teşvik ederler ve bu çerçevede, çocuğun başka bir ülkede yerleştirilmesinin yetkili veya organlar tarafından yürütülmesini güvenceye almak için çaba gösterirler.

Madde-22. 1) Taraf Devletler, ister tek başına olsun isterse ana-babası veya herhangi bir başka kimseyle birlikte bulunsun, mülteci statüsü kazanmaya çalışan ya da uluslararası veya iç hukuk kural ve usulleri uyarınca mülteci sayılan bir çocuğun, bu Sözleşmede ve insan haklarına veya insani konulara ilişkin ve söz konusu Devletlerin taraf oldukları diğer Uluslararası Sözleşmelerde tanınan ve bu duruma uygulanabilir nitelikte bulunan hakları kullanması amacıyla koruma ve insani yardımdan yararlanması için gerekli bütün önlemleri alırlar.

2) Bu nedenle, Taraf Devletler, uygun gördükleri ölçüde, Birleşmiş Milletler Teşkilatı ve onunla işbirliği yapan hükümetler arası ve hükümet dışı yetkili başka kuruluşlarla bu durumda olan bir çocuğu korumak, ona yardım etmek, herhangi bir mülteci çocuğun ailesi ile yeniden bir araya gelebilmesi için ana-babası veya ailesinin başka üyeleri hakkında bilgi toplamak amacıyla işbirliğinde bulunurlar. Herhangi bir nedenle kendi aile çevresinden sürekli ya da geçici olarak ayrı düşmüş bir çocuğa bu Sözleşmeye göre tanınan koruma, aynı esaslar içinde, ana-babası ya da ailesinin başkaca üyelerinden hiçbirisi bulunmayan çocuğa da tanı nacaktır.

Madde-23. 1) Taraf Devletler zihinsel ya da bedensel özürlü çocukların saygınlıklarını güvence altına alan, özgüvenlerini geliştiren ve toplumsal yaşama etkin biçimde katılmalarını kolaylaştıran şartlar altında eksiksiz bir yaşama sahip olmalarını kabul ederler.

2) Taraf Devletler, özürlü çocukların özel bakımından yararlanma hakkını tanırlar ve eldeki kaynakların yeterliliği ölçüsünde ve yapılan başvuru üzerine, yardımdan yararlanabilecek durumda olan çocuğa ve onun bakımından sorumlu olanlara, çocuğun durumu ve ana-babanın veya çocuğa bakanların içinde buldukları koşullara uygun düşecek yardımın yapılmasını teşvik ederler.

3) Özürlü çocuğun, özel bakıma gereksinimi olduğu bilincinden hareketle bu maddenin 2 inci fıkrası uyarınca yapılması öngörülen yardım, çocuğun ana-babasının ya da çocuğa bakanların parasal (mali) durumları göz önüne alınarak,

olanaklar ölçüsünde sağlanır. Bu yardım; özürlü çocuğun eğitimi, meslek eğitimi, tıbbi bakım hizmetleri, rehabilitasyon hizmetleri, bir işte çalışabilecek duruma getirme hazırlık programları ve dinlenme eğlenme olanaklarından etkin olarak yararlanmasını sağlamak üzere düzenlenir ve çocuğun en eksiksiz biçimde toplumla bütünleşmesi yanında, kültürel ve ruhsal yönü dahil bireysel gelişmesini gerçekleştirmek amacını güder.

4) Taraf Devletler, uluslararası işbirliği ruhu içinde, özürlü çocukların koruyucu sıhhi bakımı, tıbbi, psikolojik ve işlevsel tedavi alanlarına ilişkin gerekli bilgilerin alışverişi yanında, rehabilitasyon, eğitim ve mesleki eğitim hizmetlerine ilişkin yöntemlerin bilgilerini de içerecek şekilde ve Taraf Devletlerin bu alanlardaki güçlerini, anlayışlarını geliştirmek ve deneyimlerini zenginleştirmek amacıyla bilgi dağıtımını ve bu bilgiden yararlanmayı teşvik ederler. Bu bakımdan, gelişmekte olan ülkelerin gereksinimleri, özellikle göz önüne alınır.

Madde-24. 1) Taraf Devletler, çocuğun olabilecek en iyi sağlık düzeyine kavuşma, tıbbi bakım ve rehabilitasyon hizmetlerini veren kuruluşlardan yararlanma hakkını tanırlar Taraf Devletler, hiçbir çocuğun bu tür tıbbi bakım hizmetlerinden yararlanma hakkından yoksun bırakılmamasını güvence altına almak için çaba gösterirler.

2) Taraf Devletler, bu hakkın tam olarak uygulanmasını takip ederler ve özellikle:

a- Bebek ve çocuk ölüm oranlarının düşürülmesi;

b- Bütün çocuklara gerekli tıbbi yardımın ve tıbbi bakımın; temel sağlık hizmetlerinin geliştirilmesine önem verilerek sağlanması;

c- Temel sağlık hizmetleri çerçevesinde ve başka olanakların yanısıra, kolayca bulunabilen tekniklerin kullanılması ve besleyici yiyecekler ve temiz içme suyu sağlanması yoluyla ve çevre kirlenmesinin tehlike ve zararlarını göz önüne alarak, hastalık ve yetersiz beslenmeye karşı mücadele edilmesi;

d- Anne doğum öncesi ve sonrası uygun bakımın sağlanması;

e- Bütün toplum kesimlerinin özellikle ana-babalar ve çocukların, çocuk sağlığı ve beslenmesi, anne sütü ile beslenmenin yararları, toplum ve çevre sağlığı ve kazaların önlenmesi konusunda temel bilgileri elde etmeleri ve bu bilgileri kullanmalarına yardımcı olunması;

f- Koruyucu sağlık bakımlarının, ana-babaya rehberliğini, aile planlaması eğitimi ve hizmetlerinin geliştirilmesi; amaçlarıyla uygun önlemleri alırlar.

3) Taraf Devletler, çocukların sağlığı için zararlı geleneksel uygulamaların kaldırılması amacıyla uygun ve etkili her türlü önlemi alırlar.

4) Taraf Devletler, bu maddede tanınan hakkın tam olarak gerçekleştirilmesini tedricen sağlamak amacıyla uluslararası işbirliğinin geliştirilmesi ve teşviki konusunda karşılıklı olarak söz verirler. Bu konuda gelişmekte olan ülkelerin gereksinimleri özellikle göz önünde tutulur.

Madde–25. Taraf Devletler, yetkili makamlarca korunma ve bakım altına alma, bedensel ya da ruhsal tedavi amaçlarıyla hakkında bir yerleştirme tedbiri uygulanan çocuğun, gördüğü tedaviyi ve yerleştirilmesine bağlı diğer tüm şartları belli aralıklarla gözden geçirme hakkına sahip olduğunu kabul ederler.

Madde–26. 1) Taraf Devletler, her çocuğun, sosyal sigorta dahil, sosyal güvenlikten yararlanma hakkını tanırlar ve bu hakkın tam olarak gerçekleşmesini sağlamak için ulusal hukuklarına uygun, gerekli önlemleri alırlar.

2) Sosyal Güvenlik, çocuğun ve çocuğun bakımından sorumlu olanların kaynakları ve koşulları göz önüne alınarak ve çocuk tarafından ya da onun adına yapılan sosyal güvenlikten yararlanma başvurusuna ilişkin başkaca durumlar da göz önünde tutularak sağlanır.

Madde–27. 1) Taraf Devletler, her çocuğun bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaksal ve toplumsal gelişmesini sağlayacak yeterli bir hayat seviyesine hakkı olduğunu kabul ederler.

2) Çocuğun gelişmesi için gerekli hayat şartlarının sağlanması sorumluluğu; sahip oldukları imkanlar ve mali güçleri çerçevesinde öncelikle çocuğun anababasına veya Çocuğun bakımını üstlenen diğer kişilere düşer.

3) Taraf Devletler, ulusal durumlarına göre ve olanakları ölçüsünde, anababaya ve Çocuğun bu hakkının uygulanmasında yardımcı olmak amacıyla gerekli önlemleri alır ve gereksinim olduğu takdirde özellikle beslenme, giyim ve barınma konularında maddi yardım ve destek programları uygularlar.

4) Taraf Devletler, Taraf Devlet ülkesinde veya başka ülkede bulunsun; anababası veya Çocuğa karşı mali sorumluluğu bulunan diğer kişiler tarafından, Çocuğun bakım giderlerinin karşılanmasını sağlamak amacıyla her türlü uygun önlemi alırlar. Özellikle Çocuğa karşı mali sorumluluğu olan kişinin, Çocuğun ülkesinde başka bir ülkede yaşaması halinde, Taraf Devletler bu konuya ilişkin uluslararası anlaşmalara katılmayı veya bu tür anlaşmalar akdinin yanı sıra başkaca uygun düzenlemelerin yapılmasını teşvik ederler.

Madde–28. 1) Taraf Devletler, Çocuğun eğitim hakkını kabul ederler ve bu hakkın fırsat eşitliği temeli üzerinde tedricen gerçekleştirilmesi görüşüyle özellikle:

a- İlköğretimi herkes için zorunlu ve parasız hale getirirler;

b- Ortaöğretim sistemlerinin genel olduğu kadar mesleki nitelikte de olmak üzere çeşitli biçimlerde örgütlenmesini teşvik ederler ve bunların tüm çocuklara açık olmasını sağlarlar ve gerekli durumlarda mali yardım yapılması ve öğretimi parasız kılmak gibi uygun önlemleri alırlar;

c- Uygun bütün araçları kullanarak, yüksek öğretimi yetenekleri doğrultusunda herkese açık hale getirirler;

d- Eğitim ve meslek seçimine ilişkin bilgi ve rehberliği bütün çocuklar için elde edilir hale getirirler;

e- Okullarda düzenli biçimde devamını sağlanması ve okulu terketme oranlarının düşürülmesi için önlem alırlar.

2) Taraf Devletler, okul disiplininin çocuğun insan olarak taşıdığı saygınlıkla bağdaşır biçimde ve bu Sözleşmeye uygun olarak yürütülmesinin sağlanması amacıyla gerekli olan tüm önlemleri alırlar.

3) Taraf Devletler eğitim alanında, özellikle cehaletin ve okuma yazma bilmenin dünyadan kaldırılmasına katkıda bulunmak ve çağdaş eğitim yöntemlerine ve bilimsel ve teknik bilgilere sahip olunmasını kolaylaştırmak amacıyla uluslararası işbirliğini güçlendirir ve teşvik ederler. Bu konuda, gelişmekte olan ülkelerin gereksinimleri özellikle göz önünde tutulur.

Madde–29. 1) Taraf Devletler çocuk eğitiminin aşağıdaki amaçlara yönelik olmasını kabul ederler;

a- Çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin, zihinsel ve bedensel yeteneklerinin mümkün olduğunca geliştirilmesi

b- İnsan Haklarına ve temel özgürlüklere, Birleşmiş Milletler Antlaşmasında benimsenen ilkelere saygısının geliştirilmesi;

c- Çocuğun ana-babasına, kültürel kimliğine, dil ve değerlerine, çocuğun yaşadığı veya geldiği menşe ülkenin ulusal değerlerine ve kendisinininkinden farklı uygarlıklara saygısının geliştirilmesi;

d- Çocuğun, anlayış, barış, hoşgörü, cinsler arası eşitlik ve ister etnik, ister ulusal, ister dini gruplardan, isterse yerli halktan olsun, tüm insanlar arasında dostluk ruhuyla, özgür bir toplumda, yaşantıyı, sorumlulukla üstlenecek şekilde hazırlanması;

e- Doğal çevreye saygısının geliştirilmesi,

2) Bu maddenin veya 28 inci maddenin hiçbir hükmü gerçek ve tüzel kişilerin öğretim kurumları kurmak ve yönetmek özgürlüğüne, bu maddenin 1 inci fıkrasında belirtilen ilkelere saygı gösterilmesi ve bu kurumlarda yapılan eğitimin Devlet tarafından konulmuş olan asgari kurallara uygun olması koşuluyla, aykırı sayılacak biçimde yorumlanmayacaktır.

Madde–30. Soya, dine ya da dile dayalı azınlıkların ya da yerli halkların varolduğu Devletlerde, böyle bir azınlığa mensup olan ya da yerli halktan olan çocuk, ait olduğu azınlık topluluğunun diğer üyeleri ile birlikte kendi kültüründen yararlanma, kendi dinine inanma ve uygulama ve kendi dilini kullanma hakkından yoksun bırakılamaz.

Madde–31. 1) Taraf Devletler çocuğun dinlenme, boş zaman değerlendirme, oynama ve yaşına uygun eğlence (etkinliklerinde) bulunma ve kültürel ve sanatsal yaşama serbestçe katılma hakkını tanırlar.

2) Taraf Devletler, çocuğun kültürel ve sanatsal yaşama tam olarak katılma hakkını saygı duyarak tanırlar ve özendirirler ve çocuklar için, boş zamanı değerlendir-

dirmeye, dinlenmeye, sanata ve kültüre ilişkin (etkinlikler) konusunda uygun ve eşit fırsatların sağlanmasını teşvik ederler.

Madde-32. 1) Taraf Devletler, çocuğun ekonomik sömürüye ve her türlü tehlikeli işte ya da eğitimine zarar verecek ya da sağlığı veya bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaksal ya da toplumsal gelişmesi için zararlı olabilecek nitelikte çalıştırılmasına karşı korunma hakkını kabul ederler.

2) Taraf Devletler, bu maddenin uygulamaya konulmasını sağlamak için yasal, idari, toplumsal ve eğitsel her önlemi alırlar. Bu amaçlar ve öteki uluslararası belgelerin ilgili hükümler göz önünde tutularak, Taraf Devletler özellikle şu önlemleri alırlar:

a- İşe kabul için bir ya da birden çok asgari yaş sınırı tespit ederler;

b- Çalışmanın saat olarak süresi ve koşullarına ilişkin uygun düzenlemeleri yaparlar.

c- Bu maddenin etkili biçimde uygulanmasını sağlamak için ceza veya başka uygun yaptırımlar öngörürler.

Madde-33. Taraf Devletler, çocukların uluslararası anlaşmalarda tanımladığı biçimde uyuşturucu ve psikotrop maddelerin yasadışı kullanımına karşı korunması ve çocukların bu tür maddelerin yasadışı üretimi ve kaçakçılığı alanında kullanılmasını önlemek amacıyla, yasal, sosyal ve eğitsel nitelikler de dahil olmak üzere, her türlü uygun önlemleri alırlar.

Madde-34. Taraf Devletler, çocuğu, her türlü cinsel sömürüye ve cinsel suistimale karşı koruma güvencesi verirler. Bu amaçla Taraf Devletler özellikle:

a- Çocuğun yasadışı bir cinsel faaliyete girişmek üzere kandırılması veya zorlanmasını;

b- Çocukların, fuhuş, ya da diğer yasadışı cinsel faaliyette bulundurulması sömürülmesini;

c- Çocukların pornografik nitelikli gösterilerde ve malzemede kullanılarak sömürülmesini, önlemek amacıyla ulusal düzeyde ve ikili ile çok taraflı ilişkilerde gerekli her türlü önlemi alırlar.

Madde-35. Taraf Devletler, her ne nedenle ve hangi biçimde olursa olsun, çocukların kaçırılmaları, satılmaları veya fuhşa konu olmalarını önlemek için ulusal düzeyde ve ikili ve çok yanlı ilişkilerde gereken her türlü önlemleri alırlar.

Madde-36. Taraf Devletler, esenliğine herhangi bir biçimde zarar verebilecek başka her türlü sömürüye karşı çocuğu korurlar.

Madde-37. Taraf Devletler aşağıdaki hususları sağlarlar:

a- Hiçbir çocuk, işkence veya diğer zalimce, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ve cezaya tabi tutulmayacaktır. Onsekiz yaşından küçük olanlara, işledikleri suçlar nedeniyle idam cezası verilemeyeceği gibi salıverme koşulu bulunmayan ömür boyu hapis cezası da verilmeyecektir.

b- Hiçbir çocuk yasadışı ya da keyfi biçimden özgürlüğünden yoksun bırakılmayacaktır. Bir çocuğun tutuklanması, alıkonulması veya hapsi yasa gereği olacak ve ancak en son başvurulacak bir önlem olarak düşünülüp, uygun olabilecek en kısa süre ile sınırlı tutulacaktır.

c- Özgürlüğünden yoksun bırakılan her çocuğa insancıl biçimde ve insan kişiliğinin özünde bulunan saygınlık ve kendi yaşındaki kişilerin gereksinimleri göz önünde tutularak davranılacaktır. Özgürlüğünden yoksun olan her çocuk, kendi yüksek yararı aksini gerektirmedikçe, özellikle yetişkinlerden ayrı tutulacak ve olağanüstü durumlar dışında ailesi ile yazışma ve görüşme yoluyla ilişki kurma hakkına sahip olacaktır.

d- Özgürlüğünden yoksun bırakılan her çocuk, kısa zamanda yasal ve uygun olan diğer yardımlardan yararlanma hakkına sahip olacağı gibi özgürlüğünden yoksun bırakılmasının yasaya aykırılığını bir mahkeme veya diğer yetkili, bağımsız ve tarafsız makam önünde iddia etme ve böylesi bir işlemle ilgili olarak ivedi karar verilmesini isteme hakkına da sahip olacaktır.

Madde-38. 1) Taraf Devletler, silahlı çatışma halinde kendilerine uygulanabilir olan uluslararası hukukun, çocukları da kapsayan insani kurallarına uymak ve uyulmasını sağlamak yükümlülüğünü üstlenirler.

2) Taraf Devletler, onbeş yaşından küçüklerin çatışmalara doğrudan katılması için uygun olan bütün önlemleri alırlar.

3) Taraf Devletler, özellikle onbeş yaşına gelmemiş çocukları askere almaktan kaçınırlar. Taraf Devletler, onbeş ile onsekiz yaş arasındaki çocukların silah altına alınmaları gereken durumlarda, önceliği yaşça büyük olanlara vermek için çaba gösterirler.

4) Silahlı çatışmalarda sivil halkın korunmasına ilişkin uluslararası insani hukuk kuralları tarafından öngörülen yükümlülüklerine uygun olarak, Taraf Devletler, silahlı çatışmadan etkilenen çocuklara koruma ve bakım sağlamak amacıyla mümkün olan her türlü önlemi alırlar.

Madde-39. Taraf Devletler, her türlü ihmal, sömürü ya da suiistimal, işkence ya da her türlü zalimce, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ya da ceza uygulaması ya da silahlı çatışma mağduru olan bir çocuğun, bedensel ve ruhsal bakımdan sağlığına yeniden kavuşması ve yeniden toplumla bütünleşebilmesini temin için uygun olan tüm önlemleri alırlar. Bu tür sağlığa kavuşturma ve toplumla bütünleştirme, çocuğun sağlığını, özgüvenine ve saygınlığını geliştireceği bir ortamda gerçekleştirilir.

Madde-40. 1) Taraf Devletler, hakkında ceza yasasını ihlal ettiği iddia edilen ve bu nedenle itham edilen ya da ihlal ettiği kabul edilen her çocuğun; çocuğun yaşı ve yeniden topluma kazandırılmasının ve toplumda yapıcı rol üstlenmesinin arzu edilir olduğu hususları göz önünde bulundurularak, taşıdığı saygınlık ve değer duygusunu geliştirecek ve başkalarının da insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygı duymasını pekiştirecek nitelikte muamele görme hakkını kabul ederler.

2) Bu amaçla ve uluslararası belgelerin ilgili hükümleri göz önünde tutularak Taraf Devletler özellikle, şunları sağlarlar:

a- İşlendiği zaman ulusal ya da uluslararası hukukça yasaklanmamış bir eylem ya da ihmal nedeniyle hiçbir çocuk hakkında ceza yasasını ihlal ettiği iddiası ya da ithamı öne sürülemeyeceği gibi böyle bir ihlalde bulunduğu da kabul edilmeyecektir.

b- Hakkında ceza kanununu ihlal iddiası veya ithamı bulunan her çocuk aşağıdaki asgari güvencelere sahiptir:

i) Haklarındaki suçlama yasal olarak sabit oluncaya kadar masum sayılmak;

ii) Haklarındaki suçlamalardan kendilerinin hemen ve doğrudan doğruya; ya uygun düşen durumlarda ana-babaları ya da yasal vasileri kanalı ile haberli kılınmak ve savunmalarının hazırlanıp sunulmasında gerekli yasal ya da uygun olan başka yardımdan yararlanmak;

iii) Yetkili, bağımsız ve yansız bir makam ya da mahkeme önünde adli ya da başkaca uygun yardımdan yararlanarak ve özellikle çocuğun yaşı ve durumu göz önüne alınmak suretiyle kendisinin yüksek yararına aykırı olduğu saptanmadığı sürece, ana-babasının veya yasal vasisi de hazır bulundurulurken yasaya uygun biçimde adli bir duruşma ile konunun gecikmeksizin karara bağlanmasının sağlanması;

iv) Tanıklık etmek ya da suç ikrarında bulunmak için zorlanmamak; aleyhine olan tanıkları sorguya çekmek veya sorguya çekilmiş olmak ve lehine olan tanıkların hazır bulunmasının ve sorgulanmasının eşit koşullarda sağlanması;

v) Ceza yasasını ihlal ettiği sonucuna varılması halinde, bu kararın ve bunun sonucu olarak alınan önlemlerin daha yüksek yetkili, bağımsız ve yansız bir makam ya da mahkeme önünde yasaya uygun olarak incelenmesi;

vi) Kullanılan dili anlamaması veya konuşamaması halinde çocuğun parasız çevirmen yardımından yararlanması;

vii) Kavuşturmanın her aşamasında özel hayatının gizliliğine tam saygı gösterilmesine hakkı olmak;

3) Taraf Devletler, hakkında ceza yasasını ihlal ettiği iddiası ileri sürülen, bununla itham edilen ya da ihlal ettiği kabul olunan çocuk bakımından, yalnızca ona uygulanabilir yasaların, usullerin, onunla ilgili makam ve kuruluşların oluşturulmasını teşvik edecek ve özellikle şu konularda çaba göstereceklerdir:

a- Ceza Yasasını ihlal konusunda asgari bir yaş sınırı belirleyerek, bu yaş sınırının altındaki çocuğun ceza ehliyetinin olmadığını kabulü;

b- Uygun bulunduğu ve istenilir Olduğu takdirde, insan hakları ve yasal güvencelere tam saygı gösterilmesi koşulu ile bu tür çocuklar için adli kovuşturma olmaksızın önlemleri alınması.

4) Koruma tedbiri, yönlendirme ve gözetim kararları,

danışmanlık, şartlı salıverme, bakım için yerleştirme, eğitim ve meslek öğretme programları ve diğer kurumsal bakım seçenekleri gibi çeşitli düzenlemelerin uygulanmasında, çocuklara durumları ve suçları ile orantılı ve kendi esenliklerine olacak biçimde muamele edilmesi sağlanacaktır.

Madde-41. Bu Sözleşmede yer alan hiçbir husus, çocuk haklarının gerçekleştirilmesine daha çok yardımcı olan ve;

a- Bir Taraf Devletin yasasında; veya

b- Bu Devletin bakımından yürürlükte olan uluslararası hukukta yer alan hükümleri etkilemeyecektir. (*)

(*) Sonraki maddeler, Sözleşmeye katılım ve usule ilişkin hükümler içerdiğinden aktarılmamıştır.

EĞİTİMDE AYRIMCILIĞA KARŞI SÖZLEŞME (EAKS)

Eğitimde ayrımcılığın kaldırılmasını amaçlayan sözleşme, Birleşmiş Milletler Eğitim ve Kültür Örgütü (UNESCO) bünyesinde akdedilmiştir. UNESCO, Birleşmiş Milletlerin eğitim ve kültür konularıyla ilgilenen uzman bir kuruluştur. 1946 yılında kurulmuştur. Amacı:

“Adaletin, hukuk düzeninin ve Birleşmiş Milletler Anlaşmasıyla ırk, cinsiyet, dil ve din ayrımı gözetilmeksizin tüm dünya halkları için tanınmış olan insan hakları ve temel özgürlüklerin evrensel olarak saygı görmesini geliştirmek için eğitim, bilim ve kültür yoluyla uluslararası işbirliğini özendirerek barış ve güvenliğe katkıda bulunmaktır.”

UNESCO, eğitim, bilim ve kültürün gelişmesinde karşılaşılan karmaşık sorunların üstesinden gelmek amacıyla çeşitli eylem biçimlerini içeren programların yürütülmesi yanında, insan haklarına ilişkin çeşitli sözleşme ve tavsiye kararları almıştır.⁴⁸

Bunlar arasında “Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme” önemli bir anlaşmadır. UNESCO tarafından 14 Aralık 1960’da benimsenmiş ve 22 Mayıs 1962’de yürürlüğe girmiştir. **Türkiye bu Sözleşmeyi henüz imzalamamıştır.**(*)

Başlangıç

14 Kasım-15 Aralık 1960 tarihleri arasında onbirinci oturumda Paris’te toplanan BM Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü,

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin ayrımcılığı yadsıyarak herkesin eğitim hakkını ilan ettiğini anımsayarak,

Eğitimde ayrımcılığın bu Bildirgede dile getirilen hakların çiğnenmesi olduğunu göz önüne alarak,

BM Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütünün Anayasasında belirtildiği gibi, insan haklarına evrensel saygının daha da geliştirilip eğitimde fırsat eşitliğinin tanınması için uluslararası işbirliğini amaçladığını göz önüne alarak,

Sonuç olarak, BM Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütünün, ulusal eğitim sistemlerinin çeşitliliğine saygı duymakla birlikte, ödevinin salt eğitimde ayrımcılık biçimlerinin yasaklanması olmayıp aynı zamanda eğitimde herkes için fırsat ve davranış eşitliğini geliştirmek olduğunu bilerek,

Bu oturum gündeminin 17.1.4 Maddesini oluşturan eğitimde ayrımcılığın çeşitli yönlerine ilişkin önerileri göz önüne alarak,

Onuncu oturumunda, bu sorunun üye devletlere tavsiyelerin yanı sıra uluslararası bir sözleşme konusu yapılması gerektiğine karar vererek,

⁴⁸ Muzaffer SENCER, a.g.e., s. 276. a.g.e., s. 274.

(*) Sözleşmenin 9. Maddesi uyarınca Sözleşmeye çekince konamaz.

1960 Aralığının ondördüncü günü bu sözleşmeyi benimsemiştir:

Madde-1. 1. Bu sözleşmenin amacı bakımından ayrımcılık terimi; ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka bir görüş, ulusal ya da toplumsal köken, ekonomik koşul ya da doğuş temeli üzerinde eğitimde davranış eşitliğini kaldırmak ya da bozmak amacı ya da sonucuyla ve özellikle,

a. Herhangi bir kişi ya da grubu herhangi bir tür ya da düzeyde eğitim görmekten yoksun bırakmak;

b. Herhangi bir kişi ya da grubu, düşük standartlı bir eğitimle sınırlamak;

c. Bu sözleşmenin 2. maddesinin hükümleri saklı kalmak üzere kişiler ya da gruplar için ayrı eğitim sistemleri ya da kurumları kurmak ya da sürdürmek; ya da

d. Herhangi bir kişi ya da gruba, insan onuruyla bağdaşmaz koşullar uygulamak;

üzere yapılan herhangi bir ayırım, dışlama, sınırlama ya da yeğlemeyi içerir.

Madde-2. Bir devlette izin verildiğinde;

a. Eğitimden eşit yararlanma olanağı, aynı düzeyde öğretim elemanı ve aynı nitelikte okul bina ve donanımı sağlamak ve aynı ya da eşdeğerde ders görme fırsatı sunmak koşuluyla, iki ayrı cinsten öğrenciler için ayrı eğitim sistem ve kurumlarının kurulması ya da sürdürülmesi;

b. Katılma ya da yazılmanın isteğe bağlı olması ve sağlanan eğitimin yetkili makamlar tarafından aynı düzeydeki eğitim için konulabilecek ya da onaylanacak standartlara uyması koşuluyla öğrencilerin ana babaları ya da yasal vasilerinin isteklerine uygun bir eğitim vermek üzere din ve dil gerekçeleriyle ayrı eğitim sistem ve kurumlarının kurulması ya da sürdürülmesi;

c. Herhangi bir grubun dışlanmasını değil, kamu makamlarınca sağlananlara ek eğitim kolaylıkları sağlamayı amaçlaması ve bu amaç uyarınca çalışması ve sağlanan eğitimin yetkili makamlar tarafından aynı düzeydeki eğitim için konulabilecek ya da onaylanacak standartlara uyması koşuluyla özel eğitim kurumlarının kurulması ya da sürdürülmesi;

bu sözleşmenin 1. maddesinin anlamı bakımından bir ayrımcılık uygulaması sayılmaz.

Madde-3. Bu sözleşmenin anlamı çerçevesinde ayrımcılığı kaldırmak ya da önlemek için, Sözleşmeci Taraflar;

a. Eğitimde ayrımcılık içeren her türlü yasa hükmünü ve yönetsel yönergeyi kaldırmayı ve her türlü yönetsel uygulamaya son vermeyi;

b. Öğrencilerin eğitim kurumlarına alınmasında hiç bir ayırım yapılmamasını, gereğinde yasa yoluyla güvenceye bağlamayı,

c. Okul ücretleri ve öğrencilere burs ya da başka yardımlar sağlaması ve yabancı ülkelerde öğrenimini sürdürmek için gerekli izin ve kolaylıklar bakımından

kamu makamları tarafından salt yetenek ve gereksinme dışında hiç bir davranış ayırımına olanak tanımamayı;

d. Kamu makamları tarafından eğitim kurumlarına sağlanan herhangi bir yardım konusunda, salt öğrencilerin belli bir gruptan olmaları nedeniyle herhangi bir kısıtlama ya da yeğlemeye izin vermemeyi;

e. Ülkelerinde oturan yabancı uyruklulara kendi yurttaşlarına sağladığı aynı eğitim olanaklarını sağlamayı üstlenir.

Madde-4. Bu sözleşmeye Taraf Devletler, ayrıca koşullara ve ulusal geleneklere uygun yöntemlerle eğitim konusunda fırsat ve davranış eşitliğini geliştirmeye ve özellikle;

a. İlköğretimi ücretsiz ve zorunlu, ortaöğretimi değişik biçimleriyle genellikle herkesin yararlanabileceği, yüksek öğretimi bireysel yetenek temeli üzerinde herkesin eşit olarak görebileceği bir eğitim olarak gerçekleştirmeye ve yasanın öngördüğü okula gitme yükümlülüğüne herkesçe uygulamasını sağlamaya;

b. Aynı düzeydeki tüm kamu eğitim kurumlarında eğitim standartlarının eşdeğerde olmasını ve yine sağlanan eğitimin niteliğine ilişkin koşulların eş düzeyde tutulmasını güvence altına almaya;

c. İlköğretim görmemiş ya da ilköğretimi tamamlamamış kimselerin eğitilmesini ve bunların kişisel yeteneklerine göre öğrenimlerini sürdürebilmesini uygun yöntemlerle özendirme ve güçlendirmeye;

d. Ayrım gözetmeksizin öğretim mesleği için yetişme olanağı sağlamaya; yönelik bir ulusal politikayı saptayıp geliştirerek uygulamayı üstlenir.

Madde-5. 1. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, aşağıdaki konularda uzlaşmıştır.

a. Eğitim insan kişiliğinin tam gelişmesine ve insan hakları ve temel özgürlüklere saygının güçlenmesine yönelik olmalı, tüm uluslar, ırk ve din grupları arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu özendirmeli ve Birleşmiş Milletlerin barışın korunması yolundaki etkinliklerini daha da ileri götürmelidir.

b. Ana babalarının ve uygulandığı yerlerde vasilerin çocukları için önce, yetkili makamlarca konan ya da onaylanan en az eğitim standartlarına uymakla birlikte kamu makamlarınca yönetilen kurumlardan başka kurumları seçme ve ikinci olarak, yasaların uygulanması uyarınca bu devlette izlenen işlemlerle bağdaşmak koşuluyla çocuklarının ana baba ve vasilerinin inançlarına göre din ve ahlak eğitimi almalarını ve hiç bir kişi ya da grubun kendi inancıyla bağdaşmayan dinsel eğitim görmeye zorlanmamasını sağlama özgürlüğüne saygı göstermek temel ilkedir.

c. Ulusal azınlık üyelerinin, okullarının yönetimi dahil, kendi eğitim etkinliklerini yerine getirme ve her devletin eğitim politikasına göre kendi dillerini kullanma ya da öğretme haklarını tanımak temel ilkedir. Bununla birlikte, aşağıdaki hükümler saklıdır:

i. Bu hak, ulusal azınlık üyelerini bir bütün olarak topluluğun kültür ve dilini anlamaktan ve topluluk etkinliklerine katılmaktan alıkoacak ve ulusal egemenliği zedeleyecek biçimde kullanılamaz.

ii. Eğitim standardı, yetkili makamlarca saptanan ya da onaylanan genel standartlardan düşük olamaz.

iii. Bu gibi okullara devam, isteğe bağlıdır.

2. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, bu maddenin 1. Fıkrasında dile getirilen ilkelerin uygulanmasını güvenceye bağlamak üzere tüm gerekli önlemleri alır.

Madde-6. Sözleşmeye Taraf Devletler, bu Sözleşmeyi uygularken Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütüne, bundan böyle eğitimde çeşitli ayrımcılık biçimlerine karşı ve eğitimde fırsat ve davranış eşitliğini sağlamak üzere alınacak önlemleri saptamak amacıyla benimsenen tavsiyelere en büyük özeni göstermeyi üstlenir.

Madde-7. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü Konferansına, bu Konferansça belirlenecek tarihlerde ve biçimlerde sunacakları dönemsel raporlarında, 4. maddede tanımlanan ulusal politikanın saptanması ve geliştirilmesi ve bu politikanın uygulanmasında elde edilen başarıların ve karşılaşılan engeller dahil, benimsedikleri yasal ve yönetsel hükümlerle bu Sözleşmenin uygulanması amacıyla giriştikleri eylemler konusunda bilgi verir.

Madde-9. Bu Sözleşmeye çekince konamaz.

Not: Sözleşmenin diğer maddeleri, devletler arasındaki usul hükümlerini içerdiğinden alıntılanmamıştır.

KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARININ BARIŞIN VE ULUSLARARASI ANLAYIŞIN GÜÇLENDİRİLMESİNE, İNSAN HAKLARININ GELİŞTİRİLMESİNE VE İRKÇILIK, APARTHEİD VE SAVAŞ KİŞKİRTİCİLİĞİ İLE MÜCADELE EDİLMESİNE KATKIDA BULUNMASI İLE İLGİLİ TEMEL PRENSİPLER BİLDİRİSİ (KİAB)(*)

Başlangıç

Genel Konferans,

Kurucu Belgesine göre UNESCO'nun amacı, "her yerde adalete, hukukun üstünlüğüne, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygıyı geliştirmek için eğitim, bilim ve kültür yoluyla uluslararası işbirliğini sağlayarak barış ve güvenliğe katkıda bulunmak" olduğunu (Md. I, 1) ve bu amacı gerçekleştirmek için Teşkilatın "düşüncelerin sözle veya resimle serbestçe dolaşmasını sağlamak" için mücadele edeceğini (Md.I, 2) hatırlayarak,

Yine Kurucu Belgeye göre UNESCO'ya Üye Devletlerin, "objektif gerçeğin hiçbir sınırlamaya tabi olmadan aranmasında ve düşünce ve bilgilerin serbestçe alışverişinde herkese tam ve eşit imkanlar sağlanması gereğine inanarak, kendi halkları arasında iletişim imkanlarını geliştirme ve artırmaya ve bu imkanları karşılıklı bilgiler elde etmek için kullanmaya karar verip anlaşmış oldukları" (başlangıç bölümünün altıncı paragrafı) hatırlayarak,

Birleşmiş Milletlerin kendi Şartı'nda belirtilen amaçları ve prensipleri hatırlayarak,

Birleşmiş Milletler tarafından 1948'de kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'ni ve özellikle "herkes fikir ve ifade özgürlüğüne sahiptir; bu hak, bir müdahaleye maruz kalmadan bir fikre sahip olma, haber ve düşünceleri basın ve yayın araçları vasıtasıyla ülke sınırlarıyla bağlı olmaksızın arama, elde etme ve ulaştırma hakkını da içerir", diyen 19. maddesi ile, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 1966 tarihinde kabul edilen Kişisel ve siyasal Haklar Sözleşmesi'nin aynı prensipleri ilan eden 19. maddesini ve savaş teşvikçiliğini, ulusal, ırksal veya dinsel kin ve nefreti ve her türlü ayrımcılığı, düşmanlığı veya şiddeti kınayan 20. maddesinin hatırlayarak,

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 1965 yılında kabul edilen Her Türlü Irk Ayrımcılığının Tasfiye Edilmesine Dair Uluslararası Sözleşme'nin 4. maddesinin ve Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 1973 yılında kabul edilen Apartheid Suçu ile Mücadele edilmesine ve Cezalandırılmasına Dair Uluslararası Sözleşme'yi sözü edilen bu Sözleşmelere katılan Devletlerin ırksal ayrımcılık niteliğindeki fiilleri ve bu fiillere her türlü teşviki ortadan kaldırmayı amaçlayan acil ve

(*) Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı Genel Konferansı'nın Paris'te yaptığı yirminci toplantısında 22.11.1978 günü kabul ve ilan edilmiştir. Bildiri'nin çevirisi içi bkz.: Osman DOĞRU, a.g.e., s. 53 vd.

yapıcı tedbirler almayı ve apartheid ve benzeri ayırıcı politikalara⁴⁹ veya bunların görünümüne teşviki engellemeyi taahhüt etmiş olduklarını hatırlayarak,

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 1965 yılında kabul edilen Gençler arasında Barış ideallerini, Halklar arasında Karşılıklı Saygı ve Anlayışı Geliştirmeye Dair Bildiri'yi hatırlayarak,

Yeni uluslararası ekonomik düzenin kurulması ve UNESCO'nun bu konuda oynayacağı rol ile ilgili Birleşmiş Milletlerin çeşitli organları tarafından kabul edilen bildirimleri ve kararları hatırlayarak,

UNESCO Genel Konferansı tarafından 1966 yılında kabul edilen Uluslararası Kültürel İşbirliği Prensipleri hakkındaki Bildiri'yi hatırlayarak,

Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 1946 yılında kabul ettiği ve Haber alma özgürlüğünü temel bir insan hakkı olarak beyan eden ve bu hakkı Birleşmiş Milletlerin yücelttiği bütün özgürlükler için mihenk taşı saydığı 59 (1) sayılı kararını hatırlayarak,

[. . .]

Haber alma özgürlüğü, zorunlu bir unsuru olan muafiyetlerini istismar etmeden kullanma niyetini ve yeterliliğini gerektirir. Bu özgürlük, olayları ön yargısız araştırma ve edinilen bilgiyi kötü niyet taşımadan yayma ahlaki yükümlülüğünün temel bir disiplin olarak şart koşar.

[. . .]

Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 1947 yılında kabul ettiği, barışı tehdit etmeyi, barışı bozmayı ve saldırı eylemini tasarlayan veya tahrik veya teşvik eden her türlü propagandayı kınayan 110 (II) sayılı kararını hatırlayarak,

Genel Kurulun 1947 yılında kabul ettiği, Üye Devletleri, Devletler arasında dostane ilişkileri zedelemeye yönelik yanlış ve yalan haberlerin yayılması ile anayasal usulleri çerçevesinde mücadele etmeye çağıran 127 (II) sayılı kararı ile birlikte, Genel Kurulun kitle iletişim araçları ve onların Devletler arasında barış, güven ve dostane ilişkileri güçlendirmeye yönelik katkıları ile ilgili diğer kararlarını da hatırlayarak,

UNESCO Genel Konferansı tarafından 1968 yılında kabul edilen ve UNESCO'nun sömürgecilik ve ırkçılığın ortadan kaldırılmasına yardım etme amacını hatırlatan 9.12 sayılı kararını ve Genel Kurul tarafından 1976 yılında kabul edilen ve sömürgeciliğin, yeni sömürgeciliğin ve her türlü ırkçılığın ve görünümününün UNESCO'nun temel amaçlarına aykırı olduğunu ilan eden 12.1 sayılı kararını hatırlayarak,

UNESCO Genel Kurulu tarafından 1970 yılında kabul edilen, barış ve insanlığın menfaati için uluslararası anlayış ve işbirliğinin geliştirilmesine ve savaş, ırkçı-

⁴⁹ Azınlık kavramının farklı bir versiyonda ele alınışı ve 'ulusal azınlık' kavramından farklı bir kavram olarak kullanılması ile ilgili olarak bkz: Kadir CANATAN, *Azınlıklar ve Azınlıkların Oluşumu*, EURO AGENDA/AVRUPA GÜNLÜĞÜ, Sayı: 1, (Köln: 2001).

lık, apartheid ve uluslararası düşmanlık propagandası ile mücadele etmeye medyanın katkıda bulunmasına dair olan, bu amaçların gerçekleştirilmesine kitle iletişim araçlarının katkısının esas olduğunun farkında bulunan 4.301 sayılı kararını hatırlayarak,

UNESCO Genel Konferansı'nın 20. Toplantısı tarafından kabul edilen Irk ve Irksal Önyargılara Dair Bildiri'yi hatırlayarak,

Modern toplumlarda haber alma probleminin karmaşıklığının, UNESCO içinde bu problemler için önerilen çözümlerin de gösterdiği gibi çözümlerin çeşitliliğinin ve ilgili tarafların kendi düşüncelerinin, bakış açılarının ve kültürel kimliklerinin gereği gibi dikkate alınması konusundaki meşru taleplerinin bilincinde olarak,

Gelişmekte olan ülkelerin yeni, daha adil ve etkili bir haber alma dünyası ve iletişim düzeni kurulması konusundaki düşüncelerinin bilincinde olarak,

1978 yılının Kasım ayının yirmisekizinci günü Kitle İletişim Araçlarının Barışın Ve Uluslararası Anlayışın Güçlendirilmesine, İnsan Haklarının Geliştirilmesine Ve Irkçılık, Apartheid Ve Savaş Kışkırtıcılığı İle Mücadele Edilmesine Katkıda Bulunması İle İlgili Temel Prensipler Bildirisi'ni ilan eder:

Madde-1. Haberlerin Dağılması

Barışın ve uluslararası anlayışın güçlendirilmesi, insan haklarının geliştirilmesi ve ırkçılık, apartheid ve savaş kışkırtıcılığı ile mücadele edilmesi, serbest haber akışını ve haberlerin daha geniş ve daha dengeli olarak dağılmasının sağlanmasını gerektirir. Bunun gerçekleştirilmesine kitle iletişim araçları öncülük eder. Ele alınan konunun değişik yönleri yansıtıldığı ölçüde, haberlerin daha etkili bir katkısı olur.

Madde-2. İfade Özgürlüğü ve Haber Alma

İnsan haklarının ve temel özgürlüklerin bütünüyle bir parçası olarak kabul edilen fikir, ifade ve haber alma özgürlüğünün kullanılması, barışın ve uluslararası anlayışın güçlendirilmesinde hayati önemi olan bir faktördür.

Halk tarafından haberlere ulaşılması, haber kaynaklarının ve araçlarının çeşitliliğinin sağlanması suretiyle güvence altına alınır; böylece her bireyin, olayların gerçekliğini denetlemesine ve olayları objektif bir biçimde değerlendirmesine imkan sağlanır. Bu amaçla, gazeteciler haber verme özgürlüğüne ve habere ulaşmak için mümkün olduğu her türlü imkana sahip olmalıdır. Bunun gibi, kitle iletişim araçlarının halkın ve bireylerin ilgi alanlarına yanıt verebilmesi ve böylece haberlerin işlenmesine halkın katılmasının sağlanması da önemlidir.

Kitle iletişim araçları bütün dünyada barış ve uluslararası anlayışın güçlendirilmesi, insan haklarının geliştirilmesi ve ırkçılık, apartheid ve savaş kışkırtıcılığı ile mücadele edilmesi amacıyla, görevleri gereği, özellikle sömürgecilikle, yeni sömürgecilikle, yabancı işgaliyle, her türlü ırksal ayrımcılıkla ve baskıyla mücadele eden ve kendi ülkeleri içinde seslerini duyurma imkanı bulamayan baskı altındaki insanların seslerinin duyurarak, insan haklarının geliştirilmesine katkıda bulunur.

Kitle iletişim araçlarının bu Bildirideki prensipleri geliştirme durumunda olabilmeleri için, gazetecilere ve kitle iletişim araçlarının diğer mensuplarına hem kendi ülkelerinde hem de yabancı ülkelerde mesleklerini yapabilmeleri için gerekli şartları güvence altına alan koruma sağlanır.

Madde-3. Irkçılıkla ve Savaş Kışkırtıcılığı İle Mücadele Etme

Barışın ve uluslararası anlayış güçlendirilmesinde ve ırkçılık, apartheid ve savaş kışkırtıcılığı ile mücadele edilmesinde kitle iletişim araçlarının büyük bir önemi vardır.

Kitle iletişim araçları, önyarguların ve cahilliğin tırmandırdığı saldırı savaşı, ırkçılık, apartheid ve diğer insan hakları ihlalleriyle mücadele ederken, bütün halkların amaçları, düşünceler kültürleri ve ihtiyaçları hakkında haberler yayarak, cahilliğin ve halklar arasındaki yanlış anlayışların tasfiye edilmesine, bir ülkenin vatandaşlarının ihtiyaçları ve arzuları konusunda diğer ülkenin vatandaşlarının duyarlı hale gelmesine, ırk, cinsiyet, dil, din veya milliyet ayrımı gözetmeksizin bütün ulusların, bütün halkların ve bütün bireylerin haklarına ve onurlarına saygının sağlanmasına, yoksulluk, açlık ve hastalık gibi insanlığı yıkıcı büyük belalar konusunda dikkat çekmeye, bu suretle Devletlerin uluslararası gerilimin düşürmelerine ve uluslararası uyuşmazlıkların barışçı ve hakkaniyetle çözmelerini sağlayabilecek politikalar oluşturmalarına katkıda bulunur.

Madde-4. Eğitime Katkıda Bulunma

Kitle iletişim araçları, insan haklarının, bütün insanlar ve halklar arasında hak eşitlik ile ekonomi ve toplumsal kalkınmanın sağlanması için gençlerin barış, adalet, özgürlük, karşılıklı saygı ve anlayış ruhu içinde eğitilmeleri konusunda önemli bir role sahiptir. Aynı şekilde, kitle iletişim araçları genç kuşakların bakış açılarının ve düşüncelerinin bilinmesinde önemli bir rol oynar.

Madde-5. İfade Özgürlüğüne Saygı Gösterme

Fikir, ifade ve haber alma özgürlüğüne saygı gösterilmesini ve haberlerin bütün görüşleri yansıtmasını sağlamak için, hakkında haber yayınlanmış ve yayılmış olduğunu düşünen ve görüşleri sunulacak olan kimselerin, barışı ve uluslararası anlayışı güçlendirme, insan haklarını geliştirme, ırkçılık, apartheid ve savaş kışkırtıcılığı propagandasına karşı mücadele etme çabalarının ciddi surette zarar görmüş olmaları önem taşır.

Madde-6. Gelişmekte Olan Ülkelerden ve Bu Ülkelere Haber Akışı

Adil ve devamlı bir barışın oluşması ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomik ve siyasal bağımsızlıkları bakımından büyük önem taşıyan haberlerin akışında yeni bir güçler dengesi ile karşılıklı alış verişin kurulması için, gelişmekte olan ülkelere ve bu ülkelere diğerlerine ve bu ülkeler arasında haber akışındaki eşitsizliği gidermek gereklidir. Bu amacın gerçekleştirilmesinde esaslı faktör, gelişmekte olan ülkelerdeki kitle iletişim araçlarının, kendilerini güçlendiren ve genişleten kaynaklara ve

hem kendi aralarında ve hem de gelişmiş ülkelerdeki kitle iletişim araçlarıyla işbirliği yapma imkanlarına sahip olmalarıdır.

Madde-7. Birleşmiş Milletler ile İlgili Haberleri Yayma

Kitle iletişim araçları, Birleşmiş Milletlerin çeşitli organları tarafından kabul edilmiş kararlara temel oluşturan ve evrenselliği tescil edilmiş olan amaçlar ve prensipler ile ilgili bütün bilgilerin çok daha geniş bir alana yayılmasını sağlayarak, barışın ve uluslararası anlayışın güçlendirilmesine ve daha adil ve eşitlikçi bir uluslararası üzenin kurulmasına etkili bir biçimde katkıda bulunur.

Madde-8. Bu Bildiriye Önem Verilmesi

Mesleki teşkilatlar, gazetecilerin ve kitle iletişim araçlarının diğer görevlilerinin mesleki eğitimlerine katılanlar ve bu kişilerin görevlerini sorumlu bir biçimde yerine getirmelerinde kendilerine yardımcı olanlar, mesleki ahlak kurallarını düzenlerken ve bu kuralların uygulanmasını sağlarken, bu Bildirideki prensiplere özel bir önem verirler.

Madde-9. Uluslararası Toplumun Katkısı

Bu Bildirinin ruhuna uygun olarak, haberlerin serbestçe akışının sağlanması ve daha geniş ve dengeli bir biçimde dağılması için gerekli şartlar ile, gazetecilerin ve diğer kitle iletişim araçlarında çalışan görevlilerin işlerini yaparken korunmaları için şartların yaratılmasına katkıda bulunmak, uluslararası topluma düşen bir görevdir. UNESCO, bu konuda katkıda bulunulması için uygun bir mekandır.

Madde-10. Bu Bildirinin Amaçlarını Gerçekleştirme Şartlarının Yaratılması

Haber alma özgürlüğünün güvence altına alınmasını ve konuyla ilgili uluslararası belgelerin ve anlaşmaların uygulanmasını düzenleyen anayasal hükümler çerçevesinde, dünyanın her yerinde, bu Bildirinin amaçlarını gerçekleştirmek için haberlerin yayılmasına mesleki açıdan katılan teşkilatlar ve kişiler için gerekli şartların yaratılması ve sürdürülmesi zorunludur.

Haberlerin serbestçe akışının sağlanması ve haberlerin daha geniş ve daha dengeli dağılımının yapılmasını teşvik etmek önemlidir.

Bu amacın gerçekleşmesi için, Devletler tarafından gelişmekte olan ülkelerdeki kitle iletişim araçlarının güç kazanmalarını ve güçlerini artırmalarını sağlayacak şartlara ve kaynaklara sahip olmalarının kolaylaştırılması ve gelişmekte olan ülkelerdeki kitle iletişim araçlarının hem kendi aralarında ve hem de gelişmiş ülkelerdekiyle işbirliği yapmalarını desteklemeleri gereklidir.

Bunun gibi hakların eşitliğine, karşılıklı menfaate ve insanlığın ortak mirasını meydana getiren kültür çeşitliliğine saygı esasına dayanarak, bütün Devletler arasında ve özellikle değişik ekonomik ve sosyal sistemleri olan Devletler arasında haberlerin ikili ve çok taraflı alış verişini teşvik etmek ve geliştirmek temel teşkil eder.

Madde-11. Uygun Şartların Varlığının Güvence Altına alınması

Bu Bildirinin bütünüyle etkili olabilmesi için, Üye Devletlerin yasal ve idari düzenlemeleri ile diğer yükümlülükleri çerçevesinde, kitle iletişim araçlarının İnsan Hakları Evrensel Bildiri'nin hükümlerine ve Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 1966 yılında kabul edilen Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin buna karşılık gelen hükümlerine uygun olarak çalışabilmeleri için, uygun şartların varlığının güvence altına alınması gereklidir.

MAHPUSLARIN ISLAHI İÇİN TEMEL PRENSİPLER (MAHİT)(*)

1. Bütün mahpuslara doğuştan sahip oldukları insanlık onurunun ve değerinin gerektirdiği saygıyla muamele yapılır.
2. Irk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal veya başka bir fikir, ulusal veya toplumsal köken, mülkiyet, doğum veya başka bir statüyle, mahpuslara hiçbir ayrımcılık yapılamaz.
3. Bununla beraber, yerel koşulların gerektirmesi halinde, mahpusların ait oldukları grubun dinsel inançlarına ve kültürel gereklerine saygı gösterilir.
4. Hapishanelerin mahpusları hapishanede tutma ve toplumu suça karşı koruma görevleri, devletin diğer toplumsal amaçlarına ve toplumun her bir üyesinin gelişimini ve iyiliğini yükseltmek olan temel görevlerine paralel bir biçimde yerine getirilir.
5. Bütün mahpuslar, hapislik şartlarının açıkça gerektirdiği sınırlamalar dışında, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nde ilgili devletin taraf olması halinde, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesinde, Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nde ve bu Sözleşmeye Ek Seçmeli Protokolde yer alan insan haklarına ve temel özgürlükleri ve ayrıca BM Sözleşmelerinde düzenlenen diğer hakları kullanma hakkına sahiptir.
6. Bütün mahpuslar, insan kişiliğinin tam olarak geliştirilmesi amacıyla yapılan eğitsel ve kültürel faaliyetlerde yer alma hakkına sahiptir.
7. Bir ceza olarak hücre hapsinin kaldırılması veya bu cezanın kısıtlanması yönünde çaba gösterilir ve gösterilen çabalar teşvik edilir.
8. Mahpusların, ülkedeki emek piyasasıyla yeniden bütünleşmelerini kolaylaştıracak ve kendilerinin ve ailelerinin geçinmelerine katkıda bulunmalarına imkan verecek, tatmin edici bir ücret alabilmelerini sağlayacak iş şartları yaratılır.
9. Mahpuslar, hukuki durumlarına dayanan bir ayrımcılığa maruz kalmaksızın, ülkede sağlanan sağlık hizmetlerine ulaşma hakkına sahiptir.
10. Halkın ve toplumsal kuruluşların katılımı ve yardımıyla ve mağdurların menfaatleri dikkate alınarak, daha önce mahpus olanların mümkün olan en iyi şartlar altında toplumla yeniden bütünleşmeleri için gerekli şartlar yaratılır.
11. Yukarıdaki prensipler tarafsız bir biçimde uygulanır.

(*) BM Genel Kurulunun 14 Aralık 1990 tarih ve 45/111 sayılı Kararıyla kabul edilmiştir. Orijinal metin ve çevirisi için bkz.: Osman DOĞRU, a.g.e.

MÜLTECİLERİN HUKUKİ DURUMUNA DAİR SÖZLEŞME (MÜHUS)^(*)

BASLANGIÇ⁵⁰

Birleşmiş Milletler antlaşması ve 10 Aralık 1948'de Genel Kurulca İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin, insanların ana hürriyetlerden ve insan haklarından, fark gözetmeksizin, faydalanmaları esasını teyit ettiğini nazarı itibara alan,

Birleşmiş Milletlerin, birçok defalar, mültecilere karşı derin alâkasını izhar ve mültecilerin ana hürriyetleri ile insan haklarını mümkün olduğu kadar şümlülü bir şekilde kullanmalarını temine gayret ettiği nazarı itibara alan,

Mültecilerin hukuki durumuna dair evvelce imzalanan Milletlerarası Anlaşmaların tekrar tetkik ve tedvini ile bu Anlaşmaların tatbik sahasını ve mülteciler için sağladığı himayeyi yeni bir Anlaşma vasıtasıyla genişletmenin arzuya şayan olduğunu nazarı itibara alan,

İltica hakkını tanımanın bazı memleketler için son derece ağır külfet tevhit edebileceğini ve milletlerarası şümul ve mahiyeti Birleşmiş Milletlerce kabul edilmiş bulunan meselelerin, bu takdirde, milletlerarası işbirliği olmaksızın memnuniyete şayan bir surette halledilemeyeceğini nazarı itibara alan,

Bütün devletlerin, mülteci meselesinin içtimai ve insani mahiyeti kabul ederek, bu meselenin devletlerarasında bir gerginlik sebebi halini almasını önlemek için imkânları nispetinde ellerinden geleni yapmalarını temenni eden,

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserinin mültecilerin himayesini temin eden milletlerarası sözleşmelerin tatbikatına nezaret eylemekte vazifeli olduğu nazarı itibara alan ve bu meseleyi hal için alınan tedbirlerin birbiri ile faydalı bir şekilde telifi hususunun devletler ile Yüksek Komiser arasındaki işbirliğine bağlı olduğunu kabul eden

Yüksek Akid Taraflar aşağıdaki hususlarda mutabık kalmışlardır:

(*) Sözleşme Metni için Bkz.: (1) Bülent ÖZDEN, *Türkiye'nin Taraf Olduğu Milletlerarası Özel Hukuk Sözleşmeleri*, (İstanbul: Beta Basım Yay., Dağ. 1991). (2) <http://www.mazlumder.org.tr>

⁵⁰ 5 Eylül 1961 tarih ve 10898 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşmenin onaylanması Hakkında Kanununun 2. Maddesi şöyledir: "Madde 2: Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair sözleşmenin 42. Maddesinin bahsettiği imkana uygun olarak, onaylama anında aşağıdaki ihtirazi kayıt kabul edilmiştir: "Bu Sözleşmenin hiçbir hükmü, mülteciye Türkiye'de Türk uyruklu kimselerin haklarından fazlasını sağladığı şeklinde yorumlanamaz".

BÖLÜM I: GENEL HÜKÜMLER

“Mülteci” Tabirinin Tarifi

Madde-1. A. İşbu Sözleşme bakımından “Mülteci” tabiri aşağıdaki gösterilen şahıslara tatbik edilir.

1. 12 Mayıs 1926 ve 30 Haziran 1928 Anlaşmaları veya 28 Ekim 1933 ve 10 Şubat 1938 Sözleşmeleri ve 14 Eylül 1939 Protokolü, yahut Milletlerarası Mülteci Teşkilatı Anayasasına göre mülteci sayılan şahıs;

Milletlerarası mülteci teşkilatı tarafından faaliyeti esnasında alınmış mülteci sıfatını vermeme kararları, bu kısmın 2. fıkrasındaki şeraiti haiz olan kimselere mülteci sıfatının verilmesine mâni değildir:

2. 1 Ocak 1951'den evvel cereyan eden hâdiseler neticesinde ve ırkı, dinî, tabiiyeti, muayyen bir içtimaî gruba mensubiyeti veya siyasi kanaatleri yüzünden takibata uğrayacağından haklı olarak korktuğu için vatandaşı olduğu memleket dışında bulunuyorsa oraya dönemeyen veya mezkur korkuya binaen dönmek istemeyen şahıs;

Birden fazla tabiiyeti olan bin şahıs hakkındaki “Vatandaşı olduğu memleket” tabiri tabiiyetini haiz olduğu memleketlerden her birini kast eder. Haklı bir korkuya müstenit muteber bir sebep olmaksızın vatandaşı olduğu memleketlerden birinin himayesinden mahrum sayılmaz.

B. (1) İşbu Sözleşme bakımından madde 1. kısım (A)'daki “1 Ocak 1951'den evvel cereyan eden hadiseler” ibaresinin

(a) “1 Ocak 1951'den evvel Avrupa'da cereyan eden hâdiseler” veya

(b) “1 Ocak 1951'den evvel Avrupa'da veya başka bir yerde cereyan eden hadiseler”

manasından anlaşılacak ve her Akid Devlet bu Sözleşmeyi imzaladığı, tasdik ettiği veya iltihak eylediği sırada bu Sözleşmeye göre taahhüt ettiği vecibeler bakımından bu ibarenin şümulünü belirten bir beyanda bulunacaktır.

(2) (a) şıkkını kabul eden her Akid Devlet, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine gönderileceği bir tebliğle (b) şıkkını kabul etmek suretiyle vecibelerini her zaman genişletebilir.

C. Bu Sözleşme yukarıdaki (A) kısmındaki hükümlerin şümulüne giren her şahıs hakkında aşağıdaki hallerde tatbikattan kalkacaktır.

1- Vatandaşı olduğu memleketin himayesinden kendi isteği ile tekrar istifade ederse veya

2- Vatandaşlığını kaybettikten sonra kendi arzusu ile tekrar iktisap ederse, veya

3- Yeni bir vatandaşlık iktisap etmişse ve vatandaşlığını iktisap ettiği memleketin himayesinden istifade ediyorsa, veya

4- Kendi arzusu ile terk ettiği veya takip korkusu ile haricinde kaldığı memlekette kendi arzusu ile tekrar yerleşmek üzere dönmüşse:

5- Mülteci tanınmasını intaç ettiren şartlar ortadan kalktığı için vatandaşı olduğu memleketin himayesinden istifade etmekten imtinaa artık devam edemezse;

Şu kadar ki işbu fıkra vatandaşı olduğu memleketin himayesinden istifadeyi reddetmek için evvelce vâki takiplere müstenit haklı sebepler ileri sürebilen (A) kısmının 1. fıkrasının derpiş ettiği bir mülteciye tatbik olunmayacaktır.

6- Tâbiyetsiz olup da, mülteci tanınmasını intaç ettiren şartlar ortadan kalktığı için, mûtat ikametgâhının bulunduğu memlekete dönmek durumunda olan bir şahıs bahis konusu olduğunda:

Şu kadar ki işbu fıkra, mûtat ikametgâhının bulunduğu memlekete dönmeyi reddetmek için evvelce maruz kaldığı takiplere müstenit haklı sebepler ileri sürebilen (A) kısmının 1. fıkrasının derpiş ettiği bir mülteciye tatbik olunmayacaktır.

D. Bu Sözleşme, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiseri haricinde, diğer bir Birleşmiş Milletler organı veya teşekkülünden halen himaye ve yardım veya yardım gören kimselere tatbik olunamaz.

Böyle bir himaye veya yardım, herhangi bir sebeple bu gibi kimselerin durumu Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun bu hususla ilgili kararları gereğince nihai surette halledilmeksizin sona ermiş ise, bu şahıslar Sözleşme rejiminden bihakkın istifade ederler.

E. Bu Sözleşme, ikamet ettiği memleketin yetkili makamlarınca o memleket vatandaşlığını haiz olanlara mahsus hak ve vecibeleri haiz addedilen bir şahsa tatbik olunmaz.

F. Bu Sözleşme hükümleri:

a) Bunlara mütedair milletlerarası vesikalarda tarif edildiği manada barışa karşı bir suç, bir harp suçu veya insanlığa karşı bir suç işlediği;

b) Mülteci sıfatıyla kabul edildiği memlekete ilticadan evvel iltica memleketi dışında ağır bir genel suç işlediği;

c) Birleşmiş Milletlerin gaye ve prensiplerine aykırı fiillerden suçlu olduğu hususunda;

Ciddi kanaat mevcut olan bir şahıs hakkında tatbik edilir.

Genel Vecibeler

Madde-2. Her mültecinin, bulunduğu memlekete karşı, hassaten kanunlara tüzüklere ve âmme düzenini korumak için alınan tedbirlere uymak vecibesini ihtiva eden görevleri vardır.

Ayırdetmeme

Madde-3. Akid Devletler bu Sözleşme hükümlerini mültecilere, ırk, din, veya menşee memleketi bakımından ayırdetmeden tatbik ederler.

Din

Madde-4. Akid Devletler, ülkelerindeki mültecilere, ibadet ve çocuklarının dini eğitim hürriyeti bakımından en az vatandaşlara tatbik edilen muamele kadar müsait muamele tatbik ederler.

Bu Sözleşme Dışında Bahşolunan Haklar

Madde-5. Bu Sözleşmenin hiçbir hükmü, bir Akid Devlet tarafından mültecilere bu Sözleşme dışında bahşolunan diğer hakları ve menfaatleri ihlal etmez.

“Aynı Şartlarla” Tabiri

Madde-6. Bu Sözleşme bakımından, “Aynı şartlarla” tabiri, ilgili kimsenin bir mülteci olmadığı takdirde muayyen bir hakkı kullanmak için yerine getirmesi gereken bütün şartların (Geçici yahut daimi ikamet müddetine ve şartlarına ait olanlar dâhil) mahiyetleri itibariyle bin mülteci tarafından yerine getirilemeyecek olanlar müstesna, kendisi tarafından yerine getirilmesini tazammum eder.

Mütekabiliyet Şartından Muafiyet

Madde-7. 1. Bu Sözleşmede derpiş olunan daha müsait hükümler saklı kalmak üzere, her Akid Devlet, mültecilere genel olarak yabancılara tanıdığı rejimi bahse-der.

2. Bütün mülteciler, Akid Devletlerin ülkesinde üç sene ikametden sonra kanuni mütekabiliyet şartından muaf olurlar.

3. Her Akid Devlet, bu Sözleşme kendisi hakkında yürürlüğe girdiği tarihte mültecilerin, mütekabiliyet şartı olmadan istifade edebilecekleri hakları ve menfaatleri kendilerine tanımaya devam eder.

4. Akid Devletler, mütekabiliyet şartının bulunmaması halinde mültecilere 2. ve 3. fıkralara göre istifade edebilecekleri haklardan ve menfaatler bahsetmek imkanlarını ve 2. ve 3. fıkralarda mezkur şartları haiz olmayan mültecileri mütekabil muamele muafiyetinden istifade ettirmek imkânını müsait surette nazarı itibara alırlar.

5. Yukarıda 2. ve 3. fıkralar hükümleri gerek bu Sözleşmenin 13, 18, 19,21 ve 22. maddelerinde mezkur haklara ve menfaatlere, gerekse bu Sözleşmede derpiş olunmayan haklara ve menfaatlere tatbik edilir.

İstisnai Tedbirlerden Muafiyet

Madde-8. Yabancı bir Devlet vatandaşlarının şahısları, malları veya menfaatleri aleyhinde ittihaz olunabilecek istisnai tedbirler bakımından Akid Devletler bu gibi tedbirleri, mezkur devletin resmen vatandaşı olan bir mülteciye sırf bu vatandaşlığına müsteniden tatbik etmezler. Bu maddede ifade olunan genel prensibi mevzuatlarına göre tatbik edemeyen Akid Devletler bu gibi mültecilere münasip hallerde muafiyet bahsederler.

Geçici Tedbirler

Madde-9. İşbu Sözleşmenin hiçbir hükmü bir Akid Devletin harp zamanında veya diğer vahim ve müstesna hallerde, milli güvenliği için elzem saydığı tedbirleri muayyen bir kimse hakkında, bu kimsenin hakikatte bir mülteci olduğu ve mezkur tedbirleri kendisi hakkında milli güvenliği icabı muhafazası gerektiği tespit edilinceye kadar, geçici olarak ittihat eylemesine mani değildir.

İkametin Devamı

Madde-10. 1. Bir mülteci İkinci Dünya harbi sırasında sürgün edilerek Akid Devletlerden birinin ülkesine götürülmüş olup burada ikamet etmekte ise, bu mecburi ikamet müddeti bu ülkede kanuni ikamet sayılacaktır.

2. Bir mülteci İkinci Dünya Harbi sırasında bir Akid Devletin ülkesinden sürgün edilip bu Sözleşmenin yürürlüğe girmesinden evvel daimî ikamet kastı ile oraya dönmüş ise, sürgünden önceki ve sonraki devre, aralıksız ikamet zaruri olan hallerde, bir tek aralıksız ikamet sayılacaktır.

Mülteci Gemi Adamları

Madde-11. Her Akid Devlet, bayrağını taşıyan bir geminin mürettebatı arasında muntazam şekilde hizmete alınmış mülteciler varsa, bunların ülkesinde yerleşmesine müsaade eylemek imkanlarını ve bilhassa diğer bir memlekette yerleşmelerini kolaylaştırmak üzere kendilerine seyahat belgeleri vermeyi yahut muvakkaten ülkesine kabul eylemeyi müsait surette inceler.

BÖLÜM II: HUKUKİ DURUM

Şahsi Statü

Madde-12. 1. Her mültecinin şahsi statüsü ikametgahı memleketinin kanununa, ikametgahı yoksa bulunduğu memleketin kanununa tabidir.

2. Mülteci tarafından evvelce iktisap edilen ve şahsi statüye dair olan haklara, bilhassa evliliğe bağlı haklara, her Akid Devlet tarafından gerekirse bu devletin mevzuatının gösterdiği şartları yerine getirmek kaydıyla riayet olunur. Ancak bahis konusu hakkın, şahıs mülteci olmasaydı o devletin mevzuatı tarafından tanınacak haklar arasında bulunması lazımdır.

Menkul ve Gayrimenkul Mülkiyet

Madde–13. Akid Devletler, menkul ve gayrimenkul iktisabı ve buna müteferri diğer haklar, menkul ve gayrimenkul mülkiyete ait kira ve diğer mukaveleler bakımından her mülteciye mümkün olduğu kadar müsait ve her halde aynı şartlar içinde genel olarak yabancılara bahşolunandan daha az müsait olmayan bir muamele tatbik ederler.

Fikrî ve Sınaî Mülkiyet

Madde–14. Sınaî mülkiyetin ve bilhassa ihtiralar, desenler, modeller, alameti farika, ticari unvanın himayesi konusunda ve edebi, artistik, ilmî mülkiyetin himayesi konusunda, her mülteci, mûtat ikametgâhının bulunduğu memlekette işbu memleketin vatandaşlarına bahşolunan himayeden istifade eder. Mülteci, diğer Akid Devletlerden herhangi birinin ülkesinde, bu ülkede mûtat ikametgâhının bulunduğu memleketin vatandaşlarına bahşolunan himayeden istifade eder.

Dernek Hakları

Madde–16. 1. Her mültecinin Akid Devletlerin ülkesine mahkemeler serbestçe ve kolayca müracaata hakkı vardır.

2. Her mülteci, mûtat ikametgâhının bulunduğu Akid Devlette, adli yardım ve teminat akçesinden muafiyet dahil, mahkemelere müracaat bakımından vatandaş gibi muamele görür.

3. Mûtat ikametgâhının bulunduğu memlekettten gayrı Akid Devletlerde ve 2. fıkrada mezkûr konular hakkında, her mülteci mûtat ikametgâhının bulunduğu memleket vatandaşlarına edilen muamelenin aynından istifade eder.

BÖLÜM III: KAZANÇLI İŞLER

Ücretli Meslekler

Madde–17. 1. Akid Devletler, ülkelerinde muntazam surette ikamet eden her mülteciye, ücretli bir meslekte çalışmak bakımından, aynı şartlar içinde yabancı bir memleketin vatandaşına bahşedilen en müsait muameleyi bahşederler.

2. Her halde, milli çalışmayı himaye için yabancılara ve yabancılar istihdamı konusunda vaz edilen tahdit tedbirleri, bu Sözleşmenin ilgili Akid Devlet hakkında yürürlüğe girdiği tarihte bunlardan muaf tutulan veya aşağıdaki şartlardan birini haiz olan mültecilere tatbik edilmez:

a) Memlekette üç sene ikamet etmiş olmak;

b) İkametgah memleketi vatandaşı olan ir kimse ile evli bulunmak, eşini terk etmiş olan bir mülteci bu hükümden istifade edemez;

c) İkametgah memleketi vatandaşı olan bir veya birkaç çocuğu olmak.

3. Akid Devletler ücretli mesleklerde çalışmak bakımından bütün mültecilerin ve bilhassa ülkelerine bir işçi bulma programına yahut göçmen getirme planına göre

girmiş olan mültecilerin haklarını vatandaşları hakları ile bir arada tutmaya matuf tedbirler ittihazını müsait surette düşünürler.

Ücretsiz Meslekler

Madde–18. Akid Devletler, ülkelerinde muntazam surette bulunan mültecilere ziraat, sanayi, küçük sanatlar ve ticaret sahalarında ücretsiz bir meslek sahibi olmak ve ticaret ve sanayi şirketleri kurmak hususlarında mümkün olduğu kadar müsait ve her halde aynı şartlarla genel olarak yabancılara bahsedilenden daha az müsait olmayan muameleyi bahşederler.

Serbest Meslekler

Madde–19. 1. Her Akid Devlet, ülkesinde muntazam surette ikamet eden ve bu Devletin yetkili makamlarınca tanınan diplomalara sahip olup serbest bir meslek icrasını arzu eden mültecilere mümkün olduğu kadar müsait ve her halde aynı şartlar içinden genel olarak yabancılara bahşedilenden daha az müsait olmayan şekilde muamele bahşeder.

2. Akid Devletler, bu gibi mültecilerin, anavatandan gayrı, milletlerarası münasebetlerini deruhte eyledikleri ülkelere yerleşmelerini temin için kanunları ve anayasalarına göre iktidarları dahilindeki her şeyi yaparlar.

BÖLÜM IV: SOSYAL DURUM

Vesika Usulü

Madde–20. Bütün ahalinin tabi olduğu ve nadir bulunan maddelerin genel dağıtımını düzenleyen bir vesika usulü mevcut olan hallerde mültecilere vatandaşlar gibi muamele edilecektir.

Mesken

Madde–21. 1. Akid Devletler, mesken bakımından, bu mesele kanun ve nizamlar veya âme makamlarının kontrolüne tabi olduğu nispette, ülkelerinde muntazam surette ikamet eden mültecilere mümkün olduğu kadar müsait bir muamele bahşederler; bu muamele her halde aynı şartlar içinde genel olarak yabancılara bahşedilen daha az müsait olmaz.

Maarif

Madde–22. 1. Akid Devletler mültecilere ilk tahsil konusunda vatandaşlara tanınan aynı muameleyi yaparlar.

2. Akid Devletler mültecilere ilk tahsilden gayri tahsil sınıfları konusunda ve bilhassa tahsilden istifade; yabancı memleketlere verilmiş tahsil belgeleri, üniversite diplomaları ve belgelerinin tanınması; harç ve resimlerden muafiyet ve tahsil bursları konularında mümkün olduğu kadar müsait ve herhalde aynı şartlar içinde genel olarak yabancılara bahşedilen daha az müsait olmayan şekilde muamele ederler.

Sosyal Yardım

Madde–23. Akid Devletler, ülkelerinde muntazam surette ikamet eden mültecilere sosyal yardım ve iane konularında vatandaşlara yapılan muamelenin aynının yaparlar.

Çalışma Mevzuatı ve Sosyal Sigorta

Madde–24. 1. Akid Devletler, ülkelerinde muntazam surette ikamet eden mültecilere aşağıdaki konularda vatandaşlara yapılan muamelenin aynını bahşedeceklerdir:

a) Mevzuatla düzenlendiği veya idari makamların yetkisine tabi oldukları nispette, istihkaka dahil olmak şartıyla, aile yardımları da dahil, işçi istihkakları, çalışma müddeti, munzam çalışma saatleri, ücretli tatil, evde çalışmaya ait tahditler, çalışmaya başlama yaşı, çıraklık ve mesleki yetiştirme, kadınların ve gençlerin çalışması, kolektif iş mukaveleleri ile bahşolunun menfaatler,

b) Aşağıdaki tahditler ile sosyal sigorta (iş kazalarına, meslek hastalıklarına, analığa, hastalığa, sakatlığa, yaşlılığa ve ölüme, işsizliğe aile mükellefiyetlerine) ve milli mevzuata göre bir sosyal sigorta sistemine dahil diğer herhangi bir tehlikeye ait kanuni hükümler:

i) müktesep hakları ve iktisap edilmek üzere olan hakların muhafazası için hususi anlaşmalar;

ii) ikametgah memleketinin milli mevzuatının emrettiği ve tamamen Devlet fonlarından karşılanan ödenek veya ödenek parçaları ile normal bir emeklilik ödeneği için lüzumlu aidat şartlarını haiz olmayan kimselere yapılan yardımlar hakkında hususi anlaşmalar.

2. Bir mültecinin bir iş kazası veya bir meslek hastalığı neticesinde ölümüne ait tazminat haklarına, hak sahibinin Akid Devlet ülkesi dışında ikamet etmesi yüzünden hanel gelmez.

3. Akid Devletler, sosyal sigorta konusunda müktesep haklara veya imzalı iktisap edilmek üzere olan haklara dair akdettikleri veya akdedecekleri anlaşmalardan mültecileri de istifade ettireceklerdir; şu şartla ki, mülteciler mezkur anlaşmaları imzalayan devletlerin vatandaşlarından aranan şartları haiz olsunlar.

4. Akid Devletler, Akid Olmayan Devletler ile aralarında yürürlükte bulunan veya bulunacak olan bunlara benzer anlaşmalardan mültecileri, mümkün olduğu nispette, istifade ettirmek imkanlarını müsait surette tetkik edeceklerdir.

BÖLÜM V: İDARİ TEDBİRLER

İdari Yardım

Madde–25. 1. Bir mültecinin bir hakkını kullanması, kendilerine müracaat edecek durumda olmadığı yabancı makamların usulen yardımını gerektirmekte ise ülkesinde ikamet ettiği Akid Devletler bu yardımın kendi makamlarınca veya milletlerarası bir makam tarafından yapılmasını temin ederler.

2. Birinci fıkra mezkûr makam veya makamlar, bir yabancıya kendi milli makamları tarafından veya vasıtası ile usulen verilebilecek belgeleri veya tasdiknameleri mültecilere kontrolleri altında verirler veya veririrler.

3. Bu suretle verilen belgeler veya tasdiknameler, aksi sabit oluncaya kadar yabancılara kendi milli makamları tarafından veya vasıtası ile verilen resmi belgelerin yerine geçerler ve muteber sayılırlar.

4. Muhtaçlar lehinde tanınabilecek istisnalar mahfuz kalmak şartı ile bu maddede mezkûr hizmetler mukabilinde ücret alınabilir; bununla beraber işbu ücretler mutedil bir nispette ve müsait hizmetler için vatandaşlardan alınan harçlara mütenasip olurlar.

5. Bu madde hükümleri hiçbir suretle 27 ve 28. maddeleri ihlâl etmez.

Seyrisefer Serbestliği

Madde–26. Her Akid Devlet ülkesinde muntazam surette ikamet eden mültecilere, aynı şartlarla umumiyetle yabancılara tatbik olunan mevzuattaki istisnalar mahfuz olmak şartı ile ikamet mahallerini seçmek ve serbestçe seyrüsefer etmek hakkı tanınır.

Hüviyet Belgeleri

Madde–27. Akid Devletler ülkelerinde bulunan ve muteber bir seyahat belgesine sahip olmayan her mülteciye hüviyet belgeleri verirler.

Seyahat Belgeleri

Madde–28. 1. Akid Devletler ülkelerinde muntazam surette ikamet eden mültecilere, milli emniyet veya âmmeye nizamına ait ciddi sebepler mani olmadıkça, bu ülke haricine seyahatlerini temin edecek seyahat belgeleri verirler. Mezkur belgeler bu sözleşme ekindeki hükümler tatbik edilir. Akid Devletler bu nevi belgeyi ülkelerinde bulunan diğer herhangi bir mülteciye verebilirler; ülkelerinde bulunup muntazam surette ikamet ettikleri memleketten bir seyahat belgesi almak imkanından mahrum olan mültecilerin vaziyetini bilhassa müsait surette tetkik ederler.

2. Evvelce münakit milletlerarası anlaşmalara taraf olan Devletler tarafından verilmiş seyahat belgeleri Akid Devletlerce tanınır. Ve mültecilere işbu madde mucibince verilmiş gibi muamele edilir.

Mali Mükellefiyetler

Madde–29. 1. Akid Devletler mültecilere, her ne isimle olursa olsun, benzer vaziyetlerde vatandaşlarına tahmil ettiklerinden veya edebileceklerinden başka veya daha yüksek resim, harç, vergiye tabi tutmazlar.

2. Yukarıdaki fıkra hükümleri, hüviyet belgeleri dahil yabancılara verilecek idari belgeler hakkındaki harçlara ait kanun ve tüzük hükümlerinin mültecilere tatbikine mani değildir.

Emvalin Transferi

Madde–30. 1. Her Akid Devlet, mültecilerin, ülkesine ithal ettikleri emvali yerleşmek üzere kabul edilecekleri diğer bir memleketin ülkesine, kendi kanun ve nizamlarına göre nakletmelerine müsaade eder.

2. Her Akid devlet, yerleşmek üzere kabul olunduğu diğer bir memlekette yerleşmelerine lüzumlu herhangi diğer emvali götürmek için müsaade isteyen mültecilerin müracaatlarını müsait surette tetkik eder.

İltica Memleketinde Usulsüz Durumda Bulunan Mülteciler

Madde–31. 1. Akid Devletler, hayatları veya hürriyetleri birinci maddede gösterilen şekilde tehdit altında bulunmuş olan memleketten doğruca gelerek müsaadesiz ülkelere giren veya ülkelerinde bulunan mültecilere usulsüz girişlerinden veya bulunuşlarından dolayı ceza vermezler; bunların vakit geçirmeden resmi makamlara müracaatla usulsüz girişlerinin veya bulunuşlarını mucip makbul sebepleri anlatmaları şarttır.

2. Akid Devletler, bu mültecilerin hareketlerini lüzumlu olanlardan başka tahdit etmeyeceklerdir. Bu tahditler ancak işbu mültecilerin iltica memleketindeki durumları düzenleninceye veya bunlar diğer bir memlekete kabullerini temin edinceye kadar tatbik olunacaktır. Akid Devletler, bu mültecilerin diğer bir memlekete kabullerini temin etmeleri için mâkul bir müddet ve lüzumlu bütün kolaylıkları bahşederler.

Sınır Dışı Etme

Madde–32. 1. Akid Devletler, ülkelerinde muntazam surette bulunan bir mülteciyi ancak milli emniyet veya amme nizamı sebepleri ile sınır dışı ederler.

2. Bu mültecinin sınır dışı edilmesi, kanunla derpiş olunan usule tevfiқан verilmiş bir karara istinat eder. Acil milli emniyet mülahazaları mani değilse, mültecinin, suçsuzluğunu ispat eylesine selahiyetli bir makam yahut selahiyetli makam tarafından hususi surette seçilmiş bir veya birkaç kimse nezdinde itiraz etmesine ve bu maksatla temsil olunmasına müsaade edilir.

3. Akid Devletler bu gibi bir mülteciye, diğer bir memlekete muntazam surette kabulünü temin edebilmesi için mâkul bir müddet verirler. Akid Devletler, bu müddet sırasında, münasip sayacakları dahili mahiyette herhangi bir tedbirleri alabilirler.

Sınır Dışı veya İade Etme Yasağı

Madde–33. 1. Hiçbir Akid Devlet bir mülteciyi, ırkı, dini, vatandaşlığı, muayyen bir içtimai zümreye mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayat ve hürri-

yetinin tehdit edileceği ülkelerin hudutlarından her ne şekilde olursa olsun sınır dışı veya iade edemez.

Bununla beraber, bulunduğu memleketin emniyeti için tehlikeli sayılması hususunda ciddi sebepler mevcut olan veya bilhassa vahim bir cürümden dolayı katılmış bir hükümle mahkum olduğu için mezkur memleket topluluğu için bir tehlike teşkil eden bir mülteci işbu hükümden istifadeyi talep edemez.

Vatandaşlığa Alma

Madde–34. Akid Devletler, mültecileri imtisal eylemeyi ve vatandaşlığa almayı her türlü imkan nispetinde kolaylaştırırlar. Vatandaşlığa alma muamelelerini çabuklaştırmaya ve bu muamelenin masraf ve resimlerini her türlü imkân nispetinde azaltmaya bilhassa gayret ederler.

BÖLÜM VI: TATBİKATA MÜTEALLİK GEÇİCİ HÜKÜMLER

Milli Makamların Birleşmiş Milletlerle İşbirliği

Madde–35. 1. Akid Devletler, Birleşmiş Milletler Mültecileri Yüksek Komiserliği veya onun istihdaf edecek diğer herhangi bir Birleşmiş Milletler teşekkülü ile vazifesini ifa sırasında işbirliği yapmayı ve hususiyle işbu Sözleşme hükümlerinin tatbikinde nezaret vazifesini kolaylaştırmayı taahhüt ederler.

2. Akid Devletler, Yüksek Komiserliğin veya onu istihdaf edecek herhangi bir Birleşmiş Milletler Teşekkülünün Birleşmiş Milletlerin selahiyetli uzuvlarına rapor vermesini teminen, aşağıdaki hususlar hakkında talep olunacak malûmatı ve istatistikleri münasip bir şekilde vermeyi taahhüt ederler:

- a) Mültecilerin hukuki durumu,
- b) Bu Sözleşmenin tatbiki,
- c) Mültecilere müteallik mevcut veya yürürlüğe girecek kanun tüzük ve karar-nameler.

Milli Kanun ve Tüzükler Hakkında Malûmat

Madde–36. Akid Devletler, işbu Sözleşmenin tatbikini temin maksadıyla yayınlayabilecekleri kanun ve tüzükleri Birleşmiş Milletler Umumi Kâtibine bildirirler.

Bundan Evvelki Sözleşmelerle Münasebetler

Madde–37. 28. maddenin 2. fıkrası hükümlerine hâlel gelmemek şartıyla, işbu Sözleşme, Akidler arasında, 5 Temmuz 1922, 31 Mayıs 1924, 12 Mayıs 1926, 30 Haziran 1938 ve 30 Temmuz 1935 tarihli Anlaşmalar ile 28 Ekim 1933, 10 Şubat 1938 tarihli Sözleşmelerin, 14 Eylül 1939 tarihli Protokolün ve 15 Ekim 1946 tarihli Anlaşmanın yerine kaim olmuştur.

BÖLÜM VII: NİHAİ HÜKÜMLER

Uyuşmazlıkların Halli

Madde-38. Bu sözleşmenin Tarafları arasında Sözleşmenin tefsiri veya tatbiki hakkında zuhur edip diğer yollardan halledilmiş olan uyuşmazlıklar, uyuşmazlık taraflarından birinin talebi üzerine Milletlerarası Adalet Divanına tevdi edilir.

İmza Tasdik ve İltihak

Madde-39. 1. Bu Sözleşme Cenevre'de 28 Temmuz 1951 tarihinde imzaya açık tutulur ve bu tarihten sonra Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğine tevdi olunur. Birleşmiş Milletler Avrupa Ofisinde 28 Temmuzdan 31 Ağustos 1951 tarihine kadar ve bilâhare Birleşmiş Milletler Teşkilatı Merkezinde 17 Eylül 1951'den 31 Aralık 1952'ye kadar tekrar imzaya açık bulundurulur.

2. Bu Sözleşme, Birleşmiş Milletler Teşkilatına üye bütün Devletler ile mülteciler ve vatansızların hukuki durumu hakkındaki diplomatik konferansa davet edilen üye olmayan diğer herhangi bir devletin ve Genel Kurul tarafından imzalanmaya davet olunan her devletin imzasına açık tutulur. Sözleşme tasdik olunur ve tasdik-nameler Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine tevdi olunur.

3. İşbu maddenin 2. fıkrasında işaret edilen devletler 28 Temmuz 1961 tarihinden itibaren Sözleşmeye iltihak edebilirler. İltihak, iltihak vesikasının Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine tevdi suretiyle vuku bulur.

Sözleşmenin Tatbik Olunacağı Ülkeye Dair Hüküm

Madde-40. 1. Herhangi bir devlet imza, tasdik veya iltihak sırasında işbu Sözleşmenin milletlerarası sahada temsil ettiği ülkelerin hepsine veya bir veya birkaçına şâmil olacağını beyan edebilir. Böyle bir beyan Sözleşmenin mezkûr devlet hakkında yürürlüğe girdiği tarihte muteber olur.

2. Bu tarihten sonra her zaman, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine yapılacak bir tebligat ile bu teşmil yapılabilir ve tebligatın Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine tevdi gününü takip eden doksanıncı günden itibaren veya Sözleşmenin mezkûr devlet hakkında yürürlüğe girdiği tarih daha sonra ise, bu tarihte yürürlüğe girer.

3. Bu sözleşmenin imza, tasdik veya iltihak tarihinde tatbik edilemeyeceği ülkeler bakımından, ilgili her devlet, icap ediyorsa, bu ülkeler hükümetlerinin, Anayasa Hükümleri gereğince lüzumlu olan muvafakatlerini almak kaydıyla, Sözleşmenin mezkûr ülkelere tatbikine müncer olacak her türlü tedbiri mümkün olduğu kadar süratle almak imkanını tetkik eder.

Madde-41. Birleşik olmayan veya federal bir devlet hakkında aşağıdaki hükümler tatbik edilir:

a) Bu Sözleşme maddelerinden tatbiki federal teşrî makamın teşrî yetkisine ait olanlar hakkında federal hükümetin vecibeleri bu bakımdan federal devlet olmayan tarafların vecibelerinin aynı olacaktır.

b) Bu Sözleşme maddelerinden tatbiki birliği teşkil eden ve federasyonun anayasasına göre teşrîi tedbirler ittihazına mecbur olmayan Devlet, eyalet veya kantonların her birinin teşrîi yetkisine ait olanları, federal hükümet. Devletler, eyaletler veya kantonların yetkili makamlarına en kısa zamanda ve müspet mütalaâsıyla bildirir.

c) Bu Sözleşmeye taraf federal bir Devlet, kendisine herhangi bir Akid Devletin Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri vasıtasıyla tevdi olunacak talebi üzerine, Sözleşmenin herhangi bir hüküm hakkında federasyonda ve bunu teşkil eden birliklerde câri mevzuat ve tatbikata dair mezkûr hükmün teşrîi veya diğer şekilde ne derecede tatbik edildiğini gösteren bir izahname sunar.

İhtirazi Kayıtlar

Madde-42. 1. Her Devlet, imza, tasdik veya iltihak esnasında Sözleşmenin 1, 3, 4, 16(1), 33, 36 - 46 (dahil) maddeleri haricindeki maddeler hakkında ihtirazi kayıtlar beyan edebilir.

2. Bu maddenin 1 inci fıkrası mucibince ihtirazi bir kayıt beyan eden her Akid Devlet, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine göndereceği bir tebliğ ile bun her zaman geri alabilir.

Yürürlüğe Girme

Madde-43. 1. Bu Sözleşme altıncı tasdik veya iltihak vesikasının tevdii tarihini takip eden doksanıncı günü yürürlüğe girer.

2. Sözleşme altıncı tasdik veya iltihak vesikasının tevdiinden sonra tasdik veya iltihak eden Devletlerden her biri hakkında, bu Devletin tasdik veya iltihak vesikasını tevdii tarihini takip eden doksanıncı gün yürürlüğe girer.

Fesih

Madde-44. 1. Her Akid Devlet Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine gönderileceği bir tebligat ile Sözleşmeyi her zaman feshedebilir.

2. Fesih, ilgili Devlet hakkında Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri tarafından tebligatın alınması tarihinden bir sene sonra hüküm ifade eder.

3. 40. madde mucibinde bir beyan veya tebliğde bulunan her Devlet, Sözleşmenin tebliğde bildirilen ülkelere artık tatbik edilemeyeceğini bilâhare Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine tebliğ edebilir. Sözleşmenin mevzubahis ülkeye tatbiki işbu tebliğin Genel Sekreter tarafından alınması tarihinden bir sene sonra hitam bulur.

Tadil

Madde-45. 1. Her Akid Devlet, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine göndereceği tebliğ yoluyla bu Sözleşmenin tadilini her zaman talep edebilir.

2. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu icabı halinde, bu talep hakkında alınacak tedbirleri tavsiye eder.

Birleşmiş Milletler Genel Sekreterinin Tebliğleri

Madde—46. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, Birleşmiş Milletler üyesi bütün Devletlere ve 39. maddede derpiş edilen üye olmayan devletlere aşağıdaki hususları tebliğ eder:

- a) Birinci maddenin B kısmında derpiş edilen beyan ve tebliğler,
- b) 39. maddede derpiş edilen imza, tasdik ve iltihaklar,
- c) 40. maddede derpiş edilen beyan ve tebliğler;
- d) 42. maddede derpiş edilen beyan olunmuş veya geri alınmış ihtirazi kayıtlar;
- e) 43. maddeyi tatbikan, bu Sözleşmenin yürürlüğe gireceği tarih;
- f) 44. maddede derpiş edilen fesih ve tebliğler;
- g) 45. maddede derpiş edilen tadil talepleri,

Yukarıdaki hususları tasdikan, bu Sözleşmenin yürürlüğe gireceği tarih;

Cenevre'de 28 Temmuz 1952 tarihinde, Fransızca ve İngilizce metinleri aynı derecede muteber olmak suretiyle bir nüsha olarak tanzim edilmiştir. Bu nüsha Birleşmiş Milletler Teşkilatı Arşivine tevdi olunur ve tasdiki suretleri bütün Birleşmiş Milletler üyesi Devletlerle 39. maddede derpiş edilen aza olmayan Devletlere verilir.

DEKLARASYON

A. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, mezkûr Sözleşmenin 1. maddesinin (A) fıkrasında mevzubahis 12 Mayıs 1926 ve 30 Haziran 1928 Anlaşmalarına taraf değildir. Ayrıca 30 Haziran 1928 Anlaşmanın şumulüne giren 150 kişi esasen 3527 sayılı Af Kanunu şumulüne girmekle, mezkûr Anlaşmanın memleketimiz bakımından derpiş ettiği husus ortadan kalkmıştır. Bu durum muvacehesinde, Cumhuriyet Hükümeti 28 Temmuz 1951 tarihli Sözleşmeyi yukarıdaki Anlaşmalarda müstakil olarak kabul etmektedir.

B. İşbu Sözleşmenin tahmil ettiği vecibeler bakımından Cumhuriyet Hükümeti, 1. maddenin (B) fıkrasındaki “1 Ocak 1951'den evvel cereyan eden hadiseler” ibaresini, “1 Ocak 1951'den önce Avrupa'da cereyan eden hadiseler” şeklinde anlamaktadır.

C. Keza Sözleşmenin, 1. maddesinin mülteci vasfını kaydına mütedair (C) fıkrasındaki “Vatandaşı bulunduğu memleketin himayesinden kendi isteği ile tekrar istifade ederse, veya, vatandaşlığını kaybettikten sonra kendi arzusu ile tekrar iktisap ederse” ibarelerini Cumhuriyet Hükümeti bu istifade ve iktisap keyfiyetinin sadece alâkadarın talebine değil, aynı zamanda bahis konusu Devletin muvafakatine bağlı bulunduğu şeklinde anlamaktadır.

HUKUKDİŞİ, KEYFİ VE KISAYOLDAN İNFAZLARIN ETKİLİ BİÇİMDE ÖNLENMESİ VE SORUŞTURULMASINA DAİR PRENSİPLER (HUKİS)(*)

Önleme

1. Devletler hukukdışı, keyfi ve kısıyoldan infazları kanunla yasaklar; bu tür infazların ceza kanununa göre suç olarak düzenlenmesini ve bu suçun ağırlığını dikkate alan gerekli cezalar ile cezalandırılmasını sağlar. Savaş durumu veya savaş tehdidi, iç siyasal istikrarsızlık veya her hangi bir olağanüstü durum gibi istisnai şartlar, bu tür infazları haklı göstermek için ileri sürülemez. İç silahlı çatışma durumunda, kamu görevlileri tarafından veya resmi sıfatla hareket eden başka kimseler tarafından veya resmi görevlilerin teşviki veya rızası veya muvafakati ile hareket eden kimseler tarafından aşırı veya yasa dışı zor kullanıldığı durumlarda, ve ölümlü sonuçlanan nezaret altındaki durumlarda, veya bu durumların dışında da başka hiçbir hal ve şart altında bu tür bir infaz yapılamaz. Bu yasak, hükümet makamları tarafından verilen emir ve talimatlardan da üstündür.

2. Hükümetler hukukdışı, keyfi ve kısıyoldan infazları önlemek için yakalama, gözaltına alma, gözaltında tutma, nezarete alma ve hapsedmeden sorumlu olan ve ayrıca zor ve silah kullanma yetkisine sahip olan kamu görevlileri üzerinde bir dizi açık talimatlar vermek de dahil, sıkı bir denetim uygular.

3. Üst düzey görevlilerin veya kamu makamlarının bu tür hukukdışı, keyfi ve kısıyoldan infaz için başkalarını yetkilendiren ve teşvik eden emirler vermeleri Hükümetler tarafından yasaklanır. Herkesin bu tür emirleri reddetme hakkı ve ödevi vardır. Kanun adamları eğitilirken yukarıdaki hükümler üzerinde önemle durulur.

4. Öldürülme tehdidi olan kişiler de dahil hukukdışı, keyfi ve kısıyoldan infaz tehlikesi ile karşılaşan kişilere ve gruplara yargısal veya başka yöntemlerle etkili koruma sağlanır.

5. Bir kimsenin iradesi hilafına bir ülkeye geri gönderildiği veya iade edildiği takdirde hukukdışı, keyfi ve kısıyoldan infaz mağduru olabileceğine inanmak için maddi nedenler bulunması halinde o ülkeye gönderilemez veya iade edilemez.⁵¹

(*) Ekonomik ve Sosyal Konsey'in 1989/65 sayılı kararı ile kabul edilmiştir. Ekonomik ve sosyal Konsey söz konusu kararın birinci paragrafında, Hukukdışı, Keyfi ve Kısıyoldan İnfazların Etkili bir biçimde Önlenmesi ve Soruşturulmasına dair Prensipler'in ulusal mevzuatta ve uygulamalarda Hükümetler tarafından dikkate alınmasını ve saygı gösterilmesini tavsiye etmiştir. Orijinal metin ve çevirisi için bkz.: Osman DOĞRU, a.g.e.

⁵¹ Türkiye'nin, yoğun insan hakları ihlalleri yaşanan ülkelerin (Özbek, Tunus, Cezayir vb.) vatandaşları hakkında vermiş olduğu iade kararları dikkat çekicidir. Örneğin, Rustam Mamatkulov ve Zeyneddin Askarov isimli iki Özbek muhalifi, Özbekistan'da haklarında idam kararı olmasına ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin, Özbekistan'a iade edilmemeleri yönündeki İhtiyati Tedbir kararı vermesine rağmen, Türkiye, bu iki Özbek muhalifi 27.4.1999 tarihinde Özbekistan'a siyasi mülahazalar sonucu iade etmiştir.

6. Hükümetler, özgürlüğünden yoksun bırakılan kişilerin resmi binalardaki nezaret yerlerinde tutulmalarını ve bu kişilerin nezaretleri ve nerede oldukları, ayrıca nakilleri hakkında hemen yakınlarına ve avukatlarına güvenilebilecek diğer kimsele- re doğru bilgilerin verilmesini sağlar.

7. Yetkili müfettişler veya buna eşdeğerde bağımsız görevliler sağlık personeli ile birlikte nezaret yerlerinde düzenli olarak teftiş yaparlar; bu müfettişler tam bağımsızlık güvencelerine sahip olarak bu görevlerini yerine getirirken önceden haber vermeksizin kendiliklerinden teftiş yapmaya da yetkilidirler. Müfettişler hiçbir sınırlamaya tabi olmaksızın, nezaret yerlerinde bulunan herkese ve bu kişilerle ilgili kayıtlara ulaşabilirler.

8. Hükümetler, diplomatik görüşmeler yapma, şikayetçilerin uluslararası ve yargısal organlara ulaşmalarını sağlama, kamuya açıklama yapma gibi tedbirler almak suretiyle hukukdışı, keyfi ve kısayoldan infazların önlenmesi için her türlü çabayı gösterirler. Bu tür infaz haberlerini soruşturma ve bu tür uygulamalara karşı etkili tedbir almak için uluslararası mekanizmalar kullanılır. Kendi ülkesi üzerinde hukukdışı, keyfi ve kısayoldan infazların meydana geldiğine dair makul kuşkular bulunan ülkelerin Hükümetleri de dahil bütün Hükümetler, konu üzerinde bir ulusla- rarası soruşturma yürütülmesi için tam bir işbirliği yaparlar.

Soruşturma

9. Hukukdışı, keyfi ve kısayoldan infazdan kuşku edilen bütün olaylarda ve ay- rıca yukarıdaki şartlarda doğal olmayan bir ölümün meydana geldiğine dair yakınla- rın şikayetçi olması veya güvenilir kaynaklardan haber alınması halinde, hemen tam ve tarafsız bir soruşturma yapılır. Hükümetler bu tür soruşturmaların yapılması için soruşturma yapacak organları ve usulleri oluştururlar. Soruşturmanın amacı ölüm nedenini, tarzını ve zamanını, bundan sorumlu olan kişiyi ve bu ölüme yol açmış olabilecek davranış veya uygulamayı belirlemektir. Soruşturma yeterli bir otopsi yapılmasını, bütün fiziksel ve belgesel delillerin toplanmasını, analizini ve tanık ifadelerini içerir. Soruşturma, bu ölümün doğal ölüm, kaza ile ölüm, adam öldürme ve intihardan hangisi olduğunu tespit eder.

10. Soruşturma makamı, soruşturma için gerekli her türlü bilgiyi elde etme yetkisine sahiptir. Etkili bir soruşturma yapabilmeleri için soruşturmayı yürüten kimselere gerekli mali imkanlar ve teknik donanım sağlanır. Soruşturmayı yapan kimseler bir infaz olayına karıştığı iddia edilen görevlileri getirtmeye ve ifade ver-meye zorlama yetkisine sahiptir. Aynı yetki tanıklar için de kullanılabilir. Soruştur-mayı yapanlar bu amaç için tanıklara ve olaya karıştığı iddia edilen görevlilere celp- name gönderme ve ifade vermelerini isteme yetkisine sahiptirler.

11. Yürürlükte bulunan soruşturma usullerinin uzmanlık veya tarafsızlık ön- görmemesi nedeniyle veya konunun önemi karşısında veya açık bir kötüye kullanma tarzını içermesi nedeniyle yetersiz kalması halinde ve mağdurun ailesi tarafından bu yetersizlikler konusunda veya diğer önemli nedenlerle şikayet edilmesi halinde, Hükümetler soruşturmaları bağımsız bir inceleme komisyonuna veya benzeri bir usule göre yaptırır. Bu komisyon üyeleri şahsiyetleri bakımından tanınmış kişiler arasından seçilir. Komisyon üyeleri özellikle incelemeye tabi olan kurumlara, kuru-

luşlara veya kişilere karşı bağımsız olurlar. Komisyon, soruşturma için gerekli her türlü bilgiyi elde etme yetkisine sahip olur ve Komisyon soruşturmayı bu Prensiplerde gösterildiği biçimde yürütür.

12. Ölen kişinin cesedi bir doktor tarafından ve eğer mümkün ise adli tıp alanında bir patoloji uzmanı tarafından yeterli bir otopsi yapılmadıkça gömülmez. Otopsiyi yapanlar bütün soruşturma verilerine ulaşma, cesedin bulunduğu yere ve ölümün meydana geldiği yere gitme hakkına sahiptir. Eğer ceset gömüldükten sonra bir soruşturma yapma gereği ortaya çıkmış ise, ceset otopsi yapılmak üzere hemen ve tamamen mezardan çıkarılır. Mezar açıldıktan sonra sadece iskelet kalıntılarıyla karşılaşmış ise, bu kalıntılar dikkatlice çıkarılır ve kalıntılar üzerinde antropolojik tekniklere uygun olarak çalışılır.

13. Ölen kişinin bedeni üzerinde otopsi yapacak kişilere tam ve doğru bir inceleme yapabilmelerine imkan verecek kadar süre tanınır. Yapılan otopsiyle en azından ölünün kimliği ve ölüm nedeni ve ölüm tarzı belirlenmeye çalışılır. Ölüm zamanı ve yeri de mümkün olduğu kadar belirlenmeye çalışılır. Soruşturmanın varacağı sonuçların belgelenebilmesi ve desteklenebilmesi için ölünün ayrıntılı olarak çekilmiş renkli fotoğrafları otopsi raporuna eklenir. Otopsi raporunda işkence delili olan izler de dahil, ölüdeki bütün yaraların tasvir edilmesi zorunludur.

14. Objektif sonuçlara varılmasını sağlamak için otopsi yapanların potansiyel olarak olaya karışmaları mümkün kişi veya teşkilat veya kuruluşlara karşı tarafsız ve bağımsız şekilde görev yapabilmeleri zorunludur.

15. Şikayetçiler, tanıklar ile soruşturmayı yapanlar v onların aileleri, şiddete, tehdide veya her türlü baskıya karşı korunur. Hukukdışı, keyfi ve kısıyoldan infazlara potansiyel olarak karışmış olmaları mümkün olan kişiler, şikayetçiler ve tanıklar ile onların ailelerinin ve ayrıca soruşturmayı yürütenlerin üzerinde buldukları doğrudan veya dolaylı bütün amirlik ve denetim görevlerinden alınır.

16. Ölenin ailesi ve hukuki temsilcileri, muhakemenin her aşamasından ve soruşturma ile ilgili bütün bilgilerden haberdar edilirler ve bu bilgileri edinmeleri sağlanır; ayrıca bu ailenin ve hukuki temsilcilerin başka deliller sunmaya hakları vardır. Ölenin ailesinin tıp veya başka alanda yetkili bir uzmanı otopside bulundurma hakkı vardır. Ölen kimsenin kimliği tespit edildikten sonra ölüm tutanağı ailesine gönderilir ve ölenin ailesi veya yakınları derhal bilgilendirilir. Soruşturmanın tamamlanması üzerine ölenin cesedi ailesine veya yakınlarına teslim edilir.

17. Bu soruşturmalarda uygulanan yöntem ve varılan sonuçlar hakkında makul bir süre içinde yazılı bir rapor hazırlanır. Rapor hemen kamuya açıklanır; raporda yapılan araştırmanın kapsamı, usulleri ve delilleri değerlendirmede kullanılan metodlar ile tespit edilen olaylara ve uygulanabilir olan hukuka dayanılarak ulaşılan sonuçlar ve tavsiyeler yer alır. Raporda ayrıca, meydana geldiği tespit edilen özgün olaylara ve bu tespitlerin dayanağı olan delillere ayrıntılı olarak yer verilir ve kendilerini korumak amacıyla kimlikleri saklanan tanıklar hariç, ifade vermiş olan tanıkların adlarının yer aldığı bir liste bulunur. Hükümet makul bir süre içinde bu soruşturma raporuna ya bir karşılık verir veya bu rapor karşısında bundan sonra yapılacak işlemleri belirtir.

Yargılama

18. Hükümetler egemenlikleri altındaki her hangi bir bölgede hukukdışı, keyfi ve kısıyoldan infazlara katıldıkları soruşturmayla tespit edilen kimselerin adalet huzuruna çıkarılmalarını sağlar. Hükümetler bu kimseleri ya adalet huzuruna çıkarır veya bu kimseleri yargı yetkisini kullanmak isteyen diğer ülkelere iade eder. Faille- rin ve mağdurların kim olduklarına ve nerede olduklarına, bunların milliyetlerine veya suçun nerede işlendiğine bakılmaksızın, bu ilke uygulanır.

19. Yukarıdaki üçüncü Madde saklı kalmak kaydıyla, bir amirin veya bir kamu makamının verdiği emirler hukukdışı, keyfi ve kısıyoldan infazları haklı göstermek için ileri sürülemez. Emirleri altındaki görevliler tarafından yapılan bu tür eylemleri önlemek için makul imkanlara sahip oldukları halde bunları önlemeyen amirler, memurlar veya diğer kamu görevlileri de bu eylemlerden ötürü sorumlu tutulurlar. Savaş durumu, sıkıyönetim veya olağanüstü durum da dahil hiçbir hal ve şartta hukukdışı, keyfi ve kısıyoldan infazlara katıldığı iddia edilen kimselere kovuştur- madan muafiyet tanınmaz.

20. Hukukdışı, keyfi ve kısıyoldan infaz mağdurlarının aileleri ve bakmakla yükümlü oldukları kimseler makul bir sürede verilebilecek adil ve yeterli bir tazmi- nat alma hakkına sahiptirler.

**SUÇTAN VE YETKİ İSTİSMARINDAN MAĞDUR OLANLARA
ADALET SAĞLANMASINA DAİR TEMEL PRENSİPLER BİLDİRİSİ
(SUÇYİM)(*)**

A. SUÇTAN MAĞDUR OLANLAR

1. Üye Devletlerin yetki istismarını suç olarak yasaklayan kanunları gibi yürürlükte bulunan ceza kanunlarının eylem veya ihmal yoluyla ihlal edilmesi nedeniyle, bireysel veya toplu bir olarak, fiziksel veya ruhsal biçimde yaralanma da dahil olmak üzere manevi acılar çeken, ekonomik kayba uğrayan veya temel hakları esaslı bir biçimde zayıflayan ve bu suretle zarar gören kimseye “mağdur” denir.

2. Suçun failleri tespit edilmemiş, yakalanmamış, kovuşturulmamış veya mahkum edilmemiş de olsa ve fail ile mağdur arasındaki ailevi ilişki ne olursa olsun, bir kimse bu Bildiri bakımından mağdur kabul edilebilir. “Mağdur” terimi ayrıca mümkünse mağdurun ailesini veya doğrudan bakmakla yükümlü olduğu kişileri ve zor durumunda mağdura yardımcı olmaktan veya mağduriyeti önlemekten ötürü zarar gören kişileri de kapsar.

3. Bu Bildirideki hükümler, ırk, renk, cinsiyet, yaş, dil, din, milliyet, siyasi veya başka bir fikir, kültürel inanç veya uygulama, mülkiyet, doğum veya ailevi statü, etnik veya toplumsal köken ve özürli olmak gibi her hangi bir sebebe dayanan bir ayrımcılık yapılmaksızın uygulanır.

Adaletle Ulaşma ve Adil Muamele Görme

4. Mağdurlara şefkatle ve insanlık onurlarına saygıyla muamele edilir. Mağdurlar uğradıkları zararlar için ulusal mevzuatta öngörülen adalet mekanizmalarına ulaşma ve bir giderim elde etme hakkına sahiptirler.

5. Mağdurların resmi veya gayri resmi yoldan bir giderim elde edebilmeleri için, gerektiği takdirde süratli, adil, ucuz ve ulaşılabilir nitelikte yargısal veya idari mekanizmalar kurulur ve güçlendirilir. Mağdurlar bu mekanizmalar vasıtasıyla giderim isteme hakkına sahip oldukları konusunda bilgilendirilir.

6. Yargısal ve idari mekanizmaların mağdurların ihtiyaçlarına karşılık verebilmesi için mağdurlara şu olanaklar sağlanır:

a. Özellikle ağır suçlar söz konusu olduğunda ve mağdurların talep etmeleri halinde mağdurlara, yargılamadaki rolleri ve kapsamı, yargılamanın zamanlaması ve ilerlemesi ile, davalarının durumu hakkında bilgi verilir;

b. Sanığın haklarına zarar vermeden ve ulusal ceza adaleti sistemine uygun biçimde, mağdurun kişisel haklarını ilgilendirdiği durumlarda davanın gerekli aşamalarında kendisinin görüş ve düşüncelerini sunmasına izin verilir ve bunlar dikkate alınır;

(*) BM Genel Kurulunun 29 Kasım 1985 tarih ve 40/34 sayılı Kararlarıyla kabul edilmiştir. Orijinal metin ve çevirisi için bkz.: Osman DOĞRU, a.g.e.

c. Hukuki süreç boyunca mağdurlara uygun bir hukuki yardım sağlanır;

d. Mağdurlara verilebilecek rahatsızlıkları asgariye indirmek, mahremiyetlerini korumak, gerektiği zaman kendilerinin, ailelerinin ve lehlerine olan tanıkların güvenliklerini sağlamak ve onları baskı ve misillemeye karşı korumak için tedbir alınır;

e. Davalarının sonuçlandırılmasında ve tazminat öngören emir veya kararların uygulanmasında gereksiz geciktirmeden kaçınılır.

7. Mağdurlara haklarının verilmesi ve bir giderim sağlanmasını kolaylaştırması halinde arabuluculuk, hakemlik ve geleneksel adalet ve yerel uygulamalar da dahil, uyuşmazlığı çözmek için gayri resmi mekanizmalar da kullanılır.

Giderim

1. Suçu işleyenler veya bunların hareketlerinden sorumlu olanlar, gerektiği takdirde mağdurlara, ailelerine veya bakmakla yükümlü olduğu kimselere adil bir giderim verirler. Bu giderim mülkün geri verilmesini, zararın veya kaybın karşılanmasını, mağduriyetten doğan giderlerin geri ödenmesini, gerekli hizmetlerin sağlanmasını ve ihlal edilen hakların onarılmasını da kapsar.

2. Hükümetler, ceza davalarında cezai yaptırımlara ek olarak bir yaptırım olarak kullanılabilmesi için mevzuatlarını ve uygulamalarını gözden geçirirler.

3. Çevreye önemli zarar verilmiş olması halinde, giderime karar verildiği takdirde, mümkün olduğu kadar çevrenin onarılması, alt yapının yeniden inşa edilmesi, binaların yerine yenilerinin yapılması ve bu zarar bir grup insanın yurtlarından edilmesi sonucunu doğurmuşsa bu kimselerin yurt edinmek için yaptıkları harcamalar bu giderime dahil edilir.

4. Ulusal ceza yasalarının resmi veya yarı resmi sıfatlarıyla hareket eden kamu görevlileri tarafından ihlal edilmesi halinde, mağdurlar, verilen zarardan sorumlu olan kişilerin memuru oldukları Devletten bir giderim alırlar. Mağduriyete sebep olan eylem veya ihmalden sorumlu Hükümetin varlığını sürdürmemesi halinde, bu Hükümeti izleyen Devlet veya Hükümet tarafından mağdurlara giderim sağlanır.

Tazminat

5. Tazminatın failden veya diğer kaynaklardan tam olarak alınmaması halinde Devlet, aşağıdaki kişilere tazminat ödenmesi için çaba sarf eder:

a) Ciddi bir suç nedeniyle önemli derecede bedenen yaralanan veya fiziksel veya ruhsal sağlığı zarara uğrayan mağdurlara;

b) Bu tür bir mağduriyet nedeniyle fiziksel veya ruhsal olarak iş göremez hale gelen veya ölen kimsenin ailesine, özellikle bakmakla yükümlü olduğu kimselere.

6. Mağdurlara tazminat ödenmesi için ulusal fonların kurulması, güçlendirilmesi ve yaygınlaştırılması teşvik edilir. Bu amaçla, mağdurun vatandaşı olduğu Devletin mağdurun zararlarını karşılayabilecek durumda olmadığı haller de dahil olmak üzere, uygun olduğu takdirde, başka tür fonlar kurulabilir.

Yardım

7. Mağdurlar resmi, gönüllü, sivil toplum kuruluşları ve yerel yönetimler vasıtasıyla, gerekli her türlü maddi, tıbbi, psikolojik yardım edinirler.

8. Sağlık, sosyal hizmet ve diğer ilgili yardımlardan nasıl yararlanacakları konusunda mağdurlara bilgi verilir ve bu yardımlara hemen ulaşmaları sağlanır.

9. Polis, adliye, sağlık kuruluşu, sosyal hizmet servisi mensuplarını ve diğer ilgili görevlileri mağdurların ihtiyaçları konusunda daha duyalı hale getiren eğitim verilir.

10. Mağdurlara gerekli hizmet ve yardım sağlanırken, uğranılan zararın niteliği gereği veya üçüncü maddede belirtilen faktörler nedeniyle özel ihtiyaçları bulunan mağdurların durumuna özel bir dikkat gösterilir.

B. YETKİ İSTİSMARINDAN MAĞDUR OLANLAR

11. Henüz Üye Devletlerin ulusal ceza yasalarının değilse bile, insan haklarıyla ilgili uluslararası hukukta tanınmış normları ihlal eden eylem ve ihmaller nedeniyle, bireysel veya toplu bir biçimde fiziksel veya ruhsal olarak yaralanması dahil olmak üzere manevi acılar çeken, ekonomik kayba uğrayan veya temel hakları esaslı biçimde zayıflayan ve bu suretle zarar gören kimselere “mağdur” denir.

12. Devletler, yetki istismarını yasaklamak ve bu tür istismardan dolayı mağdur olanlara başvuru yolları sağlamak üzere iç hukukta gerekli düzenlemeleri yaparlar. Bu başvuru yolları özellikle giderimi ve/veya tazminatı, ve gerekli her türlü maddi, tıbbi, psikolojik ve toplumsal yardım ve desteği kapsar.

13. Devletler, 18. maddede tanımlanan mağdurlarla ilgili çok taraflı uluslararası sözleşmeler yapmayı kabul ederler.

14. Devletler, değişen koşullara yanıt verebilmek için, mevzuatlarını ve uygulamalarını periyodik olarak gözden geçirirler; gerektiği takdirde siyasal veya ekonomik yetkilerin ciddi bir biçimde istismarı niteliğindeki eylemleri yasaklayan, bu tür eylemleri önlemek için uygulama ve mekanizmalar getiren bir mevzuat çıkarır ve uygular; bu eylemler nedeniyle mağdur olanların haklarını ve hukuki yolları kullanmalarını sağlar.

GELİŞME HAKKINA DAİR BİLDİRİ (GEH)(*)

“...Bir kağıt parçasını imzaladığımız ve beyaz adama verdiğimiz için her şeyi yapabileceğini mi zanneder beyaz adam. Havanın tazeliğine ve suyun parlıtısına sahip değilsek, bunu nasıl satabiliriz size? Son buffalo da öldüğünde onları tekrar nasıl satın alabilirsiniz?

Beyaz adam geçici bir iktidardadır ve o kendini her şey zannetmektedir. Bir insan annesine sahip olabilir mi?

Günlerimizin kalan kısımlarını nerede geçireceğimiz önemli değil. Çocuklarımız babalarını gururları kırılmış gördüler. Savaşçılarımız utandırıldılar. Yenilgiler sonrası kendilerini içkiye ve yemeye verdiler. Bu yolla vücutlarını uyuşturuyorlar. Birkaç kış ömrümüzün kaldığı bu topraklarda yakında matemimizi tutacak bir tek kişi bile kalmayacak. Ama niye ağlayayım? İnsanlar denizdeki dalgalar gibi gelip geçerler. Biz gidiyoruz ama beyaz adam da bir gün keşfedeceği şeyi bugünden biliyor. Hepimiz aynı büyük ruhtan geliyoruz. Beyazlar da bir gün bu topraklardan gidecektir, belki de bütün ırklardan daha çabuk. Yataklarımızı zehirlemeye devam edin. Ve bu gece kendi çöplerinizde boğulacaksınız. Bu kader bizim için şu anda bilinmezdir. Fakat biliyoruz ki batışınızda her tarafa parlak bir ışık yayacaksınız... (Duwarmish Kızılderililerinin Reisi Seattle'nin ABD Başkanına yazdığı mektuptan.)⁵²

BAŞLANGIÇ

Genel Kurul,

Birleşmiş Milletler Şartı'nın ekonomik, sosyal, kültürel veya insani nitelikteki uluslararası problemlerin çözümünde, ve ırk, cinsiyet, dil veya din ayrımcılığı yapmaksızın herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı gösterilmesini sağlama ve teşvik etme konusunda uluslararası işbirliğinin gerçekleştirilmesi ile ilgili amaçları ve ilkelerini akılda tutarak,

Gelişmenin uzun bir ekonomik, kültürel ve siyasal süreç olduğunu ve nüfusun tamamının ve bütün bireylerin aktif, serbest ve esaslı bir biçimde katılmasına dayanarak refahlarının sürekli olarak artmasını ve bundan meydana gelen menfaatlerin adil olarak dağıtılmasını amaçladığını kabul ederek,

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin hükümlerine göre herkesin, bu bildiriye yer alan hakların ve özgürlüklerin tam olarak gerçekleşeceği bir toplumsal ve uluslararası düzene hakkı olduğunu dikkate alarak,

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi ile Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi hükümlerini hatırlayarak,

(*) Genel Kurulun 4 Aralık 1986 tarih ve 41/128 sayılı Kararlarıyla ilan edilmiştir. Orijinal metin ve çevirisi için bkz.: Osman DOĞRU, a.g.e.

⁵² Bkz.: (1) *Dış Politika Dergisi*, Sayı 10, (İstanbul: Risale Yay., 1990). (2) Ahmet ÇAĞLAYAN, *İnsanlığa Işık Tutan Konuşmalar*, (İstanbul: Çağlayan Yay., 2000) s. 184.

Birleşmiş Milletlerin ve onun uzman kuruluşlarının, insanların bütünüyle gelişmesi ve bütün hakların ekonomik ve sosyal kalkınması ve gelişmesi ile ilgili anlaşmalarını, sözleşmelerini, kararlarını ve tavsiye niteliğindeki kararlarını ve diğer belgeleri ile birlikte, dekolonizasyon, ayrımcılığın önlenmesi, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı gösterilmesi ve sağlanması, Birleşmiş Milletler Şartı'na uygun olarak uluslararası barış ve güvenliğin korunması ve Devletler arasında dostane ilişkilerin ve işbirliğinin geliştirilmesi ile ilgili belgeleri de hatırlayarak,

Halkların kendi siyasal statülerini serbestçe belirleme ve ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmeleri sağlama hakkına sahip olmaları nedeniyle halkların self-determinasyon hakkını hatırlayarak,

Ayrıca, her iki İnsan Hakları Uluslararası Sözleşmelerinin ilgili hükümleri çerçevesinde, halkların doğal zenginlikleri ve kaynakları üzerinde tamamıyla ve bütünüyle egemenliklerini kullanma hakkına sahip olduklarını hatırlayarak,

Birleşmiş Milletler Şartı'na göre Devletlerin ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ve başka bir fikir, ulusal ve toplumsal köken, mülkiyet, doğum veya diğer bir statü bakımından ayrımcılık yapmaksızın herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygı gösterilmesini sağlama ve geliştirme yükümlülüğü bulunduğunu akılda tutarak,

Halkların ve bireylerin insan haklarının, sömürgecilik, yeni sömürgecilik, apartheid, her türlü ırkçılık ve ırk ayrımcılığı, yabancı bir ülkenin hakimiyeti ve işgali, ulusal egemenliğe, ulusal birliğe ve ülke bütünlüğüne yönelik saldırılar ve tehditler ile savaş tehditleri gibi durumların sebep olduğu kitlesel ve hayasız ihlallerden arındırılmasının, insanlığın büyük bir kısmının gelişmesi için elverişli şartlar yaratılmasına katkıda bulunacağını dikkate alarak,

Kişisel, siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel hakların inkar edilmesiyle birlikte halkların ve bireylerin haklarının tam olarak ve bütün insan haklarının ve temel özgürlüklerin bölünmez ve birbirleriyle bağımlı olduğunu ve gelişmeyi sağlamak için kişisel, ilettilmesine ve korunmasına aynı özeni ve gerekli dikkati göstermek gerektiğini ve bu bakımdan, bazı insan haklarını ve temel özgürlükleri kullanmanın diğer bazı insan haklarını ve temel özgürlükleri inkar etmeyi haklı gösteremeyeceğini kabul ederek,

Uluslararası barış ve güvenliğin, gelişme hakkının gerçekleştirilmesi için temel unsurlar olduğunu dikkate alarak,

Silahsızlanma ve gelişme arasında yakın bir ilişki olduğunu ve silahsızlanma alanındaki ilerlemenin, gelişme alanında önemli çapta ilerleme sağlayacağını ve silahsızlanma tedbirleri yoluyla tasarruf edilecek kaynakların bütün halkların ve bu arada özellikle gelişmekte olan ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişmesine ve iyiliğine ayrılması gerektiğini yeniden teyid ederek,

Gelişme sürecinde insanın merkezi bir konumda yer aldığını ve bu nedenle gelişme politikalarının insanın gelişmenin asli unsuru ve yararlanıcısı yapması gerektiğini kabul ederek,

Halkların ve bireylerin gelişmesinin yararına olan şartların yaratılmasında asıl sorumluluğun kendi devletlerine ait olduğunu kabul ederek,

İnsan haklarının ilerletilmesi ve korunması için uluslararası düzeyde gösterilen çabaların yeni bir uluslararası ekonomik düzen kurulması çabaları ile desteklenmesi gerektiğinin farkında olarak,

Gelişme hakkının⁵³ vazgeçilmez bir insan hakkı olduğunu ve gelişme sağlanması için fırsat eşitliğinin hem uluslar ve hem de ulusu oluşturan bireyler bakımından bir hak olduğunu teyid ederek,

Aşağıda Gelişme Hakkına Dair Bildiri'yi ilan eder:

Madde-1. 1. Gelişme hakkı, her insanın ve bütün halkların, bütün insan haklarının ve temel özgürlüklerin tam olarak gerçekleşeceği bir ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal gelişmeye katılma, katkıda bulunma ve bundan yararlanma hakkına sahip olması nedeniyle, vazgeçilmez bir insan hakkıdır.

2. Bir insan hakkı olarak gelişme ayrıca, İnsan Haklarına dair her iki Uluslararası Sözleşmenin hükümleri çerçevesinde bütün doğal zenginlikler ve kaynaklar üzerinde tam egemenlik gibi vazgeçilmez haklarını kullanmak da dahil, halkların self-determinasyon hakkının tam olarak gerçekleştirilmesini de ifade eder.

Madde-2. 1. Birey, gelişmenin temel öznesidir; ve birey gelişme hakkına faal olarak katılır ve bu haktan yararlanır.

2. Her insanın gelişme konusunda, insan haklarına ve temel özgürlüklere tam olarak saygı gösterilmesi gereği ile birlikte, bireyin serbestçe ve bütünüyle gelişmesini sağlayacak bir topluma karşı ödevlerini de dikkate alan bireysel ve kolektif bir sorumluluğu vardır; bu nedenle bireyler gelişme için uygun bir siyasal, sosyal ve ekonomik düzenin sağlanmasına ve korunmasına çalışırlar.

⁵³ Gelişme Hakkının uluslararası hukukta yerleşmesinin ve bağlayıcı nitelik kazanmasının ilk adımı 1981'de Afrika Birliği Örgütü tarafından ilan edilen "Afrika İnsan ve Halklar Hakları Şartı"dır. Bu Şart'ta **Gelişme Hakkı**: "1. Bütün Halklar, özgürlüklerine ve kimliklerine saygı çerçevesinde, ekonomik, sosyal ve kültürel gelişme hakkına ve insanlığın ortak mirasından eşit yararlanma hakkına sahiptirler. 2. Devletler, gelişme hakkının kullanılmasını bireysel ya da kolektif olarak sağlamakla yükümlüdürler." şeklinde tanımlanmıştır. BM Genel Kurulunun Gelişme Hakkını Dair Bildirisi oy birliği sağlanamadan imzalanan bir bildirisidir. Bildiriye, ABD karşı oy kullanırken, Almanya, Danimarka, Finlandiya, İngiltere, İzlanda, İsrail, Japonya ve İsveç Çekimser oy kullanmışlardır. Bildiriye 146 ülke imzalamıştır. Gelişme Hakkının 1960'lardan itibaren insan hakları ile bağlantılandırılmasına ABD en başından karşıdır. Diğer çekimser devletler de başından itibaren karşı çıkmışlardır. Bu devletlerin tutumları halen de değişmemiştir. Gelişme Hakkı ile ilgili geniş bir inceleme için bkz.: Yasemin ÖZDEK, *Uluslararası Politika ve İnsan Hakları*, (İstanbul: Öteki Yayınevi, 2000), s. 346-408.

3. Devletlerin, nüfusun tamamının ve bütün bireylerin faal, serbest ve belirleyici surette gelişmeye katılmaları ve bundan kaynaklanan menfaatlerin adil bir biçimde dağıtılması esasına dayanan, ve nüfusun tamamının ve bütün bireylerin refahını sürekli olarak geliştirmeyi amaçlayan ulusal gelişme politikalarını formüle etme yetkisi ve görevi vardır.

Madde-3. 1. Devletler, gelişme hakkının gerçekleştirilmesine elverişli ulusal ve uluslararası şartların yaratılması konusunda birinci derecede sorumluluğa sahiptir.

2. Gelişme hakkının gerçekleştirilmesi, Devletler arasında Birleşmiş Milletler Şartı'na uygun olarak, dostane ilişkiler ve işbirliği ile ilgili uluslararası prensiplere tam olarak saygı gösterilmesini gerektirir.

3. Gelişmenin sağlanmasında ve gelişmenin önündeki engellerin tasfiye edilmesinde devletlerin birbirleriyle işbirliği yapma ödevi vardır. Devletler, eşit egemenlik, karşılıklı bağımlılık, karşılıklı menfaat ve bütün devletler arasında işbirliği esasına dayanan yeni bir uluslararası ekonomik düzeni geliştirecek ve ayrıca insan haklarının gözetilmesini ve gerçekleştirilmesini teşvik edecek tarzda yetkilerini kullanır ve görevlerini yerine getirir.

Madde-4. 1. Gelişme hakkının tam olarak gerçekleşmesini kolaylaştırmak için, devletlerin, uluslararası gelişme politikalarını formüle etmek üzere kendi başlarına veya kolektif olarak tedbirler alma görevi vardır.

2. Gelişmekte olan ülkelerin daha hızlı bir biçimde gelişmelerini sağlamak için devamlı faaliyet göstermek gereklidir. Gelişmekte olan ülkelerin kendilerinin gösterdikleri çabaları tamamlamak üzere, her alanda gelişmelerini kolaylaştıracak araç ve imkanların bu ülkelere sağlanmasında etkili bir uluslararası işbirliği yapılır.

Madde-5. Devletler, halkların ve bireylerin insan haklarının, sömürgecilik, yeni sömürgecilik, apartheid, her türlü ırkçılık ve ırk ayrımcılığı, yabancı bir ülkenin hakimiyeti ve işgali, ulusal egemenliğe, ulusal birliğe ve ülke bütünlüğüne yönelik saldırılar ve tehditler ile savaş tehditleri gibi durumların sebep olduğu kitlesel ve hayasız ihlallerden ve halkların temel hakkı olan self-determinasyon hakkını tanımayı reddeden tutumlardan arındırmak için kararlı tedbirler alır.

Madde-6. 1. Bütün devletler, ırk, cinsiyet, dil veya din gibi ayrımlar gözetmeden, herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine her yerde saygı gösterilmesini ve korunmasını geliştirmek, teşvik etmek ve güçlendirmek amacıyla işbirliği yapar.

2. Bütün insan hakları ve temel özgürlükler bölünmezdir ve birbirine bağımlıdır; kişisel, siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel hakların uygulanmasına, sağlanmasına ve korunmasına aynı dikkat ve acil hassasiyet gösterilir.

3. Devletler gelişme önündeki, kişisel ve siyasal haklar ile, ekonomik, sosyal ve kültürel haklara saygı gösterilmemesinden kaynaklanan engelleri tasfiye etmek için tedbirler alır.

Madde-7. Bütün devletler, uluslararası barış ve güvenliğin kurulmasını, sürdürülmesini ve güçlendirilmesini gözetir, ve bu amaçla, etkili bir uluslararası denetim altında genel ve bütünsel silahsızlanmanın gerçekleştirilmesi ile birlikte, etkili silahsızlanmadan ötürü tasarruf edilen kaynakların her alandaki gelişmeye, özellikle gelişmekte olan ülkelerin gelişmesine kullanılması için ellerinden gelen çabayı gösterirler.

Madde-8. 1. Devletler, gelişme hakkının gerçekleştirilmesi için ulusal düzeyde gerekli her türlü tedbiri almayı ve herkesin temel kaynaklara, eğitime, sağlık hizmetlerine, yiyeceğe, barınmaya, işe ve adil bir gelir dağılımına sahip olmasını sağlamayı taahhüt eder. Gelişme sürecinde kadınların faal bir role sahip olmalarını sağlamak için etkili tedbirler alınır. Her türlü toplumsal adaletsizliği ortadan kaldırmak amacıyla, gerekli ekonomik ve sosyal reformlar yapılır.

2. Devletler, gelişmenin ve bütün insan haklarının tam olarak gerçekleşmesinin önemli bir unsuru olan halkı her alanda katılmaya teşvik eder.

Madde-9. 1. Bu bildiride düzenlenen gelişme hakkının her unsuru bölünmez ve birbirine bağımlı olup her unsur bir bütün içinde ele alınır.

2. Bu bildirideki hiçbir hüküm, Birleşmiş Milletlerin amaçlarına ve prensiplerine aykırı olduğu, veya devletlere, gruplara veya kişilere İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nde ve İnsan Haklarına dair sözleşmelerde yer alan hakların ihlal edilmesini amaçlayan faaliyetlerde bulunmaya veya katılmaya hak tanıdığı şeklinde yorumlanamaz.

Madde-10. Gelişme hakkının tam olarak kullanılmasını ve geliştirilmesini sağlamak için, ulusal ve uluslararası düzeylerde politikaların formüle edilmesi, kabul edilmesi ve uygulanması, yasal ve diğer tedbirlerin alınması için gerekli işlemler yapılır.

KANUN ADAMLARI İÇİN TALİMATNAME (KAT)(*)**Madde-1. Tanımlar**

Kanun adamları yasalar tarafından kendilerine verilmiş olan görevleri, her zaman mesleklerinin gerektirdiği yüksek sorumluluğa uygun bir biçimde, topluma hizmet ederek ve herkesi yasadışı eylemlere karşı koruyarak yerine getirirler.

Açıklama:

a) “Kanun adamları” terimi, ister atama isterse seçimle göreve gelmiş olsunlar, özellikle gözaltına alma ve tutma gibi polisiye yetkiler kullanan bütün görevlileri kapsar.

b) Kanun adamları tanımı, ister üniformalı isterse üniformasız olsun, polisiye yetkilerin askeri makamlar ve Devlet güvenlik güçleri tarafından kullanıldığı ülkelerde, bu tür hizmetleri yapan görevlileri de kapsar.

c) Toplumla hizmet terimi, özellikle kişisel, ekonomik, sosyal veya başka sebeplerle yardıma ivedi olarak ihtiyaç duyan aciz durumdaki bireylere yardım edilmesini kapsayacak bir biçimde kullanılmıştır.

d) Bu hüküm, sadece bütün şiddet, soygun gibi zarar verici eylemleri değil ve fakat ceza yasalarında düzenlenmiş her türlü yasak fiilleri de kapsayacak bir biçimde kullanılmıştır. Bu hüküm, cezai ehliyeti olmayan kişilerin yaptıkları davranışları da kapsar.

Madde-2. İnsanlık Onuruna Saygı Gösterme Ve Koruma Yükümlülüğü

Kanun adamları görevlerini yerine getirirken, insan onuruna saygı gösterir ve insan onurunu korur ve bütün insanların sahip olduğu insan haklarını kullanmasını sağlar ve bunun yanında yer alır.

Açıklama:

a) Sözü edilen insan hakları ulusal ve uluslararası hukuk tarafından düzenlenir ve korunur. Uluslararası belgeler arasında şunlar da yer alır: İnsan Hakları Evrensel Bildirisi; Kişisel Ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi, Herkesin İşkenceye Ve Diğer Zalimane, İnsanlık dışı Veya Onur Kırıcı Muamele Veya Cezaya Karşı Korunmasına Dair Bildiri; Her Türlü Irk Ayrımcılığının Tasfiye Edilmesine Dair Birleşmiş Milletler Bildirisi; Her Türlü Irk Ayrımcılığının Tasfiye Edilmesine Dair Uluslararası Sözleşme; Apartheid Suçunun Bastırılması Ve Cezalandırılmasına Dair Uluslararası Sözleşme; Soykırım Suçunun Önlenmesi Ve Cezalandırılması Sözleşmesi; Mahpusların Islahı İçin Asgari Standart Kurallar; Konsolosluk İlişkileri Hakkında Viyana Sözleşmesi.

(*) Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 17.12.1979 tarih ve 34/169 sayılı kararı ile kabul edilmiştir. Orijinal Metin ve çevirisi için bkz.: Osman DOĞRU, a.g.e.

b) Bu hüküm hakkındaki ulusal açıklamalar, bu hakları düzenleyen ve koruyan bölgesel ve ulusal hükümleri de belirtir.

Madde-3. Zor Kullanmanın Kısıtlanması

Kanun adamları, sadece ve kesinlikle gerekli olduğu zaman ve görevlerini yapabilmek için gerekli olduğu ölçüde zor kullanabilirler.

Açıklama:

a) Bu hüküm, kanun adamlarının istisnai hallerde zor kullanılabileceğini vurgulamaktadır; bu hüküm kanun adamlarının suçun işlenmesini engellemek için veya failleri veya zanlı failleri hukuka uygun olarak gözaltına almak veya buna yardım etmek üzere makul olarak gerekli hallerde zor kullanma yetkisine sahip olduklarına ve bunun dışında zor kullanmayacaklarına işaret etmektedir.

b) Ulusal yasalar, genellikle kanun adamlarının zor kullanmalarını orantılılık ilkesine göre sınırlamaktadır. Bundan da anlaşılmaktadır ki, bu maddenin yorumlanmasında orantılılık ile ilgili ulusal prensiplere saygı gösterilecektir. Bu hüküm hiçbir durumda, gerçekleştirilecek meşru amaçla orantısız bir zor kullanmaya yetki verecek şekilde yorumlanamaz.

c) Silah kullanılması aşırı bir tedbir olarak kabul edilir. Silahların, özellikle çocuklara karşı kullanılmaması için her türlü çaba gösterilir. Silahlar, zanlı faillerin silahlı direnme gösterdikleri veya başkalarının yaşamını tehlikeye soktukları zamanlar ve zanlı faili ele geçirmek veya yakalamak için daha az şiddetli tedbirlerin yeterli olmaması halleri dışında kullanılmaz. Silahın kullanıldığı her durumda, konu hemen yetkili makamlara bildirilir.

Madde-4. Gizliliğin Korunması

Kanun adamlarının elindeki gizli nitelikteki bilgiler, görevin yerine getirilmesi veya adaletin sağlanması için açıklanması kesinlikle gerekli olmadıkça gizli tutulur.

Açıklama:

Kanun adamları görevlerinin niteliği gereği, kişilerin özel yaşamları ile ilgili olabilecek veya başkalarının çıkarları ve özellikle itibarları bakımından zararlı olabilecek bilgileri elde ederler. Sadece görevin yerine getirilmesi veya adalete hizmet için açıklanabilecek bu tür bilgilerin korunmasında ve kullanılmasında büyük dikkat gösterilir. Bu tür bilgilerin başka amaçlar için açığa vurulması tamamen yolsuzdur.

Madde-5. İşkence Yasağı

Hiçbir kanun adamı, işkence veya başka bir zalimane, insanlık dışı veya onur kırıcı muamele veya ceza uygulayamaz, bu fiilleri teşvik edemez ve bunlara hoşgörü gösteremez. Kanun adamları amirin emrini, savaş veya savaş tehdidini, ulusal güvenliğe yönelen bir tehdidi, iç siyasal istikrarsızlığı veya başka bir olağanüstü duru-

mu, işkenceyi veya başka bir zalimane, insanlık dışı veya onur kırıcı muamele veya cezayı haklı göstermek için ileri süremez.⁵⁴

Açıklama:

a) Bu yasak, Genel Kurul tarafından kabul edilen Herkesin İşkenceye ve Diğer Zalimane, İnsanlık dışı veya Onur Kırıcı Muamele veya Cezaya Karşı Korunmasına dair Bildiri'den çıkmaktadır. Bu Bildiriye göre “bu tür fiiller, insanlığa karşı bir suçtur ve Birleşmiş Milletler Şartında yer alan amaçların inkarı ve İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nde ve diğer uluslararası insan hakları belgelerinde beyan edilen insan haklarının ve temel özgürlüklerin ihlali olarak kınanmaktadır.”

b) Bildiri işkenceyi şu şekilde tanımlamaktadır: “işkence, bir kamu görevlisi tarafından bizzat veya onun teşvikiyle bir kimseye, kendisinden bir itiraf almak veya üçüncü bir kişi hakkında bilgi elde etmek, işlediği veya işlediğinden kuşkulanan bir suçtan ötürü kendisini cezalandırmak, kendisinin veya başkalarının gözünü korkutmak gibi amaçlarla, fiziksel veya ruhsal olarak ağır acı veya ıstırap veren her hangi bir eylemdir. İşkence, Mahpusların Islahı için Asgari standart Kurallara uygun düşen hukuki yaptırımlardan kaynaklanan veya bu yaptırımların doğasında varolan acı ve ezayı kapsamaz.

c) “Zalimane, insanlık dışı veya onur kırıcı muamele veya ceza” terimi Genel Kurul tarafından tanımlanmamıştır; ancak bu ifade fiziksel ve ruhsal istismarlara karşı mümkün olan en geniş korumayı sağlayacak şekilde yorumlanır.

Madde-6. Nezarete Alınan Kimselerin Sağlıklarının Korunması

Kanun adamları, nezaretleri altında bulunan kişilerin sağlıklarını tam olarak korurlar ve özellikle ihtiyaç duyulduğu an tıbbi bakım için acil tedbirler alırlar.

Açıklama:

a) “Tıbbi bakım” terimi yetkili sağlık pratisyenleri ile doktorlar da dahil bütün sağlık personelinin verdiği hizmetleri kapsar ve ihtiyaç duyulduğu veya talep edildiği zaman bu hizmet karşılanır.

b) Sağlık personeli, kanunu uygulamakla yetkili birime bağlıysa, bu tür sağlık personelinin nezarete tutulan kişiye kanunu uygulamakla yetkili birimin dışında sağlık personeli tarafından veya bunlara danışılarak gerekli tedavi verilmesine ilişkin tavsiyede bulunması halinde, bu tür sağlık personelinin görüşü kanun adamları tarafından dikkate alınmak zorundadır.

c) Kanun adamları, kanunun ihlal edilmesi nedeniyle veya kanunun ihlal edilmesi sırasında meydana gelen kazalardan ötürü mağdur olanlara da tıbbi bakım sağlarlar.

⁵⁴ Bkz.: İKAS-2/2. İKAB-3. İlkeler Bütünü İlke-6.

Madde–7. Yolsuzluk Yapma Yasağı

Kanun adamları hiçbir biçimde yolsuzluk yapamazlar; bu tür eylemlere şiddetle karşı çıkarlar ve bunlarla mücadele ederler.

Açıklama:

a) Yetkinin her hangi bir biçimde istismar edilmesi gibi, bir yolsuzluk fiili de kanun adamlığı mesleği ile bağdaşmaz. Yasaları kendi görevlilerine ve kendi kuruluşlarına uygulayamayan veya uygulamayan hükümetlerin bu yasaları vatandaşlarına uygulaması da beklenemeyeceğinden, yolsuzluk suçunu işleyen bir kanun adamına karşı yasalar tam olarak uygulanır.

b) Yolsuzluk suçu iç hukukta tanımlanırken bu kavram, bir görevin yerine getirilmesi sırasında veya bir görevle bağlantılı olarak hediye, taahhüt veya teşvik karşılığında işlenen bir fiil veya görevin ihmali veya bu fiil veya görevi ihmalden sonra haksız yere hediye, taahhüt veya teşvik alınmasını kapsayacak biçimde anlaşılır.

c) Yukarıda geçen “yolsuzluk fiili” ifadesi, yolsuzluğa teşebbüsü de kapsayacak bir biçimde anlaşılır.

Madde–8. Yasalara ve Bu Talimatnameye Uyma Yükümlülüğü

Kanun adamları hukuka ve bu Kurallara saygı gösterir. Kanun adamları ayrıca, güçlerinin yettiği oranda bunların ihlal edilmesini engeller ve ihlal edilmesine karşı şiddetle karşı koyar.

Bu Kuralların ihlal edildiğine veya ihlal edilmek üzere olduğuna inanmak için makul sebepleri bulunan kanun adamları, konuyu üst makamlara ve eğer gerekli ise, sorunu inceleme veya hukuki çözüm getirme yetkisine sahip diğer yetkili organlara bildirir.

Açıklama:

a) Bu Talimatname ulusal mevzuata veya uygulamaya içselleştirildiği zaman ona uygun davranılır. Ulusal mevzuat veya uygulama bu Talimatnameden daha sert hükümler içermesi halinde, daha sert olan hükümler uygulanır.

b) Bu Madde bir yandan, geniş ölçüde kamu güvenliğini sağlamakla görevli kuruluşların iç disiplinini sağlama gereği, öte yandan temel insan hakları ihlalleri ile mücadele gereği arasındaki dengenin korunmasını hedeflemektedir. Kanun adamları insan hakları ihlallerini hiyerarşi içindeki üstlerine bildirirler, ancak başka hiçbir hukuki yol kalmamışsa veya etkili değilse, hiyerarşi dışındaki diğer hukuki girişimlerde bulunurlar. Kanun adamları bu Talimatnamenin ihlalini ve ihlal edilmek üzere olmasını haber verdikleri için, hiçbir idari veya başka bir yaptırıma maruz bırakılmazlar.

c) “Sorunu inceleme veya hukuki çözüm getirme yetkisine sahip diğer yetkili organlar” ifadesi, ister kanunu uygulayan kuruluşun içinde olsun isterse bundan bağımsız bir kuruluş olsun, bu Talimatnamedeki hükümlerin ihlalinden kaynaklanan

durumları ve şikayetleri yasayla, geleneklerle veya başka şekilde incelemeye yetkili kılınmış ulusal hukuktaki makam veya organları ifade eder.

d) Bazı ülkelerde basın yayın kuruluşlarının yukarıda c bendinde belirtilen kuruluşlara benzer biçimde, şikayetleri inceleme görevi gördükleri kabul edilebilir. Böyle hallerde kanun adamlarının, ülkelerinin kanunlarına, geleneklerine ve bu Talimatnamenin dördüncü maddesine uygun bir biçimde son çare olarak, ihlalleri basın yayın kuruluşları aracılığıyla kamuoyunun dikkatine sunmaları haklı görülebilir.

e) Bu Talimatnamenin hükümlerine uyan kanun adamları, toplumun ve içinde çalıştıkları kanuni kuruluş ile, kanun adamlığı mesleğinin saygısını, tam desteğini ve işbirliğini hak eder.

KANUN ADAMLARININ ZOR VE SİLAH KULLANMALARINA DAİR TEMEL PRENSİPLER (KAZHİP)(*)

BAŞLANGIÇ

Kanun adamlarının yaptığı işler büyük önemi bulunan sosyal bir hizmet olduğundan ve bu nedenle, bu görevlilerin çalışma koşullarını ve durumlarını koruma ve gerekli olduğunda geliştirme ihtiyacı bulunduğundan,

Kanun adamlarının yaşamına ve güvenliğine karşı tehlike, bütün toplumun huzuruna karşı bir tehlike olarak görülmesi gerektiğinden,

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nde güvence altına alınan ve Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi ile teyid edilen yaşama hakkının, kişi özgürlüğünün ve güvenliğinin korunmasında, kanun adamları hayati bir role sahip olduklarından,

Hapishane görevlilerinin görevlerini yaparken zor kullanabilme şartları, Mahpusların İslahı için Asgari Standart Kurallar' da yer aldığından,

Kanun Adamları İçin Talimatname'nin üçüncü maddesi, kanun adamlarının sadece kesinlikle gerekli olduğunda ve görevlerini yerine getirmeleri için gerekli olduğu zor kullanabileceklerini öngördüğünden,

Suçların Önlenmesi ve Mahpusların İslahı Hakkında Yedinci Birleşmiş Milletler Kongresi için İtalya'nın Varenna kentinde yapılan hazırlık toplantısında, kanun adamlarının zor ve silah kullanmalarının sınırları hakkında daha ayrıntılı bir çalışma yapılırken göz önünde tutulması gereken bazı unsurlar üzerinde anlaşmaya varıldığından,

Yedinci Kongre'de alınan 14. kararda, başka noktalarla birlikte, kanun adamları tarafından zor ve silah kullanılmasının insan haklarına saygıyla orantılı olması gerektiği vurgulandığından,

Ekonomik ve Sosyal Konsey 21 Mayıs 1986 tarihli ve 1986/10 bölüm IX sayılı kararında, Üye Devletleri, Kanun adamlarının Zor ve Silah Kullanmaları hakkında Kuralların uygulanmasına özel bir dikkat göstermeye davet ettiğinden ve Genel Kurul da 4 Aralık 1986 tarihli ve 41/49 sayılı kararında Konsey tarafından alınan bu tavsiyeyi memnuniyetle karşıladığından,

Kanun adamlarının kişisel güvenliklerine gerekli özeni göstermek, onların adalet dağıtımında, yaşama hakkının, kişi özgürlüğü ve güvenliğinin korunmasında oynadıkları rolün önemine, kamu güvenliğini ve toplumsal barışı korumak için taşıdıkları sorumluluğa ve onların niteliklerinin, eğitimlerinin ve davranışlarının önemine dikkat etmek gerektiğinden,

(*) 27 Ağustos-07 Eylül 1990 tarihleri arasında Havana'da toplanan Suçların Önlenmesi ve Suçluların İslahı Üzerine Sekizinci Birleşmiş Milletler Konferansı tarafından kabul edilmiştir. Orijinal Metin ve çevirisi için bkz.: Osman DOĞRU, a.g.e.

Kanun adamlarının görevlerini düzenleyip geliştirme işini yerine getirirken Üye Devletlere yardımcı olması için formüle edilen aşağıdaki temel prensipler, ulusal mevzuatın çıkarılması ve uygulanması sırasında Hükümetler tarafından dikkate alınır ve bu prensiplere uyulur; bu Prensipler kanun adamları ile yargıçlar, savcılar, avukatlar, yürütme ve yasama organı mensupları gibi diğer kişilerin ve kamuoyunun dikkatine sunulur.

Genel Hükümler

1. Hükümetler ve kanunen yetkili kuruluşlar, kanun adamlarının kişilere karşı zor ve silah kullanmaları hakkında yasalar çıkarıp düzenlemeler yaparlar ve bunları yerine getirirler. Hükümetler ve kanunen yetkili kuruluşlar bu tür kurallar koyup düzenlemeler yaparlarken, zor ve silah kullanma ile bağlantılı olan ahlaki sorunları her zaman göz önünde tutarlar.

2. Hükümetler ve kanunen yetkili kuruluşlar, kanun adamlarının kendilerini faklılaştırarak bir tarzda zor ve silah kullanabilmelerine imkan hazırlamak için, onlara mümkün olduğu kadar geniş imkanlar sağlar ve onları çeşitli tipte silah ve mühimmatla donatırlar. Kişilerin ölümüne veya yaralanmasına yol açabilecek silahların kullanılmasını giderek sınırlama düşüncesiyle, uygun durumlarda kullanılmak üzere öldürücü olmayan etkisizleştirici silahlar da bu araçlara dahildir. Yine aynı amaçla, başka türlü silahları kullanma ihtiyacını da düşürmek için kanun adamlarının kalkan, miğfer, kurşun geçirmez yelek ve kurşun geçirmez taşıtlar gibi kendilerini koruyucu araçlarla donatılmaları mümkündür.

3. Öldürücü olmayan etkisizleştirici silahların geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması, olaylarla ilgisi olmayan kişilere gelebilecek zarar tehlikesini en aza indirebilmek için dikkatlice değerlendirilir ve bu tür silahların kullanılması özenle denetlenir.

4. Kanun adamları görevlerini yaparlarken, zora ve silaha başvurmadan önce mümkün olduğu kadar şiddet içermeyen araçları kullanırlar. Sadece başka araçların etkisiz kalması veya hedeflenen sonucun gerçekleşme ümidinin bulunmaması halinde zor veya silah kullanabilirler.

5. Kanun adamlarının, zor veya silah kullanmaları kaçınılmaz hale geldiği zaman:

a) Suçun ciddiliğiyle ve gerçekleştirilmek istenen meşru amaçla orantılı bir ölçüde zor kullanılır;

b) Meydana gelecek zarar ve hasarı en aza indirilir ve insan yaşamına saygı duyulur ve korunur;

c) Yaralanan ve zarara maruz kalan kişilere mümkün olan en kısa sürede tıbbi yardım ve destek verilmesini sağlanır;

d) Yaralanan veya zarara maruz kalan kişinin akrabaları veya yakın arkadaşlarına mümkün olan en kısa sürede haber verilmesi sağlanır.

6. Kanun adamları tarafından zor veya silah kullanılması sonucunda bir yaralama ve ölüm meydana gelmesi halinde, aşağıda 22. Prensibe göre olay hemen üst makamlara bildirilir.

7. Hükümetler, kanun adamları tarafından zor veya silahın keyfi biçimde veya suiistimal edilerek kullanılmasını, iç hukuklarında cezayı gerektiren bir suç olarak düzenler.

8. İç siyasi huzursuzluk veya başka her hangi bir olağanüstü durum gibi istisnai haller, bu temel prensiplerden ayrılmayı haklı göstermek için ileri sürülemez.

Özel Hükümler

9. Kanun adamları kendilerinin ve başkalarının öldürülmesine veya ağır bir biçimde yaralanmalarına yönelik yakın bir tehlikeye karşı müdafaa halleri ile yaşama karşı ağır bir tehdit içeren ağır nitelikteki özel suçların işlenmesini önlemek, bu tür bir tehlike gösteren veya emirlere direnen bir kimseyi yakalamak veya böyle bir kimsenin kaçmasını önlemek amacı dışında ve bu amaçları gerçekleştirmek için daha hafif yöntemler yetersiz kalmadıkça başkalarına karşı silah kullanamazlar. Her halükarda sadece yaşamı korumak için kesinlikle kaçılmaz olduğu zaman öldürmeye yönelik silah kullanılabilir.

10. Kanun adamları dokuzuncu prensipte belirtilen durumlarda, kendilerini gereği gibi tanıtarak silah kullanma niyetleri konusunda açık bir uyarıda bulunurlar ve uyarıya uyulabilmesi için yeterli zaman verirler. Eğer uyarıda bulunmak, kanun adamlarını gereksiz yere tehlikeye sokacak ise, veya başkaları için ölüm ve ciddi bir biçimde yaralanma riski yaratacak ise veya olayın şartları içinde açıkça gereksiz veya anlamsız ise uyarı yapılmaz.

11. Kanun adamlarının silah kullanmaları konusunda tüzük veya yönetmelikler şu yönergeyi içerir:

a) Kanun adamlarının hangi şartlarda silah taşımaya yetkili olduklarını belirten ve taşınmasına izin verilen silahlar ile mühimmatın türlerini gösterir;

b) Silahların sadece gerekli durumlarda ve gereksiz zarar riskini en aza indirebilecek bir tarzda kullanılmasını sağlar;

c) Haksız bir yaralamaya sebep olacak veya gereksiz bir tehlike oluşturacak şekilde silah ve mühimmat kullanılmasını yasaklar;

d) Kanun adamlarına verilen silahlar ve mühimattan sorumlu olmalarını sağlayan usuller de dahil, silahların kontrolünü, depolanmasını ve zimmet şeklini düzenler;

e) Gerektiğinde silah kullanılacağı zaman, yapılacak uyarılar yer alır;

f) Kanun adamları görevlerini yerine getirirken silah kullanmaları halinde, bunun daha sonra haber verilmesi için bir sistem öngörür.

Yasadışı Toplantılarda Asayiş Sağlama

12. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nde ve Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nde herkesin yasal ve barışçıl toplantılara katılma hakkı tanınmış olduğundan, Hükümetlere ve kanunen yetkili kuruluşlara ve kanun adamlarına, sadece aşağıdaki on üç ve on dördüncü prensiplere uygun olarak zor ve silah kullanabilme imkanı tanınır.

13. Kanun adamları yasadışı olan ve fakat şiddet içermeyen toplantıların dağıtılması sırasında zor kullanmaktan kaçınırlar; zor kullanmaktan kaçınmak mümkün değilse, bu zor kullanmayı gerekli olan asgari ölçüyle sınırlı tutarlar.

14. Kanun adamları şiddetli toplantıların dağıtılmasında, daha az tehlikeli araçların kullanılmasının elverişli olmaması halinde ve sadece gerekli olan asgari ölçüde kullanabilirler. Kanun adamları, yukarıda dokuzuncu prensipte belirtilen şartlar dışında silah kullanamazlar.

Tutulan veya Hapsedilen Kişiler Bakımından Asayiş Sağlama

15. Kanun adamları, kurum içinde güvenliğin ve düzenin sürdürülmesi için gerekli olmadıkça veya kişisel güvenlikleri tehdit edilmedikçe, hapsedilen kişilerle olan ilişkileri sırasında zor kullanmazlar.

16. Kanun adamları, kendilerini veya başkalarını yakın bir ölüm veya ciddi surette yaralanma tehlikesine karşı savunma halleri dışında veya dokuzuncu prensipteki tehlikeliliği gösteren mahpus ya da tutulmuş kimsenin kaçmasını önlemek için kesinlikle gerekli olmadıkça, mahpus veya tutulmuş kimseler karşısında silah kullanamazlar.

17. Yukarıdaki prensipler, hapishane görevlilerinin Mahpuslar Islahı için Asgari Standart Kuralların özellikle 33, 34 ve 54. Maddelerinde belirtilen haklarına, görev ve sorumluluklarına aykırı sayılmaz.

Nitelikler, Eğitim ve Tavsiyeler

18. Hükümetler ve kanunen yetkili kuruluşlar, bütün kanun adamlarının uygun bir eleme usulüne göre göreve seçilmelerini, görevlerini etkili bir biçimde yerine getirmeleri için gerekli olan ahlaki, psikolojik ve fiziksel niteliklere sahip olmalarını ve sürekli ve tam bir mesleki eğitim almalarını sağlar. Bu kişilerin bu görevlere sürekli uygunluk içinde olup olmadıkları periyodik olarak denetlenir.

19. Hükümetler ve kanunen yetkili kuruluşlar, bütün kanun adamlarının zor kullanmada gerekli eğitimi almalarını ve gerekli yeterlilik standartlarına göre sınavdan geçirilmelerini sağlar. Silah taşımaları gerekli olan kanun adamları, ancak silahların kullanımını konusunda özel eğitimi tamamlamalarından sonra silah taşıma yetkisi kazanabilirler.

20. Hükümetler ve kanunen yetkili kuruluşlar, kanun adamlarının eğitiminde, özellikle soruşturma sürecinde polis ahlakı ve insan hakları konularına, zor ve silah kullanmaktansa çatışmaları barışçıl bir biçimde çözüme kavuşturma, kalabalıkların davranışlarını anlama, ikna, müzakere ve arabulma gibi yöntemler de dahil, çeşitli

alternatif yöntemler kullanma ve ayrıca zor ve silah kullanılmasını kısıtlama amacıyla teknik araçların kullanılmasına özel bir önem verirler. Kanunen yetkili kuruluşlar, eğitim programlarını ve işleyiş usullerini somut olaylar ışığında yeniden değerlendirirler.

21. Hükümetler ve kanunen yetkili kuruluşlar, zor ve silah kullanılabilecek olaylarda görev alacak kanun adamlarına gerekli talimatları verirler.

Haber Verme ve İnceleme Usulleri

1. Hükümetler ve kanunen yetkili kuruluşlar, 6 ve 11/f numaralı prensiplerde belirtilen türden bütün olaylar için etkili bir haber verme ve inceleme usulü kurarlar. Hükümetler ve kanunen yetkili makamlar, bu prensiplere göre haber verilen olaylar için etkili bir inceleme yapılmasını sağlar ve bağımsız idari veya kovuşturma makamlarının gerekli gördüklerinde yetkilerini kullanabilme durumunda olmalarını temin eder. Ölüm, ciddi yaralama veya başka vahim bir olayın meydana gelmesi halinde, idari inceleme ve yargısal denetimle görevli yetkili makamlara hemen ayrıntılı bir rapor gönderilir.

2. Zor ve silah kullanılmasından etkilenen kişileri ve kanuni temsilcileri yargısal usuller de dahil, bağımsız bir inceleme usulüne katılma hakkına sahiptir. Böyle bir kimsenin ölmesi halinde, bu hüküm o kimsenin himayesi altında bulunan kişilere de uygulanır.

3. Hükümetler ve kanunen yetkili kuruluşlar, kendi emirleri altındaki kanun adamlarının yasadışı olarak zor ve silah kullanmakta veya kullanmış olduklarını bildikleri veya biliyor olmaları gerektiği halde, bu tür zor veya silah kullanımını önlemek, bastırmak ve haber vermek için yetkisi içindeki bütün önlemleri almayan amirlerin sorumlu tutulmasını sağlar.

4. Hükümetler ve kanunen yetkili kuruluşlar, Kanun Adamları için Talimatname ve bu temel prensiplere uygun davranmak için, verilen zor ve silah kullanma emrini yerine getirmeyi reddeden veya diğer görevliler tarafından bu tür hareketlerin yapılmasını rapor eden kanun adamlarına hiçbir cezai veya disiplinler bir yaptırım verilmemesini sağlar.

5. Kanun adamları, bir kimsenin ölümüne veya ciddi şekilde yaralanmasına yol açan zor ve silah kullanma emrinin açıkça yasaya aykırı olduğunu biliyorsa ve bu tür bir emri yerine getirmemek için makul bir imkana sahip idiyse, amirin emrini icra savunması yapamaz. Her hal ve karda, yasadışı emirleri verenler de sorumlu olurlar.

AVUKATLARIN ROLÜNE DAİR TEMEL PRENSİPLER (AVROT)(*)**BAŞLANGIÇ**

Dünya halkları, Birleşmiş Milletler Şartında adaletin sürdürebileceği koşulları yaratmak için verdikleri kararı teyit ettiklerinden ve ırk, cins, dil ve din ayrımı yapmaksızın insan haklarına ve temel özgürlüklere saygıyı geliştirme ve teşvik etme konusunda uluslararası işbirliğini gerçekleştirme amacı taşıdıklarını ilan ettiklerinden,

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi hukuk önünde eşitlik ile masumluk karinesi prensiplerine, hukuken kurulmuş bağımsız ve tarafsız bir yargı yeri tarafından adil ve aleni olarak yargılanma hakkına ve kendisine suç isnat edilen bir kimsenin savunması için gerekli bütün güvencelere yer verdiğinden,

Buna ek olarak, Kişisel Ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi de sebepsiz yere gecikmeden yargılanma hakkını ve hukuken kurulmuş bağımsız ve tarafsız yetkili bir mahkeme tarafından yargılanma hakkını ilan ettiğinden,

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi de, Devletlerin Birleşmiş Milletler Şartına göre her yerde insan hak ve özgürlüklerine saygı gösterilmesi ve buna uyulması yükümlülüğünü hatırlattığından,

Her Hangi Bir biçimde Tutulan veya Hapsedilen Kişilerin Korunması için Prensipler Bütünü, tutulan bir kimsenin bir avukatın yardımından yararlanma ve avukatla iletişim kurma ve avukatla görüşme hakkına sahip olmasını öngördüğünden,

Mahpusların İslahı için Asgari Standart Kurallar, tutuklulara, özellikle hukuki yardım verilmesini ve avukatla gizli bir biçimde görüşme imkanının sağlanmasını tavsiye ettiğinden,

Ölüm cezasına mahkum olanların korunmasını güvence altına alan Koruyucu Tedbirler, ölüm cezası verilebilecek bir suçu işlediğinden kuşkulanan veya böyle bir suç isnadı ile karşılaşan herkesin, muhakemenin her aşamasında Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 14. Maddesine göre yeterli hukuki yardıma hakkı olduğunu teyit ettiğinden,

Suçtan ve Yetki İstismarından Mağdur olanlara Adalet Sağlanmasına Dair Temel Prensipler Bildirisi, suç mağdurlarının adalete ulaşmaları ve adil muamele görmeleri, zararlarının karşılanması, tazminat ve yardım almaları için uluslararası ve ulusal düzeyde alınması gerekli tedbirleri tavsiye ettiğinden,

Bütün insanların sahip olduğu ekonomik, sosyal ve kültürel veya kişisel ve siyasal nitelikteki insan hakları ve temel özgürlüklerin yeterli bir biçimde korunması,

(*) 27 Ağustos-7 Eylül 1990 tarihleri arasında Havana'da toplanan Suçların Önlenmesi ve Suçların İslahı Üzerine Sekizinci Birleşmiş Milletler Konferansı tarafından kabul edilmiştir. Orijinal metin ve çevirisi için bkz.: Osman DOĞRU, a.g.e.

herkesin bağımsız hukukçuların sağladığı adli hizmetlere etkili bir biçimde ulaşma hakkına sahip olmasını gerektirdiğinden,

Avukatların meslek örgütleri, mesleki standartların ve meslek ahlakının yüceltilmesinde, üyelerin baskıya, haklarının yersiz olarak kısıtlanmasına ve ihlal edilmesine karşı korunmasında, ihtiyacı bulunan herkese adli hizmet sağlanmasında ve hükümet ve diğer kuruluşlarla işbirliği yaparak adaletin ve kamu yararının daha fazla gerçekleştirilmesinde hayati bir role sahip olduğundan,

Avukatların görevlerini gereği gibi yerine getirmelerini sağlama ve geliştirme konusunda Üye Devletlere yardımcı olmak için formüle edilen aşağıdaki Avukatların Rolüne dair Temel Prensipler, ulusal mevzuat ve uygulama bakımından Hükümetler tarafından dikkate alınır ve avukatlarla birlikte yargıçlar, savcılar, yürütme ve yasama organı mensupları gibi diğer kimselerin ve genel olarak halkın dikkatine sunulur. Bu prensipler mümkün olduğu kadar, avukatlık resmi statüsüne sahip olmadan avukatlık görevi yapan kimselere de uygulanır.

Avukata ve Adli Hizmetlere Ulaşma

1. Herkes haklarının varlığını tespit ettirmek ve korumak ve ceza muhakemesinin her aşamasında haklarını savunmak için kendi seçtiği bir avukatın yardımına başvurma hakkına sahiptir.⁵⁵

2. Hükümetler, ırk, renk, etnik köken, cinsiyet, dil, din, siyasal veya başka bir fikir, ulusal veya toplumsal köken, doğum, ekonomik veya başka bir statüye dayanan bir ayrımcılıkla hiçbir ayırım yapmaksızın, egemenlik yetkisine tabi olan ve ülke içinde bulunan herkesin, avukata etkili bir biçimde ve eşit olarak ulaşma hakkını sağlayan etkin usulleri ve ihtiyaçlarına karşılık verebilecek mekanizmalar kurar.

3. Hükümetler, yoksullara ve gerektiği takdirde mahrumiyet içinde bulunan diğer kimselere adli hizmet verilmesi için yeterli mali imkanlar ve başka kaynaklar sağlar. Avukatların meslek örgütleri, bu hizmetlerin, imkanların ve kaynakların organize edilmesinde ve sunulmasında işbirliği yapar.

4. Hükümetler ve avukatların meslek örgütleri, kişilerin hukuka göre sahip oldukları haklar ve ödevler ile temel özgürlüklerinin korunmasında avukatların rolü konusunda halkı bilgilendirmek için programlar yaparlar. Yoksul ve mahrumiyet içindeki diğer kimselere yardım ederken, onların haklarını arayabilecekleri ve gerektiği takdirde avukatın yardımını isteyebilecekleri bir konuma ulaşmaları için özel bir dikkat gösterilir.

Ceza Adaleti İle İlgili Konularda Özel Koruyucular

5. Hükümetler, gözaltına alınan veya tutulan veya cezai bir fiil ile suçlanan kimselerin, kendi seçtikleri bir avukatın yardımından yararlanma hakkına sahip

⁵⁵ Bkz.: İlkeler Bütünü İlke-17/1.

oldukları konusunda yetkili makamlar tarafından hemen bilgilendirilmelerini sağlar.⁵⁶

6. Avukatı bulunmayan bu durumdaki kimselere, adaletin yararının gerektirdiği bütün olaylarda etkili bir hukuki yardım verilmesi için suçun niteliğine uygun deneyim ve donanımına sahip bir avukat atanır; bu kimseler avukatlık hizmetinin karşılığını ödeyebilme imkanından yoksun ise, ücretini kendisinin ödemediği bir avukat hakkına sahiptir.

7. Hükümetler ayrıca, hakkında suç isnadı bulunsun veya bulunmasın, gözaltına alınan veya tutulan herkese hemen, her ne olursa olsun gözaltına alınmasından veya tutulmasından itibaren kırk sekiz saat geçmeden avukata ulaşma hakkı sağlar.

8. Gözaltına alınan, tutulan veya hapsedilen herkesin, bir avukat tarafından vakit geçirilmeden ziyaret edilmesi, kesintisiz biçimde iletişim kurabilmesi ve sansüre uğramadan tam bir gizlilik içinde görüşebilmesi için yeterli imkanlar, zaman ve kolaylıklar sağlanır. Kanun adamları görüşmeleri gözle izleyebilir fakat dinleyemez.⁵⁷

Avukatların Nitelikleri ve Eğitimi

9. Hükümetler, avukatlık meslek örgütleri ve öğretim kurumları, avukatların gereği gibi eğitim ve öğrenim almalarını ve avukatlık meslek idealleri ve ahlaki görevleri ile ulusal ve uluslararası hukuk tarafından tanınmış olan insan haklarına ve temel özgürlüklere vakıf olmalarını sağlar.

10. Hükümetler, avukatların meslek örgütleri ve öğrenim kurumları, hukuk mesleğine girişte ve mesleğin icrasında bir kimseye karşı ırk, renk, cinsiyet, etnik köken, din, siyasi veya başka bir fikir, ulusal veya toplumsal köken, mülkiyet, doğum, ekonomik veya başka bir statü gibi nedenlerle ayrımcılık yapılmamasını sağlarlar. Bir avukatın ilgili ülkenin vatandaşı olması şartı, ayrımcılık yapılması şeklinde anlaşılmaz.

11. Adli hizmete olan ihtiyaçları karşılanmayan grupların, toplulukların veya bölgelerin bulunduğu ülkelerde, ve özellikle bu tür grupların değişik kültürlere, geleneklere ve dillere sahip olmaları veya geçmişte ayrımcılıktan ötürü mağdur edilmiş bulunmaları halinde, hükümetler, avukatların meslek örgütleri ve öğretim kurumları bu gruplara mensup meslek adaylarının adalet mesleğine girmeleri için özel tedbirler alır ve kendi gruplarının ihtiyaçlarını uygun şekilde eğitim ve öğretim görmelerini sağlar.

Avukatların Görev ve Sorumlulukları

12. Avukatlar adalet dağıtımında temel bir unsur olarak, her zaman mesleklerinin şeref ve itibarını korurlar.

13. Avukatların müvekkillerine karşı görevleri şunları içerir:

⁵⁶ Bkz.: İlkeler Bütünü İlke -7/1, 18.

⁵⁷ Bkz.: İlkeler Bütünü İlke-18/2, 3. KİSHUS-14/3(b).

a) Müvekkillerine sahip oldukları haklar ve yükümlülükler ile, müvekkillerinin haklarını ve yükümlülüklerini ilgilendirdiği ölçüde hukuk sisteminin işleyişi konusunda kendilerine bilgi vermek;

b) Müvekkillerine uygun yoldan her türlü yardımda bulunmak ve onların haklarını korumak için hukuki muamelede bulunmak;

c) Müvekkillerine mahkemeler, yargı yerleri ve eğer uygunsa idari makamlar önünde yardım etmek.

14. Avukatlar, müvekkillerinin haklarını korurken ve adaletin gerçekleşmesine çalışırken, ulusal ve uluslararası hukukun tanıdığı insan haklarını ve temel özgürlükleri yüceltmeye çalışırlar ve hukuka ve hukukçuluk mesleğine kabul görmüş standartlarına ve ahlaki kurallarına uygun biçimde serbestçe ve özenle hareket ederler.

15. Avukatlar her zaman müvekkillerinin menfaatlerine saygı gösterirler.

Avukatlık Faaliyetinin Güvenceleri

16. Hükümetler avukatların a)hiçbir baskı, engelleme, taciz veya yolsuz bir müdahale ile karşılaşmadan her türlü mesleki faaliyeti yerine getirmelerini; b) Yurtdışında ve yurtdışında serbestçe seyahat etmelerini ve müvekkilleriyle görüşebilmelerini ve c) kabul görmüş mesleki ahlak kurallarına, görevlerine, standartlarına uygun faaliyette buldukları için kovuşturma veya idari, ekonomik veya başka tür yaptırımla sıkıntı çekmemelerini veya tehditle karşılaşmamalarını sağlar.

17. Avukatlar görevlerini icra etmeleri nedeni ile güvenlikleri tehdit edildiği takdirde, yetkili makamlar tarafından gerekli bir biçimde korunurlar.

18. Avukatlar görevlerini icra etmeleri nedeni ile müvekkilleri ile veya müvekkillerinin davaları ile özdeşleştirilemezler.

19. Bir avukat, ulusal hukuka ve uygulamaya göre ve bu prensiplerle bağdaşır bir biçimde müvekkili tarafından azledilmedikçe, huzurunda avukatlık yapma hakkına sahip olduğu mahkeme veya idari makam tarafından bu makamların önüne çıkma hakkından yoksun bırakılamaz.

20. Avukatlar, bir mahkeme, yargı yeri veya hukuki ya da idari bir makam önünde mesleki nedenlerle buldukları sırada veya konuyla ilgili yazılı sözlü taleplerinde yaptıkları beyanlardan ötürü hukuki ve cezai muafiyetten yararlanır.

21. Yetkili makamların ellerinde veya denetimler altında bulunan gerekli bilgileri, dosyaları ve belgeleri, avukatların müvekkillerine etkili bir hukuki yardım verebilmelerini sağlayacak yeterli bir sürede ulaşımlarını temin etmek, kamu makamlarının görevidir. Avukatların bu belgelere en kısa zamanda ulaşımları sağlanır.

22. Hükümetler, avukatlar ile müvekkilleri arasında mesleki ilişkiler kapsamındaki bütün haberleşme ve görüşmelerin gizli olduğunu kabul eder ve buna saygı gösterir.

İfade ve Örgütlenme Özgürlüğü

23. Avukatlar, diğer vatandaşlar gibi ifade, inanç, örgütlenme ve toplanma özgürlüğüne sahiptir. Avukatlar özellikle, hukukla, adalet sistemi ile ve insan haklarının geliştirilme ve korunması ile ilgili konularda kamusal tartışmalara katılma ve yasal faaliyetleri veya yasal bir örgüte mensup olmaları nedeni ile mesleki kısıtlamalara maruz kalmaksızın, yerel, ulusal veya uluslararası örgütler kurma veya bunlara mensup olma ve bunların toplantılarına katılma hakkına sahiptir. Avukatlar bu hakları kullanırlarken, her zaman hukuka ve hukuk mesleğinin kabul görmüş standartlarına ve mesleki ahlak kurallarına uygun davranırlar.

Avukatların Meslek Örgütleri

24. Avukatlar, kendi menfaatlerini temsil etmek, süreklilik taşıyan mesleki eğitim ve öğretimlerini geliştirmek ve meslek haysiyetlerini korumak için bağımsız meslek örgütleri kurma ve bunlara katılma hakkına sahiptir. Meslek örgütlerinin yönetim organları üyeleri tarafından seçilir ve bu organlar dış müdahaleye maruz kalmadan görevlerini yapar.

25. Avukatlık meslek örgütleri, herkese etkili ve eşit bir biçimde adli hizmet verilmesi için ve avukatların usulsüz bir müdahale ile karşılaşmadan hukuka ve kabul görmüş mesleki ahlak kurallarına ve standartlarına uygun olarak müvekkilleri ile görüşebilmeleri ve onlara yardım edebilmelerini sağlamak için hükümet ile işbirliği yapar.

Disiplin İşlemleri

26. Avukatların mesleki davranış kuralları, ulusal hukuka, geleneklere, uluslararası standartlara ve normlara uygun olarak kendi meslek örgütlerinin ilgili organları veya yasama organı tarafından düzenlenir.

27. Mesleki sıfatları nedeni ile avukatlar hakkında yapılan suçlamalar ve şikayetler, usulüne uygun olarak hızla ve adil bir biçimde takip edilir. Avukatlar, kendi seçtikleri bir avukattan yardım görme hakları da dahil, adil yargılanma hakkına sahiptir.

28. Avukatlar hakkındaki disiplin işlemleri, meslek örgütü tarafından kurulan bağımsız bir disiplin komitesi, bağımsız bir kanuni makam veya bir mahkeme önüne getirilir ve bu işlemler bağımsız yargısal denetime tabidir.

29. Bütün disiplin işlemleri, mesleki davranış kurallarına ve diğer kabul görmüş mesleki standartları ile hukuk mesleğinin ahlak kurallarına uygun olarak ve bu prensipler ışığında karara bağlanır.

SAVCILARIN ROLÜNE DAİR YÖNERGE (SAROY)(*)

BAŞLANGIÇ

Dünya halkları, Birleşmiş Milletler Şartında adaletin korunabileceği şartları yaratmak için verdikleri kararı teyit ettiklerinden ve ırk, cins, dil ve din ayrımı yapmaksızın insan haklarına ve temel özgürlüklere saygıyı geliştirme ve teşvik etme konusunda uluslararası işbirliğini gerçekleştirmeye amaçlarını ilan ettiklerinden,

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi hukuk önünde eşitlik ile masumluk karinesi prensiplerine ve hukuken kurulmuş bağımsız ve tarafsız bir yargı yeri tarafından adil ve aleni olarak yargılanma hakkına yer verdiğinden,

Genellikle, bu prensipleri vurgulayan görüşler ile gerçek durum arasında hala bir açıklık bulunduğundan,

Her ülkedeki adli örgütlenme ve işleyiş bu ilkelerden ve onları gerçek yaşama geçirmeyi üstlenmiş çabalardan esinlenmesi gerektiğinden,

Savcılar adalet dağıtımında çok önemli bir rol oynadıklarından ve onların bu sorumluluklarını yerine getirmelerine ilişkin kurallar yukarıda belirtilen ilkelere saygı göstermelerine ve uygun davranmalarına yardım edeceğinden ve böylece adil ve hakkaniyete uygun bir ceza adaletine ve vatandaşların suçlara karşı etkili bir biçimde korunmasına katkıda bulunacağından,

Savcılarının gerek daha iyi yöntemlerle göreve alınmaları ve hukuki ve mesleki açıdan eğitilmeleri suretiyle, gerekse suçlulukla ve özellikle suçun yeni biçim ve boyutlarıyla mücadele ederken gerekli her türlü vasıtanın kendilerine temin edilmesi suretiyle görevlerinde başarının gerektirdiği mesleki nitelikleri edinmelerini sağlamak şart olduğundan,

Suçların Önlenmesi ve Suçluların Islahı konusunda Birleşmiş Milletler Beşinci Kongresinin tavsiye kararı alması üzerine, Genel Kurulu 17 Aralık 1979 tarihli 34/179 sayılı kararıyla Kanun Adamları için Talimatname'yi kabul ettiğinden,

Suçların Önlenmesi ve Suçluların Islahı hakkında Birleşmiş Milletler Altıncı Kongresinin 16 sayılı kararında, Suçların Önlenmesi ve Kontrolü hakkında Komiteden yargıçların bağımsızlığı ile yargıçların ve savcılarının göreve seçilmeleri, mesleki eğitimleri ve statüleri ile ilgili bir yönerge hazırlamayı öncelikleri arasında yer vermesi istendiğinden,

Suçların Önlenmesi ve Suçluların Islahı hakkında Birleşmiş Milletler Yedinci Kongresi, Yargı Bağımsızlığına dair Temel Prensipleri kabul ettiğinden ve bu da daha sonra Genel Kurulun 29 Kasım 1985 tarihli ve 40/32 sayılı kararı ile 13 Aralık 1985 tarihli ve 40/146 sayılı kararlarında uygun bulunduğundan,

(*) 27 Ağustos-07 Eylül 1990 tarihleri arasında Havana'da toplanan Suçların Önlenmesi ve Suçluların Islahı üzerine Sekizinci Birleşmiş Milletler Konferansı tarafından kabul edilmiştir. Orijinal metin ve çevirisi için bkz.: Osman DOĞRU, a.g.e.

Suçtan ve Yetki İstismarından Mağdur olanlara Adalet Sağlanmasına dair Temel Prensipler Bildirisi, suç mağdurlarının uluslararası ve ulusal düzeyde adalete ulaşmalarını ve adil muamele görmelerini, zararlarının giderilmesini, tazminat ve yardım için alınması gereken tedbirleri tavsiye ettiğinden,

Yedinci Kongrenin 7. Kararında, savcılarının göreve seçilmeleri, mesleki eğitim ve statüleri, savcılarının görevleri ve davranışları, ceza adaleti sisteminin düzeltici işlevine yaptıkları katkıyı ve polis ile yaptıkları işbirliğini artırma yolları, takdir yetkilerinin kapsamı ve ceza muhakemesinde oynadıkları rol ile ilgili olarak Komiteden bir yönergenin hazırlanması ihtiyacını ele almasını ve bir sonraki Birleşmiş Milletler Kongresine bir rapor sunulması istendiğinden,

Savcılarının ceza muhakemesinde etkili, tarafsız ve adil olmalarını sağlama ve geliştirme konusunda Üye Devletlere yardımcı olması için formüle edilen aşağıdaki Yönergeye, Hükümetler tarafından saygı gösterilir ve bu Yönerge ulusal mevzuat ve uygulamalar çerçevesinde dikkate alınır ve savcılarının, ayrıca yargıç, avukat, yürütme ve yasama organı mensupları gibi konuyla ilgili diğer kişilerin ve genel olarak kamunun dikkatine sunulur. Bu Yönerge ilke olarak savcılar göz önünde tutularak formüle edilmiştir; fakat bu kurallar, uygun düştüğü takdirde, belirli bir olay için atanan (ad hoc) soruşturmacılar için de uygulanır.

Nitelikleri, Göreve Seçilmeleri Ve Eğitimleri

1. Savcılar gerekli eğitimi ve nitelikleri kazanmış, dürüst ve ehliyetli kişiler arasından seçilir.

2. Devletler aşağıdaki şartları sağlar :

a) Savcılarının göreve seçilmesindeki ölçüler, tarafsızlığa ve önyargıya dayanan atamalara ve bir kimseye ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal veya başka bir fikir, ulusal, toplumsal veya etnik köken, mülkiyet, doğum, ekonomik veya başka bir statü nedenlerle ayrımcılık yapılmasına karşı güvenceler içerir. Savcılık görevi için adaylardan o ülkenin vatandaşı olmasının istenmesi ayrımcılık yapma olarak kabul edilemez.

b) Savcılara, görev yaptıkları makamın gerektirdiği idealler ve ahlaki ödevlerle, anayasa ve yasalarda sanıkların ve mağdurların haklarını korumak için getirilen hükümler ve ulusal ve uluslararası hukuk tarafından tanınmış insan hakları ve temel özgürlükler konusunda gerekli eğitim ve öğretim verilir.

Statüleri ve Hizmet Şartları

3. Adalet dağıtımında temel bir unsur olan savcılar, her zaman mesleklerinin şeref ve itibarını korurlar.

4. Devletler, savcılarının baskıya, engellemeye, tacize, yolsuz bir müdahaleye veya haksız olarak hukuki, cezai veya başka bir sorumluluk iddiasına maruz kalmadan görevlerini yerine getirmelerini sağlar.

5. Savcılarının görevlerini yapmaları nedeni ile kişisel güvenliklerinin tehdit edilmesi halinde, kendileri ve aileleri yetkili makamlar tarafından fiziksel koruma altına alınır.

6. Savcılarının hizmet için sahip olmaları gereken makul şartlar, yeterli bir ücret almaları ve gerekiyorsa görev süreleri, emeklilik aylığı ve emeklilik yaşı yasayla ve yönetmeliklerle düzenlenir.

7. Savcılarının yükselmeleri ile ilgili bir sistemin bulunması halinde bu sistem objektif faktörlere ve özellikle mesleki niteliklere, ehliyete, dürüstlüğe ve tecrübeyi esas alır; bu konularda adil ve tarafsız bir usule göre karar verilir.

İfade ve Örgütlenme Özgürlüğü

8. Savcılar, diğer vatandaşlar gibi, ifade, inanç, örgütlenme ve toplanma özgürlüğüne sahiptir. Savcılar özellikle, hukukla, adalet sistemi ile ve insan haklarının geliştirilme ve korunması ile ilgili kamusal tartışmalara katılma, ve yasal faaliyetleri veya yasal bir örgüte üye olmaları nedeni ile mesleki kısıtlamalara maruz kalmaksızın, yerel, ulusal veya uluslararası örgütler kurma veya bunlara mensup olma ve bunların toplantılarına katılma hakkını sahiptir. Savcılar bu hakları kullanırlarken, her zaman hukuka ve hukuk mesleğinin kabul görmüş standartlarına ve mesleki ahlak kurallarına uygun davranırlar.

9. Savcılar menfaatlerine sahip çıkmak, mesleki eğitimlerini yükseltmek ve kendi statülerini korumak için, mesleki dernekler veya diğer örgütler kurma ve bunlara üye olmakta serbesttirler.

Ceza Muhakemesindeki Rolü

10. Savcılarının görevleri yargısal fonksiyonlardan kesin bir biçimde ayrılır.

11. Savcılar, ceza muhakemesinde kovuşturmanın açılmasında ve kanunla yetkili kılınmaları veya yerel uygulamalara uygun olması halinde suçların soruşturulmasında, bu soruşturmaların hukukiliğinin gözetiminde, mahkeme kararlarının infaz edilmesinin gözetiminde ve kamu yararının temsilcileri olarak kendilerine verilen diğer görevlerin yerine getirilmesinde aktif bir rol üstlenirler.

12. Savcılar görevlerini hukuka uygun olarak, adil, sürekli ve süratli bir biçimde, insan onuruna saygı gösterip koruyarak, insan haklarının yanında yer alarak yürütürler ve bu suretle adil yargılamanın gerçekleştirilmesine ve ceza adaleti sisteminin düzgün işlemesine katkıda bulunurlar.

13. Savcılar görevlerini yaparlarken:

a) İşlerini tarafsızlıkla ve her türlü siyasal, sosyal, dinsel, ırksal, kültürel, cinsel veya başka herhangi bir ayrımcılıktan kaçınarak yürütürler;

b) Kamu yararını korurlar, objektif bir biçimde hareket ederler, zanlının ve mağdurun durumunu gereği gibi dikkate alırlar ve zanlının yararına veya zararına olup olmadığına bakmaksızın ilgili her türlü duruma dikkat ederler.

c) Görevlerinin icrası veya adaletin ihtiyaçları aksini gerektirmedikçe ellerinde bulunan bilgiyi gizli tutarlar.

d) Mağdurların kişisel menfaatlerini etkileyen hususlarda onların görüş ve düşüncelerini dikkate alır ve mağdurları Suçtan ve Yetki İstismarından Mağdur Olanlara Adalet Sağlanmasına Dair Temel Prensipler Bildirisi' ne göre sahip oldukları haklardan haberdar eder.

14) Savcılar, tarafsız bir soruşturmanın isnadın temelsiz olduğunu göstermesi halinde kovuşturma başlatmaz veya devam etmezler veya muhakemeyi durdurmak için her türlü çabayı sarf ederler.

15. Savcılar, kamu görevlileri tarafından işlenen suçları, özellikle rüşvet, yetki suiistimali, ağır insan hakları ihlali ile uluslararası hukuk tarafından tanınan diğer suçların kovuşturulmasına ve kanunen yetkili kınınmaları veya ülkedeki uygulamalara uygun olması halinde bu suçların soruşturulmasına yeterli özeni gösterirler.

16. Savcılar işkence, zalimane, insanlık dışı veya onur kırıcı muamele veya ceza gibi ağır insan hakları ihlali oluşturan hukuka aykırı yollara başvurulmuş veya başka bir biçimde insan hakları ihlal edilerek elde edildiğini bildikleri veya bu yollarla elde edildiğine makul sebeplere dayanarak inandıkları delilleri, bu yollara başvuranlara karşı kullanmanın dışında, başka hiçbir biçimde kullanamazlar; bu durumdan Mahkemeyi haberdar ederler ve bu yolların kullanılmasından sorumlu olanların adalet huzuruna çıkarılmalarını sağlamak için gerekli tüm işlemleri yaparlar.

Takdiri Görevler

17. Savcılara takdir hakkını kullanabilecekleri yetkilerin verildiği ülkelerde, kovuşturmanın açılması veya kovuşturmadan vazgeçilmesi de dahil, kovuşturma sürecinde alınan kararlarda istikrarın ve adaletin sağlanması için kanunla veya tüzükle veya yönetmelikle bir düzenleme yapılır.

Soruşturmaya Karşı Alternatifler

18. Savcılar ulusal hukuka uygun olarak ve sanıkların ve mağdurların haklarına bütünüyle saygı göstererek, kovuşturmadan vazgeçilmesi, kovuşturma sürecinin şartlı veya şartsız olarak durdurulması, veya cezai olayların yargısal sistemin dışına taşınması için gerekli çabayı gösterirler. Bu amaçla Devletler, hem mahkemelerin aşırı dava yüklerini hafifletme, hem de tutuklama, dava açma ve mahkumiyet sürecinin aşırı kullanılmasından ve ayrıca hapisliğin olumsuz sonuçlarından kaçınmak için değişik usulleri kabul etme imkanını araştırırlar.

19. Küçüklerin kovuşturulmaları veya kovuşturulmamaları konusunda savcılara takdir hakkı verilen ülkelerde, suçun niteliğine ve ağırlığına, toplumun suça karşı korunmasına, küçüğün kişiliğine ve geçmişteki yaşamına özel bir dikkat gösterilir. Savcılar bu konuda bir karar verirken, küçükler için adalet sistemine ve usullerine göre kovuşturmaya karşı imkan dahilindeki seçenekleri özel olarak dikkate alırlar. Savcılar, sadece kesinlikle gerekli olan haller dışında küçüklere karşı kovuşturma işlemi yapmamak için her türlü çabayı gösterirler.

Devletin Diğer Kurum ve Kuruluşları İle İlişkiler

20. Savcılar, kovuşturmanın adilliğini ve etkililiğini sağlamak için polisle, mahkemelerle, hukukçularla, kamu için çalışanlarla ve diğer idari kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapmak için çaba gösterir.

Disiplin Yargılaması

21. Savcıların disiplin suçları yasayla veya yasaya dayanan yönetmeliklerle düzenlenir. Savcıların açıkça mesleki standartlara aykırı bir tarzda hareket ettiklerini iddia eden şikayetler, süratle ve öngörülen usule uygun olarak adil bir biçimde yürütülür. Savcılar adil yargılanma hakkına sahiptir. Savcılar hakkında verilen kararlar bağımsız bir yargısal denetime tabidir.

22. Savcılar hakkında yapılan kovuşturma, objektif bir araştırma yapılmasını ve karar verilmesini güvence altına alır. Bu araştırma ve karar hukuka, mesleki davranış kurallarına ve diğer yerleşik standartlara ve ahlaki kurallara uygun olarak ve bu Yönergenin ışığında tespit edilir.

Yönergeye Uygun Davranmak

23. Savcılar bu Yönergeye uygun davranırlar. Savcılar ayrıca, bu Yönergenin ihlalini önlemek ve ihlal edilmesine aktif bir biçimde karşı çıkmak için ellerinden geleni yaparlar.

24. Savcıların bu Yönergenin ihlal edildiğini veya ihlal edilebilecek olduğuna inanmaları için yeterli sebep bulunması halinde gerektiği takdirde durumu incelemeye ve hukuki çözüm getirmeye yetkili diğer makamlara ve organlara bildirirler.

YARGI BAĞIMSIZLIĞINA DAİR TEMEL PRENSİPLER (YAB)(*)**BAŞLANGIÇ**

Dünya halkları, Birleşmiş Milletler Şartında adaletin sürdürülebileceği şartları yaratmak amacıyla hiçbir ayırım yapmaksızın insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı gösterilmesini geliştirmek ve bunu teşvik üzere uluslararası işbirliğini gerçekleştirmek için verdikleri kararı teyit ettiklerinden,

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, özellikle hukuk önünde eşitlik ile masumluk karinesi prensipleri ve hukuken kurulmuş yetkili bağımsız ve tarafsız bir yargı yeri tarafından adil ve aleni olarak yargılanma hakkına yer verdiğinden,

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar ile Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmelerinin her ikisi de bu hakların kullanılmasını güvence altına aldığından ve ayrıca Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi gereksiz yere gecikme olmaksızın yargılanma hakkını da güvence altına aldığından,

Bu prensipleri vurgulayan görüşler ile gerçek durum arasında hala bir açıklık bulunduğundan,

Her ülkede adalet dağıtım sistemi ve teşkilatının bu prensiplerden esinlenmesi gerektiğinden ve bu prensipleri tam olarak yaşama geçirmek için çaba gösterilmesi gerektiğinden,

Yargısal yetkilerin kullanılması ile ilgili kuralların, yargıçların bu prensiplere uygun davranabilmelerini amaçlaması gerektiğinden,

Yargıçlar, vatandaşların yaşamı, özgürlükleri, hakları, ödevleri ve malları üzerinde nihai kararı vermekle yetkili olduklarından,

Suçların Önlenmesi ve Suçluların Islahı hakkında Birleşmiş Milletler Altıncı Kongresi, Suçların Önlenmesi ve Kontrol edilmesi Komitesinden yargıçların bağımsızlığı ile yargıçlar ve savcıların göreve seçilmeleri, mesleki eğitimleri ve statüleri ile ilgili bir Yönerge hazırlamaya öncelikleri arasında yer vermesini istediğinden,

Bu nedenlerle, yargıçların adalet sistemi ile ilgili rolüne ve onların göreve seçilmelerinin, eğitimlerinin ve davranışlarının önemine öncelikle dikkat çekilmesi uygun olduğundan,

Yargı bağımsızlığını koruma ve geliştirme işinde Üye Devletlere yardımcı olması için formüle edilen aşağıdaki temel prensiplere Hükümetler tarafından saygı gösterilir ve ulusal mevzuat ve uygulama çerçevesinde dikkate alınır ve bu prensipler yargıçların, avukatların, yürütme ve yasama organı mensuplarının ve genel olarak kamuoyunun dikkatine sunulur. Bu prensipler meslekten yargıçlar göz önünde

(*) 26 Ağustos-6 Eylül 1985 tarihleri arasında Milano'da toplanan Suçların Önlenmesi ve Suçluların Islahı üzerine Yedinci Birleşmiş Milletler Konferansı tarafından kabul edilmiş ve Genel Kurulunun 29 Kasım 1985 tarihli ve 40/32 sayılı ile 13 Aralık 1985 tarihli ve 40/146 sayılı Kararlarıyla onaylanmıştır. Metin için bkz.: Osman DOĞRU, a.g.e.

tutularak formüle edilmiştir; ancak uygun düştüğü takdirde meslekten olmayan yargıçların bulunduğu yerlerde onlara da aynı ölçüde uygulanır.

Yargı Bağımsızlığı

1. Yargı bağımsızlığı Devlet tarafından güvence altına alınır ve Anayasada veya iç hukukta yargı bağımsızlığına yer verilir. Yargı bağımsızlığına saygı göstermek ve gözetmek bütün hükümet kuruluşlarının ve diğer kurumların görevidir.

2. Yargı organı önündeki sorun hakkında her hangi bir tarafın her hangi bir nedenle doğrudan ve dolaylı kısıtlama, etki, teşvik, baskı, tehdit ve müdahalesine maruz kalmaksızın, maddi olaylara ve hukuka dayanarak tarafsız bir biçimde karar verir.

3. Yargı organı yargısal niteliğe sahip her konuda yargılama yetkisine ve karar vermesi istenen bir sorunun kendisinin hukuken tanımlanan yetkisine girip girmediği hakkında münhasıran karar verme yetkisine sahiptir.

4. Yargılama sürecine usulsüz ve yetkisiz müdahale yapılamaz ve yargısal kararlar değişikliğe tabi tutulamaz. Yargısal organların verdikleri cezaların hukuka uygun olarak yargısal denetime tabi tutulması veya yargı organlarının verdikleri cezaların yetkili makamlar tarafından azaltılması veya başka bir ceza ile değiştirilmesi bu prensibi ihlal etmez.

5. Herkes, önceden konmuş hukuki usullere göre yargılama yapan olağan mahkemelerde veya yargı yerlerinde yargılanma hakkına sahiptir. Olağan mahkemelere veya yargı yerlerine ait olan yetkilerin ellerinden alınması için konmuş usulleri gereği gibi uygulamayan yargı yerleri kurulamaz.

6. Yargı bağımsızlığı prensibi, yargılama organının davaları adil bir biçimde görmesini ve tarafların haklarına saygı gösterilmesini gerektirir ve yargılama organına bu imkanı verir.

7. Yargı organlarının görevlerini gereği gibi yapmalarını mümkün kılmak için yeterli kaynakları ayırmak, her Üye Devletin görevidir.

Yargıçların İfade ve Örgütlenme Özgürlüğü

8. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'ne uygun olarak, diğer vatandaşlara olduğu gibi yargı organı mensuplarına da ifade, inanç, örgütlenme ve toplanma hakkı tanınır; ancak yargıçlar bu haklarını kullanırlarken, her zaman görevlerinin itibarını ve yargının tarafsızlığını ve bağımsızlığını koruyacak tarzda hareket ederler.

9. Yargıçlar, kendi menfaatlerini savunmak, mesleki eğitimlerini geliştirmek ve yargı bağımsızlığını korumak için yargıçlardan oluşan örgütler kurabilir, bu örgütlere ve diğer kuruluşlara üye olabilirler.

Yargıçların Nitelikleri, Göreve Seçilmeleri ve Eğitimleri

10. Yargıçlar, gerekli hukuk eğitimini ve niteliklerini almış, dürüst ve ehliyetli kişiler arasından seçilir. Yargısal göreve seçim yöntemleri düzenlenirken, uygunsuz saiklerle atama yapılmasına karşı koruyucu tedbirler getirilir. Yargıçların seçiminde

ırk, renk, cinsiyet, din, siyasal veya başka bir fikir, ulusal veya toplumsal köken, mülkiyet, doğum ve statü gibi nedenlerle bir kimseye karşı ayrımcılık yapılamaz. Yargısal görev için adayların o ülkenin vatandaşı olma şartı aranması, ayrımcılık yapılması şeklinde anlaşılamaz.

Hizmet Şartları ve Görev Süreleri

11. Yargıçların görev süresi, bağımsızlığı, güvenliği, alacakları yeterli ücret, hizmet şartları, emekli aylıkları ve emeklilik yaşı yasada yeterli biçimde güvence altına alınır.

12. Yargıçlar ister atanmış ister seçilmiş olsunlar, zorunlu emeklilik yaşına kadar veya süreli bir görevleri varsa sürelerinin dolmasına kadar görev yapmaları güvence altına alınır.

13. Meslekte yükselme bulunduğu yerlerde yargıçların yükselmeleri yeterlilik, dürüstlük ve deneyim gibi objektif nedenlere dayanır.

14. Yargıçların üyesi buldukları mahkeme içinde davaların dağıtımı, adalet sisteminin bir iç işidir.

Mesleki Gizlilik ve Muafiyet

15. Yargıçlar, yaptıkları müzakereler ile aleni yargılama dışında görevleri sırasında edindikleri gizli bilgiler konusunda mesleki gizlilik kuralıyla bağıdırlar ve bu tür konular hakkında tanıklık yapmaya zorlanamazlar.

16. Disiplin soruşturması yapılması, kişilerin ulusal hukuka göre temyiz hakları ve Devletten tazminat isteme hakları saklı kalmak kaydıyla, yargıçlar yargısal yetkilerini kullanırken yanlış tasarrufları veya ihmalleri nedeniyle kendilerine karşı madde tazminat istenen hukuk davalarından muafırlar.

Disiplin, Görevden Alınma ve Göreve Son Verme

17. Mesleki sıfatları nedeniyle bir yargıç hakkında yapılan bir suç isnadı veya bir şikayet, uygun bir usule göre hızla ve adil bir biçimde takip edilir. Yargıçlar adil olarak yargılanma hakkına sahiptir. Yargıç tarafından aksi talep edilmedikçe, incelemenin ilk aşaması gizli tutulur.

18. Yargıçlar sadece görevlerini yapamayacak duruma gelmeleri veya görevleriyle bağdaşmayacak davranışlarda bulunmaları sebebiyle görevlerinden alınabilir veya görevlerine son verilebilir.

19. Bütün disiplin, görevden alma ve göreve son verme işlemleri, yargısal faaliyetin yerleşik standartlarına göre karara bağlanır.

20. Disiplin, görevden alma ve göreve son verme kararları bağımsız bir denetime tabidir. En yüksek mahkemenin bu konuda aldığı kararlara ve yasama organının suçlandırarak görevden alma veya benzeri yargılamalara karşı uygulanmayabilir.

**HAPİSLİKDIŞI TEDBİRLER İÇİN BİRLEŞMİŞ MİLLETLER
ASGARİ STANDART KURALLARI (TOKYO KURALLARI)
(HADİT)(*)**

GENEL PRENSİPLER

Temel Amaçlar

1.1. Bu Asgari Standart Kurallar, hapislikdışı tedbirlerin kullanılmasını geliştirmek için temel prensipleri ve hapisliğe alternatif bir cezaya tabi olan kimseler için asgari koruyucuları düzenlemektedir.

1.2. Bu Kurallar, ceza adaletinin yerine getirilmesinde ve özellikle suçluların ıslahı konusunda toplumun daha fazla katılmasının sağlanması ve ayrıca suçlular arasında topluma karşı sorumluluk duygusunun geliştirilmesi amacıyla hazırlanmıştır.

1.3. Bu Kurallar, her ülkenin kendi siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel koşulları ve o ülkenin ceza adalet sisteminin amaç ve hedefleri göz önünde tutularak uygulanır.

1.4. Üye Devletler, bu Kuralları uygularken, suçluların hakları, mağdurların hakları ve kamu güvenliği ve suçların önlenmesi bakımından toplumun kaygısı arasında adil bir denge sağlamak için çaba gösterirler.

1.5. Üye Devletler, hapisliğe alternatif diğer tedbirleri sağlamak ve böylece hapislik tedbirinin kullanılmasını azaltmak ve insan haklarına uygunluğu, sosyal adalet şartlarını ve suçlunun ihtiyacı olan rehabilitasyonu dikkate alarak, ceza adalet sistemini rasyonalize etmek için kendi hukuk sistemlerinde hapislikdışı tedbirler geliştirirler.

Hapislikdışı Tedbirlerin Kapsamı

2.1. Bu Kuralların ilgili hükümleri, ceza adalet dağıtımının her aşamasında, kovuşturulan, yargılanan ve cezası infaz edilen herkese uygulanır. Bu Kuralların amacı bakımından, söz konusu kişilerin zanlı, sanık veya mahkum olup olmadıklarına bakılmaksızın, bu kimseler “fail” olarak adlandırılırlar.

2.2. Bu Kurallar ırk, renk, cinsiyet, yaş, dil, din, siyasal veya diğer bir fikir, ulusal veya toplumsal köken, mülkiyet, doğum veya diğer bir statü gibi nedenlerle ayrımcılık yapılmaksızın uygulanır.

2.3. Ceza adalet sistemi, suçun niteliğine ve ağırlığına, failin kişiliğine ve geçmiş yaşamına, toplumun suça karşı korunmasına daha fazla uygunluk sağlamak ve hapislik tedbirinin gereksiz yere kullanılmasından kaçınmak için, tutukluluk döne-

(*) Genel Kurulun 14 Aralık 1990 tarihli ve 45/110 sayılı Kararıyla kabul edilmiştir. Orijinal Metin ve çevirisi için bkz.: Osman DOĞRU, a.g.e.

minden infaz dönemine kadar her aşamada, bir dizi hapislikdışı tedbir öngörür. Getirilen hapislikdışı tedbirlerin sayısı ve türü, cezanın infazını mümkün kılacak biçimde düzenlenir.

2.4. Yeni hapislikdışı tedbirlerin geliştirilmesi teşvik edilir ve bunlar yakından izlenir ve kullanılmaları sistematik olarak değerlendirilir.

2.5. Toplum içindeki faille karşı resmen dava açma ve yargıya başvurmadan mümkün olduğu kadar kaçınarak, yasal koruyuculara ve hukukun üstünlüğüne uygun olarak mücadele etmek için çaba gösterilir.

2.6. Hapislikdışı tedbirler asgari müdahale prensibine uygun bir biçimde kullanılır.

2.7. Hapislikdışı tedbirler suçlandırmama ve cezalandırmama hareketlerinin bir parçası olarak kullanılır; bu yöndeki hareketlere müdahale veya bunları geciktirme çabası olarak kullanılamaz.

Hukuki Koruyucular

3.1. Hapislikdışı tedbirlerin konulması, tanımlanması ve uygulanması hukuken öngörülür.

3.2. Bir hapislikdışı tedbirin seçimi, suçun niteliği ve ağırlığı, failin kişiliği ve geçmiş yaşamı, infazın amaçları ve mağdurun hakları bakımından yerleşik ölçülere göre yapılan değerlendirmeye dayanır.

3.3. Yargı organının veya diğer yetkili bağımsız makamların bu konudaki takdir yetkileri, muhakemenin her aşamasında tam bir sorumluluk içinde ve sadece hukukun üstünlüğüne uygun olarak kullanılır.

3.4. Resmi bir muhakemeden veya yargılamadan önce veya bunların yerine uygulanacak olan ve faile bir yükümlülük getiren bir Hapislikdışı tedbir, failin rızasını gerektirir.

3.5. Hapislikdışı tedbirlerin uygulanması hakkındaki kararlar, failin başvurusu üzerine yargısal veya diğer yetkili bağımsız makamlar tarafından denetime tabidir.

3.6. Fail, hapislikdışı tedbirin uygulanması sırasında kişisel haklarını etkileyen konular hakkında yargısal veya diğer yetkili bağımsız bir makama talep veya şikayette bulunmak hakkına sahiptir.

3.7. Başvuru için gerekli mekanizma sağlanır ve mümkün olduğu takdirde, uluslararası hukukta tanınmış insan haklarına aykırılık ile ilgili bir şikayet için giderim sağlanır.

3.8. Hapislikdışı tedbirler, fail üzerinde tıbbi veya psikolojik deneyler yapılmasını veya faile gereksiz yere fiziksel veya ruhsal zarar verebilecek tehlikeleri kapsamaz.

3.9. Hapislikdışı tedbir uygulanan failin insan onuru her zaman korunur.

3.10. Hapislikdışı tedbirin uygulanması sırasında failin hakları, ilk hapislikdışı kararı alan yetkili makamın yetki verdiği ölçüden daha fazla kısıtlanamaz.

3.11. Hapislikdışı tedbirlerin uygulanması sırasında failin mahremiyet hakkına olduğu gibi failin ailesinin mahremiyet hakkına da saygı gösterilir.

Failin kişisel sicili kesinlikle gizli tutulur ve üçüncü kimselere verilmez. Bu kayıtlara sadece failin durumunu düzenlemesiyle doğrudan ilgili olan kişilere veya usulüne göre yetkilendirilmiş kimselere açıktır.

Saklı Tutulan Hükümler

4.1 Bu Kurallardaki hiçbir hüküm, Mahpusların İslahı İçin Asgari Standart Kurallar'ın, Küçükler İçin Adalet Sistemine Dair Birleşmiş Milletler Asgari Standart Kurallar'ın, Her Hangi Bir Biçimde Tutulan veya Hapsedilen Kişilerin Korunması İçin Prensipler (İlkeler) Bütünü'nde veya Hapsedilen Kişilerin Korunması İçin Prensipler Bütünü'nde veya failerin ıslahı ve onların temel insan haklarının korunması ile ilgili olup, uluslararası toplum tarafından tanınmış diğer insan hakları belgelerinin ve standartlarının uygulanmasına önleyecek bir biçimde yorumlanamaz.

İLK SORUŞTURMA AŞAMASI

5. İlk Soruşturma Tedbirleri

5.1 Gerektiği zaman ve hukuk sistemine uygun olduğu takdirde polis, savcılık veya cezai konularla meşgul olan diğer makamlar, toplumun korunması, suçun önlenmesi veya hukuka saygının ilerletilmesi ve mağdurun hakları bakımından konuyu sürdürmenin gerekli olmadığını takdir etmeleri halinde, faili serbest bırakma yetkisine sahip olurlar. Serbest bırakmanın uygunluğu konusunda karar verilebilmesi amacıyla, her bir hukuk sisteminde bir dizi belirli ölçüler geliştirilir. Küçük suçlar için savcılar, gerektiği takdirde, hapislikdışı tedbirlerin uygulanmasına karar verebilirler.

6. Tutuklama Tedbirinden Kaçınma

6.1 Tutuklama tedbiri, iddia konusu suçun soruşturulması ve toplumun ve mağdurun korunması amacıyla ceza muhakemesinde son çare olarak uygulanır.

6.2 Tutuklama tedbirine alternatif tedbirler, mümkün olduğu kadar en erken aşamada uygulanır. Tutuklama, yukarıdaki kuralda belirtilen amaca ulaşmak için gerektiğinden daha uzun bir süre devam etmez ve tutuklama insanca ve doğuştan sahip olduğu insanlık onuruna saygı esasına uygun olarak uygulanır.

6.3 Tutuklama tedbirine başvurulması halinde failin yargısal veya diğer bir yetkili bağımsız makama itirazda bulunma hakkı vardır.

YARGILAMA VE HÜKÜM VERME AŞAMASI

7. Sosyal Araştırma Raporları

7.1. Sosyal araştırma raporları edinme imkanı bulunması halinde, yargısal makamlar, yetkili bir kurum veya kuruluş tarafından hazırlanan bir araştırma raporunu edinirler. Bu tür bir rapor, kişilerin suç işleme tarzı ve güncel suçlarla ilgili olarak fail hakkında sosyal bilgileri içerir. Bu raporda ayrıca, hüküm verme usulüne ilişkin bilgiler ve tavsiyeler de yer alır. Rapor, bütün fikirlerin açıkça belirtildiği maddi vakialara dayanılarak objektif ve tarafsız bir biçimde hazırlanır.

8. Tedbirlere Karar Verme

8.1. Hapislikdışı tedbirlere karar vermeye yetkili yargısal makam bu kararı verirken, failin rehabilite edilme ihtiyacını, toplumun korunmasını ve mümkün olduğu takdirde kendileriyle görüşülebilecek olan mağdurların yararlarını dikkate alır.

8.2. Hüküm veren makamlar olayları aşağıdaki şekillerde çözüme kavuşturabilir:

- a) Tembih, ihtar ve kınama gibi sözlü yaptırımlar;
- b) Şartla tahliye;
- c) Statülerle ilgili cezalar;
- d) Para cezaları ve günlük ödemeler gibi, ekonomik yaptırımlar ve mali cezalar;
- e) Müsadere ve kamulaştırma kararı;
- f) Mağdura iade veya tazminat kararı;
- g) İnfazı durdurulmuş veya ertelenmiş ceza;
- h) Gözetim ve yargısal denetim;
- i) Kamu hizmetinde çalışma kararı;
- j) Kampa gönderme ;
- k) Ev hapsi;
- l) Hapislikdışı ıslah yöntemlerinin başka türü;
- m) Yukarıda belirtilen tedbirlerden bazılarının birlikte verilmesi.

HÜKÜM SONRASI AŞAMA

9. Hüküm Sonrası Tedbirler

9.1 Yetkili makamlar, faili bir kuruma yerleştirilmekten kaçınmak ve kendisinin toplumla hemen yeniden bütünleşmesine yardımcı olmak için, çeşitli hüküm sonrası seçeneklerden yararlanırlar.

9.2 Hüküm sonrası tedbirler şunları içerir:

- a) Memleket izni ve hapislik sonrası geçici yurtlarda kalma;
- b) Çalışma veya eğitim için salıverme;
- c) Şartla tahliyenin çeşitli biçimleri;

d) Cezayı azaltma;

e) Af

9.3 Af dışındaki hüküm sonrası tedbirler, failin başvurusu üzerine yargısal veya diğer yetkili bağımsız makamların denetimine tabidir.

9.4 Bir cezaevinden hapislikdışı bir program için her hangi bir biçimde çıkarılma, mümkün olan en kısa süre içinde ele alınır.

HAPİSLİKDIŞI TEDBİRLERİN UYGULANMASI

10. Gözetim

10.1 Gözetimin amacı, suçta tekerrür olasılığını azaltmak ve failin yeniden suç işlemesi ihtimalini en aza indirecek biçimde toplumla yeniden bütünleşmesini sağlamaktır.

10.2 Bir hapislikdışı tedbirin gözetimi de içermesi halinde, gözetim hukuken öngörülen özel şartlarda yetkili makamlar tarafından yürütülür.

10.3 Belirli bir hapislikdışı tedbir çerçevesinde, her bir özel olayda failin kendi fiili hakkında düşünmesini yardımcı olmak amacıyla, en uygun gözetim ve ıslah yöntemine karar verilir. Gözetim ve ıslah idaresi periyodik olarak denetlenir ve gerekli görülen değişiklikler yapılır.

10.4 İhtiyaç göstermeleri halinde faillere psikolojik, sosyal ve maddi yardım ile, kendilerinin toplumla bağlarını güçlendiren imkanlar ve toplumla yeniden bütünleşmelerini sağlayan kolaylıklar sağlanır.

11. Süresi

11.1 Hapislikdışı tedbirin süresi, hukuka uygun olarak yetkili makam tarafından belirlenmiş süreyi aşamaz.

11.2 Failin Hapislikdışı tedbire olumlu yanıt vermesi halinde bu tedbirin daha erken sona erdirilmesine karar verilebilir.

12. Şartları

12.1 Yetkili makam, fail tarafından yerine getirilmesi gereken şartlara karar verirken, toplumun ihtiyaçlarıyla failin ve mağdurun ihtiyaçlarını ve haklarını dikkate alır.

12.2 Yerine getirilmesi gereken şartlar pratik, açık ve mümkün olduğu kadar az olur; bu şartlar failin tekrar suç türünden davranışlar içine girme ihtimalini azaltmayı ve mağdurun ihtiyaçlarını dikkate alarak failin toplumla yeniden bütünleşme şansını artırmayı amaçlar.

12.3 Hapislikdışı tedbirin uygulanmasından önce faile, bu tedbirin uygulanması konusunda şartlar ile kendisinin yükümlülükleri ve hakları ile ilgili yazılı ve sözlü olarak açıklama verilir.

12.4 Bu şartlar, failde meydana gelen gelişmeye uygun olarak, yasal hükümlere göre yetkili makamlar tarafından değiştirilebilir.

13. İslah Süreci

13.1 Belirli bir hapislikdışı tedbir çerçevesinde, failerin ihtiyaçlarını daha etkili bir biçimde karşılamak için gerekli hallerde, vaka çalışması, grup terapisi, mekan içi programlar gibi değişik projeler ile çeşitli fail kategorilerine uygun özel ıslah programlar geliştirilir.

13.2 İslah programı, gerekli eğitimi almış ve pratik tecrübeye sahip profesyonel kişiler tarafından yürütülür.

13.3 İslahın gerekli olduğuna karar verilmesi halinde, failin özgeçmişi, kişiliği, yetenekleri, zeka durumu, sahip olduğu değerleri ve özellikle suçu işlemesine neden olan şartları anlamak için her türlü çaba sarf edilir.

13.4 Yetkili makamlar hapislikdışı tedbirlerin uygulanmasında toplumu ve toplumsal destek sistemlerinin yardımına başvurabilir.

13.5 İslah programlarının etkili bir biçimde gerçekleştirilmesini sağlamak için mümkün olduğu kadar yönetsel düzeyde pratiğe yönelik görevler verilir.

13.6 Her bir fail için yetkili makamlar tarafından ayrı bir dosya açılır ve tutulur.

14. Disiplin ve Şartların İhlali

14.1 Uyulması gereken şartların fail tarafından ihlal edilmesi, hapislikdışı tedbirlerin değiştirilmesi veya kaldırılması ile sonuçlanabilir.

14.2 Hapislikdışı tedbirlerin değiştirilmesine veya kaldırılmasına yetkili makam tarafından karar verilir; bu karar ancak, hem gözetim görevlisinin hem de failin gösterdiği vakıaların dikkatli bir biçimde incelenmesinden sonra verilebilir.

14.3 Hapislikdışı tedbirin başarılı olamaması, otomatik olarak hapislik tedbirinin uygulanmasına yol açamaz.

14.4 Bir hapislikdışı tedbirinin değiştirilmesi veya kaldırılması halinde, yetkili makamlar başka uygun bir hapislikdışı tedbirin uygulanması için girişimde bulunurlar. Hapis cezası ancak, başka uygun bir cezanın bulunamaması halinde verilebilir.

14.5 Gözetim altındaki bir failin şartların ihlali nedeniyle gözaltına alma ve tutma yetkisi hukuk tarafından öngörülür.

14.6 Hapislikdışı tedbirin değiştirilmesine ve kaldırılmasına karşı failin yargısal veya diğer bağımsız bir makam önünde itirazda bulunma hakkı vardır.

GÖREVLİLER

15. İşe Alma

15.1 Görevlilerin işe alınmasında ırk, renk, cinsiyet, yaş, dil, din, siyasal veya başka bir fikir, ulusal veya toplumsal köken, mülkiyet, doğum veya başka bir statü gibi nedenlerle ayrımcılık yapılmaz. Görevlilerin işe alınmasıyla ilgili uygulama, ulusal politikaları onaylanmış uygulama planlarını dikkate alır ve gözetim altında tutulacak faillerin çeşitliliğini göz önünde tutar.

15.2 Hapislikdışı tedbirleri uygulamak üzere görevlendirilen kişiler, bu işe kişisel olarak uygun olmalı ve mümkün olduğu kadar mesleki eğitim ve pratik deneye sahip bulunmalıdır. Görevlilerin nitelikleri önceden açıkça belirlenir.

15.3 Nitelikli profesyonel görevlileri istihdam etmek ve çalışmalarını sağlamak için, bu görevlere uygun hizmet şartları, yeterli maaş ve işin niteliğine uygun menfaatler sağlanır ve mesleki gelişmenin ve meslekte ilerleme için yeterli imkanlar yaratılır.

16. Görevlilerin eğitimi

16.1 Görevlilere verilen eğitimin amacı, faillerin rehabilite edilmeleri, faillerin haklarının güvence altına alınması ve toplumun korunması konusunda görevlilerin sorumluluklarını açıklamaktır. Bu eğitim görevlilere ayrıca, ilgili kuruluşlarla işbirliği yapma ihtiyacı ve faaliyetleri koordine etme konusunda bir anlayış da verir.

16.2 Çalışmaya başlamadan önce görevlilere hapislikdışı tedbirlerin niteliği, gözetimin amaçları ve hapislikdışı tedbirlerin uygulanmasında çeşitli modeller hakkında bilgileri içeren bir eğitim verilir.

16.3 Görevliler çalışmaya başladıktan sonra meslek içi eğitim seminerlerine ve bilgi tazeleme kurslarına katılarak, mesleki bilgi kapasitelerini sürdürüp geliştirirler. Bu amaçla yeterli imkanlar sağlanır.

GÖNÜLLÜLER VE DİĞER TOPLULUK KAYNAKLARI

17. Halkın Katılımı

17.1 Başlıca kaynaklardan biri olan ve kendilerine hapislikdışı tedbirlerin uygulandığı failler ile aile ve toplum arasındaki bağların güçlendirilmesinde en önemli etmenlerden biri olan halkın katılımı teşvik edilir. Halkın katılımı, ceza adalet dağıtımını yönündeki çabaları tamamlar.

17.2 Halkın katılımı, toplumun korunmasına katkıda bulunmak amacıyla topluluk mensupları için bir imkan olarak kabul edilir.

18. Halkın Anlayış ve İşbirliği

18.1 Hükümet kuruluşları, özel sektör ve genel olarak halk, hapislikdışı tedbirleri geliştiren gönüllü kuruluşlara destek vermeleri için teşvik edilir.

18.2 Hapislikdışı tedbirlerin uygulanmasında halkın katılımına olan ihtiyaç konusundaki duyarlılığı artırmak için konferanslar, seminerler, sempozyumlar ve başka faaliyetler düzenlenir.

18.3 Hapislikdışı tedbirlerin daha geniş çapta uygulanmasına ve failerin toplumla bütünleşmelerine yardımcı faaliyetlere yol açacak şekilde halkta yapıcı bir tutum yaratılmasına katkıda bulunmak için her türlü kitle iletişim aracı kullanılır.

18.4 Halkın, hapislikdışı tedbirlerin gerçekleştirilmesindeki rolünün önemi hakkında bilgilendirilmesi için her türlü çaba sarf edilir.

19. Gönüllüler

19.1 Gönüllüler, yetenek ve söz konusu işe olan ilgileri esas alınarak özenle seçilir ve işe alınırlar. Yapacakları işteki özel sorumlulukları bakımından kendilerine gereği gibi eğitim verilir; gönüllüler yetkili makamların desteğinden ve danışmanlığından yararlanırlar ve kendilerine yetkili makamlarla görüşme fırsatı verilir.

19.2 Gönüllüler, failere ve ailelerine danışmanlık hizmeti vererek ve kapasitelerine ve failerin ihtiyaçlarına göre başka şekillerde uygun yardımlarda bulunarak, toplumla daha derin bağlar geliştirmeleri için faileri ve ailelerini teşvik ederler.

19.3 Gönüllüler, görevlerini yerine getirirken, kazalara, yaralanmalara ve kamusal tehlikelere karşı sigortalanırlar. Çalışma sırasında uğradıkları zararlar için yaptıkları belgeli masraflar kendilerine geri ödenir. Toplumun huzuru için verdikleri hizmetler bakımından halkın kendilerini daha fazla tanımasını sağlanır.

ARAŞTIRMA, PLANLAMA, POLİTİKA BELİRLEME VE DEĞERLENDİRME

20. Araştırma ve Planlama

20.1 Planlama sürecinin esaslı bir yönü olarak, failerin hapislikdışı tedbirlerle ıslahı hakkında araştırmaların organize edilmesine ve artırılmasına resmi ve özel kuruluşları katılmasını sağlamak için çaba gösterilir.

20.2 Tedbirlerin uygulandığı kişilerin, uygulayanları, toplumun ve politika oluşturanların karşılaştıkları problemler hakkında düzenli olarak araştırma yapılır.

20.3 Faillere hapislikdışı tedbirlerin uygulanması konusundaki verilerin ve istatistiklerin toplanması ve analizi için ceza adalet sistemi içinde araştırma ve enforsasyon mekanizmaları oluşturulur.

21. Politikaların Formüle Edilmesi ve Program Geliştirme

21.1 Ulusal gelişme süreci içinde ceza adalet sisteminin bütünleyici bir parçası olarak hapislikdışı tedbirler için programlar sistematik olarak planlanır ve uygulanır.

21.2 Hapislikdışı tedbirlerin daha etkili bir biçimde uygulanması amacıyla düzenli olarak değerlendirmeler yapılır.

21.3 Hapislikdışı tedbirlerin amaçları, işlevselliği ve etkililiğini değerlendirmek için periyodik olarak denetimler yapılır.

22. İlgili kuruluşlar ve Faaliyetlerle Bağlantı Kurma

22.1 Hapislikdışı tedbirlerden sorumlu olan servislerle, ceza adalet sisteminin diğer kolları, resmi ve gayri resmi sosyal gelişme ve yardım kuruluşları arasında, sağlık, barınma, eğitim, iş ve kitle iletişimi alanlarında bağlantıların kurulmasını kolaylaştırmak için çeşitli düzeylerde gerekli mekanizmalar geliştirilir.

23. Uluslararası İşbirliği Yapılması

23.1 Hapislikdışı tedbirler alanında ülkeler arasında bilimsel işbirliğini ilerletmek için çaba sarf edilir. Birleşmiş Milletlerin suçların önlenmesi ve faillerin ıslahı ile ilgili kuruluşları vasıtasıyla ve Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğinin Sosyal Gelişme ve İnsani İlişkiler Merkezi'nin Suçların Önlenmesi ve Ceza Adalet Birimi ile yakın ilişki halinde, Üye Devletler arasında hapislikdışı tedbirler hakkında araştırma, eğitim, teknik yardım ve bilgi alışverişi güçlendirilir.

23.2 Şartlı olarak Ceza almış veya Şartlı olarak Tahliye edilmiş Faillerin Gözetiminin Transferi hakkında Model Anlaşmaya uygun olarak, hapislikdışı tedbirlerin alanını başka ülkelere de yaygınlaştırmak için karşılaştırmalı çalışmalar ile mevzuatın uyumlaştırılması yapılır.

**HERHANGİ BİR BİÇİMDE TUTULAN VEYA HAPSEDİLEN
KİŞİLERİN KORUNMASI İÇİN PRENSİPLER (İLKELER) BÜTÜNÜ
(TUHAK)^(*)**

PRENSİPLERİN KAPSAMI⁵⁸

Bu prensipler herhangi bir biçimde tutulan veya hapsolunan herkesin korunması için uygulanır.

TANIMLAR

Prensip Bütünü'nün amaçları bakımından:

a) "Gözaltına alma", bir kimseyi suç işlediği iddiasıyla veya bir makamın tasarrufuyla yakalama eylemini;

b) "Tutulan kimse", bir suç nedeniyle mahkum edilme durumu hariç, kişi özgürlüğünden yoksun bırakılan bir kimseyi;

c) "Hapsedilen kimse", bir suçtan mahkum edilmesi nedeniyle kişi özgürlüğünden yoksun bırakılan bir kimseyi;

d) "Tutma", yukarıda tanımlanan kişinin tutulmuş olma durumunu;

e) "Hapsetme", yukarıda tanımlanan kişinin hapsedilmiş olma durumunu;

f) "Yargısal veya diğer bir makam" terimleri, yasaya göre statü ve görev süresi bakımından mümkün olan en çok yetkiye, tarafsızlık ve bağımsızlık güvencelerine sahip yargısal veya diğer bir makamı,

ifade eder.

Madde-1. İnsani Tarzda Muamele Yükümlülüğü

Her hangi bir biçimde tutulan veya hapsedilen bir kimse, insaniyetin ve insanın doğuştan sahip olduğu

İnsanlık onuruna saygının gerektirdiği bir biçimde muamele görür.

Madde-2. Hukuka Uygun Tutma

Gözaltına alma, tutma veya hapsetme, sadece kanunun hükümlerine kesinlikle uygun olarak yetkili memurlarca veya bu iş için yetkilendirilmiş kişilerce yerine getirilir.

^(*) Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 14.12.1990 tarihli ve 45/111 sayılı Kararıyla kabul edilmiştir. Orijinal metin ve çevirisi için Bkz.: Osman DOĞRU, a.g.e.

⁵⁸ Kitabın diğer bölümlerinde ve dipnot atıflarında "prensip" deyimini yerine "ilkeler" deyimini kullanılmıştır.

Madde–3. Saklı Hükümler

Bir Devlet her hangi bir biçimde tutulan veya hapsedilen kişilere yasalar, sözleşmeler, hukuki düzenlemeler ve gelenekler ile tanıdığı insan haklarını, bu Prensipler Bütünü'nün bu tür hakları tanımadığı veya daha az ölçüde tanıdığını bahane ederek, tanınmış hakları kısıtlayamaz veya bu hakların kullanımını durduramaz.

Madde–4. Tutmanın ve Diğer Tedbirlerin Yargısal Denetimi

Her türlü tutma veya hapsedme kararı ve tutulan veya hapsedilen bir kimsenin insan haklarını her hangi bir biçimde etkileyen bütün tedbirlere yargısal veya diğer bir makam tarafından karar verilir veya bu tedbirler bu makamların etkili denetimine tabi tutulur.⁵⁹

Madde–5. Ayrımcılık Yasağı

1. Bu prensipler ırk, renk, cinsiyet, dil, din ve dini inanç, siyasal veya başka bir fikir, ulusal, etnik veya toplumsal köken, mülkiyet, doğum veya başka bir statü gibi bir nedenle ayırım yapılmaksızın, bir Devletin ülkesinde bulunan herkese uygulanır.

2. Kadınların, özellikle de hamile ve bebekli kadınların, çocukların ve küçüklerin, yaşlıların, hasta veya özürlü kişilerin sadece haklarını ve özel durumlarını korumak amacıyla alınan ve hukuka göre uygulanan tedbirler ayrımcılık sayılamaz. Bu tür tedbirlere duyulan ihtiyacın bulunup bulunmadığı ve uygulanması, her zaman yargısal veya diğer bir makamın denetimine tabidir.

Madde–6. İşkence Yasağı

Her hangi bir biçimde tutulan veya hapsedilen bir kimse, işkenceye ve zalimane, insanlıkdışı veya onur kırıcı muamele veya cezaya maruz bırakılamaz.⁶⁰

“Zalimane, insanlıkdışı veya onur kırıcı muamele veya ceza” deyimini, tutulmuş veya hapsedilmiş bir kimseyi geçici veya sürekli olarak her hangi bir doğal duyumunu kullanmaktan veya bulunduğu yer ve zamanın farkında olmaktan yoksun bırakma da dahil, fiziksel veya ruhsal bütün istismar edilme hallerine karşı mümkün olan en geniş ölçüde korunacak bir biçimde yorumlanır.

Hiçbir durum, işkenceyi veya diğer zalimane, insanlıkdışı veya onur kırıcı muamele veya cezayı haklı göstermek için ileri sürülemez.⁶¹

Madde–7. Kuralların İhlalini Cezalandırma ve İhlalleri İhbar Ödevi

⁵⁹ KİSHUS-9/3. İHAS-5/3. İlkeler Bütünü İlke-11/1.

⁶⁰ Bkz.: İHEB-5. KİSHUS-7. İHAS-3.

⁶¹ Bkz.: İKAS-2/2. İKAB-3. Kanun Adamları İçin Tal.-5.

1. Devletler, bu prensiplerde yer alan haklara ve ödevlere aykırı bütün fiilleri hukuken yasaklar; bu tür eylemleri gerekli yaptırımlara bağlar ve bu tür eylemler hakkında yapılan şikayetler konusunda tarafsız soruşturmalar yapar.

2. Bu Prensipler Bütününün ihlal edildiğine veya ihlal edilmek üzere olduğuna inanmak için sebepleri bulunan kamu görevlileri, konuyu üst makamlara veya gerektiği takdirde konuyu incelemeye veya hukuki yoldan çözüm getirmeye makamlara veya organlara bildirir.

3. Bu Prensipler Bütününün ihlal edildiğine veya ihlal edilmek üzere olduğuna inanmak için sebepleri bulunan her hangi bir kimse, olaya karışan kamu görevlilerin üst makamlarından başka, konuyu incelemeye veya hukuki yoldan çözmeye yetkili diğer makam veya organlara bildirme hakkına sahiptir.

Madde–8. Tutulan Kimselerin Hükümlülerden Ayrı Tutulması

Tutulan kişiler, mahkum edilmemiş olmalarının gerektirdiği tarzda muamele görürler. Buna göre tutulan kişiler mümkün olan en kısa sürede hapsedilmiş kişilerden ayrı bir yere konur.

Madde–9. Hukuka Uygun Tutma

Bir kimseyi gözaltına alan, o kimseyi tutan veya olayı soruşturan görevliler, sadece hukuken kendilerine verilmiş olan yetkileri kullanırlar ve bu yetkilerin kullanılması yargısal veya diğer bir makamın denetimine tabi tutulur.

Madde–10. İsnatlar Konusunda Bilgilendirme Hakkı

Gözaltına alınan bir kimse, gözaltına alındığı anda gözaltına alınma sebepleri konusunda ve hemen sonra kendisine isnat edilen suçlar hakkında bilgilendirilir.⁶²

Madde–11. Yargıç Tarafından Dinlenme ve Savunma Hakkı

1. Bir yargılama veya diğer bir makam tarafından hemen dinlenmesi için kendisine etkili bir imkan verilmeyen bir kimse gözaltında tutulu bırakılamaz. Tutulan bir kimse, kendini bizzat savunma veya hukuken öngörülen usule göre avukattan yardım alma hakkına sahiptir.

2. Tutulan bir kimseye ve eğer varsa bu kimsenin avukatına da, kendisini tutma gerekçelerinin yer aldığı bir tutma kararı hemen tebliğ edilir.⁶³

3. Yargısal veya diğer bir makama, tutmanın devamına gerek olup olmadığını inceleme yetkisi verilir.

Madde–12. Gözaltı Tutanağı ve Tutanağın Tebliği

1. Şu konular tam olarak tutanağa geçirilir:

⁶² Bkz.: İHAS-5/2, 6/3.

⁶³ Bkz.: KİSHUS-9/2. İHAS-5/2.

- a) Gözaltına alma gerekçeleri;
- b) Gözaltına alma zamanı; gözaltına alınan kişinin nezarete konulma zamanı ile birlikte yargısal veya diğer makamın önüne ilk kez çıkarılma zamanı;
- c) İlgili kanun adamlarının kimlikleri;
- d) Nezaret yeriyle ilgili tam ve açık bilgi.

2. Bu tutanaklar tutulan kişiye veya ve varsa avukatına hukukun öngördüğü biçimde tebliğ edilir.

Madde–13. Hakların Bildirilmesi

Bir kimsenin sahip olduğu haklar gözaltına alındığı ve tutulması veya hapisliği başladığı anda veya hemen sonra gözaltına alan, tutan veya hapseden yetkililer tarafından kendisine bildirilir ve bu hakları nasıl kullanabileceği konusunda açıklama yapılır.

Madde–14. Çevirmenden Yararlanma Hakkı

Kendisini gözaltına alan, tutan ve hapseden yetkililerin kullandığı dili yeterli ölçüde anlamayan veya konuşamayan bir kimse 10. Prensip, 11. Prensibin ikinci fıkrasında, 12. Prensibin birinci fıkrasında ve 13 prensipte belirtilen bilgileri anlayabileceği bir dilde edinme ve gözaltına alınmasından sonra hakkında yapılan hukuki muamelelerle ilgili olarak gerekiyorsa ücretsiz olarak bir çevirmenin yardımından yararlanma hakkına sahiptir.⁶⁴

Madde–15. Incommunicado Tutma Yasağı

Bu prensiplerden 16. Prensibin dördüncü fıkrasında ve 18. Prensibin üçüncü fıkrasında yer alan istisnalar dikkate alınmaksızın, tutulan veya hapsedilen bir kimsenin dış dünyayla ve özellikle ailesi ve avukatı ile iletişim kurması yaklaşık bir-iki günden daha uzun bir süre engellenemez.

Madde–16. Tutulmasını Aileye Bildirme Hakkı

1. Tutulan veya hapsedilen bir kimse, gözaltına alınmasından ve tutulduğu veya hapsedildiği yerden başka bir yere nakledilmesinden hemen sonra gözaltına alınmasını, tutulmasını veya hapsedilmesini ve naklini ve nezarete tutulduğu yeri aile üyelerine veya kendisinin tercih ettiği başka uygun kişilere bildirme veya yetkili makamların bildirmesini istem hakkına sahiptir.

2. Tutulan veya hapsedilen bir kimse, yabancı ise vatandaşı olduğu Devletin konsoloslugu veya diplomatik temsilciliği ile, eğer kendisi mülteci ise veya bir uluslararası örgütün koruması altında ise, uluslararası hukuka göre bu konuda bilgi alma hakkına sahip yetkili uluslararası örgüte veya koruması altında bulunduğu uluslararası örgütün temsilcisi ile iletişim kurma hakkına da sahip olduğu konusunda kendisine bilgi verilir.

⁶⁴ Bkz.: İHAS-5/2.

3. Tutulan veya hapsedilen kimse küçük ise veya haklarını anlamayacak durumda ise, yetkili makam bu prensipte belirtilen bildirim kendiliğinden yapar. Tutulan kimsenin ailesine veya vasilerine bildirimde bulunulması için özel bir dikkat gösterilir.

4. Bu prensipte yer alan bildirimler hiç vakit geçirilmeksizin yapılır veya yapılmasına izin verilir. Ancak yetkili makam, soruşturmanın gerektirmesi halinde bir bildirim yapılmasını makul bir süre erteleyebilir.

Madde-17. Avukat Yardımından Yararlanma Hakkı

1. Tutulan bir kimse bir avukatın hukuki yardımından yararlanma hakkına sahiptir. Yetkili makam tutulan kimseyi bu hakka sahip olduğu konusunda bilgilendirir ve bu hakkı kullanabilmesi için kendisine makul kolaylıklar sağlar.⁶⁵

2. Tutulan bir kimsenin kendi seçtiği bir avukatı bulunmuyorsa, adaletin yararının gerektirdiği bütün durumlarda ve kendisinin ödeme yapabilecek gücü olmadığı takdirde ücretsiz olarak, yargısal veya başka bir makam tarafından atanmış bir avukatın yardımından yararlanma hakkına sahiptir.⁶⁶

Madde-18. Avukatla İrtibat Hakkı

1. Tutulan veya hapsedilen bir kimse avukatı ile iletişim kurma ve avukatına danışma hakkına sahiptir.⁶⁷

2. Tutulan veya hapsedilen bir kimseye avukatıyla görüşebilmesi için yeterli zaman ve kolaylıklar sağlanır.⁶⁸

3. Kanunda veya kanuna dayanan bir düzenlemede belirtilen istisnai hallerde güvenliği ve düzeni korumak için yargısal veya başka bir makam tarafından kısıtlanmanın zorunlu olduğu karar verilmedikçe, tutulan veya hapsedilen bir kimsenin hemen avukatı tarafından ziyaret edilebilme, hiçbir sansüre tabi olmaksızın tam bir gizlilik içinde görüşebilme ve iletişim kurabilme hakkını kullanması geciktirilemez ve kısıtlanamaz.

⁶⁵ Bkz.: Avukatların Rolüne İlişkin Temel İlkeler-1, 5.

⁶⁶ Avrupa Mahkemesi, adil yargılanma hakkının, normal olarak polis soruşturmasının hemen ilk aşamasında sanığa avukatıyla görüşmesi için izin verilmesini gerektirdiğini kabul etmiştir. Mahkeme, sanığın susma hakkının kullanıp kullanmayacağına karar vermek durumunda olduğu gözaltı tutulmasının ilk 48 saatinde, avukatına ulaşma hakkını kullanma konusundaki kararı, hakkında suç isnadında bulunulup bulunulmamasını etkileyebileceğini; ve ulusal mevzuata göre dava mahkemesi sanığın polis sorgusu sırasındaki suskunluktan yargılama sırasında aleyhine olumsuz çıkarsamalarda bulunabileceğini varsayarak, gözaltına alınmadan sonraki ilk 48 saat içinde kişiye avukata ulaşma imkanı verilmemesinin, Avrupa Sözleşmesinin 6. Maddesinin ihlali sonucuna varmıştır. Bkz.: *Adil Yargılanma Hakkı*, s. 85.

⁶⁷ Bkz.: AVROT-1,7.

⁶⁸ Bkz.: KİSHUS-14/3(b). AVROT-8.

4. Tutulan veya hapsedilen bir kimsenin avukatıyla yaptığı görüşmeler bir kanun adamı tarafından gözle izlenebilir, ancak dinlenemez.⁶⁹

5. İşlenmekte olan veya işlenmeye teşebbüs edilen bir suç ile bağlantılı olarak tutulan veya hapsedilen kimse aleyhinde deliller bulunması halinde, Tutulan veya hapsedilen kimsenin bu prensibe göre avukatıyla kurması mümkün olan iletişimlere izin verilmez.

Madde–19. Aile Mensupları ve Dış Dünya İle İletişim Kurma Hakkı

Tutulan veya hapsedilen bir kimseye kanunda veya kanuna dayanan bir düzenlemede belirtilen makul şartlara ve sınırlamalara tabi olarak, özellikle aile üyeleri tarafından ziyaret edilebilme ve onlarla haberleşme gibi, dış dünya ile iletişim kurabilmesi için kendisine yeterli imkan verilir.

Madde–20. İkametgahına Yakın Bir Yerde Tutulma Hakkı

Tutulan veya hapsedilen kimse talep ettiği zaman eğer mümkünse genellikle ikamet ettiği yere makul uzaklıktaki bir tutukevinde veya hapishanede tutulur.

Madde–21. İtirafa Zorlama Yasağı ve Yasak Sorgulama Yöntemi

1. Tutulan veya hapsedilen bir kimseyi suçunu itiraf etmeye, kendini suçlandırmaya veya başka bir kimse aleyhinde ifade vermeye zorlamak⁷⁰ amacıyla bulunduğu durumundan haksız olarak yararlanmak yasaktır.⁷¹

2. Tutulan hiç kimse sorgulanması sırasında şiddete, tehdide veya şahsi kararlarını veya yargılarını zayıflatabilecek sorgulama yöntemlerine maruz bırakılamaz.⁷²

⁶⁹ Bkz.: AVROT-8, 22.

⁷⁰ **İkrara ve Kendi Aleyhine Tanıklığa Zorlanmama Hakkına** ilişkin olarak Avrupa Mahkemesi şöyle demiştir: “Her ne kadar Avrupa Sözleşmesinin 6. Maddesinde belirtilmemiş ise de, polis sorgulamasında sessiz kalma ve kendini suçlandırmama hakkı, 6. Maddede yer alan adil yargılanma hakkının merkezinde bulunan uluslararası belgelerde genel kabul edildiğine hiç kuşku yoktur. Sanığa, görevlilerin yapacağı uygunsuz zorlamalardan korunma sağlayan bu muafiyetler, adaletin yanıtılmasının önlenmesine ve 6. Madde nin amaçlarının güvence altına alınmasına katkıda bulunur.” Bkz.: *Adil Yargılanma Hakkı*, s. 186.

⁷¹ Bkz.: KİSHUS-14/3(g). İlkeler Bütünü İlke-21.

⁷² **Susma hakkına** bir çok ulusal hukuk sisteminde yer verilmemiştir. Bu hak uluslararası sözleşmelerde açıkça güvence altına alınmamış olmakla birlikte, İHAS’da zımnen yer aldığı kabul edilmiş ve Eski Yugoslavya ve Ruanda İçin Uluslararası Ceza Mahkemesi Kurulları’nda ve UCM Kurucu Belgesinde bir hak olarak düzenlenmiştir. Avrupa Mahkemesine göre **susma Hakkı**, İHAS’ın 6. Maddesinde özel olarak belirtilmemiş olmasına karşın, polis sorgusunda susma hakkının ve kendini suçlandırmama muafiyetinin 6. Madde deki adil yargılanma kavramının merkezinde bulunan genellikle tanınmış uluslararası standartlar olduklarından şüphe edilemez. Bununla birlikte Mahkeme, sanığın susmasından kendisi aleyhine sonuçlar çıkarılmasının adil yargılanma haklarını ihlal edip etmediğinin, davanın bütün somut koşulları ışığında belirlenebileceği sonucuna ulaşmıştır.

Madde–22. Tutulanın Sağlığına Zararlı Tıbbi ve Bilimsel Deney Yasağı

Tutulan veya hapsedilen bir kimse, kendi rızası bile olsa, sağlığına zarar verebilecek tıbbi veya bilimsel bir deneye tabi tutulamaz.

Madde–23. Sorgu Tutanağı ve Tutanağı Edinme Hakkı

1. Tutulan veya hapsedilen bir kimsenin sorgulanma süresi ve yapılan sorgular arasında geçen süreler ile sorgulamaları yapan görevliler ve sorgu sırasında hazır bulunan diğer kişilerin kimlikleri tutanağa geçirilir ve bu tutanak kanunda öngörüldüğü şekilde tasdik edilir.

2. Tutulan veya hapsedilen bir kimsenin kendisi veya kanunda belirtildiği takdirde avukatı, bu prensibin birinci fıkrasında belirtilen tutanaktaki bilgileri edinme hakkına da sahiptir.

Madde–24. Tıbbi Muayene Yapılması

Tutulan veya hapsedilen bir kimsenin tutma yerine veya hapisaneye girişi yapıldıktan sonra mümkün olan en kısa sürede, tam ve doğru şekilde tıbbi muayenesi yapılır; bundan sonra da gerekli olduğu zaman tıbbi bakım ve tedavisi yapılır. Bu bakım ve tedavi ücretsiz verilir.⁷³

Madde–25. İkinci Kez Tıbbi Muayene Talebi

Tutulan veya hapsedilen bir kimse veya avukatı, sadece tutma yerinin veya hapisane güvenliğinin ve düzeninin gerektirdiği makul şartlara tabi olarak, ikinci kez tıbbi muayene yapılması veya tıbbi mütalaa alınması için yargısal veya diğer bir makama talepte bulunma hakkına sahiptir.⁷⁴

Madde–26. Tıbbi Muayene Tutanağı ve Tutanağı Edinme Hakkı

Tutulan veya hapsedilen bir kimsenin tıbbi bir muayeneye tabi tutulması halinde, doktorun adı ve muayenenin sonuçları tam ve doğru bir biçimde tutanağa geçirilir. Bu tutanağı edinme hakkı sağlanır. Bunun şekil ve usulü ilgili iç hukuk hükümlerine göre tespit edilir.

Avrupa Mahkemesi sanığın suçlanması amacıyla, iddia makamı sayılmayan müfettişlere kanuni zorlama altında verdiği ifade tutanaklarının bir ceza davasına kanıt olarak sunulmasının, **kendini suçlandırmama hakkını** ihlal ettiğine hükmetmiştir.

Avrupa Mahkemesi, bir kişinin gümrük görevlilerine belge teslim etmemesi nedeniyle soruşturulduğu bir davada, söz konusu soruşturmayı, “**sanığın işlediği ileri sürülen suçların kanıtını sağlamaya zorlama girişimi**” ve “**hakkında suç isnadı bulunan bir kimsenin susma ve kendisini suçlandırmaya katkıda bulunmama hakkının ihlali olduğu**” sonucuna varmıştır. Bkz.: *Adil Yargılanma Hakkı*, s. 128.

⁷³ Bkz.: KAT-6. Tokyo Kuralları-24. Avrupa Cezaevleri Kuralları-24, 26/3, 26/1.

⁷⁴ Bkz.: KAT-6.

Madde–27. Delil Toplarken Prensiplere Uyulmaması

Delillerin toplanması sırasında bu prensiplere uyulmaması, tutulan veya hapsedilen kimsenin aleyhine olarak bu tür delillerin kabul edilmesine karar verilirken dikkate alınır.

Madde–28. Eğitsel ve Kültürel Materyalleri Elde Etme Hakkı

Tutulan veya hapsedilen bir kimse, mevcut kamu kaynaklarının imkan verdiği ölçüde ve tutma yerinde veya hapisanede güvenliği ve kamu düzenini sağlamak için gerekli makul sınırlara tabi olarak, makul miktarda eğitsel, kültürel ve basın ürünü ve aracını elde etme hakkına sahiptir.

Madde–29. Tutma Yerlerinin Denetimi

1. Tutma yerlerinde kanunlara ve hukuki düzenlemelere tam olarak uyulup uyulmadığının denetlemesi için, tutma yerinin idaresinden doğrudan sorumlu makamın dışında yetkili bir makam tarafından atanan ve bu makama karşı sorumlu olan ehliyetli ve deneyimli kişiler tarafından düzenli olarak ziyaret edilir.

2. Tutulan veya hapsedilen bir kimse, bu tür yerlerde güvenliği ve kamu düzenini sağlamak için gerekli makul koşullar içinde, bu prensibin birinci fıkrasına göre tutma yerini veya hapisaneyi ziyaret eden kişilerle serbestçe ve tam bir gizlilik içinde iletişim kurma hakkına sahiptir.

Madde–30. Disiplin Cezası

1. Tutulan veya hapsedilen kimselerin tutuldukları veya hapsilikleri süresince disiplin suçu oluşturan davranışlarının türleri, uygulanabilecek olan disiplin cezasının tanımı ve süresi ile bu tür cezaları verebilecek olan yetkili makamlar, kanunda veya kanuna dayanan düzenlemelerde belirtilir ve usulüne göre yayınlanır.

2. Tutulan veya hapsedilen bir kimse hakkında disiplin cezası verilmeden önce kendisi dinlenir. Bu kimse verilen cezanın denetlenmesi için daha üst makamlara başvurma hakkına sahiptir.

Madde–31. Tutulanların Bakmakla Yükümlü Olduklarına Yardım

Yetkili makamlar, tutulan ve hapsedilen kimselerin bakmakla yükümlü oldukları kişilere ve özellikle ailelerin mensubu olan küçüklerle ihtiyaç duymaları halinde iç hukuka göre yardım edilmesi için çaba gösterir ve bakım ve gözetimden yoksun kalan çocukların uygun bir biçimde barınmaları için özel tedbirler alır.

Madde–32. Tutmanın Hukukiliğine Karşı Başvurma Hakkı

1. Tutulan bir kimse veya avukatı iç hukuka göre her zaman, tutmanın hukukiliğine karşı itirazda bulunmak ve tutulması hukuki değilse hemen salıverilmesini sağlamak için yargısal veya diğer bir makama başvurma hakkına sahiptir.⁷⁵

⁷⁵ Bkz.: KİSHUS-9/4. İHAS-5/4.

2. Bu prensibin birinci fıkrasında belirtilen dava, süratli bir biçimde görülebilecek basit bir dava olur ve yeterli mali imkanı bulunmayan tutuklu kişilerden masraf alınmaz. Bir kimseyi tutan makamlar, makul olmayan bir gecikmeye sebebiyet vermeden bu kimseyi tutmanın hukukiliği denetleyen makamının önüne getirirler.

Madde-33. Kötü Muameleyi Şikayet Hakkı

1. Tutulan veya hapsedilen bir kimse veya avukatı, kendisine yapılan muamele hakkında ve özellikle maruz kaldığı işkence veya diğer zalimane, insanlıkdışı veya onur kırıcı muameleler konusunda, tutma yeri veya hapishaneden sorumlu makama ve daha yüksek bir makama ve gerekirse denetleme ve hukuki çözüm getirme yetkisine sahip makama şikayette ve talepte bulunma hakkına sahiptir.

2. Tutulan veya hapsedilen kimsenin veya avukatın bu prensibin birinci fıkrasında belirtilen hakları kullanma imkanı bulunmuyorsa, tutulan veya hapsedilen kimsenin ailesinin bir üyesi veya bu durum hakkında bilgisi olan her hangi bir kimse yukarıda belirtilen hakları kullanabilir.

3. Şikayet edenin talebi halinde, yapılan şikayet veya taleple ilgili gizlilik korunur.

4. Her bir talep veya şikayet hemen ele alınıp incelenir ve gereksiz gecikmeye meydan vermeksizin cevaplanır. Eğer talep veya şikayet reddedilirse veya aşırı bir gecikme varsa, şikayetçi durumu yargısal veya diğer bir makam önüne getirebilir. Tutulan ve hapsedilen kimse veya bu prensibin birinci fıkrasında belirtilen şikayetçiler bir talepte veya şikayette bulunmaktan ötürü zarara maruz bırakılamazlar.

Madde-34. Tutulma Sırasında Ölüm veya Kaybolma Halinde Araştırma

Tutulan veya hapsedilen bir kimsenin tutulması veya hapisliği sırasında ölmesi veya kaybolması halinde, yargısal veya başka makamlar tarafından re'sen veya bu kimsenin aile üyelerinden birinin veya olay hakkında bilgisi olan her hangi bir kimsenin talebi üzerine, ölümün veya kaybolmanın nedenleri üzerinde bir araştırma yapılır. Şartlar öyle gerektiriyorsa, tutmanın veya hapisliğin sona ermesinden kısa bir süre sonra ölüm ve kaybolmanın meydana gelmesi halinde de aynı usullere göre bir araştırma yapılır. Bu tür bir araştırma sonucu yapılan tespitler veya verilen bir rapor, yürütülmekte olan cezai soruşturmayı tehlikeye sokmayacak ise, talep edilmesi halinde ilgili kişilere verilir.

Madde-35. Prensipere Aykırılık Halinde Uğranılan Zararların Tazmini

1. Bu prensiplerde yer alan haklara aykırı olarak kamu görevlilerinin eylemleri veya ihmalleri nedeniyle uğranılan zararlar, uygulanması mümkün kurallara veya iç hukuktaki sorumluluk hükümlerine göre tazmin edilir.⁷⁶

2. Bu prensiplerde tutanağa bağlanması istenen bilgiler, bu prensipte belirtilen tazminat talepleri bakımından kullanılmak üzere içi hukukta öngörülen usullere uygun olarak verilir.

⁷⁶ Bkz.: KISHUS-9/5. İHAS-5/5.

Madde–36. Masumiyet Karinesi

1. Suç işlediğinden kuşkulanan veya hakkında bir suç isnadı bulunan tutulu bir kimse, savunması için gerekli bütün güvencelere sahip olduğu aleni bir yargılama sonunda hukuka göre suçluluğu kanıtlanıncaya kadar masum sayılır⁷⁷ ve buna göre muamele görür.⁷⁸

2. Hakkında soruşturma veya yargılama yapılmakta olan bir kimse, sadece adalet dağıtımını sağlamak amacıyla yasada belirtilen koşullara ve usullere uygun olarak gözaltına alınabilir veya tutulabilir. Bu durumdaki kimselerin, tutmanın gayesi bakımından veya soruşturmanın yürütülmesi amacıyla veya adaletin gerçekleşmesini sağlamak bakımından kesinlikle gerekli olmayan kısıtlamalara tabi tutulmaları yasaktır.

Madde–37. Yargıç Önüne Çıkarılma Hakkı ve Nezarete Gördüğü Muameleyi Beyan Hakkı

Hakkındaki bir suç isnadı nedeniyle tutulan bir kimse, gözaltına alınmasından hemen sonra yargısal veya kanunun öngördüğü diğer bir makam önüne çıkarılır. Bu makam hiç gecikmeden tutmanın hukukiliği ve gerekliliği hakkında karar verir. Bu makamın yazılı izni olmadıkça, hiç kimse soruşturma veya yargılama sürerken gözaltında tutulu bulundurulamaz. Tutulan bir kimse, bu tür bir makamın önüne çıkarıldığı zaman nezarete bulunduğu süre içinde kendisine yapılan muamele hakkında beyanda bulunma hakkına sahiptir.

Madde–38. Salıverilme Hakkı

Hakkındaki bir suç isnadı nedeniyle tutulan bir kimse, makul bir sürede yargılanma ve yargılama sürerken salıverilme hakkına sahiptir.⁷⁹

Madde–39. Şartlı Olarak Salıverilme Hakkı⁸⁰

Bir suç isnadı nedeniyle tutulan bir kimse, kanunun öngördüğü istisnai haller dışında, yargılama sürerken, adalet dağıtımını için yargısal veya diğer bir makam

⁷⁷ **Masumiyet (Suçsuzluk) Karinesi**, hakkında bir suç isnadı bulunan herkesin, adil bir yargılanmadan sonra hukuka göre suçlu bulununcaya kadar ve suçlu bulunmadıkça suçsuz sayılmasıdır.

Avrupa Komisyonu, sadece şüpheye ya da çağrışıma dayanan suç tanımının, kanıt yükünü kaydırdığı ve suçsuzluk karinesini ihlal ettiği gerekçesiyle tasfiye edilmesi gerektiği görüşündedir. Bkz.: *Adil Yargılanma Hakkı*, s. 183.

⁷⁸ Bkz.: KİSHUS-14/2. İHAS-6/2. Tokyo Kuralları-84/2.

⁷⁹ Bkz.: KİSHUS-9/3. İHAS-5/3, 6.

⁸⁰ Bkz.: KİSHUS-9/3. İHAS-5/3. Tokyo Kuralları Kural-6.

tarafından aksine karar verilmedikçe, hukuka uygun olarak yerine getirilen yükümlülük çerçevesinde salıverilme hakkına sahiptir. Bu makam tutmanın gerekli olup olmadığını sürekli olarak denetler.

Genel Hüküm

Bu Prensipler Bütünü'nün her hangi bir hükmü, Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nde tanımlanan bir hakkı kısıtlayacak veya bu Sözleşmeye aykırı düşecek biçimde yorumlanamaz.

MİLLÎ ORGANLARIN STATÜ VE GÖREVLERİNE İLİŞKİN İLKELER(*)

BM Genel Kurulu'nun, 20 Aralık 1993 tarih ve 48/134 Sayılı Kararı

A- Yetki ve Sorumluluklar

1- İnsan haklarını korumak ve geliştirmek için millî bir kurum kurulacaktır.

2- Millî kuruma olabildiğince geniş bir görev verilecektir. Bu husus kurumun kompozisyonu ve yetki alanını da açıkça belirtecek şekilde, anayasa ve yasalarla düzenlenecektir.

3- Millî kurumun sorumlulukları, diğerleri meyanında aşağıdaki gibidir:

(a) Parlamento veya diğer yetkili makama, bunların talebi üzerine veya görevini yaparken öğrendiği konularda kendiliğinden, insan haklarının korunması ve geliştirilmesine ilişkin konularda, istişarî nitelikte, düşünce, tavsiye veya öneride bulunmak veya rapor sunmak. Kurum, bunların yayınlanmasını kararlaştırabilir. Bu düşünceler, tavsiyeler, öneriler, raporlar ve kurumun görev alanına giren sair hususlar, aşağıdaki konulara ilişkin olacaktır:

(i) Her türlü kanun hükmü ve İdarî kurullarla birlikte, insan haklarının korunması amacıyla kabul edilmiş, yargılamaya ilişkin hükümler. Bu bağlamda, millî kurum, yürürlükteki yasa ve İdarî kuralları ve bunlara ilişkin tasarı ve taslakları inceleyerek, bunların insan haklarına uygunluğu açısından gerekli gördüğü tavsiyelerde bulunabilir. Keza gerektiğinde, yeni bir yasanın kabulünü, yürürlükteki bir yasanın değiştirilmesini ve yeni İdarî önlemler alınması veya değiştirilmesini önerebilir.

(ii) İnsan haklarının ihlaline ilişkin olarak incelemeye aldığı her konuda karar verebilir.

(iii) Ülkede insan haklarının genel durumuna veya bazı, daha özel konulara ilişkin raporlar hazırlayabilir.

(iv) Ülkenin herhangi bir yerindeki insan hakları ihlalleri konusunda, hükümetin dikkatini çekerek bu durumun sona erdirilmesi için önerilerde bulunabilir ve hükümetin tavrı ve reaksiyonları konusunda görüş açıklayabilir.

(b) Millî mevzuat, kurallar ve uygulamaların, devletin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerle uyumlu hale getirilmesi ve etkin bir şekilde uygulanmasını teşvik ve güvence altına almak.

(c) Söz konusu uluslararası sözleşmelerin uygulanmasını teşvik etmek.

(*) Bkz.: Şeref ÜNAL, *Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku*, (Ankara: Yetkin Yay., 1997), s. 108.

(d) Devletin, sözleşmelerle üstlendiği yükümlülüklerin gereği olarak, BM organları, komiteleri veya bölgesel kuruluşlara vermek zorunda olduğu raporlara katkıda bulunmak ve bu konularda bağımsızlıklarına yakışır şekilde görüş açıklamak.

(e) İnsan haklarının korunması ve geliştirilmesi ile görevli, BM, BM'in herhangi bir organı, bölgesel kuruluşlar ve diğer devletlerin kurumlarıyla işbirliği yapmak.

(f) Okullarda, üniversitelerde ve meslekî çevrelerde insan hakları alanında araştırma ve eğitim programlarının düzenlenmesine ve uygulanmasına yardımcı olmak.

(g) Her türlü ayrımcılık ve özellikle ırk ayrımcılığı ile mücadele amacıyla yayın yapmak, toplumu bilgilendirmek ve eğitmek suretiyle, kamuoyunun bu alandaki bilincini kuvvetlendirmek.

B- Kompozisyon, Bağımsızlık ve Çoğulculuk

1. Millî kurumların kompozisyonu ve üyelerinin seçim veya başka tarzda atanması, toplumdaki sosyal güçlerin çoğulcu bir şekilde temsil edilmesini güvence altına alacak biçimde gerçekleştirecektir. Bu bağlamda, özellikle aşağıdaki kurumların temsilcilerinin hazır bulunmaları ve kendileriyle işbirliği yapılması sağlanacaktır.

- İnsan haklarının korunması alanında çalışan ve ayrımcılık yapılmasına karşı mücadele yapan, sivil toplum örgütleri (NGO), işçi sendikaları, barolar birliği, tabipler birliği, gazeteciler cemiyeti ve seçkin bilim kurumları gibi meslekî kuruluşlar;

- Toplumdaki dini ve felsefi temayüller;

- Üniversiteler ve yetenekli uzmanlar;

- Parlamento;

- İdarî makamlar (bunların temsilcileri müzakerelere sadece istişari mahiyette katılacaktır).⁸¹

⁸¹ “İnsan Hakları Gerekiyorsa Onu Da Devlet Yapar” ya da “İnsan Hakları Bakanlığı”

“İnsan hakları lehinde kaydedilen bu olumlu gelişmelerin yanında bu konuyla ilgili sivil toplum örgütlerinin direncini kırabilecek nitelikte olumsuz bir gelişme İnsan Hakları Bakanlığı'nın kurulmasıyla ortaya çıkmıştır. 1980 sonrasında yükselen bir değer olarak insan hakları konusuyla ilgili bir bakanlığın kurulmuş olması merkezîyetçi/devletçi elitin bir manevrasından başka birşey değildir. Hangi amaç ve iyi niyetle kurulmuş olursa olsun İnsan Hakları Bakanlığı insan haklarına yönelik sivil toplum direncini kırmaktan başka bir amaca hizmet etmeyecektir. Zaten insan hakları ihlalleri temelde devletten gelmektedir. O halde nasıl olur da devlet kendisinin ihlal ettiği bir alanı aynı zamanda kendisi koruyacaktır? Devletin bu yöndeki atılımı insan hakları konusuyla ilgili sivil oluşumlara varlık hakkı tanımama manevrasıdır. Bundan öte Türkiye örneğinde gördüğümüz gibi resmi insan hakları kurumları insan hakları kavramını belli bir grup insanın referansları doğrultusunda tanımlamaktadırlar. Bakanlık makamında bulunan yetkililer “insan hakkı” kavramının sadece belli bir boyutu ve yorumuyla ilgilidirler. Halbuki insan hakları, özellikle özgürlük boyutuyla farklı açılımlara açık olan bir konudur. Özgürlük zaten devlet müdahalesinden emin olmayı ifade eder. Öte yandan özgürlüğün hangi tür eylemlerle bireylere mutluluk getireceği konusu kişiden kişiye değişmektedir. Bu nedenle insan hakları bir bakanlığın

Millî kurumlar görevlerini kolayca yapacak şekilde kurulacak ve özellikle uygun mali kaynağa sahip olacaklardır. Bu kaynak, kendi bina ve personelini karşılamaya ve hükümete karşı bağımsızlığını sağlamaya elverişli olmalı ve kurumun bağımsızlığını tehlikeye düşürecek şekilde mali denetime tabi tutulmamalıdır.

Kurum üyelerinin bağımsızlığının güvence altına alınabilmesi için, atanmaları resmi bir tasarrufla yapılmalı ve görev süreleri belirtilmelidir. Üyelik, kurumun çoğulcu niteliği gözetilmek suretiyle yenilenebilir.

C- Çalışma Yöntemleri

Millî kurum çalışmaları çerçevesinde:

1. Hükümet tarafından veya şikayet yoluyla kendisine yapılan başvurularda, yetki alanına giren sorunları serbestçe değerlendirmek,
2. Yetkili olduğu konularda, durumun aydınlatılması için, herhangi bir kişiyi dinlemek ve her türlü bilgi ve belgeyi edinmek,
3. Özellikle, düşünce ve tavsiyelerini kamuoyuna duyurmak amacıyla, kendiliğinden veya herhangi bir basın organı aracılığıyla kamuoyuna hitap etmek,
4. Bütün üyeleriyle, düzenli olarak veya gerektiğinde her zaman toplantılar yapmak,
5. Gerektiğinde, üyeleri arasında çalışma grupları oluşturmak ve görevlerinin ifasında kuruma yardımcı olmak üzere, yerel veya bölgesel şubeler açmak,
6. İnsan haklarının korunması ve geliştirilmesinden sorumlu olan yargısal veya diğer kuruluşlarla sürekli olarak istişarelerde bulunmak (Özellikle Ombudsman, arabulucu veya benzeri diğer kuruluşlar)⁸²,

çatısı altına sığınamayacak kadar geniş, kapsamlı ve ciddi bir konudur.” Ömer ÇAHA, *Bi-rey-Devlet İlişkisi Bağlamında Türkiye’de İnsan Hakları*, Liberal Düşünce Dergisi Sayı:1, (Ankara: 1996)

⁸² *Ombudsman*: Kamu görevlilerinin işlem ve davranışlarının yasalara uygun olup olmadığını araştırmaya ve uygunluğu sağlayıcı yolları önermeye yetkili denetçi. Genellikle İskandinav ülkelerinde uygulanan bir denetim sistemidir. Denetçiler, bazı durumlarda yargı organlarına da başvurabilmektedirler. Halkın kolay ulaşabileceği, tarafsız ve bağımsız kişiler olmaları, Ombudsman kurumunun güvenilirliğini ve işlerliğini sağlamaktadır. Günümüzde 100’e yakın ülkede uygulanan bir sistemdir. İslâm ülkelerinde de “Divan-ı Mezalim”, “Muhtesib”, “Şikayetleri İnceleme Kurulu” adı altında faaliyet gösteren kurumlar ve Kazasker (Başkadı) da bir nevi Ombudsman modeline uygun çalışan kurumlardır. Bkz.: (1) Şeref Ünal, *Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku*, (Ankara, Yetkin Yay., 1997), s. 106. (2) İlker Hasan DUMAN, a.g.e., s. 52. (3) Avrupa ülkelerinde ilk defa İsveç’te 1809 yılında düzenlenen Ombudsman kurumunun ilk örneklerinin İslâm Toplumlarında bulunduğu ve İkinci Halife Ömer İbni Hattab tarafından oluşturulup devam ettiğine dair, Bkz.: Victor PİCKİ, “Ombudsman Sistemlerinin İslâmi Temelleri”, Çev.: Taykan ATAMAN, *Yeni Türkiye*, Mart-Nisan (Sayı 14), (Ankara: 1997). (4) Hasan KORKMAZCAN, “Sistemin Siyasî ve Hukukî Denetimi”. Zekeriya TEMİZEL, “Yurttaşın Yönetime Karşı Korunmasında Bir Başka Denetim Organı: Ombudsman”. Taykan ATAMAN, “Ombudsman ve Temiz Toplum”. Bülent KENEŞ, “Bir Denetim Mekaniz-

7. Sivil toplum örgütlerinin, millî kurumların görevlerinin yaygınlaştırılmasındaki temel rolünü göz önüne alarak, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi, ekonomik ve sosyal gelişme, ırkçılıkla mücadele, zayıf grupların himayesi (özellikle çocuklar, yabancı işçiler, mülteciler, özürlü kişiler) alanlarında görev yapan bu örgütlerle işbirliği yaparak ilişkileri geliştirmek, gibi yetkilerle donatılmalıdır.

D- Yargılama Benzeri Yetkilerle Donatılmış Komisyonların Statüsüne İlişkin Özel İlkeler

Millî bir kurum bireylerin dilekçelerini incelemek ve şikayetlerini dinlemekle de yetkili kılınmış olabilir. Şikayetler kuruma, bireyler veya temsilcileri, üçüncü kişiler, sivil toplum örgütleri (NGO), sendika birlikleri ve benzeri temsili örgütler tarafından yapılabilir. Bu gibi durumlarda, komisyon, yukarıda söz konusu yetkilerine ilave olarak, bu görevlerinin ifasında aşağıdaki yetkilerle de donatılabilir:

1. Kanunun öngördüğü sınırlar çerçevesinde, tarafları uzlaştırma yoluyla dostane bir çözüm arayarak bağlayıcı bir karar alabilir.
2. Şikayetçiyi hakkını hangi yollardan arayacağı konusunda bilgilendirir ve bu yollara başvuruda kendisine yardımcı olur.
3. Şikayetleri dinler, dilekçeleri inceler ve bunları kanunda öngörülen yetkili makamlara intikal ettirir.
4. Şikayetlere neden olan konularda, yetkili makamlara tavsiyelerde bulunur; özellikle yasa ve uygulamalarda yapılması gereken değişikliklere ilişkin öneriler yapar.

YASA UYGULAYAN GÖREVLİLERİN DAVRANIŞ KURALLARI (YUG)(*)

17 Aralık 1979

Yasa Uygulayan Görevlilerin Davranış Kuralları, BM Genel Kurulu tarafından 17 Aralık 1979 tarih ve 34/169 sayılı kararla benimsenmiştir. Genel Kurul bu kararında hükümetlere anılan kuralları ulusal yasaları ve uygulamaları çerçevesinde yasa uygulayanların gözetmeleri için bir ilkeler bütünü olarak göz önüne almaları tavsiyesinde bulunmuştur.

Genel kurul, bu kuralların işkence ve başkaca zalimce, insanlık dışı ya da onur kırıcı davranış ya da cezayı yasaklayan 5. maddesine ilişkin açıklamasında böyle bir davranış ya da cezanın insan saygınlığına karşı bir suç olduğunu ve BM Antlaşmasının amaçlarının yadsınması ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde ilan edilen insan hakları ve temel özgürlüklerinin çiğnenmesi anlamına geldiğini belirtmiş ve zalimce, insanlık dışı ya da onur kırıcı davranış ya da ceza sözlerini tanımlamaksızın bu sözlerin maddî ya da manevî kötü uygulamalara karşı olanaklı en geniş korumayı sağlayacak biçimde yorumlanmasını öngörmüştür.

Madde-1. Yasa uygulayan görevliler, yasaların kendilerine verdiği görevi her durumda mesleklerinin gerektirdiği en yüksek sorumluluk uyarınca topluma hizmet ederek ve herkesi yasa dışı eylemlere karşı koruyarak yerine getirir.

Madde-2. Yasa uygulayan görevliler, görevlerini yerine getirirken, herkesin insan onuruna saygı gösterir ve insan haklarını korur ve gözetir.

Madde-3. Yasa uygulayan görevliler, ancak kesinlikle zorunlu olduğunda ve görevini yerine getirmesi için gerektiği ölçüde güce başvurur.

Madde-4. Yasa uygulayan görevlilerin bilgi edindiği gizli nitelikteki konular, görevin yerine getirilmesi ya da adaletin çıkarları tersini gerektirmedikçe gizli tutulur.

Madde-5. Yasa uygulayan hiçbir görevli, herhangi bir işkence ya da zalimce, insanlık dışı ya da onur kırıcı davranış ya da ceza eylemine başvuramaz, kışkırtamaz ya da hoşgörüsüyle bakamaz. Yine yasa uygulayan bir kimse için üstlerinden aldığı emirler ya da savaş durumu, savaş tehdidi, ulusal güvenliğin tehlikede olması, iç siyasal kararsızlık ya da kamu düzenine ilişkin başka bir olağanüstü durum, işkence ya da başka zalimce insanlık dışı ya da onur kırıcı davranış ya da cezanın gerekçesi olamaz.

Madde-6. Yasa uygulayan görevliler, gözetimlerdeki kimselerin sağlıklarının tam korunmasını sağlar ve özellikle gerektiği her durumda tıbbi bakım sağlamak üzere ivedi önlemler alır.

(*) Metnin çevirisi için bkz.: Muzaffer SENCER, a.g.e.

Madde-7. Yasa uygulayan görevliler, herhangi bir yolsuzluk eylemi işlemezler. Aynı zamanda bu gibi eylemlere kesinlikle karşı çıkarak savaşım vermendirler.

Madde-8. Yasa uygulayan görevliler, yasalara ve bu kurallara saygı göstermelidir. Olabildiğince yasaların ve bu kuralların çiğnenmesine kesinlikle karşı çıkarak aykırılıkları önlemelidir.

Bu kuralların çiğnendiğı ya da çiğnenmek üzere olduğı kanısına varan yasa uygulayan görevliler, durumu üst makamlara ve gerekiyse ve çözüm bulma yetkisi olan başka uygun makamlara ya da organlara bildirmelidir.

**BİRLEŞMİŞ MİLLETLER, BİLİM VE KÜLTÜR KURUMU (UNESCO)
TÜRKİYE MİLLÎ KOMİSYONU YÖNETMELİĞİ**

26 Nisan 1982/8/4568

Kapsam

Madde–1. Bu Yönetmelik, UNESCO Türkiye Millî Komisyonunun görevlerini, organlarını, bu organların oluşum biçimi ve çalışma düzeni, görev, yetki ve sorumlulukları ile malî hükümleri kapsar.

Dayanak

Madde–2. Bu Yönetmelik 16 Kasım 1945’de Londra’da imzalanan ve Türkiye Büyük Millet Meclisince 20 Mayıs 1946 tarihli ve 4895 sayılı Yasayla onaylanan Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Sözleşmesinin VII. maddesinin 1. fıkrası gereğince çıkarılmıştır.

UNESCO Türkiye Millî Komisyonunun Kuruluşu

Madde–3. (Değişik: 85/9129 – 14.2.1985)

UNESCO Türkiye Millî Komisyonu Millî Eğitim Bakanlığına bağlı olarak kurulmuştur.

Millî Komisyonunu çalışma yeri Ankara’dır.

UNESCO Türkiye Millî Komisyonunun Amaçları

Madde–4. UNESCO Türkiye Millî Komisyonunun amacı, ülkemizde, eğitim, bilim, kültür ve enformasyon işleriyle yükümlü kamu kuruluşlarını ve özel kurumlarını, UNESCO’nun çalışmalarıyla ilgilendirmek konusunda yardımcı olmak ve UNESCO sözleşmesindeki amaçların gerçekleşmesine çalışmak, halk eğitimine yeni bir hız vermek, kültürü korumak ve yaygınlaştırmak, bilgi ve bilimi yaymak, barış ve güvenliğin korunması yoluyla insanlığın ortak refahına katkıda bulunmak, UNESCO çalışmalarına, özellikle programların hazırlanmasına ve uygulanmasına etkin bir şekilde katılmaktır.

UNESCO Türkiye Millî Komisyonunun Görevleri

Madde–5. UNESCO Türkiye Millî Komisyonunun 4. maddede belirtilen amaçları gerçekleştirmek yönünde yapacağı görevler aşağıda belirtilmiştir.

a) UNESCO’nun görev alanına giren konularda Bakanlıklar, resmî kuruluşlar ve diğer ilgili resmî ya da özel kurum ve kişilerin işbirliğini sağlamak;

b) Gerektiğinde bu işbirliğinden elde edilecek sonuçları UNESCO Genel Merkezine iletmek üzere Millî Eğitim Bakanlığına sunmak.

c) UNESCO Genel Merkezi ile yapacağı yazışmaları bağlı olduğu Millî Eğitim Bakanlığı kanalıyla diplomatik yolları izleyerek yapmak.

d) İki taraflı ilişkilere, alınan kararların uygulanmasına ve karşılıklı bilgi ve belge teatisine ilişkin hususlarda UNESCO Genel Merkezî ile ve UNESCO'ya üye Devletlerin Millî Komisyonları ya da Millî İşbirliği Kurullarıyla yazışmalarda bulunmak;

e) Yurt düzeyinde UNESCO fikrini yaymak; çeşitli yollar ve araçlara UNESCO'nun amaç, program ve faaliyetlerine ilişkin olarak kamuoyunu aydınlatmak;

f) UNESCO ile ilgili işlerde Hükümete danışmanlık etmek;

g) UNESCO'nun faaliyet alanına giren konularda ulusal düzeyde eğitim, bilim, kültür ve enformasyonla ilgili kuruluşlar arasındaki ilişki ve işbirliğine öncülük etmek;

h) UNESCO Programı ile ilgili ulusal faaliyetlere ve bu programların değerlendirilmesine katkıda bulunmak; UNESCO programlarının gelişimini izlemek ve uluslararası işbirliğinden sağlanabilecek imkanlara ilgili kuruluşların dikkatini çekmek;

i) Genel Konferanslara ve UNESCO tarafından düzenlenen diğer toplantılara katılacak delegelerin seçimi sırasında Hükümete danışmanlık etmek; delegelerle işbirliğinde bulunarak, söz konusu toplantılara Hükümetin katkısının hazırlanmasında yardımcı olmak;

j) UNESCO faaliyetleri ile ilgili olarak ülkemizin eğitim, bilim, kültür ve enformasyon alanlarındaki dış ilişkilerini ilgilendiren konularda Millî Eğitim ve Dışişleri Bakanlıklarının görüş ve talimatı altında hareket etmek.

k) Ülkemizde UNESCO projelerinin yürütülmesi ya da UNESCO'nun alt bölgesel, bölgesel ve uluslararası faaliyetlere katılınması konusunda Millî Eğitim Dışişleri, Kültür ve Turizm Bakanlıkları ve ilgilendirdiği ölçüde diğer bakanlık ve kurumlarla birlikte görev yapmak,

l) UNESCO Genel Konferansında ve UNESCO tarafından düzenlenen diğer toplantılarda kabul edilen ve incelemelerde ve raporlarda yer alan sonuç ve önerilerden ulusal kurum ve kuruluşlara bilgi vermek; ulusal ihtiyaç ve öncelikle dikkate alarak, ilgili Bakanlıkların onayı ile bunların tartışılmasını sağlamak ve sonuç alınmasına gayret göstermek;

m) UNESCO'nun Millî Komisyonu karşı yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğini takip etmek; gerektiğinde Millî Eğitim Bakanlığını durumdan haberdar etmek.

UNESCO Türkiye Millî Komisyonunun Organları

Madde—6. UNESCO Türkiye Millî Komisyonu aşağıdaki organlardan oluşur;

- a) Genel Kurul
- b) Yönetim Kurulu
- c) Denetçiler
- d) Genel Sekreterlik

BÖLGESEL İNSAN HAKLARI BELGELERİ

İNSAN HAKLARININ VE TEMEL ÖZGÜRLÜKLERİNİN KORUNMASINA İLİŞKİN SÖZLEŞME (AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ) (İHAS)(*)

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, dünyada mevcut sözleşmelerinin en gelişmiş ve etkili olanıdır. Bölgeseldir. Zaman zaman ek protokollerle de zenginleştirilmekte, mevcut boşluklar ve teknolojik ilerlemenin getirdiği sorunlar karşısında düzenlemeler yapılarak üye devletlerin imzasına sunulmaktadır.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin önemi, sadece güvence altına aldığı temel hak ve özgürlüklerden değil, ortak güvence sistemine dayanan uluslararası yargısal bir denetim mekanizması kurmasından ve bireye sağlanan güvenceyi bir yaptırıma bağlamasından ileri gelmektedir.¹ Gerçekten de, sözleşmeye ek protokollerin bir kısmına Türkiye ve diğer bazı devletlerin çekince koyarak imza etmeleri veya bazılarını hiç imzalamamış olmaları, bu uluslararası denetim ve yargı mekanizmasının etkinliğini göstermektedir.

Avrupa Konseyi Üyesi Olan Sözleşmeci Hükümetler,

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 10 Aralık 1948 de ilân edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesini;

Bu beyannamenin metninde açıklanan hakların her yerde ve etkin olarak tanınmasını ve tatbik edilmesini sağlamayı hedef aldığını;

Avrupa Konseyi'nin gayesinin; üyeleri arasında daha sıkı bir birlik kurmak olduğunu ve İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerinin korunması ve geliştirilmesinin bu gayeye ulaşmak yollarından birini teşkil ettiğini göz önüne alarak;

(*) Sözleşme, 4 Kasım 1950 tarihinde imzalanmış, 3 Eylül 1953 tarihinde yürürlüğe konmuştur. Türkiye bu Sözleşmeyi 18 Mayıs 1954 tarihinde imzalamış ve 10.3.1954 tarih ve 6366 sayılı Kanunla onaylamıştır. Sözleşme, 19.3.1954 tarihli Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Sözleşmenin yürürlük kazanmasından sonra çok sayıda "Ek Protokol" imzalanıp yürürlüğe girmiştir.

¹ Feyyaz GÖLCÜKLÜ-A. Şeref GÖZÜBÜYÜK, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, (Ankara: Turhan Kitabevi, 1994).

Dünyada barış ve adaletin asıl temelini teşkil eden ve sağlanıp korunabilmesi, her şeyden önce bir taraftan gerçekten demokratik bir siyasî rejim ve diğer taraftan, insan hakları konusunda ortak bir anlayış ve ortaklaşa saygı esasına bağlı olan bu temel özgürlüklere derin bağlılıklarını bir daha tekrarlayarak;

Aynı inancı taşıyan ve siyasî gelenekler, idealler ve özgürlüklere saygı ve hukukun üstünlüğü hususlarında, müşterek bir mirasa sahip bulunan Avrupa devletleri hükümetleri sıfatıyla, Evrensel Beyanname'de yazılı bazı hakların müştereken sağlanmasını temine yarayacak ilk adımları atmayı kararlaştırarak, aşağıdaki hususlarda anlaşmışlardır:

İnsan Haklarına Saygı Yükümlülüğü

Madde-1. Sözleşmeciler Tarafından kendi yetki alanları içinde bulunan herkese bu sözleşmenin birinci bölümünde tarif edilen hak ve hürriyetleri tanınır.

BÖLÜM I

Yaşam Hakkı

Madde-2. 1. Her ferdin yaşama hakkı kanunun himayesi altındadır. Kanunun ölüm cezası ile cezalandırdığı bir suçtan dolayı hakkında mahkemece hükmedilen bu cezanın infazı dışında, hiç kimse kasten öldürülemez.

2. Öldürme, aşağıdaki durumlardan birinde kuvvete başvurma kesin zorunluluk haline gelmesi sonucunda meydana gelmişse, bu maddenin ihlali suretiyle yapılmış sayılmaz:

- a) Bir kimsenin kanun dışı şiddete karşı korunması;
- b) Kanun hükümleri dahilinde bir tutuklamayı yerine getirmek veya kanuna uygun olarak tutuklu bulunan bir şahsın kaçmasının önlenmesi;
- c) Ayaklanma veya isyanın, kanuna uygun olarak bastırılması.

İşkence Yasağı

Madde-3. Hiç kimse işkenceye, gayri insanî yahut haysiyet kırıcı ceza veya muameleye tabi tutulamaz.

Kölelik ve Zorla Çalıştırma Yasağı

- Madde-4.** 1. Hiç kimse köle ve kul halinde tutulamaz.
2. Hiç kimse zorla çalıştırılmaz veya mecburi çalışmaya tabi tutulamaz.
3. Aşağıdaki haller bu maddede kastedilen “zorla çalıştırma veya mecburi çalışmadan” sayılmazlar.
- a) Bu sözleşmenin 5. maddesinde belirtilen şartlar altında tutuklu bulunan bir kimseden tutukluluğu veya şartla salıverilmesi süresince yapması olağan olarak istenilecek çalışma;

b) Askerî nitelikte bir hizmet yahut inançları gereğince askerlik vazifesini yapmaktan kaçınan kimselerin durumunu meşru sayan ülkelerde, bu inanca sahip kimselere mecburi askerlik yerine gördürülecek başka bir hizmet,

c) Toplumun hayat veya refahını tehdit eden kriz ve afet hallerinde talep olunan her hizmet,

d) Normal yurttaşlık yükümlülükleri kapsamına giren her türlü çalışma veya hizmet.

Özgürlük ve Güvenlik Hakkı

Madde-5. 1. Her ferdin hürriyete ve güvenliğe hakkı vardır. Aşağıda belirtilen haller² ve kanunî usuller dışında³ hiç kimse hürriyetinden mahrum edilemez.⁴

a) Kişinin yetkili bir mahkeme tarafından mahkumiyeti üzerine usulüne uygun olarak hapsedilmesi,

b) Bir mahkeme tarafından kanuna uygun olarak verilen bir karara riayetsizlikten dolayı yahut kanunun koyduğu bir yükümlülüğün yerine getirilmesini sağlamak üzere gözaltına alınması veya tutuklanması,⁵

c) Bir suç işlediği şüphesi altında olan yahut suç işlemesine veya suçu işledikten sonra kaçmasına engel olmak zarureti inancını doğuran makul sebeplerin⁶ mevcudiyeti dolayısıyla ile, bir kimsenin yetkili adli makam önüne çıkarılmak üzere gözaltına alınması⁷ veya tutuklanması,

² Bkz.: CMUK-104 vd.

³ Avrupa Mahkemesi, “kanuni usuller” veya “hukukun öngördüğü usullere uygun olarak” ibaresinin iç hukuka göndermede bulunduğunu, ama bu iç hukukun da Avrupa Sözleşmesi’nde içkin bulunan ya da açıklanan ilkelerle uygunluk içinde bulunmak zorunda olduğunu açıklamıştır. Bkz.: *Adil Yargılanma Hakkı*, s. 67.

“Hiçbir keyfi nezaret altına alma ‘yasal’ olarak kabul edilemeyeceğinden, özellikle de yerel hukukun keyfi olarak yorumlanıp yorumlanmadığı ya da keyfi olarak uygulanıp uygulanmadığı konusunu teminat altına almak amacıyla Sözleşme organları, yerel hukukun ve hangi yolla uygulandığının Sözleşme ile uyumlu olup olmadığını eleştirme konusunda bir yargılama yetkisine sahiptirler.” Bkz.: Karen RAİD, *Kişinin Özgürlük ve Güvenlik Hakları*, İkinci Kitap, s. 20.

⁴ Bkz.: İHEB-9. KİSHUS-9/1.

⁵ “Nezaretin amacı yükümlülüğün yerine getirilmesi olmalıdır, cezalandırma değil. McVeigh v. B.K. davasında Komisyon, yükümlülük yerine getirilir getirilmez, gerçekleştirilen nezaret ediminin ortadan kalktığına işaret etmiştir.” Bkz.: Karen RAİD, İkinci Kitap, s. 25.

⁶ Avrupa Mahkemesi, “**makul sebep**” veya “**makul kuşku**”nun, “kişinin suç işlediğine dair objektif bir gözlemciyi inandırabilecek olayların ya da bilginin varlığı” halinde bulunduğuna hükmetmiştir. Bkz.: *Adil Yargılanma Hakkı*, s. 69.

⁷ Bir gözaltına alma ya da tutma işlemi iç hukuka uygun olduğu hallerde bile, uluslararası standartlara göre keyfi olabilir. Örneğin, kişinin tutulurken dayanılan iç hukuk fazlasıyla yoruma açık, muğlak veya ifade özgürlüğü gibi başka bir temel insan hakkını ihlal edici nitelikte ise, durum böyledir. Ayrıca başlangıçta hukuka uygun olarak gözaltına alındığı

d) Bir küçüğün gözetim altında ıslahı veya yetkili merci önüne çıkarılması için verilmiş usulüne uygun bir tutuklama kararının bulunması,⁸

e) Bulaşıcı bir hastalık yayabilecek bir kimsenin, bir akıl hastası, bir alkoliğin, uyuşturucu maddelere müptela bir kimsenin yahut yersiz yurtsuz kişilerin kanuna uygun tutuklanması,

f) Bir kimsenin ülkeye usulüne uygun olmayarak girmekten men'i veya hakkında bir sınır dışı etme veya geri verme işleminin yürürlükte olması sebebiyle gözaltına alınmasına veya tutuklanmasına karar verilmesi.

2. Tutuklanan bir ferde, tutuklanmasını gerektiren sebepler ve kendisine karşı vaki bütün isnatlar en kısa zamanda ve anladığı bir dille bildirilir.⁹

3) Bu maddenin 1/c fıkrasında öngörülen şartlara göre yakalanan veya tutuklanan herkesin hemen bir hakim veya Adlî görevi yapmaya kanunen yetkili kılınmış diğer bir memur huzuruna çıkarılması ve makul bir süre içinde mahkeme edilmeye yahut Adlî tatbikat sırasında serbest bırakılmaya hakkı vardır.¹⁰ Salıverme ilgilinin duruşmada hazır bulunmasını sağlayacak bir teminata bağlanabilir.

4. Gözaltına alınma veya tutuklanma sebebiyle özgürlüğünden mahrum bırakılan her şahıs özgürlük kısıtlamasının kanuna uygunluğu hakkında kısa bir zamanda karar verilmesini ve kanuna uygun görülmemesi halinde serbest bırakılmasını sağlamak için mahkemeye başvurma hakkına sahiptir.¹¹

5. Bu maddenin hükümlerine aykırı olarak yapılmış bir gözaltına alma veya tutuklama muamelesinin mağduru olan her şahsın tazminat istemeye hakkı vardır.¹²

Adil Yargılanma Hakkı

halde yargısal bir makam tarafından salıverilmesinden sonra tutulan kişiler, keyfi olarak tutulmuş olurlar. İnsan Hakları Komitesi, KSH'nın 9/1. Maddesindeki "keyfilik" teriminin yalnızca "hukuka karşı" tutma anlamına gelmediğini, ama uygunsuzluk, adaletsizlik, öngörülmezlik unsurlarını da içerecek şekilde daha geniş yorumlanması gerektiğini belirtmiştir. Bkz.: *Adil Yargılanma Hakkı*, s. 69.

⁸ "Bir çocuğun özgürlükten yoksun bırakılmasının amacı, ya öğrenimini gözeterek denetlemek, ya da söz konusu çocuğu uzman bir yasal otoritenin önüne çıkartmak olmak zordur. 16 yaşındaki bir gencin mahkeme önüne çıkartılmak gibisinden bir amaç olmaksızın geçici bir tutukevinde tutulduğu Bouamar v. Belçika davasında, bir öğrenim programının bir parçası olduğu yönündeki hükümet iddiasını reddetmiştir. Yer değişikliğinin tek gerekçesi başka uygun bir yer bulunmaması idi ve tutukevinde herhangi bir öğretim amacını gerçekleştirebilecek ne personel ne de olanak vardı." Bkz.: Karen RAİD, İkinci Kitap, s. 26.

⁹ Bkz.: KİSHUS-9/2. İlkeler Bütünü İlke-10,14. CMUK-128.

¹⁰ Bkz.: KİSHUS-9/3. İlkeler Bütünü İlke-38.

¹¹ Bkz.: KİSHUS-9/4. İlkeler Bütünü İlke-32.

¹² Bkz.: KİSHUS-9/5. İlkeler Bütünü İlke-35/1.

Madde-6. 1. Herkes, gerek medenî hak ve yükümlülükleriyle ilgili anlaşmazlıkların çözümlenmesi, gerek kendisine yöneltilen herhangi bir suçlamanın karara bağlanması konusunda, kanunla kurulmuş bağımsız ve tarafsız bir mahkeme¹³ tarafından davasının makul bir süre içinde adil ve açık olarak görülmesini istemek hakkına sahiptir.¹⁴

Hüküm açık celsede verilir, ancak demokratik bir toplumda genel ahlak, kamu düzeni ve Millî güvenlik yararı veya küçüklerin korunması veya davaya taraf olanların özel hayatlarının gizli tutulması gerektiğinde veya davanın açık celsede görülmesinin adaletin selametine zarar verebileceği bazı özel durumlarda, mahkemenin zorunlu göreceği ölçüde, duruşmalar dava süresince tamamen veya kısmen basına ve dinleyicilere kapalı olarak sürdürülebilir.

2. Bir suç ile itham edilen bir şahsın suçluluğu kanunen sabit oluncaya kadar masum sayılır.¹⁵

3. Her sanık başlıca:

a) Şahsına yöneltilen suçlamanın niteliği ve sebebinden en kısa zamanda, anladığı bir dille ve etraflı surette haberdar edilmek¹⁶,

b) Savunmasını hazırlamak için gerekli zamana ve kolaylıklara malik olmak¹⁷,

c) Kendi kendini savunmak veya kendi seçeceği bir savunmacının veya eğer bir avukat tutmak için mali imkanlardan mahrum bulunuyor ve adaletin selameti gerektiriyorsa, mahkeme tarafından tayin edilecek bir avukatın ücretsiz yardımından istifade etmek¹⁸,

¹³ **Bağımsız ve tarafsız bir yargı yeri tarafından yargılanma hakkı** öylesine temel bir haktır ki, İnsan Hakları Komitesi bunun “**istisna kabul etmeyen mutlak bir hak**” olduğunu belirtmiştir. (...)

Uluslararası belgeler mahkeme teriminden çok “**yargı yeri**” terimine göndermede bulunmaktadır. Avrupa Mahkemesi yargı yerini, kendi yetki alanı içindeki meseleleri hukuk kurallarına ve daha önceden öngörülmüş usullere göre karara bağlamak üzere hukuken kurulmuş, yargısal görevleri yerine getiren bir organ olarak tanımlamıştır. Bkz.: *Adil Yargılanma Hakkı*, s. 157.

Ceza davalarında bu gerekliliğin amacı, yargılamaların belli bir dava için özel olarak kurulmuş yargı yerleri tarafından yapılmamasını güvence altına almaktır. Bkz.: a.g.e., s. 157.

¹⁴ Bkz.: İHEB-10. KİSHUS-14/1.

¹⁵ Bkz.: KİSHUS-14/2. İlkeler Bütünü İlke-36/1.

¹⁶ Bkz.: CMUK-135.

¹⁷ Sanığın avukatla iletişim kurma hakkı İHAS’ın 6. Maddesinde açıkça güvence altına alınmamış olmasına karşın, Avrupa Komisyonu bu hakkın, sanığın avukatla iletişiminin temel bir parçası olduğu savunma hazırlama hakkından çıkarsanabileceğini belirtmiştir. Bkz.: *Adil Yargılanma Hakkı*, s. 89.

¹⁸ Bkz.: KİSHUS-14/3(b). AVROT-8. İlkeler Bütünü İlke-18/2, 3.

d) İddia şahitlerini sorguya çekmek veya çektirmek, savunma şahitlerinin de iddia şahitleri ile aynı şartlar altında davet edilmesinin ve dinlenmesinin sağlanmasını istemek,

e) Duruşmada kullanılan dili anlamadığı veya konuşmadığı takdirde bir tercümanın yardımından ücretsiz faydalanmak haklarına sahiptir.

Cezada Kanunilik

Madde-7. 1. Hiç kimse işlendiği zaman ulusal veya uluslararası hukuka göre bir suç teşkil etmeyen bir fiil veya ihmalden dolayı mahkum edilemez. Keza hiç kimse suç işlendiği zaman uygulanabilecek cezadan daha ağır bir cezaya da çarptırılmaz.¹⁹

2. Bu madde işlendiği zaman medenî milletler tarafından tanınan genel hukuk prensiplerine göre suç sayılan bir fiil veya ihmalden suçlu bir şahsın yargılanmasına ve cezalandırılmasına mani değildir.

Özel Yaşama ve Aile Yaşamına Saygı

Madde-8. 1. Her şahıs özel ve ailevi hayatına²⁰, konutuna²¹ ve haberleşmesine²² saygı gösterilmesi hakkına sahiptir.

¹⁹ Yanaşık – Türkiye kararında Komisyon başvurusunun muhatap olduğu hareketin okuldan atma olduğu ve bunun bir cezai suç olmadığı, bu sebeple 7. maddenin ihlalinin söz konusu olmadığı kararına varmıştır. Bkz.: Sultan UZELTÜRK, “İHAS Çerzvesinde Düşünce, Vicdan ve Din Özgürlüğü Notları, (İstanbul Barosu İHM 1999 İç Eğitim Seminerleri Notlarından)

²⁰ Kural olarak sınırdışı veya ülkeye kabul edilmeme kararları kendi başına Sözleşmenin ihlalini oluşturmaz. Sözleşme belli bir ülkede ikameti güvence altına almamıştır. Ancak bu tür kararlar ile aile birliği etkileniyor ise 8. madde kapsamına dahil edilmiştir. Bu konuda yapılan birçok başvuru neticesinde Komisyon ve Mahkeme, ilgili aile bireyleri arasında gerçekten bir aile yaşamı olup olmadığına bakmaktadır. Bu konuda iki kriter getirmiştir: (1) Yakın bir ilişki, (2) Müdahaleden hemen önce veya müdahale sırasında beraber yaşayan insanlar olması. Bu konudaki Alam, Khan ve Singh-Birleşik Krallık Kararı (15.07.1967) dikkat çekicidir. Alam, Pakistan vatandaşıdır, fakat Birleşik Krallık'ta oturmaktadır. Küçük oğlu için Birleşik Krallığa kabul izni istemiştir, fakat reddedilmiştir. Komisyon ülkeye giriş izni verilmemesini Sözleşmeye aykırı bulmuştur.

Diğer yandan Hindistan vatandaşı ve Birleşik Krallık da oturan Singh'in babasının ülkeye girişi için istediği izinin reddedilmesini ise her ikisinin de yetişkin ve uzun süredir ayrı yaşamakta olmaları gerekçesiyle Sözleşmeye aykırı bulmamıştır. Bu konuda ilginç bir karar da Abdulaziz, Cabales ve Balkandalı-Birleşik Krallık Kararıdır (28.05.1985).

Mahkeme göçe ilişkin bir yasanın cinsiyet bazında bir ayırım getirmesi halini Sözleşmenin 8. Maddesi ile 14. maddesinin birlikte yorumlanmasına neden saymıştır. Birleşik Krallık'daki kural, bir kadının kocasıyla buluşmasını kabul etmekte fakat kocanın karısı ile buluşması için istisnai koşullar aramaktadır. Bu kararda 8. maddenin doğrudan ihlali görülmemekle birlikte 14. madde ile birlikte yorumladığında ihlal bulmuştur. Mahkeme 8 ve 14. maddeyi birlikte değerlendirerek Birleşik Krallık'taki 1980 tarihli Göçmenler Tüzüğü ulusal emek piyasasının korunması gibi meşru bir amaca sahip olmasına rağmen kocaların ve karıların göç etmelerinin iş gücü piyasası üzerindeki etkisi farklı muamele yapılmasını

2. Bu hakların kullanılmasına resmi bir makamın müdahalesi demokratik bir toplumda ancak ulusal güvenlik, kamu güvenliği, ülkenin iktisadi refahı, düzenin korunması, suçların önlenmesi, sağlığın veya ahlakın ve başkasının hak ve hürriyet-

haklı kılacak kadar ağır bir sebep olmadığından cinsiyet bakımından ayrımcılık yasağının ihlaline karar verilmiştir.

Micheal - Birleşik Krallık kararında ise Mahkeme 8. madde ile 6/1. maddede korunan menfaatlerin doğasının farklı olduğunu belirterek 8. maddeden türeyen usuli şartlar yargısal usul kadar idari usulleri de kapsar yorumunu getirmiştir. Bu kararda Mahkeme kamu makamları tarafından bakıma tabi olan çocuklar hakkında düzenlenen “sosyal çalışma raporlarının” başvuru ebeveynlere gösterilmemesi ve incelettilmemesi ebeveynlerin menfaatlerini korumayı engellediğinden madde 8’e aykırı bulunmuştur. Bkz.: *İNSAN HAKLARI KARARLARI DERLEMESİ*, Cilt: 1, 2, 3, (İstanbul: İstanbul Barosu Yay., 1998).

²¹ Madde 8’deki konuta saygı kişinin sadece konutunu değil çalışma yerini de içermektedir. Konu ile ilgili Lopez Ostra davası (9.12.1994) çevre hakkı açısından da bu konu için önemli bir örnek davadır. Söz konusu kararda ister devletin, başvuru 8. maddenin 1. fıkrasındaki haklarını korumak amacıyla makul ve gerekli tedbirleri almak biçimindeki pozitif yükümlülük açısından ele alınsın, isterse 2. fıkraya göre kamu makamlarının haklı gösterilebilecek bir müdahalesi açısından değerlendirilsin uygulanacak ilkeler büyük ölçüde aynı olduğu için her iki anlamda da bireyin ve kamunun yarışan menfaatleri arasında adil bir denge kurulmaya çalışılması gerekliliği belirtilmiştir. Olaylara bakıldığında davalı devletin şehrin ekonomik iyiliği ile başvuru konutuna, özel ve aile yaşamına saygı hakkını etkili bir biçimde kullanma hakkı arasında adil bir denge kuramadığı anlaşıldığından 8. maddenin ihlaline karar verilmiştir. Konuta saygı hakkının diğer bir yönü olan konutta arama yapılmasına ilişkin Chappel - Birleşik Krallık davası (30.03.1989) önemli bir örnektir. Bkz.: a.g.e.

²² Klass davası (6.9.1978) Alman hukukundaki telefon dinlemeye ilişkin örnek bir davadır. Başvurular, gözetlemeye ilişkin Alman hukukunun yetkili makamlara gözetlenen kişiyi olaydan sonra bilgilendirme zorunluluğu getirmediğini ve bu tedbirlerin uygulanmasında ve buna emir verilmesinde koruyucu önlemler içeren bir sistem öngörmediğini iddia etmişlerdir. Mahkeme başvuru dinlenmesinin bir müdahale olduğunu kabul etmiş, fakat bu müdahalenin demokratik bir toplumda gerekli olup olmadığına bakmıştır. Bu soruya cevap muhtemel kötüye kullanmaya karşı güvencelerin varlığı ve yeterliliği çerçevesinde aranmaktadır. Mahkemeye göre kötüye kullanmaya karşı uygun ve etkili güvenceler var ise mahkeme tatmin olacaktır.

Malone ile Huwig ve Kruslin kararları mahkemenin gözetleme nedeni ile 8. maddenin ihlal edildiğine ilişkin kararları için örnektir. Golber – Birleşik Krallık arasındaki davada soygun yaptığı için hapiste olan Golver’in avukatı ile haberleşmediği için yaptığı başvuru üzerine Mahkeme Golver’in dava açma olanaklarına ilişkin tavsiye almak için avukat ile haberleşme hakkını sınırlamayı haklı kılacak bir neden bulamamıştır.

Campbell–Birleşik Krallık (25.3.1992) kararında ise tecavüz ve adam öldürmekten ömür boyu hapis cezası alan başvuru konutunun hapis hane makamlarının bir çok özel hukuk sorunlarına ilişkin avukatına yazdığı mektupların açılıp okunduğundan şikayetçi olması üzerine mahkeme söz konusu müdahalenin kargaşayı ve suç önleme amacı ile uyumlu bir müdahale olduğunu kabul ettikten sonra ilke olarak hangi konuyla ilgili olursa olsun avukatla haberleşmenin madde 8 anlamında imtiyazlı olduğunu bildirmiştir. Tutulan kişinin kendi ceza davasındaki avukatı ile haberleşmesi mahkemeye özellikle imtiyazlı kabul edilmiştir. Bu konu için bkz.: Schönenberg ve Durmaz–İsviçre kararı (20.06.1988). Bkz.: a.g.e.

lerinin korunması için zaruri bulunduğu derecede ve kanunla öngörülmesi şartıyla söz konusu olabilir.²³

Düşünce, Vicdan ve Din Özgürlüğü

Madde-9. 1. Her şahıs düşünce, vicdan²⁴ ve din hürriyetine²⁵ sahiptir. Bu hak, din veya kanaat değiştirme hürriyetini ve alenen veya hususi tarzda ibadet ve ayin

²³ Birleşik Krallık'a ilişkin bir başvuruda (16.03.1970) çocukları bir bakımevine mahkeme kararı ile yerleştirilen çiftin şikayeti üzerine Komisyon, karar ilgili hukuka göre mahkeme tarafından verildiğinden hukuka uygun bulmuş, başvuruçuların çocuklarına yeterince bakım, koruma, gözetim veremediklerini, bu durumun çocukların üzerinde gereksiz acı, sağlık sorununa neden olduğunu saptamış ve önlemleri madde 8/2'ye uygun bulmuştur. Başka bir kararda ise (x-Birleşik Krallık 08.07.1987) başvuruçuların bakımevinde tutulan ve sonradan evlatlık olarak alınan çocuğu ile görüşmesinin reddedilmesine, sosyal çalışma uzmanlarının altı ay süren grevi nedeniyle çocuğunu görememesi üzerine şikayetçi olmuştur. Mahkeme bu tedbirin demokratik bir toplumda gerekli olup olmadığına bakmıştır ve ebeveynin çocuğu görmesinin sınırlandırılabilceğini fakat ebeveynin çocukların geleceğine ilişkin kararlara dahil olma ilkesinin önemli olduğunu vurgulamıştır. Burada annenin önemli kararların alınmasına dahil edilmemesi onun aile yaşamına saygı hakkının ihlalidir. Diğer bazı kararlar için bkz.: H - Birleşik Krallık kararı, gayrimeşru çocuğun korunması ile ilgili olarak Marckx - Belçika (13.06.1979) kararı, evlatlık verme ile ilgili olarak Keegan Davası (26.05.1994).

Bu konuda diğer önemli bir karar ise Niemietz – Almanya (16.12.1992) kararıdır. Avukatlık yapan başvuruçunun bürosunda yapılan aramaya ilişkin olan davada mahkeme, müdahalenin demokratik toplumda gerekli olup olmadığına bakmış ve arama kararında hiçbir sınırlama getirilmeden suçun konusu olan mektup sahibinin kimliğini ortaya çıkarabilecek her türlü belgenin aranması ve el koyulması gibi geniş ifadelerin yer alması, bir avukatın bürosunun aranması sırasında bağımsız bir gözlemcinin bulunması gibi herhangi bir usule güvence getirilmemesi sözleşmeye aykırı bulunmuştur. Sözleşmeye aykırılık oluşturan bu nedenlerin yansırı aranan mekanın ve incelenen belgelerin önemi de ayrıca dikkate alınmıştır. Mahkemeye göre aranan kişi hukukçu olduğundan **mesleki gizliliğe** tecavüz etmek adaletin gereği gibi dağıtılması üzerinde de olumsuz sonuçlar yaratarak 6. maddeyi ihlal edebileceği ve ayrıca başvuruçunun mesleki şerefini de etkileyebilecek bir durum olduğu için, diğer yandan olayda incelenen materyaller dikkate alındığında, söz konusu arama mesleki gizliliğe tecavüz edecek şekilde orantısız olduğu için, yapılan arama demokratik bir toplumda gerekli olmayan bir müdahaledir.

Türkiye'ye ilişkin iki dava da yine konuta saygıya ilişkindir, bunların biri Akdınar - Türkiye (16.10.1996), diğeri ise Menteş ve diğeri - Türkiye (28.11.1997) kararlarıdır. Bu iki dava birbirine benzerdir, her ikisi de köy yakma ve boşaltmayla ilgilidir. Mahkeme başvuruçularının evlerinin bilerek yakılmasının, "**aile yaşamına saygı, konuta saygı ve mülkiyetin barışçıl kullanımı**" haklarına aykırı olacağından şüphe yoktur demiştir. Olayda, Hükümetin sorumluluğuna ilişkin olarak şüphe yoktur. Hükümet bu kadar büyük iddiaları araştırmadığı ve kişilere yol göstermediği için, bu iddiaları kendi güçlerinin yapmadığını kendisi ispatlamak zorundadır. Komisyon sabıka kayıtlarının fotoğraf ve parmak izi dahil olmak üzere tutulmasını kamu güvenliği veya düzensizlik yada suçun önlenmesi açısından haklı bulmaktadır. (x-Alman Federal Cumhuriyet, 4.10.1962) bkz.: *AVRUPA İNSAN HAKLARI YARGISI ve TÜRKİYE*, (İzmir: 1997, İzmir Barosu Yay), s. 72.

²⁴ **Vicdani red** konusunda sözleşmenin 4/3-b maddesindeki istisnadan hareket edilebilmektedir. Bu konuda Avrupa Konseyi bakanlar komitesinin tavsiye kararı ile Birleşmiş Milletler

İnsan Hakları Komisyonunun kararı vardır. Komisyon söz konusu hükümden, zorunlu olmamakla beraber vicdani reddi tanıyabileceği ve zorunlu askerlik yükümlülüğü yerine geçebilecek alternatif yükümlülükler getirebileceğine karar vermiştir. C - Birleşik Krallık davasında başvuru Quaker (Özel bir Protestan mezhebi)dir ve dini sebeplerle, vergilerin askeri amaçlarla harcanmasına karşıdır. Söz konusu paranın barışçıl amaçlarla harcanmasını talep etmektedir. Komisyon bu sonucun başvuru inancından kaynaklanıp kaynaklanmadığını araştırmamıştır. Bir başka kararda İrlanda hapisanesinde tek tip üniformanın reddine ilişkin talebi reddeden komisyon bunu bir vicdani hak olarak tartışmamıştır.

Komisyon Karaduman kararında sözleşmenin öngördüğü çerçevede yürürlüğe konan bir mevzuata itaati sırf temeli kanaatlerine aykırı olduğu için reddetmek hakkını tanımamıştır.

Mahkeme Campbell ve Cosans – Birleşik Krallık kararında “conviction” kavramının basit kanaat ve fikirlerden ayrıldığına ve “belli derecede gücü, ciddiyeti, önemi ve uyumu” yansıtan görüşleri ifade ettiğini ve dinsel ve felsefi olabileceklerini belirtmektedir. Bkz.: Sultan UZELTÜRK, a.g.e.

- 25 Türk vatandaşı olan Yanaşık, Ankara Askeri Akademisinde Harp Okulu öğrencisi iken köktendinci hareketlere katıldığı için okuldan atılmıştır. Mahkeme bu kararda 9. maddenin ihlalinin bulunmadığı kanaatine varmıştır. Şöyle ki; askeri ortamın bir takım özgün kuralları olabileceği bu nedenle bazı özel sınırlamaların söz konusu olabileceği belirtilmiş ancak çalışma saatleri dışında dua edip ibadet edebileceği başvuru askeri okulu özgür iradesi ile seçmiş olması göz önünde bulundurulduğunda din ve vicdan özgürlüğüne yönelik bir ihlal söz konusu olmadığı kararı çıkmıştır. Bu kararda ilginç olan bir yön: Komisyon, disiplin otoritelerinin başvuru birçok disiplin suçu işlediği ve subay olamayacağı bulgularını da dikkate almıştır.

Türkiye ile ilgili bir değer karar ise Kalaç kararıdır. Türk vatandaşı olan Kalaç Hava Kuvvetlerinde hakim olup Yüksek Askeri Şura kararı ile hukuka aykırı köktenci fikirleri benimsediğini gösteren hal ve tavırları sebebiyle zorunlu olarak emekliliğe sevk edilmiştir. Başvurucunun 9. madde ihlaline yönelik şikayetine 9. maddenin bir din ve inancın gerektirdiği ve esinlendirdiği her hareketi korumadığını ve bireyin dinini ortaya koyma özgürlüğünü kullanırken kendi özel durumunu da dikkate alması gerektiğine değinmiştir. Kalaç'ın askerlik mesleğini özgür iradesi ile seçtiğini sivilere uygulanması mümkün olmayan ama silahlı kuvvetler üyelerinin hak ve özgürlüklerinin kısıtlaması imkanını veren askeri disiplin sistemini kabul etmiştir. Devletler orduları için şu veya bu şekilde davranmayı gerektiren özellikle askeri hizmetin gereklerini yansıtan yerleşik bir düzene karşı bir davranışı yasaklayan disiplinel nitelikte düzenlemeler yapabilir. Başvurucunun askeri hayatın icaplarının sınırları içinde bir Müslüman'ın dini ibadetinin normal şeklini oluşturan görevlerini yerine getirebildiği itiraz konusu değildir. YAŞ'ın kararı Kalaç'ın dini fikir ve inançlarını veya dini görevlerini yerine getirmesine değil fakat hal ve tavırlarına dayandırılmıştır. Türk makamlarına göre bu davranış asker disiplini bozmuş laiklik ilkesini ihlal etmiştir. Buna göre emekliliğe sevk kararına yol açan şey başvuru dinini açığa vurma şekli olmadığından bu kararın 9. madde ile güvence altına alınan hakka müdahale oluşturmadığı kararını mahkeme oybirliği ile vermiştir.

Karaduman - Türkiye kararında ise komisyon 9. maddenin kamusal alanda her zaman inançlarla yönlendirilen şekilde davranma hakkını garanti etmediğini “uygulama” kelimesinin ise dinsel ve inanç ile motive edilen ve etkilenilen her hareketi kapsamadığını belirtmiştir. Başvurucunun laik bir üniversitede eğitimi seçmekle bu üniversitenin kurallarına uyma yükümlülüğünü kabul ettiğini, özellikle bir dinin baskın olduğu ülkelerde belli bir dinin sembollerini ve törenini yer ve davranış anlamında sınırsız olarak ortaya koymanın bu dini uygulamayan öğrenciler veya farklı dine mensup kişiler üzerinde baskı oluşturacağı belirtilmiştir. Ayrıca komisyon laik üniversite sisteminin gerekleri göz önüne alın-

veya öğretimini yapmak suretiyle tek başına veya toplu olarak dinini veya kanaatini açıklamak hürriyetini de içerir.²⁶

2. Din veya kanaatleri açıklama hürriyeti demokratik bir toplumda ancak kamu güvenliğinin, kamu düzeninin, genel sağlığın veya umumi ahlakın, yahut başkalarının hak ve hürriyetlerinin korunması için zaruri olan tedbirlerle ve kanunla sınırlanabilir.²⁷

İfade Özgürlüğü

Madde-10. 1. Herkes görüşlerini açıklama ve anlatım hakkına sahiptir. Bu hak kanaat özgürlüğünü ve resmi makamların müdahalesi ve memleket sınırları mevzu-bahis olmaksızın, haber veya fikir almak veya vermek serbestisini de içerir. Bu madde, devletlerin radyo, sinema veya televizyon işletmelerini bir izin rejimine tabi kılmalarına mani değildir.

dığında öğrencilerin giyimlerini kurala bağlamak bazı idari hizmetleri sunmamak bunlara uyulmadığı zaman din ve vicdan özgürlüğüne bir müdahale oluşturmaz ve başvurucunun okul döneminde arzusuna aykırı olarak giyim şartlarını yerine getirmek zorunda bırakılmadığı nedenleriyle 9. maddedeki hakkın ihlalinin olmadığına karar verilmiştir. Bkz.: Sultan UZELTÜRK, a.g.e.

²⁶ Hoffmann - Avusturya kararında Yehova Şahitlerinin inançları gereği çocuklarının kan alıp vermelerinin yasaklanmasının dini bir inanç gereği olup olmadığını tartışmamıştır. Komisyon X - Birleşik Krallık davası ile D - Fransa davasında başvurucunun hareketinin dininin bir sonucu olup olmadığını tartışmıştır. Prensipten bir inancın din olup olmadığını Strazburg otoriteleri bazı kararlarında tartışarak karar vermiş bazı kararlarında ise din olup olmadığını tartışmaya gerek görmemiştir. Bkz.: Arrowsmieth - Birleşik Krallık davası, Van Dijk - Van Haooof davası, Harris, Boyle ve Wrbrick davaları.

Otto Preminger Institute – Avusturya davasında mahkeme davadaki çoğunluk dininin (Katolik) inançlarını tahkir etme ihtimali olan filme el konulmasını başkalarının dini hakları ve özgürlüklerine müdahale olarak görüp haklı bulmuştur.

Darby - İsveç Kararında kilise üyesi olmayan kişinin kilise vergisi ödeme zorunluluğu 9. maddedeki özgürlüğe müdahale olarak görülmüştür.

Mahkeme Kosiek ve Glasenapp davalarında bir kamu görevinde uygulanan test söz konusu işin esası ile ilgili değil ise Sözleşme ile korunmayan bir hak olduğuna karar vermiştir. Mahkeme bu kararda her iki öğretmenin Alman temel yasasına sadakat yükümünü reddetmelerinden dolayı görevlerine son verilmesini ifade özgürlüğünün ihlali olarak görmemiştir. Ancak Mahkeme 26.09.1995 tarihli Vogt Kararında yine bir öğretmenin komünist olması sebebiyle işine son verilmesini ifade özgürlüğüne bir müdahale olarak görmüştür. Vogt kararı Mahkeme'nin daha önceki görüşünü revize etmesi açısından da önem taşır. Bkz.: Sultan UZELTÜRK, a.g.e.

²⁷ Yehova Şahitlerine ilişkin olarak verilen Kokkinakis - Greece kararında Mahkeme, 9. maddenin değerlerinin demokratik toplumun temelini oluşturduğuna yer vermiştir: “dini açıdan (9. madde) inanç sahibinin kimliğini, yaşam anlayışını oluşturan en önemli öğelerden biridir, ancak, bu aynı zamanda ateistler, agnostikler, scepticler ve ilgisizler için de önemli bir değerdir.” Yine bu kararda Mahkeme 9/2'nin diğer hükümlerden farklı olarak sadece inancı açıklama özgürlüğüne sınırlama getirildiğini vurgulamaktadır. Maddenin inanç özgürlüğüne ilişkin kısmı “mutlak hak” kategorisinde yer almakta ve Mahkeme 9. maddenin Sözleşmenin korunan değerlerindeki hoşgörü ve çoğulculuktan farklı bir açıklamayı içermektedir. Bkz.: Sultan UZELTÜRK, a.g.e.

2. Kullanılması görev ve sorumluluk içeren bu hürriyetler, demokratik bir toplumda zaruri tedbirler mahiyetinde olarak, Millî güvenliğin, toprak bütünlüğünün veya kamu güvenliğinin, düzeni korumanın, suçun önlenmesinin, sağlığını veya ahlakın, başkalarının şöhret veya haklarının korunması, gizli haberlerin ifşasına mani olunması veya yargı gücünün otorite ve tarafsızlığının sağlanması için kanunda öngörülen bazı formalitelere, şartlara, sınırlamalara ve yaptırımlara bağlanabilir.²⁸

Toplanma ve Örgütlenme Özgürlüğü

Madde-11. 1. Herkes barışçı amaçlarla toplantılar yapmak, dernek kurmak, ayrıca çıkarlarını korumak için başkalarıyla birlikte sendikalar kurmak ve bunlara katılmak haklarına sahiptir.²⁹

2. Bu hakların kullanılması, ulusal güvenliğin, kamu güvenliğinin, düzeni korumanın, suçun önlenmesinin, sağlığını veya ahlakın veya başkalarının hak ve hürriyetlerinin korunması için ve ancak kanunla sınırlanabilir. bu madde, bu hakların kullanılmasında silahlı kuvvetler, güvenlik güçleri ve devletin idare mekanizmasında görevli olanlar hakkında yasal sınırlamalar konmasına mani değildir.

Evlenme Hakkı

Madde-12. Evlenme çağına gelen erkek ve kadın, bu hakkın kullanılmasını düzenleyen ulusal kanunlar dairesinde, evlenmek ve aile kurmak hakkına sahiptir.³⁰

Etkin Hukukî Yollara Başvurma Hakkı

²⁸ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi “demokratik toplum” kavramına kurucu bir yorum geliştirdi. 07.12.1976 tarihli Handyside kararında “Demokratik Toplum’un kurucu öğelerini (plüralizm, tolerans ve açıklık düşüncesi olarak) belirledi. Çoğulculuk ve hoşgörü, açık bir toplumun kurucularıdır; “demokratik topluma özgü ilkeler” dir yorumunun yapıldığı Sunday Times kararı ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kavramın öğelerini geliştirdi. Birçok kararlarda ise plüralizmin daha çok fikirler (fikirlerin çoğulculuğu), toleransın ise davranışlar (davranışların hoş görülmesi) üzerinde vurgu yapıldığı gözlenmektedir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Handyside - Birleşik Krallık (7.12.1976) kararı ve Lingens - Avusturya (8.7.1984) kararlarında “Demokratik bir toplumun zorunlu dayanaklarından biri herkesin ilerleme ve gelişmesinin en önde gelen koşullarından biridir. Demokrasinin işleyişini sağlayan serbest fikri tartışma ve öne sürülen düşünceler, gerçeklik değerlendirmesinin dışında kalırlar. Çünkü, siyasal toplum ve sivil toplum, kanaatlerin serbest değişimiyle beslenir” şeklindeki yorumunu birçok kararına da yansıtmıştır. Bkz.: *İNSAN HAKLARI KARARLARI DERLEMESİ*, Cilt: 1, 2, 3. (İstanbul: İstanbul Barosu Yay., 1998).

²⁹ Bkz.: 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu.

³⁰ Başvurucunun dini inançları daha erken yaşta evlenmeye olanak tanıyorsa ancak bu durum milli düzenlemelere aykırı ise burada 9. Maddenin değil 12. maddeye ilişkin bir durumun varlığı söz konusu edilmiştir. Bkz.: Khan - Birleşik krallık davası ile Johnstone - İrlanda davası. Bkz.: İstanbul Barosu İHM 1999 Seminerleri Notları.

Madde–13. Bu sözleşmede tanınmış hak ve hürriyetleri ihlal edilen her şahıs, ihlal fiili resmi vazifelerini ifa eden kimseler tarafından bu vazifelerini ifa sırasında yapılmış olsa da, ulusal bir makama fiilen müracaat hakkına sahiptir.³¹

Ayrımcılık Yasağı

Madde–14. Bu sözleşmede tanınan hak ve hürriyetlerden yararlanma keyfiyeti, bilhassa cins, ırk, renk, dil, din, siyasi ve diğer kanaatler veya ulusal sosyal köken, ulusal bir azınlığa mensupluk, servet, doğum veya herhangi bir durum üzerine kurulmuş hiç bir ayırım gözetmeksizin sağlanmalıdır.

Olağanüstü Durumlarda Sınırlamalar (Sapma)

Madde–15. 1. Harp veya ulusun varlığını tehdit eden umumi bir tehlike halinde bir Yüksek Akit taraf ancak, durumun gerektirdiği oranda ve devletler hukukundan doğan diğer yükümlülüklerle ters düşmemek şartıyla bu sözleşmede öngörülen yükümlülüklerle aykırı tedbirler alabilir.³²

2. Yukarıdaki hükme dayanılarak, meşru harp fiilleri neticesinde meydana gelmiş ölüm olayları dışında ikinci ve üçüncü maddeler ile dördüncü maddenin birinci fıkrası ve yedinci madde hiç bir surette ihlal edilemez.³³

³¹ “Divan, işkencenin yasaklanmasının önemi ve özellikle işkenceye uğrayanların mağduriyeti üzerinde durmuştur. Devlet tarafından, işkenceye uğramış kişinin maddi ve manevi zararlarının karşılanması yanı sıra divan, sorumluların kimliklerinin tespit edilerek cezalandırılmalarını sağlayacak etkili inceleme yapılmasına karar vermiştir. Türk kanunlarına göre savcı, araştırma yapmakla yükümlüdür. Oysa ki Aksoy’un işkence gördüğünün açık delilleri ortada olmasına rağmen hiçbir araştırma yapılmamıştır. Açıklanan bu bilgiler ışığında Aksoy’un davasında herhangi bir iç hukuk yolunun sorunu çözebilme olasılığı pek mümkün görünmemektedir. Neticede Sözleşmenin 13. Maddesi ihlal edilmiştir.” Bkz.: Aksoy – Türkiye kararı. Bkz.: *AVRUPA İNSAN HAKLARI YARGISI ve TÜRKİYE*, (İzmir: İzmir Barosu Yay., 1997), s. 80.

³² “Yalnızca ‘savaş, seferberlik, sıkıyönetim ve olağanüstü haller’de mümkün olan durdurma ve güvencelere aykırı tedbirlerin üç önemli sınırı bulunmaktadır:

- Durdurma ve aykırı önlemler, öncelikle, uluslararası hukuktan doğan yükümlülükleri ihlal etmemelidir.

- Durdurma ve sapsmalar, ikinci olarak, ‘**durdurmanın gerektirdiği ölçü**’yü aşmamalıdır. İHAS m. 15’ten aynen alınan ‘**ölçülülük**’ ilkesi, **elverişlilik** ve **oranlılık** ilkelerini içermektedir. **Elverişlilik**; aracın amaca uygun olmasını zorunlu kılar. **Gereklilik**, ulaşılmak istenen amaca yeterli derecede özgürlükleri kısıtlayacak aracın seçilmesidir. **Oranlılık** ise, aracın amaca göre bir oran içinde bulunmasıdır.

- Nihayet, durdurma ya da aykırı önlemler, 2. Fıkıradaki yasaklarla sınırlı olmak zorundadır. Bunlar ‘**dokunulmaz alanlar**’dır, bir bakıma insan haklarının sert çekirdeğinin güvenceleridir.” Bkz.: KABOĞLU, *ÖZGÜRLÜKLER HUKUKU, İnsan Haklarının Hukuksal Yapısı*, 4. Baskı (İstanbul: Afa Yay) s. 76.

³³ İrlanda-Birleşik Krallık Kararı (18.1.1978), Brogan ve Diğerleri-Birleşik Krallık Kararı (29.11.1988, Brannigan ve McBride-Birleşik Krallık Kararı (30.6.1993) Bkz.: Sevtaç YOKUŞ, a.g.e., s. 36 vd.

3. Bu şekilde Sözleşmeye aykırı tedbirler alma hakkını kullanan her Sözleşme-
ci Taraf, alınan tedbirler ve bunları gerektiren sebepler hakkında Avrupa Konseyi
Genel Sekreterine tam bilgi verir. Bu Yüksek Akit Taraf, sözü geçen tedbirlerin
yürürlükten kalktığı ve Sözleşme hükümlerinin yeniden tümüyle uygulanmaya baş-
landığı tarihi de Avrupa Konseyi Genel Sekreterine bildirir.

Yabancıların Siyasî Faaliyetlerinde Sınırlamalar

Madde-16. 10, 11 ve 14. maddelerin hiç bir hükmü yabancıların siyasî faali-
yetlerini Yüksek Akit tarafların tahdit etmelerine mani sayılmaz.

Hakların Kötüye Kullanılmaması

Madde-17. Bu sözleşme hükümlerinden hiç biri bir devlete, topluluğa veya
ferde, bu sözleşmede tanınan hak ve hürriyetlerin yok edilmesini veya bu sözleşme-
de öngörüldüğünden daha geniş ölçüde sınırlamalara tabi tutulmasını hedef alan bir
faaliyete girişmeye veya harekette bulunmaya yönelik bir hak sağladığı şekilde yo-
rumlanamaz.³⁴

“Komisyon, son yıllarda Türkiye’de olağanüstü Hal Bölgesinden yapılan birçok bireysel
başvuruda, iç hukuk yollarının tüketilmesi şartının yerine getirilmesini, iç hukuk yolları-
nın tüketilmesinin etkisizliği ve İHAS’ın ihlaline yol açan keyfi uygulamaların sistematik
idari pratik haline gelmesi nedeniyle aramamaktadır. Yeşilyurt davası, Zeki Aksoy, Hedi-
ye Tanrıbilir, Hüseyin Güleç, Hüseyin Akdıvar, Zülfü Akkum, Ramazan Çağırğan başvu-
ruları kabuledilebilirlik kararları almış örneklerdir. Sevtap YOKUŞ, a.ge.e., s. 42 vd.

Nisan 1967’de Yunanistan’da hükümet darbesini izleyen ayda bir Yunan Parlamenti,
Avrupa Konseyi Genel Sekreterliği’ne bir mektup yazarak İHAS’ın 15. Maddesine dayana-
rarak iç tehlike tehdidi, kamu düzeni ve devletin güvenliği gibi gerekçelerle İHAS ile be-
lirlenen hakların geçici olarak askıya alındığını bildirdi. Eylül ayında Yunan Hükümeti
15. Madde çerçevesinde bilgi verdi. Eylül 1967’de Avrupa Konseyi üyelerinden Dani-
marka, Norveç İsveç Hükümetleri Yunan Hükümetinin İHAS 6, 8, 9, 10, 11, 13 ve 14.
Maddelerini ihlal ettikleri gerekçesiyle Komisyon’a başvurular. Ocak 1968’de Komis-
yon dört başvuruyu kabul etti. Daha sonra İskandinav Hükümetlerinin Mart 1968’de
İHAS 3 ve 7 ile Birinci Protokolün 1 ve 3. Maddelerinin ihlal edildiğine dair başvuruları
neticesinde Komisyon, bu iddiaları da kabul etti. Sorgulamalar 18 ay devam etti ve Ko-
misyon bir rapor hazırladı. Komisyon 11 olayda işkence varlığını ve kötü muamele oldu-
ğu sonucuna vardı. Komisyon raporunda Nisan 1967’de Yunanistan’da Yunan halkının
yaşamını tehdit eden olağanüstü bir halin olmadığını bildirdi. Bu başvuru neticesinde
Komisyon, 12 Aralık 1969’da Yunanistan’ın Avrupa Konseyinden çıkarılması ve Yuna-
nistan’ın çıkarılma tarihinden itibaren İHAS’ın tarafı olmadığı şeklindeki itirazlarına
rağmen, bu başvuruyu da incelemeye yetkili olduğunu karara bağlamıştır. Sevtap YO-
KUŞ, a.ge.e., s. 42 vd.

³⁴ Divan, *Lowless-İrlanda Kararında*, 17. Maddenin kapsamını göstermiştir: Topluluklar ve
bireyler bakımından 17. Maddenin amacı, bunların Sözleşmede yer alan bir haktan yarar-
lanarak Sözleşmenin tanıdığı hak ya da özgürlükleri tahribe yönelik bir faaliyette bulun-
malarını veya bir fiil işlemelerini imkansız kılmıştır. Böylece 17. Madde, bireylerin bu
hüküm marifetiyle her türlü hak ve güvenceden (örneğin 5 ve 6. Maddedeki güvenceler-
den) yararlanmalarını engellemeye yönelik olmayıp; ancak hak ve özgürlükleri yok etmeye
elverişli faaliyetlerine imkan veren maddelerden (örneğin 10 ve 11. Maddelerden) yararlan-
malarını önleyecektir. Bkz.: GÖLCÜKLÜ-GÖZÜBÜYÜK, a.ge.e., s. 317.

Hakların Sınırlanmasında Gaye Unsuruna Bağlılık

Madde–18. Bu sözleşmenin hükümleri gereğince, mezkur hak ve hürriyetlere yapılan sınırlamalar ancak öngörüldükleri gaye için tatbik edilebilirler.

BÖLÜM II³⁵**Mahkemenin Kuruluşu**

Madde–19. Sözleşmeci Tarafların bu Sözleşme ile üstlendikleri taahhütleri yerine getirmelerini güvence altına almak için, bundan sonra “Mahkeme” diye geçecek bir İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi kurulmuştur. Mahkeme süreklilik esasına göre çalışır.

Yargıçların Sayısı

Madde–20. Sözleşmeci Tarafların sayısı kadar yargıçtan kurulur.

Yargıçlık Görevine Atanabilme

Madde–21. 1. Yargıçlar, yüksek yargısal bir göreve atanabilmek için gerekli niteliklere sahip kişiler arasından ayrılır.

2. Yargıçlar, Mahkemede şahsi sıfatlarıyla yer alırlar.

3. Yargıçlar görevleri süresince bağımsızlık, tarafsızlık ve tam gün çalışma esasının gerekleriyle bağdaşmayan bir işle meşgul olamazlar. Bu fıkranın uygulanmasından kaynaklanan bütün sorunlar hakkında Mahkeme kendisi karar verir.

Yargıçların Seçimi

Madde–22. 1. Yargıçlar, Sözleşmeci Taraflar nezdinde her bir Sözleşmeci Tarafın gösterdiği üç aday arasından Parlamenterler Asamblesi tarafından oy çokluğu ile seçilir.

2. Yeni Sözleşmeci Tarafların Sözleşmeye katılmaları halinde ve boşalan üyeliklerin doldurulmasında aynı usul izlenir.

Yargıçların Görev Süresi

Madde–23. 1. Yargıçlar altı yıllık bir süre için seçilirler. Görev süresi sona eren yargıçlar yeniden seçilebilirler. Ancak birinci seçimde seçilen yargıçlardan üçte birinin görev süresi üç yıl sonra sona erer.

2. İlk üç yıl sonra görev süresi sona erecek olan yargıçlar, seçilmelerinden hemen sonra, Avrupa Konseyi Genel sekreteri tarafından kura ile saptanır.

³⁵ Ek 11 Nolu Protokol, Ana Sözleşmenin hükümlerini 19. Maddeden itibaren değiştirmiş olup, değişiklikler metne işlenmiştir. 11 Nolu Protokol ve getirdiği değişiklikler için bkz.: Osman DOĞRU, *İnsan Hakları Avrupa İçtihatları*, (İstanbul: Beta Basım Yay. Dağ., 1997).

3. Parlamenterler Asamblesi, yargıçların yarısının her üç yılda bir mümkün olduğu kadar yenilenmesini sağlamak için, bir sonraki seçim işlemine geçmeden önce, seçilecek olan bir ya da birden fazla yargıcın görev süresini dokuz yıldan çok ve üç yıldan az olmamak koşuluyla, altı yıldan daha uzun ya da daha kısa bir süre olmasına karar verebilir.

4. Birden fazla görev süresinin söz konusu olduğu ve Parlamenterler Asamblesinin yukarıdaki fıkrayı uyguladığı durumlarda görev süresinin tahsis edilmesi, seçimden hemen sonra Avrupa Konseyi Genel sekreterinin düzenleyeceği kura ile belirlenir.

5. Görev süresi sona ermemiş bir yargıcın yerine seçilen yargıçlar, yerine seçildiği üyenin süresini tamamlamak üzere görev alırlar.

6. Yargıçlar 70 yaşına geldiklerinde görevleri sona erer.

7. Görevi sona eren yargıç, yerine yargıç gelinceye kadar göreve devam eder. Ancak bu yargıç, başladığı bir davayı görmeye devam eder.

Görevden Alınma

Madde–24. Bir yargıç, Mahkemenin diğer üyelerinin üçte ikisi tarafından artık gerekli koşulları taşımadığına karar verilmedikçe görevinden alınamaz.

Sicil Müdürlüğü ve Hukuk Sekreterleri

Madde–25. Çalışması ve teşkilatı Mahkeme içtüzüğünde gösterilen bir sicil müdürlüğü bulunur. Mahkemeye yardımcı hukuk sekreterleri bulunur.

Mahkeme Genel Kurulu

Madde–26. Mahkeme Genel Kurulu,

a) Üç yıl için Mahkeme Başkanını ve bir veya iki Başkan Yardımcısını seçer; süresi sona erenler yeniden seçilebilir;

b) Belirli bir süre için oluşturulan Daireler Kurar;

c) Daire Başkanlarını seçer; süresi sona erenler yeniden seçilebilir;

d) Mahkeme İchtüzüğünü kabul eder; ve

e) Sicil Müdürünü ve bir veya daha fazla vekilini seçer.

Komiteler, Daireler ve Büyük Daire

Madde–27. 1. Mahkeme önüne gelen davaları görmek üzere, üç yargıçtan oluşan komiteler, yedi yargıçtan oluşan Daireler ve onyediy yargıçtan oluşan Büyük daire halinde toplanır. Mahkeme Daireleri, komiteleri belirli bir süre için kurar.

2. Dava ile ilgili Devlet nezdinde seçilen yargıç Daire üyesi olarak re'sen yer alır, böyle bir yargıç bulunmuyorsa ya da bulunamıyorsa, bu Devletin seçtiği bir kişi yargıç sıfatıyla Daireye katılır.

3. Büyük dairede, Mahkeme Başkanı, Başkan Yardımcıları, Daire Başkanları ve İçtüzüğe göre seçilen diğer yargıçlar yer alır. Bir dava 43. maddeye göre Büyük daireye geldiğinde, kararı veren Dairenin Başkanı ve ilgili Devlet nezdinde bulunan yargıç dışında, bu Dairenden hiçbir yargıç Büyük Dairede yer alamaz.

Komitelerin Kabul Edilemezlik Beyanları

Madde–28. Bir Komite, 34. maddeye göre yapılmış bir bireysel başvuru üzerindeki daha fazla inceleme yapmaksızın karar alabiliyorsa, bu başvurunun kabul edilemez olduğuna ya da kayıttan silindiğine oybirliği ile karar verilir. Bu karar nihaî niteliktedir.

Dairelerin Kabuledilebilirlik ve Davanın Esasa Hakkındaki Kararları

Madde–29. 1. Eğer 28. maddeye göre bir karar alınmamış ise, Daire 34. maddeye göre sunulmuş olan bir başvurunun kabuledilebilirliği ve esası üzerinde karar verir.

2. 33. maddeye göre yapılmış Devletlerarası başvuruların kabuledilebilirliği ve esası üzerinde bir daire karar verebilir.

3. mahkeme istisnaî durumlarda aksine karar vermedikçe, kabuledilebilirlik kararları ayrı olarak verilir.

Yargılama Yetkisini Büyük Daireye Bırakma

Madde–30. Bir dairenin görmekte olduğu bir davada Sözleşmenin veya ona bağlı Protokollerin yorumlanmasını gerektiren ciddi bir sorun ortaya çıkarsa veya önündeki sorunun çözümü daha önce Mahkeme tarafından verilen bir kararla bağdaşmayacak bir sonuç yaratacaksa ve davanın taraflarından biri buna itiraz etmezse, bu Daire kararını vermeden önce herhangi bir aşamada yargılama yetkisini Büyük Daire lehine bırakabilir.

Büyük Dairenin Yetkileri

Madde–31. Büyük Daire,

a) 33. maddeye göre yapılan ya da 34. maddeye göre yapılmış olup da bir Dairenin 30. maddeye göre yargılama yetkisini bıraktığı başvuruları ya da bir davanın 43. maddeye göre önüne gelmesi halinde karara bağlar, ve

b) 47. maddeye göre sunulan istişarî mütalaa taleplerini inceler.

Mahkemenin Yetkisi

Madde–32. 1. Mahkemenin yargılama yetkisi, 33, 34 ve 47. madde hükümlerine göre kendisine gönderilen, Sözleşme ve ona bağlı Protokollerin yorumlanması ve uygulanması ile ilgili olan her türlü sorunu kapsar.

2. Mahkemenin yetkisiyle ilgili bir sorun hakkında Mahkeme kendisi karar verir.

Devlet Başvuruları

Madde–33. Bir Sözleşmeci Taraf, Sözleşme ve ona bağlı Eklerdeki hükümlerin başka bir Sözleşmeci Tarafça ihlal edildiği iddiasıyla Mahkemeye başvurabilir.

Bireysel Başvurular

Madde–34. Mahkeme, bu Sözleşmede ve ona bağlı Eklerde beyan edilen haklarına bir Sözleşmeci Tarafça yapılan bir ihlalin mağduru olduğunu iddia eden bireylerin³⁶, hükümet dışı örgütlerin ve birey topluluklarının başvurularını kabul edebilir. Sözleşmeci Taraflar, bu hakkın fiilen kullanılmasını herhangi bir biçimde engellemeyi üstlenirler.³⁷

Kabuledilebilirlik Koşulları

Madde–35. 1. Mahkeme ancak uluslararası hukukun genellikle tanınmış kurallarına göre, iç hukuktaki bütün başvuru yolları tüketildikten sonra ve konu hakkında son kararın verilmesinden itibaren altı ay içinde yapılan bir başvuruyu ele alabilir.

2. Mahkeme, 34. maddeye göre yapılmış bireysel başvurulardan,

a) Kime ait olduğu bilinmeyen; veya

b) Mahkeme tarafından daha önce incelenmiş bir konuyla aynı içeriğe sahip olan veya başka bir uluslararası soruşturma veya uzlaşma merciine sunulmuş bulunan ve konuyla ilgili hiçbir yeni bilgi içermeyen bir başvuruyu ele alamaz.

³⁶ Mahkeme, sadece kendi siyasi düşüncelerini göz önüne almış olması nedeniyle 6. maddenin 1. fıkrasıyla bağlantılı olarak alınan 14. maddenin ihlal edildiği iddiasına karşı, başvurucunun, Mahkemedeki yargılama sırasında bu şikayetini sürdürmediğinden, bu sorunu re'sen incelemek için bir neden görmemiştir. Bkz.: *İNSAN HAKLARI KARARLAR DERLEMESİ*, Cilt:2, s. 415.

³⁷ Divanın, başvuru sahiplerinin başvuruda bulunmalarının engellenmelerine ilişkin Akdivar ve Arkadaşları – Türkiye Davasında önemli bir kararı bulunmaktadır:

“Başvuru sahiplerinin, başvuruda bulunmadıkları beyanlarına karşılık, Komisyon tarafından bu konuda doğrudan bir sorgulama yapılmış ve başvuru dilekçeleri altında kendilerinin imzaları olduğu tespit edilmiştir. Hüseyin Akdivar ve Ahmet Çiçek davasında bu konuya ilişkin mülakat filme alınmış ve bu da Divan tarafından incelenmiştir. Sözleşmenin 25 (yeni 34.) maddesinde bahsedilen başvuru sisteminin etkili olmasında en fazla önem taşıyan nokta, başvuru sahiplerinin ya da potansiyel başvurucuların yakınmalarını değiştirmek ya da geri almak doğrultusundaki herhangi bir baskıya maruz kalmadan Komisyon’la iletişimlerini serbestçe sağlayabilmeleridir. Bilindiği üzere başvuru sahibi köylülerin savunmasız pozisyonları ve Türkiye’nin Güneydoğusu’nda yetkililer aleyhindeki yakınmaları misilleme korkusunu haklı olarak gündeme getirmektedir. Bu korku başvuru sahiplerinin başvurularından feragat etmeleri yönünde haksız ve kabul edilemez bir tür baskıya yol açmıştır. Bundan başka başvuru sahibi olmadıklarını beyan eden iki kişinin yetkililerce filme alınmasının bu baskıya katkıda bulunduğu da oldukça açıktır. Sonuç olarak başvuru sahiplerinin gerçekte Komisyon’a başvuru yapmış olmalarına rağmen bazı yetkililerin bu işlemleri baskı yoluyla engellemeye çalışmaları 34. Maddenin ihlalini oluşturmaktadır.” Bkz.: *AVRUPA İNSAN HAKLARI YARGISI ve TÜRKİYE*, (İzmir: İzmir Barosu Yay., 1997), s. 78.

3. Mahkeme, 34. maddeye göre yapılan, ancak bu Sözleşmenin veya ona bağlı Protokollerin hükümlerine girmediğini, açıkça dayanaksız olduğunu veya dilekçe hakkını kötüye kullandığını düşündüğü bir başvurunun kabuledilemezliğini açıklar.

4. Mahkeme, bu maddeye göre kabul edilemez olduğunu düşündüğü bir başvuruyu reddeder. Ayrıca davanın herhangi bir aşamasında da red kararı verebilir.

Üçüncü Tarafın Katılması

Madde-36. 1. Bir Dairenin ya da Büyük dairenin önündeki bir davada, bir vatan-dışı başvuru olan Sözleşmeci Taraf, yazılı mütalaada bulunma ve duruşmalara katılma hakkına sahiptir.

2. Mahkeme Başkanı, adaletin gereği gibi yerine getirilmesi için, davaya taraf olmayan bir Sözleşmeci Tarafı ya da başvuru dışında ilgili herhangi bir kimseyi, yazılı mütalaada bulunmaya ve duruşmalara katılmaya davet edebilir.

Başvuruları Kayıttan Silme

Madde-37. 1. Davanın herhangi bir aşamasında Mahkeme, koşulların aşağıdaki sonuçlarından birine yol açması durumunda bir başvurucuyu dava listesinden silebilir.

- a) Başvurucunun kendi başvurusunu izlemek niyetinde olmaması,
- b) Sorunun çözümlenmiş olması,
- c) Başvuruyu dava fazla incelemek gerektiğini gösteren, Mahkemenin tespit ettiği başka bir nedenin bulunması.

Ancak Sözleşmede ve ona bağlı Eklerde tanımlanan insan haklarına saygı esasını gerektiriyorsa, mahkeme incelemeye devam eder.

2. Koşulların haklı gösterdiğini düşünmesi halinde Mahkeme, bir başvuruyu yeniden dava listesine almaya karar verebilir.

Olayın İncelenmesi ve Dostane Çözüm

Madde-38. Mahkemenin başvuruyu kabuledilebilir bulunduğunu açıklaması halinde,

a) Tarafların temsilcileriyle birlikte olayın incelenmesine geçer ve soruştur-maya ihtiyaç varsa, soruşturmanın fiilen yürütülmesi için ilgili Devletlerin gerekli tüm kolaylıkları göstereceği bir soruşturmayı üstlenir.

b) Sorunun taraflar arasında, Sözleşmede ve ona bağlı Eklerde tanımlanan insan haklarına saygı esasına dayanan dostane bir çözüme kavuşturulması amacıyla çaba gösterir.

Dostane Çözüme Ulaşılması

Madde–39. Dostane bir çözüme varılacak olursa, Mahkeme, olayların kısa bir özetini ve ulaşılan sonucu kapsayan bir karar verdikten sonra davayı kayıt listesinden siler.

Duruşmaların Aleniliği ve Dokümanlara Ulaşma

Madde–40. 1. Mahkeme olağanüstü koşullarda aksine karar vermedikçe, duruşmalar herkese açıktır.

2. Mahkeme Başkanı aksine karar vermedikçe, sicil müdürlüğünde bulunan dokümanları herkes edinebilir.

Adil Karşılık

Madde 41. Mahkeme, Sözleşme ya da ona bağlı Protokollerin ihlal edildiğini tespit ederse ve ilgili Sözleşmeci Tarafın iç hukuku bunu ancak kısmen giderme olanağı veriyorsa ve gerekli ise, Mahkeme zarar gören tarafa adil bir karşılık hükmedebilir.

Dairelerin Kararları

Madde–42. Dairelerin kararları 44. maddenin 2. Fıkrasındaki hükümlere göre nihaî karar niteliğini kazanır.

Büyük Daireye Havale

Madde–43. 1. Taraflardan her biri Dairenin kararını vermesinden itibaren üç ay içinde, istisnâî durumlarda, davanın Büyük Daireye havale edilmesini talep edebilir.

2. Davada Sözleşmenin ve ona bağlı Protokollerin uygulanmasını ya da yorumlanmasını etkileyen ciddi bir sorun veya genel olarak önemli bir mesele ortaya çıkmışsa, Büyük Dairenin beş yargıcından oluşan bir kurul bu talebi kabul eder.

3. Bu kurulun talebi kabul etmesi halinde, Büyük daire vereceği bir hükümle bu davayı sona erdirir.

Kesin Kararlar

Madde–44. 1. Büyük Dairenin kararları kesindir.

2. Bir Dairenin kararı, şu hallerde kesinleşir:

a) Davanın Büyük Daireye havale edilmesi yönünde bir talepleri olmadığını tarafların bilmesi,

b) Dairenin kararından itibaren üç geçmesine rağmen davanın Büyük daireye havale edilmesinin istenmemesi,

c) Büyük Dairenin beş yargıçlı kurulunun 43. maddeye göre yapılan başvuru talebini reddetmesi.

3. Son kararlar yayınlanır.

Mahkeme Kararlarının Gerekçeli Olması

Madde-45. 1. Mahkemenin kararları ve başvuruların kabuledilebilirliğini açıklayan kararlar gerekçeli olarak verilir.

2. Mahkeme kararı kısmen ya da tamamen yargıçların oy çokluğu ile verilmişse, bir yargıcın ayrık görüşünü belirtme hakkı vardır.

Mahkeme Kararlarının Bağlayıcılığı ve Yerine Getirilmesi

Madde-46. 1. Sözleşmeciler, kendilerinin taraf olduğu davalarda Mahkemenin verdiği son kararlara uymayı taahhüt ederler.

2. Mahkemenin son kararları, Bakanlar Komitesine gönderilir. Komite bu kararların yerine getirilmesini sağlar.

İstişari Mütalaalar

Madde-47. 1. Bakanlar Komitesinin talebi üzerine Mahkeme, Sözleşme ve ona bağlı Eklerin yorumlanması ile ilgili hukukî sorunlar hakkında istişari mütalaa verebilir.

2. Bu istişari mütalaalar, Sözleşmenin 1. Bölümünde ve ona bağlı Eklerde tanımlanan hak ve özgürlüklerin içeriği veya alanı ile ilgili bir sorunu, ya da Sözleşmeye göre açılacak bir davanın sonucu olarak Mahkemenin ya da Bakanlar Komitesinin incelemek durumunda kalacağı başka her hangi bir sorunu ele alamaz.

3. Bakanlar Komitesinin, Mahkemedan istişarî mütalaa isteme kararı alabilmesi için, Komite toplantılarına katılma hakkı bulunan temsilcilerin çoğunluğunun oyu gereklidir.

Mahkemenin İstişarî Mütalaa Verme Yetkisi

Madde-48. Bakanlar Komitesinin istişarî mütalaa için yaptığı talebin konusunun, 47. maddede tanımlanan yetkisi içinde olup olmadığına Mahkeme kendisi karar verir.

Mütalaaların Gerekçeli Olması

Madde-49. 1. Mahkeme istişarî mütalaaları gerekçeli olarak verir.

2. İstişarî mütalaanın tamamı ya da bir kısmı yargıçların oybirliği ile verilmişse, her yargıcın ayrık görüş belirtmeye hakkı vardır.

3. Mahkemenin verdiği istişarî mütalaalar Bakanlar Komitesine bildirilir.

Mahkemenin Giderleri

Madde-50. Mahkemenin giderleri Avrupa Konseyi tarafından karşılanır.

Yargıçların Ayrıcalık ve Muafiyetleri

Madde–51. Yargıçlar görevleri süresince, Avrupa Konseyi Statüsünün 40. maddesinde ve buna bağlı olarak yapılan anlaşmalarda belirtilen ayrıcalık ve muafiyetlerden yararlanma hakkına sahiptir.

Genel Sekreter Tarafından Yapılan Araştırmalar

Madde–52. Sözleşmeciler Tarafından, Avrupa Konseyi Genel Sekreterin talebi üzerine, bu Sözleşme hükümlerini kendi iç hukuklarında fiilen nasıl yerine getirdiklerine dair bilgi verirler.

Tanınmış İnsan Haklarının Korunması

Madde–53. Bu Sözleşmenin hiçbir hükmü, Sözleşmeciler Tarafından iç hukuklarında güvence altına alındıkları insan hakları ve temel özgürlüklerini daraltacak ve taraf oldukları anlaşmalardaki yükümlülüklerini azaltacak biçimde yorumlanamaz.

Bakanlar Komitesinin Yetkileri

Madde–54. Bu Sözleşmenin hiçbir hükmü, Bakanlar Komitesinin Avrupa Konseyi Statüsü tarafından kendisine verilen yetkileri kullanmasını engellemez.

Başka Uyuşmazlık Çözüm Yollarına Başvurmama

Madde–55. Sözleşmeciler Tarafından, özel olarak uzlaşmaya varmadıkça, bu Sözleşmenin yorumlanması ve uygulanmasından kaynaklanan bir sorunu çözmek için, aralarında geçerli bulunan başka bir anlaşmaya, sözleşmeye ya da bildiriye başvurmama konusunda anlaşmışlardır.

Yer Bakımından Uygulama

Madde–56. 1. Bir devlet, Sözleşmeyi onaylaması sırasında ya da onaydan sonra, Avrupa Konseyi Genel Sekreterliğine bir bildirimde bulunarak, bu maddenin 4. Fıkrasına göre bu Sözleşmeyi, uluslararası ilişkiler bakımından sorumlu olduğu ülkeler bakımından genişleterek yerine getireceğini bildirebilir.

2. Sözleşme, bildirimde belirtilen ülke ya da ülkelerde, bu bildirim Avrupa Konseyi Genel Sekreterine ulaşmasından otuz gün sonra yürürlüğe girer.

3. Sözleşme hükümleri bu ülkelerde, yerel koşulların gerekleri göz önünde tutularak uygulanır.

4. Bu maddenin 1. Fıkrasına göre bildirimde bulunan bir devlet daha sonra Mahkemenin 25. maddeye göre bireylerin, hükümet dışı örgütlerin ve birey topluluklarının yaptıkları başvuruları kabul etme yetkisini, bildirimle ilişkisi bulunan bir ya da birden fazla ülke bakımından Sözleşmenin 34. maddesinde belirtilen koşullarda kabul ettiğini bildirebilir.

BÖLÜM III

Çekinceler

Madde-57. 1. Bir devlet, Sözleşmeyi imzalarken ya da onay belgesini verirken, ülkedeki yürürlükte bulunan bir yasanın bu Sözleşme hükümleriyle uyuşmaması halinde, Sözleşmenin belirli hükümlerine çekince koyabilir. Bu madde genel nitelikte çekinceler koyma yetkisi vermez.

2. Bu maddeye göre konulacak çekinceler, söz konusu yasanın ayrıntılı bir açıklamasını da kapsar.

Fesih Hakkı

Madde-58. 1. Bir Sözleşmeci Tarafın Sözleşmeyi kendi bakımından feshedeceğini bildirmesi, Sözleşmeye taraf olmasından itibaren beş yıl ve Avrupa Konseyi Genel Sekreterine gönderdiği bildirimden üzerinden altı ay geçtikten sonra geçerlilik kazanabilir. Genel sekreter diğer Sözleşmeci Devletleri bu durum hakkında bilgilendirir.

2. Fesih bildirimini Sözleşmeci Tarafın, fesih bildiriminin yürürlüğe girmesinden önce Sözleşmeye aykırılık oluşturabilecek eylemleri bakımından, bu Sözleşmeyle yükümlendiklerinden kurtulması sonucunu doğurmaz.

3. Avrupa Konseyi üyeliği sona eren bir Sözleşmeci Tarafın, aynı koşullarla bu Sözleşmenin Tarafı olma sıfatı da sona erer.

4. Bu Sözleşmenin 56. maddeye göre uygulanacağı belirtilmiş ülkeler bakımından feshi de, yukarıdaki fıkra hükümlerine göre yapılır.

İmza ve Onay

Madde-59. 1. Bu Sözleşme, Avrupa Konseyi Üyelerinin imzasına açıktır. Sözleşme üye ülkeler tarafından onaylanır. Onay Belgeleri Avrupa Konseyi Genel Sekreterine verilir.

2. Sözleşme, on tane onay belgesinin verilmesinden sonra yürürlüğe girer.

3. Sözleşme, daha sonra onaylayan bir imzacı devlet bakımından, onay belgesini verdiği tarihte yürürlüğe girer.

4. Avrupa Konseyi Genel Sekreteri, Sözleşmenin yürürlüğe girmesini, Sözleşmeyi onaylayan tarafların adlarını ve daha sonra verilen bütün onay belgelerini, Avrupa Konseyinin bütün üyelerine bildirir.

Not: sözleşmenin bundan sonraki gelen ve 11. Protokol ile oluşturulan maddeleri usulî hükümleri kapsadığından alıntılanmamıştır.

İNSAN HAKLARINI VE ANA HÜRRİYETLERİ KORUMAYA DAİR SÖZLEŞMEYE EK PROTOKOLLER

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi genel olarak kişi hakları ile siyasal hakları güvence altına almaya çalışmış, bilahare sözleşmede yeteri kadar güvenceye kavuşmamış sosyal hakları da Ek Protokoller düzenleyerek güvence altına almaya çalışmıştır. Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ve sonrasında Mahkeme de, Sözleşmede yeteri kadar güvenceye alınamayan sosyal hakların gelişmesi ve düzenlenmesinde içtihatlarıyla önemli rol oynamış ve oynamaktadır.

Söz konusu Ek Protokollerden bazılarında yeni haklar ve özgürlükler düzenlenirken, bazılarında da usul hukuku kategorisine giren hükümler bulunmaktadır.

EK 1 NOLU PROTOKOL³⁸

1 Nolu protokol Mülkiyet hakkı, eğitim hakkı ve serbest seçim hakkını düzenlemektedir. Türkiye bu protokole Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nu saklı tutarak imza koymuştur. (10.3.1954 Tarih ve 6366 Sayılı Kanun'un üçüncü maddesi: İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Koruma Sözleşmesine Ek Protokolün ikinci maddesi 3 Mart 1924 tarih ve 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanununun hükümlerini ihlal etmez)

Madde-1. Her hakiki veya tüzel kişi mallarının³⁹ dokunulmazlığına riayet edilmesi hakkına sahiptir.⁴⁰ Herhangi bir kimse ancak kamu yararı icabı olarak ve kanunun göz önünde tuttuğu şartlar ve devletler hukukunun umumi prensipleri dahilinde mülkünden mahrum⁴¹ edilebilir.⁴²

³⁸ 1 Nolu Protokol, 6 Mayıs 1952 tarihinde imzaya açılmış, 18 Mayıs 1954 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye bu protokolü 6366 sayılı 10 Mart 1954 tarihli kanunla onaylamış ve 19 Mart 1954 tarihli Resmi Gazetede yayınlanarak 18.5.1954 tarihinde Türkiye bakımından da yürürlüğe girmiştir.

³⁹ Komisyon ve mahkeme "mülk"ü geniş yorumlamış ve bir şeyin ekonomik bir değere sahip olması mülk kavramı içinde değerlendirilmesi için yeterli görülmüştür.

⁴⁰ Mülkiyet hakkına nelerin dahil olacağı ve barışçıl bir biçimde kullanımına dair bazı kararlar: Gesus Dossier ve Förderdectehnik Gmbh-Hollanda (23.02.1995) Kararı, x-Hollanda (20.07.1971) Kararı, Inze - Avusturya (28.10.1987) Kararı, Katte Klitsche De La Grange - İtalya (27.10.1994) Kararı ve Papamichalopoulos ve Diğerleri - Yunanistan Kararı. Bkz.: İstanbul Barosu İHM 2000 Seminer Notları.

⁴¹ Bununla ilgili olarak Mahkemenin bir çok kararı olmakla birlikte mahkeme genel yaklaşımını Hakansson ve Sturresson - İsveç (21.02.1990) kararında belirtmiştir. Bkz. İstanbul Barosu İHM 2000 Seminer Notları.

Mahkeme, kamulaştırma ve devletleştirme olaylarında ise çoğunlukla devlete geniş takdir alanı bırakmaktadır. Bkz.: Lithgow ve Diğerleri - Birleşik Krallık Kararı (08.07.1986). Türkiye'de yapılan iki kamulaştırma davası Akkuş (09.07.1997) ve Aka (23.09.1998) davaları Mahkeme önüne gitmiştir. Her iki kararda da özetle, Mahkeme, mülkiyetten yoksun bırakmaya ilişkin davalarda maddede açıkça öngörülen iki şartı öncelikle incelemektedir. İlk olarak bir kamu yararı olup olmadığını daha sonra yoksun bırakma işleminin hukuken öngörülüp öngörülmediğini değerlendirmektedir. Bu iki şart gerçekleştiği takdirde kamu yararının gerekleri ile mülkiyet hakkının korunması arasındaki dengeyi değerlendirmekte,

Yukarıdaki hükümler, devletlerin, malların kamu yararına uygun olarak kullanılmasını tanzim ve vergilerin veyahut sair mükellefiyetlerin veyahut da para cezalarının tahsili için zaruri gördükleri kanunları yürürlüğe koymak hususunda malik buldukları hukuka halel getirmez.⁴³

Madde–2. Kimse eğitim hakkından mahrum edilemez. Devlet, eğitim ve öğretim sahasında deruhte edeceği vazifelerin ifasında, anne-babanın (çocukları için) bu eğitim ve öğretimi kendi dini ve felsefi inançlarına uygun temin etmek hakkına riayet edecektir.⁴⁴

Madde–3. Sözleşmeci Taraflar, yasama organının seçimi hususunda halkın kaanaatinin serbestçe ortaya çıkmasını sağlayacak koşullarda, uygun sürelerle gizli oyla serbest seçimler yapmayı taahhüt ederler.

orantılılık testi uygulamaktadır, kamu yararı gereği de olsa, yapılan müdahale kişiye aşırı bir yük getirmemelidir. Bkz.: *İNSAN HAKLARI KARARLAR DERLEMESİ*, Cilt: 1, 2, 3, (İstanbul Barosu Yay.).

⁴² Mahkeme Sporrong ve Lonroth - İsveç (23.10.1982) kararı ile bu maddenin üç ayrı kural getirdiğini ve bu üç kuralın birlikte değerlendirileceğini belirtmiştir. Bu üç kural: (1) Mülkiyetten barışçıl bir biçimde yararlanmak, (2) Mülkiyeti kaybetmek, (3) Mülkiyetin kaybı söz konusu olduğunda mülkiyetin kullanımının kontrol edilmesi. Bkz.: İstanbul Barosu İHM 2000 Seminer Notları.

Divan, Akdivar ve Arkadaşları – Türkiye kararında, başvuru sahiplerinin evlerinin ve içindeki eşyalarının kasıtlı olarak yakılmasının aynı zamanda onların aile ve ev yaşantıları ile ilgili haklarını huzur içinde kullanabilmelerine yönelik ciddi bir müdahale teşkil ettiği görüşündedir. Davalı hükümet bu müdahaleleri haklı çıkarmak için herhangi bir gerekçe ileri sürmediği gibi, savunmasını da güvenlik güçlerinin olaya katılmalarını inkarla sınırlı tutmuştur. Divan, Sözleşmenin 8. ve 1. Nolu Protokolün 1. Maddelerinin ihlal edildiğine karar vermiştir. Bkz.: *AVRUPA İNSAN HAKLARI YARGISI ve TÜRKİYE*, (İzmir: İzmir Barosu Yay., 1997), s. 77.

⁴³ Bkz.: AGOSİ - Birleşik Krallık Kararı (24.10.1986), Tre Traktörer Aktiebolag - İsveç Kararı (07.07.1989), Mellacher ve diğerleri - Avusturya Kararı (19.12.1989), Raimondo - İtalya Davası (22.02.1994). Bkz.: İstanbul Barosu İHM 2000 Seminer Notları.

⁴⁴ Yanaşık - Türkiye Kararında eğitim hakkının ihlal edilmesi iddiasına karşı Türkiye, başvuruçunun askeri kariyere devam edemeyeceğini ancak sivil hayata ve üniversitelere devam etmesine bir engel olmadığını belirtmiş ve Komisyon ise, bu maddenin genel anlamda eğitim hakkını garanti ettiğini yoksa spesifik bir eğitim alma hakkı yaratmadığını ifade ederek Sözleşmenin P1 madde 2'nin ihlalinin söz konusu olmadığı gerekçesi ile başvuru kabul edilebilir bulmamıştır. Bkz.: Sultan UZELTÜRK, a.g.e.

Anne babanın dinsel ve felsefi inançlarına göre çocuğun eğitimi konusundaki haklarına ilişkin kararlar için bkz. Campbell ve Cosans -Birleşik Krallık Kjeldsen, Busk Madsen, Pedersen – Danimarka davaları. Bkz.: Sultan UZELTÜRK, a.g.e.

EK 4 NOLU PROTOKOL⁴⁵

Madde–1. Hiç kimse, yalnızca Sözleşmeden doğan bir yükümlülüğü yerine getirememiş olmasından dolayı özgürlüğünden yoksun bırakılamaz.

Madde–2. 1. Bir devletin ülkesi üzerinde yasal olarak bulunan herkesin orada serbestçe dolaşma ve ikametgâhını serbestçe seçme hakkı vardır.

2. Herkes, herhangi bir ülkeyi, kendisinin de dahil olmak üzere, terk etmekte serbesttir.

3. Bu hakların kullanılması kanunun öngördüğü nedenler dışında başka bir kısıtlamaya konu olamaz. Bunlar demokratik bir toplumda, ulusal güvenlik, kamu güvenliği, kamu düzeninin sağlanması, suçların önlenmesi, sağlık ve ahlakın yahut başkalarının hak ve hürriyetlerinin korunması için alınan gerekli önlemlerdir.

4. 1. paragrafta tanınmış olan haklar, belli bazı alanlar içinde kısıtlamalara konu olabilir; bunlar demokratik bir toplumda, yasa ile öngörülmüş kamu yararının haklı kıldığı kısıtlamalardır.

Madde–3. 1. Hiç kimse vatandaşı olduğu devletin ülkesinden bireysel olarak ya da topluca sınır dışı edilemez.

2. Hiç kimse vatandaşı olduğu devletin ülkesine girme hakkından yoksun bırakılamaz.

Madde–4. Yabancıların topluca sınır dışı edilmeleri yasaktır.

EK 6 NOLU PROTOKOL⁴⁶

Madde–1. Ölüm cezası kaldırılmıştır. Hiç kimse bu cezaya çarptırılmaz ve idam edilemez.

Madde–2. Bir devlet, mevzuatında, savaş veya yakın savaş tehlikesi zamanında işlenmiş olan fiiller için ölüm cezası öngörebilir; bu ceza, ancak bu mevzuatın belirttiği hallerde ve bunların hükümlerine uygun olarak uygulanabilir. İlgili devlet, söz konusu mevzuatın bu duruma ilişkin hükümlerini Avrupa Konseyi Genel Sekreterine bildirir.

Madde–3. Sözleşmenin 15. maddesine dayanılarak bu protokol hükümlerine aykırı hiç bir tedbir alınamaz.

Madde–4. Sözleşmenin 64. maddesine dayanılarak bu protokolün hükümlerine hiçbir çekince konulamaz.

⁴⁵ 4 Nolu protokol, 16 Eylül 1963 tarihinde imzaya açılmış, 2 Mayıs 1968'de yürürlüğe girmiştir. Türkiye 4 Nolu protokolü 23 Şubat 1994 tarih ve 3975 sayılı Kanunla onaylamış, fakat onay belgesi Avrupa Konseyi Genel Sekreterliğine henüz depo edilmediğinden Türkiye bakımından yürürlük kazanamamıştır.

⁴⁶ 6 Nolu Protokol 28.4.1983 tarihinde imzaya açılmış, 1.3.1985'de yürürlüğe girmiştir. Türkiye 6 Nolu Protokolü imzalamamıştır.

EK 7 NOLU PROTOKOL⁴⁷

Madde-1. Bir devletin ülkesinde meşru olarak ikamet eden bir yabancı, kanuna uygun surette verilmiş bir kararın uygulanması dışında sınır dışı edilemez ve kendisi

a) Sınır dışı edilmesine karşı sebepler ileri sürebilmek,

b) Durumunu yeniden inceleyebilmek ve

c) Yukarıdaki amaçlarla, yetkili makamlar ya da bu makamlar tarafından atanmış kişi veya kişiler önünde kendisini temsil ettirebilmek hakkına sahiptir.

2. Sınır dışı edilmenin kamu düzeni ya da ulusun güvenlik nedenleri açısından gerekli olduğu hallerde, bir yabancı 1. Fıkranın (a), (b) ve (c) bentlerinde öngörülen haklarını kullanmadan önce sınır dışı edilebilir.

Madde-2. 1. Bir mahkeme tarafından cezai bir suçtan sorumlu bulunan her şahıs bu sorumluluk kararını yahut mahkumiyet hükmünü daha üst derecede bir mahkemeye incelemek hakkına sahiptir. Bu hakkın kullanılması, kullanabilme şartları da dahil olmak üzere kanunla düzenlenir.

2. Bu hakkın kullanılmasına, kanunun öngördüğü hafif suçlar bakımından ya da ilgilinin ilk derecede en yüksek dereceli mahkeme tarafından yargılanmış olması halinde veya beraatını müteakip bu karara karşı bir kanun yoluna başvurulması üzerine sorumluluk ve mahkumiyet kararı verilmesi hallerinde istisna getirilebilir.

Madde-3. Yeni ve sonradan ortaya çıkan bir delilden Adli bir hataya düşüldüğünün anlaşılması üzerine, kesin ceza mahkumiyetinin bilahare iptal edilmesi yahut ilgilinin affa uğraması halinde bu mahkumiyet sonucu bir cezaya çarptırılmış kişiye, bilinmeyen delilin zamanında ortaya çıkmamış olmasından tamamen veya kısmen kendisinin zorunlu bulunduğu hususun kanıtlandığı haller dışında, ilgili devletin yürürlükteki kanunu veya usulü uyarınca bir tazminat ödenir.⁴⁸

Madde-4. 1. İşlediği suç yüzünden bir devletin ceza ve ceza yargılaması usulü kanununa uygun olarak yargılanıp kesin hükümlerle beraat eden yahut mahkum olan kişi, aynı suç sebebiyle aynı devlet mahkemeleri tarafından tekrar kovuşturulamaz yahut cezalandırılmaz.

2. Yukarıdaki fıkra hükümleri, yeni veya sonradan ortaya çıkan delillerin yahut önceki işlemlerde vaki esaslı bir usul hatasının verilen hükmü etkiler nitelikte olması halinde, davanın yeniden açılmasını engellemez.

3. Sözleşmenin 15. maddesine dayanılarak, bu maddeye aykırı hiçbir tedbir alınamaz.

Madde-5. Eşler evlilikleri bakımından, evlilik süresince ve evliliğin sona ermesi durumunda kendi aralarında ve çocukları ile olan ilişkilerinde medenî nitelik-

⁴⁷ 7 Nolu Protokol, 1 Kasım 1988 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye 14.3.1985 tarihinde imzaladığı bu protokolü henüz onaylamamıştır.

⁴⁸ Bkz.: KİSHUS-14/6.

teki haklar ve sorumluluklar yönünden eşittirler. Bu madde devletlerin çocuklar yararına gerekli tedbirleri almalarını engellemez.

EK 11 NOLU PROTOKOL⁴⁹

Protokol maddeleri kendinden evvelki protokollerde değişiklikler yaptığı ve yapılan değişikliklerin de oldukça teferruatlı olmasından dolayı, protokolün Türkiye açısından muhtemel etkilerini ve sonuçlarını izah etmek uygun olacaktır:

11 Nolu Protokol öncelikle Avrupa İnsan Hakları Denetim Mekanizması ve Kurullar üzerinde etkili olmaktadır. Bu güne kadar AIHM'ne yapılan başvurular üzerine Mahkemeden kararın çıkması beş yıla kadar uzamakta iken, protokolün yürürlüğe girmesi ile "Part Time" çalışan Komisyon ve Mahkeme'nin yerine tek ve daimi bir Mahkemenin kurulması sağlanacak, Bakanlar Komitesi'nin Komisyon raporlarını inceleyerek nihai karar verme yetkisi kalkacaktır.⁵⁰

11 Nolu protokol Kasım 1997 tarihinde yürürlüğe girdiğinden, Mahkemenin yetkisi ile ilgili olarak tarafların inisiyatifini ortadan kalkacak, Mahkeme Sözleşmeden doğan yetkilere kendiliğinden sahip olacak,

Bireyler doğrudan doğruya Mahkemeye dava açabilecek,

Mahkemeye yapılan başvurudan itibaren gizlilik ortadan kalkacak, aleni hale gelecek, şikayetler kamuoyuna yansiyacak,

Mahkeme Başkanı dilerse, ihtilafa taraf olmayan devletler ve kuruluşları çağırıp dinleyebilecek,

Mahkeme dilerse yargılama sırasında geçici tedbirler de alabilecektir.

11. PROTOKOL HÜKÜMLERİ

Başlangıç

4 Kasım 1950'de Roma'da imzalanan İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Korumaya Dair Sözleşmeye bu Protokolü imzalayan Avrupa Konseyi Üyesi Devletler,

Özellikle Avrupa Konseyi üyelik başvurularının artması ve üyelerin çoğalması karşısında, Sözleşmedeki İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri korumayı sürdürmek ve etkinliğini geliştirmek için, Sözleşmeyle kurulan denetim sistemini acilen yeniden yapılandırma ihtiyacını göz önünde bulundurarak;

⁴⁹ 11 Nolu Protokol, 11 Mayıs 1994 tarihinde imzaya açıldı. Türkiye 11 Nolu Protokolü 14 Mayıs 1997 tarihinde 4255 Sayılı Kanunla onaylamış, onay belgesini Avrupa Konseyi Genel Sekreterliğine 11 Temmuz 1997 tarihinde göndermiştir. Protokol en son imzacı devlet tarafından Kasım 1997'de imzalandığından Kasım 1997 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir.

⁵⁰ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kasım 1998'de fiilen göreve başlamıştır.

Bu nedenle, özellikle İnsan Hakları Avrupa Komisyonu ve Mahkemesinin yerine, yeni ve sürekli bir Mahkeme getirmek için Sözleşmenin bazı hükümlerini değiştirmek gerektiğini göz önünde bulundurarak,

19 ve 20 marta 1985'de Viyana'da toplanan İnsan Haklarına İlişkin Avrupa Bakanlar Konferansının kabul ettiği 1 sayılı kararı dikkate alarak;

Avrupa Konseyi Parlamenterler Asamblesi tarafından 9 Ekim 1993 tarihli Viyana Bildirisinde, Sözleşmenin denetim mekanizmasının reformu hakkında alınan kararı dikkate alarak;

Aşağıdaki hükümlerde anlaşmışlardır. (*)

(*) 11 Nolu Protokol ile yapılan değişiklikler, Sözleşmenin ilgili maddelerinde düzenlenerek aktarılmıştır.

**İNSAN HAKLARI AVRUPA MAHKEMESİNİN YARGILAMALARINA
KATILAN KİŞİLERLE İLGİLİ AVRUPA SÖZLEŞMESİ
(İHAMYAK)(*)**

Aşağıda imzası bulunan Avrupa Konseyine üye Devletler,

(bundan sonra “Sözleşme” diye geçecek olan) 4 Kasım 1950 tarihinde Roma’da imzalanan İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri Korumaya Dair Sözleşme’yi göz önünde tutarak;

6 Mayıs 1966 tarihinde Londra’da imzalanan İnsan Hakları Avrupa Komisyonunun ve İnsan Hakları Mahkemesinin Yargılamalarına Katılan Kişilerle ilgili Avrupa Anlaşmasını hatırlayarak,

Sözleşmedeki denetim mekanizmasını yeniden yapılandıran ve İnsan Hakları Avrupa Komisyonunu ve Mahkemesinin yerine (bundan sonra “Mahkeme” diye geçecek olan) sürekli bir İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi kuran (bundan sonra “Sözleşme ve 11. Protokol” diye geçecek olan) 11 Mayıs 1994 tarihli Sözleşmeye 11. Protokolü göz önünde tutarak;

Bu gelişmeler ışığında, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesinin Yargılanmasına Katılan Kişilerle ilgili Avrupa Anlaşması adıyla yeni bir Anlaşma vasıtasıyla, Mahkeme önündeki yargılamaya katılan kişilere belirli muafiyetler ve kolaylıklar tanınmasının, Sözleşmenin amaçlarının daha iyi yerine getirilmesi için tavsiye edilebileceğini dikkate alarak,

Aşağıdaki hükümlerde anlaşmışlardır:

Madde-1. Uygulama

1. Bu Anlaşma aşağıdaki kişilere uygulanır:

- a) Mahkemede açılmış olan davalarda taraf, tarafların temsilcileri ve danışmanları olarak yer alan kişiler;
- b) Mahkeme tarafından tanık ve uzman olarak çağrılan ve Mahkeme Başkanı tarafından yargılamada yer almaya davet edilen diğer kişiler.

2. Bu Anlaşma bakımından “Mahkeme” terimi komiteleri, daireleri, Büyük Dairenin bir kurulunu, Büyük Daireyi ve yargıçları kapsar. “Yargılamada yer alma” terimi, Sözleşmeye Taraf bir Devlete karşı bulunan bir şikayetle ilgili yapılan haberleşmeleri de kapsar.

3. Bakanlar Komitesinin Sözleşmenin kırk altıncı maddesinin ikinci fıkrasındaki görevlerini yerine getirmesi sırasında, birinci fıkrada sözü edilen bir kimsenin Bakanlar Komitesinin önüne gelmesi veya yazılı beyanlarda bulunması istendiği takdirde, bu kişi ile ilgili olarak bu Anlaşmanın hükümleri uygulanır.

(*) 5 Mart 1996 tarihinde Strasbourg’ta imzaya açılmıştır. Metnin orijinali ve çevirisi için bkz.: Osman DOĞRU, “İnsan Hakları Uluslararası Mevzuatı”.

Madde–2. Adli Takibattan Muafiyet

1. Bu Anlaşmanın birinci maddesinin birinci fıkrasında belirtilen kişiler, Mahkeme önündeki sözlü veya yazılı beyanlarından veya Mahkemeye sundukları belgelerden veya diğer delillerden ötürü adli takibattan muafiyete sahiptirler.

2. Bu muafiyet, Mahkemeye sunulan beyanların, belgelerin veya delillerin Mahkeme dışında da yapılmasına uygulanmaz.

Madde–3. Mahkemeye Haberleşme Hakkı

1. Sözleşmeci Devletler, bu Anlaşmanın birinci maddesinin birinci fıkrasında belirtilen kişilerin Mahkemeye serbestçe haberleşme haklarına saygı gösterir.

2. Tutulu bulunan kişiler bakımından bu hakkın kullanılması, özellikle aşağıdaki konuları ifade eder:

a) Bu kişilerin haberleşmeleri gereksiz yere geciktirilmeden ve değiştirilmeden gönderilir ve kendilerine verilir;

b) Bu kişiler, usulüne uygun olarak Mahkemeye gönderdikleri haberleşmeler nedeniyle hiçbir biçimde disiplin tedbirlerine maruz bırakılamazlar;

c) Bu kişiler Mahkemeye yaptıkları bir başvuru nedeniyle tutulmaları veya bu başvurudan kaynaklanan bir takibata uğramaları halinde, o ülkedeki mahkemelerin önüne çıkma yetkisine sahip bir hukukçuyla irtibat kurma ve danışma hakkına sahiptir.

3. Bir önceki fıkranın uygulanması sırasında, hukuka uygun olarak ve ulusal güvenlik, suçların araştırılması ve kovuşturulması veya sağlığın korunması için demokratik bir toplumda gerekli olan müdahaleler dışında, kamu makamları tarafından hiçbir müdahalede bulunulamaz.

Madde–4. Yargılamaya Katılmak İçin Seyahat Hakkı

1. a) Sözleşmeci Devletler, bu Anlaşmanın birinci maddesinin birinci fıkrasında belirtilen kişilerin, Mahkemedeki duruşmalara katılmak veya duruşmalardan dönmek amacıyla serbestçe yapacakları seyahatleri engellemeyi taahhüt ederler.

b) Bu kişilerin seyahatlerine, hukuka uygun olarak ve ulusal güvenlik veya kamu güvenliği, kamu düzeninin korunması, suçun önlenmesi, sağlığın ve ahlakın korunması veya başkalarının haklarının ve özgürlüklerin korunması için demokratik bir gerekli sınırlamalar dışında hiçbir sınırlama konamaz.

2. a) Bu kişiler, transit geçtikleri veya yargılamanın yapıldığı ülkelerde, bu seyahatlerinin başlamasından önceki eylemleri veya mahkumiyetleri nedeniyle kovuşturulamazlar veya tutulamazlar veya kişi özgürlükleri hiçbir kısıtlamaya tabi tutulamazlar.

b) Bir Sözleşmeci Devlet, bu Anlaşmayı imza, onay, kabul veya uygun bulma sırasında, bu fıkradaki hükümleri kendi vatandaşlarına uygulanmayacağını beyan

edebilir. Böyle bir beyan Avrupa Konseyi Genel Sekreterine bir bildirim göndermek suretiyle her zaman geri alınabilir.

3. Sözleşmeci Devletler, seyahatleri kendi ülkesinde başlayan kişilerin geri dönmeleri üzerine bu kişileri ülkeye kabul etmeyi taahhüt ederler.

4. İlgili kişinin huzura gelmesinin Mahkeme tarafından artık gerekli görülmediği tarihten itibaren on beş gün içinde bu kişi seyahatının başladığı ülkeye dönmesi halinde, bu maddenin birinci ve ikinci fıkralarının hükümleri bu kişiye uygulanmaz.

5. Bir Sözleşmeci Devletin bu maddenin ikinci fıkrasından kaynaklanan yükümlülükleri ile bir Avrupa Konseyi sözleşmesinden veya suçluların iadesi antlaşmasından veya diğer Sözleşmeci Devletlerle cezai konularda karşılıklı yardım yapılması ile ilgili diğer bir antlaşmadan doğan yükümlülükleri arasında bir çatışma bulunması halinde, bu maddenin ikinci fıkrası uygulanır.

Madde-5. Muafiyetleri Daraltma Yetkisi

1. Bu muafiyetler ve kolaylıklar sadece, Anlaşmanın birinci maddesinin birinci fıkrasında belirtilen kişilerin görevlerini, işlerini veya ödevlerini yerine getirmeleri veya Mahkeme ile ilgili haklarını kullanmaları için gerekli ifade özgürlüğünü ve bağımsızlığını sağlamak üzere tanınır.

2. a) Bu Anlaşmanın ikinci maddesinin birinci fıkrasında sağlanan muafiyetlerde daraltma yapmaya sadece Mahkeme yetkilidir; Mahkeme, bu muafiyetin adaletin işleyişini engellemeyeceğini ve tamamen veya kısmen daraltma yapmanın bu maddenin birinci fıkrasındaki amaca zarar vermeyeceğini düşündüğü takdirde, daraltma yapmak sadece hakkı değil, aynı zamanda görevidir.

b) Muafiyetler, Mahkeme tarafından re'sen veya bir Sözleşmeci Devletin veya ilgili bir kimsenin talebi üzerine daraltılabilir.

c) Muafiyetleri daraltma veya daraltmayı reddetme kararları gerekçeli olarak verilir.

3. Bir Sözleşmeci Devlet, bu Anlaşmanın ikinci maddesinin birinci fıkrasında sağlanan muafiyetin daraltılmasının ulusal güvenliğe karşı bir suç konusundaki yargılama bakımından gerekli olduğunu belgelemesi halinde, Mahkeme bu muafiyeti belgede belirtildiği ölçüde daraltabilir.

4. Niteliği gereği belirleyici bir etkisi olan ve muafiyetin daraltılmasını red kararının verildiği sırada daraltma talebinde bulunan kişi tarafından bilinmeyen bir olayın sonradan ortaya çıkması halinde, bu kişi Mahkemeye yeni bir talepte bulunabilir.

Madde-6. Yorumlama Prensibi

Bu Anlaşmanın hiçbir hükmü, Sözleşmeci Devletlerin Sözleşme veya Protokollerle üstlendiği yükümlülüklerini kısıtladığı veya bunlarda azaltma yaptığı şekilde yorumlanamaz.

Madde-7. İmza, Onay, Kabul, Uygun Bulma

1. Bu Anlaşma Avrupa Konseyine üye Devletlerden aşağıdaki şekillerde bu Anlaşma ile bağlanmak istediklerini ifade eden Devletlerin imzasına açıktır:

a) Onay, kabul veya uygun bulma konusunda bir çekince koymadan imzalama; veya

b) Onay, kabul veya uygun bulmadan sonra onay, kabul veya uygun bulmaya tabi olarak imzalama.

2. Onay, kabul veya uygun bulma belgeleri Avrupa Konseyi Genel Sekreterliğine tevdi edilir.

Madde-8. Yürürlüğe Giriş

1. Bu Anlaşma, Avrupa Konseyine üye Devletlerden on tanesinin, yedinci madde hükümlerine uygun olarak kendilerini bağlamak istediklerini açıklamalarından itibaren bir aylık sürenin dolmasından sonra gelen ayın ilk günü veya Sözleşmeye 11. Protokolün yürürlüğe girdiği tarihte yürürlüğe girer.

2. Daha sonra kendisinin bu Anlaşma ile bağlı olduğunu açıklayan üye Devletler bakımından bu Anlaşma, imzalama veya onay, kabul veya uygun bulma belgesini tevdi etme tarihinden itibaren bir aylık sürenin dolmasından sonra gelen ayın ilk günü yürürlüğe girer.

Madde-9. Ülkesel Uygulamada Genişleme

1. Bir Sözleşmeci Devlet, onay, kabul veya uygun bulma belgesini tevdi tarihinde veya daha sonraki bir tarihte, Avrupa Konseyi Genel Sekreterine bir bildirim göndererek, Anlaşmadan doğan yükümlülüklerini, bildirimde belirtilen ve uluslararası ilişkiler bakımından sorumlu olduğu veya namına taahhütlere girme yetkisine sahip olduğu ülke veya ülkeler bakımından genişletebilir.

2. Birinci fıkra gereğince yapılan bir bildirimde belirtilen ülke veya ülkeler bakımından bu Anlaşma, bu bildirim Genel Sekreter tarafından alındığı tarihten itibaren bir aylık sürenin dolmasından sonra gelen ayın ilk günü yürürlüğe girer.

3. Birinci fıkra gereğince yapılan bir bildirimde belirtilen bir ülke bakımından yapılan bir bildirim, bu Anlaşmanın onuncu maddesindeki Anlaşmadan çıkma usulüne göre geri alınabilir.

Madde-10. Anlaşmadan Çıkma

1. Bu anlaşma süresiz olarak yürürlüktedir.

2. Bu Anlaşmadan çıkmak isteyen bir Sözleşmeci Devlet, Avrupa Konseyi Genel Sekreterine bir bildirim göndererek bu Anlaşmadan çıkabilir.

3. Bu Anlaşmadan çıkma bildirimi, Genel Sekreterin bu bildirim aldığı tarihten itibaren altı ay sonra yürürlük kazanır. Böyle bir çıkma bildirimi, ilgili Sözleşmeci Devletin bu Anlaşmanın birinci maddesinin birinci fıkrasında belirtilen kişiler-

le ilgili olarak bu Anlaşmadan doğmuş bir yükümlülüğünden kurtulması sonucunu doğuramaz.

Madde–11. Depozitörlük İşlevleri

Avrupa Konseyi Genel Sekreteri Avrupa Konseyi üyesi Devletleri aşağıdaki konularda bilgilendirir:

- a) Her hangi bir imza;
- b) onay, kabul veya uygun bulma belgesinin tevdi edilmesi,
- c) Sekizinci ve dokuzuncu maddelere uygun olarak Anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarih;
- d) bu Anlaşma ile ilgili herhangi bir tasarruf, bildirim veya haberleşme.

Aşağıda imzası bulunan usulüne göre yetkilendirilmiş kişiler, bu Anlaşmayı imzalamışlardır.

5 Mayıs 1996 tarihinde Strasbourg'ta imzalanan bu belgenin her ikisi de eşit ölçüde geçerli olan İngilizce ve Fransızca metinleri Avrupa Konseyi Arşivine tevdi edilir. Avrupa Konseyi Genel Sekreteri bu metnin onaylı birer örneğini her bir Avrupa Konseyi üyesi Devlete iletir.

AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ (İHAM)

Tarihçesi, Örgütlenmesi ve Usulü

I. TARİHÇESİ

A. 1950 Tarihli Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerinin korunmasına ilişkin Sözleşme, Avrupa Konseyi bünyesinde hazırlandı, Roma'da 4 Kasım 1950 tarihinde imzaya açıldı ve 1953 yılında yürürlüğe girdi. Sözleşme'yi hazırlayanların ana amacı, 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde düzenlenen bazı hakların ortak bir güvenceye bağlanması için ilk tedbirleri almaktı.

Sözleşme bir yandan bir dizi medeni ve siyasal haklar ve özgürlükler öngörmekte, diğer yandan Taraf Devletlerin yükledikleri yükümlülüklere saygıyı güvenceleyen bir sistem kurmayı hedeflemekte idi. Bu denetimin sorumluluğunu üç organ paylaşıyordu: Avrupa İnsan Hakları Komisyonu (1954'te kuruldu), Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (1959'da kuruldu) ve üye Devletlerin Dışişleri Bakanları ya da temsilcilerinden oluşan Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi.

1950 Sözleşmesine göre, Taraf Devletler ve eğer ilgili devlet bireysel başvuruyu kabul etmişse başvuru bireysel olarak (kişiler, kişi grupları veya hükümet dışı kuruluşlar), Sözleşme'de güvence altına alınan haklarını çiğnediğini düşündükleri Taraf Devletlere karşı Komisyon'a başvurabilirlerdi.

Başvurular öncelikle kabul edilebilirlikleri hakkında karar veren Komisyon tarafından ilk incelemeye alınmaktaydı. Bunlardan haklarında kabul edilebilirlik kararı alınanlar için dostça çözüm yolu girişiminde bulunulmaktaydı. Girişimin başarısızlığı durumunda, Komisyon, olayları tespit ettiği ve davanın esası hakkında bir karara vardığı bir rapor yazardı. Bu rapor, Bakanlar Komitesi'ne havale edilirdi.

Davalı devletin Mahkeme'nin zorunlu yargı yetkisini kabul ettiği durumda, Komisyon ve ilgili bütün Taraf Devletler, raporun Bakanlar Komitesi'ne intikalinden itibaren üç aylık bir süre içinde başvuruyu, hakkında kesin ve zorlayıcı bir hükme varması için Mahkeme'ye götürebilirlerdi. Özel kişilerin başvuruyu Mahkeme önüne götürme hakları yoktu.

Eğer bir dava, Mahkeme'ye intikal ettirilmemiş ise, Bakanlar Komitesi Sözleşme'nin ihlali olup olmadığı ve olması halinde, mağdura hakkaniyete uygun bir tazmin konularında karar verirdi. Bu organ aynı zamanda, Mahkeme kararlarının uygulanmasını gözetmekle yükümlü idi.

B. Sonraki Evrim

Sözleşme yürürlüğe girdiğinden bu yana on bir ek Protokol kabul edildi. 1, 4, 6 ve 7 No'lu Protokoller, Sözleşme'de tanınanlara ek hak ve özgürlükler getirdi. 2 No'lu Protokol, Mahkeme'ye istişari görüş verme yetkisi tanıdı. 9 No'lu Protokol, kişilere, davalarını, davalı devletin bu mercie başvuru yolunu usulüne uygun biçimde onaylamış olması ve davacının talebinin, eleme işlevi gören bir Komitenin kabul

etmesi koşuluyla, Mahkeme önüne götürme yolunu açtı. 11 No'lu Protokol, denetim mekanizmasını yeniden yapılandırdı. Diğer Protokoller ise, Sözleşme tarafından kurulan kurumların örgütlenmesi ve uygulayacakları usulle ilgili idi.

1980'den itibaren, Sözleşme organları önüne getiren başvuru sayısındaki büyüyen artış dava sürelerinin kabul edilebilir sınırlar içinde kalmasını giderek zorlaştırdı. 1990 yılından itibaren yeni devletlerin Sözleşme'ye taraf olması ile birlikte sorunun çözümü güçleşti.

1981 yılında Komisyon 404 başvuru kaydetmiş iken, bu sayı 1993'te 2037'ye ve 1997'de 4750'ye çıktı. Diğer yandan 1997 yılında açılan kaydedilmemiş veya geçici dosya sayısı 12.000'e tırmandı. Sayılar Mahkeme için de aynı durumu yansıtıyor: 1981'de 7, 1993'te 52 ve 1997'de ise, 119 dava sevk edilmişti.

Giderek büyüyen iş yükü, Sözleşme ile kurulan denetim mekanizmasının gözden geçirilmesinin gerekliliği üzerine uzun bir tartışmaya yol açtı. Tartışmaların başında, kabul edilmesi uygun olacak sistem konusunda görüşler bölünmüştü. Nihayetinde, tam zamanlı çalışacak tek bir Mahkeme'nin kurulması kararı alındı. Bununla izlenen amaç, dava sürelerini kısaltmak üzere yapıyı sadeleştirmek, sistemin yargısal yönünü güçlendirerek onu tümüyle zorunlu hale getirmek ve Bakanlar Komitesi'nin karar verici rolünü ortadan kaldırmaktı.

11 Mayıs 1994'te, denetim mekanizmasını yeniden yapılandıran Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 11. Protokolü imzaya açıldı.

II. YENİ AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ

A. GEÇİŞ DÖNEMİ

Bütün Taraf Devletlerin onayına bağlı olan 11. Protokol'ün yürürlüğe girmesi 1 Kasım 1998'de, Avrupa Konseyi'ne son onay belgesinin sunulmasından bir yıl sonra gerçekleşti. Hazırlık dönemi olarak öngörülen bu bir yıllık süre, aynı zamanda, yargıçların seçilmesine de imkan verdi. Yargıçlar, Mahkeme'nin çalışması için gerekli olan örgütlenmeye ve usule ilişkin önlemleri almak amacıyla birçok kez toplandılar. Başkanlarını, iki başkan yardımcısını (aynı zamanda Seksiyon Bölüm başkanları), iki Seksiyon (Bölüm) başkanını, dört Seksiyon (Bölüm) başkan yardımcısını, Yazı İşleri Müdürünü ve iki yardımcısını da böylelikle seçtiler. Ayrıca, yeni bir içtüzük hazırladılar.

Yeni Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 11. Protokolün yürürlüğe girdiği tarih olan 1 Kasım 1998'de faaliyete başladı. 31 Ekim 1998'de eski Mahkeme'nin varlığı sona ermişti. Bununla birlikte, 11. Protokole uygun olarak, Komisyon bu Protokolün kabulünden önce haklarında kabul edilebilirlik kararı vermiş olduğu başvuruları sonuçlandırmak için bir yıl daha (31 Ekim 1999'a kadar) faaliyetine devam etmiştir.

Böylelikle bu yeni Mahkeme, tam bir yargılama yetkisine sahip olmuş ve bireysel dava açma hakkı otomatik hale gelmiştir. Aynı zamanda da Bakanlar Komite-

si'nin eski 54. Madde kapsamında Avrupa Mahkemesi kararlarına uyulmasını denetleme konusundaki rolü de kısıtlanmıştır.⁵¹

B. MAHKEME'NİN ÖRGÜTLENMESİ

Değiştirilmiş haliyle Sözleşme ile kurulan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Taraf Devletlerin sayısına eşit sayıda yargıçtan oluşmaktadır (yargıçların sayısı halen kırktır). Aynı tabiiyeti taşıyan yargıçların sayısı yönünden hiçbir sınırlama mevcut değildir. Yargıçlar, her defasında altı yıllık süre için Avrupa Konseyi Parlamento Meclisi tarafından seçilir. Bununla birlikte, yargıçların yarısının görev süresinin üç yılda bir yenilenmesini sağlamak üzere, ilk seçimlerde belirlenen yargıçların yarısının görev süresi üç yıl sonunda bitecektir.

Yargıçları hiçbir devleti temsil etmezler ve Mahkeme'de kendi adlarına görev yaparlar. Bağımsızlık ve tarafsızlık ödevleriyle veya tam gün çalışmanın gerekleriyle bağdaşmayacak bir faaliyette bulunamazlar. Yargıçların görev süresi yetmiş yaşına geldiklerinde biter.

Mahkeme Genel Kurulu başkanını, iki başkan yardımcısını ve iki daire başkanını üç yıllık bir dönem için seçer.

İçtüzüğüne göre, Mahkeme dört bölüme ayrılır. Bu bölümlerin üç yıl için belirlenen bileşiminde, coğrafi dağılım ve cinsiyetlerin temsili açılarından denge korunmalı ve taraf devletlerin farklı hukuki sistemleri göz önünde bulundurulmalıdır. Her seksiyona (bölüme) bir başkan başkanlık eder. Bölüm başkanlarından ikisi aynı zamanda Mahkeme'nin başkan yardımcılığı görevini yapar. Bölüm başkanlarına, gereğinde onların yerine görev yapan başkan yardımcıları destek olur.

Her seksiyon (Bölüm) bünyesinde, 12 aylık bir süre için üç yargıçlı komiteler oluşturulur. Daha önce Komisyon tarafından gerçekleştirilen eleme işinin önemli bir bölümünü yapan Komiteler, yeni yapılanmanın önemli bir ögesidir.

Her seksiyon (bölüm) bünyesinde, bir dönüşüm sistemiyle, seksiyon (bölüm) başkanının ve ilgili devlet adına seçilmiş yargıcın doğal üyesi olduğu yedi üyeli daireler kurulur. Eğer ilgili devlet yargıcı seksiyonun (bölümün) üyesi değilse, dairede doğal üye olarak görev yapar. Seksiyon (bölüm) üyeleri dairenin esas üyesi değil iseler, yedek yargıç olarak görev yaparlar.

On yedi yargıçtan oluşan Büyük Daire üç yıl için kurulur. Büyük Daire, doğal üyeler –başkan, başkan yardımcıları ve seksiyon (bölüm) başkanları- dışında, bileşiminde coğrafi dağılım dengesi ve taraf devletlerin farklı hukuki sistemlerinin dikkate alındığı iki grubun dokuz ayda birbirinin yerine geçmesi esasına dayalı bir dönüşüm sistemiyle oluşturulur.

C. MAHKEME ÖNÜNDE USUL

1. GENEL ÇİZGİLER

⁵¹ Karen REID, Birinci Kitap, s. 13.

Bütün Taraf Devletler (devlet başvurusu) veya Sözleşme'nin ihlalinin mağduru olduğunu düşünen kişiler (bireysel başvuru), Strasbourg Mahkemesi'ne Sözleşme'nin güvencelediği haklardan birisinin ihlal edildiği iddiasıyla doğrudan başvuru sunabilirler. Başvurucular için açıklayıcı not ve başvuru formu Mahkeme Yazı İşleri Müdürlüğünden elde edilebilir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi önündeki usul vicahidir (çekişmelidir) ve kamuya açıktır. Duruşmalar, daire/Büyük Daire olağan dışı koşullar nedeniyle başka türlü karar vermediği takdirde, kamuya açıktır. Mahkeme Yazı İşleri Müdürlüğü'ne sunulan dilekçeler ve diğer belgeler de aynı biçimde kamuya açıktır.

Kişiler kendi başlarına başvuru sunabilirler; fakat, bir avukat tarafından temsil edilmeleri tavsiye edilir. Duruşmalar için ve başvuru kabul edilebilir bulunduktan sonra avukatın temsili gereklidir. Avrupa Konseyi, yeterli maddi imkana sahip olmayan başvuru sahipleri için adli yardım sistemi kurmuştur.

Mahkeme'nin resmi dilleri Fransızca ve İngilizce'dir, ama başvuru, taraf devletlerin resmi dillerinde sunulabilir. Başvuru hakkında kabul edilebilirlik kararı verildikten sonra, daire/Büyük Daire başkanının başvuru dilinin kullanılmasının sürdürülmesine izin verdiği durum dışında, Mahkeme'nin resmi dillerinden birisini kullanmak gereklidir.

2. KABUL EDİLEBİLİRLİK KARARINA İLİŞKİN USUL

Her bireysel başvuru bir sekiyona (bölüme) verilir ve bölüm başkanı bir rapor-tör atar. Başvurunun ilk incelemesinden sonra, rapor-tör bunun üç üyeli bir komite tarafından mı yoksa daire tarafından mı inceleneceğine karar verir.

Komite, oybirliği ile, bir başvuruyu kabul edilemez bulabilir veya bu kararın başka inceleme yapılmaksızın alınabildiği durumlarda, kayıttan düşürebilir.

Daireler, rapor-tör tarafından doğrudan intikal ettirilen davalar dışında, üç üyeli komite tarafından hakkında kabul edilemezlik kararı verilmeyen bireysel başvurular ve devlet başvurularını da incelemekle yetkilidir. Daireler başvuruların kabul edilebilirliği ve esas hakkında genel olarak iki ayrı, gerekli görürlerse tek kararla hüküm verir.

Bir davada Sözleşme'nin yorumuna ya da uygulanmasına ilişkin ciddi bir sorun çıkarsa ya da sorunun çözümü Mahkeme tarafından daha önce verilmiş bir kararla çelişkiye yol açarsa, daireler davayı taraflardan birini bu sevk konusundaki görüşünün tebliğinden itibaren bir ay içinde karşı çıkmaması kaydıyla her zaman Büyük Daire'ye sevk edebilir.

Daire duruşma kararı alsa dahi –ki bu durumda davanın esas da görüşülür-, davanın ilk aşaması genellikle yazılıdır.

Kabul edilebilirlik hakkındaki karar dairede çoğunluk tarafından alınır, gerekçeli olmak zorundadır ve kamuya açıklanır. Kabuledilemezlik kararlarına karşı temyiz yolu yoktur.⁵²

KABULEDİLEBİLİRLİK DENETLEME LİSTESİ⁵³

Mahkeme, kendisine gelen dosyalarla ilgili kabuledilebilirlik hakkında karar verirken Sözleşmedeki hükümleri ve içtihatlarını dikkate alarak denetleme kriterleri oluşturmuştur. Bu kriterlere **Kabuledilebilirlik Denetleme Listesi** denmektedir. Listedeki kriterler ve bunlara ilişkin açıklamalar aşağıdadır:

1. ALTI AY KURALI

Kuralın İlkesi: Yasal kesinlik ve uydurma şikayetlerden imtina etme.

Bu kuraldan Mahkeme de, hükümetler de feragat edemezler. Eğer bir hükümet kurala uymasa bile, Mahkeme, kendi hareketlerinde uymak zorundadır.

Sürenin Başlangıcı

İç hukuk uygulaması olanağının bulunduğu hallerde süre, nihai kararın verildiği tarihte başlar. Nihai karar tarihi de, kararın başvuru sahibine veya avukatına tebliğ edildiği tarihtir.

İç hukuk uygulaması olanağı bulunmadığı hallerde;

Şikayet, belli bir fiil ya da ihmal ile ilgili ise, söz konusu fiil ya da ihmal tarihinden veya başvuru sahibi üstünde, söz konusu fiil ya da etkisi ya da yaratacağı önyargı hakkında bilgi sahibi olunduğu zaman.

Zaman ve mekanla bağlı ardarda bir olaylar dizisi var ise;

Şikayetin daha önce yapılması girişiminin pratik olup olmayacağına bağlı olarak, söz konusu olayların bitiş tarihinden itibaren.

Süregiden bir durum, fiil veya ihmal ya da durum var ise;

Örneğin, garanti altına alınmış bir hakkı ya da özgürlüğü sürekli bir biçimde etkileyen bir hukuksal uygulama söz konusu ise, altı aylık süre sınırlaması uygulanmaz.⁵⁴

⁵² “30. Madde, 3. Paragraf ile uyumlu olarak Mahkeme, bir başvuruyu listeye tekrar alabilir. Uygulamada bu yalnızca, Mahkeme hükmünde, olgularla ilgili olarak, nihai kararlarıyla uyumsuz bir hata yapmış olduğu zaman gerçekleşir; örneğin, başvuruyu gündeme getirmiş ve altı aylık süre sınırının hesaplanmasını etkilemiş olan bir mektubu gözden kaçırmış olduğunda ya da gerekçelendirmesini doğru olmayan bir olguya dayandırdığında. Hükümet bir düzenlemeye razı olmadığı zaman ya da Mahkemeye davayı ele alma süresini uzatmasına imkan verecek yeni koşullar ortaya çıktığı zaman da bu mümkün olmaktadır. Örnek: Avukatıyla temas kurmayı başaramamış olan bir başvuru sahibi, zaman aşımı gibi inandırıcı bir gerekçeyle şikayetlerini yenilemiştir. Bkz.: Karen REİD, Birinci Kitap, s. 51.

⁵³ Bkz.: Karen REİD, Birinci Kitap, s. 35 vd.

Başvuru sahibinin, bir hukuksal uygulamadan, sonradan iç hukuk yollarının tükenmesi amacıyla yararlandığı hallerde;

Bu durumdan haberdar olduğu ya da haberdar olmuş olmasının makul sayılabileceği andan itibaren.

Sürenin Durması

Başvuru posta ile gönderilmişse mektubun postaya verildiği tarih, eğer posta damgası okunamıyorsa mektubun Mahkemeye ulaştığı (sicile kaydının yapıldığı) tarih,

Başvuru fakslanmış ise, faksın Mahkemeye ulaştığı tarih, başvurunun alındığı tarih olarak kabul edilir. Böylece süre işlemesi kesilmiş olur.⁵⁵

2. İÇ HUKUK YOLLARININ TÜKETİLMESİ

Bu kuralın, uygun zamanda, kullanılabilir ve yeterli hukuk uygulamaları sayesinde teori ve pratikte var olmasını sağlama yükü hükümetin sırtındadır.⁵⁶ Bununla birlikte, iç hukuk yollarının tüketilmiş olduğunu kanıtlama yükü başvuru sahibine aittir. İç hukuk yollarının tüketilmiş sayılması için, şikayetin esasının ulusal makamlar önünde ileri sürülmüş olması gerekir.⁵⁷

İç hukuk yollarının değerlendirilmesinde, sadece başvuru sahibinin kişisel koşulları değil, aynı zamanda itham edilen hukuk uygulamalarının etkin olduğu genel yasal ve politik muhteva da dikkate alınmaktadır. Mahkemenin tüketilmesini beklediği iç hukuk uygulamaları, yürürlükte, ulaşılabilir, makul bir başarı ihtimali ortaya koyan, normal tashih sürecinin bir parçası olan uygulamalardır.⁵⁸

⁵⁴ Örnek karar için bkz.: (D 6852/74 (NL) 5.12.78, 15/5), GEMALMAZ, a.g.e., s. 929.

⁵⁵ Yalnızca çok kısıtlı fors majör koşulları, süre işletilmesinin askıya alınmasına yol açabilir. Ancak şu ana kadar hiçbir davada hastalık ve zihinsel yetersizlik, başkalarıyla dış temasın engellenmiş olması, gözaltına alınmış olma, Sözleşme ya da içtihat hukukuna dair bilgi eksikliği gibi sebepler süre işletilmesine engel sayılmamıştır. Bkz.: Karen REİD, Birinci Kitap s. 38.

⁵⁶ - “Muhatap Devletin bu tür hukuk yollarının bulunduğunu gösterememesi halinde, başvurucunun iç hukuk yollarını tükettiği kabul edilebilir.” (D. 9697/82 (İrl) 7.10.83, 34/131). Bkz.: GEMALMAZ, a.g.e., s. 863.

- “İç hukuk yollarını tüketmeme kuralı, bir Devletin pratiği olması halinde, uygulanabilir değildir.” (D 9471/81 (UK) 13.3.84, 36/49). Bkz.: GEMALMAZ, a.g.e., s. 864.

⁵⁷ “İç hukuk yolları ancak, ilgili kişilerin, şikayetlerinin en azından esasını yetkili makamlar önünde ileri sürmüş olmaları halinde, yani şikayet sadece açık ve kesin olarak belirtilmekle kalmayıp, ama aynı zamanda yeterli argümanlarla temellendirilmiş olduğu zaman, tüketilmiş sayılabilir.” (D 10307/83 (FRG) 6.3.84, 37/113). Bkz.: GEMALMAZ, a.g.e., s. 890.

⁵⁸ “Madde 25 (yeni 35) çerçevesinde bir şikayette bulunan bir kişi, gerek bir idari pratik gerekse de herhangi bir başka nedenle bu hukuk/başvuru yolunun etkisiz olduğunu gösterebiliyorsa, bir elverişli hukuk/başvuru yolunu izleme yükümlülüğünden sıyrılır.” (D 8462/79 (UK) 8.7.80, 20/184). Bkz.: GEMALMAZ, a.g.e., s. 893.

İç hukuk yollarının tüketilmesi bakımından Türk hukuk düzeninde yargı yollarına kısaca göz atmak gerekir:

Temyiz başvurusu, iç hukuk yollarının tüketilmesi bakımından bir gerekliliktir. Davanın türüne göre Yargıtay veya Danıştay gibi yüksek dereceli mahkemeye başvurulmuş ve bir karar elde edilmiş olması gereklidir.

Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru imkanı Türk hukuk sisteminde bulunmadığından, bu yol Sözleşme'nin öngördüğü bir yargı yolu olarak aranmamaktadır.

Türk hukuk sisteminde, özellikle ceza davalarında karar düzeltme yoluna başvurma olanağı doğrudan sanığa değil, Yargıtay Başsavcısına tanınmıştır. Yargıtay Başsavcısını harekete geçirmek ve sonucunu beklemek, iç hukuk yollarının tüketilmesi için gerekli ve zorunlu yol olarak aranmamaktadır.⁵⁹

Yargılanmanın yenilenmesi yolu, yargı kararlarına karşı yapılan olağan başvuru yolu olmadığından, tüketilmesi gerekli iç hukuk yolu sayılmamaktadır.⁶⁰

Kanun yararına temyiz yolunda da, bu yola başvurma yetkisi Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısına aittir. Başsavcı da bu yolu kendiliğinden harekete geçirme yetkisi yoktur. Adalet Bakanlığının bu yolu gerekli görmesi şarttır. Bu bakımdan bu yol da tüketilmesi gereken iç hukuk yolu olarak sayılmamaktadır.

İstisnalar

Sözleşme'de, iç hukuk yollarının tüketilmesinin istisnalarına ilişkin bir hüküm bulunmamaktadır. Ancak içtihatlarla belirlenen istisnalardan bahsedilebilir. İctihatlar, bazı koşulların varlığı halinde başvuru sahibinin iç hukuk yollarını tüketmesi şartını aramamaktadır. İctihatlar ışığında iki halde iç hukuk yolunun tüketilmesi şartının aranmadığı görülmektedir:

Birincisi; hasım Devlet tarafından ileri sürülen iç hukuk yolu, başvuru bakımından 'elverişli', 'etkin', 'somut sonuç veren' nitelikte değil, yahut 'makul sayılmayacak dereceden gecikmelere yol açan' nitelikte ise,

İkincisi; İnsan hakları ihlalleri hasım Devlette 'sistemli', 'yoğun', ve 'sürekli' nitelik arzeden tasarrufların bir sonucu olarak açığa çıkıyorsa, artık başvuru yolunun iç hukuk yollarını tüketmesi zorunluluğu aranmayacaktır. Strasbourg organları, bu

Bu uygulamaların açılımı ve karar örnekleri için Bkz.: Karen REID, Birinci Kitap s. 41.

⁵⁹ - "Kendisi tarafından alınmış bir kararı gözden geçirmesini bir makamdan isteme ya da danışma niteliğindeki bir organa önerilerde bulunma olanağı, etkili iç hukuk yolları olarak değerlendirilemez" (D 7729/76 (Agee/UK) 17.12.76, 7/164). Bkz.: GEMALMAZ, a.g.e., s. 873.

- "Kullanılması bir kamusal makamın takdir yetkisine bağlı olan bir olağanüstü hukuk/başvuru yolu, etkin bir yol olarak kabul edilemez."

⁶⁰ "Davanın yeniden açılması için yapılan bir başvuru, uluslararası hukukun genel olarak tanınmış kurallarına göre etkili bir hukuk/başvuru yolu değildir. (D 10431/83 (FRG) 16.12.83, 35/241). Bkz.: GEMALMAZ, a.g.e., s. 879.

ikinci istisnayı, o Devletin insan hakları ihlallerini bir “**idari pratik**” haline getirdiği şeklinde kavramlaştırmaktadır.⁶¹

“Belirtilen istisnaların anlamı şudur: Tüketilmesi zorunlu sayılan iç hukuk yolu, sadece mevzuat içinde düzenlenmiş bulunmasına, yani teorik olarak varolmasına karşılık, pratikte işlemiyor ve fakat zamanında ve etkili sonuç doğurmuyor ise, Sözleşme’nin aradığı anlamda bir hukuk yolu olarak sayılmamalıdır.

Öte yanda, ihlallerin bir idari pratik durumu niteliği kazanacak aşamaya gelmiş olması ise, ihlal olgusunun, o Devletin resmi bir siyasasının ürünü olduğu, üst düzey kamusal makamların bilgisi altında ya da açık/aleni yahut örtülü hoşgörü çerçevesinde ortaya çıktığı anlamına gelmektedir. Strasbourg organlarına göre, böyle bir tablo içinde, olası şikayetçinin, iç-hukuk yollarını tüketmesiyle pratikte olumlu bir sonuca ulaşması ve mağduriyetini gidermesi olanaksız, boş bir çaba olacağından, bu koşulu yerine getirmesi de gereksiz hale gelir.”⁶²

3. BELİRGİN OLARAK KÖTÜYE KULLANMA

Sunulan delillerin, gerçekte maddi olayı desteklememesi, şikayet edilen olguların, hakkın rahatça kullanımıyla ilgili bir engelleme içermemesi, şikayet edilen engellenmenin ya da kararın Sözleşme hükümlerine uygun bulunması ve başvuru sahibinin bir kurban (mağdur) olmaktan çıkmış bulunması hallerinde⁶³ belirgin kötüye kullanma var kabul edilmektedir.

4. UYUŞMAZLIK

Dört türlü uyuşmazlık halinden bahsedilebilmektedir:

Birincisi, **zamana bağlı** uyuşmazlıklardır. Bu hal, anlaşmalı devletin bireysel başvuru hakkını kabulünden önceki olaylara ilişkin şikayetler için çekince koymuş olması halidir.

İkincisi **mekana bağlı** uyuşmazlıktır. Bu hal, şikayetlerin taraf devletin dışında bir bölgede geçen olaylara bağlı olması ve bu olaylar ile taraf devletin içindeki yargı ile bağlantı bulunmaması halidir.

Üçüncüsü, **kimliğe bağlı** uyuşmazlıklardır. Bu haller: Sözleşmeye taraf olmayan bir devlete husumet yöneltilmiş olması, Taraf Devletin sorumlu olmadığı bir bireye ya da kuruma yönelik şikayet olması, Başvuru sahibinin suçlamalara esas teşkil eden olayların ya da önlemlerin bir kurbanı (mağduru) olmadığı durumlardır.

Dördüncüsü, **maddesel** uyuşmazlıklardır. Bu haller: Başvurucunun Sözleşmeye dahil olmayan bir hak talebinde bulunmuş olması veya başvurucunun şikayetlerinin, sağlanmış olan belli hakların çerçevesi dışına taşıyor olması halidir.⁶⁴

5. ÖZDE AYNILIK

⁶¹ Bkz.: Semih GEMALMAZ, a.g.e., s. XXXIII.

⁶² GEMALMAZ, a.g.e., s. XXXIII.

⁶³ Sayılan hallere ilişkin örnek kararlar için bkz.: Karen REİD, Birinci Kitap s. 45.

⁶⁴ Bu hallere ilişkin örnekler için bkz.: Karen REİD, Birinci Kitap s. 45,46.

Şikayetler daha önce Komisyon (Mahkeme) veya uluslararası soruşturma ya da düzenlemeler bağlamında ele alınmış bir mesele ile özde aynı ve buna rağmen bir başka prosedür ve konuyla ilgili yeni enformasyon içermiyor olması halidir.⁶⁵

6. DAVA AÇMA HAKKININ İSTİSMARI

Şu davalara uygulanabilir:⁶⁶

Sahtekarlık, dolandırıcılık, bilerek saptırma,

Birbirinin benzeri türden, sıkıcı ve tekrarlanan başvurular,

Başvuru sahibinin bizzat kendisinin sorumlu olduğu olaylardan kaynaklanan iddialar,

Mahkemenin gizlilik kurallarının bilerek ve aleni olarak ihlali, hakaret içeren dilekçe örnekleri.

7. DAVANIN DÜŞMESİ

Mahkeme bir davayı aşağıdaki durumlarda 37. Madde kapsamında listeden çıkarabilir:

i) Başvuru sahibi davasını sürdürmeyi amaçlamamaktadır. Buna başvuru sahibinin hükümet ile gayri resmi bir anlaşma yaparak geri çekilmesi ya da başvuru sahibinin davayı sürdürmekle çıkar kaybına uğraması da dahildir.

ii) Sorun çözülmüştür. Örneğin, taraflar arasında bir düzenlemeyle.

iii) Mahkeme herhangi bir başka gerekçeyle başvurunun ele alınmasını artık gerekli görmemektedir. Örneğin, başvuru sahibine yerel sistem içinde yeterli tazminat ödenmiş olması hali veya gizlilik kurallarının bilerek ve bir manipülasyon çerçevesinde ihlal edilmesi halinde.

8. KABULEDİLEBİLİRLİK KARARLARINA KARŞI BAŞVURULAR YA DA YENİDEN DAVA AÇMA

⁶⁵ “Kabuledilebilirlik kararı verilmezden önce, başvuru sahibinin, iç hukuk yollarını tüketmek koşuluyla, başvurusuna başka bir şikayeti eklemesine hiçbir engel yoktur.” (D. 9587/81 (Fra) 13.12.82, 29/228). Bkz.: GEMALMAZ, a.g.e., s. 827.

⁶⁶ Başvuru sahiplerinin politik bir amaç ya da buna benzer bir gaye gütmeleri, işin içinde bir kötüye kullanım olduğunu göstermeye yeterli değildir. Şikayetler gerçekler üzerine oturduğu, kanıtla desteklendiği veya Sözleşme’nin kapsamında kalan konularla ilgili olduğu sürece Mahkeme, başvuru sahiplerinin Strasbourg prosedürünü, bir devletin üstünde bir baskı kampanyasının bir parçası ya da baskı yaratacak bir tanıtım aracı olarak kullanmalarını kötüye kullanım olarak kabul etmemektedir. Bkz.: Karen REID, Birinci Kitap s. 49.

“Bir başvuru, sırf alenileştirme ya da propaganda arzusuyla yönlendirilmiş olmasından ötürü, hakkın kötüye kullanımı sayılamaz. Bununla birlikte, bu başvuru olgularla desteklenmiyor ya da Sözleşme’nin işlerlik alanının kapsamı dışında kalıyorsa, hakkın kötüye kullanımı olabilir.” (D 8317/78 (McFeeley et al./UK) 15.5.80, 20/44). Bkz.: GEMALMAZ, a.g.e., s. 950.

Kabuledilemezlik kararlarına karşı temyiz yolu yoktur. Ancak Mahkeme 37. Madde kapsamına uygun olarak bir başvuruyu tekrar listesine dahil edebilir. Uygulamada bu, yalnızca, Mahkeme hükmünde, olgularla ilgili olarak, nihai kararlarıyla uyumsuz bir hata yapmış olduğu zaman gerçekleşir.

9. TEMSİL YETKİSİ

Başvuru sahibi kendisini Mahkeme önünde temsil edecek birisini yetkilendirebilir.⁶⁷ O halde başvuru ile birlikte yetki belgesi (örneğin vekaletname) sunulması gerekir. Belediye kurumları ya da resmi görev ifa eden kamusal hukuk şirketleri bir başvuruyu sunamazlar.⁶⁸ Ölmüş bir kişi adına başvuru yapılamaz. Varisleri ancak kendi adlarına başvurabilirler.⁶⁹

3. ESASA İLİŞKİN USUL

Daire, başvuruyu incelemeyi sürdürmeye karar verdikten sonra tarafları ek kanıtlar ve başvuru için muhtemel bir “hakkaniyete uygun tazmin” talebini de içeren yazılı görüşler sunmaya ve davanın esası hakkında yapılacak kamuya açık bir duruşmaya davet edebilir.⁷⁰

Daire başkanı, adaletin tesisi için yarar gördüğü durumlarda, davaya taraf olmayan her Sözleşmeci Devleti veya başvuru dışında her ilgili kişiyi, yazılı görüş sunmaya veya istisnai durumlarda duruşmada yer almaya davet edebilir veya izin verebilir. Sözleşmeci Devlet, vatandaşının başvuru olduğu davaya müdahale edebilir.

Esasa ilişkin usulde, dostça çözümü amaçlayan görüşmeler Yazı İşleri Müdürü aracılığı ile yürütülür. Bu görüşmeler gizlidir.

⁶⁷ “Bir meslek kuruluşu/örgütü, Komisyon önünde üyeleri adına, ancak üyelerini kimlemesi ve onları temsil etmek üzere yetkisi bulunduğu ilişkin kanıt göstermesi koşuluyla, tasarrufla bulunabilir.” (D 11921 (Kontakt - Information-Thrapie and Hagen/Aus) 12.10.88, 57/81). Bkz.: GEMALMAZ, a.g.e., s. 830.

⁶⁸ “Belediye gibi yerel bir yönetim, ‘hükümet dışı bir örgüt’ ya da bir ‘kişi topluluğu/grubu’ olmadığı için, bir başvuruda bulunma yetkisine/sıfatına sahip değildir.” (D 13252/87 (Rothenthurm Commune/Swi) 14.12.88, 59/251). Bkz.: GEMALMAZ, a.g.e., s. 830.

⁶⁹ “Ölen başvuru sahibinin mirasçıları, başvurunun Komisyon tarafından incelenmesinin sürdürülmesi yolunda genel bir hak iddia edemezler. İncelenmenin sürdürülmesi, şikayetlerin özgün niteliğinin, bunun nakledilebilir/transfer edilebilir olarak değerlendirilmesine olanak/cevaz verip vermediğine bağlıdır” (R 8261/78 (Koffer/It) 9.10.82, 30/5// D 9002/81 (UK) 13.7.83, 34/102// R 10308/83 (Altun/FRG) 7.3.84, 36/236). Bkz.: GEMALMAZ, a.g.e., s. 854.

⁷⁰ **İHAM İÇTÜZÜĞÜ Madde-39.** “Daire, veya gerekiyorsa Daire Başkanı, bir tarafın veya ilgili herhangi bir kişinin talebi üzerine veya doğrudan kendisi, tarafların menfaati veya önündeki davanın gereği gibi görülebilmesi için alınması gerektiğini düşündüğü geçici tedbirleri taraflara bildirebilir. Bu tedbirlere ilişkin bildirimler Bakanlar Komitesine bildirilir. Daire, bildirdiği bir geçici tedbirin uygulanmasıyla bağlantılı bir konu hakkında taraflardan bilgi isteyebilir.” Bkz.: *BİREYSEL BAŞVURU İÇİN İHAS ve İHAM İÇTÜZÜĞÜ*, (İstanbul: İstanbul Barosu CMUK Uygulama Merkezi Yay., 1999).

4. KARARLAR

Daireler çoğunluk ile karar verir. Davanın incelenmesine katılan her yargıcın karara –uygun veya karşı- görüşünü ayrıca veya basit bir karşı olma ifadesi biçiminde ekleme hakkı vardır.

Bir daire tarafından verilmiş bir kararın tefhiminden itibaren üç ay içinde, eğer davada Sözleşme'nin veya protokollerinin yorumuna ya da uygulanmasına ilişkin ciddi bir sorun doğuyorsa ya da genel nitelikte ciddi bir sorun söz konusu ise, taraflar onun Büyük Daire tarafından görüşülmesini isteyebilirler. Bu talepler, Mahkeme başkanı, kararı veren daire hariç diğer dairelerin başkanları ve dönüşüm usulüne bağlı olarak, kararı veren dairenin yargıçları dışından seçilen bir yargıçtan oluşan, Büyük Daire'nin beş yargıcının katıldığı bir heyet tarafından incelenir.

Bir dairenin kararı, üç aylık sürenin sona ermesi ile veya taraflar Büyük Daireye sevk talebinde bulunmaya niyetleri olmadığını bildirirlerse ya da beş yargıçlık heyet sevk talebini reddederse daha önce kesinleşir.

Eğer heyet talebi kabul ederse, Büyük Daire davayı çoğunlukla karara bağlar. Bu karar kesin hüküm niteliğindedir.

Mahkeme'nin bütün kesin kararları ilgili davalı devlet için zorlayıcıdır.

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi kararları icrasının gözetiminden sorumludur. Hakkında Sözleşme'yi ihlal ettiği yargısına varılan devletin Mahkeme kararının sonucu olan özel ve genel yükümlülükleri yerine getirmek üzere gereken önlemleri alıp almadığı konusunu Bakanlar Komitesi denetler.

5. İSTİŞARİ GÖRÜŞ

Mahkeme, Bakanlar Komitesi'nin talebi üzerine Sözleşme ve protokollerinin yorumu ile ilgili hukuki sorunlara ilişkin istişari görüş verebilir.

Bakanlar Komitesi'nin Mahkeme'den görüş isteme kararı çoğunlukla alınır.

İstişari görüş Büyük Daire tarafından incelenir ve çoğunluk kararı ile kabul edilir. Her yargıcın ona –uygun veya karşı- görüşünü ayrıca veya basit bir karşı olma ifadesi biçiminde ekleme hakkı vardır.

AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ'NE BAŞVURMAK İSTEYENLER İÇİN AÇIKLAMA

I. Mahkeme Hangi İşlere Bakar?

1. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi uluslararası bir kuruluştur. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile güvence altına alınmış olan temel hakların çiğnenmesi durumunda bireyin bazı koşullar altında Mahkeme'ye başvurma olanağı vardır. Uluslararası bir antlaşma olan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile birçok Avrupa devleti, kişilerin bazı temel haklarına saygı gösterme yükümlülüğü altına girmişlerdir. Güvence altına alınmış olan haklar, Sözleşme'de ve Sözleşmenin 1, 4 ve 6 no'lu eklelerinde açıkça gösterilmiştir. Mahkeme'ye herhangi bir başvuruda bulunmadan önce, Sözleşme ve eklerine ve bunlarla ilgili devletlerce konmuş olan çekincelere bakmak gerekir.⁷¹

2. Aşağıdaki listede gösterilen ve bireysel başvuru hakkını tanımış olan devletlerden birinin Sözleşme ve eklerinde güvence altına alınmış haklardan birini, size ilgili olarak çiğnediği kanısında iseniz, Mahkeme'ye başvurabilirsiniz. Sözleşme ve eklerinde yer almayan haklar için Mahkeme'ye başvurulamaz. Mahkeme, ulusal mahkemelerin üstünde, onların kararlarını bozan ve onlar yerine kararlar alan bir kuruluş değildir. Mahkeme'nin şikayet konusu olan makam nezdinde, sizin yararınıza bir teşebbüste bulunma yetkisi de yoktur.

⁷¹ İHAS'ın Kişisel Başvuru hakkını düzenleyen hükmü uyarınca Türkiye, 22 Ocak 1987 tarih ve 11439 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Kişisel Başvuru hakkını tanımış fakat bazı çekinceler koymuştur. 1992 yılında da bu çekinceler yine Bakanlar Kurulu Kararı ile kaldırılmıştır. (Bkz.: Aslan GÜNDÜZ, *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Teşkilatlar Hakkında Temel Metinler*, (İstanbul: Beta Basım Yay. Dağ., 1994) s. 248.

Bu çekincelere ilişkin önemli gördüğümüz bir yorum aşağıda aktarılmıştır:

"Türk Hükümeti, kişisel başvuru hakkını koşulsuz kabul etmek yerine, birtakım ayrıntılı ve kapsamlı çekinceler koyarak tanımış bulunuyor. (...) Türk Hükümetinin koyduğu en önemli ve en ilginç çekince aynen şöyle: 'Bu beyanla Komisyona tanınan yetki bakımından Sözleşmenin 8, 9, 10 ve 11. Maddelerinin 2. Fıkralarında yer alan **demokratik toplum** kavramı, Türk Anayasasında yer alan ilkelere ve özellikle Anayasanın dibacesi ve 13. Maddesine uygun olduğu şeklinde anlaşılmalıdır.' (...) Sözleşme Söz konusu hükümlerle, millî güvenlik, kamu güvenliği, kamu düzeni, genel sağlık ve ahlakın korunması vs. gibi nedenlerle hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasında göz önünde tutulması gereken **temel bir kriter**, temel bir **ölçüt** getiriyor. O ölçüt de şu: Sözleşmeyle güvence altına alınan haklar ve özgürlükler, 'ancak **demokratik bir toplumda** (....) **zorunlu** olan (ya da **gerekli** olan) **ölçüde**' sınırlanabilir. Oysa, 1982 Türk Anayasasının, ilke olarak tanıdığı temel hak ve özgürlüklere demokratik bir toplum düzeniyle bağdaşmayan bir takım aşırı sınırlamalar, kısıtlamalar, hatta yasaklamalar getirdiği bilinen bir gerçek. Bu açık gerçeği örtmek mümkün olamadığına göre, ileri sürülen çekince ile söylenmek istenen şudur: '**Bizim demokratik toplum anlayışımız –ve temelde demokrasi anlayışımız– sizinkine pek uymuyor, ama siz gene de uyuyormuş gibi kabul ediverin.**' Böylece Türk Hükümeti, kişisel başvuru hakkını tanıırken sağ eliyle verdiği bir bölümünü sol eliyle geri almış ve çok olumlu sayılabilecek bir girişimin değerini büyük ölçüde azaltmış olmaktadır." Bkz.: Münici KAPANİ, *İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları*, 3. Basım, (İstanbul: Bilgi Yay., 1996) s. 57.

3. Mahkeme, listede gösterilen devletlere karşı yapılan ve belli bir tarihten sonraki olaylara ilişkin başvuruları kabul eder. Bu tarih, şikayet edilen devlete ve şikayet konusu olan hakka göre değişebilir.

4. Bu devletin yasama, yönetim, yargı organları gibi ancak kamu kuruluşlarının tutum ve davranışlarından dolayı Mahkeme'ye şikayet edilebilir. Mahkeme özel kişilere veya kuruluşlara karşı yapılan şikayetlere bakmaz.

5. Mahkeme'ye başvurmadan önce, ilgili devletin hukukunda öngörülen iç hukuk yollarının tüketilmiş olması gerekir. Örneğin, şikayetiniz bir yargı kararı ile ilgili ise, varsa temyiz yoluna başvurmanız ve sonucu almanız yeterlidir. İç hukuk yolları tüketilirken, yasaların öngördüğü usule ve süreye ilişkin kurallara da uygun hareket edilmelidir. Eğer, iç hukuk yollarını tüketmek için yaptığınız başvurular, süre, görev veya usul yönünden reddedilmiş olursa, Mahkeme büyük bir olasılıkla başvurunuzu kabul etmeyecektir.

6. İç hukuk yollarını tükettikten, başka bir deyişle, son mercinin kararını aldıktan sonra Mahkeme'ye 6 ay içinde başvurmak gerekir. Başvuru bir mahkumiyet ile ilgili ise, süre muhtemel bir iade-i muhakeme talebinin reddi tarihinden itibaren değil, normal müracaat yollarının sonunda verilen karar tarihinden itibaren işlemeye başlar. Eğer altı aylık sürenin bitiminden önce kısa ve açık bir şekilde de olsa taleplerinizi Mahkeme'ye bildirmemiş iseniz, Mahkeme şikayetinizi inceleyemeyecektir.

II. Mahkeme'ye Nasıl Başvurulur?

7. Eğer Sözleşme ve eklerince güvence altına alınan haklarınızdan birinin çiğnendiği⁷² ve yukarıda belirtilen koşulları yerine getirdiğiniz kanısında iseniz, Mahkeme Yazı İşleri Müdürü'ne aşağıda 8. maddede sıralanan bilgileri içeren bir mektup yazmanız gerekir. Bu mektubu aşağıdaki adrese gönderiniz:

Le Graffier de la Cour européenne
des Droits de l'Homme
Conseil de l'Europe
!-67075 STRASBOURG CEDEX

8. Mahkeme Yazı İşleri Müdürü'ne göndereceğiniz mektupta aşağıdaki bilgiler yer almalıdır:

⁷² - "İleri sürülmüş olan Sözleşme ihlallerinden ötürü ulusal düzlemde yeterli giderim/iyileştirme elde etmiş olan bir kimse, ileri sürülen bu ihlallerin bir mağduru olduğunu iddia edemez." (D 7826 (UK) 2.5.78, 14/197). Bkz.: GEMALMAZ, a.g.e., s. 834.

- "Sözleşmenin sadece gelecekte ihlal edileceği tehlikesinden korkan bir kimse, bu bağlamda, bu hüküm anlamında 'mağdur olduğu iddiasında' bulunamaz." (D 7945/77 (No) 4.7.78, 14/228). Bkz.: GEMALMAZ, a.g.e., s. 834.

- "Telefon konuşmaları banda alınan bir kimse, bu bantlar daha sonra geçersiz hale geldiği için tahrif edilmiş olsa bile, Sözleşme ihlalinin mağduru olduğunu iddia edebilir" (D 8290/78 (FRG) 13.12.79, 18/176). Bkz.: GEMALMAZ, a.g.e., s. 835.

- a) Şikayetinizin dayandığı olayların özet olarak ne olduğu,
- b) Sözleşme ile güvence altına alınan haklarınızdan hangilerinin çiğnendiği,
- c) İç hukuk yollarını tüketmek için hangi makamlara başvurduğunuz,

d) Şikayet konusu yaptığınız olayla ilgili olarak, kamu kuruluşlarınca alınan kararların bir listesi. Bu listede yer alan her kararın tarihi, kısa özeti, kararı alan makamın adı yer almalıdır. Mektubunuza bu kararların aslı veya bir kopyası eklenmelidir. (Gönderdiğiniz belgeler size iade edilmeyeceğinden, belgelerin asıllarını değil suretlerini göndermeniz rica olunur.)

9. Mahkeme Yazı İşleri Müdürü başvurunuzla ilgili olarak size cevap verecek, belki de sizden ek belge, bilgi veya açıklama isteyecek, Mahkeme'nin Sözleşmeyi nasıl yorumladığı hakkında size bilgi verecek ve başvurunuzun kabul edilebilirliği konusunda açık bir engel varsa, sizi bundan da haberdar edecektir. Buna karşılık, şikayet ettiğiniz devletin mevzuatı hakkında size bilgi veremeyecektir.

10. Sizinle olan yazışmadan, eğer başvurunuzun Mahkeme'ye yapılmış bir başvuru olarak kaydının yapılması gerektiği anlaşılıyorsa ve siz de bunu istiyorsanız, Mahkeme Yazı İşleri Müdürü Mahkeme'ye resmen başvurmanızı sağlamak üzere, size basılı bir başvuru formu gönderecektir. Siz bu formu doldurup Mahkeme Yazı İşleri Müdürü'ne gönderdikten sonra, başvurunuz Mahkeme'ye sunulacaktır.

11. Mahkeme Yazı İşleri Müdürü, gelişmelerden sizi zaman zaman haberdar edecektir. Mahkeme'de incelemeler en azından ilk aşamalarda yazılı olarak yapılır. Duruşma yapılması gerekirse o da ayrıca taraflara bildirilir. Başvuruda bulunmak için Mahkeme'ye gelmeye gerek yoktur, başvurular posta ile yapılır.

12. Eğer imkanınız varsa, başvurunuzu avukat aracılığı ile yapınız. Avukat tutmak için maddi imkanı olmayanlar, Mahkeme'den adli yardım isteminde bulunabilirler. Ancak, adli yardım başvurunun yapıldığı anda değil, eğer istem yerinde görülürse, muhakeme usulünün sonraki aşamalarında elde edilebilir.

AÇIKLAYICI NOT**Sözleşmenin 34. maddesine göre
başvuru formunu dolduracak kişiler için****GİRİŞ**

Bu notlar, Mahkeme'ye başvurunuzu gerçekleştirmenizde size yardımcı olmak amacıyla hazırlanmıştır. Formu doldurmadan önce lütfen dikkatle metnin tümünü okuyunuz ve her bölümü doldururken bu notları göz önünde bulundurunuz.

Doldurulmuş form, Sözleşmenin 34. maddesine göre Mahkeme'ye başvuru formunuz olacaktır. Mahkeme davanızı incelerken bu formu temel alacaktır. Bu nedenle, daha önceki yazışmanızda Mahkeme Yazı İşleri Müdürlüğü'ne vermiş olduğunuz bilgilerin yinelenmesi mahiyetinde de olsa, formu eksiksiz ve doğru doldurmanız önemlidir.

Form sekiz bölümden oluşmaktadır. Başvurunun Mahkeme İç Tüzüğü'nün gerektirdiği tüm bilgileri içermesi için bütün bölümlerin doldurulması gereklidir. Aşağıda formun her bölümüne ilişkin açıklayıcı bilgiler bulacaksınız. Bu bilgilerin sonuna Mahkeme İç Tüzüğü'nün 45. ve 47. maddelerinin metni de eklenmiştir.

BAŞVURU FORMU NASIL DOLDURULUR?**I. TARAFLAR****Madde-47.1 (a), (b) ve (c)**

(1-13)

Eğer başvuru sayısı birden fazlaysa, bu bölümlerde istenen bilgiler, gereğinde her bir başvuru için ayrı bir sayfa kullanılarak verilmelidir.

Bütün başvurular kendisini temsil etmek üzere bir kişiyi vekil olarak belirleyebilir. Bu temsilci, Sözleşme'ye taraf olan ülkelerden birinde oturan bir avukat ya da Mahkeme'nin kabul ettiği diğer bir kişi olabilir. Eğer başvuru kendisine bir temsilci belirlemişse, temsilciye ilişkin bilgiler başvuru formunun bu bölümünde verilmelidir. Bu durumda Mahkeme Yazı İşleri sadece temsilciyle yazışır.

II. OLAYLARA İLİŞKİN AÇIKLAMA**Madde-47.1 (d)**

(14)

Şikayette bulunduğunuz olayları açık bir şekilde, gerekli ayrıntıları atlamadan ancak özlü biçimde anlatınız. Olayları, tarihi sırasıyla ve kesin tarihleri belirterek anlatınız. Şikayetleriniz birden çok konu ile ilgiliyse (örneğin değişik mahkeme prosedürleri varsa) her durumu ayrı ayrı ele alınız ve açıklayınız.

III. ÖNE SÜRÜLEN AYKIRILIKLARA VE İLGİLİ DAYANAKLARINA İLİŞKİN AÇIKLAMA

Madde –47.1 (e)

(15)

Formun bu bölümünde Sözleşme’ye göre şikayetinizin ne olduğunu olabildiğince açık belirtiniz. Sözleşme’nin hangi hükümlerine dayandığınızı ve formun II. Bölümünde açıkladığımız olayların niçin bu hükümlere aykırı düştüğü görüşünde olduğunuzu açıklayınız.⁷³

Sözleşme maddelerinden bir kısmının güvence altına alınan haklara belli koşullarda müdahale edilmesini öngördüğünü göreceksiniz (Örneğin 5. maddenin 1. fıkrasının a-f bentlerine ve 8. 9. 10 ve 11. maddelerinin 2. fıkralarına bakınız). Böyle bir maddeye dayanıyorsanız, şikayetinize konu olan müdahaleyi niçin haksız bulduğunuzu açıklayınız.

IV. SÖZLEŞME’NİN 35. MADDESİNİN 1. FIKRASINA İLİŞKİN AÇIKLAMA

Madde–47.2 (a)

(16-18)

Bu bölümde ulusal makamlar önünde izlediğiniz çözüm yollarını tam olarak açıklamamız gerekmektedir. Bu bölümdeki üç alt bölümü doldurunuz ve her ayrı şikayet için gerekli bilgileri ayrı ayrı veriniz. 18. madde de hakkınızı arayabileceğiniz ve kullanmadığınız başka başvuru ya da çözüm yolu bulunup bulunmadığını bildiriniz. Böyle bir çözüm yolu varsa ne olduğunu belirtiniz (yani başvurunun yapılabileceği mahkeme ya da makamın adını veriniz) ve bu yolu niçin kullanmadığınızı açıklayınız.

V. BAŞVURUNUN AMACINA İLİŞKİN AÇIKLAMA

Madde–47.1 (g)

(19)

Burada Mahkeme’ye başvurmakla ne elde etmek istediğinizi kısaca belirtiniz. Ayrıca, Sözleşme’nin 41. maddesi gereğince ileri sürdüğünüz adil doyum taleplerinize ilişkin açıklamaları genel çizgileri ile yapmanız gerekmektedir.

VI. ÖTEKİ ULUSLARARASI İŞLEMLERE İLİŞKİN AÇIKLAMA

Madde–47.2 (b)

⁷³ “Bir kimse, ulusal bir yasanın, soyut olarak, Sözleşme’ye aykırılığı iddiasına ilişkin şikayette bulunamaz. Ancak bu kişi, güvence altına alınan hakkın kullanımına ilişkin olduğunu düşündüğü bir eylemin ifasını söz konusu yasa bir suç haline getiriyor ise, Madde 25 (yeni 35) anlamında bir ‘mağdur’ olarak kabul/mütalaa edilebilir.” (D 8266/78 (UK) 4.12.78, 16/190). Bkz.: GEMALMAZ, a.g.e., s 835.

(20)

Burada, başvurunuzdaki şikayetlerinizi bir başka uluslararası organa iletip iletmediğinizi belirtiniz. Böyle bir başvurunuz varsa, şikayetinizi sunduğunuz mercinin adını, yapılan işlemlerin tarih ve ayrıntılarını ve alınan kararların ayrıntılarını içeren tüm bilgileri veriniz. İlgili kararların ve öteki belgelerin kopyalarını da eklemeniz gerekir.

VII. BELGELER LİSTESİ

Madde-47.1 (h)

(ASILLAR DEĞİL, SADECE ÖRNEKLERİ)

(21)

Başvuru formunun IV. ve VI. bölümlerinde değinilen tüm hüküm ve kararlara yer vermeyi ve listenize eklemeyi unutmayınız ve Mahkeme'nin belge olarak göz önüne almasını istediğiniz tutanaklar ve tanık ifadeleri gibi başka belgeleri de ilave ediniz. Bir mahkeme ya da başka bir makamca verilen kararların sadece hüküm kısmını değil, gerekçeleriyle birlikte tüm metnini ekleyiniz. Sadece Mahkeme'ye yaptığınız şikayetlere ilişkin olan belgeleri göz önünde bulundurunuz.

VIII. BİLDİRİM VE İMZA

Madde-45.3

(22)

Eğer başvuru formu, bizzat başvuru tarafından değil, temsilcisi tarafından imzalanmışsa, başvuru tarafından imzalanmış (daha önce Yetki Belgesi veya dengi bir Vekaletname Mahkeme Yazı İşlerine gönderilmiş ise) ve temsilciyi vekil atayan bir Yetki Belgesi de eklenmelidir.

Mahkeme İç Tüzüğü'nün 45. ve 47. Maddeleri

Madde-45 (İmzalar)

1. Sözleşmenin 33. veya 34. maddelerine göre yapılacak başvurular, yazılı olacak ve başvuran veya başvuranın temsilcisi tarafından imzalanacaktır.

2. Bir başvuru hükümet dışı bir kuruluş veya kişi grubu tarafından yapılırsa⁷⁴, başvuru formu bu örgütü veya grubu temsil etmeye yetkili kişiler tarafından imzala-

⁷⁴ “Başvuruyu yapan kişi, ne bir hükümet dışı örgüt ve ne de bir kişiler topluluğu/grubu olarak, diğer kişileri temsil etmek üzere yetkilendirildiğini göstermediği, ve Sözleşme’de ‘actio popularis’e ilişkin bir hüküm bulunmadığı için, başvuru sadece, başvuru yapanın şikayete konu olan durumun bizzat bir mağduru bulunduğuna ilişkin iddiaları ölçüsünde incelenir.” (D 8612/79 (Alliance des Belges de La CEE/Bel) 10.5.79, 15/259). Bkz.: GEMALMAZ, a.g.e., s. 829.

nacaktır. Başvuruyu imzalayan kişilerin bunu yapmaya yetkili olup olmadıkları⁷⁵ meselesini Mahkeme'nin ilgili dairesi veya komitesi çözümlenecektir.

3. Başvurucu Mahkeme İç Tüzüğü'nün 36. maddesine göre temsil ediliyorsa, bu temsilci veya temsilciler yetkili olduklarını gösteren bir vekaletname veya yetki belgesi göndereceklerdir.

Madde-47 (Başvurunun içeriği)

Sözleşmenin 34. maddesine göre yapılacak her başvuru, ilgili bölümün başkanı aksine karar vermedikçe, Mahkeme Yazı İşleri Müdürlüğü tarafından gönderilecek olan başvuru formu üzerinde yapılmalıdır. Bu formda şu bilgiler yer alacaktır.

- 1.a. Başvurucunun ismi, doğum tarihi, milliyeti, cinsiyeti, mesleği ve adresi;
- b. Varsa temsilcisinin ismi, mesleği, adresi;
- c. Kendisine karşı başvuru yapılan Yüksek Sözleşmeci Taraf;
- d. Olayların özlü anlatımı;
- e. Öne sürülen ihlallere ve dayanaklarına ilişkin özlü bir açıklama;

f. Sözleşme'nin 35. maddesinin 1. fıkrası ile konan kabul edilebilirlik koşullarının yerine getirildiğini gösterecek bilgiler (iç hukuk yollarının tüketilmesi ve altı aylık süreye uygunluk)

g. Başvurucunun ve başvurunun sözleşmenin 11. maddesi uyarınca isteyebileceği hakkaniyete uygun tatmin konusundaki talebin genel çizgileri;

Eklenecek belgeler:

h. Başvurunun konusuna ilişkin belgelerin ve özellikle yargısal olsun veya olmasın ilgili kararların örnekleri.

2. Başvurucular ayrıca,

a. Sözleşme'nin 35. maddesinin 1. fıkrası ile konan kabul edilebilirlik koşullarının yerine getirildiğini gösterecek bütün ögeleri (iç hukuk yollarının tüketilmesi ve altı aylık süreye uygunluk) ve özellikle bu maddenin 1 h bendinde belirtilen karar ve belgeleri göndereceklerdir;

b. Şikayetlerini herhangi bir başka uluslararası organa iletip iletmediklerini belirteceklerdir.

3. Kimliklerin kamuya açıklanmasına itirazları olan başvuru sahipleri, bu hususu açıkça talep etmeli ve kamuya açıklık genel kuralının istisnası olan bu taleplerini haklı gösteren gerekçelerini açıklamalıdır. Daire Başkanı, haklı gerekçeler gösterilmemiş ve istisnai durumlarda kimliğin kamuya kapalı kalmasına izin verebilir.

⁷⁵ “Kendisinin ‘mağdur’ olduğunu iddia etmeye muktedir bulunmayan bir meslek birliği, bir hükümet dışı örgüt, kendi üyeleri üzerinde etkisini doğuran bir önlem/işlem aleyhine bir başvuru yapamaz.” (D 9900/82 (Fra) 4.5.83, 32/261). Bkz.: GEMALMAZ, a.g.e., s. 829.

4. Yukarıdaki birinci ve ikinci fıkralar ile getirilen yükümlülöklere uyulmaması durumunda başvuru kaydedilmeyebileceğ ve Mahkeme tarafından incelenmeyebileceğdir.

5. Başvurunun yapıliş tarihi başvuranın, başvuru konusunu, özet halinde dahi olsa, ilk ilettiliğ tarih olarak saptanacaktır. Bununla birlikte Mahkeme başvuru tarihinin daha başka bir tarih olarak saptanmasına da gerekçeli olarak karar verebilir.

6. Başvurucular adreslerindeki herhangi bir değışikliğı ve başvurularına ilişkin koşullardaki bütün değışiklikleri Mahkeme'ye bildireceklerdir.

Voir Note explicative
See Explanatory Note
Açıklayıcı Not'a bakınız (TUR)

BAŞVURU DİLEKÇESİ FORMU

**COUR EUROPEENNE DES DROITS DE L'HOMME
EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ**

Conseil de l'Europe – Council of Europe – Avrupa Konseyi
Strasbourg, France

**REQUÊTE
APPLICATION
BAŞVURU**

présentée en application de l'article 34 de la Convention européenne des Droits de
l'Homme,
ainsi que des articles 45 et 47 du Règlement de la Cour

*under Article 34 of the European Convention on Human Rights
and Rules 45 and 47 of the Rules of Court*

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 34 ve Mahkeme İç Tüzüğü'nün
45 ve 47. maddeleri uyarınca sunulmuştur.

IMPORTANT: La présente requête est un document juridique et peut affecter vos
droits et obligations.

*This application is a formal legal document and may affect your
rights and obligations.*

Bu başvuru hukuki bir belgedir ve hak ve yükümlülüklerinizi etki-
leyebilir.

I- LES PARTIES

THE PARTIES

TARAFLAR

A. LE REQUÉRANT/LA REQUERANTE*THE APPLICANT*

BAŞVURUCU

(Renseignements à fournir concernant le requérant/la requérante et son/sa représentant(e) éventuel(le)

(Fill in the following details of the applicant and the representative, If any)

(Başvurucu ve varsa temsilcisi hakkında verilmesi gereken bilgiler)

1. Nom de famille	2. Prénom (s).....
<i>Surname</i>	<i>First name (s)</i>
Soyadı	Adı
Sexe: masculin/feminin	
Sex: male/female	
Cinsiyeti: erkek/kadın	
3. Nationalité.....	4. Profession.....
<i>Nationality</i>	<i>Occupation</i>
Milliyeti	Mesleği
5. Date et lieu de naissance.....	
<i>Date and place of birth</i>	
Doğum tarihi ve yeri	
6. Domicile.....	
Permanent address	
İkametgahı	
7. Tel. No.....	
8. Adresse actuelle (si différente de 6.).....	
<i>Present address (if different from 6.)</i>	
Şu anki adresi (6'da belirtilen ikametgahından farklı ise)	
9. Nom et prénom du/de la représentant(e).....	
<i>Name of representative</i>	
Temsilcinin adı(*)	
10. Profession du/de la représentant(e).....	
<i>Occupation of representative</i>	
Temsilcinin mesleği	
11. Adresse du/de la représentant(e).....	
<i>Address of representative</i>	
Temsilcinin adresi	
12. Tel. No.....	Fax No.....

B. LA HAUTE PARTIE CONTRACTANTE*THE HIGH CONTRACTING PARTY*

YÜKSEK SÖZLEŞMECİ TARAF

(Indiquer ci-après le nom de l'Etat/des Etats contre le(s)quel(s) la requête est dirigée)

(Fill in the name of the State(s) against which the application is directed)

(Aşağıda başvurunun hangi devlet aleyhine yöneltildiğini belirtiniz.)

13.

II- EXPOSÉ DES FAITS

STATEMENT OF THE FACTS

(Açıklayıcı Not'un II. Bölümüne bakınız)

OLAYLARA İLİŞKİN AÇIKLAMA

14.

Si nécessaire, continuer sur une feuille séparée

Continue on a separate sheet if necessary

Eğer gerekli görüyorsanız ayrı bir sayfada devam edebilirsiniz.

III- EXPOSÉ DE LA OU DES VIOLATION(S) DE LA CONVENTION ET/OU DES PROTOCOLES ALLÉGUÉE(S), AINSI QUE DES ARGUMENTS À L'APPUI

STATEMENT OF ALLEGED VIOLATION(S) OF THE CONVENTION AND/OR PROTOCOLS AND OF RELEVANT ARGUMENTS

BAŞVURUCU TARAFINDAN ÖNE SÜRÜLEN SÖZLEŞME VE PROTOKOL İHLALLERİ İLE İDDİALARIN DAYANAKLARINA İLİŞKİN AÇIKLAMA

(Voir chapitre III de la note explicative)

(See Part II of the Explanatory Note)

(Açıklayıcı Not'ta III. Bölüme bakınız)

15.

(*) Si le/la requérant(e) est représenté(e), joindre une procuration signée par le/la requérant(e) en faveur du/la représentant(e)

A form of authority signed by the applicant should be submitted if a representative is appointed.

Eğer başvuru temsil ediliyorsa, temsilciyi vekil atayan ve başvuru sahibinin imzasını taşıyan bir Yetki Belgesi ekleyiniz.

IV- EXPOSÉ RELATIF AUX PRESCRIPTIONS DE L'ARTICLE 35 § 1 DE LA CONVENTION

STATEMENT RELATIVE TO ARTICLE 35 § 1 OF THE CONVENTION

SÖZLEŞMENİN 35. MADDESİNİN 1. FIKRASINA İLİŞKİN AÇIKLAMA

(Voir chapitre IV de la note explicative. Donner pour chaque grief, et au besoin sur une feuille séparée, les renseignements demandés sous les points 16 a 18 ci-après)

(See Part IV of the Explanatory Note. If necessary, give the details mentioned below under points 16 to 18 on a separate sheet for each separate complaint)

(Açıklayıcı Not'un IV. Bölümüne bakınız. Her şikayet için, gerektiğinde ayrı bir sayfa kullanarak, aşağıda 16'da 18'e kadar numaralanmış alt bölümlerde istenen bilgileri veriniz)

16. Décision interne définitive (date et-natura de la décision, organe - judiciaire ou autre - l'ayant rendue)

Final decision (date, court or authority and nature of decision)

Nihai karar (kararın tarihi, niteliği, Kararı veren merci -adli veya diğer-)

17. Autres décisions (énumérées dans l'ordre chronologique en indiquant, pour chaque décision, sa date, sa nature et l'organe -judiciaire ou autre- l'ayant rendue)

Other decisions (list in chronological order, giving date, court or authority and nature of decision for each of them)

Diğer kararlar (tarih sırasına göre her kararın tarihi, niteliği ve kararı veren merci -adli veya diğer- belirtilmelidir.)

18. Dipos(i)ez-vous d'un recours que vous n'avez pas exercé? Si oui, lequel et pour quel motif n'a-t-il pas été exercé?

Is there or was there any other appeal or other remedy available to you which you have not used. If so, explain why you have not used it.

Başvurmadığınız başka bir çözüm yolu var mı? Eğer varsa, nedir ve neden bu yola başvurulmadı?

Si nécessaire, continuet sur une feuille séparée

Continue on a separate sheet if necessary

Eğer gerekli görüyorsanız ayrı bir sayfada devam edebilirsiniz.

V- EXPOSÉ DE L'OBJET DE LA REQUÊTE ET PRÉTENTIONS PROVISOIRES POUR UNE SATISFACTION EQUITABLE

*STATEMENT OF THE OBJECT OF THE APPLICATION AND
PROVISIONAL CLAIMS FOR JUST SATISFACION*

BAŞVURUNUN AMACINA VE HAKKANİYETE UYGUN TATMİN
TALEPLERİNE İLİŞKİN AÇIKLAMA

(Voir chapitre V de la note explicative)
(See part V of the Explanatory Note)

(Açıklayıcı Not'un V. Bölümüne bakınız.)

19. Talepler:

**VI- AUTRES INSTANCES INTERNATIONALES TRAITANT OU AYANT
TRAITÉ L'AFFAIRE**

STATEMENT CONCERNING OTHER INTERNATIONAL PROCEEDINGS

DİĞER ULUSLARARASI MAKAMLAR ÖNÜNDEKİ USULLERE İLİŞKİN
AÇIKLAMA

(Voir chapitre VI de la note explicative)

(See Part VI of the Explanatory Note)

(Açıklayıcı Not'un VI. Bölümüne ilişkin açıklama)

20. Avez-vous soumis à une autre instance internationale d'enquête ou de
règlement les griefs énoncés dans la présente requête? Si oui, fournir des
indications détaillées à ce sujet.

*Have you submitted the above complaints to any other procedure of
international investigation or settlement? If so, give full details.*

Bu başvurunuzdaki şikayetlerinizi başka bir uluslararası makama sundunuz
mu? Eğer sunduysanız, bu konuda ayrıntılı bilgi veriniz.

VII- PIÈCES ANNEXÉES
LIST OF DOCUMENTS

BELGELER LİSTESİ

**(PAS D'ORIGINAUX,
UNIQUEMENT DES COPIES)**

**(NO ORIGINAL
DOCUMENTS,
ONLY PHOTOCOPIES)**

**(BELGELERİN ASLI DEĞİL
SADECE ÖRNEKLERİ)**

(Voir chapitre VII de la note explicative, joindre copie de toutes les décisions
mentionnées sous ch. V et VI ci-dessus. Se procurer, au besoin, les copies
nécessaires, et, en cas d'impossibilité, expliquer pourquoi ceiles-ci ne peuvent
pas être obtenues. Ces documents ne vous seront pas retournés.)

(See Part VII of the Explanatory Note. Include copies of all decisions referred to in Parts IV and VI above. If you do not have copies, you should obtain them. If you cannot obtain them, explain why not. No documents will be returned to you.)

(Açıklayıcı Not'un VII. Bölümüne bakınız. Yukarıdaki IV ve VI. alt bölümlerde belirtilen bütün kararların örneğini ekleyiniz. Eğer bu belgeler elinizde yoksa temin ediniz. Eğer temin edemiyorsanız bunun nedenini açıklayınız. Gönderdiğiniz belgeler size geri verilmeyecektir.)

21. a).....
b).....
c).....

VIII- DÉCLARATION ET SIGNATURE
DECLARATION AND SIGNATURE
BİLDİRİM VE İMZA

(Voir chapitre VIII de la note explicative)
(See Part VIII of the Explanatory Note)
(Açıklayıcı Not'un VIII. Bölümüne bakınız)

22. Je déclare en toute conscience et loyauté que les renseignements qui figurent sur la présente formule de requête sont exacts.

I hereby declare that, to the best of my knowledge and belief, the information I have given in the present application form is correct.

Bu başvuru formunda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu bilirim ve inancım dahilinde beyan ederim.

Lieu/Place
/Yer.....

Date/Date /Tarih

(Signature du/de la requérant(e) ou du/de la représentant(e))

(Signature of the applicant or of the representative)

(Başvurucunun veya temsilcinin imzası)

BAŞVURU ÖRNEĞİ

COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME
EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

Conseil de l'Europe - Council of Europe
Strasbourg, France

REQUÊTE
APPLICATION

Présentée en application de l'article 34 de la Convention européenne des Droits de l'Homme ainsi que des articles 45 et 47. du Règlement intérieur de la Cour

Under Article 34 of the European Convention on Human Rights and Rules 45 and 47 of the Rules of Procedure of the Commission

IMPORTANT : La présente requête est un document juridique et peut affecter vos droits et obligations

This application is a formal legal document and may affect your rights and Obligations

1. LES PARTIES
THE PARTIES
TARAFLAR

A. LE REQUÉRANT
THE APPLICANT
BAŞVURUCU

(Renseignements à fournir concernant le requérant et son représentant éventuel(le)
(Fill in the following details of the applicant and any representative)

1. Nom de famille
<i>Name of applicant</i>	ŞİRİN	2. Prénom (s)
<i>First name (s)</i>	NURETTİN
3. Nationalité
<i>Nationality</i>	TÜRKİYE CUMHURİYETİ		
4. Profession
<i>Occupation</i>	GAZETECİ		
5. Date et lieu de naissance
<i>Date and place of birth</i>	1964 – OF/TRABZON		
6. Domicile
<i>Parmanent address</i>	İSTANBUL, Fatih, Başmüezzin Sk. No:20/2
TÜRKİYE		
8. Adresse actuelle
At present at
Le cas échéant. (if any)	BANDIRMA E TİPİ KAPALI CEZAEVİ		
9. Nom et prénom du représentant*
<i>Name of representative*</i>	İstanbul Barosuna Kayıtlı
MUHARREM BALCI
ŞEREF DURSUN		
10. Profession du représentant
<i>Occupation of representative</i>	AVUKAT		
11. Adresse du représentant
<i>Adress of representative</i>			
12. Tel No
Fax No :			

* Si le requérant est représenté joindre une procuration signée par le requérant en faveur du représentant.
A form of authority signet by the aplicant should be submitted if a representative is appointed

B. LA HAUTE PARTIE CONTRACTANTE

THE HIGH CONTRACTING PARTY

YÜKSEK SÖZLEŞMECİ TARAF

(Indiquer ci-après le nom de l'Etat contre lequel la requête est dirigée)

(Fill in the name of the Country against which the aplication direct)

13. Türkiye Cumhuriyeti

II - EXPOSÉ DES FAITS

STATEMENT OF THE FACTS

(OLGULAR-OLAYLAR)

14- 1. ÖZGEÇMİŞ

Müvekkil başvuru 1964 yılında Trabzon İli Of İlçesinde doğmuştur. İlk ve orta öğrenimini yaptıktan sonra Yüksek öğrenimini 1982'de Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesinin Halk Bilimi Bölümünün son sınıf öğrencisidir.

1985 yılından bu yana Türkiye'de muhtelif Dergi ve Gazetede araştırmacı ve yazar olarak çalışmıştır. Ayrıca kendisine ait KUDÜS KÜLTÜR MERKEZİ adı ile bir Ajansı vardır. İngilizce bilmektedir.

Evvelce yayınlanan bir yazısındaki düşüncelerinden dolayı İstanbul 5. Nolu Devlet Güvenlik Mahkemesinin 1994/139-163 sayılı Kararı ile Terörle Mücadele Kanununun 7. maddesi uyarınca yargılanmış, 1994 yılında 10 ay hapis cezasına mahkum edilmiş ve cezası infaz edilmiştir.

Bu cezanın infazını müteakip haftalık SELAM Gazetesinde yazarlık yapmaya başlamış halen de bu görevini sürdürmektedir.

2. MESLEKİ FORMASYON ve ESERLERİ

Başvuru Müvekkil, yazarlık yaptığı gazete ve dergilerde daha çok dış haberlerle ilgili birimlerde görev yapmış ve özellikle Ortadoğu Ülkeleri üzerinde araştırmaları ve çalışmaları vardır. Esasen kendine ait KUDÜS KÜLTÜR MERKEZİ isimli Ajansı da bu çalışmalarının merkezi olmuştur. Kendisi Türkiye'de Filistin konusunda uzman olarak tanınmaktadır.

3. OLAY ÖNCESİ HAZIRLIK VE GELİŞMELER

Başvuru Müvekkil, 1990 yılında tanıdığı SİNCAN Belediyesinde görevli Belediye Başkan Yardımcısı Hüseyin Avni YAZICIOĞLU isimli görevlinin daveti üzerine, Belediye her yıl düzenlenen KUDÜS GECESİ etkinliğine katılmak için SİNCAN'a gitmiş ve program gereği konuşma yapmıştır.

Ayrıca söz konusu etkinlik için kendi ajansında evvelce kullandığı ve Kudüs Gecesi etkinliklerine uygun düşecek afiş ve resimleri de ilgililere göndermiştir. Bu afişler etkinlikte kullanılmıştır.

4. BAŞVURUCUNUN KUDÜS GECESİNE KATILMA SEBEBİ VE ŞEKLİ, GECEDE YAPTIĞI KONUŞMA

Başvuru Müvekkil, daha önce olduğu gibi bu etkinliğe de yol masraflarının karşılanması ve Tertip Heyetinin daveti ile konuşmacı olarak katılmıştır. Özü itiba-

riyle Kudüs'ün işgal altından kurtarılması anlamında Kudüs'ün kurtarılması için çalışma yapmış olan Filistin Halkının önderlerini övücü konuşma yapmıştır.

Yapılan bu konuşma, daha önce muhtelif etkinliklerde yaptığı konuşmalar ve kendine ait Ajansta da yapılan aramada ele geçirilen Video Kasetleri ile birleştirilerek Türk Ceza Kanununun 312/2 maddesinde "Halkı sınıf, din, ırk, mezhep ve bölge farklılığı gözeterek kin ve düşmanlığa açıkça tahrik etmek" ve 168/2. maddesinde "Devletin Emniyetine Karşı Silahlı Çete Oluşturmak" başlığı altında düzenlenen suçtan dolayı yargılanmıştır.

5. KUDÜS SORUNUNUN TÜRKİYE CUMHURİYETİ AÇISINDAN ÖNEMİ

İsrail'in Filistin topraklarını, özellikle de Kudüs'ü işgali ile başlayan süreç, Türkiye de dahil olmak üzere tüm Müslüman ülkeler ve topluluklar kamuoyunda geniş bir infial uyandırmıştır. Bunun sonucu olarak İslâm Ülkeleri 4 Mart 1992 tarihinde bir araya gelerek **İSLÂM KONFERANSI YASASI** oluşturmuşlardır. Türkiye de bu Anlaşmaya imza koymuştur.

İslâm Konferansı Yasası'nın 5. maddesi;

"Kutsal yerlerin korunması için gösterilecek çabalar ve Filistin Halkının savunulması için gösterilecek destekte uyum sağlamak ve haklarını yeniden kazanmaları ve topraklarını kurtarmaları için Filistin Halkına yardım etmek"

İslâm Ülkelerince amaç olarak kabul edilmiştir.

Bu nedenle Türkiye'de Filistin topraklarında yaşayan insanların haklarını kazanmaya yönelik duyarlılık halk ve devlet nezdinde önem kazanmıştır.

Başvurucu müvekkil de bu duyarlılığı taşıyan ve konuşmalarında ve yazılarında bu duyarlılığını dile getiren bir düşündürüdür.

6. SORUŞTURMA SAFHASI

31 Ocak 1997 günü SİNCAN'da yapılan Kudüs Gecesinde sonrasında başvuru müvekkil ve diğer sanıklar aleyhine yoğun bir suçlama kampanyası özellikle medya tarafından başlatılmış ve SİNCAN sokaklarında bu kampanyanın etkisi ile tanklar dolaştırılmıştır. Akabinde de başvuru ve diğer ilgili 10 sanık aleyhine soruşturma başlatılmıştır. Başvuru 6 Şubat 1997 günü gözaltına alınmış ve 13 Şubat 1997 günü tutuklanmıştır. Böylece başvuru **7 gün gözaltında tutulmuştur**.

Yapılan soruşturma sırasında başvuru evi ve işyeri aranmış, terör örgütü ile bağlantı kurulabilecek herhangi bir delil elde edilememiştir. Sadece başvuru nun öteden beri Ortadoğu ile ilgili muhtelif görsel ve yazılı yayınlardan elde ettiği görüntüler, programlar ve konuşmaları içeren dokümanlar suç unsuru olarak alınmış ve el konulmuştur.

7. ANKARA 2 NOLU DGM'DE YARGILAMA SÜRECİ

Müvekkil başvurucu hakkında Ankara Devlet Güvenlik Mahkemesi(DGM) Başsavcılığının 7 Mart 1997 tarih ve 1997/33 Hazırlık ve 1997/28 Esas sayılı İddianamesi ile,

a) Türk Ceza Kanununun 312/2. maddesinde düzenlenen “Halkı din ve mezhep farklılığı gözeterek umumun emniyeti için tehlikeli olacak şekilde kin ve düşmanlığa açıkça tahrik etmek” ve

b) Türk Ceza Kanununun 168/2. maddesinde düzenlenen “Silahlı Çetenin sair efradı olmak” suçlarından kamu davası açılmıştır.

Cumhuriyet Savcısı söz konusu İddianamesinde başvurucu ile ilgili olarak;

- Kudüs Gecesine afiş ve pankart gönderdiğini,
- Konuşmanın içeriği itibariyle tahrik edici olduğu, tahrikin umumun emniyeti için tehlike olacak şekilde yapıldığı kanaatine varıldığını,
- Başvurucunun Hizbullah Örgütü mensuplarının posterlerinin önünde konuşma yaptığını, evvelce farklı tarihlerde ve farklı yerlerde yaptığı konuşmalarda Hizbullah Örgütünün propagandasını yaptığını,

dolayısıyla konuşma içeriğinin TCK'nun 312/2. maddesinde, ayrıca propaganda özelliğinin de “Silahlı çetenin sair efradı olmak suçu kapsamında değerlendirilmesi” sonucu TCK'nun 168/2 maddesi ile cezalandırılması gerektiğini iddia etmiştir.

İddianameyi müteakip Ankara 2 Nolu Devlet Güvenlik Mahkemesinde 1997/28 Esas sayılı dosyası ile kamu davası açılmış ve yargılama başlamıştır.

Cumhuriyet Savcısı kamu adına davaya ve suçlamaya ilişkin delillerini dosyaya sunmuştur. Bu deliller şunlardır.

1. Başvurucuya ait Kudüs Gecesinde yaptığı konuşmanın kaset çözümlenmeleri,
2. Başvurucunun evinden elde edilen dış haberler ve muhtelif yerdeki konuşmalarını içeren teyp ve video kasetlerinin çözümleri,
3. Kudüs Gecesine gönderdiği afiş ve posterler,
4. Başvurucunun evvelce yaptığı konuşma dolayısıyla almış olduğu mahkumiyet kararıdır.

Yargılama 10 Nisan 1997 günü başlamış ve başvurucunun ifadesi alınmıştır.

10 Nisan 1997 günlü duruşmada Hizbullah, İslâmi Cihad ve Hamas Örgütleri ve Türkiye'deki faaliyetleri ile ilgili bilgi istenilmesine karar verilmiştir.

Mit Müsteşarlığının 30 Nisan 1997 tarihli cevabi yazısında:

“Bahse konu örgütlerin TÜRKİYE’de operasyonel bir alt yapısı tespit edilmemiş olmakla birlikte, özellikle Filistin İslâmi Cihad ve Hamas Örgütlerinin ülkemizde öğrenim gören Filistin’li öğrenciler arasında taraftar bulduğu düşünülmektedir. Diğer taraftan ülkemizde aşırı Türk İslâmcı unsurların da Müslüman kardeşliği çerçevesinde Filistin sorununa duyarlı davrandığı, önemli günlerde ve Müslüman

dünyasındaki gelişmeler paralelinde çeşitli platformlarda gerçekleştirdikleri etkinliklerle (protesto yürüyüşü, Cuma Namazı sonrası gösterileri de dahil olmak üzere destekte bulunduğu bilinmektedir”

denilmiştir.

Sözü edilen bilgi ve deliller dışında duruşma zabıtlarına geçen herhangi bir delil bulunmamaktadır.

8. DELİLLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Başvurucu ile ilgili olarak Cumhuriyet Savcısının dosyaya sunduğu belgeler ve video kasetlerinin görülmekte olan bir dava ile ilgisi yoktur. Video bantlarındaki konuşmalar başvurunun muhtelif yer ve tarihlerde yaptığı konuşmalar ile, kendisine ait Ajansta hazırlanmış programlardan oluşmaktadır. Gerek Savcılık makamı gerekse Mahkeme bu delilleri başvuru aleyhine süreklilik arz eden bir eylem olarak değerlendirmiştir.

Mahkeme tarafından Milli İstihbarat Teşkilatından istenen bilgide ise, “başvurucunun söz konusu örgütlerle herhangi bir ilgisinin olmadığı, esasen bu örgütlerin Türkiye’de örgütsel anlamda herhangi bir alt yapıya sahip olmadıkları” anlaşılmaktadır.

Yine aynı yazının eklerinde söz konusu örgütlerle ilgili “GİZLİ” ibareli bilgide, “**Hizbullah ve diğer Filistin kökenli örgütlerin Lübnan’da ve İsrail işgali altındaki topraklarda faaliyet gösterdikleri, faaliyet alanlarının Lübnan ve Filistin’in İsrail işgali altındaki topraklar olduğu, bu oluşumun kuruluş esprisinde vatanperverlik bulunduğu ve kendilerini İslâmi Direniş olarak tanımladıkları, Türkiye’ye ve Türkiye Cumhuriyeti Rejimine karşı herhangi bir eylemleri bulunmadığı**” belirtilmektedir.”

Aşağıda Mahkeme kararının değerlendirilmesi bölümünde de ayrıca ifade edileceği gibi, duruşma tutanaklarında yer almayan, dolayısıyla Savunmadan gizlenen bir belgenin varlığına Mahkemenin kararı ile birlikte muttali olunmuştur. Bu belge, daha sonra Mahkemenin hükmüne esas alınacak **AVRASYA DOSYASI** isimli Dergidir.

Başvurucu ve Vekilleri, bu belgenin varlığından, bütün duruşmaları takip etmelerine rağmen Mahkeme kararının kendilerine tebliği ile haberdar olmuştur. Bu belgeden, duruşma tutanaklarında bahsedilmediği ve duruşma safahatında okunmadığı gibi, iddianamede de bahsedilmemektedir.

AVRASYA DOSYASI isimli Dergide yer alan “İran Dış Politikasında Terörizmin Yeri” başlıklı araştırma tamamen yazarının şahsi görüşlerini içeren bir araştırmadır. Daha da önemlisi, adı geçen yayın AVRASYA DERGİSİ, 1995-1996 yılları arasında yayınlanan üç aylık süreli bir yayındır. Fakat dosyaya sunulan AVRASYA DOSYASI başlıklı yayın;

1. Bu dergi aslında “AVRASYA DERGİSİ” **YAYINI DEĞİLDİR.**
2. Yayının **JENERİĞİ YOKTUR.**

3. Nerede basıldığı, kim tarafından yayınlandığı, sorumlu yazı işleri müdürü veya sorumlu müdürünün kim olduğu belli değildir.

4. **KORSAN** bir yayındır.

Fakat Mahkeme bu yayını Bilirkişi Raporu şeklinde ele almış ve değerlendirerek kararına dayanak yapmıştır. Dolayısıyla bu yayın Mahkeme tarafından delil niteliğinde sayılmış, ancak savunmaya delil hakkında bilgi verilmemiştir. Başvurucu ve Avukatları da savunma yaparken Mahkemenin kararına dayanak aldığı bu delili değerlendirme ve delile karşı delil sunma veya delilin Usule aykırı olarak dosyaya girmesine, dolayısıyla dosyadan çıkarılmasına ilişkin savunmasını yapamamıştır.

Bu şekilde savunma hakkımız kısıtlanmıştır.

9. SAVUNMA

1. Usul Yönünden

Başvurucu, Tabii hakim ilkesine aykırı olarak, Askeri Üyelerin ciddi bir şekilde etkili olduğu özel bir mahkeme olan Devlet Güvenlik Mahkemesinde yargılanmıştır.

Davaya ilişkin Yargılama Usulüne dair değerlendirmelerimiz yukarıda aktarılmıştır. Başvurucu deliller hakkındaki değerlendirmelerini savunmasında yukarıdaki şekilde belirtmiştir.

2. Maddi Hukuk Yönünden

Başvurucuya yükletilen suçla ilişkin olarak Türk Ceza Kanununun 168. maddesi, “Devlet Emniyetine Karşı Silahlı Çete Kurmak” fiilini düzenlemektedir. Buna göre,

1. “Her kim 125, 131, 146, 147, 149 ve 156. maddelerde yazılı cürümleri işlemek için silahlı cemiyet ve çete teşkil eder, yahut böyle bir cemiyet ve çetede amirliği ve kumandayı ve hususi bir vazifeyi haiz olursa 15 seneden aşağı olmamak üzere ağır hapis cezasına mahkum olur,

2. “Cemiyet ve çetenin sair efradı on yıldan 15 yıla kadar ağır hapisle cezalandırılır.”

Ayrıca başvurucuya iddianamede ve Mahkeme kararında yüklenen suçun 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanununun 5. maddesi uyarınca verilen cezanın yarı oranında arttırılması talep edilmiş ve bu şekilde ceza yarı oranında arttırılarak hüküm verilmiştir.

3713 sayılı Terörle Mücadele Kanununun 1. maddesinde terör örgütünün tanımı yapılmakta, 3. maddesinde ise TCK'nun 168. maddesinde yazılı suçlar terör suçu sayılmakta, 5. maddesinde ise bu suçta tayin edilecek cezaların yarı oranında arttırılacağı belirtilmektedir.

Terörle Mücadele Kanununun 1. maddesinde terör,

“Baskı, cebir, şiddet, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemlerinden biri ile Anayasada belirtilen Cumhuriyetin niteliklerini siyasi, hukuki, sosyal, laik, ekonomik düzeni değiştirmek, devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk devletini ve Cumhuriyetinin varlığını tehlikeye düşürmek, devlet otoritesini zaafa uğratmak ve yıkmak veya ele geçirmek, temel hak ve özgürlükleri yok etmek, devletin iç ve dış güvenliğini, kamu düzenini ve genel sağlığı bozmak amacıyla bir örgüte mensup kişi ve kişiler tarafından girilecek her türlü eylemlerdir.”

Terör örgütü ise, aynı maddenin 2. fıkrasında,

“İki veya daha fazla kimsenin aynı amaç etrafında birleşmesi ile meydana gelmiş sayılacağı”

belirtilmiştir.

Davaya konu Hizbullah Örgütü, Lübnan’da faaliyet gösteren, legal, açık ve yasal bir örgüttür. Bu örgütün faaliyetleri arasında Türkiye’ye ilişkin emelleri ve eylemleri olduğuna dair bir iddia ileri sürülmediği gibi, dosyada buna ilişkin bir bilgi dahi mevcut değildir. Mahkeme tarafından Örgütler hakkında istenilen bilgilere verilen cevabi yazıda, Milli İstihbarat Teşkilatı, bu Örgütlerin Türkiye’ye yönelik bir emelinin olmadığı ve Türkiye’de operasyonel bir alt yapılarının bulunmadığını açıkça belirtmiştir.

Türk Ceza Kanununun 168. maddesinde Silahlı Çetelere ilişkin belirleme, Türkiye topraklarında kurulu ve Türkiye Cumhuriyeti aleyhine faaliyet gösteren silahlı çetelere ilişkin bir düzenlemedir. Terörle Mücadele Kanununda tanımı yapılan Terör ve Terör Örgütü, Türkiye Cumhuriyetini hedef alan örgütlenmelerle ilgili bir düzenlemedir.

Nitekim, Yargıtay 9. Dairesinin ONAMA kararında üyelerden Ş. ERKAN’ın **Karşı Oy** gerekçesinden de anlaşılacağı üzere;

“TCK’nun 169. maddesinde öngörülen Çeteye Yardım Suçu’nun oluşması için bu maddede sözü edilen çetenin Türkiye Cumhuriyetinin egemenlik ve kişiliğine yönelik belli amaçların gerçekleşmesi yönünden kurulmuş olması, çetenin bu amaç ve niteliğinin yardım edenlerce de biliniyor olması şarttır. Somut olayda (sanıkların ve başvuruçunun) hal ve sıfatını bilerek yardım ettikleri iddia olunan çetelerin Filistin Topraklarının işgalden kurtarılması ve İslâmi esaslara dayalı Filistin Devleti kurmayı amaçlayan Hamas Örgütü ile Batılı güçlerin tamamen Lübnan’dan uzaklaşmasını ve Müslüman Topraklarda Müslüman kanının dökülmesini önlemeyi amaçlayan İslâmi Cihad Örgütü ve Hizbullah Örgütünün Milli İstihbarat Teşkilatı’nın dosyada bulunan 30.4.1997 gün ve 11.011.154/36859-11518 sayılı, Emniyet Genel Müdürlüğünün 24.10.1996 ve 6.3.1997 günlü ve 236/23.054242 ve 054243 sayılı yazılarında gerek Hamas, gerek İslâmi Cihad ve gerekse Hizbullah Örgütlerinin Türkiye’de bu güne değin bir hücre faaliyetlerine ve alt yapısına ve ülkemizi hedef alan eylemlerine rastlanılmadığı açıkça belirtilmiştir”

denilerek, sanıkların sözü edilen örgütlerin ölen veya yaşayan liderlerine ait posterlerinin kendileri tarafından tertip edilen Kudüs Gecesi’nin yapıldığı salona asılması vs. sebeplerle yardım edildiği iddia olunan bu örgütlerin, “Türkiye’de alt yapıları ile hücre faaliyetlerinin olmaması, belirli bazı amaçlarla yabancı bazı devletlere karşı kurulmuş olmaları sebebiyle suçun unsurları itibarıyla oluşmayacağı” belirtilmiştir.

İsabetle belirtildiği üzere Sincan'da düzenlenen Kudüs Gecesi'nin özelliği, bu gecede yapılan konuşmaların içeriği, gecede kullanılan posterler incelendiğinde kanunun aradığı manada Türk Devletinin ve Cumhuriyeti'nin Anayasal varlığını tehlikeye düşürecek bir terör örgütünün bulunmadığı, dolayısıyla başvurunun isnad edilen suçtan mahkumiyetine gidilemeyeceği açıkça ortaya çıkmıştır.

Başvurucunun Türkiye içinde ve dışında herhangi bir örgütle örgütsel ilişkisi bulunmadığı gibi, buna ilişkin dosyada bir belge de yoktur. Dolayısıyla başvurunun suçlandığı "Hizbullah Örgütünün sair efradı olma suçu" hiç bir delile dayanmamaktadır.

Çok önemli bir nokta da, başvurunun, İddianamede Türk Ceza Kanununun "Suça Kapalı Tahrik" başlığı altında düzenlenen 312. maddesi uyarınca cezalandırılması istemi Mahkeme tarafından reddedilmiş ve başvuru bu suçlamadan BE-RAAT ettirilmiştir. Bu husus başvurunun Türkiye ve Türk halkı aleyhine herhangi bir şekilde kışkırtma, tahrik gibi suçları işlemediğinin, dolayısıyla kendisine atfedilen suçun Türkiye Devleti ve Türk halkı ile ilgili bir yönünün bulunmadığı açıktır. Türk Ceza Kanununun 168/2. maddesinde düzenlenen "Silahlı Çete Üyesi Olmak suçu" ile sanığın yargılanması Türk Ceza Yasaları ve evrensel hukukun kabul ettiği "suçta ve cezada kanunilik" ilkesi uyarınca mümkün değildir.

Başvurucunun savunmasında bütün bu hususlar etraflıca ortaya konulmuştur.

10. KARAR VE KARAR GEREKÇESİ

Ankara 2 Nolu Devlet Güvenlik Mahkemesi 15.10.1997 tarih ve 1997/28 Esas, 1997/134 Karar sayılı kararında, Müvekkil başvurunun yasa dışı çete niteliğindeki Hizbullah Örgütünün sair efradı olmak suçundan taktiren 10 yıl hapis cezası ile cezalandırılmasına, 3713 sayılı Yasanın 5. maddesi uyarınca cezasının 1/2 oranında artırılarak 15 yıl ağır hapis cezası ile cezalandırılmasına, TCK'nın 81/1. maddesiyle daha önce işlemiş olduğu propaganda suçunun tekrarı etmesi sebebiyle ceza 1/6 oranında artırılarak 17 yıl 6 ay ağır hapis cezası ile cezalandırılmasına karar vermiştir. Ayrıca, başvurunun ömür boyu kamu hizmetlerinden yasaklanmasına da hükmetmiştir.

Mahkeme kararında, başvurunun lehine olan ve Milli İstihbarat Teşkilatından gelen bilgileri değerlendirmemiş, tartışmamış, fakat dosyaya ne şekilde sunulduğu belli olmayan ve savunmadan kaçırılarak karara dayanak yapılan belgeden yola çıkarak kararını oluşturmuştur.

11. YARGITAY'DA TEMYİZ NEDENLERİ, YARGITAY ONAMA KARARI VE GEREKÇESİ

Müvekkil başvuru, DGM'nin 15.10.1997 tarihli kararının bozulması istemi ile 6.1.1998 tarihli dilekçesi ile Yargıtay 9. Ceza Dairesi Başkanlığına başvurmuştur. Başvuru temyiz dilekçesinde aşağıda ileri sürdüğü gerekçelerle Mahkeme kararının bozulmasını ve beraatini talep etmiştir.

1. Usul Yönünden:

Özellikle DGM Cumhuriyet Savcısının 20.6.1997 tarihli üst yazı ile dosyaya sunduğu ve varlığından gerekçeli karardan sonra haberdar olunan 3 adet gazete kupürü ve bir inceleme yazısının hükme dayanak alınmasının kendisinin savunma hakkını ihlal ettiğini kaydetmiştir. Zira Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun 240 ve devamı maddelerinde bir delilin hukuka uygun yollardan elde edilmesi yanında, duruşmada okunması ve duruşma zaptına dercedilmesi şartı ile hükme esas alınabileceği ifade edilmiştir. Ceza Muhakemeleri Usulü Hakkında Kanunun 242. maddesi,

“Sübut sebepleri olarak kullanılacak delillerin mutlaka duruşmada okutturulması ve tutanıklara geçirilmesini”

hükme bağlamaktadır.

Buna dayanarak başvuru temyiz dilekçesinde, bir kısım delilin duruşmada okunmadığı, tutanıklara geçmediği ve değerlendirilmediğinden bahisle savunma hakkının kısıtlandığını ileri sürmüştür.

Ayrıca Ceza Muhakemeleri Usulü Hakkında Kanunun 254/2. maddesi,

“Soruşturma ve kovuşturma organlarının hukuka aykırı şekilde elde ettikleri delillerin hükme esas alınamayacağını”

belirtmektedir. Bu husus da başvuru tarafından temyiz dilekçesinde ifade edilmiştir.

2. Esas Yönünden

Başvuru davanın esasına ve maddi hukuka ilişkin temyiz sebeplerini yukarıda izah edildiği şekilde temyiz dilekçesinde ileri sürmüştür.

12. YARGITAY KARARI VE KARARIN TEBLİĞİ

Yargıtay 9. Ceza Dairesi 21.9.1998 tarih ve 1998/451 Esas ve 1998/2250 Karar sayılı kararı ile Ankara 2 Nolu Devlet Güvenlik mahkemesinin 15.10.1997 gün ve 1997/28 Esas ve 1997/134 Karar sayılı kararını Yargıtay Cumhuriyet Savcısının Onama istemli Tebliğnamesine uyarak ONAMIŞTIR.

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısının Onama isteyen bu Tebliğnamesi başvuru müvekkile ve vekillerine tebliğ edilmemiş ve görüşlerine sunulmamıştır. Esasen Türk Ceza Yargılaması Usulünde Yargıtay Başsavcının Tebliğnamesi duruşmada okunmakta, fakat sanığın ve vekillerinin bu talebe ne diyeceği sorulmakta, fakat bu savunma için herhangi bir süre verilmemektedir. Bu da savunma hakkının kısıtlanmasının bir diğer ifadesi olmaktadır.

Yargıtay, başvuru ve vekillerinin savunmalarında ileri sürdüğü, Yargılamanın Usulüne ilişkin itirazlarını ve delillerin değerlendirilmesi savunmalarını dikkate almamış, dosyaya usule aykırı olarak sunulmuş, ayrıca tartışılmamış delillere karşı savunmaya diyeceklerinin sorulmamış olmasını değerlendirmemiştir.

Yargıtay Üyelerinden Başkan D. TAVİL ile Üye Ş. ERKAN Onama kararına muhalefet şerhi vermişlerdir.

Özellikle Üye Ş. ERKAN, söz konusu örgütlerin Türkiye’de alt yapıları ile hücre faaliyetlerinin olmaması, örgütsel eylemlerine rastlanmaması, belirli amaçlarla yabancı devletlere karşı kurulmuş olmaları ve belirtilen diğer eylemlerinin teferruat kabilinden olması ve sonuca etkili bulunmaması nedeniyle Türk Ceza Kanununun 169. maddesinde öngörülen suçun unsurlarının oluşmayacağı görüşü ile müvekkil başvurucu dışındaki sanıklar hakkındaki hükmün bozulmasını istemiş, ancak müvekkil başvurucunun yine bu örgütün üyesi olma suçundan mahkumiyetine dair hükmün onanması kararına katılmıştır.

Üye Ş. ERKAN’ın bu tutumunun nedeni, kamuoyunda medya tarafından müvekkil başvurucuya karşı oluşturulan terör havasının etkisidir. Bu nedenle karar kendi içinde çelişki arz etmektedir. Yargıçların diğer faktörler yanında bir takım baskı ve yönlendirmelere açık olduğunun göstergesi olmaktadır.

Başvurucu dışındaki sanıklara yükletilen Türk Ceza Yasasının 169. maddesinde düzenlenen suç,

“Her kim, böyle bir cemiyete ve çeteye hal ve sıfatını bilerek barınacak yer gösterir veya yardım eder yahut erzak ve araç gereç ve cephane veya elbise tedarik eder veya her ne surette olursa olsun hareketlerini kolaylaştırmayı”

cezalandırmaktadır.

Yargılanan diğer sanıklar için izafe edilemeyen Örgütün varlığının, başvurucu müvekkile izafe edilebilmesi mümkün değil iken, sanıklar arasında ayrımcılık yapılarak başvurucunun olmadığı kabul edilen silahlı çete üyesi olmasının kabulü Türk Ceza Kanunu sistemine olduğu kadar Uluslararası hukuk kurallarına da aykırıdır.

Yargıtay 9. Ceza Dairesinin Onama kararı tarafımıza tebliğ edilmemiştir. Başvurucu ve vekilleri kararı medyadan öğrenme imkanı bulabilmişlerdir. Bunun üzerine yapılan 13.11.1998 tarihli Karar Düzeltme isteminde temyiz dilekçesinde belirtilen temyiz nedenlerinin dikkate alınmadan kararın onandığını ileri sürerek Kararın Düzeltmesi talebinde bulunmuşlar, ancak Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı “hükmün esasına etkili bir hususun inceleme dışı bırakılmadığı ve kararın düzeltilmesini gerektirir başka bir sebep de görülmediği” gerekçesi ile 24.12.1998 tarihinde talebin reddine karar vermiştir.

III - EXPOSÉ DE LA OU DES VIOLATION(S) DE LA CONVENTION ET/OU DES PROTOCOLES ALLÉGUÉE(S) AINSI QUE DES ARGUMENTS À L'APPUI

STATEMENT OF ALLEGED VIOLATION(S) OF THE CONVENTION AND/OR PROTOCOLS AND OF RELEVANT ARGUMENTS

15- 1- KABULEDİLEBİLİRLİK

- **Kişisel başvuru hakkının kabulü:** 28 Ocak 1987 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti sunduğu bir beyanname ile sözleşmenin 25. maddesi gereğince kişisel başvuru hakkını tanımıştır. Muhatap Hükümetin bu beyannameyi bazı çekin-

celer içeriyordu ki, bu çekinceler gerek kişisel başvuru hakkının karakterine gerekse sözleşme hükümlerine aykırı bulunmuştur.

Türkiye 11 Nolu Protokolü 14 Mayıs 1997 tarihinde 4255 sayılı Kanunla onaylamış, onay belgesini Avrupa Konseyi Genel Sekreterliğine 11 Temmuz 1997 tarihinde göndermiştir. Sözleşmenin 11 Nolu Protokol hükümleri ile değişik 34. maddesi uyarınca Mahkemeye kişisel başvuru hakkını tanımıştır.

- **Mağdur:** İddia edilen tüm sözleşme ihlallerinin mağduru bizzat başvurucu müvekkildir. Kendisi adına bu başvuru sunulmaktadır.

- **Altı ay kuralı:** Başvurucu Ankara 2 Nolu Devlet Güvenlik mahkemesi 15.10.1997 tarih ve 1997/28-134 sayılı mahkumiyet kararını temyiz etmiştir. Temyiz edilen bu karar Yargıtay 9. Ceza Dairesinin 30.9.1998 tarih ve 1998/451-2250 sayılı kararı ile onanarak kesinleşmiştir. Yargıtay kararı Başvurucuya ve vekillerine tebliğ edilmemiştir.

Bundan dolayıdır ki, başvuru, son kararı müteakip 6 ay içinde yapılmıştır.

- **İç hukuk yollarının tüketilmesi:** Yerel Mahkeme kararı temyiz edilmiş olup, temyiz taleplerine karşılık verilen Yargıtay kararına karşı Tashihi Karar (Karar Düzeltme) yoluna gidilmiş olup bu talep de reddedilmiştir. Ancak Karar Düzeltme yolu, Ceza Davalarında etkili bir hukuk yolu değildir. Kararın infazını durdurmaz. Bu nedenle İç Hukuk Yolları Tüketilmiş sayılmaktadır.

2- SÖZLEŞMENİN 5/3, 6, 10, 7, 9, 11. MADDELERİNİN İHLALİ DURUMU

- Müvekkilimiz Başvurucunun Hakim önüne çıkarılmaksızın **7 gün gözaltında tutulması, İHAS'ın 5/3. maddesinin ihlali anlamındadır.**

Bu şikayetin yapılması suretiyle Müvekkil Başvurucunun Kudüs Gecesi Etkinlikleri Çerçevesinde ve daha önce başka etkinliklerde yaptığı konuşmalar nedeniyle cezalandırılması dolayısıyla **İHAS'ın 6. maddesi ihlal edilmiştir.** Başvurucu adil yargılanma hakkından mahrum kılınmıştır.

- DGM'ler Avrupa İnsan Hakları Mahkemesince de bağımsız ve tarafsız bir mahkeme olarak kabul edilmemektedir. Zira Devlet Güvenlik mahkemelerinde **Silahlarda eşitlik ilkesi çiğnenmekte ve ADİL YARGILANMA HAKKI TANINMAMAKTADIR.**⁷⁶

⁷⁶ “Bu mahkemelerin, doğaları gereği, sanıklara adil bir yargılama sunmadıklarına inanmak için sebepler vardır. Bunlarla ilgili başlıca sorunlar şöyledir: geleneksel soruşturma yöntemleri yerine sanıktan itiraf almaya aşırı ölçüde başvurulması; (hakimlerin yanında oturan) savcının ve (aşağıda oturan ve söylediği sözler yargılama tutanaklarına aynen geçirilmeyen fakat hakim tarafından özetlenerek geçirilen) savunma avukatının eşit olmayan statüleri; davaların son derece yavaş ilerlemesi ve pek çok sanığın, hakim tarafından net bir gerekçe sunulması gerekmeksizin, yargılanma süresi boyunca tutuklu kalması.”

- Müvekkil Başvurucuya atfedilen suç, bazı etkinliklerde yaptığı konuşmalar-
dır. Bu konuşmaların içeriğinde suç unsuru olmamasına rağmen, (ki TCK'nın 312.
maddesinde belirtilen suçlamadan beraat etmiştir), konuşmanın propaganda niteli-
ğinde olduğu varsayılmış ve yoğun propaganda sebebiyle silahlı çetenin sair efradı
olduğundan bahisle cezalandırılması da **İHAS'ın 7. maddesinde belirtilen "cezada
kanunilik ilkesi" ihlal edilmiştir.**

Ayrıca İHAS'ın düşünce, vicdan ve din özgürlüğünün serbestçe kullanım hak-
kının teminat altına alındığı **9. maddesi**, ifade özgürlüğünün temel hak olarak kabul
edildiği **10. maddesi** ve Dernek Kurma ve Toplantı Özgürlüğünün teminat altına
alındığı **11. maddesi ihlal edilmiştir.** Başvurucu müvekkil, uluslararası sözleşme-
lerle teminat altına alınan haklarını; herhangi bir eylem biçimine dönüşmeden ser-
bestçe fikir ve düşüncelerini ifade etmiş, özgür bir ortamda toplantı özgürlüğünü
kullanarak bir etkinliğe katılmış, din ve vicdan özgürlüğünün serbestçe kullanılabi-
leceği bir ortamda kendi şahsi düşüncelerini ifade etmiştir. Bütün bu hususlar
İHAS'da teminat altına alınmasına rağmen başvurucu bu haklarını kullandığından
dolayı yargılanmış ve mahkum olmuştur.

IV - EXPOSÉ RELATIF AUX PRESCRIPTIONS DE L'ARTICLE 35/1 DE LA CONVENTION

STATEMENT RELATIVE TO ARTICLE 35/1 OF THE CONVENTION

(Voir chapitre IV de la note explicative. Donner pour chaque grief. et au besoin
sur une feuille séparée. les renseignements demandés sous ch. 16 à 18 ci-après)

(See Part IV of the Explanatory Note. If necessary, give the details mentioned
below under points 16 to 18 on a separate sheet for each separate complaint)

- 16- Décision interne définitive (date et nature de la décision, organe - judiciaire ou
autre - l'ayant rendue)

Final decision (date, court or authority and nature of decision)

Son Karar: Yargıtay 9. Ceza Dairesinin 30.9.1998 tarih ve 1998/452-2250 sayı-
lı kararı

- 17- Autres Décisions (énumérées dans l'ordre chronologique en indiquant, pour
chaque décision. sa date. sa nature et l'organe - judiciaire ou autre - l'ayant
rendue)

*Other decision (list in chronological order, giving date, court or authority and
nature of decision for each of them)*

Türk Hukukunda bu karara karşı, Karar Düzeltme (Tashihi Karar) dışında baş-
ka bir hukuk yolu yoktur. Bu yol ise etkin bir hukuk yolu olmayıp, kararın infazını

Bkz.: "Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon'un Düzenli Raporu,
1998"

durdurmamaktadır. Yukarıda açıklandığı üzere Karar düzeltme talebimiz de 24.12.1998 tarihinde reddedilmiştir.

18 Le requérant disposait-il d'un recours qu'il n'a pas exercé ? Si oui, lequel et pour quel motif n'a-t-il pas été exercé

Is there or was there any other appeal or remedy available which you have not used ? If so, explain why you have not used it.

Türk Yargı Sistemi içerisinde kullanmadığımız bir hukuk yolu yoktur.

Si nécessaire.continuer sur une feuille séparée

Continue on a separate sheet if necessary

V - EXPOSÉ DE L'OBJET DE LE REQUÊTE DE LA REQUÊTE ET PRÉTENTIONS PROVISOIRES POR UNE SATISFACTION EQUITABLE

STATEMENT OF THE OBJECT OF THE APPLICATION PROVIS ONAL CLAIMS FOR JUST SATISFACTION

19

Müvekkil başvurucu bu başvuru ile insan haklarının gerçekten ve fiilen güvence altına alındığı bir hukuk düzeninin kurulmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Ayrıca bu davada Sözleşmenin Adil Yargılanma Hakkının güvence altına alındığı 6. maddenin gerçekleşmesi doğrultusunda kendisi hakkında yapılan işlemlerin hukuka aykırılığının tespitini;

İfade özgürlüğünün, cezaların kanuniliği ilkesinin, düşünce, vicdan ve din özgürlüğünün, dernek kurma ve toplantı özgürlüğünün güvence altına alındığı İHAS'ın 7, 9, 10 ve 11. maddenin ihlal edildiğinin tespiti ile hakkaniyete uygun bir tazminata karar verilmesini dilemektedir.

VI. AUTRES INSTANCES INTERNATIONALES TRAITANT OU AYANT TRAITÉ L'AFFAIRE

STATEMENT CONCERNING OTHER INTERNATIONAL PROCEEDINGS

20 Aves-vous soumis à une autre instance internationale d'enquête ou de règlement les griefs énoncés dans la présente requête ? Si oui, fournir des indications détaillées à ce sujet.

Have you submitted the above complaints to any other procedure of international investigation or settlement ? If so, give full details.

Başvurucu, aleyhinde yapılan bu hak ihlalleri ile ilgili olarak başkaca bir Uluslararası Başvuru Yoluna gitmemiş, soruşturma ve çözüm işlemine girmemiştir.

**YARGILAMANIN DURUŞMASINA KATILMAMIZA KARAR
VERİLMESİNİ TALEP EDİYORUZ**

**VII - PIÉCES ANNEXÉES (PAS D'ORIGINAUX, UNIQUEMENT
DES COPIES)**

**LIST OF DOCUMENTS (NO ORIGINAL DOCUMENTS,
ONLY PHOTOCOPIES)**

(Voir chapitre VII de la note explicative. Joindre copie de toutes les décisions mentionnées sous ch. V et VI ci-avant. Se procurer, au besoin, les copies nécessaires, et, en cas d'impossibilité, expliquer pourquoi celles-ci ne peuvent pas être obtenues. Ces documents ne vous seront pas retournés)

(See Part VII of the Explanatory Note. Include copies of all decisions referred to in Parts V and VI above. If you do not have copies, you should obtain them. If you cannot obtain them, explain why not. No documents will be returned to you.)

21 DELİLLER

- a) Ankara Devlet Güvenlik Mahkemesi Cumhuriyet Başsavcılığının 7.3.1997 tarih ve 1997/33 Hazırlık, 28 E-26 Nolu İddianamesi, (Ek-1)
- b) Ankara 2 Nolu Devlet Güvenlik mahkemesinin 15.10.1997 tarih ve 1997/28 E-134 K sayılı Kararı, (Ek-2)
- c) Esasa İlişkin Savunma Dilekçemiz, (Ek-3)
- d) Temyiz nedenlerini içeren dilekçemiz, (Ek-4)
- e) Yargıtay 9. Ceza Dairesinin 30.9.1998 tarih ve 1998/451 E- 2250 K. sayılı Onama Kararı, (Ek-5)
- f) Karar Düzeltme talebimizi içeren dilekçemiz, (Ek-6)
- g) Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığının 24.12.1998 tarih ve 125375 sayılı Karar Düzeltme Talebimizin Reddine dair yazısı, (Ek-7)
- h) T.C. Milli İstihbarat Teşkilatının "GİZLİ" kaydıyla 30.4.1997 tarih ve 11.011.03.154/36859-11518 sayı ile Mahkemenin istemiş olduğu bilgiye istinaden vermiş olduğu cevabi yazısı ve 1,2,3,4 nolu ekleri, (Ek-8)
- i) T.C. İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğünden 6.3.1997 tarih ve B.05.1.EGM.0. 14.04.04372-3141/97 sayılı, Mahkemenin istemiş olduğu bilgiye istinaden gönderilen cevabi yazı ve ekleri, (Ek-9)

- j) Kim tarafından ve nerede yayınlandığı belli olmayan, tarihsiz ve jeneriksiz AVRASYA DOSYASI isimli Korsan Yayın ve içinde “İran Dış Politika-sında Terörizmin Yeri” başlıklı araştırma raporu, (Ek-10)

VIII- LANGUE DE PROCEDURE SOUHAITEE
STATEMENT OF PREFERRED LANGUAGE

- 22 İngilizce Dilini tercih ediyoruz.

IX. DÉCLARATION ET SIGNATURE
DECLARATION AND SIGNATURE

- 23 Je déclare en toute conscience et loyauté que les renseignements qui figurent sur la présente formule de requête sont exact et je m'engage à respecter le caractère confidentiel de la procédure de la Commission.

I hereby declare that, to the best of my knowledge and belief, the information I have given in the application is correct and that I will respect the confidentiality of the Commission's proceedings.

Bütün bilgi ve inançlarımız doğrultusunda yukarıda başvuru formunda verdiğimiz bilgilerin doğru olduğunu, Mahkemenin yargılama mahremiyetine saygı gös-tereceğimizi beyan ederiz.

- 24 S'il n'est pas indique clairement ci-apres que le requerant desire garder l'anonymat a l'egard du public, il sera considere qu'il n'a pas d'objection a ce que son identite soit revelee:

It will be assumed that there is no objection to the identity of the applicant being disclosed unless it is stated here in unambiguous terms that the applicant does object

Başvurucu müvekkilin kimliğinin açıklanmasında herhangi bir sakınca bulunmamaktadır.

Lieu/Place **İSTANBUL** Date 15 Mart 1999

(Signature du requerant ou du représentant)
(Signature of the applicant or of the representative)

* Biffer ce qui ne convient pas.
Delete as appropriate.

İŞKENCENİN VE İNSANLIKDIŞI VEYA ONUR KIRICI MUAMELE VE CEZANIN ÖNLENMESİ İÇİN AVRUPA SÖZLEŞMESİ (İÖS)(*)

Aşağıdaki imzası bulunan Avrupa Konseyi Üyesi Devletler,

İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Korumaya dair Sözleşme hükümlerini dikkate alarak⁷⁷,

Aynı Sözleşmenin Üçüncü maddesine göre hiç kimsenin işkenceye veya insanlıkdışı veya onur kırıcı muamele veya cezaya maruz bırakılmayacağını hatırlayarak,

Sözü edilen Sözleşmede öngörülen mekanizmanın, Üçüncü maddenin ihlal edilmesinden ötürü mağdur olduğunu iddia eden kişiler bakımından işlediğini kaydederek,

Özgürlüğünden yoksun bırakılan kişilerin işkenceye ve insanlıkdışı veya onur kırıcı muamele veya cezaya karşı korunmasının, ziyaretlere dayanan ve yargısal nitelikte olmayan önleyici vasıtalarla güçlendirilebileceğine ikna olarak,

Aşağıdaki hükümlerde anlaşmışlardır:

BİRİNCİ BÖLÜM

Madde-1. İşkencenin Önlenmesi Komitesi

(Bundan sonra Komite diye geçecek olan) bir İşkence ve İnsanlıkdışı veya Onur kırıcı Muamele veya Cezayı Önlemek için Avrupa Komitesi kurulur. Komite ziyaretler yapmak suretiyle, gerektiği takdirde özgürlüğünden yoksun bırakılan kişilerin işkenceye ve insanlıkdışı veya onur kırıcı muamele veya cezaya karşı korunmalarını güçlendirmek amacıyla bu durumdaki kişilere yapılan muameleyi inceleyerek,

Madde-2. Ziyaretlere İzin Verme Yükümlülüğü

Her Taraf Devlet bu Sözleşmeye uygun olarak, kendi egemenlik alanı içinde bulunan ve kişilerin bir kamu makamı tarafından özgürlükten yoksun tutuldukları yerlerin ziyaret edilmesine izin verir.

Madde-3. İşbirliği Yükümlülüğü

(*) 26.11.1987 tarihinde Strasbourg'ta imzaya açılmış ve 1 Şubat 1989 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye sözleşmeyi 26.02.1988'de tüm üye devletlerden önce onaylamıştır. Orijinal ve Türkçe metin için bkz.: Doğru OSMAN, "İnsan Hakları Uluslararası Mevzuatı".

⁷⁷ Bu Sözleşme, hukuki açıdan İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesin'den ayrı – yalnız onaylayan devletleri bağlayan- bir sözleşmedir. Ancak sözleşmenin amacı, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin "işkence ve fena muameleyi yasaklayan" 3. Maddesine işlerlik kazandırmaktır.

Bu Sözleşmenin uygulanması sırasında Komite ve ilgili Taraf Devletin yetkili ulusal makamları birbirleriyle işbirliği yaparlar.

İKİNCİ BÖLÜM

Madde-4. Komitenin Kuruluşu

1. Komite, Taraf Devletlerin sayısına eşit sayıda üyelerden meydana gelir.
2. Komite üyeleri yüksek ahlaki niteliklere sahip olan ve insan hakları alanındaki yeterliliğiyle veya bu Sözleşmenin kapsadığı alanda mesleki tecrübesiyle tanınmış bulunan kişiler arasından seçilir.
3. Komitede aynı Devletin vatandaşı olan birden fazla üye bulunamaz.
4. Komite üyeleri kendi şahsi sıfatlarıyla görev yaparlar; üyeler bağımsız ve tarafsızdır; üyeler Komitede etkili bir biçimde çalışabilir durumda olmalıdır.

Madde-5.⁷⁸ Üyelerin Seçimi

1. Komite üyeleri, Avrupa Konseyi Danışma Meclisi Bürosu tarafından düzenlenen bir isim listesi içinden, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesince oyların mutlak çoğunluğuyla seçilir; Taraf Devletlerin Danışma Meclisindeki her ulusal temsil heyeti, en az ikisi kendi ülkesinin vatandaşı olan üç aday gösterir.
2. Boşalan üyeliklerin doldurulması sırasında yine aynı usul izlenir.

⁷⁸ Birinci Protokol sözleşmeye taraf bütün üyelerin onayıyla yürürlüğe girecektir. Henüz yürürlüğe girmemiş bulunan protokolü Türkiye 07.05.1997 tarihinde onaylamıştır. Birinci Protokol yürürlüğe girdiğinde, Sözleşmenin beşinci maddesine aşağıdaki birinci fıkra eklenecektir:

“Avrupa Konseyine üye olmayan bir Devlet bakımından bir üyenin Komiteye seçilmesi söz konusu olduğunda Danışma Meclisi, o Devletin Parlamentosunu en az ikisi kendi vatandaşı olan üç kişiyi aday göstermeye davet eder. İlgili Taraf Devlete danışıldıktan sonra Bakanlar Komitesi seçim yapar.”

İkinci Protokol sözleşmeye taraf bütün üyelerin onayı ile yürürlüğe girecektir. Henüz yürürlüğe girmemiş bulunan protokolü Türkiye 07.05.1997 tarihinde onaylamıştır. (R.G. 23.06.1997). İkinci Protokol yürürlüğe girdiğinde, beşinci maddenin üçüncü fıkrasının ikinci cümlesi şöyle olacaktır.

“İkinci kez yeniden seçilebilirler.”

İkinci Protokol (Avrupa Sözleşmeler Seri no. 152) yürürlüğe girdiğinde, Sözleşmenin beşinci maddesine aşağıdaki dördüncü ve beşinci fıkralar eklenecektir:

“4. Komite üyelerinin her iki yılda bir mümkün olduğu kadar yenilenebilmesini sağlamak için, Bakanlar Komitesi yapılacak olan bir seçime başlamadan önce, seçilecek olan üyenin görev süresini iki yıldan az ve altı yıldan fazla olmamak şartıyla, dört yıldan daha farklı bir görev süresi olarak tespit edebilir.

5. Birden fazla görev süresinin belirlenmesi gerektiği ve Bakanlar Komitesinin yukarıdaki fıkrayı uygulaması gerektiği durumlarda, görev sürelerinin tahsisi, seçimlerden hemen sonra Genel Sekreter tarafından yapılacak bir kur'a ile tespit edilir.”

3. Komite üyeleri dört yıllık bir süre için seçilirler. Sadece bir defa daha yeniden seçilebilirler. Ancak yapılan ilk seçimlerde seçilmiş olan üyelere üç yıl görev süresi, iki yılın sonunda sona erer. İlk iki yılın sonunda görev süreleri sona erecek olan üyeler, ilk seçimlerin tamamlanmasından hemen sonra Avrupa Konseyi Genel Sekreteri tarafından kura ile belirlenir.

Madde–6. Komite Toplantıları

1. Komite toplantıları kapalıdır. Komitenin toplantı yetersayısı üye sayısının çoğunluğudur. Komite kararları, onuncu maddenin ikinci fıkrası hükümleri saklı kalmak kaydıyla, toplantıya katılan üyelerin çoğunluğunun oyuyla alınır.

2. Komite içtüzüğünü kendisi yapar.

3. Komitenin Sekreterlik hizmetleri Avrupa Konseyi Genel Sekreterliği tarafından yerine getirilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Madde–7. Ziyaretler

1. Komite, ikinci maddede sözü edilen yerlere ziyaretler yapar. Komite, periyodik ziyaretlerden ayrı olarak, şartların gerektirdiği başka ziyaretler de yapabilir.

2. Ziyaretler kural olarak, Komitenin en az iki üyesi tarafından yapılır. Komite gerekli gördüğü takdirde, kendisine uzmanlar ve çevirmenler tarafından yardım sağlanır.

Madde–8. Ziyaretin Yapılması

1. Komite ilgili Taraf Devletin Hükümetine ziyaret yapma niyetini bildirir. Bu bildirimden sonra Komite, ikinci maddede belirtilen herhangi bir yeri herhangi bir zamanda ziyaret edebilir.

2. Komitenin görevini yerine getirebilmesi için Taraf Devlet aşağıdaki kolaylıkları sağlar:

a) ülkeye girme ve kısıtlamaya tabi olmadan seyahat etme;

b) özgürlükten yoksun bırakılmış olan kişilerin tutulduğu yerler hakkında tam olarak bilgi verme;

c) hiçbir sınırlama olmadan özgürlüğünden yoksun bırakılan kişilerin tutuldukları yerlere girme ve bu yerlerin içinde kısıtlanmadan hareket edebilme;

d) Taraf Devletin, Komitenin görevini yapabilmesi için gerekli olan diğer bilgileri sağlama.

3. Komite bu tür bilgileri isterken, ulusal hukukun bu konudaki kuralları ile mesleki ahlak ilkelerini göz önünde tutar.

4. Komite, özgürlüğünden yoksun bırakılan kişilerle kapalı olarak görüşebilir.

5. Komite, kendisine gerekli bilgiyi sağlayabileceğine inandığı herhangi bir kimse ile serbestçe iletişim kurabilir. Komite gerek gördüğü takdirde, yaptığı gözlemlerini ilgili Taraf Devletin yetkili makamlarına hemen iletebilir.

Madde-9. Ziyaretlerin Sınırlanması

1. İlgili Taraf Devletin yetkili makamları, istisnai hallerde, Komite tarafından yapılması tasarlanan ziyaretin yapılma zamanına veya belirli bir yere yapılmasına karşı olduklarına dair Komiteye görüş bildirebilirler. Bu karşı görüş sadece ulusal savunma, kamu düzeni, özgürlüğünden yoksun bırakılan kişilerin tutuldukları yerde ciddi düzensizliğin bulunması, ziyaret edilecek kişinin sağlık durumu ile ciddi bir suç hakkında acil bir soruşturmanın sürmekte olması sebeplerine dayanabilir.

2. Bu görüşlerin bildirilmesinden sonra Komite ile Taraf Devlet, Komitenin görevini süratli bir biçimde yerine getirmesini sağlayacak durumu açıklığa kavuşturmak ve yapılacak düzenlemeler hakkında anlaşmaya varmak için görüşmeler yaparlar. Bu düzenlemeler, Komitenin ziyaret etmeyi tasarladığı kişinin başka bir yere nakli gibi düzenlemeleri de içerebilir. Ziyaretin yapılmasına kadar Taraf Devlet ilgili kimseler hakkında Komiteye bilgi verir.

Madde-10. Raporlar ve Kamuoyuna Açıklama

1. Komite, yaptığı her ziyaretten sonra, ilgili Taraf Devlet tarafından sunulmuş olabilecek gözlemleri de dikkate alarak, ziyareti sırasında tespit ettiği olaylar hakkında bir rapor hazırlar. Komite bu raporunu, uygun gördüğü takdirde tavsiyeleriyle birlikte ilgili Taraf Devlete gönderir. Komite, gerekli gördüğü takdirde özgürlükten yoksun bırakılmış kişilerin durumlarının iyileştirilmesi için gerekli önerilerde bulunmak üzere Taraf Devletle görüşür.

2. Komite, Taraf Devletin işbirliği yapmaktan kaçınması veya Komitenin tavsiyeleri doğrultusunda durumda iyileştirme yapmaması halinde Taraf Devlete görüşlerini öğrenme imkanı tanıdıktan sonra, üyelerinin üçte iki çoğunluğunun oyuyla konu hakkında kamuoyuna açıklama yapmaya karar verebilir.

Madde-11. Gizlilik ve Raporların Yayınlanması

1. Ziyaretle ilgili olarak Komite tarafından toplanan bilgiler, Komitenin raporu ve ilgili Taraf Devletle yaptığı görüşmeler gizli tutulur.

2. Komite hazırladığı raporu, ilgili Taraf Devletin istemesi halinde bu Taraf Devletin görüşleriyle birlikte, her zaman yayınlatabilir.

3. Ancak ilgili kişilerin rızası olmaksızın hiçbir kişisel bilgi yayınlanmaz.

Madde–12.⁷⁹ Yıllık Rapor

Komite, on birinci maddedeki gizlilik kuralları çerçevesinde her yıl faaliyetleri hakkında genel bir raporu Bakanlar Komitesine sunar; Bakanlar Komitesi bu raporu Danışma Meclisine gönderir ve kamuya açıklar.

Madde–13. Gizliliğin Korunması

Komite üyeleri, Komiteye yardımcı olan uzmanlar ve diğer kişiler görevlerini yaparken bilgi sahibi oldukları olayların ve bilgilerin gizliliğini görevleri süresince ve görevden ayrıldıktan sonra korumakla yükümlüdürler.

Madde–14. Komiteye Yardımcı Kişiler

1. Komiteye yardım eden kişileri adları, sekizinci maddenin birinci fıkrasına göre yapılan bildirimde gösterilir.

2. Uzmanlar, Komiteden alacakları talimatlara göre ve Komitenin vereceği görevler çerçevesinde hareket ederler. Uzmanlar, bu Sözleşmenin kapsadığı alanın gerektirdiği bilgi ve tecrübeye sahip olurlar ve Komite üyeleri gibi görev bakımından bağımsızlık, tarafsızlık ve çalışabilirlik kurallarıyla bağlıdır.

3. Bir Taraf Devlet ancak istisnai olarak bir uzmanın veya Komiteye yardımcı olan diğer bir kimsenin, Komitenin kendi egemenlik alanında yapacağı ziyarete katılmasına izin verilmeyeceğini bildirebilir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Madde–15. İrtibat Memuru

Her taraf Devlet, kendi Hükümetine gönderilecek olan bildirimleri almaya yetkili makamın adı ve adresi ile görevlendirdiği bir irtibat memurunu Komiteye bildirir.

Madde–16. Ayrıcalıklar ve Muafiyetler

Komite, Komitenin üyeleri ile yedinci maddenin ikinci fıkrasında belirtilen görevliler, bu Sözleşmeye Ek'te düzenlenen muafiyetlerden ve ayrıcalıklardan yararlanırlar.

⁷⁹ Birinci Protokol (Avrupa Sözleşmeleri Seri no. 151) yürürlüğe girdiğinde, Sözleşmenin on ikinci maddesi aşağıdaki gibi olacaktır.

“On birinci maddedeki gizlilikle ilgili hükümler saklı kalmak kaydıyla Komite, kendi faaliyetleri hakkında her yıl Bakanlar Komitesine genel bir rapor sunar; bu rapor Danışma Meclisine ve sözleşmeye taraf olup Avrupa Konseyine üye olmayan Devletlere iletilir ve kamuoyuna duyurulur.

Madde–17. Sözleşmenin İç hukukla ve İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi İle İlişkisi

Bu Sözleşmenin hükümleri, iç hukukta veya uluslararası bir anlaşmada, özgürlükten yoksun bırakılan kişileri daha fazla koruyan hükümlerin uygulanmasına engel olmaz.

Bu Sözleşmenin hiçbir hükmü, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'ndeki organların yetkilerini kısıtlayacak veya o Sözleşmeye göre Taraf Devletlerin üstlendikleri yükümlülükleri azaltacak şekilde yorumlanamaz.

Komite, 12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve 8 Haziran 1977 tarihli Ek Protokoller gereğince Koruyucu Kuvvetlerin veya Uluslararası Kızıl Haç Komitesinin temsilcileri veya yetkilileri tarafından düzenli ziyaretlerin yapıldığı yerlere ziyaret yapmaz.

BEŞİNCİ BÖLÜM**Madde–18.⁸⁰ İmza, Onay, Kabul veya Uygun Bulma**

Bu Sözleşme, Avrupa Konseyi Üyesi Devletlerin imzasına açıktır, Sözleşme onaya, kabule veya uygun bulmaya tabidir. Onay, kabul veya uygun bulma belgeleri Avrupa Konseyi Genel Sekreterliğine tevdi edilir.

Madde–19.⁸¹ Yürürlüğe Giriş

1. Bu Sözleşme yedi Avrupa Konseyi üyesi Devletin, Sözleşmenin on sekizinci maddesindeki hükümlere göre bu Sözleşmeyle kendilerinin bağlı olduklarını açıklamalarından itibaren üç aylık bir sürenin dolmasını izleyen ayın ilk günü yürürlüğe girer.

2. Bu tarihten sonra kendilerinin bağlı olduklarını açıklayan üye Devletler bakımından bu Sözleşme, onay, kabul veya uygun bulma belgelerini tevdi etmelerinden itibaren üç aylık bir sürenin dolmasının izleyen ayın ilk günü yürürlüğe girer.

Madde–20.⁸² Uygulamanın Genişletilmesi

1. Bir Devlet imza sırasında veya onay, kabul veya uygun bulma belgesini tevdi ederken bu Sözleşmenin uygulanacağı ülke veya ülkeleri belirtir.

⁸⁰ Birinci Protokol (Avrupa Sözleşmeler Seri no. 151) yürürlüğe girdiğinde on sekizinci madde metni birinci fıkraya haline gelecek ve aşağıdaki ikinci fıkraya eklenecektir:

“2. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, Avrupa Konseyine üye olamayan herhangi bir Devleti Sözleşmeye katılması için davet edebilir.”

⁸¹ Birinci Protokol (Avrupa Sözleşmeler Seri no. 151) yürürlüğe girdiğinde Sözleşmenin on dokuzuncu maddesinin ikinci fıkrasındaki “üye” sözcüğü kaldırılacak ve “veya uygun bulma” sözcükleri yerine “uygun bulma veya katılma” sözcükleri konacaktır.

⁸² Birinci Protokol (Avrupa Sözleşmeler Seri no. 151) yürürlüğe girdiğinde, Sözleşmenin yirminci maddesinin birinci fıkrasındaki “veya uygun bulma” yerine “uygun bulma veya katılma” sözcükleri konacaktır.

2. Bir Devlet daha sonraki bir tarihte, Avrupa Konseyi Genel Sekreterine göndereceği bir bildirimle, bu Sözleşmenin beyanda belirtilen diğer ülkelerde de uygulanacağını belirtebilir. Bu tür ülkeler bakımından Sözleşme, bu tür bir beyanın Genel Sekreter tarafından alınmasından itibaren üç aylık sürenin dolmasını izleyen ayın ilk günü yürürlüğe girer.

3. Önceki iki fıkraya göre yapılan bir beyan, Genel Sekretere hitaben yapılacak bir bildirimle, bu beyanda belirtilen bir ülke bakımından geri alınabilir. Geri alma, bu bildirim Genel Sekreter tarafından alınma tarihinden sonra üç aylık bir sürenin sona ermesini izleyen ayın ilk günü yürürlüğe girer.

Madde–21. Çekince Konamaması

Bu Sözleşmenin hiçbir hükmü bakımından çekince konamaz.

Madde–22. Sözleşmeden Çıkma

1. Bir Taraf Devlet, herhangi bir zamanda Avrupa Konseyi Genel Sekreterine göndereceği bir bildirimle Sözleşmeden çıkabilir.

2. Bu tür bir çıkma bildirim, bu bildirim Genel Sekreter tarafından alınma tarihinden sonra on iki aylık bir sürenin dolmasını izleyen ayın ilk günü yürürlüğe girer.

Madde–23.⁸³ Bildirimler

Avrupa Konseyi Genel Sekreteri, Avrupa Konseyi üyesi Devletleri aşağıdaki konularda bilgilendirir:

- a) Herhangi bir imza;
- b) Bir onay, kabul veya uygun bulma belgesinin tevdi edilmesi;
- c) Ondokuz ve yirincinci maddelere göre bu Sözleşmenin yürürlüğe girdiği tarih,
- d) Sekiz ve onuncu maddeler gereğince yapılan tasarruflar hariç, herhangi bir tasarruf, bildirim veya iletişim.

Usulüne uygun olarak yetkilendirilmiş kişiler, tanıkların huzurunda bu Sözleşmeyi imzalamışlardır.

26 Kasım 1987 tarihinde yapılan bu Sözleşmenin Fransızca ve İngilizce metinlerinin her ikisi de eşit ölçüde geçerli olup, tek bir metin halinde Avrupa Konseyi arşivinde saklanır. Avrupa Konseyi Genel Sekreteri, Sözleşmenin onaylı birer örneğini Avrupa Konseyine üye her Devlete iletir.

⁸³ Birinci Protokol (Avrupa Sözleşmeler Seri no. 151) yürürlüğe girdiğinde Sözleşmenin yirmi üçüncü maddesinin giriş cümlesi aşağıdaki gibi olacaktır:

Avrupa Konseyi Genel Sekreteri, Avrupa Konseyi üyesi Devletleri üye olmayan Devletleri aşağıdaki konularda bilgilendirir:

“Sözleşmenin yirmi üçüncü maddesinin b) bendindeki “veya uygun bulma” yerine, “uygun bulma veya katılma” sözcükleri konacaktır.

EK**AYRICALIKLAR VE MUAFİYETLER**

Madde-16. 1. Bu ek bakımından Komite üyelerine yapılan göndermeler, yedinci maddenin ikinci fıkrasında belirtilen uzmanları da içeren göndermeler şeklinde anlaşılır.

2. Komite üyeleri görevlerini yaparlarken ve görevlerini yaptıkları sırada seyahat ederken, aşağıdaki ayrıcalıklardan ve muafiyetlerden yararlanırlar:

a) gözümlüne alınmaktan veya tutulmaktan ve kişisel eşyalarına el konulmaktan muafiyet ile saf edilen sözlerden veya yazılan yazılardan ve resmi sıfatla yaptıkları tüm tasarruflardan ötürü her türlü hukuki muameleye karşı muafiyet;

b) İkamet ettikleri ülkeden çıkışları veya dönüşleri ile görevlerini yaptıkları ülkeye giriş ve çıkışları bakımından seyahat özgürlükleri üzerine konulabilecek herhangi bir kısıtlamadan, ziyaret ettikleri veya görevlerini yapmak üzere geçtikleri ülkede yabancı olarak kaydedilmekten muafiyet.

3. Komite üyeleri üstlendikleri görevleri yerine getirme sırasında seyahat ederken, gümrük ve giriş çıkış denetimi konularında aşağıdaki kolaylıklardan yararlanır:

a) Kendi Hükümetleri tarafından üst düzey kamu görevlilerine geçici resmi görevle yurt dışına seyahatleri sırasında sağlanan kolaylıklar;

b) Diğer Taraf Devletlerin Hükümetleri tarafından yabancı Hükümetlerin geçici resmi görevle gelen temsilcilerine sağladıkları kolaylıklar.

4. Komitenin çalışmalarıyla ilgili Komiteye ait belgelere dokunulamaz. Komitenin resmi haberleşmesi ve diğer türden iletişimleri durdurulamaz veya sansüre tabi tutulamaz.

5. Komite üyelerinin görevlerini icra sırasında ifade özgürlüklerini ve tam bağımsızlıklarını güvence altına almak için sarf edilen sözlerden ve yazılan yazılardan ve kendileri tarafından yapılan her türlü tasarruftan dolayı hukuki takibata karşı muafiyetten yararlanma hakları, söz konusu üye artık bu tür bir görevi yapamayacak durumda olsa bile devam eder.

6. Komite üyelerinin ayrıcalıkları ve muafiyetleri kendilerinin kişisel menfaatleri için değil, fakat görevlerini bağımsız bir biçimde yapabilmelerini güvence altına almak için tanınmıştır. Sadece Komitenin kendisi, üyelerinin muafiyetlerini geri almaya yetkilidir; Komite, üyeye tanınan muafiyetin adaletin işlemlerini engelleyici olduğunu tespit ettiği ve muafiyetin tanındığı amaca zarar vermeden geri alınabileceğini düşündüğü hallerde, muafiyeti geri almak Komite için sadece bir hak değil, fakat bir yükümlülüktür.

ULUSAL AZINLIKLARIN KORUNMASINA İLİŞKİN ÇERÇEVE SÖZLEŞME (ULAZ) (*)

Bu çerçeve Sözleşme'yi imzalayan Avrupa Konseyi üyesi Devletler ve diğer Devletler,

Avrupa Konseyi'nin hedefinin, onların ortak mirası olan ideal ve ilkeleri koruma ve gerçekleştirme amacıyla üyeleri arasında daha sıkı bir birliği kurmak olduğunu göz önünde tutarak;

Bu hedef doğrultusunda izlenecek yöntemlerden birinin insan hakları ve temel hürriyetlerin korunması ve daha ileri düzeyde gerçekleştirilmesi olduğunu göz önünde tutarak;

Avrupa Konseyi üyesi Devletlerin Devlet ve Hükümet Başkanlarının 9 Ekim 1993'de Viyana'da kabul ettikleri Bildirge'nin gereğini yerine getirmeyi dileyerek;

Kendi ülke sınırları içinde ulusal azınlıkların varlığını korumakta kararlı olarak;

Avrupa tarihindeki altüst oluşların, ulusal azınlıkların korunmasının bu kıtada istikrar, demokratik güvenlik ve barış için vazgeçilmez olduğunu gösterdiğini göz önünde tutarak;

Çoğulcu ve gerçekten demokratik bir toplumun, ulusal azınlığa mensup her kişinin yalnızca etnik, kültürel, dilsel ve dinsel kimliğine saygı göstermekle kalmayıp, onların bu kimliği ifade etme, koruma ve geliştirmelerini sağlayan uygun koşulları da yaratması gerektiğini göz önünde tutarak;

Kültürel farklılaşmanın, her toplum için bir bölünme değil, zenginlik kaynağı ve ögesi olabilmesini sağlamak için bir hoşgörü ve diyalog ikliminin yaratılmasının gerekli olduğunu göz önünde tutarak;

Hoşgörülü ve müreffeh bir Avrupa'nın gerçekleştirilmesinin yalnızca Devletler arası işbirliğine dayanmadığını ve ayrıca, her Devletin anayasasını ve ülke bütünlüğünü ihlal etmemek kaydıyla, yerel ve bölgesel yönetimler arasında sınırötesi işbirliğini de gerektirdiğini göz önünde tutarak;

İnsan Hakları ve Temel Hürriyetlerin Korunmasına İlişkin Sözleşme ve ek Protokollerini dikkate alarak;

Birleşmiş Milletler sözleşmeleri ve bildirgeleri ile Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı belgeleri, özellikle de 29 Haziran 1990 tarihli Kopenhag Belgesi'ndeki ulusal azınlıkların korunmasına ilişkin taahhütleri dikkate alarak;

(*) Azınlık Hakları ile ilgili geniş bilgi için bkz.: Naz Çavuşoğlu, *Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları*, (İstanbul: Bilim Yay., 1999).

Azınlık kavramının farklı bir versiyonda ele alınışı ve 'ulusal azınlık' kavramından farklı bir kavram olarak kullanılması ile ilgili olarak bkz.: Kadir CANATAN, *Azınlıklar ve Azınlıkların Oluşumu*, EURO AGENDA/AVRUPA GÜNLÜĞÜ, (Köln: 2001, s. 1).

Üye Devletlerde ve bu belgeye taraf olacak diğer Devletlerde, hukukun üstünlüğü içinde, devletlerin ülke bütünlüğüne ve ulusal egemenliğine saygı göstererek, ulusal azınlıkların ve bu azınlıklara mensup kişilerin hak ve hürriyetlerinin etkili korunmasını sağlamak için saygı gösterilmesi gereken ilkeleri ve bu ilkelerden kaynaklanan yükümlülükleri tanımlamakta kararlı olarak;

Bu çerçeve Sözleşme’de düzenlenen ilkeleri ulusal yasal düzenlemeler ve uygun hükümet politikaları yoluyla uygulamakta kararlı olarak,

Aşağıdaki hususlarda anlaşmışlardır:

BÖLÜM I

Madde-1. Ulusal azınlıkların ve bu azınlıklara mensup kişilerin hak ve hürriyetlerinin korunması insan haklarının uluslararası korunmasının ayrılmaz bir parçasını oluşturur ve bu bakımdan uluslararası işbirliği alanı içindedir.

Madde-2. Bu çerçeve Sözleşme hükümleri, iyi niyetle, anlayış ve hoşgörü ruhu içinde ve Devletler arasında iyi komşuluk, dost ilişkiler ve işbirliği ilkelerine uygun olarak uygulanır.

Madde-3. 1. Ulusal azınlığa mensup her kişi, kendisine bu azınlığın üyesi olarak davranılmasını ya da davranılmamasını serbestçe seçme hakkına sahiptir ve bu seçimi veya bu seçimiyle bağlantılı haklarını kullanımı herhangi bir olumsuzluğa neden olamaz

2. Ulusal azınlıklara mensup kişiler, hem bireysel olarak hem de başkalarıyla birlikte topluca, bu çerçeve Sözleşme’de yer alan ilkelerden kaynaklanan hakları kullanabilir ve hürriyetlerden yararlanabilirler.

BÖLÜM II

Madde 4. 1. Taraflar, ulusal azınlıklara mensup kişilerin kanun önünde eşitlik ve kanunla eşit korunma hakkını güvence altına almayı taahhüt ederler. Bu konuda, ulusal azınlığa mensubiyete dayalı herhangi bir ayrımcılık yasaklanmıştır.

2. Taraflar, gerektiğinde, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel yaşamın her alanında, ulusal azınlığa mensup kişilerle çoğunluğa mensup olanlar arasında tam ve etkili eşitliği geliştirmek için yeterli önlemleri almayı taahhüt ederler. Bu konuda, ulusal azınlıklara mensup kişilerin özgül koşullarını dikkate alırlar.

3. Paragraf 2 uyarınca alınan önlemler ayrımcılık oluşturan bir işlem sayılmaz.

Madde-5. 1. Taraflar, ulusal azınlıklara mensup kişilerin kendi kültürlerini yaşatmaları ve geliştirmeleri ve kimliklerinin asli unsurlarını, yani din, dil, gelenekler ve kültürel mirası korumaları için gerekli koşulları sağlamayı taahhüt ederler.

2. Genel bütünleşme politikaları doğrultusunda alınan önlemler saklı kalmak kaydıyla, Taraflar, ulusal azınlıklara mensup kişilerin kendi iradelerine rağmen asimilasyonunu amaçlayan politika ve uygulamalardan kaçınırlar ve bu kişileri böyle bir asimilasyonu amaçlayan herhangi bir eyleme karşı korurlar.

Madde-6. 1. Taraflar, hoşgörü ruhunu ve kültürlerarası diyalogu teşvik eder ve ülkeleri üzerinde yaşayan bütün kişiler arasında, bu kişilerin etnik, kültürel, dilsel ya da dinsel kimliğinden bağımsız olarak, özellikle de eğitim, kültür ve kitle iletişim alanlarında, karşılıklı saygı ve anlayış ve işbirliğinin geliştirilmesi için etkili önlemler alırlar.

2. Taraflar, etnik, kültürel, dilsel ya da dinsel kimlikleri nedeniyle ayrımcılık, düşmanlık veya şiddet tehdidi ya da eylemine uğrayabilecek kişileri korumak için uygun önlemleri almayı taahhüt ederler.

Madde-7. Taraflar, ulusal azınlığa mensup her kişinin barışçıl amaçla toplanma hürriyeti, örgütlenme hürriyeti, ifade hürriyeti ve düşünce, vicdan ve din hürriyeti hakkına saygıyı sağlarlar.

Madde-8. Taraflar, ulusal azınlığa mensup her kişinin dinini ya da inancını açıklama ve dini kurumlar, örgütler ve dernekler kurma hakkına sahip olduğunu tanımayı taahhüt ederler.

Madde-9. 1. Taraflar, ulusal azınlığa mensup her kişinin ifade hürriyetine hakkının, kamu makamlarının müdahalesi olmaksızın ve ülke sınırlarıyla kayıtsız, azınlık dilinde görüş edinme ve haber ve fikir alma ve verme hürriyetini içerdiğini tanımayı taahhüt ederler. Taraflar, yasal düzenleri çerçevesinde, ulusal azınlığa mensup kişilerin kitle iletişim araçlarına ulaşmalarında ayrımcılığa tabi tutulmalarını sağlarlar.

2. Paragraf 1, Tarafların, radyo ve televizyon yayıncılığını ya da sinema işletmeciliğini, ayrımcılık gözetmeden ve nesnel ölçütlere dayanan bir izin sistemine bağlı kılmalarına engel değildir.

3. Taraflar, ulusal azınlıklara mensup kişilerin yazılı kitle iletişim araçlarını kurmalarını ve kullanmalarını engelleyemezler. Radyo ve televizyon yayıncılığının yasal çerçevesi içinde, mümkün olduğu ölçüde ve 1. paragraf hükümlerini dikkate alarak, ulusal azınlıklara mensup kişilerin kendi iletişim araçlarını kurma ve kullanma imkanına sahip olmalarını sağlarlar.

4. Kendi yasal düzenleri çerçevesinde, Taraflar, ulusal azınlıklara mensup kişilerin kitle iletişim araçlarına ulaşmasını kolaylaştırmak için ve hoşgörüyü geliştirerek kültürel çoğulculuğa imkan sağlamak için yeterli önlemleri alırlar.

Madde-10. 1. Taraflar, ulusal azınlığa mensup her kişinin kendi dilini özel ve kamusal alanlarda, sözlü ve yazılı olarak serbestçe ve müdahale edilmeksizin kullanma hakkına sahip olduğunu tanımayı taahhüt ederler.

2. Ulusal azınlıklara mensup kişilerin geleneksel olarak ya da önemli sayıda yaşadıkları bölgelerde, bu kişiler talep ederlerse ve böyle bir talebin gerçek bir ihtiyaca karşılık düştüğü durumlarda, Taraflar, bu kişilerle idari makamlar arasındaki ilişkilerde azınlık dilinin kullanılmasına imkan verecek koşulları, mümkün olduğu ölçüde, sağlamaya gayret ederler.

3. Taraflar, ulusal azınlığa mensup her kişinin, tutuklanma nedenlerinin, hakkındaki suçlamanın niteliği ve gerekçesinin anladığı dilde en kısa sürede kendisine

bildirilme ve kendisini bu dilde, gerekirse bir çevirmenin parasız yardımıyla savunma hakkını güvence altına almayı taahhüt ederler.

Madde-11. 1. Taraflar, ulusal azınlığa mensup her kişinin azınlık dilinde ad ve soyadı kullanma hakkına ve bunların resmi olarak tanınma hakkına sahip olduğunu, kendi yasal düzenlerinin öngördüğü usuller uyarınca tanımayı taahhüt ederler.

2. Taraflar, ulusal azınlığa mensup her kişinin tabela, yazı ve kamuya açık özel nitelikli diğer açıklamalarda azınlık dilini kullanma hakkına sahip olduğunu tanımayı taahhüt ederler.

3. Ulusal azınlığa mensup önemli sayıda kişinin geleneksel olarak yaşadığı bölgelerde, Taraflar, gerektiğinde diğer Devletlerle yaptıkları anlaşmalar da dahil olmak üzere kendi yasal düzenleri çerçevesinde ve özgül koşullarını dikkate alarak, bu tür işaretler için yeterli talep olması durumunda, geleneksel yerel adlar, sokak adları ve kamuya yönelik diğer topoğrafik işaretlerde azınlık dilinin de kullanılmasına gayret ederler.

Madde-12. 1. Taraflar, gerektiğinde, kendi ulusal azınlıklarının ve çoğunluğun kültür, tarih, dil ve din bilgisini geliştirmek için eğitim ve araştırma alanlarında önlemler alırlar.

2. Bu çerçevede Taraflar, inter alia öğretmen eğitimi için ve ders kitaplarına ulaşmada yeterli fırsatları sağlar ve farklı toplulukların öğrenci ve öğretmenleri arasında ilişkileri kolaylaştırırlar.

3. Taraflar, ulusal azınlıklara mensup kişilerin her düzeyde eğitime ulaşmasında fırsat eşitliğini geliştirmeyi taahhüt ederler.

Madde-13. 1. Taraflar eğitim düzenleri çerçevesinde, ulusal azınlığa mensup kişilerin kendi özel eğitim ve öğretim kurumlarını kurma ve yönetme hakkına sahip olduğunu tanırlar.

2. Bu hakkın kullanımı Taraflar'a herhangi bir mali yükümlülük getirmez.

Madde-14. 1. Taraflar, ulusal azınlığa mensup her kişinin kendi azınlık dilini öğrenme hakkına sahip olduğunu tanımayı taahhüt ederler.

2. Ulusal azınlıklara mensup kişilerin geleneksel olarak ya da önemli sayıda yaşadıkları bölgelerde, yeterli talep varsa, Taraflar, mümkün olduğu ölçüde ve kendi eğitim düzenleri çerçevesinde, bu azınlıklara mensup kişilerin azınlık dilinin öğretilmesi ya da bu dilde eğitim görmeleri için yeterli fırsatlara sahip olmasını sağlamaya gayret ederler.

3. Bu maddenin 2. paragrafı, resmi dilin öğrenilmesi ya da bu dilde eğitim yapılması saklı tutularak uygulanır.

Madde-15. Taraflar, ulusal azınlıklara mensup kişilerin kültürel, sosyal ve ekonomik yaşama ve özellikle de onları ilgilendiren kamusal işlere etkili katılımı için gerekli koşulları yaratırlar.

Madde-16. Taraflar, ulusal azınlıklara mensup kişilerin yaşadıkları bölgelerde nüfus oranlarını değiştiren ve bu çerçevede Sözleşme’de yer alan ilkelere kaynaklanan hak ve hürriyetleri sınırlamayı amaçlayan önlemlerden kaçınırlar.

Madde-17. 1. Taraflar, ulusal azınlıklara mensup kişilerin, diğer Devletlerde yasal olarak yaşayan kişilerle, özellikle de etnik, kültürel, dilsel ya da dinsel kimlik ya da ortak bir kültürel mirası paylaştıkları kişilerle sınırötesi serbest ve barışçıl ilişkiler kurma ve yaşatma hakkına müdahale etmemeyi taahhüt ederler.

2. Taraflar, ulusal azınlıklara mensup kişilerin hem ulusal hem de uluslararası düzeyde hükümet dışı kuruluşların faaliyetlerine katılma hakkına müdahale etmemeyi taahhüt ederler.

Madde-18. 1. Taraflar, gerektiğinde, diğer Devletlerle, özellikle de komşu Devletlerle, ilgili ulusal azınlıklara mensup kişilerin korunmasını sağlamak için iki taraflı ve çok taraflı anlaşmalar yapmaya gayret ederler.

2. Gerektiğinde, Taraflar, sınırötesi işbirliğini teşvik edici önlemler alırlar.

Madde-19. Taraflar, bu çerçevede Sözleşme’de yer alan ilkelere saygı göstermeyi ve bu ilkeleri, gerektiğinde, bu ilkelere kaynaklanan hak ve hürriyetlerle ilgili olduğu takdirde, sadece uluslararası hukuk belgelerinde, özellikle de İnsan Hakları ve Temel Hürriyetlerin Korunmasına İlişkin Sözleşme’de öngörülen kayıtlamalar, sınırlamalar ve aykırı önlemleri kullanarak uygulamayı taahhüt ederler.

BÖLÜM III

Madde-20. Bu çerçevede Sözleşme’de yer alan ilkelere kaynaklanan hak ve hürriyetlerin kullanımında, ulusal azınlığa mensup her kişi ulusal yasal düzenlemelere ve başkalarının haklarına, özellikle de çoğunluğa ya da diğer ulusal azınlıklara mensup kişilerin haklarına saygı gösterir.

Madde-21. Bu çerçevede Sözleşme’nin hiçbir hükmü, uluslararası hukukun temel ilkelerine ve özellikle de Devletlerin egemen eşitliği, ülkesel bütünlüğü ve siyasi bağımsızlığına aykırı herhangi bir faaliyete girişme ya da herhangi bir eylem de bulunmak hakkını içerir şekilde yorumlanamaz.

Madde-22. Bu çerçevede Sözleşme’nin hiçbir hükmü, herhangi bir Sözleşmeci Taraf’ın kanunları ya da Taraf olduğu başka bir anlaşma ile tanınan insan hakları ve temel hürriyetlerin herhangi birini kayıtlar ya da ona aykırı düşer şekilde yorumlanamaz.

Madde-23. Bu çerçevede Sözleşme’de yer alan ilkelere kaynaklanan hak ve hürriyetler, İnsan Hakları ve Temel Hürriyetlerin Korunmasına İlişkin Sözleşme ve Ek Protokollerinde karşılıklı bir hükmün konusu olduğu takdirde, bu hükümlere uygun olacak şekilde anlaşılır.

BÖLÜM IV

Madde-24. 1. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, bu çerçevede Sözleşme’nin Sözleşmeci Taraflarca uygulanmasını izler.

2. Avrupa Konseyi üyesi olmayan Taraflar, kararlaştırılacak usuller uyarınca uygulama mekanizmasına katılırlar.

Madde–25. 1. Bir Sözleşmeciler Taraf, kendisi bakımından bu çerçeve Sözleşme'nin yürürlüğe girmesini izleyen bir yıllık süre içinde, bu çerçeve Sözleşme'de düzenlenen ilkeleri uygulamaya geçirmek için aldığı yasama önlemleri ve diğer önlemlerle ilgili tüm bilgileri Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne iletir.

2. Daha sonra, her Taraf, dönemsel olarak ve Bakanlar Komitesi talep ettiğinde, bu çerçeve Sözleşme'nin uygulanması ile ilgili her türlü ek bilgiyi Genel Sekreter'e iletir.

3. Genel Sekreter, bu madde uyarınca iletilen bilgileri Bakanlar Komitesi'nin önüne getirir.

Madde–26. 1. Bu çerçeve Sözleşme'de düzenlenen ilkeleri uygulamaya geçirmek için Taraflarca alınan önlemlerin uygunluğunu değerlendirmede, Bakanlar Komitesi, üyeleri ulusal azınlıkların korunması alanında uzmanlıkları ile tanınmış bir danışma komitesinin yardımından yararlanır.

2. Bu danışma komitesinin kuruluşu ve çalışma usulleri, bu çerçeve Sözleşme'nin yürürlüğe girmesini izleyen bir yıllık süre içinde Bakanlar Komitesi'nce belirlenir.

BÖLÜM V

Madde–27. Bu çerçeve Sözleşme, Avrupa Konseyi üyesi Devletlerin imzasına açıktır. Sözleşme yürürlüğe gireceği tarihe kadar, Bakanlar Komitesi'nce davet edilen diğer Devletlerin imzasına da açıktır. Sözleşme, onay, kabul ya da uygun bulmaya tabidir. Onay, kabul ya da uygun bulma belgeleri Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne verilir.

Madde–28. 1. Bu çerçeve Sözleşme, on iki Avrupa Konseyi üyesi Devletin 27. madde hükümlerine göre Sözleşme ile bağlandıklarına dair rızalarını bildirdikleri tarihten itibaren üç aylık bir sürenin bitimini izleyen ayın ilk günü yürürlüğe girer.

2. Sözleşme ile bağlandığına dair rızasını daha sonra bildiren bir üye Devlet bakımından çerçeve Sözleşme, onay, kabul ya da uygun bulma belgesinin verildiği tarihten itibaren üç aylık bir sürenin bitimini izleyen ayın ilk günü yürürlüğe girer.

Madde–29. 1. Bu çerçeve Sözleşme'nin yürürlüğe girmesinden sonra ve Sözleşmeciler Taraflara danıştıktan sonra, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, Avrupa Konseyi Statüsü 20. d maddesinde öngörülen çoğunlukla aldığı kararla, 27. madde hükümlerine göre Sözleşme'yi imzaya davet edilen ancak henüz imzalamamış bulunan Avrupa Konseyi üyesi olmayan bir Devleti ya da Konsey üyesi olmayan başka herhangi bir Devleti, Sözleşme'ye katılmaya davet edebilir.

2. Katılımcı bir Devlet bakımından çerçeve Sözleşme, katılma belgesinin Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne verildiği tarihten itibaren üç aylık bir sürenin bitimini izleyen ayın ilk günü yürürlüğe girer.

Madde–30. 1. Her Devlet, imza sırasında veya onay, kabul, uygun bulma ya da katılma belgesini verirken, bu çerçeve Sözleşme'nin uygulanacağı uluslararası ilişkilerinden sorumlu olduğu ülke ya da ülkeleri belirtebilir.

2. Her Devlet, daha sonraki bir tarihte, Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne göndereceği bir bildirimle, bu çerçeve Sözleşme'nin uygulanmasını bildirimde belirtilen başka herhangi bir ülke için geçerli kılabilir. Bu ülke bakımından çerçeve Sözleşme, bildirim Genel Sekreter'ce alınış tarihinden itibaren üç aylık bir sürenin bitimini izleyen ayın ilk günü yürürlüğe girer.

3. Önceki iki paragraf uyarınca yapılan bir bildirim, bu bildirimde belirtilen herhangi bir ülke bakımından Genel Sekreter'e gönderilecek bir duyuru ile geri alınabilir. Geri alma, Genel Sekreter'in bu duyuruyu aldığı tarihten itibaren üç aylık bir sürenin bitimini izleyen ayın ilk günü geçerlilik kazanır.

Madde–31. 1. Her taraf, herhangi bir zamanda, Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne göndereceği bir duyuru yoluyla bu çerçeve Sözleşme'yi feshedebilir.

2. Bu fesih işlemi, Genel Sekreter'in duyuruyu aldığı tarihten itibaren altı aylık bir sürenin bitimini izleyen ayın ilk günü geçerlilik kazanır.

Madde–32. Avrupa Konseyi Genel Sekreteri, Konsey üyesi Devletlere, diğer imzacı Devletlere ve bu çerçeve Sözleşme'ye katılan herhangi bir Devlete,

- a) Her imzalamayı;
- b) Her onay, kabul, uygun bulma ya da katılma belgesinin verilişini;
- c) Madde 28, 29 ve 30'a göre bu çerçeve Sözleşme'nin yürürlüğe giriş tarihini;
- d) Bu çerçeve Sözleşme'ye ilişkin başka herhangi bir işlem, duyuru ya da bilgiyi, bildirir.

AVRUPA GÜVENLİK VE İŞBİRLİĞİ KONFERANSI (AGİK)

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı, kuruluşundan bu yana insan hakları alanında çalışmalar yapmış ve bir dizi kararlar da almıştır. Ancak şunu belirtmek gerekir ki, AGİK Belgeleri, nitelikleri itibariyle uluslararası sözleşmeler şeklinde hazırlanmadığı için, imzalayan devletler açısından uluslararası sözleşmeler gibi bağlayıcı değildir, hak ve yükümlülük doğurmamaktadır. Bu nedenledir ki, bu belgeler, imzacı devletlerin iç hukuk sistemlerindeki kurumlar tarafından onaylanma işlemine tabi tutulmamışlardır.

Ayrıca uluslararası sözleşmeler, BM Şartının 102. maddesi uyarınca, Birleşmiş Milletler'ce tescil edildiği halde, AGİK belgeleri için tescil işlemi yapılmamıştır. Ancak bu demek değildir ki, bu belgeler, devletler arasında hiç bir hüküm doğurmamaktadır. Aksine, imzalayan devletler bakımından bu belgeler ahlakî ve siyasî sonuçlar doğurmaktadır. Bu nedenledir ki, belgelerde, imzalayan devletlere birbirlerini izleme ve denetleme yetkileri tanınmıştır.

HELSİNKİ NİHAİ SENEDİ(*)

1 Ağustos 1975 tarihinde Helsinki'de yapılan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansında, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 35 devlet, Güvenlik ve İlkeler, Ekonomik İşbirliği ve İnsan İlişkileri konularında bir dizi kararlar almışlardır. Bu kararlara "Helsinki Nihai Senedi" adı verilmiştir.

Belge, amaçları bakımından önemli bir belgedir. Fakat bir Antlaşma niteliğinde olmadığından imzalayan devletlerce onaylanma zorunluluğu yoktur. Hukukî bağlayıcılığı ve müeyyidesi de yoktur.

Belge, bir çok konuyu işlemekle birlikte dört ana bölüm ve bir son bölümden oluşmaktadır.

1. Avrupa'da Güvenliğe İlişkin Sorunlar,
2. Ekonomi, Bilim ve Teknoloji ve Çevre Alanında İşbirliği,
3. Akdeniz'de Güvenlik ve İşbirliğine İlişkin konular,
4. İnsancıl ve Öteki Alanlarda İşbirliği,
5. Konferansın İzlenmesi.

Helsinki Nihai Senedinin Avrupa'da Güvenliğe İlişkin Sorunlar başlıklı ilk bölümündeki "Katılan Devletler Arasındaki İlişkileri Yöneten İlkeler Bildirgesi"nin VII. maddesinde düzenlenen "Düşünce, Vicdan, Din ve İnanç Özgürlüklerini de Kapsamak Üzere, İnsan Haklarına ve Temel Özgürlüklere Saygı"yı içeren hükümleri ile İnsanlar Arasında ve Diğer Alanlarda İşbirliği başlığı altında 4. maddede düzenlenen "Eğitim Alanında İşbirliği ve Değişimler"i içeren hükümleri, İnsan temel hak ve özgürlüklerini ilgilendirdiğinden sadece bu bölümler aktarılmakla yetinilmiştir:

Düşünce, Vicdan, Din ve İnanç Özgürlüklerini de Kapsamak Üzere, İnsan Haklarına ve Temel Özgürlüklere Saygı

Katılan Devletler, ırk, cinsiyet, dil ve din ayrımı gözetmeksizin, herkes için, düşünce, vicdan, din ya da inanç özgürlüklerini de kapsamak üzere, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı gösterirler.

Katılan Devletler, insan kişiliğinin özündeki onurdan doğan ve kişinin özgür ve tam gelişmesi için zorunlu bulunan, yurttaşlık hak ve özgürlükleriyle, siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel ve başkaca hakların ve özgürlüklerin etkin biçimde kullanılmasını geliştirir ve desteklerler.

Bu çerçeve içinde, Katılan Devletler kişiye, kendi vicdanının buyruğuna göre. Tek başına ya da başkalarıyla birlikte, topluca bir din ya da inanca bağlanmak ve onun gereklerini yerine getirmek özgürlüğünü tanırlar.

(*) Helsinki Nihai Senedi'nin tam metni için bkz.: İsmail SOYSAL, a.g.e., s. 765.

Ülkelerinde ulusal azınlıklar bulunan Katılan Devletler, bu azınlıklardan olan kişilere, yasalar önünde eşitlik hakkına saygı gösterirler; bu kişilere, insan haklarından ve temel özgürlüklerden etkin biçimde tümüyle yararlanma olanağını sağlarlar; böylece, onların bu alandaki yasal haklarını korurlar.

Katılan Devletler, bütün devletler arasında olduğu gibi, kendi aralarında da dostluk ilişkileri ve işbirliğinin gelişmesinin sağlanması bakımından gerekli olan barış, adalet ve refah için en önemli bir öge olan insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı göstermenin evrensel önemini kabul ederler.

Katılan Devletler, karşılıklı ilişkilerinde bu haklara ve özgürlüklere sürekli olarak saygı gösterirler ve BM ile işbirliğini de kapsamak üzere, topluca ve tek başlarına, bu haklara ve özgürlüklere evrensel ve etkin saygıyı gerçekleştirmeye çalışırlar.

Katılan Devletler, bu alanda kişinin bu hakkını ve görevlerini bilmesi ve bunlar uyarınca davranması hakkını doğrularlar.

İnsan hakları ve temel özgürlükler alanında Katılan Devletler BM Yasası amaçlarına ve ilkelerine ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesine uygun olarak davranırlar. Bu alanda bağlı olabilecekleri İnsan Haklarına İlişkin Sözleşmeleri de kapsamak üzere, uluslararası bildireler ve anlaşmalarda yazılı yükümlülüklerini de yerine getirirler.

Eğitim Alanında İşbirliği ve Değişimler

Katılan Devletler,

Eğitim ve bilim alanlarında uluslararası ilişkileri geliştirmenin, karşılıklı daha iyi anlayışla katkıda bulunacağı gibi, bunun bütün halkların da yararına olacağını ve gelecek kuşaklara da çıkar sağlayacağını bilinci içinde,

Eğitim ve bilimle uğraşan örgütler, kurumlar ve kişiler arasında, bilgi ve deneyim alışverişi ve temasların, gerekli durumlarda özel düzenlemelere dayalı biçimde geliştirilmesini kolaylaştırmaya hazır olarak,

Bilim ve eğitim kuruluşları arasında bağları güçlendirmek ve özellikle bilgi ve maddesel kaynak düzeylerinin uluslararası danışmalar içinde çaba gösterilmesini gerektiren durumlarda, ortak çıkarları bulunan kesimlerde işbirliğini özendirme isteği ile ve,

Bu alanlarda ilerlemenin daha geniş yabancı dil bilgisi sayesinde yürütülmesi ve desteklenmesi gerektiği inancı ile,

Bu amaçlarla, özellikle şu konularda niyetlerini açıklarlar:

İlişkilerin Geliştirilmesi

Eğitim ve bilim alanlarında eşit düzeylerde işbirliğini ve bağları, özellikle aşağıdaki yollardan genişletmek ve iyileştirmek,

- Hem esneklik, hem de yürürlükteki anlaşmaların ve düzenlemelerin daha tam kullanılması gereğini göz önünde tutarak, eğitim ve bilimle uğraşan devlet kurumla-

rı, hükümetler dışı kuruluşlar ve kişiler arasında, uygun düşen durumlarda, işbirliği ve değişimler öngören ikili ve çok taraflı anlaşmalar yapmak,

- Uygun düşen durumlarda, hükümetler arasında anlaşmalar çerçevesinde, üniversiteler ve başkaca eğitim ve araştırma kurumları arasında, doğrudan doğruya düzenlemeler yaparak kolaylaştırmak,

- Uygun düşen durumlarda, özel anlaşma ya da düzenlemelere dayalı olanları da kapsamak üzere, eğitim ve bilimle uğraşan kişiler arasında doğrudan doğruya temaslari ve haberleşmeyi özendirmek.

Açık Tutma ve Değişim

Katılan Devletlerin öğrencilerine, öğretmenlerine ve bilim adamlarına, birbirinin eğitim, kültür ve bilim kurumlarının, karşılıklı olarak kabul edilebilir koşullarda açık tutulması yollarını iyileştirmek ve ortak çıkar bulunan bütün alanlarda bu kurumlar arasında değişimi özellikle şu yollarla yoğunlaştırmak:

- Katılan yabancılar için düzenlenen, eğitime ve kurslara ilişkin kolaylıklar ile, bunlara katılacak kişilerin kabul edilme koşulları konusunda bilgi değişimini genişletmek;

- İncelemeler, öğretim ve araştırma ya da birbirinin eğitim, kültür ve bilim alanlarındaki çalışmalarından bilgi edinme yollarını iyileştirmek amacıyla, bilim adamlarının, öğretmenlerin ve öğrencilerin, Katılan Devletler arasında yapacakları gezileri özendirmek,

- Ülkelerinde öbür Katılan Devletlerin bilim adamlarına, öğretmenlerine ve öğrencilerine inceleme, öğretim ve araştırma bursları verilmesini desteklemek,

- Sempozyum, seminer ve ortak yapımlı projelerin düzenlenmesini de kapsamak üzere, bilim adamlarının, öğretmenlerin ve öğrencilerin daha geniş ölçüde değişimi ile, örneğin, üniversite yayınları ve kitaplıklarının gereçleri gibi öğretim, yüksek öğretim ve araştırma alanında bilgilerin değişimini de öngören programlar hazırlamak, geliştirmek ve özendirmek,

- Bu gibi düzenlemeler ve programların, bilim adamlarına, öğretmenlere ve öğrencilere, kabul edilecekleri üniversite ve kurumlara giriş ve onlar için hazırlanan programlar konusunda zamanında ve ayrıntılı bilgi verme yolu ile etkin biçimde uygulanmasını kolaylaştırmak, onlara üniversitelerle ilgili, bilimsel ve açık arşiv belgelerini kullanma olanağı vermek ve uygulana gelen yöntemlere dayalı olarak, onların, kabul eden devlette inceleme ya da araştırma yapmak ya da tatil geçirmek için, gezilerini kolaylaştırmak,

- Öğrenimin düzenlenmesine, süresine ve programlarına ilişkin bilgi değişimi, bilgi düzeylerini ve akademik yeterlilikleri değerlendirme yöntemlerinin karşılaştırılması geliştirilerek, akademik düzey ve diplomaların eşitliği ve karşılaştırılması sorunlarının daha doğru değerlendirilmesini kolaylaştırmak ve yapılabilecek durumlarda, gerekiyorsa, ya hükümetler arası anlaşmalar ya da üniversite ve öbür yüksek eğitim ve araştırma kurumları arasında doğrudan doğruya akademik düzeylerin ve diplomaların karşılıklı eşitliğini tanımak,

- Bundan başka, akademik düzeyler ve diplomalar arasında karşılaştırma ve bunların eşitliğine ilişkin sorunlara genellikle kabul edilebilir çözüm getirmek için, çabalarını yoğunlaştırmaları gerektiğini ilgili uluslararası örgütlere öğretmek.

Öğretme Yöntemleri

Eğitimin bütün düzeylerindeki öğretme yöntemlerinde, sürekli eğitimde ve yetişkinlerin eğitiminde uygulananları da kapsamak üzere, pedagoji yöntemleri konusunda deneyim sonuçlarının ikili ya da çok taraflı biçimde alışverişini, özellikle aşağıdaki yollardan kolaylaştırmak:

- Pedagoji biliminin çeşitli dallarında türlü temas biçimlerini ve işbirliğini, örneğin, ilgili kurumlarca yürütülen karşılaştırmalı ya da ortaklaşa incelemeler ya da öğretim deneyleri konusunda bilgi alışverişi yolu ile, daha da geliştirmek,

- Çeşitli eğitim sistemlerinde uygulanan pedagoji yöntemleri ve orta ve yüksek öğretim öğrencilerinin bilgi edinme süreçlerine ilişkin araştırma sonuçları konularında, uzmanlaştırılmış eğitimin çeşitli türlerinde edinilen deneyimleri göz önünde tutarak, bilgi alışverişini yoğunlaştırmak,

- Yetişkinlerle ilgili eğitim ve yinelenen eğitimin düzenlenmesi ve yürütülmesi, bunlar ve başkaca eğitim biçimleri ve düzeyleri arasındaki ilişkiler ve ülkelerindeki ekonomik ve sosyal gelişmenin gerektirdiği mesleki ve teknik eğitim de kapsam içine girmek üzere, kazanılmış bilgilerin değişimini kolaylaştırmak,

- Çözümü ortaklaşa bir yaklaşım ve uluslararası daha geniş bir işbirliğini gerektiren, insanlığın büyük sorunlarına özellikle değinerek, uluslararası anlayış için, gençliğin ve yetişkinlerin eğitiminde, deneyim alışverişini özendirme,

- Birbirlerini daha iyi tanımak ve okul kitaplarında karşılıklı olarak ülkeleri ile ilgili bilgilerin yer almasını kolaylaştırmak çarelerini göz önünde tutarak, okul kitaplarını da kapsamak üzere, eğitim gereçleri ve eğitim alanında teknik yenilikler konusunda bilgi alışverişini kolaylaştırmak.

Ulusal azınlıklar ya da bölgesel kültürler:

Katılan Devletler, eğitimin her türlü alanlarında aralarındaki işbirliğine, ulusal azınlıkların ya da bölgesel kültürlerin bulunabileceği katkının bilinci içinde, ülkelelerinde böyle azınlıklar ya da kültürler varsa, bu katkıyı üyelerinin yasal çıkarlarını da göz önünde tutarak, kolaylaştırmak niyetindedirler.

PARİS ŞARTI(*)

AGİK, Üye Devletlerin Devlet Başkanları düzeyinde 19-21 Kasım 1990 tarihleri arasında Paris'te toplanarak, literatüre "Paris Şartı" olarak geçen anlaşmayı imzalamışlardır. Paris Şartı'nın giriş bölümünde, "İnsan Hakları Demokrasi ve Hukukun Üstünlüğü" başlığı altında, Konferansa Katılan Devletler, aşağıdaki kararları almışlardır:

İnsan Hakları, Demokrasi ve Hukukun Üstünlüğü

Milletlerimizin tek yönetim sistemi olarak demokrasiyi kurmayı, sağlamlaştırmayı ve güçlendirmeyi taahhüt ederiz. Bu çabamızda aşağıdaki hususlara sadık kalacağız;

İnsan hakları ve temel hürriyetleri, tüm insanların doğumlarıyla birlikte iktisap ettikleri vazgeçilmez haklardır ve kanunlarla garanti altına alınmışlardır. Bunların korunması ve geliştirilmesi devletin başta gelen görevidir. Bunlara saygı, zorba bir devlete karşı asıl güvenceyi oluşturur. Bunlara uyulması ve tam olarak uygulanması hürriyetin, adaletin ve barışın temelidir.

Demokratik yönetim, düzenli olarak yapılan hür ve adil seçimlerle ifadesini bulan halk iradesine dayalıdır. Demokrasinin temelinde insana saygı ve hukukun üstünlüğü yatar. Demokrasi, ifade hürriyetinin, toplumun her kesimine karşı hoşgörünün ve herkes için fırsat eşitliğinin en iyi güvencesidir.

Temsili ve çoğulcu karakteriyle demokrasi, seçmene karşı sorumluluğu, kamu görevlilerinin kanunlara uyma yükümlülüklerini ve tarafsız bir şekilde dağıtılan adaleti kapsar. Kimse kanunların üstünde olamaz.

Ayırım gözetmeksizin herkesin:

düşünce, vicdan, din ya da inanç hürriyetine, ifade hürriyetine,

örgütlenme ve toplantı düzenleme hürriyetine, seyahat etme hürriyetine sahip olduğunu;

hiç kimsenin:

keyfi tutuklamaya da göz altına alınmaya, işkenceye veya diğer zalimane, insan onuruyla bağdaşmayan ya da aşağılayıcı muameleye veya cezaya tabi tutulamayacağını;

yine herkesin:

haklarını bilmeye ve kullanmaya, hür ve adil seçimlere katılmaya, herhangi bir suçla itham edilmeleri halinde adil ve açık yargılamaya, tek başına ya da topluca mülk edinmeye ve ferdi teşebbüse, ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan yararlanmaya hakkı olduğunu teyid ederiz.

(*) Paris Şartı'nın metni için bkz.: Şeref ÜNAL, a.g.e.

Ulusal azınlıkların etnik, kültürel, dil ve dini kimliklerinin korunacağını, ulusal azınlıklara mensup kişilerin bu kimliklerini ayrıma tabi tutulmaksızın ve kanun önünde tam bir eşitlikle, hür olarak ifade etmeye, korumaya ve geliştirmeye hakları olduğunu teyid ederiz.

Herkesin, haklarının ihlali halinde, ulusal ve uluslararası alanda, yasal yollara başvurma hakkını garanti altına alacağız.

Bu ilkelere tam saygı, yeni Avrupa'yı üzerinde inşa etmeyi amaçladığımız temelini oluşturmaktadır.

Ülkelerimiz demokratik kazanımları vazgeçilmez hale dönüştürebilmek amacıyla işbirliği yapacaklar ve birbirlerini destekleyeceklerdir.

**AGİK İNSANİ BOYUT KONFERANSI
MOSKOVA TOPLANTISI BELGESİ**

3 Ekim 1991⁸⁴

BAŞLANGIÇ

Katılımcı Devletler,

AGİK Nihâî Senedi, Yeni Bir Avrupa İçin Paris Şartı ve özellikle AGİK İnsanî Boyut Konferansı Kopenhag Toplantısı Belgesi dahil insanî boyuta ilişkin diğer AGİK Belgeleri hükümlerini ve ilkelerini tam olarak uygulama vaatlerini ve Avrupa'da kalıcı bir barış, güvenlik, adalet ve işbirliğinin ön koşulları olan insan haklarına ve temel özgürlüklere tam bir saygı gösterilmesi ve çoğulcu demokrasiye dayanan toplumların geliştirilmesi ve hukukun üstünlüğü gibi bu hükümlerin uygulanmasında daha da ilerlenmesinin gerçekleşmesi hususundaki kararlılıklarını yenilerler.

Bu bağlamda Katılımcı Devletler,

AGİK Nihâî Senedi ve Yeni Bir Avrupa İçin Paris Şartı uyarınca, BM Şartına ve devletlerin toprak bütünlüğüne ilişkin olanlar dahil, uluslararası hukukun ilintili normlarına uygun olarak halkların eşit hakları ve kendi kaderlerini tayin hakkına saygı gösterilmesinin altını çizerler.

Katılımcı Devletler,

Özellikle ulusal, etnik ya da dinsel temeldeki kişilere ya da gruplara yönelik ayrımcı düşmanca ve yıldırma içeren işlem ve eylemleri mahkum ederler, dolayısıyla Katılımcı Devletler insan boyutuna ilişkin vaatlerini tam olarak gerçekleştirebilmeleri için çabaların sürdürülmesine gerek bulunduğu görüşünde olduklarını ifade ederler.

Katılımcı Devletler,

İnsan haklarına, temel özgürlüklere, demokrasiye ve hukuk devletine ilişkin verilerin uluslararası ilgi konusu olduğunu, bu haklara ve özgürlüklere saygı gösterilmesinin temellerini oluşturduğunu vurgularlar.

Katılımcı Devletler,

İnsan haklarına, temel özgürlüklerine daha da ileri güvenceleri sağlama, kendi ülkelerinde demokrasinin yetkinleşmesini sağlamlaştırma hususlarındaki kolektif kararlılıklarını ifade ederler.

⁸⁴ Moskova Bildirgesi Metni için bkz.: Mehmet Semih GEMALMAZ, *Temel Belgelerde İnsan Hakları*, (İstanbul: İHD Yayınları, 1996)

BÖLÜM II

Halkın Serbest İradesine Saygı(*)

Katılımcı Devletler,

Taraflardan herhangi birinin ülkesinde, halkın serbest irade ile tayin ettiği iktidarın, anayasaya aykırı biçimde gasp edilmesini kayıtsız şartsız mahkum ederler. Meşru iktidarın antidemokratik yollarla devrilmesine teşebbüs edilmesi durumunda, o devletin, bu teşebbüse karşı çıkan meşru güçlerini –ortak taahhütleri gereği- desteklerler.

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği çerçevesinde demokratik ilerlemeyi geri dönüşsüz kılabilmek için, Nihaî Senet, Viyana Sonuç belgesi, Kopenhag Toplantısı Belgesi, Yeni Bir Avrupa İçin Paris Şartı ve bu belgedeki ilkelere ve hükümlerle tespit edilen standartların altına düşmeyi önlemek için, insan haklarına, demokrasiye ve hukukun üstünlüğüne dair ileri ve barışçıl çabaları tanırlar.

Hukukun Üstünlüğüne Saygı

Katılımcı Devletler,

Kopenhag Belgesindeki hukukun üstünlüğüne ilişkin taahhütlerini yeniden vurgularlar. Ve hukukun üstünlüğünün temelini oluşturan adalet ilkelerini desteklemeye olan bağlılıklarını teyid ederler. Demokrasinin, hukukun üstünlüğü kavramının içinde olduğunu ve çoğulculuğun siyasal örgütler bakımından önemli olduğunu bir kez daha teyid ederler.

Yasaların, doğrudan seçilmiş temsilciler tarafından, halkın iradesini yansıtan bir sürecin sonucu olarak yapılabileceğini kabul ederler. Herkesin temel haklarına saygı gösterilmesini güvence altına almak üzere idarî kararlara karşı etkin başvuru yollarının gerekliliğini kabul ederler. Bu kabulleri doğrultusunda idarî karar ve düzenlemelerin yargısal denetimi için çaba harcarlar.

Yargı Bağımsızlığı

Katılımcı Devletler,

Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi ve Uluslararası Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesinde, uluslararası tanımaya kavuşturulmuş olan “yargıçların ve yasa uygulayıcılarının bağımsızlığına ve kamusal yargı hizmetlerinin işleyişinin yansızlığına” ilişkin standartlara saygı gösterecekler ve yargı bağımsızlığını garanti edilmesini ve bunun ülkenin anayasasında ya da yasalarda düzenlenmesini ve bunu uygulamada saygı gösterilmesini temin edeceklerdir.

Yargı ve yargıç bağımsızlığına ilişkin Uluslararası standartlar:

(*) Ara başlıklar, konunun daha iyi anlaşılabilmesi için konmuştur ve kararlar, hacmi arttırmamak ve tekrarlardan kaçınmak için özetlenerek ifade edilmiştir.

- Yargıçlar üzerindeki baskıları yasakladığı gibi, (yargı kararlarındaki cezayı hafifletme veya değiştirmeye yetkili mercilere tanınan istisnalar hariç olmak üzere) hukuka uygun yargı kararlarının idarî makamlar tarafından değiştirilmesini de yasaklamakta;

- Yargının ifade ve örgütlenme özgürlüğünü korumakta ve yargıçların donanımlı, eğitilmiş ve yansız olmalarını,

- Yargıçların ilerlemesini ve yargıçlık güvencesini,

- Yargıçların disiplin işlerinin, açığa alınmalarının ve görevden uzaklaştırılmalarının hukuka uygun olarak belirlenmesini temin etmektedir.

Katılımcı Devletler Yargı Bağımsızlığının gerçekleştirilmesi için:

- Üyelerinin bağımsızlığına saygı göstermek,

- Toplumda yargının ve hukuk mesleğinin rolü hakkında eğitim ve öğretim yapmak,

için faaliyet gösteren uluslararası yargıç ve avukatlar örgütlerinin önem ve işlevlerini kabul ederler. Bu örgütlerle görüş alış-verişi ve işbirliğini kolaylaştırırlar.

Hukukun Uygulanması ve Uygulayıcılar

Yargıçların ve hukuk uygulayıcılarının eğitim-öğretimi, bağımsızlığı ve kamusal yargı hizmetlerinin yansızlığını esas alacak mevzuatın tesisinde işbirliği yaparlar. Hukukî işlemlerin yargısal denetlemeye tabi olmasını, görevlilerin bu işlem ve eylemlerinden dolayı sorumlu tutulmalarını, hukuka aykırı tasarrufların mağdurlarının iç hukuk uyarınca yeterli tazminat alabilmelerini temin ederler.

Hukuku uygulayan görevlilerin aşırı güç/zor kullanması yasağına ilişkin eğitimlerinde, uluslararası ve ulusal Davranış Kurallarının yer almasını sağlayacak tedbirler alırlar.

Gözaltı ve Tutuklamalar

Özgürlüğünden yoksun bırakılan kişilere insanca ve insan onuruna saygı göstererek, insan haklarına ilişkin standartlara saygı gösterirler.

Katılımcı Devletler ayrıca şunları temin ederler:

- Hiç kimse yasayla belirlenmiş esaslara ve usuller aykırı olarak özgürlüğünden yoksun bırakılamaz.

- Gözaltına alınan veya Tutuklanan kimse tutuklanma nedeni hakkında, anladığı bir dilde derhal bilgilendirilir.

- Gözaltına alınmasının ya da tutuklanan kimse derhal yargıç önüne çıkarılır. Eğer gözaltı veya tutuklama hukuka aykırı ise gecikmeksizin serbest bırakılır.

- Bir suçlama yöneltilen herhangi bir kimse, bizzat veya temsilcisi vasıtasıyla kendisini savunma hakkına sahiptir. Müdafî tayini için gerekli ücret ve masrafi ödemeyecek durumda olanlara ücretsiz hukukî yardım verilir, müdafî tayin edilir.

- Gözaltına alınan ya da tutuklanan herhangi bir kimse, gecikmeksizin gözaltına alınması, tutuklanması ve nerede tutulduğu hususlarında, yakınlarını bildirim yapmak hakkına sahiptir. Bu hakkın kullanımına getirilecek kısıtlamalar ancak yasa ile uluslararası standartlara uygun şekilde yapılabilir.

- Gözaltına alınan veya tutuklanan kişilerin itirafa zorlanması veya başkaları aleyhine tanıklık yapması için görevlilerin yapabilecekleri baskılara karşı etkin önlemler alınmalıdır.

- Sorgulama süresi ve sorgulamalar arasındaki zaman aralıkları iç hukuka uygun olarak kayıt ve tescil edilmelidir.

- Gözaltına alınan kimsenin ya da avukatının, özellikle işkence ve diğer zalimane, insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamelelere karşı, yetkili mercilerden talep ve şikayette bulunma hakkı vardır. Bu tür bir istem ya da şikayet ile derhal ilgilenilir ve gecikmeksizin gereği yapılır.

- Eğer talep ya da şikayet reddedilirse ya da aşırı bir gecikme olursa, şikayetçi bu şikayetini bir yargıç ya da başka bir yetkili önüne getirme konusunda yetkilidir. Böyle bir şikayet ya da istem yapıldığı için ne gözaltına alınan ya da hapsedilen kişi ne de şikayeti zarar görmemelidir. Hukuka aykırı gözaltına alınmanın ya da tutuklanmanın mağduru olan herhangi bir kimsenin bundan ötürü tazminat hakkı vardır.

Katılımcı Devletler, gözaltında bulunan ya da hapsedilen bireylerin bu durumlarına ilişkin koşulları iyileştirecek önlemleri almaya çaba harcarlar.

Özel Yaşam ve Haberleşme

Katılımcı Devletler,

Özel yaşamın ve aile yaşamının, konutun, haberleşmenin ve elektronik iletişimin korunması hakkını teyid ederler.

Demokratik bir toplum için zararlı bireyin özel yaşamına ve haberleşmesine, devlet tarafından yapılacak müdahaleler, uluslararası olarak tanınan insan hakları standartlarına uygun düşen yasalara tabidir.

Özellikle kişilerin ve özel yerlerin aranması ve el konulması, hukuken infazı kabil standartlara uygun biçimde yapılmalıdır.

Güvenlik güçleri ve istihbarat birimleri, etkin yönlendirme ve denetime tabi olmalıdır. Gerekli olduğu yerde de güçlendirilmelidir. Bunun için de gerekli ve etkin yasal gözetim düzenlemeleri yaparlar.

İletişim hakkı, medyanın bilgi, haber ve görüşleri toplama, rapor etme, yayma hakkı dahil olmak üzere ifade özgürlüğü hakkını teyid ederler. Bu hakkın kullanılmasına ilişkin herhangi bir sınırlama yasayla konmuş ve uluslararası standartlara uygun olmalıdır.

Medyanın özgür ve açık bir toplum ve demokratik sistem için zorunluluğunu ve insan haklarının ve temel özgürlüklerinin güvence altına alınmasındaki özel önemi kabul ederler.

Kendi egemenlik alanlarında basım ve yayım yapan medyanın yabancı haber ve bilgi servislerine sınırlama olmaksızın ulaşabilmesini dikkate alırlar.

Halk, yabancı basın ve yayın dahil, kaynağı ne olursa olsun kamusal otoritelerin müdahalesi olmaksızın bilgi ve düşüncelerin alınması ve paylaşılması hususunda benzeri bir özgürlükten yararlanır ve özgürlüğü kullanır.

Bilgi, malzeme ve olanaklara ulaşmanın desteklenmesinde, bağımsız medyaya karşı ayrımcılık yapılmayacaktır.

İnsan haklarına saygıya, hukukun üstünlüğüne ve demokrasiye dayanan hukuk sistemlerinin geliştirilmesi için anayasal, idarî, ticari, medenî ve toplumsal alanlarda işbirliği yaparlar. Bu amaç için, iki taraflı ve çok taraflı yasal ve idarî işbirliğinin sürdürülmesi ve artırılması için:

- Etkin idarî sistem geliştirmek,
- Yasaların ve düzenlemelerin biçimlendirilmesinde yardım,
- İdarî ve adlî görevlilerin eğitimi, hukuk alanındaki çalışmaların periyodiklerin değişimini sağlarlar.

Olağanüstü Rejime İlişkin Standartlar

Katılımcı Devletler,

Olağanüstü rejim hali, sadece devletlerin uluslararası yükümlülüklerine ve AGİK taahhütlerine uygun olarak çok istisnaî ve tehlikeli koşulların varlığında meşrulaşabilir.

Olağanüstü rejim hali, demokratik anayasal düzeni yıkmak ve uluslararası olarak tanınan insan hakları ve temel özgürlükleri tahrip etmek amacıyla kullanılamaz.

Kuvvet kullanımının kaçınılmaz olduğu hallerde, bu kullanım makul düzeyde olmalıdır.

Olağanüstü rejim hali, anayasal bir organ tarafından ilan edilebilir. Yürütme organı tarafından alınan, Olağanüstü hal kararı, derhal yasama organının denetimine ve onayına sunulmalıdır.

Devlet, vatandaşlarını, alınmış bulunan önlemler hakkında gecikmeksizin bilgilendirir.

Olağanüstü rejim hali, mümkün olan en kısa sürede kaldırılmalıdır.

Olağanüstü rejim süresinde, insan hakları ve temel özgürlüklere getirilecek sınırlamalar, mutlaka, dokunulmaz haklar saklı kalmak üzere uluslararası belgelerdeki standartlara uygun olmalıdır.

Olağanüstü rejim hali sırasında hukuk devletini, hukukun üstünlüğünü ayakta tutacak gerekli tüm yasal güvenceler yürürlükte kalmalıdır.

İfade özgürlüğüne ilişkin uluslararası standartlara uygun biçimde, gazetecilerin mesleklerini meşru biçimde icra etmelerine, durumun kesin gerektirmediği hallerde sınırlamalar konmayacaktır.

Olağanüstü rejim hali ilan edildiğinde ya da kaldırıldığında, ilgili devlet bu kararın yanı sıra o devletin uluslararası insan hakları yükümlülüklerine getirdiği sınırlamalar konusunda, derhal AGİK kurumunu bilgilendirecektir. Kurum, diğer AGİK Devletlerini gecikmeksizin bilgilendirir.

Ombudsman ve benzeri diğer kurumlar arasında bilgi değişimi ve ilişkilerinin geliştirilmesinde, Katılımcı Devletlerin ortak çıkarları olduğu kabul edilir.

BÖLÜM III

İkâmet ve Seyahat Özgürlüğü

Katılımcı Devletler, Helsinki Nihaî Senedi, Viyana Sonuç Belgesi ve AGİK'in diğer belgelerinde üstlendikleri ve aralarında, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı gösterilmesinin ve bunların hiçbir ayırım olmaksızın güvence altına alınmasının temin edilmesinin yer aldığı ilkelere ve hükümlere ilişkin taahhütlerini yeniden vurgularlar.

Kendi hukukları uyarınca, tüm bu taahhütlerine bağlı kalarak, meşru da olsa, askerî, emniyet, ekolojik ya da diğer nedenlerle resmen ilan; "vatandaşlarının ve yabancıların seyahatlerine ilişkin ve sürekli oturma iznine sahip olanların yerleşmelerine ilişkin" tüm yasal ve diğer sınırlamaları en azda tutmayı, üstlenirler.

Gazetecilere İlişkin Önlemler

Katılımcı Devletler, özellikle silahlı çatışma hallerinde olmak üzere, tehlikeli mesleki görevle iştigal eden gazetecileri korumak için alınabilecek tüm önlemleri alacaklar ve bu önlemleri etkinleştirmek için işbirliği yapacaklardır. Bu önlemler:

- Akıbetlerinin belirlenmesi için kayıp gazetecilerin izlenmesini,
- Onların ailelerine geri dönmelerini sağlayacak yardım ve olanakların sağlanmasını kapsar.

Kültüre İlişkin Güvenceler

Katılımcı Devletler, fikir ve sanat özgürlüğünü güvence altına almayı ve AGİK insan boyutunun bir parçasını oluşturan kültürel mirası muhafaza etmeyi, yeniden vurgularlar.

Bağımsız bir entelektüel ve kültürel yaşamın, özgür toplumların ve demokratik toplumların devamında yaşamsal önem taşıdığını vurgularlar.

Miras hakkındaki Krakov Sempozyumu Belgesinde belirtildiği üzere, kültürel yaşama ilişkin taahhütlerini uygulayacaklar, bunun yanı sıra, özgürlük, yaratıcılık ve işbirliği dahil olmak üzere, kültürel meselelere ilişkin görüşlerin ifade edilmesi, AGİK tarafından ileride değerlendirilecektir.

Ölüm Cezasının Kaldırılması

Katılımcı Devletler, Ölüm Cezası ile ilgili olarak Viyana Sonuç Belgesindeki taahhütlerini yeniden vurgularlar,

Ölüm cezasının kaldırılması hakkında bilgi değişimine ve ölüm cezasının kullanımı konusundaki bilginin kamu için ulaşılabilir kılınmasına ilişkin Kopenhag Toplantısı Belgesindeki yükümlülüklerini teyid ederler,

Uluslararası Kişisel ve Siyasal Haklar sözleşmesinin Ölüm Cezasının Kaldırılmasını amaçlayan İkinci Seçmeli Protokolünün 11 Temmuz 1991 tarihinde yürürlüğe girdiğini, bir dizi Katılımcı Devletin halihazırda ölüm cezasını kaldırma doğrultusunda adımlar attığını ve birçok hükümetler dışı örgütlerin ölüm cezası sorunuyla ilgilenmekte olduklarına işaret ederler.

Azınlıklarla İlgili

Katılımcı Devletler, Ulusal azınlıklara ve bu azınlıklara mensup kişilerin haklarıyla ilgili olarak, başta AGİK İnsan Boyutu Konferansı Kopenhag Toplantısı Belgesinde olmak üzere tüm AGİK belgelerindeki hükümleri ve taahhütleri ile AGİK Ulusal Azınlıklar Uzmanlar Toplantısı Cenevre Raporunu teyid ederler, bunların tam ve ivedi uygulanması çağrısında bulunurlar.

Özellikle yeni ve gelişmekte olan AGİK mekanizmalarının ve usullerinin kullanılmasının ulusal azınlıklara mensup kişilerin haklarının korunmasına ve geliştirilmesine daha da katkı sağlayacağına inanmaktadırlar.

Göçmen İşçiler İçin Güvenceler

Bir Katılımcı Devlet içinde hukuka uygun olarak ikamet eden göçmen işçilerin ve onların ailelerinin haklarına saygı gösterilmesinin gereğini vurgulayarak, onların kendi etnik, kültürel, dinsel ve dilsel özgürlüklerini özgürce ifade hakkını tanırlar,

Bu tür hakların kullanımı, yasayla konulmuş ve uluslararası standartlara uygun nitelikteki sınırlamalara tabi tutulabileceğini kabul ederler.

Göçmen işçilere karşı, ırk, renk ve etnik köken, hoşgörüsüzlük ve yabancı düşmanlığı temelindeki bütün ayrımcılık girişimlerini mahkum ederler.

İç hukuka ve uluslararası yükümlülüklerine uygun olarak, hoşgörü, anlayış ve fırsat eşitliğinin geliştirilmesi ve göçmen işçilerin temel insan haklarına saygı gösterilmesi için etkin önlemleri alırlar.

Ulusal, ırksal, etnik ya da dinsel ayrımcılığa, düşmanlık ya da nefrete dayanan siddete tahrik oluşturan eylemleri yasaklayan önlemleri kabul ederler.

Göçmen işçilerin, Katılımcı Devletin toplumsal yaşamına katılmalarına imkan veren uygun önlemleri almayı kabul ederler.

İnsanî Yardımlar

Katılımcı Devletler, İnsanî yardım çalışmalarının hızla ve etkin biçimde yerine getirilmesine imkan sağlamak üzere, işbirliği çalışmalarını artıracaklar,

Bu tür kurtarma çalışmaları için etkilenen alanlara hızla ve gecikmeksizin girmeyi kolaylaştıracak gerekli düzenlemeleri yapacaklardır.

Kadın Erkek Eşitliğine İlişkin Önlemler

Katılımcı Devletler, kadınlarla erkekler arasındaki tam ve hakiki eşitliğin, hukukun üstünlüğüne dayalı adil ve demokratik bir toplum için bir temel öge olduğuna,

Toplumun tam olarak gelişmesinin ve tüm üyelerinin refah sahibi olmasının, kadınların ve erkeklerin tam ve eşit katılımı için fırsat eşitliğinin gerekli olduğuna inanırlar,

İnsan haklarının ve temel özgürlüklerin korunmasına ve geliştirilmesine ilişkin tüm AGİK taahhütlerinin, eksiksiz biçimde ve cinsiyete dayalı ayrımcılık olmaksızın uygulanmasını temin ederler.

Eğer taraf olmuşlar ise, Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Her Biçiminin Ortadan Kaldırılması Sözleşmesine uyarlar. Henüz taraf olmamışlarsa, bu Sözleşmeyi onaylamayı ya da ona katılmayı değerlendirirler. Bu Sözleşmeyi çekincelerle onaylayan ya da katılan Devletler, bu çekinceleri kaldırmayı değerlendirirler.

Taraf buldukları uluslararası belgelerdeki yükümlülükleri etkin biçimde uygulayarak ve “Kadınların Yetkinleştirilmesi İçin BM Nairobi İleriye Yönelik Stratejilerinin” uygulanması için elverişli önlemlerini alırlar.

Kadınlar ve erkekler arasındaki fırsat eşitliğinin sadece hukuken değil, ama fiilen de başarılmasının ve gerçekleştirilmesinin amaç olduğunu ve bu amaçla etkin önlemleri geliştirebileceklerini teyid ederler.

Ayrımcı olmayan istihdam politikaları ve uygulamaları, eğitim ve öğretimden eşit şekilde yararlanma dahil olmak üzere, kadınlar için eksiksiz ekonomik fırsatı temin edecek önlemler ile erkek ve kadın işçiler için aile sorumlulukları ve istihdam kolaylıklarına ilişkin önlemleri desteklerler.

Kadınlara yönelik şiddetin her biçimini ve her şekliyle kadın ticaretini ve kadınların fahişe olarak sömürülmesini ortadan kaldırmayı, bu tür tasarruflara karşı gerekli yasal yasakları ve uygun diğer önlemleri araştırırlar.

Kadınların bütün yönleriyle siyasal ve kamusal yaşamın, karar alma süreçlerinin ve genel olarak uluslararası işbirliğinin içinde tam katılımları için fırsat eşitliğinin destekler ve geliştirirler.

Kadınların ve kadın örgütlerinin, hükümetler ile anlamlı bir işbirliğini teşvik etmenin de yer aldığı programların, kadın haklarını geliştirmede oynadıkları yaşamsal rolü tanırlar.

Kadınlara ve kadınların haklarına ilişkin uluslararası ve iç hukuktaki bilgilerin kolayca anlaşılabilir olmasını teşvik etmek üzere önlemler alırlar.

Çalışma alanlarının tümünde kadınların katılımını desteklemek üzere, kendi anayasal sistemlerine uygun olarak eğitim politikalarını ve kadınlar ve erkekler

arasında eşitliğe ilişkin meselelerde daha kapsamlı bir anlayışın oluşmasını desteklerler.

Engellilere İlişkin Önlemler

Katılımcı Devletler,

- Engellilerin insan haklarının korunmasını temin etmeye,
- Toplularının yaşamına tam katılımlarını temin edecek fırsat eşitliği için adımlar atmaya,
- Kendilerini ilgilendiren alanlarda karar almaya uygun katılımlarını geliştirmeye,
- Engellilerin, Mesleksel ve sosyal rehabilitasyonu için sosyal hizmetlilerin hizmetlerini ve öğretimlerini teşvik etmeye,
- Kamu binalarına ve hizmetlerine, konutlara, ulaşım araçlarına ve kültürel ve örgütlenme etkinliklerinden yararlanabilmeleri için elverişli koşulları teşvik etmeye karar vermişlerdir.

İnsan Hakları Eğitimi

Katılımcı Devletler, İnsan hakları eğitiminin temel olduğunu, vatandaşlarının insan hakları ve temel özgürlüklerine, taraf olabilecekleri uluslararası belgeler ve iç mevzuat kapsamında saygı gösterilmesini ve bu düzenlemelerdeki taahhütlerine bağlılık konusunda eğitilmelerinin zorunluluğunu teyid ederler.

Etkin insan hakları eğitiminin, Çingene karşıtlığı, yabancı düşmanlığı ve Yahudi düşmanlığı dahil olmak üzere hoşgörüsüzlüğün, dinsel, ırksal ve etnik önyargı ve nefretin bastırılmasındaki katkılarını tanırlar.

Askerî, polis ve kamu hizmetleri okullarında olanların yanı sıra, her düzeydeki öğrenciler için, müfredatta ve kurslarda insan haklarına yer verilen etkin eğitim programlarından sorumlu yetkili makamlarını teşvik ederler.

Uluslararası olanın yanı sıra ulusal düzlemde de, insan hakları programlarının biçimlendirilmesinde ve değişiminde, örgütlerin ve eğitim kuruluşlarının işbirliği yapmasını teşvik ederler.

BM ve Avrupa Konseyi gibi, mevcut tüm organlar ile işbirliği şekillerini, deneyim ve programları dikkate alarak, insan hakları eğitiminin daha kapsamlı olarak geliştirilmesi yönüyle etkinliklerin yürütülmesini temin etmenin yollarını araştırırlar.

Hükümet Dışı Örgütlerle İlişki

Katılımcı Devletler, yürürlükteki ulusal usuller uyarınca, kendilerini hükümetler dışı örgütler (NGO) olarak ilan eden örgütleri tanırlar. Bu tür örgütlerin, kendi ülkelerinde etkinliklerini özgürce icra etmelerini kolaylaştırırlar.

Bu etkinliği oluşturmak için, hükümetler dışı örgütler ve ilişkili ulusal merciler ve hükümet kurumları arasında ilişkiler ve görüş alış-verişi imkanını güçlendirecek yollar hakkında çaba harcarlar.

İnsan boyutu koşullarını gözlemek için herhangi bir Katılımcı Devletten gelecek hükümetler dışı örgütlerin kendi ülkelerinde yapacağı ziyaretleri kolaylaştırmaya çaba harcarlar ve etkinliklerini memnuniyetle karşılarlar.

Bu örgütlerin, kendi ve diğer tüm Katılımcı Devletlerin hükümetlerine, AGİK'in insan boyutu konusundaki gelecekteki çalışmaları sırasında görüşlerini iletmelerine imkan tanır.

AGİK Sekreteryası, elinde bulunan kaynaklar çerçevesinde, hükümetler dışı örgütlerin, AGİK'in kayıtlanmamış belgeleri için yaptıkları istemleri olumlu biçimde yanıtlayacaktır.

İNSAN HAKLARI BİLDİRGESİ

29 Haziran 1991

Avrupa Konseyi Üye Devletleri,

1. Parlamenter demokrasi ilkelerine saygılarının ve Avrupa Konseyi Statüsü uyarınca insan haklarına ve temel özgürlüklere bağlılıklarının bilincinde olarak;

2. Yirmibeş yıldır yürürlükte olan İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması Avrupa Sözleşmesinin özellikle nesnel ölçütlere dayalı olan ve bağımsız kurumlara bırakılmış bulunan denetim mekanizması yoluyla BM Genel Kurulu tarafından otuz yıl önce ilan edilmiş olan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde tanıyan belli hakların toplu güvencesini sağlayarak bu bağlılığa somut bir anlatım kazandırdığını göz önünde bulundurarak,

3. Adı geçen Avrupa Sözleşmesiyle Sözleşmeciler Devletlerin yargı yetkisi altında bulunan herhangi bir kimseye, uyrukluğuna ya da oturduğu yere bakılmaksızın etkin bir uluslararası koruma sağladığını göz önüne alarak,

4. İnsan hakları ve temel özgürlüklerin, hem ulusal hem de uluslararası düzeyde korunmasının sürekli bir uğraş olduğuna ve insanın insanlık onurundan doğan kişisel haklarının toplumun değişme ve evrimi içinde temel değer ve önem taşıdığına inanarak,

5. İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesinin oluşturduğu kurumların, Sözleşmeden doğan yükümlülüklerin gözetilmesini sağlamada etkin birer araç olarak kalmasının büyük önemi olduğuna inanarak,

6. Ayrıca, Avrupa Konseyinde, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve diğer ilgili Avrupa Sözleşmeleriyle korunacak –toplumsal, ekonomik ve kültürel alandaki haklar dahil- kişi hakları listesinin kapsamını genişletecek önerilerin görüşülmekte olduğunu anımsayarak,

7. Bu bakımdan Avrupa Toplumsal Antlaşmasının, ekonomik ve toplumsal haklar alanındaki ilk adım olduğunu saptayarak ve Avrupa Konseyi çerçevesinde bu hakların korunmasını daha da genişletme olanağını araştırmaya hazır olarak,

8. Devletlerin insan hakları ve temel özgürlükleri koruma ve geliştirmeleriyle dünyada barış ve adaletin güçlenmesi arasındaki yakın ilişkinin bilincinde olarak,

i. İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesinin, Avrupa’da insan hakları ve temel özgürlüklerin uluslararası düzeyde korunması ve etkin biçimde kullanılmasındaki önemli rolünü yeniden vurgular.

ii. Avrupa Konseyinde Avrupa Sözleşmeleri ya da başka uygun yollarla korunması gereken toplumsal, ekonomik ve kültürel haklar başta olmak üzere kişi hakları listesinin genişletilme olasılığının araştırılması amacıyla girişilen çabalara öncelik tanımayı kararlaştırır.

iii. Geniş anlayışla toplumsal, ekonomik ve kültürel haklar dahil insan hakları ve temel özgürlüklerin korunması ve daha ileri düzeyde gerçekleştirilmesinde etkin bir rol oynama ve böylece tüm halkların ekonomik ve toplumsal gelişmesine olduğu

kadar, dünya barışı ve güvenliğiyle, uluslararası işbirliğini güçlendirmeye katkıda bulunma kararlılığını ilan eder.

**DEMOKRASİYE KARŞI BİR TEHDİT OLARAK
HOŞGÖRÜSÜZLÜĞE İLİŞKİN BİLDİRGE(*)**

1981

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi,

1. Tüm insanların saygınlığına ve özündeki eşitliğine saygının ve hoşgörünün demokratik ve çoğulcu bir toplumun gerçek temeli olduğuna inanarak;

2. Çeşitli hoşgörüsüzlük biçimlerinin yeniden canlanmasından derin üzüntü duyarak;

3. İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri Koruma Sözleşmesinin Başlangıcında anılan etkin siyasal demokrasiyi korumak için kararlılığını vurgulayarak;

4. İnsan hakları ve temel özgürlüklerin tüm dünyada adalet ve barışın gerçek dayanağı olduğunu anımsayarak;

5. İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri Koruma Sözleşmesinin Sözleşmeci Devletlerin yargı yetkisindeki herkese ayırım gözetilmeksizin başarılı ve etkin bir uluslararası koruma sağladığını bilerek;

6. BM'nin Her Türlü Irk Ayrımcılığının Kaldırılması Uluslararası Sözleşmesi uyarınca ve Bakanlar Komitesinin 31 Ekim 1968 tarih ve (68) 30 sayılı irksal, ulusal ve dinsel düşmanlığın kışkırtılmasına karşı alınacak önlemlere ilişkin kararı doğrultusunda, çeşitli üye devletlerin ırkçılıktan kaynaklanan eylemlere karşı ya yeni yasalar benimsedikleri ya da yürürlükteki yasalarını pekiştirdiklerini anımsayarak;

7. Danışma Meclisince “yeniden dirilen faşist propaganda ve bu propagandanın ırkçı yönleriyle savaşımın gereği” üzerine 743 (1980) sayılı kararın benimsenmesinden sevinç duyarak;

8. Her türlü hoşgörüsüzlüğe karşı çıkmanın en iyi yolunun, demokratik kurumları korumak ve güçlendirmek, yurttaşların bu kurumlara olan güvenini beslemek ve onları bu kurumların işleyişinde etkin bir rol almaya özendirmek olduğunu göz önünde bulundurarak;

9. Çoğunlukla anlayışsızlık, düşmanlık ve hatta şiddetin kaynağı olan bilgisizliğin doğurduğu hoşgörüsüzlüğe karşı girişilecek her etkinlikte eğitim ve bilginin yaşamsal bir rolü olduğuna inanarak;

I. Kökeni, güdüsü ya da amaçları ne olursa olsun, her türlü hoşgörüsüzlüğü ve bunun yol açtığı şiddet eylemlerini, özellikle insan yaşamını tehdit ettiği durumlarda şiddetle kınar;

II. Bireyi hor görmeyi içeren ya da tüm insanların niteliğindeki eşitliği tanımayan her türlü ideolojiyi yadsır;

(*) Metin için bkz.: Muzaffer SENCER, a.g.e.

III. Avrupa Konseyi üyeliğinin temel taşı olan çoğulcu demokrasi ve insan haklarına saygı ilkelerine ve bunun gibi bu hakların etkin kullanımında temel bir belge olan İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması Sözleşmesine şaşmaz bağlılığını açıkça dile getirir;

IV.

- i. Ulusal ve uluslararası düzeylerde ve özellikle Avrupa Konseyi çerçevesinde totaliter ve ırkçı ideolojilerin yayılmasını önlemek ve her türlü hoşgörüsüzlüğe karşı etkin eylemde bulunmak üzere çabaları artırmaya;
- ii. Bu amaçla, tüm uygun önlemleri almak ve özellikle gerektiğinde güçlendirmek üzere bu konuda uygulanabilir yasal belgeleri araştırma dahil bir eylem programını uygulamaya koymaya;
- iii. Demokratik bir toplumda insan haklarının ve içerdiği sorumlulukların gerekleri konusunda bilinç geliştirmeye ve bu amaçla, insan hakları eğitimine ek olarak İlköğretimden başlayarak okullarda yabancıların nitelik ve kültürlerine karşı etkin bir anlayış ve saygı ortamının yaratılmasını özendirmeye;

karar verir.

V. Üye Devletlerce yukarıda belirtilen ilkelerin diğer uluslararası örgütler tarafından benimsenmesini sağlamak üzere her çabanın gösterilmesini kararlaştırır.

VI. Tüm kurumlara, örgüt ve kuruluşlara ve tüm siyasal ve toplumsal güçlere demokrasi için hoşgörüsüzlüğün yarattığı tehdide karşı sürekli çabalara katılma çağrısında bulunur.

ANLATIM VE BİLGİ ÖZGÜRLÜĞÜ BİLDİRGESİ(*)

1982

Avrupa Konseyi Üye Devletleri,

1. Gerçek demokrasi ilkelerinin, hukuk düzeninin ve insan haklarına saygının aralarındaki işbirliğinin temelini oluşturduğunu ve anlatım ve bilgi özgürlüğünün bu ilkelerin temel öğeleri olduğunu göz önünde bulundurarak;
2. Bu özgürlüğün ulusal anayasalar ve uluslararası belgelerde, özellikle İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 19. maddesiyle İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesinin 10. maddesinde ilan edilmiş bulunduğunu göz önüne alarak;
3. Adı geçen Sözleşmeyle, anlatım ve bilgi özgürlüğünün kullanılmasına ilişkin gözetimin yine Sözleşmeyle oluşturulan organlara bırakılarak bu özgürlüğün topluca güçlendirilmesi yolunda adımlar atıldığını anımsayarak,
4. Anlatım ve bilgi özgürlüğünün her insanın toplumsal, ekonomik, kültürel ve siyasal gelişmesi için gerekli olduğunu ve toplumsal, ekonomik, kültürel grupların, ulusların ve uluslararası topluluğun uyumlu ilerlemesi için koşul olduğunu göz önüne alarak,
5. Bilgi ve iletişimin sürekli gelişmesinin bu hakkın sınır tanımaksızın ve kaynağı ne olursa olsun bilgi ve düşünceleri araştırma, alma ve aktarma hakkının gelişmesine yardımcı olması gerektiğine inanarak;
6. Devletlerin anlatım ve bilgi özgürlüğüne aykırılıkları önlemek ödevleri bulunduğu gibi, olabildiğince değişken bir iletişim ortamı ve çoğulcu bilgi kaynakları yaratmak ve böylelikle düşünce ve görüşlerin çoğullaşmasına olanak sağlamak üzere politikalar benimsemekle yükümlü olduğuna inanarak;
7. İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesinin 10. maddesinin 2. Fıkrasında değinilen yasal önlemlere ek olarak yığın iletişimi alanındaki meslekten örgütler eliyle gönüllü olarak ahlak standartlarının konulduğunu ve uygulandığını gözleyerek,
8. Her türlü bilginin sınır tanımaksızın özgür akışı ve kapsamlı dolaşımının, uluslararası anlayışın gelişmesinde, halkların yakınlaşmasında ve kültürlerin karşılıklı zenginleşmesinde önemli bir etken olduğunun bilinciyle;
- I. Anlatım ve bilgi özgürlüğü ilkelerine sıkıca bağlılığın demokratik ve çoğulcu toplumun temel öğesi olduğunu yineler; ve
- II. Bilişim ve iletişim alanında aşağıdaki amaçları gerçekleştirmeye çalıştığını ilan eder:
 - a) Sınır tanımaksızın herkesin kendini dile getirme, kaynağı ne olursa olsun bilgi ve düşünce arama ve alma ve İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesinin 10.

(*) Metin için bkz.: Muzaffer SENCER, a.g.e.

maddesinde öne sürülen koşullar altında bunları aktarma hakkının korunması;

- b) Bilişim sürecine katılanlar, iletişimin içeriği ya da bilginin aktarılması ve yayılması üzerinde sansürün ya da keyfi denetim ya da kısıtlamaların kaldırılması;
- c) Bireylerin siyasal, toplumsal, ekonomik ve kültürel konulardaki anlayışını ve özgürce tartışma yeteneğini artırmak üzere kamu kesiminde açık bir bilişim politikasının izlenmesi,
- d) Değişken düşünce ve görüşlerin yansımaya izin veren çok çeşitlenmiş bağımsız ve özerk bir iletişim ortamının yaratılması,
- e) Bilgi ve düşüncelerin içte ve uluslararası düzeyde aktarılması ve yayılması için makul koşulların oluşturulması ve yeterli kolaylıkların sunulması ve sağlanması;
- f) Bilginin özgür akışını beslemek ve iletişimde altyapı ve uzmanlaşmayı geliştirmek amacıyla kamusal ve özel kanallarla içte işbirliği ve yardımlaşmanın özendirilmesi;

III.

- a. Herkesin anlatım ve bilgi özgürlüğünden yararlanma hakkını savunmak,
- b. Öğretim ve eğitim yoluyla anlatım ve bilişim özgürlüğünden etkin yararlanmayı sağlamak,
- c. Uluslararası anlayışa, inanç ve geleneklerin daha iyi bilinmesine, çeşitli görüşlere saygıya ve kültürlerin karşılıklı zenginleşmesine katkıda bulunmak üzere özgür bilgi akışı sağlamak,
- d. Yığın iletişimi alanında deneyim ve bilgileri paylaşmak,
- e. Yeni bilişim ve iletişim teknik ve hizmetlerinin bulunması durumunda, bunların anlatım ve bilgi özgürlüğünün kapsamını genişletmek üzere etkin biçimde kullanılmasını sağlamak,

için aralarındaki işbirliğini artırmaya karar vermiştir.

AVRUPA SOSYAL ŞARTI

18 Kasım 1961⁸⁵

Bu Antlaşmayı imzalayan Avrupa Konseyi Üyesi Hükümetler;

Avrupa Konseyinin üyeleri arasında ortak mirasları olan ülkü ve ilkeleri gerçekleştirmek ve korumak ve özellikle insan hakları ve temel özgürlüklerin gözetilmesi ve daha ileri düzeyde gerçekleştirilmesiyle ekonomik ve toplumsal ilerlemeyi kolaylaştırmak üzere daha sıkı bir işbirliğinin başarılmamasını amaçladığını göz önüne alarak,

Avrupa Konseyi Üyesi Devletlerin, 4 Kasım 1950 tarihinde Roma'da imzalanmış olan İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin korunması Avrupa Sözleşmesiyle 20 Mart 1952 tarihinde Paris'te imzalanan ek protokolda halklarına bu belgelerde belirtilen kişisel ve siyasal hak ve özgürlükleri sağlamayı kabul ettiklerini göz önünde bulundurarak,

Hiçbir ırk, renk, cinsiyet, din, siyasal görüş, ulusal soy ya da toplumsal köken ayrımı gözetmeksizin toplumsal haklardan yararlanma hakkının herkese sağlanması gerektiği inancıyla,

Uygun kuruluş ve etkinliklerle kent ve kırsal halklarının yaşam düzeyini geliştirmek ve toplumsal gönencini yükseltmek için her türlü ortak çabada bulunmaya karar vererek,

Aşağıdaki hükümlerde uzlaşmıştır:

BÖLÜM I

Sözleşmeci Taraflar, ulusal ve uluslararası tüm uygun yolları izleyerek aşağıdaki hak ve ilkelerin etkin biçimde gerçekleştirilebileceği koşullara uymayı politikalarının amacı sayar:

1. Herkese özgürce edinebildiği bir işte çalışarak yaşamını sağlama fırsatı verilir.
2. Tüm çalışanların adil çalışma koşullarına hakkı vardır.
3. Tüm çalışanların güvenli ve sağlıklı çalışma koşullarına hakkı vardır.
4. Tüm çalışanların, kendileri ve ailelerinin insanca yaşayabilmeleri için yeterli ve adil bir ücrete hakkı vardır.

⁸⁵ Avrupa Toplumsal Anlaşması (Avrupa Sosyal Şartı), İnsan Hakları Sözleşmesinde eksik kalan ekonomik ve toplumsal haklar alanındaki karşılığıdır. 18 Kasım 1961'de İtalya'nın Torino kentinde imzalanan bu Antlaşma, 25 Şubat 1965'de beş devletin onaylamasından sonra yürürlüğe girmiştir. Türkiye bu Antlaşmayı imzalamış fakat henüz onaylamamıştır. Bkz.: Muzaffer SENCER, a.g.e.

5. Tüm çalışanların ve çalıştıranların ekonomik ve toplumsal çıkarlarını korumak amacıyla ulusal ve uluslararası düzeyde örgütlenme özgürlüğüne hakkı vardır.
6. Tüm çalışanların ve çalıştıranların toplu pazarlık hakkı vardır.
7. Çocukların ve gençlerin uğrayacakları bedensel ve manevi risklere karşı özel korunmaya hakları vardır.
8. Çalışan kadınların analık durumunda ve öteki çalışan kadınların gerektiğinde, çalışırken özel korunmaya hakları vardır.
9. Herkesin kişisel yetenek ve ilgisine uygun bir iş seçebilmesi için uygun mesleksel yönlendirme kolaylıklarına hakkı vardır.
10. Herkesin mesleksel yetiştirme kolaylıklarının sağlanmasını sağlayacak önlemlerden yararlanmaya hakkı vardır.
11. Herkesin, olanaklı en yüksek sağlık düzeyine ulaşmasını sağlayacak önlemlerden yararlanmaya hakkı vardır.
12. Tüm çalışanların ve geçiminden sorumlu oldukları kişilerin toplumsal güvenliğe hakkı vardır.
13. Yeterli olanaklardan yoksun bir kimsenin, toplumsal ve tıbbi yardıma hakkı vardır.
14. Herkesin toplumsal refah hizmetlerinden yararlanma hakkı vardır.
15. Sakat kimselerin, sakatlıklarının nedeni ve niteliği ne olursa olsun, mesleksel yetiştirme, alıştırılma ve topluma yeniden uyarlama hakkı vardır.
16. Toplumun temel birimi olarak ailenin, tam gelişmesinin sağlanabilmesi için yasal ve ekonomik korunmaya hakkı vardır.
17. Anaların ve çocukların, medeni statüleri ve aile bağları ne olursa olsun, uygun toplumsal ve ekonomik korunmaya hakkı vardır.
18. Sözleşmeci Taraflardan herhangi birinin uyrukları, haklı ekonomik ve toplumsal gerekçelere dayalı kısıtlamalar dışında, öteki Sözleşmeci Taraflardan herhangi birinin ülkesinde onun uyruklarıyla eşit koşullarda kazanç sağlayıcı herhangi bir iş edinme hakkına sahiptir.
19. Bir Sözleşmeci Tarafın göçmen işçileri ve ailelerinin herhangi bir başka Sözleşmeci Tarafın ülkesinde korunmaya ve yardıma hakları vardır.

BÖLÜM II

Sözleşmeci Taraflar, III. Bölümde öngörüldüğü gibi aşağıdaki madde ve fıkralarda konmuş olan yükümlülüklerle kendilerini bağlı sayarlar.

Madde-1. Çalışma Hakkı

Çalışma hakkının etkin bir biçimde kullanılmasını sağlamak üzere Sözleşmeci Taraflar,

1. Tam çalışmayı gerçekleştirmek üzere olabildiğince yüksek ve kararlı bir çalıştırma düzeyine ulaşmayı ve bu düzeyi korumayı başta gelen amaç ve sorumluluklardan biri saymayı,
2. Çalışanların özgürce edindikleri bir işte çalışarak yaşamlarını sağlama haklarını etkin biçimde korumayı,
3. Tüm çalışanlar için ücretsiz iş bulma hizmetlerini sağlamayı ya da korumayı,
4. Uygun mesleksi yönlendirme, yetiştirme ve alıştırma hizmetlerini sağlamayı ya da geliştirmeyi,

üstlenir.

Madde–2. Adil Çalışma Koşulları Hakkı

Adil çalışma koşulları hakkının etkin biçimde kullanılmasını sağlamak üzere Sözleşmeci Taraflar,

1. Makul bir gündelik ve haftalık çalışma süresi sağlamayı ve haftalık çalışma süresini verimlilik artışı ve öteki ilgili etkenlerin izin verdiği ölçüde giderek azaltmayı,
2. Ücretli resmi tatil olanağı sağlamayı,
3. En az iki haftalık ücretli yıllık izni sağlamayı,
4. Tehlikeli ya da sağlığa aykırı belli işlerde çalışanlara ek ücretli izinler sağlamayı ve çalışma sürelerini azaltmayı,
5. Elden geldiğince ilgili ülke ya da yörenin geleneklerine göre dinlenme günü olarak kabul edilen günle bağdaşmak üzere haftalık bir dinlenme süresi sağlamayı,

üstlenir.

Madde–3. Güvenli ve Sağlıklı Çalışma Koşulları Hakkı

Güvenli ve sağlıklı çalışma koşulları hakkının etkin biçimde kullanılmasını sağlamak üzere Sözleşmeci Taraflar,

1. İş güvenliği ve iş sağlığı alanında yasal düzenlemeler yapmayı,
2. Gözetim önlemleriyle bu düzenlemelerin uygulanmasını sağlamayı,
3. Gerektiğinde, iş güvenliğini ve sağlığını geliştirmeyi amaçlayan önlemler konusunda çalıştırılanların ve çalışanların örgütlerine danışmayı,

üstlenir.

Madde–4. Adil Bir Ücret Hakkı

Adil bir ücret hakkına etkin bir geçerlik kazandırmak üzere Sözleşmeciler Taraf- lar,

1. Çalışanların kendilerine ve ailelerine insanca bir yaşam düzeyi sağlayacak bir ücrete hakkı olduğunu tanımayı,
2. Çalışanların, kimi özel durumlar dışında, fazla çalışma için artan oranda bir ücrete hakkı olduğunu tanımayı,
3. Erkeklerle kadınların eşit işe eşit ücret hakkını tanımayı,
4. Tüm çalışanların işlerine son verilmeden önce uygun bir bildirim süresi hakkını kabul etmeyi,
5. Ücretlerden ancak, ulusal yasalar ya da düzenlemelerle belirlenmiş ya da toplu sözleşmeler ya da hakem kararıyla saptanmış koşullar ve ölçüler için- de kesinti yapılmasına izin vermeyi,

üstlenir.

Bu hakların kullanılması, özgürce sonuçlandırılmış toplu iş sözleşmeleri, yasal ücret saptama sistemi ya da ulusal koşullara uygun başka yollarla sağlanır.

Madde-5. Örgütlenme Hakkı

Sözleşmeciler Taraf- lar, çalışanların ve çalıştıranların ekonomik ve toplumsal çıkarlarını korumak için yerel, ulusal ve uluslararası örgütler kurma ya da bu örgütlere üye olma özgürlüğünü sağlamak ya da geliştirmek üzere, ulusal yasaların bu özgür- lüğü zedelemesini ya da zedeleyici biçimde uygulanmasını önlemeyi üstlenir. Bu maddede öngörülen güvencelerin, güvenlik güçleri için hangi ölçüde uygulanacağı ulusal yasalarla ya da düzenlemelerle belirlenir. Bu güvencelerin silahlı kuvvetler üyelerine uygulanmasına ilişkin ilkeyle bu kesime hangi düzeyde uygulanacağı, yine ulusal yasalar ya da düzenlemelerle saptanır.

Madde-6. Toplu Pazarlık Hakkı

Toplu pazarlık hakkının etkin biçimde kullanılmasını sağlamak üzere Sözleş- meciler Taraf- lar,

1. Çalışanlar ve çalıştıranlar arasında ortak görüşmeleri geliştirmeyi,
2. Gerekli ve uygun olduğu durumlarda, toplu iş sözleşmeleri yoluyla iş koşul- larının düzenlenmesi amacıyla çalıştıranların ya da çalıştıran örgütlerin ça- lışanların örgütleriyle özgürce görüşmeleri yöntemini geliştirmeyi,
3. İş uyuşmazlıklarının çözümü için uygun uzlaştırma ve isteğe bağlı hakem sisteminin kurulmasını ve işletilmesini geliştirmeyi, üstlenir ve
4. Çıkar çatışması durumunda çalışanların ve çalıştıranların, yürürlükteki top- lu iş sözleşmelerinden doğabilecek yükümlülükler saklı kalmak üzere grev hakkı dahil, toplu eylem hakkını tanır.

Madde-7. Çocukların ve Gençlerin Korunma Hakkı

Çocukların ve gençlerin korunma hakkının etkin biçimde kullanılmasını sağlamak üzere Sözleşmeciler Tarafından,

1. Çocukların sağlık, ahlak ve eğitimleri için zararlı olmayacak belli hafif işlerde çalıştırılmaları ayırık olmak üzere, işe başlama yaşının en az 15 olmasını sağlamayı,
2. Tehlikeli ve sağlığa aykırı sayılan belli işlerde işe başlama yaşını daha da yükseltmeyi,
3. Henüz zorunlu öğrenim çağında olanların, eğitimlerinden tam anlamıyla yararlanmalarını engelleyecek işlerde çalışmamalarını sağlamayı,
4. 16 yaşından küçüklerin gelişmeleri ve öncelikle de mesleki yetiştirme gereksinimleri uyarınca çalışma sürelerinin sınırlandırılmasını sağlamayı,
5. Genç işçilerin ve çırakların adil bir ücret ve diğer uygun olanaklardan yararlanma hakkını tanımayı,
6. Gençlerin, çalıştırılanların izniyle normal çalışma saatlerinde mesleki yetiştirme için harcadıkları zamanın işgününden sayılmasını sağlamayı,
7. 18 yaşından küçük çalışanların yılda en az üç haftalık ücretli izin hakkını tanımayı,
8. 18 yaşından küçüklerin, ulusal yasalar ya da düzenlemelerle öngörülen belli işler dışında gece işinde çalıştırılmalarını sağlamayı,
9. Ulusal yasalar ya da düzenlemelerle belirlenen işlerde çalışan 18 yaşından küçüklerin düzenli sağlık denetimini sağlamayı,
10. Çocukların ve gençlerin özellikle doğrudan ya da dolaylı olarak işlerinden doğan tehlikeler başta olmak üzere, uğradıkları bedensel ve manevi tehlikelere karşı özel olarak korunmalarını sağlamayı,

üstlenir.

Madde-8. Çalışan Kadınların Korunma Hakkı

Çalışan kadınların korunma hakkının etkin biçimde kullanılmasını sağlamak üzere Sözleşmeciler Tarafından,

1. Kadınlara doğumdan önce ve sonra, ücretli izin ya da yeterli toplumsal güvenlik yardımı ya da kamu kaynaklarından yararlandırma yoluyla en az 12 haftalık izin sağlamayı,
2. Çalıştırılanın, bir kadına doğum izni sırasında işten çıkarma bildiriminde bulunmasını ya da doğum nedeniyle izinli olduğu sırada süresi sona erecek bir bildirimde bulunmayı yasa dışı saymayı,
3. Emzirme döneminde analara, bu amaçla yeterli bir süre işe ara verme hakkı sağlamayı,
4. a) Endüstride çalışan kadınların gece işlerinde çalışmalarını düzenlemeyi ve

- b) Kadın çalışanların yer altı madenlerinde ve gereğinde tehlikeli, sağlığa aykırı ya da ağır niteliği nedeniyle uygun düşmeyen tüm öteki işlerde çalışmalarını yasaklamayı,

üstlenir.

Madde–9. Mesleksel Yönlendirme Hakkı

Mesleksel yönlendirme hakkının etkin biçimde kullanılmasını sağlamak üzere Sözleşmeciler Tarafından, gerektiğinde, özurlüler dahil herkese niteliklerine ve bu niteliklerin iş bulma olanaklarıyla ilişkisine göre işini seçme ve mesleğini geliştirmesine ilişkin sorunlarını çözmek üzere yardımcı olacak bir hizmet vermeyi ya da geliştirmeyi ve bu yardımın okul çocukları dahil gençler ve yetişkinler için ücretsiz yapılmasını sağlamayı üstlenir.

Madde–10. Mesleksel Yetişme Hakkı

Mesleksel yetişme hakkının etkin biçimde kullanılmasını sağlamak üzere Sözleşmeciler Tarafından;

1. Gerektiğinde, özurlüler dahil herkese, çalıştıran ve çalışan örgütlerine danışarak teknik ve mesleksel yetişme olanağı sağlamayı ya da geliştirmeyi ve salt kişisel yeteneğe dayalı olmak üzere yüksek teknik eğitim ve üniversite öğrenimi görme kolaylıkları sağlamayı,
2. Kız ve erkek tüm gençlerin çeşitli işlerde çalışırken yetişmeleri için bir çıraklık sistemiyle öteki sistemli uygulamaları sağlamayı ya da geliştirmeyi,
3. Gerektiğinde,
 - a) Çalışan yetişkinler için yeterli ve kolayca elde edilebilir yetişme olanaklarıyla;
 - b) Teknolojik gelişmelerin ya da yeni çalıştırma eğilimlerinin sonucu olarak çalışan yetişkinlerin duyduğu yeniden yetişme gereksinmelerini karşılamak için özel kolaylıklar sağlamayı ya da geliştirmeyi,
4. a) Bu amaçla ödenen ücreti ya da karşılığı azaltarak ya da kaldırarak,
 - b) Gerekli durumlarda malî yardımda bulunarak,
 - c) Çalıştıranın isteği üzerine çalışanın üstlendiği ek yetişme sırasında geçen zamanın normal çalışma süresinden sayılmasını sağlayarak,
 - d) Çalıştıran ve çalışan örgütlerine danışarak, alacağı yeterli denetim önlemleriyle çalışan gençler için çıraklığın ve öteki yetiştirme düzenlemelerinin etkinliğini ve genel olarak çalışan gençlerin yeterince korunması sağlayarak, tanınan kolaylıklardan tam yararlanmasını özendirme,

üstlenir.

Madde–11. Sağlığın Korunması Hakkı

Sağlığın korunması hakkının etkin biçimde kullanılmasını sağlamak üzere Sözleşmeciler Tarafından, ya doğrudan ya da kamusal ya da özel kuruluşlarla işbirliği içinde, öteki önlemlerin yanı sıra,

1. Sağlığın bozulmasına yol açan nedenleri olabildiğince ortadan kaldırmak,
2. Sağlığı geliştirmek ve sağlık konularında kişisel sorumluluğu artırmak üzere danışal ve eğitsel kolaylıklar sağlamak,
3. Salgın hastalıklarla yöresel başka hastalıkları olabildiğince önlemek,

üzere tasarlanmış uygun önlemler almayı üstlenir.

Madde-12. Toplumsal Güvenlik Hakkı

Toplumsal güvenlik hakkının etkin biçimde kullanılmasını sağlamak üzere Sözleşmeciler Tarafından,

1. Bir toplumsal güvenlik sistemi kurmayı ya da korumayı,
2. Toplumsal güvenlik sistemini En Az Toplumsal Güvenlik Standartlarına İlişkin Uluslararası İş Sözleşmesinin onaylanması için gereken düzeyden daha düşük olmamak üzere yeterli bir düzeyde tutmayı,
3. Toplumsal güvenlik sistemini giderek daha yüksek bir düzeye çıkarmaya çalışmayı,
4. Gerekli ikili ve çok yanlı sözleşmeler yaparak ya da başka yollarla ve bu gibi sözleşmelerde belirlenen koşullara bağlı olarak;
 - a) Korunan kişilerin Sözleşmeciler Tarafından hangisinin ülkesinde olduğuna bakılmaksızın, toplumsal güvenlik yasalarından doğan yararların korunması dahil, toplumsal güvenlik hakları bakımından başka Sözleşmeciler Tarafından uyruklarını kendi uyruklarıyla eşit tutmayı,
 - b) Sözleşmeciler Tarafından her birinin yasalarına göre tamamlanan sigorta ve çalışma sürelerinin birleştirilmesi yoluyla toplumsal güvenlik haklarının verilmesi, korunması ve yeniden tanınmasını sağlamak için girişimlerde bulunmayı,

üstlenir.

Madde-13. Toplumsal ve Tıbbi Yardım Hakkı

Toplumsal ve tıbbi yardım hakkının etkin biçimde kullanılmasını sağlamak için Sözleşmeciler Tarafından,

1. Yeterli olanağı bulunmayan ve kendi çabasıyla ya da başka kaynaklardan, özellikle bir toplumsal güvenlik sisteminden yararlanarak böyle bir olanak sağlayamayan herkese yeterli yardım sağlamayı ve hastalık durumunda bu durumun gerektirdiği bakımı sunmayı,
2. Böyle bir yardım görenlerin, bu nedenle siyasal ve toplumsal haklarının kısıtlanmasını önlemeyi,

3. Herkesin, kişisel olarak ya da ailece içinde bulunduğu gereksinimleri önlemek, gidermek ya da azaltmak için gerekebilecek tavsiyelerle kişisel yardımları uygun kamusal ya da özel hizmetler eliyle alabilmesini sağlamayı,
4. Bu maddenin 1,2,3. Fıkralarında değinilen hükümleri, ülkelerinde yasal olanak bulunan başka Sözleşmeciler Tarafının uyruklarını kendi uyruklarıyla eşit tutarak 11 Aralık 1953'te Paris'te imzalanmış olan Toplumsal ve Tıbbi Yardım Avrupa Sözleşmesiyle üstlendiği yükümlülükler uyarınca uygulamayı,

üstlenir.

Madde-14. Toplumsal Gönenç Hizmetlerinden Yararlanma Hakkı

Toplumsal gönenç hizmetlerinden yararlanma hakkının etkin biçimde kullanılması için Sözleşmeciler Tarafı,

1. Toplumsal hizmet yöntemlerinden yararlanarak toplumda gerek bireylerin, gerekse grupların gönenç ve gelişmelerine ve toplumsal çevreye uymalarına katkıda bulunacak hizmetleri geliştirmeyi ya da sağlamayı,
2. Bireylerin ve gönüllü ya da benzeri örgütlerin bu gibi hizmetlerin kurulması ve sürdürülmesine katılmalarını özendirilmeyi,

üstlenir.

Madde-15. Bedensel ya da Zihinsel Özürlülerin Mesleksel Yetişmeleri, Alıştırılmaları ve Topluma Yeniden Uyarlanmaları Hakkı

Bedensel ya da zihinsel bakımdan özürlü kimselerin mesleksel yetişmeleri, alıştırılmaları ve topluma yeniden uyarlanmaları hakkının etkin biçimde kullanılmasını sağlamak üzere Sözleşmeciler Tarafı,

1. Gereğinde kamusal ya da özel uzmanlık kuruluşları dahil, yetiştirme kolaylıklarının sağlanması için yeterli önlemleri almayı,
2. Özürlüleri işe yerleştirmek için uzmanlaşmış yetiştirme hizmetleri gibi koruyucu çalıştırma kolaylıkları sağlamayı ve özürlü kişilere iş bulmak için çalıştırıcıları özendirici önlemler almayı,

üstlenir.

Madde-16. Ailenin Toplumsal, Yasal ve Ekonomik Korunma Hakkı

Toplumun temel birimi olan ailenin tam gelişmesi için gerekli koşulları sağlamak üzere Sözleşmeciler Tarafı; toplumsal yardımlar ve aile yardımları, malî kolaylıklar, konut sağlama, yeni evlilere yardım ve öteki uygun önlemlerle aile yaşamının ekonomik, yasal ve toplumsal bakımdan korunmasını geliştirmeyi üstlenir.

Madde-17. Anaların ve Çocukların Toplumsal ve Ekonomik Korunma Hakkı

Anaların ve çocukların toplumsal ve ekonomik korunma hakkının etkin biçimde kullanılması için Sözleşmeciler Tarafından, uygun kuruluş ya da hizmetlerin kurulması ya da korunması dahil, bu amaçla uygun ve zorunlu tüm önlemleri alır.

Madde-18. Öteki Sözleşmeciler Tarafından Ülkesinde Kazanç Sağlayıcı Bir İş Edinme Hakkı

Öteki Sözleşmeciler Tarafından herhangi birinin ülkesinde kazanç sağlayıcı bir iş edinme hakkının etkin biçimde kullanılmasını sağlamak üzere Sözleşmeciler Tarafından,

1. Yürürlükteki düzenlemeleri geniş bir anlayışla uygulamayı,
2. Yürürlükteki formaliteleri basitleştirmeyi ve çalışan yabancılar ya da onları çalıştıranlar tarafından ödenen ödentileri ve harçları azaltmayı ya da kaldırmayı,
3. Yabancıların çalıştırılmasına ilişkin düzenlemeleri tek ya da topluca hafifletmeyi, üstlenir, ve
4. Kendi uyruklarının öteki Sözleşmeciler Tarafından ülkelerinde kazanç sağlayıcı bir iş edinmek üzere ülkeden çıkış hakkını tanır.

Madde-19. Göçmen İşçilerin ve Ailelerinin Korunma ve Yardım Hakkı

Göçmen işçilerin ve ailelerinin bir başka Sözleşmeciler Tarafından ülkesinde, korunma ve yardım hakkının etkin biçimde kullanılmasını sağlamak üzere Sözleşmeciler Tarafından,

1. Bu gibi işçilere yardımcı olacak, özellikle doğru bilgi almalarını sağlayacak yeterli ve ücretsiz hizmetler vermeyi ya da verilmesini sağlamayı ve ulusal yasaların ve düzenlemelerin olanak verdiği ölçüde dış ve iç göçe ilişkin yanıltıcı propagandaya karşı tüm uygun önlemleri almayı,
2. Kendi yargı yetkileri içinde bu işçilerle ailelerinin ülkeden çıkışlarını, yolculuklarını ve karşılanmalarını kolaylaştıracak uygun önlemler almayı ve yine kendi yargı alanları içinde yolculukları sırasında sağlık ve tıbbi bakım ve yeterli sağlık koruma koşulları sunmak için uygun hizmetler sağlamayı,
3. Gereğinde, göç veren ve göç alan ülkelerdeki –ister özel, ister kamusal olsun- çeşitli hizmetler arasındaki işbirliğini geliştirmeyi,
4. Kendi ülkesinde yasal olarak bulunan bu gibi işçiler için, yasalar ya da mevzuatla düzenlenmek ya da yönetsel makamların denetimine bağlı olmak üzere,
 - a) Ücret ve öteki çalıştırma ve iş koşulları,
 - b) Sendika üyeliği ve toplu pazarlıktan yararlanma,
 - c) Barınma,

konularında kendi uyruklarına olduğundan daha elverişsiz davranılmamasını sağlamayı,

5. Kendi ülkelerinde yasal olarak bulunan bu gibi işçilere, çalıştırılmasından ötürü ödenen vergi, harç ya da katılım payları bakımından kendi uyruklarına olduğu gibi davranılmasını sağlamayı,
6. Ülkede yerleşmesine izin verilmiş bir yabancı işçinin ailesini yanına almasını olabildiğince kolaylaştırmayı,
7. Kendi ülkelerinde yasal olarak bulunan bu gibi işçilere bu maddede belirtilen konulara ilişkin yasal işlemler bakımından kendi uyruklarına olduğu gibi davranılmasını sağlamayı,
8. Kendi ülkelerinde yasal olarak oturan bu gibi işçilerin, ulusal güvenliği tehlikeye sokmadıkça ve kamu düzeni ya da genel ahlâka aykırı bir suç işlemedikçe sınır dışı edilmemesini sağlamayı,
9. Bu gibi işçilerin yasal sınırlar içinde kazanç ya da tasarruflarının dilediği kadarını ülkelerine aktarmalarına izin vermeyi,
10. Bu maddede öngörülen koruma ve yardımları, olabildiği ölçüde, bağımsız çalışan göçmenlere de uygulamayı,

üstlenir.

Not: Sonraki maddeler, Sözleşmeciler Devletler arasındaki usul hükümlerini kapsadığından alıntılanmamıştır.

**AVRUPA KONSEYİ BAKANLAR KOMİTESİ
İNSAN HAKLARI ÖĞRETİMİ BİLDİRGESİ (TAVSİYE KARARI)(*)**

Bakanlar Komitesi,

Avrupa Konseyi'nin üyeleri arasında daha yakın bir birliğin gerçekleşmesini amaçladığını ve bu amaca ulaşabilmek için en önemli yöntemlerden birinin insan hakları ve temel özgürlüklerinin korunması ve daha ileri düzeyde gerçekleştirilmesi olduğunu göz önüne alarak,

Ayrıca insan hakları öğretiminin, insan haklarının olabildiğince etkin biçimde korunabilmesinin uygun ve gerçekten zorunlu bir yolu olduğunu göz önüne alarak,

Avrupa Konseyi çerçevesinde, insan hakları alanındaki eğitim ve bilginin geliştirilmesi amacıyla önerilerin incelendiğini göz önüne alarak,

Tüm bireylerin insan haklarını ve içerdiği sorumlulukları olabildiğince erken tanımasını ve bunun sonucu olarak gerçek demokratik toplumu niteleyen insan hakları ve temel özgürlüklerin öğretimini özendirme gereğine inanarak,

Üye devletlerin hükümetlerine

a. Eğitim sistemleri içinde her düzeydeki öğretim ve yetiştirme programlarında -girişte ve program içinde- insan hakları ve temel özgürlükler öğretimini sağlamak üzere her uygun önlemi almalarını,

b. İlgili üniversiteleri ve öteki makamları üniversite düzeyinde değişik disiplinlerin seçmeli ya da zorunlu programları çerçevesinde insan haklarının uluslararası ve ulusal düzeyde korunması konusunun okutulmasını özendirmeye çağırmalarını,

c. Sivil ve askerî görevlilerin eğitimi içinde uygun bir yoldan insan haklarının korunmasını ve ilgili koruma mekanizmasının öğretilmesini özendirmelerini tavsiye eder.

(*) Metin için bkz.: Muzaffer SENCER, a.g.e.

AVRUPA BİRLİĞİNDE GENİŞLEME KOPENHAG AVRUPA KONSEYİ VE “KOPENHAG KRİTERLERİ”

Avrupa Konseyi, 1993 yılı Haziranında Kopenhag’da şu prensip kararına vardı: “Orta ve Doğu Avrupa’nın bilinen ülkeleri Avrupa Birliği’ne üye olmak istemektedirler. Söz konusu üyelik, ancak müracaatçı ülkelerden herhangi birinin istenilen ekonomik ve siyasi şartları yerine getirmeleri halinde gerçekleşebilecektir.”

Böylece Kopenhag Avrupa Konseyi, üyelik şartları ile ilgili görüşlerini kesinleştirdi ve ortaya koymuş oldu.

Kopenhag Kararları

Kopenhag Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği ile üye ülkeler arasında yapısal dialog diye de bilinen, bakanlar düzeyinde çok yönlü ve düzenli toplantıların yapılmasını kararlaştırdı. Bu yapı Aralık 1994’de Essen’de iyice kesinleştirildi.

Kopenhag Avrupa Konseyi’nde toplam Phare bütçesinin %15 kadarının uluslararası finans kurumları ile birlikte temel alt yapı gelişmelerini desteklemek üzere kullanılması kararlaştırıldı. (Entegrasyon prosesinin ne kadar önemli bir kısmını teşkil ettiğinin anlaşılması üzerine bu tavan Essen’de %25’e yükseltildi.)

AB programlarının Phare taraf ülkelerine açılmasının ilkesi de Kopenhag Avrupa Konseyi’nde karara bağlandı. Bu prensip, Essen’de giriş öncesi stratejinin parçası olan Leonardo da Vinci, Sokrat ve Avrupa için Gençlik programları ile de uyumlu olacak şekilde teyid edildi.

Komisyon, Temmuz 1997 tarihinde her aday ülkenin üyelik başvurusu ile ilgili görüşlerini yayınladı. Görüşler aday ülkelerin Kopenhag Kriterlerini yerine getirme konusundaki başarı düzeyini değerlendiriyordu.

Kopenhag Kriterleri

Kopenhag kriterlerine göre, “adaylık, namzet ülkeden şunları yerine getirmeyi şart koşar;

Demokrasiyi, hukuk düzenini, insan haklarını ve azınlık haklarını sayıp koruyan kurumların istikrarını sağlamak;

İşleyen bir piyasa ekonomisinin ve Birlik içindeki çetin rekabet baskısına karşı koyma kapasitesinin mevcudiyeti ve

Üyeliğin yükümlülüklerini yerine getirebilme kabiliyetine; siyasi, ekonomik ve parasal birlik hedeflerine uyum dahil, sahip olmak.”

Siyasi Kriterler

Demokrasi, hukuk düzeni, insan hakları ve azınlıklara saygı.

Avrupa Birliği'ne üye olmaya kalkışan ülkelerin demokrasi ve hukuk düzeni prensiplerini göstermelik sahiplenmek yerine onları gündelik hayata geçirmeleri gerekmektedir.

Aynı zamanda hukukta, emniyette ve yerel yönetimlerde kamu otoritesini istikrarlı bir şekilde sağlayan kurumların etkin olarak işlemesini ve demokrasinin kökleşmesini de garantilemelidirler.

Temel haklara saygı üyeliğin bir ön şartıdır. Avrupa Konseyi Sözleşmesi'nde İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklere saygı çok önemli bir yer tutar. Protokol, yurtaşların Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvurmalarına imkan sağlar. İfade ve örgütlenme hürriyeti ve basın bağımsızlığı da kesin olarak sağlanmalıdır.

Demokratik istikrarın şartlarından birini de azınlıkların topluma entegrasyonu oluşturmaktadır.

Avrupa Konseyi, ulusal azınlıkları koruyup kollamak için pek çok metin kabul etmiştir. Azınlık gruplarına mensup bireylerin haklarını emniyete alan Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Anlaşması bunlardan birisidir.

Ekonomik Kriterler

İşleyen bir piyasa ekonomisinin ve Birlik içindeki rekabetçi baskılara karşı ko-yabilme kapasitesinin mevcudiyeti.

İşleyen bir piyasa ekonomisinin mevcudiyetinin yerine getirilmesi gereken pek çok şartları vardır:

Arz ve talep arasındaki denge, piyasa aktörlerinin karşılıklı etkileşimi sonucunda ortaya çıkmalıdır; fiyatlar serbest piyasa şartlarında oluşmalı; piyasaya girmek ve çıkmanın önündeki engeller kaldırılmalıdır; hukuk sistemi, mülkiyet haklarını da düzenleyecek şekilde mevcut olmalı; kanun ve kontratlar uygulanabilmeli; makro-ekonomik istikrar, fiyat istikrarı, sürdürülebilir kamu finansı ve dış borç hesaplarını da içerecek şekilde sağlanmış olmalı; ekonomik politikalar hakkında geniş mutabakat olmalı; finans sektörü, tasarrufları yatırımlara kanalize edebilecek şekilde gelişmiş olmalı.

Birlik içindeki rekabetçi baskıları ve piyasa aktörlerini göğüsleyebilmek için minimum düzeyde yarışmacılık gerekmektedir.

Göz önünde bulundurulması gereken temel faktörler şunlardır:

Ekonomik ajanların kestirilebilir ve istikrarlı bir atmosferde karar vermelerine imkan sağlayacak derecede yeterli bir makro-ekonomik istikrar;

Alt yapıyı (enerji, taşımacılık ve haberleşme), eğitim ve araştırmayı –uygun bir bedelde- da içine alacak şekilde yeterli düzeyde insan ve fiziki kaynağın mevcudiyeti;

Hükümetin ticaret politikası, rekabet politikası, Devlet yardımları, teşvikler, vs. ile rekabete hangi oranda tesir etmesi;

Üye ülkeler arasında halihazırda mübadele edilmekte olan malların yapı ve miktarları;

Küçük firmaların ekonomideki oranları.

Diğer Kriterler

Üyelik yükümlülükleri. Üyelik için başvuran ülkeler, Avrupa Birliği Anlaşmasının, politik, ekonomik ve parasal olanları dahil tüm hedeflerini kabul etmişlerdir.

Aday ülkeler, Ortak dış ve Savunma Politikalarını desteklemeli ve oranlara katkıda bulunmak zorundadırlar.

Her ne kadar aday ülkeler girişle birlikte “euro” ya hemen katılmayacak da olsalar,

EMU (Avrupa Para Birliği) Safha 2 gereksinimlerine kendilerini uydurmak zorunda kalacaklardır. Bu ise, merkez bankası bağımsızlığını, ekonomik politikaların koordinasyonunu ve istikrar ve büyüme paktının gerektirdiği tedbirlerin alınmasını beraberinde getirir. Yeni Üye Ülkeler, kamu sektörü açıklarını merkez bankası ile finanse etmeliler ve para hareketlerinin liberalizasyonunu tamamlamalıdır. Nihayet bir kur oranı mekanizmasına dahil olmalı ve kur dalgalanmalarını ortadan kaldırmalıdır.

Üye Ülkeler, üyeliğe kabulleri ile birlikte Para Birliği'nin tüm şartlarını kabul ve uyumlandırmak zorundadırlar.

Avrupa Birliği yasaları ulusal kanunlara basit bir şekilde aktarılmayıp, aynı zamanda uygulamaya konulmalı, hatta zorunlu tutulmalıdır. Bu da yeni yönetim yapılarının oluşturulmasını, mevcut yönetimlerin modernize edilmesini, yöneticilerin uygun şekilde eğitilmelerini, hukuk sistemlerinin reforme edilmesini ve hukukçuların Topluluk Hukukunda eğitilmelerini gerektirmektedir.

AVRUPA HASTA HAKLARININ GELİŞTİRİLMESİ BİLDİRGESİ (AMSTERDAM 1994)(*)

Madde 1-Sağlık Hizmetlerinde İnsan Hakları ve Değerleri:

- 1.1. Kadın veya erkek herkesin insan olması dolayısıyla saygı görmeye hakkı vardır.
- 1.2. Herkes kendi yaşamını belirleme hakkına sahiptir.
- 1.3. Herkes fiziksel ve mental bütünlüğe sahip olmaya ve kişi olarak güvenli bir yaşam sürdürme hakkına sahiptir.
- 1.4. Kadın veya erkek herkesin özel yaşamına saygı gösterilmelidir.
- 1.5. Herkesin, kendi ahlaki ve kültürel değerlerine, dinsel ve felsefi inançlarına sahip olma ve bunlara saygı gösterilmesini isteme hakkı vardır.
- 1.6. Herkes hastalıkların önlenmesi sağlık bakımı için yeterli ölçüde çaba gösterilerek sağlığının korunması ve kendisi için edinilebilir en yüksek sağlık seviyesine kavuşma hakkına sahiptir.

2- Bilgilendirme

- 2.1. Sağlık hizmetleri ve bu hizmetlerin en iyi nasıl kullanılabilceği konusundaki bilgi herkes için ulaşılabilir olmalıdır.
- 2.2. Hastalar, durumları ile ilgili tıbbi gerçekleri, önerilen tıbbi girişimleri ve her bir girişimin potansiyel risk veya yararlarını, önerilen girişimlerin alternatiflerini, tedavisiz kalmanın sonuçlarını, tanı, prognoz ve tedavinin gidişi konularını içerecek şekilde sağlık durumları konusunda tam olarak bilgilendirme hakkına sahiptir.
- 2.3. Bilgilendirme, yalnızca bilgi vermemenin hasta üzerine açık ve olumlu bir etkisinin olacağına inanmak için geçerli bir nedenin olduğu zamanlarda kısıtlanabilir.
- 2.4. Bilgi hastanın anlama kapasitesine uygun bir yolla ve yabancı terim terminoloji kullanımı en aza indirilerek iletilmelidir. Hasta ortak dil konuşamıyorsa çeviri yapılabilir.
- 2.5. Hastalar kesin olarak belirttikleri takdirde, bilgilendirilmeme hakkına sahiptirler.
- 2.6. Hastalar kendi yerlerine kimin bilgilendirileceğini seçme hakkına sahiptir.
- 2.7. Hastalar ikinci bir görüş alma hakkına sahip olmalıdır.
- 2.8. Sağlık kurumuna kabul edilen hastalar, kendilerine bakan sağlık personelinin kimliği, mesleki durumu, o kurumda kaldığı ve bakıldığı sürece uyacağı kurallar ve rutin işlemler konularında bilgilendirilmelidir.

(*) Bkz.: www.mazlumder.org.tr

2.9. Hastalar, sağlık kurumundan taburcu edildiklerinde tanıları, tedavileri ve bakımlarını içeren bir yazılı özet alma ve isteme hakkına sahiptir.

3. Onay

3.1. Hastanın bilgilendirilmiş onayı herhangi bir tıbbi girişimin ön koşuludur.

3.2. Hasta tıbbi girişimi reddetme veya durdurma hakkına sahiptir. Reddedilen veya durdurulan tıbbi girişimin getireceği sonuçlar hastaya dikkatli bir şekilde açıklanmalıdır.

3.3. Hastanın iradesini beyan etmesinin mümkün olmadığı ve acilen tıbbi girişim yapılması gereken durumlarda, daha önceden bu girişimi reddettiğini gösteren bir açıklaması yoksa, hastanın onayı olduğu varsayılarak girişim yapılabilir.

3.4. Hastanın yasal temsilcisinin onayının gerektiği ve önerilen girişimin acil olduğu durumda, eğer temsilcinin onayı zamanında alınamıyorsa, tıbbi girişim yapılabilir.

3.5. Yasal temsilcinin onayı gerektiği zaman, hastalar (çocuk veya erişkin) durumlarının izin verdiği ölçüde yine de karar alma sürecine dahil edilmelidir.

3.6. Yasal temsilcinin onay vermeyi reddettiği durumda, doktor veya diğer sağlık personelinin görüşü girişimin hastayı ilgilendirdiği yolunda ise, karar mahkemeye veya hakem heyeti benzeri mercie bırakılmalıdır.

3.7. Hastanın onay vermesinin mümkün olmadığı ve yasal temsilcisinin bulunmadığı veya bu amaçla seçilmediği bütün diğer durumlarda hastanın istekleri tahmin edilerek ve hesaba katılarak, alternatif karar alma biçimi için uygun önlemler alınmalıdır.

3.8. İnsan vücudunun bütün parçalarının kullanımı ve korunması için hasta onayı gereklidir. Tanı ve tedavi ve hasta bakımı için madde kullanımı gereken durumlarda onayın olduğu kabul edilerek davranılabilir.

3.9. Klinik çalışmalarda katılım için hastanın bilgilendirilmiş onayına ihtiyaç vardır.

3.10. Hastanın bilgilendirilmiş onayı, bilimsel araştırmalara dahil edilme için, ön koşuldur. Bütün araştırma protokolleri uygun etik kurul onayı işlemlerinden geçirilmelidir. Bu gibi araştırmalar, yasal temsilcinin onayı olmadıkça ve hastayı ilgilendirmedikçe, kendi iradesini beyan edemeyen hastalarda yapılmamalıdır. Bu konuyla ilgili istisna önemli bir değeri olan, alternatif yöntemleri olmayan ve başka araştırma öznesi bulunmayan araştırmalardır. Böyle bir durumda risk ve/veya yük çok azsa, kişinin itirazı yoksa, hastanın sağlığına doğrudan bir yararı olmasa da kapasite eksikliği olan bireyler gözleme dayalı araştırmalara dahil edilebilir.

4. Mahremiyet ve Özel Hayat

4.1. Hastanın sağlık durumu, tıbbi durumu, tanısı, prognozu, tedavisi hakkındaki ve kişiye özel diğer tüm bilgiler ölümünden sonra bile gizli olarak korunmalıdır.

4.2. Hastaya ait bu bilgiler, yalnızca hastanın açık izni veya mahkemenin kesin isteği üzerine açıklanabilir. Hastanın tedavisi ile ilgili diğer sağlık personeline ihtiyaç söz konusu olduğunda, hastanın onayı olduğu varsayılarak davranılır.

4.3. Hastanın kimliğine dair bilgiler korunmalıdır. Bu bilgilerin korunması usulüne uygun yapılmalıdır.

4.4. Hastalar, tanıları, tedavileri ve bakımları ile ilgili kayıtlara, diğer dosyalara, teknik kayıtlara ve tıbbi dosyalarına bakabilme ve dosyalarının ve kayıtlarının kopyasını alabilme hakkına sahiptir. Bu hak üçüncü kişilerin bilgilerine bakabilmeyi içermez.

4.5. Hastalar, kendileriyle ilgili tıbbi ve kişisel bilgilerin uygunsuz, eksik, çift anlamlı, eski olması veya tanı, tedavi ve bakım amacıyla ilgili olmaması durumunda bu bilgileri yenileme, daha açık hale getirme, bazı kısımlarını çıkarma, tamamlama, düzeltme hakkına sahiptir.

4.6. Hastanın tanı, tedavi ve bakımı için gerekli olmadıkça ve ek olarak hasta izin vermedikçe, hastanın özel ve aile hayatına girilemez.

4.7. Tıbbi girişimler ancak kişinin özel hayatına saygı gösterilmesi durumunda yapılabilir. Bunun anlamı önerilen girişimin hastanın onayı veya isteğine göre ve kişinin ihtiyacı durumunda yapılabileceğidir.

4.8. Sağlık kurumlarına başvuran hastalar, kişisel bakımlarını yapacak personelinin veya muayene ve tedavilerini yapacak kurumların, özel hayatlarının korunmasını sağlayan fiziksel özelliklere sahip olmasını bekleme hakkına sahiptirler.

5. Bakım ve Tedavi

5.1. Herkes, kadın ve erkek olarak koruyucu bakım ve sağlığının geliştirilmesi çalışmalarını içeren, sağlık ihtiyaçlarının karşılamaya yönelik yeterli sağlık bakımı alma hakkına sahiptir. Sağlık hizmetleri, herkes için eşit ulaşılabilirlikte ve sürekli olmalı; ayrımsız ve maddi, insani, finansman kaynaklarından bağımsız, ayrımsız olarak verilen ve toplumsal nitelikte olmalıdır.

5.2. Hastaların sağlanan hizmetlerin düzeni, kalitesi ve amaçlarını içerecek şekilde sağlık hizmetlerinin değerlendirilmesi ve planlanmasını ilgilendiren konularda sağlık sisteminin her düzeyinde temsilci biçiminde katılmaya hakkı vardır.

5.3. Hastalar, hem yüksek teknik standartlar, hem de sağlık personeli ile hastalar arasındaki insani ilişkiler bakımından kaliteli sağlık hizmeti hakkına sahiptir.

5.4. Hastalar, tanı, bakım ve tedavi yönünden, tüm sağlık personeli ve/veya sağlık kurumları arasında işbirliğini kapsayacak şekilde hizmetin sürekliliği hakkına sahiptir.

5.5. Özellikle tedavi bakımından hizmet sınırlılığı olan durumlarda sağlık personelinin hasta seçimi yapması gerekiyorsa, bu seçimin bütün hastaların hakkı dikkate alınarak eşit bir şekilde yapılması gerekir. Bu seçim tıbbi ölçülere göre ve ayırım yapılmaksızın gerçekleştirilmelidir.

5.6. Hastalar, sağlık sisteminin işleyişi ile uyumlu olarak, hekimlerini veya diğer sağlık Personelini ve sağlık kurumlarını seçme ve değiştirme hakkına sahiptir.

5.7. Tıbbi nedenlerle sağlık kurumlarında daha fazla kalması gerekmeyen hastalara başka bir sağlık kurumuna veya eve gönderilmeden önce durumları tam olarak açıklanmalıdır. Başka bir sağlık kurumuna nakil, ancak o sağlık kurumunun hastayı kabul etmesi durumunda yapılabilir. Durumları evine gönderilmesine uygun olan hastalar için ayaktan ve evde bakım hizmetleri olmalıdır.

5.8. Hastalar, tanı, tedavi ve bakımları sırasında saygı görme, kültür ve değerlerine uygun şekilde davranılma hakkına sahiptir.

5.9. Hastaların, bakım ve tedavileri süresince arkadaşları, akrabaları ve aileleri tarafından desteklenme ve her zaman manevi destek ve yol gösterilme hakları vardır.

5.10. Hastalar, son bilgilerin ışığında çektikleri acıların dindirilmesi hakkına sahiptir.

5.11. Hastaların, yaşamlarının son döneminde insanca bakılıp, saygın biçimde ölme hakkı olmalıdır.

6. Başvuru

6.1. Bu belgede belirtilen hakların uygulanması, yalnızca bu amaca uygun anlamları çerçevesinde mümkündür.

6.2. Bu hakların kullanılması ayırım olmaksızın sağlanmalıdır.

6.3. Bu hakların uygulanmasında, hastalar yalnızca insan hakları belgeleri ile uyumlu sınırlılıkların ve yasa ile belirlenen prosedürlerin hükmü altındadır.

6.4. Hastaların bu belgede belirtilen hakları kendilerinin kullanmasının mümkün olmadığı durumda, resmi temsilcileri veya bu amaçla belirleyecekleri kişiler hastalar adına sorumlu olabilirler; resmi temsilci veya hastaca atanan kişinin olmadığı durumda ise, hastaların temsili için gerekli diğer önlemler alınmalıdır.

6.5. Hastalar, bu belgede belirtilen hakların uygulanması ile ilgili bilgi ve önerilere ulaşabilmelidirler. Hastalar haklarına saygı gösterilmediğini hissettiklerinde, şikayet için başvuru imkanına sahip olmalıdır. Mahkemelere başvurmanın yanı sıra, diğer düzeylerde başvuruda bulunma, hakemlik isteme ile ilgili bağımsız mekanizmalar bulunmalıdır. Bu mekanizmalar şikayet prosedürleri ile ilgili bilgi edinmeyi, bağımsız kişilere ulaşabilmeyi ve hastanın en uygun nasıl hareket edeceği konusunda danışmada bulunma imkanları sağlamalıdır. Bu mekanizmalar bunların ötesinde hasta adına savunma ve yardım imkanlarını gerekirse sağlamalıdır. Hastaların şikayetlerinin değerlendirilmesine ve sonuç hakkında bilgilendirmeye hakkı vardır.

7. Tanımlar

Hastalar: Sağlıklı veya hasta olarak sağlık hizmetini kullananlar.

Ayrımcılık: Irk, cinsiyet, din, politik görüş, ulusal veya toplumsal köken, ulusal azınlık statüsünde topluluk veya kişisel antipati temelinde kişilere farklı davranmak.

Sağlık Bakımı: Sağlık kurumları veya sağlık personeli tarafından verilen tıbbi, hemşirelik veya benzeri hizmetler.

Tıbbi Girişim: Hekim veya diğer dağlık personeli tarafından, rehabilitasyon, önlem, tedavi veya tanı amacıyla yapılan herhangi bir muayene, tedavi veya diğer aktiviteler.

Sağlık Kurumu: Hastane, hemşire evi gibi herhangi bir sağlık bakımı ile uğraşan kurum veya sakatlar için olan kurumlar.

Son Bakım: Mevcut tedavi yöntemleri ile daha fazla iyileştirilmesi mümkün olmayan ölümlü hastalara ve ölüme yakın kişilere verilen bakım.

AVRUPA BİRLİĞİ TEMEL HAKLAR BİLDİRGESİ(*)

Temel Haklar Şartı, 13-14 Ekim 2000'de Fransa'nın Biarritz kentinde gerçekleşen AB zirvesinde devlet ve hükümet başkanlarının bilgisine sunuldu ve kabul görüldü. 7-8 Aralık'taki "Nice Zirvesi"nde onaylanarak resmîyet kazandı.⁸⁶

GİRİŞ

Avrupa halkları, aralarında daha yakın bir birlik oluşturmak için ortak değerlere dayalı barışçı bir geleceği paylaşmaya kararlıdır.

Ruhani ve manevi mirasının bilincinde olan Birlik, bölünmez ve evrensel değerler olan insan onuru, özgürlük, eşitlik ve dayanışma değerleri üzerine inşa edilmiştir. Demokrasi ve hukukun üstünlüğü ilkelerine dayanmaktadır. Birlik vatandaşlığını tesis ederek ve bir özgürlük, güvenlik ve adalet bölgesi oluşturarak bireyi, faaliyetlerinin merkezine yerleştirir.

Birlik, bu ortak değerlerin korunması ve geliştirilmesine katkıda bulunurken Avrupa halklarının kültürleri ve geleneklerinin çeşitliliği yanı sıra Üye Devletlerin ulusal kimlikleri ve bunların ulusal, bölgesel ve yerel düzeylerdeki kendi kamu makamlarının düzenlenmesine saygı gösterir. Dengeli ve sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmeye çalışır ve insanların, eşyaların, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımını ve yerleşme özgürlüğünü sağlar.

Bu amaçla, toplum, sosyal ilerleme, bilimsel ve teknolojik gelişmeler ışığında temel hak ve özgürlüklerin bir Bildirge'de daha açık bir şekilde ortaya konulması yoluyla bu hak ve özgürlüklerin korunmasının güçlendirilmesi gerekmektedir.

Bu Bildirge, Topluluk ve Birliğin yetkileri ve görevlerini ve yetki ikamesi ilkesini dikkate alarak özellikle Üye Devletlerin ortak uluslararası yükümlülükleri ve anayasal gelenekleri, Avrupa Birliği Antlaşması, Topluluk Antlaşmaları, Avrupa İnsan Hakları ve Temel Hak ve Özgürlüklerin Korunması Sözleşmesi, Topluluk ve Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen Sosyal Bildirgeler ve Avrupa Toplulukları Adalet Divanı ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin içtihat hukukundan kaynaklanan hakları yeniden teyit etmektedir.

Bu haklardan yararlanılması, öteki kişiler, insanlık ve gelecekteki kuşaklar konusunda sorumluluklar ve görevleri beraberinde getirmektedir.

Birlik, bu nedenle, aşağıda belirtilen hakları, özgürlükleri ve ilkeleri tanımaktadır.

(*) Bu şartın bir evrim süreci sonunda AB'nin anayasal temelini oluşturması bekleniyor. Daha şimdiden AB Parlamentosu ve Komisyonu, kendi işlevlerini ilgilendirdiği ölçüde şartın hükümlerinin tamamını benimsediklerini bildirdiler. Avrupa Komisyonu Başkanı Prodi, zirveden hemen sonra AB Parlamentosu'nda yaptığı konuşmada ATHŞ'nin bir hukuk kuralı teşkil etmek amacıyla hazırlandığını teyit etti. Geniş bilgi için bkz.: İter TÜRMEN, http://www.foreignpolicy.org.tr/tr/yorum/turkmen_180101.html

⁸⁶ Metin için bkz.: <http://www.haberline.com/avrupa/temelhaklarbildirgesi.htm>

BÖLÜM I

ONUR

Madde-1. İnsanlık Onuru

İnsanlık onuru, ihlal edilemez. Saygı gösterilmeli ve korunmalıdır.

Madde-2. Yaşama Hakkı

1. Herkes, yaşama hakkına sahiptir.
2. Hiç kimse, ölüm cezasına çarptırılmamalı veya idam edilmemelidir.

Madde-3. Kişinin Bedensel ve Ruhsal Dokunulmazlık Hakkı

1. Herkes, kendi bedensel ve ruhsal dokunulmazlığına saygı gösterilmesi hakkına sahiptir.
2. Tıp ve biyoloji alanlarında, özellikle aşağıda belirtilenlere saygı gösterilmelidir:

- Yasada belirtilen usullere uygun olarak ilgili kişinin özgürce ve bilinçli olarak vereceği muvafakat,
- Özellikle kişilerin seçilmesini amaçlayan insan ırkının soyaçekim yoluyla ıslahına yönelik uygulamaların yasaklanması,
- İnsan bedeninin ve bölümlerinin ticari bir kazanç kaynağı haline getirilmesinin yasaklanması,
- İnsanların kopyalama yoluyla üretilmesinin yasaklanması.

Madde-4. İşkence veya İnsanlık Dışı veya Alçaltıcı Muamele veya Ceza Yasağı

Hiç kimse, işkenceye veya insanlık dışı veya alçaltıcı muamele veya cezaya tabi tutulmamalıdır.

Madde-5. Kölelik ve Zorla Çalıştırılma Yasağı

1. Hiç kimse, kul ya da köle olarak tutulamaz.
2. Hiç kimse zorla çalıştırılmaz ve zorunlu çalışmaya tabi tutulamaz.
3. İnsan kaçakçılığı yasaklanmıştır.

BÖLÜM II

ÖZGÜRLÜKLER

Madde-6. Özgürlük ve Güvenlik Hakkı

Herkes kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkına sahiptir.

Madde-7. Özel ve Aile Yaşamına Saygı

Herkes, özel ve aile yaşamına, konutuna ve haberleşmesine saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir.

Madde-8. Kişisel Bilgilerin Korunması

1. Herkes, kendisine ilişkin kişisel bilgilerin korunmasını isteme hakkına sahiptir.

2. Bu tür bilgiler, belirtilen amaçlar için ve ilgili kişinin muvafakatine veya yasa da öngörülen başka meşru temele dayalı olarak adil şekilde kullanılmalıdır. Herkes, kendisi hakkında toplanmış olan bilgilere erişme ve bunlarda düzeltme yaptırma hakkına sahiptir.

3. Bu kurallara uyulması, bağımsız bir makam tarafından denetlenecektir.

Madde-9. Evlenme ve Aile Kurma Hakkı

Evlenme hakkı ve aile kurma hakkı, bu hakların kullanılmasına ilişkin ulusal mevzuata uygun olarak teminat altına alınacaktır.

Madde-10. Düşünce, Vicdan ve Din Özgürlüğü

1. Herkes, düşünce, din ve vicdan özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, din veya inancını değiştirme özgürlüğünü ve din veya inancını tek başına veya topluluk halinde, aleni veya gizli olarak ibadet etme, öğretme, uygulama ve gereklerine uyma şeklinde açığa vurma özgürlüğünü içerir.

2. Bu hakkın kullanılmasına ilişkin ulusal mevzuata uygun olarak dini nedenlerle askerlik görevini yapmayı reddetme hakkı tanınmaktadır.

Madde-11. İfade ve Haber Alma Özgürlüğü

1. Herkes, ifade özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, kamu makamlarının müdahalesi olmaksızın ve ulusal sınırlarla kısıtlanmaksızın bir görüşe sahip olma, haber ve düşünceleri elde etme ve bunları ulaştırma özgürlüğünü içerir.

2. Basının özgürlüğü ve çoğulculuğuna saygı gösterilmelidir.

Madde-12. Toplanma ve Örgütlenme Özgürlüğü

1. Herkes, barışçıl bir biçimde toplanma özgürlüğü ile her düzeyde, özellikle siyaset, sendika ve yurttaşlıkla ilgili konularda örgütlenme özgürlüğü hakkına sahiptir.

Bu, herkesin kendi çıkarlarını korumak için sendika kurma ve sendikalara girme hakkını da içerir.

2. Birlik düzeyindeki siyasi partiler, Birliğin vatandaşlarının siyasi iradesinin ifade edilmesine katkıda bulunurlar.

Madde–13. Sanat ve Bilim Özgürlüğü

Sanat ve bilimsel araştırma, kısıtlamaya tabi olmamalıdır. Akademik özgürlüğe saygı gösterilmelidir.

Madde–14. Eğitim Hakkı

1. Herkes, eğitim görme ve mesleki ve sürekli eğitimden yararlanma hakkına sahiptir.

2. Bu hak, serbest zorunlu eğitim görme olasılığını da içerir.

3. Demokratik ilkelere ve ailelerin çocuklarının kendi dini, felsefi ve eğitim konusundaki inançlarına uygun olarak eğitim ve öğretim görmelerini sağlama hakkına saygı gösterilerek eğitim kurumları tesis etme özgürlüğüne, bu özgürlük ve hakkın kullanılmasına ilişkin ulusal mevzuata uygun olarak saygı gösterilmelidir.

Madde–15. Meslek Seçme ve Çalışma Hakkı

1. Herkes, çalışma ve serbestçe seçilmiş veya kabul edilmiş bir mesleği ifa etme hakkına sahiptir.

2. Birliğin her vatandaşı, herhangi bir Üye Devlette iş arama, çalışma, yerleşme hakkını kullanma ve hizmet verme özgürlüğüne sahiptir.

3. Üye Devletlerin ülkelerinde çalışma izni almış olan üçüncü ülkelerin vatandaşları, Birliğin vatandaşlarının çalışma şartlarına eşit çalışma şartlarından yararlanma hakkına sahiptir.

Madde–16. Bir Ticari Faaliyette Bulunma Özgürlüğü

Topluluk hukuku ve ulusal yasalar ve uygulamalara göre bir ticari faaliyette bulunma özgürlüğü tanınmaktadır.

Madde–17. Mülk Edinme Hakkı

1. Herkes, yasal şekilde elde ettiği mülküne sahip olma, kullanma, elden çıkarma ve miras bırakma hakkına sahiptir. Bunların kaybı karşılığında zamanında adil bir tazminat ödenmesi koşulu ile kamu menfaati nedeniyle veya yasada öngörülen koşullar çerçevesinde yapılması dışında hiç kimsenin elinden mülkü alınamaz. Mülkün kullanımı, kamu menfaati için gerekli olduğu ölçüde yasa ile düzenlenebilir.

2. Fikri mülkiyet, korunmalıdır.

Madde–18. Sığınma Hakkı

Sığınma hakkı, 28 Temmuz 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi ve sığınmacıların statüsüne ilişkin 31 Ocak 1967 tarihli Protokol kuralları dikkate alınarak ve Avrupa Topluluğunu kuran Antlaşma'ya uygun olarak teminat altına alınmalıdır.

Madde–19. İhraç, Sınırdışı veya İade Etme Yasağı

1. Toplu sınır dışı etmeler yasaktır.
2. Hiç kimse, ölüm cezası, işkence veya başka insanlık dışı veya alçaltıcı muamele veya cezaya tabi tutulması konusunda ciddi bir tehlikenin bulunduğu bir Devlete geri gönderilemez, sınırdışı edilemez veya iade edilemez.

BÖLÜM III**EŞİTLİK****Madde–20. Yasa Önünde Eşitlik**

Herkes, yasa önünde eşittir.

Madde–21. Ayrımcılık Yasağı

1. Cinsiyet, ırk, renk, etnik veya sosyal köken, kalıtsal özellikler, dil, din veya inanç, siyasi veya başka herhangi bir görüş, bir ulusal azınlığın üyesi olma, hususiyet, doğum, maluliyet, yaş veya cinsel eğilim gibi herhangi bir nedenle ayrımcılık yapılması yasaktır.
2. Avrupa Topluluğunu kuran Antlaşma ve Avrupa Birliği Antlaşmasının uygulanması kapsamı çerçevesinde ve söz konusu Antlaşmaların özel hükümleri saklı kalmak üzere milliyet nedeniyle her türlü ayrımcılık yasaktır.

Madde–22. Kültürel, Dini ve Dilsel Çeşitlilik

Birlik, kültürel, dini ve dilsel çeşitliliğe saygı gösterecektir.

Madde–23. Erkekler ve Kadınlar Arasında Eşitlik

Erkekler ve kadınlar arasında eşitlik, istihdam, çalışma ve ücret dahil olmak üzere bütün alanlarda sağlanmalıdır.

Eşitlik ilkesi, yeterli şekilde temsil edilmeyen cinsin lehine belirli avantajlar sağlanmasını öngören önlemlerin sürdürülmesini veya benimsenmesini engellemez.

Madde–24. Çocukların Hakları

1. Çocuklar, kendi refahları için gerekli olan koruma ve ihtimamdan yararlanma hakkına sahiptir. Görüşlerini serbestçe ifade edebilirler. Bu görüşler, kendi yaş-

ları ve olgunluk düzeylerine uygun olarak kendilerini ilgilendiren konularda dikkate alınır.

2. Kamu makamları veya özel kuruluşlar tarafından çocuklarla ilgili olarak yapılan bütün işlemlerde, çocuğun çıkarlarının en iyi şekilde korunmasına öncelik verilmelidir.

3. Her çocuk, bunun kendi çıkarlarına aykırı olması haricinde anne ve babasının her ikisi ile düzenli olarak kişisel ilişki ve doğrudan temas sürdürme hakkına sahiptir.

Madde-25. Yaşlıların Hakları

Birlik, yaşlıların, onurlu ve bağımsız bir yaşam sürdürme ve sosyal ve kültürel yaşama katılma haklarını tanımakta ve saygı göstermektedir.

Madde-26. Engellilerin Toplumla Bütünleştirilmesi

Birlik, engelli kişilerin, bağımsızlıklarını, toplumsal ve mesleki yaşamla bütünleştirilmelerini ve toplum yaşamına katılmalarını sağlamaya yönelik önlemlerden yararlanma hakkını tanımakta ve saygı göstermektedir.

BÖLÜM IV

DAYANIŞMA

Madde-27. İşçilerin İşletme İçinde Bilgi Alma ve Danışma Hakkı

Topluluk mevzuatı ve ulusal yasalar ve uygulamalarda öngörülen durumlar ve koşullarda işçiler veya temsilcilerine, uygun düzeylerde zamanında bilgi verilmeli ve danışmalarda bulunulmalıdır.

Madde-28. Toplu Sözleşme Görüşmeleri Yapma ve Eylem Hakkı

İşçiler ve işverenler veya bunların ilgili kuruluşları, topluluk mevzuatı ve ulusal yasalar ve uygulamalara göre uygun düzeylerde toplu sözleşmeler müzakere etme ve imzalama ve menfaat ihtilafı olması halinde grev eylemi dahil olmak üzere kendi çıkarlarını korumak için ortak eylem yapma hakkına sahiptir.

Madde-29. İşe Yerleştirme Hizmetlerinden Yararlanma Hakkı

Herkes, işe yerleştirme hizmetinden ücretsiz olarak yararlanma hakkına sahiptir.

Madde-30. Haksız İşten Çıkarmaya Karşı Koruma

Her işçi, Topluluk hukuku ve ulusal yasalar ve uygulamalara göre haksız işten çıkarmaya karşı korunma hakkına sahiptir.

Madde–31. Adil ve Hakkaniyete Uygun Çalışma Koşulları

1. Her işçi, kendi sağlığı, emniyeti ve onuruna saygı gösteren çalışma koşullarından yararlanma hakkına sahiptir.
2. Her işçi, azami çalışma saatlerinin sınırlandırılması, günlük ve haftalık dinlenme dönemleri ve yıllık ücretli izin hakkına sahiptir.

Madde–32. Çocuk İşçi Çalıştırmanın Yasaklanması ve Çalışan Gençlerin Korunması

Çocuk işçi çalıştırılması yasaktır. Gençler için daha elverişli olabilecek kurallar saklı kalmak üzere ve sınırlı istisnalar dışında istihdam edilmek için asgari yaş sınırı, zorunlu eğitimin tamamlanması için belirlenen asgari yaştan daha düşük olamaz.

İşe alınan gençler, yaşlarına uygun çalışma koşullarında çalıştırılmalı ve ekonomik sömürüye ve emniyetlerine, sağlıklarına veya fiziksel, ruhsal, ahlaki veya sosyal gelişimlerine zarar verme olasılığı bulunan veya eğitimlerini engelleyebilecek her türlü işe karşı korunmalıdır.

Madde–33. Aile ve Meslek Yaşamı

1. Aile, yasal, ekonomik ve sosyal korumadan yararlanmalıdır.
2. Aile ve meslek yaşamının bağdaştırılması için herkes, doğumla bağlantılı bir nedenle işten çıkarmaya karşı korunma hakkına ve bir çocuğun doğumu veya evlat edinilmesinden sonra ücretli doğum ve ebeveynlik izni alma hakkına sahiptir.

Madde–34. Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım

1. Birlik, Topluluk hukuku ve ulusal yasalar ve uygulamalarda belirtilen usullere göre doğum, hastalık, iş kazaları, bakıma muhtaç olma veya yaşlılık gibi durumlarda ve işten çıkarılma durumunda koruma sağlayan sosyal güvenlik yardımları ve sosyal hizmetlerden yararlanma hakkını tanımakta ve saygı göstermektedir.
2. Avrupa Birliği'nde yasal olarak ikamet eden ve dolaşan herkes, Topluluk hukuku ve ulusal yasalar ve uygulamalara göre sosyal güvenlik yardımları ve sosyal avantajlardan yararlanma hakkına sahiptir.
3. Birlik, Topluluk hukuku ve ulusal yasalar ve uygulamalarda belirtilen usullere göre sosyal dışlanma ve yoksullukla mücadele için yeterli imkanlara sahip olmayan herkes için uygun bir yaşam sağlamak amacıyla sosyal ve konut yardımından yararlanma hakkını kabul etmekte ve saygı göstermektedir.

Madde–35. Sağlık Hizmetleri

Herkes, ulusal yasalar ve uygulamalarda belirtilen şartlar çerçevesinde koruyucu sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkına ve tıbbi tedaviden yararlanma hakkına

sahiptir. Bütün Birlik politikaları ve faaliyetlerinin tanımlanmasında ve uygulanmasında yüksek düzeyde bir insan sağlığı koruması sağlanmalıdır.

Madde–36. Genel Ekonomik Konulardaki Hizmetlerden Yararlanma

Birlik, sosyal ve bölgesel uyumunu artırmak için Avrupa Topluluğu'nu oluşturan Antlaşma'ya uygun olarak ulusal yasalar ve uygulamalarda öngörülen genel ekonomik konulardaki hizmetlerden yararlanma hakkını kabul etmekte ve saygı göstermektedir.

Madde–37. Çevresel Koruma

Yüksek düzeyde bir çevresel koruma ve çevrenin kalitesinin iyileştirilmesi, Birliğin politikalarına dahil edilmeli ve sürdürülebilir kalkınma ilkesine uygun olarak sağlanmalıdır.

Madde–38. Tüketici Koruması

Birlik politikaları, yüksek düzeyde tüketici koruması sağlamalıdır.

BÖLÜM V

VATANDAŞLIK HAKLARI

Madde–39. Avrupa Parlamentosu Seçimlerinde Oy Kullanma ve Aday Olma Hakkı

1. Birliğin her vatandaşı, ikamet ettiği Üye Devlette, bu Devletin vatandaşları ile aynı koşullar altında Avrupa Parlamentosu seçimlerinde oy kullanma ve aday olma hakkına sahiptir.

2. Avrupa Parlamentosu üyeleri, genel serbest ve gizli oyla doğrudan seçilir.

Madde–40. Yerel Seçimlerde Oy Kullanma ve Aday Olma Hakkı

Birliğin her vatandaşı, ikamet ettiği Üye Devlette, bu Devletin vatandaşları ile aynı koşullar altında yerel seçimlerde oy kullanma ve aday olma hakkına sahiptir.

Madde–41. İyi İdare Hakkı

1. Herkes, işlerinin Birliğin kurumları ve organları tarafından tarafsız ve adil bir şekilde ve makul bir süre içinde görülmesini isteme hakkına sahiptir.

2. Bu hak, şunları içermektedir:

herkesin, kendisini olumsuz şekilde etkileyebilecek herhangi bir işlemin yapılmasından önce görüşlerinin dinlenmesini isteme hakkı;

herkesin, kendi dosyasına erişme hakkı ve meşru gizlilik çıkarlarına ve mesleki ve ticari gizliliğe saygı gösterilmesi;

idarenin, kararları konusunda gerekçe gösterme yükümlülüğü.

3. Herkes, Topluluğun kuruluşları veya görevlilerinin, görevlerinin ifası sırasında yolaçtıkları her türlü zararı, Üye Devletlerin yasalarındaki ortak genel ilkelere göre Topluluğa tazmin ettirme hakkına sahiptir.

4. Herkes, Birliğin kuruluşlarına, Antlaşmaların lisanlarından birinde mektup gönderebilir ve kendisine aynı lisanda cevap verilmesi zorunludur.

Madde-42. Belgelere Erişme Hakkı

Birliğin bütün vatandaşları veya bir Üye Devlette ikamet eden veya kanuni adresi bu devlette bulunan bütün gerçek veya tüzel kişiler, Avrupa Parlamentosu, Konsey ve Komisyon belgelerine erişme hakkına sahiptir.

Madde-43. Kamu Denetçisi

Birliğin bütün vatandaşları veya bir Üye Devlette ikamet eden veya kanuni adresi bu devlette bulunan bütün gerçek veya tüzel kişiler, adli görevleri çerçevesinde hareket eden Adalet Divanı Bidayet Mahkemesi hariç olmak üzere Topluluk kuruluşları veya organlarının faaliyetlerinde karşılaşılan kötü idare vakalarını Birlik kamu denetçisine havale etme hakkına sahiptir.

Madde-44. Dilekçe İle Başvurma Hakkı

Birliğin bütün vatandaşları veya bir Üye Devlette ikamet eden veya kanuni adresi bu devlette bulunan bütün gerçek veya tüzel kişiler, Avrupa Parlamentosu'nu dilekçe ile başvurma hakkına sahiptir.

Madde-45. Dolaşım ve İkamet Özgürlüğü

1. Birliğin her vatandaşı, Üye Devletlerin ülke sınırları içinde serbestçe hareket etmek ve ikamet etmek özgürlüğüne sahiptir.

2. Bir Üye Devletin ülkesinde yasal olarak ikamet eden üçüncü ülkelerin vatandaşlarına, Avrupa Topluluğu'nu tesis eden Antlaşma'ya uygun olarak dolaşım ve ikamet özgürlüğü tanınabilir.

Madde-46. Diplomatik ve Konsolosluk Koruması

Birliğin her vatandaşı, tabiiyetinde olduğu Üye Devletin temsil edilmediği bir üçüncü ülkenin topraklarında, herhangi bir Üye Devletin diplomatik veya konsolosluk makamları tarafından, söz konusu Üye Devletin vatandaşları ile aynı şartlarda korunma hakkına sahiptir.

BÖLÜM VI

ADALET

Madde–47. Etkili Hukuki Bir Yola Başvurma ve Adil Yargılanma Hakkı

Birlik hukuku tarafından teminat altına alınmış olan hakları ve özgürlükleri ihlal edilen herkes, bu Maddede belirtilen şartlara uygun olarak bir mahkemede etkili bir hukuki yola başvurma hakkına sahiptir.

Herkes, daha önceden yasa ile tesis edilmiş bağımsız ve tarafsız bir mahkemede makul bir süre içinde yapılacak adil ve kamuya açık bir duruşma yapılmasına sahiptir. Herkes, kendisine bilgi verilmesi, savunulması ve temsil edilmesi fırsatına sahip olmalıdır.

Gerekli imkanlara sahip olmayan herkese, bu yardımın adalete etkin bir şekilde ulaştırılmasının sağlanması için gerekli olması koşulu ile hukuki yardım sağlanacaktır.

Madde–48. Masumiyet Karinesi ve Savunma Hakkı

1. Kendisine karşı ithamda bulunulan bir kişinin, yasaya göre suçlu olduğu kanıtlanıncaya kadar masum olduğu kabul edilecektir.

2. Kendisine karşı ithamda bulunulmuş olan bir kişinin savunma haklarına saygı gösterilmesi teminat altına alınmalıdır.

Madde–49. Cezayı Gerektiren Suçların ve Cezaların Orantılı Olması ve Yasada Tanımlanması İlkeleri

1. Hiç kimse, işlendiği zaman ulusal veya uluslararası hukuka göre suç oluşturmayan bir fiil veya ihmalden dolayı suçlu bulunamaz. Hiç kimseye, suçu işlediği zaman verilebilecek olan cezadan daha ağır bir ceza verilemez. Cezayı gerektiren bir suçun işlenmesinden sonra yasanın daha hafif bir ceza öngörmesi durumunda bu ceza uygulanır.

2. Bu madde, işlendiği zaman uluslar topluluğu tarafından tanınmış genel ilkelere göre suç sayılan bir eylem veya ihmal nedeniyle bir kimsenin yargılanmasına veya cezalandırılmasına engel değildir.

3. Cezaların şiddeti, cezayı gerektiren suçla orantısız olmamalıdır.

Madde–50. Cezayı Gerektiren Aynı Suçtan İki Kere Yargılanmama veya Cezalandırılmama Hakkı

Hiç kimse, daha önce yasaya göre Birlik içinde kesin olarak beraat ettiği veya mahkum olduğu bir suç nedeniyle mahkemede yeniden yargılanamaz veya cezalandırılmaz.

BÖLÜM VII

GENEL HÜKÜMLER

Madde–51. Kapsam

1. Bu Bildirgenin hükümleri, yetki ikamesi ilkesi dikkate alınarak Birliğin kurumları ve organlarına ve sadece Birlik hukukunu uyguladıklarında Üye Devletlere yöneliktir. Bu nedenle, kendi yetkilerine uygun olarak haklara saygı gösterecekler, ilkelere uyacaklar ve bunların uygulanmasını teşvik edeceklerdir.

2. Bu Bildirge, Topluluk veya Birlik için yeni bir yetki veya görev tesis etmemektedir veya Antlaşmalarda belirtilen yetkilerde ve görevlerde değişiklik yapmamaktadır.

Madde–52. Teminat Altına Alınan Hakların Kapsamı

1. Bu Bildirgede kabul edilen hakların ve özgürlüklerin kullanılmasına getirilecek her türlü sınırlandırma, yasada öngörülmesi ve bu hak ve özgürlüklerin özüne saygı göstermelidir. Orantılı olma ilkesine tabi olarak sınırlandırmalar sadece gerekli olmaları ve Birlik tarafından kabul edilen kamu yararı amaçlarına veya başkalarının hak ve özgürlüklerini koruma gereksinimine gerçekten hizmet etmeleri koşulu ile uygulanabilir.

2. Topluluk Antlaşmaları veya Avrupa Birliği Antlaşmasına dayalı olan bu Bildirgede tanınan haklar, söz konusu Antlaşmalarda belirtilen şartlar ve sınırlar çerçevesinde kullanılır.

3. Bu Bildirge'nin, İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması Sözleşmesi ile teminat altına alınmış olan haklara tekabül eden hakları içermesi durumunda sözkonusu hakların anlamı ve kapsamı, sözkonusu Antlaşma'da belirtilenlerle aynı olacaktır. Bu hüküm, Birlik hukukunun daha kapsamlı koruma sağlamasını engellemez.

Madde–53. Koruma Düzeyi

Bu Bildirge'de yer alan hiç bir şey, Birlik hukuku ve uluslararası hukuk ve Birlik, Topluluk veya Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması Sözleşmesi dahil olmak üzere Üye Devletlerin taraf olduğu uluslararası anlaşmalarla ve Üye Devletlerin anayasaları ile kendi uygulama alanlarında tanınmış olan insan hakları veya temel özgürlükleri kısıtladığı veya olumsuz şekilde etkilediği şeklinde yorumlanamaz.

Madde–54. Hakların İstismar Edilmesi Yasağı

Bu Bildirge'de yer alan hiç bir şey, işbu Bildirge'de tanınan haklar ve özgürlüklerden herhangi birinin ortadan kaldırılmasını veya bunun, burada öngörülenden daha fazla kısıtlanmasını amaçlayan herhangi bir faaliyette bulunma veya herhangi bir fiili gerçekleştirme hakkını verdiği şeklinde yorumlanamaz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
İSLÂM'DA İNSAN HAKLARI

İSLÂM'DA İNSAN HAKLARI BELGELERİ

İSLÂM'DA İNSAN HAKLARI

İslâm'da İnsan Hakları başlığı altında İnsan Hakları Beyannamesi, Kur'an-ı Kerim ve Veda Hutbesi aktarımlarına geçmeden önce, İslâm'da İnsan Haklarının önemine değinmek yerinde olacaktır. Bu çerçevede bir meslektaşımızın kitabından önemli gördüğümüz bir bölümü buraya aktarmayı uygun gördük:

“İslâm, Batı'da olduğu gibi devletin geniş yetkilerine karşı bireyin sahip olduğu hakları tanımakla yetinmemiş, yönetenler ile yönetilenlerin haklarını, yaşam tarzlarını, yükümlülük ve sorumluluklarını ayınlamış, yöneticilerin halkın rızasına dayanmasını aramış, bütün sınıfları birbirine bağımlı kılmış, bireyin, yönetimin ve devletin temel amacının bireyin haklarını gözetmek olduğunu ve bireyin kişisel sorumluluğunu kabul etmiştir.

Batı dünyasında oluşup gelişen insan hakları felsefe ve öğretisinin Kur'andaki İslâmdan etkilendiği, insan haklarına ilişkin uluslararası sözleşmelerden anlaşılacaktır.

Okumaya, öğrenmeye büyük önem veren Kur'an ve Peygamber, insanları özgürce düşünmeye, düşünerek araştırarak, tatmin olarak inanmaya çağırılmış, taassuptan ve peşin hükümlerden insanı uzak tutmuş, düşünceye bir sınır koymamış, Allah'ı kabul etmeyenlere ve ona ortak koşanlara bile yasak koyma ve baskı kurma yerine düşünmeye yönelterek onların gerçeği görmelerini istemiştir. Allah'ın halifesi, değerli ve saygın bir varlık olan insan için lutfedilen haklar sayesinde, kadın-erkek, siyah-beyaz ayırımı yapılmadan herkesin eşit haklara sahip olduğu, cins, renk, kabile, mal-mülk sahibi olma ve benzeri hususların üstünlük sağlamadığı, çünkü üstünlüğü yalnızca takvada bulunduğu, sınıf, ırk, kabile ve millet olgularına dayalı adaletin kabul edilmediği, her türlü haksızlık, adaletsizlik, eşitsizlik ve ezilmişliğin insan haklarının ihlali sayıldığı, bütün insanların hak, nimet ve ilerleme olanaklarından 'tarafın dışları gibi eşit' sayıldığı bir düzen amaçlanmıştır.”¹

¹ Bkz.: İker Hasan DUMAN, a.g.e., s. 27.

İSLÂM KONFERANSI YASASI (İKY)(*)

Bismillahirrahmanirrahim,

12-15 Recep 1389 (22-25 Eylül 1969) günlerinde düzenlenen İslâm Ülkeleri Kralları, Devlet ve Hükümet Başkanları Konferansı ile ilgili olarak;

15-17 Muharrem 1390 (23-25 Şubat 1970) günlerinde Cidde'de yapılan Dışişleri Bakanları Birinci İslâm konferansı ve 27-29 Şevval 1390 (26-28 Aralık 1970) günlerinde Karaçi'de toplanan Dışişleri Bakanları İkinci İslâm Konferansını anımsayarak;

Ortak inançlarının, İslâm halkları arasında yaklaşma ve dayanışma kurulması için güçlü bir öge oluşturduğuna inanarak;

İnsanlığın ilerlemesi için önemli öğelerden biri olarak kalacak olan, İslâm'ın manevî, ahlaksal, sosyal ve ekonomik değerlerinin korunmasında kararlı olarak;

Amaç ve ilkeleri insanlar arasındaki verimli işbirliği için bir temel oluşturan Birleşmiş Milletler Yasasına ve Temel İnsan haklarına bağlılıklarını yineleyerek;

Halkları arasındaki kardeşçe ve manevî temelli dostluk bağlarını pekiştirmeye ve öncelikle adalet, hoşgörü ve ayırım gözetmeme ilkeleri üzerine kurulmuş bulunan özgürlüklerini, uygarlıklarını ve ortak miraslarını korumaya kararlı olarak,

Her yerde insanlığın refahını, gelişmesini ve özgürlüğünü artırma çabası içinde ve kendi halkları ve bütün dünya halklarına güvenlik, özgürlük ve adalet getirecek dünya barışını sağlamak amacıyla, birlikte çaba göstermek konusunda kararlı olarak, İslâm Konferansının işbu yarasını kabul ederler.

Madde-1. Üye ülkeler bu yasa ile "İslâm Konferansı Örgütü"nü kurarlar.

(*) "İslâm Konferansı Yasası, 4 Mart 1972 tarihinde Cidde'de Katılan Devletler Dışişleri Bakanları'nca kabul edilip imzalanmıştır. Türkiye anlaşmayı imzalamış olmakla birlikte henüz onaylamamıştır. Ancak fiili üyelik hali devam etmektedir. Üstelik Cidde'de Türkiye'nin çağrısı üzerine yapılan 7. Bakanlar Konferansı 1976'da İstanbul'da toplanmıştır. Dönemin Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün bir mesajının okunduğu, Başbakan Süleyman Demirel'in konuşma yaptığı bu toplantıda, Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, Türk Hükümetinin Filistin Kurtuluş Örgütü'nün Türkiye'de bir siyasal büro açmasını kabul edeceğini açıklamıştır. Öte yandan bu toplantıda, Siyonizm "sömürgeci, genişleme siyaseti güden, ırkçı, emperyalist bir doktrin olarak" kınanmıştır ki, Türkiye'de bu "consensus" kararına katılıyordu. Hatta konu 6 ay sonra Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na getirildiğinde, "Siyonizm'in bir ırkçılık olduğu" yolundaki karar tasarısını, Kuruldaki çoğunlukla birlikte, Türkiye de onaylamıştır.

IV. İslâm Doruğu 1984 yılında Kazablanka'da toplanmış ve bu Konferansta Devlet Başkanı Kenan Evren hem Konferans Başkan Yardımcılığına hem de Ekonomik ve Ticari İşbirliği Sürekli Komisyonu'nun Başkanlığına getirilmiştir.

1975 Ekiminde çalışmalarını başlatmış olan İslâm Kalkınma Bankası, 1986 yılı Ortalarına dek Türkiye'nin çeşitli projelerine 400 milyon dolara yakın kredi açmış, buna karşılık Türkiye'nin Bankanın sermayesine katkısı 70 milyon dolar (sermayenin %3,5'i) olmuştur." (İsmail SOYSAL, a.g.e., s. 738).

Madde-2/ A. Amaçlar:

1. Üye devletler arasında İslâm dayanışmasını geliştirmek;
2. Ekonomik, sosyal, kültürel, bilimsel ve diğer önemli çalışma alanlarında üye devletler arasında işbirliğini güçlendirmek ve uluslararası örgütlerde, üye devletler arasında danışmalarda bulunmak,
3. Irk ayırımını, ayırım gözetmeyi önlemeye ve sömürgeciliğin her biçimini ortadan kaldırmaya çabalamak,
4. Adalete dayalı bir uluslararası barış ve güvenliği desteklemek için gerekli önlemleri almak,
5. Kutsal yerlerin korunması için gösterilecek çabalar ve Filistin halkının savunulması için gösterilen destekte uyum sağlamak ve haklarını yeniden kazanmaları ve topraklarını kurtarmaları için, Filistin Halkına yardım etmek,
6. Bütün Müslüman ulusların onur, bağımsızlık ve ulusal haklarını korumak amacıyla, onların savaşımalarını desteklemek.
- 7 ve devamı (B) alt başlığında örgütün işleyişi ile ilgili bilgiler konu dışında olduğundan buraya alınmamıştır.

İSLÂM'DA İNSAN HAKLARI BEYANNAMESİ

TAKDİM(*)

“Hamd Allah’a olsun ve salât ile selâm da Allah’ın Peygamberi Seyyidimiz Abdullah oğlu Muhammed’e, O’nun âline ve ashâbına ve O’nun getirdiği hidâyet yoluna tâbi olanlara olsun.”²

Hamd ve salâtdan sonra şunu belirtelim ki, bu beyânâme, Dünya İslâm Konseyi’nin neşrettiği ikinci belgedir ve İslâm’da İnsan Haklarını ihtiva etmektedir.

Daha önce İslâm Konseyi, İslâm Nizâmı’nın genel çerçevesini teşkil eden Evrensel İslâm Beyânâmesi’ni neşretmişti. Her iki vesikanın da, Hicrî XV. Asrın girişine ve dünyadaki İslâmi hizmetlerin ve hareketlerin başarılı olduğu bir döneme rastlaması, İnşâallah hayra işarettir.

İslâm’da insan hakları, herhangi bir kralın yahut idarecinin ihsânı olarak kabul edilmediği gibi, mahalli bir otorite yahut milletlerarası bir müessesenin aldığı karar da değildir. Belki insan hakları, kaynağı ilâhi olan bir hükümle kesin olarak kabul edilen fitrî haklardır. Bu sebeple hiçbiri inkâr edilemez, ortadan kaldırılamaz, çiğnemez, bu haklara tecavüz edilmesine müsamaha ile bakılamaz ve bu haklardan asla vazgeçilemez.

Bugün ilan ettiğimiz İslâm’da İnsan Hakları Belgesi, çok samimi bir gayretin neticesi ve meyvesidir. Bunun ortaya çıkması için çok sayıda büyük İslâm mütefekkiri ve İslâmi hareket liderlerinin katkıları olmuştur. Gösterilen gayretler neticesinde, hamd olsun, Allah’ın Kitabı Kur’an ve Resulünün sünnetine dayanılarak insan haklarını şâmil bir beyânâme ortaya çıkmıştır.

Dünya İslâm Konseyi, bu beyânâmeyi bütün dünyaya ilan etmekle ümit etmektedir ki, bu hizmet, muâsır Müslüman’a bugünkü cihadında bir katkı olsun, Müslüman lider ve idarecilere, kendi aralarında ve başkaları ile olan münasebetlerinde hakkı tavsiyeye bir vesile ve davet olsun. Hiçbir Müslüman’ın cahil kalacağı düşünülmemeyen İslâm’ın vaz ve kabul ettiği insan haklarına hürmette, Müslüman milletlere ve halklarıyla olan münasebetlerinde, idare tarz ve metodlarında ve nihayet şahsi ve siyasi hayatlarında kendilerine uyulması gereken nihâi bir hedef olsun.

Aynı şekilde İslâm Konseyi, bu beyannamenin, insan hakları ile ilgilenen mahalli ve milletlerarası kuruluşlar tarafından ilgiyle karşılanacağını, bu müesseselerin

(*) İslâm Konferansı Teşkilatı Genel Sekreterliği, İslâm’da İnsan Hakları mevzuunda BM Genel Kuruluna, 1979 yılı devresinde “Meşru’i Vesikat-i Hukuk ve Vâcibât’il-İnsaniyye Fi’l-İslâm” adıyla bir rapor sunmuş ve rapor büyük bir hüsnü kabul görmüştür. Daha sonra İslâm Konyesi’nin teşebbüsüyle hazırlanmış olan bu metin, İslâm Konseyi Genel Sekreteri Salim AZZAM tarafından Paris’te, UNESCO binasında 21 Zilkade 1401, 19 Eylül 1981 yılında ilan edilmiştir. Metnin çevirisi ve daha geniş bilgi için bkz.: (1) Ahmet AKGÜNDÜZ, *İslâm’da İnsan Hakları Beyannamesi*, (İstanbul: Timaş Yay., 1993), (2) İSLÂM ve İNSAN HAKLARI, Derleme, (İstanbul: Endülüs Yay., 1995). Beyannamenin metni ve dipnotlar Ahmet AKGÜNDÜZ’den alınmıştır.

² İslâmi kavramlar haricindeki kavram ve kelimeler, tarafımızdan kısmen sadeleştirilmiştir.

elindeki konuyla alakalı dokümanların bir yenisini teşkil edeceğini ve yaşanan hayatta da bu belgedeki esaslara uyulması için çağrı yapılacağını ümit etmektedir.

Allah'tan dileğimiz, bu belgenin hazırlanmasına katkıda bulunan herkese mü-kâfatını ihsan etmesi, bu beyannamenin kalpleri, gönülleri ve akılları açması ve böylece Müslümanların hayatında yeni bir dönemin başlamasıdır.

GİRİŞ

“İslâm, ondört asırdır, insan haklarını bütün derinliği ve kapsamıyla kabul ve ilan etmiş, insan haklarının korunması için bütün koruyucu tedbir ve müeyyidelerini vaz etmiş ve İslâm toplumunu da bu hakları teyit ve te'kid edecek temel esas ve prensiplerle tanzim eylemiştir.

İslâm, alemlerin Rabbı olan Allah'ın insanlara tebliğ edilmek ve insanlara hak, adalet, hayır ve huzurun hakim olacağı güzel bir hayata hidayet etmek üzere, Peygamberlere vahy yoluyla gönderdiği semavi davetlerin sonuncusudur.

Buradan hareketle, Müslümanların üzerine bütün insanlara İslâm'ın davetini anlatmaları, şu emr-i ilahi gereğince bir vecibedir: “Sizden öyle bir cemaat bulunmalıdır ki, onlar herkesi hayra davet etsinler, iyiliği emretsinsinler, kötülükten vazgeçirmeye çalışsınlar. İşte onlar muradına erenlerin ta kendileridirler.”³ Ayrıca insan olmanın gereği, alemin düştüğü bunca hata deryasından kurtarılması ve milletlerin karşı karşıya kaldığı çeşitli bela girdaplarından kurtulma gayretlerine katkıda bulunma yükümlülüğünün de gereğidir.

Biz Müslümanlar, milletlerimiz, memleketlerimiz farklı olsa da,

Vahid ü Kahrân olan Allah'a ubûdiyyetimizden;

Dünya ve Ahirette her işin sahibinin O olduğuna, hepimizin dönüşünün sonunda O'na olacağına, insanı yeryüzüne halife yapıp kainattaki her şeyi insanın emrine verdikten sonra, insanın hayrına ve yararına olan şeylere onu hidayet edecek olanın da ancak O olabileceğine olan imanımızdan;

Rabbimiz tarafından gönderilen Peygamberlerin getirdiği Hak Din'in tek olduğunu ve peygamberlerin her birinin Hak Din'in binasına birer kerpiç koyduklarını, nihayet Allah'ın, Rasulullah'ın “Ben, nübüvvet binasının son taşıyım; Ben, Peygamberlerin sonuncusuyum.” hadisinde ifade ettiği gibi, Hak Din'in binasını Hz. Muhammed'in risaletiyle tamamladığını tasdikimizden;

İnsan aklının, Allah'ın hidayet ve vahyi olmadan, insan hayatı için en doğru yolu bulabilmekten aciz olduğunu teslim ettiğimizden;

Mukaddes Kitabımız Kur'an'ın ışığında, insanın kainattaki gerçek yerini, icadındaki gayeyi ve yaratılışındaki hikmeti görebildiğimizden;

İnsana, yaratıcısının izafe ettiği şeref, izzet ve çoğu mahlukata olan üstünlüğünü bildiğimizden;

³ Al-i İmrân, 104.

İnsanı, Yüce Rabbi'nin, sayısız nimetleriyle kuşattığını gördüğümüzden;

Milletleri ve bölgeleri ayrı ayrı da olsa, Müslümanları tek ceset haline getiren ümmet mefhumunu gerçek manada idrak ettiğimizden;

Bugün dünyanın karşı karşıya bulunduğu bozuk düzenleri ve günahkar nizamları, derinden derine anlayabildiğimizden;

İnsan toplumunun bir azası olarak, insanlığa karşı her an hissettiğimiz sorumluluğumuzu ifa etmeye olan gerçek arzumuzdan;

İslâm'ın boyunlarımıza yüklediği tebliğ emanetini, daha faziletli bir hayatı elde etmeye çalışma azmiyle, ifa edebilmeye olan hırsumuzdan;

Bu elde etmeye hırs gösterdiğimiz faziletli hayat;

Fazilet üstüne kaim ve her türlü rezilliklerden uzak,

Karşılıklı husumet yerine karşılıklı yardımlaşmanın ve düşmanlık yerine kardeşliğin hakim olduğu,

Harpler ve meydan kavgaları yerine emniyet ve yardımlaşmanın geçtiği,

İnsanın, kula kulluk, ırka ve bölgeye dayalı tefrika, zulüm ve zilletin altında sıkışıp boğulmasına bedel, hürriyet, eşitlik, kardeşlik, izzet ve şeref manalarını tenefüs edebileceği bir hayat...

Böylece insan vücut alemine gönderiliş vazifesini ifa etmeye, yani, yaratıcısına ibadet ve kainatı kuşatan bir imar hareketine hazır olacak.

Bu hayat, insana yaratıcısının nimetlerinden yararlanma imkanlarını verecek, büyük bir aile görünümünde olan insanlık ailesine karşı vazifelerini ifa etme fırsatı doğacak.

İşte bütün bunlardan güç ve ilham alarak, biz Müslümanlar, Kur'an'a ve Sünnet-i Nebeviyyeye dayanarak, İslâm'da İnsan Hakları Beyannamesini ilan ediyoruz.

İlan edilen şekliyle, insan hakları beyânâmesi, ebedidir, içinden birinin iptali, tadili, ilgası veya askıya alınması asla caiz değildir.

Bunlar öyle haklardır ki, Yaratıcımız, bunları vaz etmiştir. Dolayısıyla, kim olursa olsun, beşerin bunları askıya alması, bunlara tecavüz etmesi, fertlerin veya toplumu temsil eden müesseselerin iradeleriyle bunlardan vazgeçilmesi mümkün değildir.

Bu hakların ikrar ve kabulü, gerçek bir İslâm toplumunun kurulması için atılan doğru bir adım ve başlangıçtır;

1. Öyle bir toplum ki, insanlar o toplumda eşit olsun; fertler arasında neseb, ırk, cinsiyet, renk, dil veya dine dayanan imtiyaz ve ayırım bulunmasın.

2. Öyle bir toplum ki, orada eşitlik, haklardan yararlanmada ve ödevleri ifada esas kabul edilsin. Müşterek insan olma özelliğinden kaynaklanan eşitlik olsun. "Ey insanlar! Biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık" (Kur'an, Hucurat, 13). Yaratıcının insana ihsan ettiği insanlık boyası, bu eşitliğin esasını teşkil etsin. "Yemin ederiz ki, biz, insanoğlunu şerefli kıldık, onları karada ve denizde bineklere yükledik, onla-

ra güzel şeyleri rızık olarak ihsan ettik ve yarattığımız mahlukatın çoğuna onları bir çok faziletlerle üstün kıldık.” (Kur’an, İsra, 70)

3. Öyle bir toplum ki, orada insan hürriyeti, hayatın eş anlamlısı olsun, insan hür olarak doğsun ve hürriyetin gölgesinde kendini bulsun, zillet, kölelik, zulüm ve baskıdan emin olsun.

4. Öyle bir toplum ki, aile toplumun direği olarak görülsün, aileye gereken şefkat ve himaye gösterilsin, ailenin istikrarı ve ilerlemesi için bütün sebepler hazırlansın.

5. Öyle bir toplum ki, idareci ve halk, yaratıcı tarafından vaz olunan hukukun önünde eşit olsun, kimsenin imtiyaz veya ayrımı bulunmasın.

6. Öyle bir toplum ki, idari otorite, idareci sınıfın boynuna konulan bir emanet gibi kabul edilsin, gayeleri de İslâm Hukukunun çizdiği gayeleri, yine bu hukuk nizamının gösterdiği metodlarla gerçekleştirmek olsun.

7. Öyle bir toplum ki, orada her fert Allah’ın tek başına bütün kainattaki her şeyin Allah’ın bütün mahlukatının emrine verildiğine inansın. Bunun Allah’ın fazlı ve itası olduğunu, kimsenin daha önceden bunlara hak kazanmadığını kabul etsin, her insanın bu ilahi itadan nasibini alabileceği kabul edilsin. “Size, kendi lütuf ve ihsanından olmak üzere, göklerde ve yeryüzündeki her şeyi musahhar etmiştir.” (Kuran, Câsiye, 13)

8. Öyle bir toplum ki, orada İslâm ümmetinin meselelerini tanzim eden siyasetlerin ve bu siyasetleri tatbik ve tenfiz edecek olan yüksek otorite organlarının esasını, “şura” prensibi teşkil etsin. “Onlar, meselelerini ve işlerini şura ile hallederler” (Kur’an, Şûrâ, 38)

9. Öyle bir toplum ki, orada her fert, gücü ve kabiliyeti nispetinde sorumluluklar yüklenmek ve İslâm milletinin önünde dünyevi olarak ve Yaratıcısının huzurunda ise, uhrevi olarak hesap verebilmesi için, bütün fertlere eşit fırsatlar tanınsın.

10. Öyle bir toplum ki, orada, mahkeme önünde ve hatta yargılama anında, idare edilenle idare eden eşit tutulsun.

11. Öyle bir toplum ki, orada her fert toplumun gönlü gibi olsun, cemiyet aleyhine bir suç işleyen insana karşı sırf Allah için ve teklifsiz dava açabilsin, başkasından bu konuda yardım talep edebilsin, başkaları da ona yardım etsin ve haklı davasında onu yalnız bırakmasın.

12. Öyle bir toplum ki, delaletin ve tuğyanın bütün çeşitlerini reddedip içinde yaşayan her ferдин emniyet, hürriyet, şeref ve adalet haklarını tekeffül etsin, bunu İslâm’ın insanlar için tanıdığı haklar çerçevesinde yapsın.

İşte İslâm’ın insanlar için tanıdığı hakları, biraz sonra takdim edeceğimiz İslâm’da İnsan Hakları Beyannamesi, bütün dünyaya ilan etmektedir.⁴

⁴ İlan edilen ve tamamen Kur’an ile Sünnet’in hükümlerine dayanan bu Beyanname, İslâm’daki insan haklarının tamamını kapsamamaktadır.

İSLÂM'DA İNSAN HAK VE HÜRRİYETLERİ BEYANNAMESİ⁵

Bismillahirrahmanirrahim

Madde-1. Hayat Hakkı

- A) İnsan hayatı mukaddes ve dokunulmazdır. Hiç kimsenin insan hayatına tecavüzde bulunması caiz değildir. Bu dokunulmazlık ve kutsiyet, ancak şer'i hükümler çerçevesinde ve onların kabul edeceği yollarla kaldırılabilir.⁶
- B) İnsanın maddi ve manevi varlığı korunmuştur; İslâm Hukuku, hayatında ve ölümünden sonra insanın varlığını korur. İnsan vücuduna saygı ve rıfk ile muamele etmek, müminin vazifesidir. İnsanın ayıplarını ve örtülmesi gereken uzuvlarını örtmek bir vecibedir.⁷

Madde-2. Hürriyet Hakkı

- A) Hürriyet hakkı, tıpkı insanın hayatı gibi dokunulmazdır. İnsanın doğuşu ile varolan tabii ve ilk hakkıdır. İnsanla beraber kalır ve hayatı devam ettikçe devam eder. Kimse hürriyet hakkına tecavüz edemez. Fertlerin hürriyet haklarını korumak için yeterli kanuni tedbirlerin alınması icabeder. Şer'i hükümler çerçevesinde ve hukukun kabul ettiği yollar dışında, hürriyetlerin kısıtlanması ve sınırlandırılması caiz değildir.⁸
- B) Hiçbir milletin bir diğer milletin hürriyetine tecavüz etmesi caiz olamaz. Tecavüz eden milletin bu tecavüzdən vazgeçmesi ve ihlal ettiği hürriyeti mümkün olan bütün yollarla derhal iade etmesi gerekir. Milletlerarası kuruluşların da, hürriyeti için mücadele eden milletlere yardımcı olması icap eder. Müslümanların ise, bu vecibeyi yüklenerek bu hususta ihmal göstermemeleri dini bir vazifedir.⁹

⁵ İslâm Konyesi'nin teşebbüsüyle hazırlanmış ve İslâm Konseyi Genel Sekreteri Salim AZZAM tarafından Paris'te, UNESCO binasında 21 Zilkade 1401, 19 Eylül 1981 yılında ilan edilmiştir. Metnin çevirisi için Bkz.: (1) Ahmet AKGÜNDÜZ, *İslâm'da İnsan hakları Beyannamesi*, (İstanbul: Timaş Yay., 1993). (2) İSLÂM ve İNSAN HAKLARI, (İstanbul: Endülüs Yay., Derleme, 1995). Beyannamenin metni ve dipnotları Ahmet AKGÜNDÜZ'ün kitabından alıntılanmıştır.

⁶ “Kim bir canı, bir can mukabilinde yahut yeryüzünde herhangi bir fesat çıkarmış olmadan öldürürse, bütün insanları katletmiş gibi olur. Kim de bir canı ihya edip kurtarırsa, bütün insanları ihya etmiş gibi olur” (Maide-32).

⁷ “Sizden biriniz mü'min kardeşini kefenlediğinde, kefenlemesini güzel ve iyi yapsın” Müslim, Ebu Davud, Tirmizî ve Nesaî tarafından nakledilen bir hadistir. Ayrıca Buharî'nin naklettiği bir hadiste de “ölülerinize sövmeyiniz; zira onlar daha önce yaptıklarının zaten cezasını çektiler” buyurulmuştur.

⁸ “Her doğan çocuk mutlaka fitrat üzere doğar” Buharî ve Müslim tarafından nakledilen bir hadistir. Ayrıca bu konuda “Anneleri hür doğurduğu halde, siz insanları ne zaman köle haline getirdiniz?” diyen Hz. Ömer'in de sözünü hatırlamak icap eder.

⁹ “Kim kendisine yapılan zulümden sonra hakkını alır ve zafere ulaşırsa, artık bunların aleyhinde mesuliyeti mucip bir hal ve yol yoktur.” (Şura-41).

Madde-3. Eşitlik Hakkı

- A) Bütün insanlar kanun (şeriat) önünde eşittirler. Hukukun fertlere uygulanması açısından aralarında herhangi bir kimsenin imtiyaz hakkı mevcut değildir. Aynı şekilde hukukun fertleri koruması hususunda da herhangi bir imtiyaz mevzu bahis olamaz.¹⁰
- B) Bütün insanlar, insan olmaları itibarı ile eşittir. Aralarında üstünlük ancak amellerine göre olabilir. Herhangi bir şahsın bir diğerinin maruz bırakılmayacağı zarar ve tehlike ile karşı karşıya bırakılması asla caiz değildir. Fertler arasında cinsiyet, renk, ırk, dil yahut din esasına göre ayırım yapan her fikir, nizam ve yasama faaliyeti İslâm'ın bu zikredilen umumi esası ile tezat teşkil eder.¹¹
- C) Her fert, fırsat eşitliği prensibi çerçevesinde ve diğer fertlere tanınan fırsatlar ve imkanlar çerçevesinde kamuya ait maddi kaynaklardan yararlanma hakkına sahiptir. Gösterilen gayret ve emek aynı olduğu ve ücrete hak kazandıran iş kemiyet ve keyfiyet itibarıyla farklılık arz etmediği sürece, fertler arasında ücret ve emeğin karşılığı açısından ayırım yapılması caiz değildir.¹²

“O mü'minler ki, eğer kendilerine yer yüzünde bir iktidar mevkii verirsek dosdoğru namazlarını kılarlar, zekatlarını verirler, iyiliği emrederler ve kötülükten vazgeçirmeye çalışırlar.” (Hac-41).

¹⁰ “Arab'ın, Arap olmayana, Arap olmayanın Arab'a, beyazın siyaha ve siyahın da beyaza, takva dışında üstünlüğü yoktur.” Aclunî, Keşf'ül-Hafâ, Hadis No: 2847.

“Sizden evvelki milletlerin mahvolmalarının sebebi şudur ki, içlerinden şerefli bir kimse hırsızlık edince onu cezalandırmazlar; zayıf birisi hırsızlık edince kanunu tatbik eder ve onu cezalandırırlardı. Allah'a yemin ederim ki, Muhammed'in kızı Fatıma da hırsızlık etse, elini ben keserdim ve cezasını uygulardım.” Buharî: Enbiya-54; Müslim: Hudûd-2; Tirmizî: Hudûd-1454.

“Bilesiniz ki, benim katımda zayıf olanınız, hakkını alıp kendisine teslim edinceye kadar kuvvetli olandır ve benim katımda kuvvetli olanınız da, mazlumun hakkını kendisinden alıncaya kadar zayıf olandır.” Bu ifade Hz. Ebubekir'in ilk halife olduğunda îrât ettiği nutuktan alınmıştır.

¹¹ “Bütün insanlar Adem'den; Adem de topraktan yaratılmıştır. Bilmelisiniz ki, cahiliye devrine ait olup, iftihar vesilesi yapılagelen her şey, kan ve mal davaları, bunların hepsi, bugün, şu ayaklarımızın altındadır ve kaldırılmıştır...” Ahmed Bin Hambel, Müsned-III, 410;

“Bütün insanların yaptıklarına ve amellerine göre dereceleri ve mertebeleri vardır. Bu da, kendilerine hiçbir haksızlık edilmeyerek amellerinin karşılığını, eksiksiz verebilmek içindir.” (Âhkaf-19)

“Müslümanların kanları birbirine denktir; birinin canı ve kanının bir diğerine üstünlüğü yoktur.” Bu hadisi de Ahmed Bin Hambel rivayet etmiştir.

¹² “Yeryüzünün çevresinde ve değişik bölgelerinde yürüyün; Allah'ın rızından yiyin.”, (Mülk-15)

“Kim zerre miskal hayır işlerse, mükâfatını ve kim de zerre miktar şer işlerse mücâzâtını görecektir.” (Zilzal-7, 8)

Madde-4. Adalete Başvurma Hakkı

- A) Her fert, şeriat önünde hak arama hürriyetine sahiptir ve sadece İslâm hukuku hükümlerine göre yargılanmayı talep etme hakkına haizdir.¹³
- B) Her fert, maruz kalacağı zulme karşı kendini müdafaa etme hakkına sahiptir. İmkanları ölçüsünde, başkasının maruz kaldığı zulmü de def etmek, her ferdin vecibesidir.¹⁴
- Fertler, haklarını koruyup adaletle muamele edecek ve maruz kalacakları zarar ve zulmü def edecek bir yüksek otoriteye (idare, yasama veya yargı mercileri gibi) müracaat etme hakkına da sahiptir. Müslüman devlet reisinin, böyle bir yüksek otoriteyi tesis etmesi ve bu organın bağımsızlığını ve tarafsızlığını temin edecek bütün tedbirleri alması en önemli vazifesidir.¹⁵
- C) Her ferdin, sırf Allah rızası için ve talebe ihtiyaç duymadan (hisbeten lillah), diğer fertlerin ve cemaatin yani kamunun haklarını müdafaa etmesi, hem hakkı ve hem de görevidir.¹⁶
- D) Hiçbir gerekçe ile bir ferdin nefsinin müdafaa etmesine yani savunma hakkına karşı çıkılamaz ve engellenemez.¹⁷
- E) Hiç kimse, İslâm Hukukuna aykırı bir emre itaat etmesi için bir Müslüman'ı zorlayamaz. Böyle bir emir karşısında ve masiyetle emredildiği takdirde, emreden makam kim olursa olsun, Müslüman ferdin de "hayır" demek vazifesidir. Müslüman toplumun ise, ferdin bu reddini ve hakta ısrarını

¹³ "Ey iman edenler, Allah'a itaat ediniz. Peygamber'e ve sizden olan ulul-emre de itaatte bulununuz. Eğer bir şey hakkında ihtilafa düşerseniz, onu Allah'a ve Peygamber'e götürünüz. Eğer Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız. Bu sizin için hem hayırlı ve hem de netice itibariyle daha güzeldir." (Nisâ-59)

"Aralarında Allah'ın indirdiği hükümlerle hükmet, onların keyiflerine uyma, Allah'ın sana indirdiği hükümlerin bir kısmından seni sapıtacaklar diye şiddetle onlardan kaçın.", (Mâide-49)

¹⁴ "Allah, çirkin sözün alenen söylenmesini sevmez; zulme maruz kalanlar dışında. Allah her şeyi işitici ve hakkıyla bilicidir." (Nisâ-148)

¹⁵ "Devlet reisi (imam), tıpkı bir kalkan gibidir. Onun gerisinde savaş yapılır ve tehlike vukuunda ona sığınılır." Bu hadisi, hem Buharî hem de Müslim rivayet etmektedir.

¹⁶ "Dikkat ediniz, size şahitlerin en hayırlısı kimdir, haber vereyim mi? Şahitlerin en hayırlısı, kendisinden talep edilmeden hakkın yerini bulması için şahitlik beyanında bulunandır." Bu hadisi Müslim, Tirmizî, Ebu Dâvud ve Nesâî nakletmektedirler.

¹⁷ "Hak sahibinin, hiç şüphesiz ki, söz hakkı mevcuttur." Nesâî dışındaki Kütub-i Sitte sahipleri bu hadisi nakletmişlerdir. Ebu Dâvud ve Tirmizî'nin naklettiği bir başka hadiste ise, "Hakim olarak huzurunda iki taraf, yani davacı ve davalı oturduklarında, davacının iddiasını dinlediğin gibi, karşı tarafın müdafasını da dinlemeden asla karar verme. Zira bu usul, verilecek kararın hakkıyla ortaya çıkması için daha yararlı ve yerinde olanıdır."

desteklemesini ve onu korumasını beklemek, Müslüman ferдин tabii hakkıdır.¹⁸

Madde-5. Adil Bir Yargılamayı Talep Hakkı (Kanuni Yargı Yolu)

- A)** İslâm'da asıl olan, ferдин suçsuzluğudur. (Bera'et-i zimmet asıldır). Bu hal, kişinin herhangi bir suçtan sanık durumuna düştüğünde de devam eder ve sanık adil bir mahkeme önünde yargılanıp suçu sabit görülünceye kadar sürer.
- B)** Şer'i bir nass yani bir kanun metni bulunmadan kimse suçlanamaz. (Zira suçta ve cezada kanunilik esastır). Dinin zaruriyat denilen hükümlerini bilmemek, Müslüman için mazeret teşkil edemez. Ancak bilmemezlik hali sabit görüldüğünde kanunu bilmemek, sadece had cezalarını düşüren bir şüphe olarak kabul edilir.¹⁹
- C)** Tam kaza yetkisine sahip bir mahkeme önünde, reddedilemez delillerle suçu işlediği sabit olmadıkça, hiç kimsenin suçlu olduğuna hükmedilemez ve herhangi bir cürümden dolayı cezalandırılmaz.²⁰
- D)** Hiçbir halde, cezanın, İslâm Hukukunun suç için çizdiği sınırı tecavüz etmesi caiz değildir. Had cezalarını bertaraf etmek için suçun işlendiği şart ve halleri göz önünde bulundurmak İslâm Hukukunun temel esaslarındanadır.²¹
- E)** İnsan, başkasının suçundan dolayı yargılanamaz. Her insan kendi fiillerinden tek başına sorumludur; yani cezai sorumluluk şahsidir. Hiçbir halde, bir

¹⁸ “Ma’siyet yani Allah’ın emirlerine aykırı bir iş yapmakla emredildiğinde, bu emri dinlemek ve itaat etmek yoktur, meşru da değildir.” Nesâî dışındaki Kütub-i Sitte sahipleri bu hadisi nakletmektedirler.

“Müslüman, Müslüman’ın kardeşidir; ona zulmetmez ve onu zalim ellere teslim etmez.” Bu hadisi Buhârî nakletmiştir.

¹⁹ Hiçbir günahkar, başkasının günah yükünü yüklenmez. Biz bir Peygamber gönderinceye kadar hiçbir kimseye veya kavme azap edecek değiliz.” (İsra-15)

“Hata ettiklerinizde üstünüzde bir vebal ve sorumluluk yoktur, ancak kasten işlediklerinizden ise mutlaka sorumlusunuz.” (Ahzap-5)

²⁰ “Ey iman edenler! Eğer bir fâsık size bir haber getirirse, onu tahkik edin, yoksa bilmeyerek bir kavme sataşsınız da, sonradan yaptığınıza pişman olursunuz.” (Hucurât-6)

“Halbuki onların buna dair bilgileri de yoktur. Onlar, zan ve tahminden başkasına tabi olmazlar. Halbuki zan ve tahmin ise, hiç şüphesiz, haktan hiçbir şeyi ifade etmez.” (Necm-28)

²¹ “Bunlar Allah’ın sınırlarıdır, onları çiğneyip geçmeyiniz. Kim Allah’ın hadlerini ve sınırlarını aşarsa, işte onlar, zalimlerin ta kendileridirler.”, (Bakara-229)

“Elinizden geldiğince Müslümanlardan had cezalarını bertaraf ediniz. Eğer onun için bir çıkış yolu mevcut ise, suçluyu serbest bırakınız.” Bu hadisi Beyhakî ve Hâkim nakletmiştir.

şahsa ait sorumluluğun onun aile ve yakınlarına yahut çevresi ve arkadaşlarına yüklenmesi caiz olamaz.²²

Madde-6. Yüksek Otoritenin Zulmünden Korunma Hakkı

Her fert, yürütme, yasama ve yargı gibi yüksek otoritelerinin tecavüzlerinden korunma hakkına sahiptir. Bu sebeple kendisine isnad edilen kanuna aykırı fiili işlediğini delalet eden kuvvetli karineler bulunmadıkça kimse, yaptığı işler ve içinde bulunduğu hallerin gerekçesini açıklamak mecburiyetinde bırakılamaz ve herhangi bir itham da yapılamaz.²³

Madde-7. İşkenceden Korunma Hakkı

- A) Sanıktan da öte, suçluya dahi işkence yapmak caiz değildir. Nasıl ki, bir şahsı, işlemediği suçu itiraf etmeye zorlamak caiz görülmemiştir ve ikrah ve icbar yoluyla elde edilen beyan ve ikrarlar, geçersizdir, batıldır.²⁴
- B) Ferdin işlediği suç ne olursa olsun ve İslâm Hukukunun o suça takdir ettiği ceza nasıl olursa olsun ferdin insan olması nedeni ile sahip olduğu şeref ve asaleti, mahfuz kalır.

Madde-8. Irz ve Namusunu Koruma Hakkı

Ferdin ırz ve namusu muhteremdir, dokunulmazdır; bunların dokunulmazlığı asla çiğnenemez. Kişinin özel hayatının, gizli ve ayıp hallerinin araştırılması, onun şahsiyetine ve özel hayatına, izni olmadan müdahale edilmesi haramdır; yani şiddetle yasaklanmıştır.²⁵

²² “Herkesin kazandığı kendisinedir. Hiç kimse, başkasının günahını yüklenmez.” (Enam-164)

“Günah işleyen hiçbir kişi, bir diğerinin günahını çekmez.” (Fâtır-18)

“Hiçbir günahkar başkasının günah yükünü yüklenmez, insan ancak çalıştığına ulaşır.” (Necm-38, 39)

“Herkes kazandıkları karşılığında rehindir.” (Tur-21)

“Herkesin kazandığı sevap kendi lehine; kazandığı günah da kendi aleyhinedir.” (Bakara-286)

“Eşyamızı yanında bulduğumuz kimseden başkasını yakalamaktan Allah’a sığınırız. Çünkü o takdirde biz zalimlerden oluruz.” (Yusuf-79)

²³ “Erkek ve kadın mü’minlere, işlemedikleri bir suç ve günah yüzünden eziyet ve işkence edenler muhakkak bir yalan ve apaçık bir günah yüklenmiş olurlar.” (Ahzâb-58)

²⁴ “Şüphesiz ki Allah, dünyada insanlara işkence edenleri ahirette azaplandırır.” Bu hadisi, Nesâî dışındaki Kütüb-i Sitte sahipleri nakletmiştir.

“Şüphesiz Allah, ümmetinin hata, nisyan (unutma) ve ikrah altında işlediklerini affettirir.” Bu hadisi de, İbn-Mâce, sahih bir senetle rivayet etmektedir.

²⁵ “Ey insanlar! Bugünleriniz nasıl mukaddes bir gün, bu aylarınız nasıl mukaddes bir ay, bu şehriniz nasıl mukaddes ve mübarek bir şehir ise, canlarınız, mallarınız ve namuslarınız da öyle mukaddes ve dokunulmazdır, her türlü tecavüzden korunmuştur.” Tecrid-i Sarih Tercümesi, IV, 412, 334. Bu cümleler, Hz. Peygamber’in Veda Hutbesi’nden alınmıştır.

Madde-9. Sığınma Hakkı

- A) İşkenceye ve zulme maruz her Müslüman, Dar'ül İslâm sınırları içerisinde, emin olabileceği bir yere sığınma hakkına sahiptir. İslâmiyet bu hakkı, cinsiyeti, inancı veya rengi ne olursa olsun, her eziyete maruz kalan şahsa tanır ve Müslümanlara da kendilerine sığınacak kimselere emniyet ve güven içinde yaşama hakkını vermeleri görevini yükler.²⁶
- B) Mekke-i Mükerrreme'deki Beytullah'ıl Haram, bütün insanlar için emniyet ve emân yeridir; hiçbir Müslüman buradan engellenemez.²⁷

Madde-10. Azınlık Hakları

- A) Azınlıkların dini meselelerinde, Kur'an'ın "Dinde icbar ve ikrah yoktur"²⁸ şeklinde özetlenebilecek olan genel prensibi hakimdir.
- B) Azınlıkların medeni ve şahsi hallerinde ise, eğer Müslümanların hukukunun uygulanmasını isterlerse, İslâm Hukuku hakim olur. Eğer Müslümanların hukukunu hakem kabul etmezlerse, ilahi bir kaynağa dayanmak şartıyla kendi dini hukuklarına göre muamele görürler.²⁹

Madde-11. Kamu Hizmetlerine Katılma Hakkı

- A) İslâm ümmetinin her ferdi, amme maslahatı bulunan kamuya ait işlerden haberdar olma ve hayatında cereyan eden bu tür şeyleri bilme hakkına sahiptir. Ayrıca İslâm hukukundaki şura prensibi gereği, sahip olduğu kabili-

"Ey iman edenler! Bir topluluk bir diğerini alaya almasın, belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Kendi kendinizi ayıplamayın; birbirinizi kötü lakaplarla çağırmayın." Kur'an, Hucurât-11; "Ey iman edenler! Zannın çoğundan sakının, zira bir kısmı günahdır. Birbirinizin suçunu ve ayıplarını araştırmayın; kimse kimseyi çekiştirmesin; hangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır? Ondan tiksiniyorsunuz; Allah'dan sakınınız." (Hucurât-12)

²⁶ "Eğer kendilerine eziyet ve taarruz edilen müşriklerden biri senden eman dilerse, ona eman ver. Ta ki, Allah'ın kelamını dinlesin. Sonra da onu emin olabileceği yere kadar selamete ulaştır." (Tevbe-7)

²⁷ "Kim oraya girse, taarruzdan emin olur." (Al-i İmran-97)

"Kâbeyi insanlar için bir toplantı yeri ve emin bir mahal yaptık." (Bakara-125)

"Orada yerli de misafir de eşittir." (Hacc-25)

²⁸ Bakara-256.

²⁹ "Eğer onlar sana gelirlerse, dilersen aralarında hükmet, dilersen de onlardan yüz çevir. Şayet kendilerinden yüz çevirirsen, sana asla bir zarar veremezler. Eğer onların aralarında hükmedecek olursan, aralarında adaletle hükmeyle. Çünkü Allah, adalet sahiplerini sever. İçinde Allah'ın hükmü bulunan Tevrat yanlarında dururken, nasıl oluyor da senin hükmüne ve hakemliğine müracaat ediyorlar, sonra da verdiği hükümün arkasından yüz çevirip bildiklerine gidiyorlar? Onlar, hiçbir şeye inanan kemseler değildirler." (Mâide-42, 43)

"İncil Ehli, Allah'ın indirdiği hükümlerle hükümlersin. Kim Allah'ın indirdiği hükümlerle hükmetmezse, onlar fasıkların ta kendileridirler." (Mâide-47)

yetler ve gücü oranında, kamu işleri ve hizmetlerine, katkıda bulunması da bir vazifedir. İslâm ümmetinin her ferdi, şer'i şartları bulunması halinde, kamu hizmet ve makamlarına ehil kabul edilir. Bu ehliyet vasfı, herhangi bir bölge yahut ırka mensup olma gibi sebeplerle ortadan kalkmaz ve eksilmez.³⁰

- B) Şura prensibi, idareci sınıf ile İslâm ümmeti arasındaki münasebetlerin esasını teşkil eder. Bu esası uygulayarak hür iradesi ile kendi idarecilerini seçmek, İslâm ümmetinin tabi hakkıdır. Ayrıca İslâm hukukuna aykırı hareket ettiklerinde, idarecilerini muhasebeye çekip kontrol etmek ve icap ederse azletmek İslâm ümmetinin meşru hakkıdır.³¹

Madde-12. Fikir, İnanç ve Fikir Açıklama Hürriyeti ve Hakkı

- A) Her şahsın, İslâm hukukunun kabul ettiği umumi sınırlar çerçevesinde kaldığı sürece kimsenin müdahale ve engellemesi olmaksızın, fikir, itikad ve bu fikir ve itikadını ifade etme hürriyeti mevcuttur. Ancak batılın tasviri ve neşri caiz olmadığı gibi, İslâm ümmetinin küçük düşürülmesine yahut fuhşiyata teşvik manasını taşıyan şeylerin neşri de caiz değildir.³²
- B) Hür düşünce, sadece bir hak değil aynı zamanda bir görevdir.³³
- C) Her ferdin, despot bir otorite, zalim bir idareci yahut İslâm'a muhalif bir nizamdan korkmadan, zulmü reddettiğini ve çirkin karşıladığını ilan etmesi ve imkan nispetinde karşı koyması, hem hakkı ve hem de ödevidir. Bu cihadın en faziletlisidir.³⁴

³⁰ “Bunların işleri, aralarındaki şura (danışma) prensibiyle yürütülür.” (Şûrâ-38)

Ayrıca İmam Ahmed bin Hambel'in Müsned'inde naklettiği şu hadis de manidardır: “Müslümanların kanları birbirine denktir; onlar kendileri dışındakilere karşı tek el hükümlüdedirler.”

³¹ “Ben size idareci olarak tayin edildim. Halbuki ben sizin en hayırlınız değilim. Bu sebeple, eğer beni hak üzerinde görürseniz bana yardım ediniz. Eğer beni batıl üzerinde görürseniz yola getiriniz. Ben Allah'a ve O'nun Peygamberine itaat ettiğim sürece, siz de bana itaat ediniz. Eğer ben Allah'a ve Peygamberine isyan edersem, benim sizden itaat etmenizi isteme hakkım yoktur. Bunu biliniz”. Halife olduktan sonra Hz. Ebubekir'in ilk nutkunda söylediği bu sözler, İslâm Anayasa Hukukunun unutulmaz belgeleri arasında yer almaktadır.

³² “Yemin olsun ki, eğer münafıklar ve vicdanlarında fuhuş kasdı ve nifak hastalığı bulunanlar ve şehirde fena haberler yayanlar, bu hallerinden vazgeçmezlerse, muhakkak seni onlara musallat ederiz. Sonra da orada seninle birlikte çok az bir zaman dışında kalamazlar ve sana artık komşu olamazlar. Hem de onların hepsi Allah'ın rahmetinden kovulmuş olarak, nerede ele geçirilirse yakalanırlar ve öldürülürler de öldürülürler.” (Ahzâb-60, 61)

³³ “Ben size Allah için ikişer ikişer, teker teker karşımda durmanızı, meclisime gelip beni dinlemenizi, sonra da arkadaşınızda hiçbir mecnunluk olmadığımı iyice düşünüp bilmenizi tavsiye eder ve öğütlerim.” (Sebe-46)

³⁴ “Hz. Peygamber'e soruldu: Hangi cihad daha faziletlidir? Buyurdu: Zalim bir sultanın karşısında hakkı söylemek.” Bu hadisi Tirmizî ve Nesâî nakletmişlerdir.

- D) Neşrinde, devletin ve toplumun emniyetine zarar verecek unsurlar ihtiva etmediği sürece, doğru hakikat ve bilgilerin neşrinde herhangi bir sakınca yoktur.³⁵
- E) Gayr-i müslimlerin dini şairine (dinen hürmet edip önem verdikleri şeylere) hürmet etmek, Müslüman'ın ahlakındandır. Bu sebeple başkasının inançlarıyla alay etmek ve toplumu başka dinlerden olanlara karşı tahrik etmek, hiçbir fert için caiz olamaz.³⁶

Madde-13. Din Hürriyeti

Her şahıs, inanç hürriyetine ve itikadına uygun olarak da ibadet hürriyetine sahiptir.³⁷

Madde-14. Fikir Açıklama Hürriyeti (Davet ve Tebliğ Hakkı)

- A) Her fert, münferiden veya müştereken, dini, içtimai, kültürel, siyasi ve benzeri yönlerden sosyal hayata iştirak etmek hakkına sahiptir; Bu hakkını kullanabilmek için zaruri olan müesseseleri inşa etmek ve gerekli vesilelere başvurma hakkı da söz konusu hakkın tabii bir sonucudur.³⁸
- B) Her ferdin, maruf ile emredip münkerden nehyetmesi (gerçeği bildirmesi, kötülükten sakındırması); iyilik ve takva üzerine yardımlaşmayı temin gâyesi ile, fertlere bu sorumluluğun altından kalkacak fırsatları doğuran müesseseleri tesis etmelerini toplumdaki istemesi, hem hakkı ve hem de görevidir.³⁹

Madde-15. İktisadi Haklar

³⁵ “Onlara emniyet veya korku haberi geldiği zaman, onu hemen neşreder ve yayarlar. Halbuki bunu Peygamber’e ve kendilerinden yetkili olanlara (ulul-emre) götürmüş olsalardı, o haberi arayıp bulanlar, meselenin hakikatini onlardan öğrenirlerdi. Allah’ın üzerinizdeki lütuf ve inayeti ve esirgemesi olmasaydı, çok azınız müstesna, hepiniz şeytana uyup gitmiştiniz.” (Nisâ-83)

³⁶ “Allah’tan başkasını Tanrı edinerek çağırana sövmeyin. Sonra onlar da hadlerini aşarak cahilce Allah’a söverler. Biz her ümmetin amellerini kendilerine hoş gösterdik. Sonunda dönüşleri yalnız Rablerinedir.” (En’âm-108)

³⁷ “Sizin dininiz size, benim dinim ise banadır.” (Kafirûn-6)

³⁸ “De ki; İşte bu benim yolumdur. Ben insanları Allah’a, körü körüne değil, bir basiret üzere davet ediyorum. Ben de bana tabii olanlar da böyleyiz.” (Yusuf-108)

³⁹ “Sizden öyle bir cemaat bulunmalıdır ki, onlar herkesi hayra çağırınsınlar, iyiliği emretsinler, kötülükten vazgeçirmeye çalışsınlar. İşte onlar muradına erenlerin ta kendileridir.” (Âl-i İmran-104)

“İyilik etmek ve fenalıktan sakınmak hususunda birbirinizle yardımlaşın. Günah işlemek ve haddi aşmak üzerinde yardımlaşmayın. Allah’tan korkun.” (Mâide-2)

“Ayrıca Tirmizî, Ebu Dâvud ve Nesâî’nin naklettiği şu hadis de bu konuda çok önemlidir. “Şüphesiz insanlar zalimi görüp de onu zulmünden alıkoymak için gayret göstermezlerse, Allah’ın azabından hepsine tamim etmesi zamanı pek yakındır.”

- A) Tabiat, gerçek anlamda bütün servetleriyle Allah'ın mülküdür. Tabii servetler, Allah'ın insana bağıışı ve ihsanıdır. Onlardan yararlanmak üzere, insanlara lutfetmiş, bu tabii servetleri yok etmeyi ve ifsad etmeyi haram kılmıştır. Hiç kimse kainattaki rızık kaynaklarından başkasını mahrum edemez ve başkasının bunlardan yararlanmasına engel olamaz.⁴⁰
- B) Her insan, rızık elde etmek üzere meşru yollardan çalışır, helal kazanç elde edebilir.⁴¹
- C) Özel mülkiyet meşrudur; münferit ve müşterek mülkiyet şeklinde olabilir. Her insan çalışması ve gayreti ile kazandığını iktisab eder. Kamu mülkiyeti meşrudur ve bütün milletin maslahatı için kullanılır.⁴²
- D) Fakirlerin, zenginlerin mallarında belirlenmiş (kararlaştırılmış) bir hakları mevcuttur ve bunu zekat tanzim etmiştir. Bu öyle bir haktır ki, idareciler tarafından iptali, engellenmesi ve müsamaha gösterilmesi caiz değildir; hakkın takibi zekat vermeyenlerle savaş etme sonucuna götürse bile, bu hakkı engelleyenlere karşı müsamaha gösterilmeyecektir.⁴³

⁴⁰ “Göklerin, yer küresinin ve bunlarda bulunan her şeyin gerçek mülkiyeti Allah'a aittir.” (Mâide-120)

“O Allah, göklerde ne var, yerde ne varsa hepsini, kendi ihsanı olarak size râm etti ve sizin emrinize verdi. Şüphe yok ki, bunda düşünen insanlar için kat'î deliller ve ibretler vardır.” (Câsiye-13)

“İnsanlar hakkında bir şey kısmayın ve yeryüzünde fesatçılar olarak bozgunculuk etmeyin.” (Şu'ârâ-183)

“Rabbinin nimetleri, kimseden men edilmiş değildir.” (İsrâ-20)

⁴¹ Yerde yürüyen hiçbir canlı hariç olmamak üzere, bütün canlıların rızıkları Allah'ın üstünedir” (Hûd-6)

“Yeryüzünün çeşitli bölge ve yörelerinde dolaşınız ve Allah'ın rızıkından yiyiniz.” (Mülk-15)

⁴² “Gerçekte şu insanları başkalarına muhtaç olmaktan O kurtardı ve O, insanları sermaye ve mülk sahibi kıldı.” (Necm-48)

“Allah'ın onların mallarından ve Peygamberine verdiği fey ve ganimete gelince, siz bunun için ne ata ve ne de deveye binip koştururdunuz; belki Allah, peygamberlerini dileyeceği kimselerin üzerine gönderir. Allah her şeye kadirdir. Allah'ın fethedilen memleketlerin ahalisinden Peygamberine verdiği fey ve ganimet, Allah'a, Peygamberine, hısımlara, yetimlere, yoksullara ve yolda kalanlara aittir. Ta ki, bu mallar içinizden yalnız zengin olanlar arasında dolaşan bir devlet olmasın. Peygamber size ne veriyse onu alın, size ne yasak ettiyse ondan sakının.” (Haşr-6, 7)

⁴³ “Mallarını ihtiyacını çevresine açacak kadar fakir olanlarla iffetinden dolayı ihtiyacını kimseye açamayan insanlar için, belli bir hak var olduğunu bilirler ve gönülden kabul ederler.” (Ma'âric-24, 25)

“Yemin ederim ki, onlar Allah'ın Peygamberine ödedikleri zekat develerini bana ödememezlik yaparlarsa, onlarla bunun için mutlaka savaşırım.” Bu ifade, zekat vermeyenlerin durumunu sahabelerle meşveret eden Hz. Ebubekir'in söylediği sözlerden bir parçadır.

E) Tabii servet kaynaklarını ve üretim yollarını, İslâm ümmetinin maslahatı için yönlendirmek ve tanzim etmek, devletin vazifesidir (vaciptir); bunların ihmal edilmesi yahut tamamen kendi haline bırakılarak bir nevi iptal edilmesi asla caiz değildir.⁴⁴

Aynı şekilde, tabii kaynakları İslâm hukukunun haram kıldığı ve yahut toplumun maslahatına zarar veren işlerde kullanmak da caiz değildir.

F) İktisadi gelişmeyi rayına oturtmak ve muhtemel tehlikeleri bertaraf etmek için, İslâmiyet:

- 1- Bütün şekilleriyle aldatmayı haram kılmıştır.⁴⁵
- 2- Sonu belli olmayan ve aldanma ihtimali bulunan muamelelerle, unsurlardan biri meçhul olan muameleleri kısaca garezi, cehaleti ve ilerde çekişmelere ve anlaşmazlığa yol açacak her şeyi haram kılmıştır.⁴⁶
- 3- Ölçü ve tartı muamelelerinde yapılacak hilelerle kâr sağlamayı ve karşı tarafı aldatmayı da haram kılmıştır.⁴⁷
- 4- İhtikarı (karaborsacılığı) ve serbest rekabet mümkün olmayan ve haksız rekabete sebep olan her şeyi haram kılmıştır.⁴⁸
- 5- Ribâ yani faizi ve insanların dara düştükleri halleri istismar eden her çeşit muameleyi haram kılmıştır.⁴⁹
- 6- Yalan ve aldatıcı olan her türlü beyan iddia ve reklamları da yasaklamıştır.⁵⁰

⁴⁴ “Hiçbir kul yoktur ki, Allah onun emri altına belli bir ra’yyet versin ve o da onlara nasihatte bulunmasın da, cennetin kokusundan mahrum kalsın.” Eli altındaki vatandaşını, nasihatlerle ve sair şeylerle yönlendirmeyen idarecilerin, cennet kokusunu tatmayacağı, açıkça belirtilen bu hadis, Buhârî ve Müslim tarafından nakledilmiştir.

⁴⁵ “Aldatan bizden değildir” hadisi bu manayı âmirdir ve Müslim tarafından nakledilmiştir.

⁴⁶ Hz. Peygamber, bey-i hasat ve bey-i garar’ı yasaklamıştır.” Buhârî ve Müslim’in naklettiği bu hadisteki terimlerin manası şudur: Bey-i garar, sudaki balığın ve havadaki kuşun satılması gibi akıbeti meçhul olan satım akdine denir. (Tecrid Tercümesi, IV, 462 vd.) Bey-i hasat ise, alınacak malın üzerinde çakıl taşları atılarak mebi’nin belirlendiği ve Cahiliye devrinde görülen bir satım akdi çeşididir. Hz. Peygamber, bir diğer hadisinde ise, olgunlaşmadan üzümün ve sertleşmeden kabuklu meyvelerin satılmasını yasaklamıştır.

⁴⁷ “Ölçekte ve tartıda hile yapanların vay hallerine! Ki onlar, insanlardan ölçekle aldıkları zaman haklarını tastamam alırlar ve insanlara ölçekle yahut tartı ile bir şey verdikleri zaman ise eksiltirler.” (Et-Tatfif-1, 3)

⁴⁸ “Ancak hatalı insanlar, ihtikâr yaparlar.” Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir.

⁴⁹ “Allah, alım-satım akdini helal ve ribâ yani faizi ise haram kılmıştır.” (Bakara-275)

⁵⁰ “Alıcı ve satıcı, akıt meclisinden ayrılmadıkları sürece muhayyerlik hakkına sahiptirler; eğer söylediklerini doğru söyler ve hakikate uygun beyanlarda bulunurlarsa, yaptıkları alım-satım akdi kendileri için bereketli olur; ve eğer birbirini aldatırlar ve yalan söylerlerse, yaptıkları akdin bereketi ortadan kaldırılır.” Nesâî dışındaki bütün Kütüb-i Sitte sahipleri tarafından nakledilen bu hadis, önemli bir düsturu ihtiva etmektedir.

G) Amme maslahatını gözetme ve genel İslâmi değerlere önem vermek gerekir. Bu ikisi, Müslüman toplumlarda, iktisadi gelişmenin temel şartıdır.

Madde-16. Mülkiyet Hakkı ve Korunması

Amme maslahatı bulunmadıkça ve mülk konusu malın kıymetine denk bir bedel malike ödenmedikçe, helal kazanç neticesi elde edilen mülkiyet hakkı, kimsenin elinden alınamaz. Kamu mülkiyetinin dokunulmazlığı daha önemlidir ve kamu mülkiyetine tecavüzün cezası daha şiddetlidir. Zira kamu mülkiyetine tecavüz bütün toplumun hakkına tecavüzdür ve İslâm ümmetinin tamamına hıyanettir.⁵¹

Madde-17. İşçinin Hakkı ve Ödevi

Çalışma, İslâm'ın toplum içinde yüce kabul ettiği ve yücelttiği bir semboldür. Çalışmanın vasfı (hakkı), işi sağlam ve eksiksiz yapmak olunca, işçinin hakkı da sunlar olacaktır⁵²:

- 1- Eksiksiz ve geciktirmesiz olarak gayret ve emeğine denk bir ücret alacaktır.⁵³
- 2- İşçiye sarf ettiği gayret ve emeğine uygun şerefli bir hayat temin edilmelidir.⁵⁴
- 3- Toplumun bütün fertlerinin işçiye layık olduğu değeri vermesi icabeder.⁵⁵
- 4- İhmal ve kusuru olmayan hallerde işçinin korunması ve zararlarının tazmin edilmesi gerekir.

Madde-18. Hayati Olan İhtiyaçları Elde Etme Hakkı

Her fert, hayatının devamı için zaruri olan yeme, içme, giyme, mesken ve bedeninin sıhhati için gerekli olan şeylerle ruhunun ve aklının sıhhati için lazım olan

⁵¹ “Aranızda birbirinizin mallarını haksız sebeplerle yemeyiniz ve bile bile insanların mallarından bir kısmını gayri meşru yollarla yemeniz için o malları hakimlere peşkeş çekmeyiniz.” (Bakara-188)

“Kim yeryüzünde bir şeyi haksız olarak alırsa, kıyamet günü aldığı şey ile birlikte yedi kat yerin dibine batırılır.” Bu hadisi, Buhârî rivayet etmektedir.

⁵² “Ey Muhammed söyle: Çalışınız.” (Tevbe-105)

“Şüphesiz Allah, sizden biri çalıştığı zaman işini sağlam ve eksiksiz yapmasını sever.” Bu hadisi, Ebu Ya’lâ’nın rivayet ettiği, Mecma’üz-Zevad adlı eserinin IV. Cildinde nakledilmektedir.

⁵³ “İşçiye, teri kurumadan ücretini veriniz.” Bu hadisi, İbn-i Mâce nakletmiştir.

⁵⁴ “Herkes için yaptıkları amellere göre derece ve mertebeler vardır.” (Ahkâf-19)

⁵⁵ “Çalışınız ve dilediğinizi yapınız. Zira yaptıklarınızı Allah da, O’nun Peygamberi de ve mü’minler de görecektir.” (Tevbe-108)

“Şüphesiz ki, Allah sanat ehli olan mü’mini sever.” Bu hadisi, Taberânî’nin rivayet ettiği Mecme-uz Zevâid adlı eserin IV. Cildinde kaydedilmektedir.

ilim, marifet ve kültür gibi şeyleri İslâm Milletinin imkanlarının ve kaynaklarının elverdiği ölçüde elde etme hakkına sahiptir. Bu konuda ferde yardımcı olmak üzere İslâm Ümmeti de sorumludur ve mükellefiyet altındadır.⁵⁶

Madde-19. Aile Kurmak Hakkı

- A)** İslâmi çerçevede evlenme her insanın hakkıdır. Evlenme, aile yuvasını kurmanın, çocuk elde etmenin ve nefsi iffet içinde muhafaza etmenin tek meşru yoludur.⁵⁷
- Karı-kocanın birbiri üzerinde İslâm hukukunu tespit ve tayin ettiği karşılıklı hak ve ödevleri bulunmaktadır. Baba, çocuklarını, bedeni, ahlaki ve dini açıdan, inancına ve dinine uygun olarak terbiye etmek hakkına sahiptir. Ancak çocuklarının terbiyesinden ve onları yönlendirmesinden de kendisi sorumludur.⁵⁸
- B)** Karı-kocadan her biri, karşılıklı muhabbet ve şefkat havası içinde, karşı tarafın kendisine saygı göstermesine, duygularını ve hayat şartlarını anlayışla karşılama bekleme hakkına sahiptir.⁵⁹
- C)** Koca, karısının ve çocuklarının nafakasını, cimriliğe kaçmadan temin etmekle mükelleftir.⁶⁰
- D)** Her çocuk, terbiyesinin ve eğitiminin anne-babası tarafından en güzel şekilde yapılması hakkına sahiptir. Çocukların küçük yaşlarda çalıştırılması, onlara, kendilerini sıkıntıya sokacak yahut gelişmelerini engelleyecek ve yahut da çocukları oyun ve öğrenme haklarından alıkoyacak işler yüklemek caiz değildir.⁶¹

⁵⁶ “Peygamber, mü’minlere öz nefislerinden daha evladır.” (Ahzâb-6)

⁵⁷ “Ey insanlar! Sizi tek bir candan yaratan, ondan da yine onun zevcesini vücuda getiren ve ikisinden bir çok erkekler ve kadınlar türeten Rabbinize karşı gelmekten çekiniz.” (Nisâ-1)

⁵⁸ “Her biriniz râi(yani elinin altında ne varsa onu layıkıyla muhafaza etmek ve korumakla mükellef)siniz ve hepiniz elinizin altındakilerden sorumlusunuz. Devlet adamları birer râidir ve râ’iyyesinden sorumludur. İnsan ehlü iyalinin râisidir ve râ’iyyesinden sorumludur.” Tecrid-i Sarih, III, 40 vd.

⁵⁹ “Size kendi cinsinizden, kendilerine ısınmanız için, zevceler yaratmış olması, aranızda bir sevgi ve şefkat havası meydana getirmesi de, O’nun ayetlerindedir. Şüphe yok ki, bunda fikrini çalıştıracak insanlar için elbette ibretler vardır.” (Rûm-21)

⁶⁰ “Hali vakti müsait olan, nafakayı genişliğine göre versin. Rızkı kendisine daraltılmış bulunan fakirler de, nafakayı Allah’ın kendisine ihsan ettiğinden versin. Allah, güçlüğün arkasından kolaylık ihsan eder.” (Talâk-7)

⁶¹ “Onlara acıyarak tevazu kanadını yerlere kadar indir ve ‘Yarab, onlar beni çocukken nasıl terbiye ettilerse, Sen de kendilerini öylece esirge’ de.” (İsrâ-24)

- E) Çocuğun anne-babası, çocuk üzerindeki sorumluluklarını yerine getirmekten aciz duruma düşerlerse, bu sorumluluk topluma intikal eder ve çocuğun nafaka masrafları Beyt'ül Mal yani devlet hazinesi tarafından karşılanır.⁶²
- F) Ailedeki her ferdin, çocukluğunda, ihtiyarlığında ve acizlik döneminde, ihtiyaç duyduğu maddi yardım, koruma, ilgi ve şefkati bulabilmesi İslâmi ailenin esasını teşkil eder. Anne babanın maddi ihtiyaçlarını, bedeni ve ruhi bakımlarını, çocukları üstlenmekle mükelleftirler.
- G) Ailede anneliğin özel bir yeri ve hakkı mevcuttur.⁶³
- H) Aile mesuliyeti, aile fertleri arasında, herkesin gücüne ve tabiatına göre müşterektir. Aile mesuliyeti, babalar ve anneler dairesini aşıp bütün yakın hısımları ve zevil-erhamı (akrabaları) da kapsayacak şekilde geniş bir muhteviyata sahiptir.⁶⁴
- İ) Genç erkek yahut kız, istemediği şahısla evlenmeye mecbur değildir.⁶⁵

Madde-20. Karının Koca Üzerinde Sahip Olduğu Haklar

- A) Karı, kocasının yaşadığı yerde kocasıyla birlikte yaşayacaktır.⁶⁶
- B) Kocasını evlilikleri süresince ve boşama halinde iddet müddeti içinde, karısının nafakasını maruf ölçüler dairesinde temin edecektir.
- C) Karı bu nafakaya mali durumu ve özel serveti ne olursa olsun her halükarda hak kazanır.
- D) Karı, kocasından, hul yoluyla (boşanması karşılığında iddet nafakası ve mehr'i müeccelinden vazgeçmek gibi belli bir bedel karşılığında) evlilik akdini karşılıklı rıza ile sona erdirmesini isteyebilir. Aynı şekilde karı, İslâm Hukukunun hükümleri çerçevesinde, kazai boşanma talebinde bulunabilir.⁶⁷

⁶² “Ben her mü'mine öz nefsinden daha yakınam. Kim borç yahut bakıma muhtaç çocuk bırakarak vefat ederse, bunun sorumluluğu benim üzerimedir. Kim mal bırakarak vefat ederse, terekesi mirasçılarındır.” Bu hadisi, Buharî, Müslim, Tirmizî ve Ebu Dâvud nakletmişlerdir.

⁶³ “Ey Allah'ın Peygamberi! İnsanlar arasında güzel arkadaşlık etmeme en layık olanı kimdir? Buyurdu: Annendir. Tekrar sordu: Sonra kimdir? Buyurdu: Annendir. Tekrar sordu: Sonra kimdir? Buyurdu: babandır.” Bu hadisi, Buharî ve Müslim nakletmektedirler.

⁶⁴ “Ey Allah'ın Peygamberi! Kim iyiliğe daha yakındır? Buyurdu: Annen, sonra yine annen ve sonra yine annen. Sonra baban, sonra da yakınlık derecesine göre diğer yakın hısımların.” Bu hadisi, Ebu Dâvud ve Tirmizî nakletmektedirler.

⁶⁵ “Bekr'in cariyesi Hz. Peygamber'e geldi ve babasının istemediği halde kendisini evlendirmek istediğini söyledi. Hz. Peygamber onu muhayyer bıraktı.” Bu hadise, Ahmed bin Hambel ve Ebu Dâvud tarafından naklolunmaktadır.

⁶⁶ “O kadınları, gücünüzün yettiği kadar sizin ikamet ettiğiniz yerlerde oturtun.” (Talâk-6)

⁶⁷ “Kadınlara verdiğiniz bir şeyi geri almanız helal olmaz. Meğer ki, erkek ve kadın Allah'ın çizdiği sınırları yani evlilik hak ve vecibelerini ayakta tutamayacaklarından korkup ümit-

- E) Karı, ana-babası, çocukları ve diğer yakın hısımlarına mirasçı olduğu gibi kocasına da mirasçı olma hakkına sahiptir.⁶⁸
- F) Karı kocanın her ikisi de hayat arkadaşının gıyabında ona ait değerleri korumak, gizli sırlarını ifşa etmemek ve ahlaken yahut doğuştan varolması muhtemel olan gizli ayıplarını ortaya atmamakla mükelleftirler. Bu hak, boşanma sırasında ve sonrasında da devam eder ve önem kazanır.⁶⁹

Madde-21. Terbiye Hakkı

- A) İyilik ve güzel muamele, babaların çocukları üzerinde bir hakkı olduğu gibi, güzel ve iyi bir terbiye de çocukların babaları üzerinde sahip oldukları bir haktır.⁷⁰
- B) Eğitim, toplumun bütün fertlerinin hakkıdır. İlim talep etmek ise erkek ve kadın herkese eşit olarak vaciptir (dini bir vecibedir).⁷¹
- Eğitim, bilmeyenin bilen üzerindeki bir hakkıdır. Bilen, bilmeyene öğretmekle mükelleftir.⁷²
- C) Toplumun her ferde, eğitim görüp aydınlanması için eşit ve denk bir fırsatı vermesi icap eder. Her fert, kendi kabiliyet ve meyline uygun olan eğitimi seçmekte serbesttir.⁷³

lerini kesmiş olsunlar. Eğer siz de onların evlilik hak ve vecibelerini devam ettiremeyeceklerinden korkarsanız, o halde, kadının serbest boşanması için belli bir bedel vermesinde, her ikisi üzerinde de vebal yoktur. Bunlar Allah'ın sınırları ve hükümleridir; onları çiğneyip geçmeyin.” (Bakara-229)

⁶⁸ “Eğer çocuğunuz yoksa, bıraktığınız terekenizin dörtte biri karılarınıza aittir. Şayet çocuğunuz varsa, terekenizin sekizde biri, vasiyetleriniz ve borcunuzun tasfiyesinden sonra, yine onların olacaktır” (Nisâ-12)

⁶⁹ “Aranızdaki faziletleri unutmayınız. Şüphesiz Allah, ne yaparsanız hakkıyla görür.” (Bakara-237)

⁷⁰ “Rabbin, ‘kendinden başkasına kulluk etmeyin, ana-babaya iyi muamele edin’ diye hükmetti. Eğer ana-babadan biri veya her ikisi, benin yanında ihtiyarlığa ererlerse, onlara ‘öf’ bile deme. Onları azarlama. Onlara çok güzel ve tatlı söz söyle. Onlara acıyarak tevazu kanadını yerlere kadar indir ve ‘Yarab, onlar beni çocukken nasıl terbiye ettilerse, Sen de kendilerini öylece esirge’ de.” (İsrâ-23-24)

⁷¹ “İlim talep etmek, her erkek ve kadın Müslüman’a farzdır.” Bu hadis, İbn-i Mâce tarafından nakledilmiştir.

⁷² “Allah bir zaman, kendilerine Kitap verilenlerden ‘Onu mutlaka insanlara açıklayıp anlatacaksınız’ diye teminat ve söz almıştı. Ancak onlar bu sözlerini sırtlarının arkasına aldılar. Onun karşılığında az bir menfaati satın aldılar. Alıcı oldukları şey, sattıkları karşısında ne kötü şeydir!..” (Âl-i İmran-187;)

Hz. Peygamber de, Veda Hutbesinde, ‘Burada bulunanlar ve beni dinleyenler, bulunmayıp da söylediklerimi duymayanlara tebliğ etsinler’ buyurarak, bu noktaya parmak basmıştır.

Madde–22. Ferdin Gizli Sırlarını Koruma Hakkı

İnsanın gizli sırları sadece onu yaratan Halık'ı ile paylaşılır. Bu sebeple, insanın gizli sırları ve hususi hayatı, korunmuştur; bunları araştırmak ve öğrenmeye çalışmak helal değildir.⁷⁴

Madde–23. Seyahat ve İkamet Hürriyeti ve Hakkı

- A) Her fert, hiçbir engel ve sıkıntı söz konusu olmaksızın bulunduğu yerden dilediği yere seyahat etme, dilediği yerde ikamet etme ve yine dilediği yere göç edip tekrar eski yerine dönme hürriyetine ve hakkına sahiptir.⁷⁵
- B) Hiçbir şahıs vatanını terk etmeye zorlanamaz, şer'i bir sebep olmadan zorla vatanından ihraç olunamaz.⁷⁶
- C) Dar'ül-İslâm (İslâm Ülkesi) tektir. İslâm ülkesi, her Müslüman'ın vatanıdır. Müslüman'ın İslâm ülkesindeki hareketlerini, coğrafi engeller ve siyasi sınırlarla kayıtlamak ve engellemek caiz değildir. Her Müslüman belde, oraya hicret eden veya giriş yapan Müslümanları kardeşin kardeşi karşıladığı gibi karşılaması gerekir.⁷⁷

Son duamız “*Hamd, alemlerin Rabbi olan Allah'a olsun*” şeklindedir.

⁷³ “Kime ki Allah hayır murad ederse, onu dinde fakih yani dini meselelerde âlim ve uzman yapar. Ben taksim ediciyim; Allah ise veren ve ihsan edendir.” Bu hadisi, Buharî ve Müslim nakletmektedirler.

⁷⁴ Müslim'in rivayet ettiği bir hadiste, açıkça ‘Allahu Ekber’ dediği halde, buna inanmayan ve korktuğundan böyle söylediğini belirterek bir şahsı öldüren Sahabe'yi Rasullullah hesabı çekmiş ve şöyle buyurmuştur: “Sen onun kalbini mi yarıp baktın”; Kur-an'ı Kerim ise, “Kimsenin hususi hayatını ve ayıplarını teccüs edip araştırmayınız” (Hucurât-15) buyurmaktadır. Hz. Peygamber, gizli hayatın korunmasını açıkladığı ve Ebu Dâvud ile Tirmizî'nin naklettikleri tarihi bir hitabında ise, şöyle buyurmaktadır: “Ey dili ile Müslüman oldukları halde iman henüz kalplerine ulaşmayanların topluluğu! Müslümanlara eziyet ve işkence etmeyiniz. Onların ayıplarını ortaya çıkarıp utandırmayınız. Müslümanların gizli sırlarını ve utanacakları hallerini araştırmayınız. Zira kim Müslüman kardeşinin gizli ve utanılacak hallerini araştırırsa, Allah da onununkileri ortaya kor. Allah kimin gizli ve utanılacak hallerini ortaya korsa, devesinin yükünün içinde dahi olsa, rezil ve rüsvay eder.”

⁷⁵ “O, yer yüzünü, sizin yararınıza olmak üzere, size musahhar kılandı. O Halde yer yüzünün çeşitli bölge ve çevrelerinde dolaşın, Allah'ın rızıkından yiyin. Fakat şunu daima hatırlayın ki, son gidiş mutlaka O'na dır yani Allah'adır.” (Mülk-15)

⁷⁶ “Sana haram olan o ayı ve ondaki muharebeyi sorarlar. De ki; O ayda muharebe etmek büyük günahdır, insanları Allah yolundan men etmek, Allah'ı inkar etmek, ziyaretçilerin Mescid-i Haram'a girmelerine mani olmak, oranın halkını vatanlarından çıkarmak ise, Allah katında daha büyük günahdır.” (Bakara-217)

⁷⁷ “Onlardan evvel yurt ve iman evi edinmiş olan kimseler, kendilerine hicret edenlere sevgi beslerler. Onlara verilen şeylerden dolayı göğüslerinde bir ihtiyaç meyli göstermezler. Kendileri muhtaç olsalar bile, onları öz canlarından daha üstün tutarlar. Kim nefsinin mala olan hırslından ve cimriliğinden korunursa, işte muradlarına erenler onların ta kendileridir.” (Haşr-9)

KUR'AN-I KERİM (İSRA SURESİ)

“Dinde Zorlama Yoktur. Doğruluk eğriliğle birbirinden ayrılmıştır.”

Bakara Suresi, 2/256.

“Eğer Rabbin dileseydi, yeryüzündekilerin hepsi iman ederlerdi. O halde, inanmaları için insanları zorlayacak mısın?”

Yunus Suresi, 10/99

23. Rabbin yalnız kendisine tapmanızı ve ana babaya iyilik etmenizi buyurmuştur. Eğer ikisinden biri veya her ikisi, senin yanında iken ihtiyarlayacak olursa, onlara karşı “öf” bile demeyesin, onları azarlamayasın. İkisine de hep tatlı sözler söyleyesin.
24. Onlara acıyarak alçakgönüllülük kanatlarını ger ve “Rabbim! küçükken beni yetiştirdikleri gibi sen de onlara merhamet et” de.
25. İçinizde olanı en iyi Rabbiniz bilir. İyi kimselerseniz bilin ki O şüphesiz, kendine başvuranları bağışlar.
26. Yakınına, düşküne, yolcuya hakkını ver, elindekileri saçıp savurma.
27. Saçıp savuranlar, şüphesiz şeytanlarla kardeş olmuş olurlar; şeytan ise, Rabbine karşı pek nankördür.
28. Rabbinizden umduğun rahmeti elde etmek için, hak sahiplerinden yüz çevirmek zorunda kalırsan, onlara hiç değilse tatlı bir söz söyle.
29. Elini boynuna bağlayıp cimri kesilme, büsbütün de açıp tutumsuz olma, yoksa pişman olur açıkta kalırsın.
30. Doğrusu senin Rabbin dilediği kimsenin rızkını genişletir ve bir ölçüye göre verir. O Kullarını gören ve haberdar olandır.
31. Çocuklarınızı yoksulluk korkusuyla öldürmeyin. Biz onlara da size de rızk veririz. Onları öldürmek, şüphesiz büyük günahdır.
32. Sakın zinaya yaklaşmayın; doğrusu bu çirkindir, kötü bir yoldur.
33. Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymayın. Haksız yere öldürülenin velisine bir yetki tanımışsınız. Artık o da öldürmekte aşırıya gitmesin. Zira kendisi ne de olsa yardım görmüştür.

34. *Yetimin malına –ergin çağa ulaşana kadar– en güzel şeklin dışında yaklaşmayın. Ahdi yerine getirin, doğrusu verilen ahidde sorumluluk vardır.*
35. *Bir şeyi ölçtüğünüz zaman ölçüyü tam tutun, doğru teraziyle tartın. Böyle yapmak sonuç itibariyle daha güzel ve daha iyidir.*
36. *Bilmediğin şeyin ardına düşme; doğrusu kulak, göz ve kalp, bunların hepsi o şeyden sorumlu olur.*
37. *Yeryüzünde böbürlenerek yürüme, çünkü sen ne yeri delebilir ve ne de boyca dağlara ulaşabilirsin.*
38. *Rabbinin katında bunların hepsi beğenilmeyen kötü şeylerdir.*
39. *Bunlar Rabbinin sana bildirdiği hikmetlerdir. Sakın Allah'la beraber başka tanrı edinme. Yoksa yerilmiş ve kovulmuş olarak cehenneme atılırsın.*

HZ. MUHAMMED'İN “VEDA HACCI” HUTBESİ

Ey insanlar! sözümü iyi dinleyin! Bilmiyorum, belki de bu seneden sonra sizinle burada ebedi olarak bir daha birleşemeyeceğim. İnsanlar! Bugünleriniz nasıl mukaddes bir gün ise, bu aylarınız nasıl mukaddes bir ay ise, bu şehriniz (Mekke) nasıl mübarek bir şehir ise, canlarınız, mallarınız, namuslarınız da öyle mukaddestir, her türlü tecavülden korunmuştur.

Ashabım! Yarın Rabbinize kavuşacaksınız ve bu günkü hal ve hareketinizden muhakkak sorulacaksınız. Sakın benden sonra eski sapıklıklara dönüp de birbirinizin boynuna vurmayınız! Bu vasiyetimi burada bulunanlar, bulunmayanlara bildirsin! Olabilir ki bildirilen kimse, burada bulunup da işitenden daha iyi anlayarak muhafaza etmiş olur.

Ashabım! Kimin yanında bir emanet varsa onu sahibine verin! Faizin her çeşidi kaldırılmıştır, ayağımın altındadır. Lakin borcunuzun aslını vermek gerektir. Ne zulmediniz, ne de zulme uğrayınız. Allah'ın emriyle faizcilik artık yasaktır. Cahiliyyeden kalma bu çirkin adetin her türlü sü ayağımın altındadır. İlk kaldırdığım faiz de Abdulmuttalib'in oğlu (amcam) Abbas'ın faizidir.

Ashabım! Cahiliyye devrinde güdülen kan davaları da tamamen kaldırılmıştır. Kaldırdığım ilk kan davası Abdulmuttalib'in torunu Rabia'nın kan davasıdır.

İnsanlar! Bugün şeytan sizin şu topraklarınızda yeniden tesir ve hakimiyet kurmak gücünü ebedi surette kaybetmiştir. Fakat siz; bu kaldırdığım şeyler dışında, küçük gördüğünüz işlerde ona uyarsanız bu da onu memnun edecektir. Dininizi korumak için bunlardan sakınınız.

İnsanlar! Kadınların Haklarını gözetmenizi ve bu hususta Allah'tan korkmanızı tavsiye ederim. Siz kadınları, Allah emaneti olarak aldınız; onların namuslarını ve iffetlerini Allah adına söz vererek helal edindiniz. Sizin kadınlar üzerinde hakkınız, onların da sizin üzerinizde hakları vardır. Sizin kadınlar üzerindeki hakkınız, onların, aile yuvasını sizin hoşlanmadığınız hiçbir kimseye çiğnetmemeleridir. Eğer razı olmadığınız herhangi bir kimseyi aile yuvanıza alırlarsa, onları hafifçe sakındırabilirsiniz. Kadınların da sizin üzerinizdeki hakları, meşru bir şekilde, her türlü yiyecek ve giyimlerini temin etmenizdir.

Mü'minler! size bir emanet bırakıyorum ki ona sıkı sarıldıkça yolunuzu hiç şaşırmasınız. O emanet Allah'ın Kitabı Kur'an'dır. Mü'minler! Sözümü iyi dinleyiniz ve iyi belleğiniz! Müslüman Müslüman'ın kardeşidir, böylece bütün Müslümanlar kardeşler. Din kardeşinize ait olan herhangi bir hakka tecavüz başkasına helal değildir. Meğer ki gönül hoşnutluğu ile kendisi vermiş olsun.

Ashabım! kendinize de zulmetmeyiniz. Kendinizin de üzerinizde hakları vardır. İnsanlar! Cenab-ı Hak her hak sahibine hakkını (Kur'an'da) vermiştir. Varise vasiyet etmeye lüzum yoktur. Çocuk kimin döşğinde doğmuşsa ona aittir. Zina eden için mahrumiyet vardır. Babasından başkasına ait soy iddia eden soysuz, veyahut efendisinden başkasına intisaba kalkan nankör, Allah'ın gazabına, meleklerin lanetine ve bütün Müslümanların ilencine uğrasın! Cenab-ı Hak, bu gibi insanların ne tevbelerini, ne de adalet ve şahadetlerini kabul eder.

İnsanlar! Rabbiniz birdir. Babanız da birdir; hepiniz Adem'in çocuklarıdır. Adem ise topraktandır. Allah katında en kıymetli olanınız, O'na en çok takva göstereninizdir. Arab'ın Arap olmayana, -Allah'a takvası ölçüsünden başka- bir üstünlüğü yoktur.

İnsanlar! Yarın beni sizden soracaklar, ne diyeceksiniz?

-Allah'ın Elçiliğini ifa ettin, vazifeni yerine getirdin, bize vasiyet ve öğütte bulundun diye şahadet ederiz.

(Bunun üzerine Hz. Muhammed, şahadet parmağını göğe doğru kaldırarak sonra da cemaat üzerine kaldırıp indirerek şöyle buyurdu)

Şahit ol Ya Rab!

Şahit ol Ya Rab!

Şahit ol Ya Rab!

KAYNAKÇA

- AKGÜNDÜZ, Ahmet; *İslâm'da İnsan Hakları Beyannamesi*, (İstanbul: 1993, Timaş Yay)
- AKILLIOĞLU, Tekin; *Türkçe ve İngilizce Metinleri ile Birlikte Anayasa Ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*", (Ankara: 1996, SBF Yay)
- AKYOL, Avni; *Millî Egemenliğin 75., Cumhuriyetimizin 72. Yıldönümünde Millî Eğitim Açısından Sosyal ve Siyasal Durumumuz*, (Ankara: *Yeni Türkiye Dergisi*, Eğitim Özel Sayısı Sayı. 7)
- ALTUN, Fahrettin; *Modernleşme Kuramı ve Gelişme Sorunu*, Divan, Ayrı Basım, (İstanbul: 2000/1, sayı 8, Bilim Sanat Vakfı Yay)
- ARSLAN, Gönül; *Vakıflar Genel Müdürlüğü Tebliğine Dair Bir İnceleme, Hukuk Dünyası Dergisi*, Sayı 1, (İstanbul 1997)
- AYDIN, Hakkı; *İslâm ve Modern Hukukta İşkence*, (İstanbul: 1997, Beyan Yay)
- BALCI, Muharrem; *MGK ve Demokrasi, Hukuk-Ordu-Siyaset*, 2. Baskı, (İstanbul: 1998, Yöneliş Yayınları)
- _____; *Eğitim ve Öğretimde Haklar ve Yükümlülükler*, (İstanbul: 1998, Danışman Yayınları)
- _____; *Üniversitelerde Disiplin Cezaları ve Hak Arama Yolları*, (İstanbul: 1999, Danışman Yayınları)
- BAUMAN, Zygmunt; *Küreselleşme, Toplumsal Sonuçları*, (İstanbul: 1999, Ayrıntı Yay)
- CANATAN, Kadir; *Azınlıklar ve Azınlıkların Oluşumu*, Euro Acenda/Avrupa Günlüğü, Sayı: 1, (Köln: 2001)
- ÇAĞLAYAN, Ahmet; *İnsanlığa Işık Tutan Konuşmalar*, (İstanbul: 2000, Özel)
- ÇAHA, Ömer; *Birey-Devlet İlişkisi Bağlamında Türkiye'de İnsan Hakları*, Liberal Düşünce Dergisi, Sayı:1, (Ankara: 1996)
- ÇAVUŞOĞLU, Naz; *Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları*, (İstanbul: 1999, Bilim Yayınları)

- DEMİRKOL, Selami–BEREKET, Zuhâl; *Teori ve Pratikte İdari Yargıda Dava Açma ve Davaların Takip Usulü*, (Ankara: 1998)
- DOĞRU, Osman; *İnsan Hakları Avrupa İçtihatları*, (İstanbul: 1997, Beta Basım Yayım Dağıtım)
- _____ ; *İnsan Hakları Uluslararası Mevzuat*”, (İstanbul: 1998Beta Basım Yayım Dağıtım)
- DÖNMEZER, Sulhi–ERMAN, Sahir; *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, (İstanbul: Filiz Kitabevi)
- DUMAN, İlker Hasan; *1982 Anayasasında İnsan Haklarına Saygılı Devlet*, (İstanbul: 1997, İnkılap Yay)
- ERDOĞAN, Mustafa; *Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset*, 2. Baskı, (Ankara: 1999, Liberte Yay)
- FENDOĞLU, Hasan Tahsin; *İslâm ve Osmanlı Anayasa Hukukunda Yargı Bağımsızlığı*, (İstanbul: 1996, Beyan Yay)
- GEMALMAZ, Mehmet Semih; *Temel Belgelerde İnsan Hakları*, (İst: İHD Yayınları)
- _____ ; *Avrupa İnsan Hakları Komisyonu Önünde Türkiye –1- : Kabuledilebilirlik Kararları*, (İstanbul: 1997, Beta Basım Yayın Dağıtım)
- GÖLCÜKLÜ, Feyyaz–GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref.; *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, (Ankara: 1994, Turhan Kitabevi)
- GÜNDÜZ, Aslan; *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Teşkilatlar Hakkında Temel Metinler*, (İstanbul: 1994, Beta Basım Yay. Dağıtım)
- HAMİDULLAH, Muhammed; *İslâm ve İnsan Hakları*, Endülüs Yayınları
- HUKUKA AYKIRI DELİLLER SEMİNERİ ve SEMPOZYUMU; İstanbul Barosu Başkanlığı ve Marmara Üniversitesi Rektörlüğü, 3 – 10 – 17 – 24 Şubat 1995, (İstanbul: 1996, İst. Barosu Yay.)
- İNANICI, Haluk; *Türkiye’de Avukatlık İdeolojisi*, Toplum ve Bilim, (İstanbul: 2000-2001 Kış, Sayı: 87)
- İSLÂM ve İNSAN HAKLARI, (İstanbul: 1995, Endülüs Yay. Derleme)
- İSTANBUL BAROSU; *İnsan Hakları Kararları Derlemesi*, Cilt: 1, 2, 3. (İstanbul: 1998, İstanbul Barosu Yay.)
- İSTANBUL BAROSU İHM 1999 Seminerleri Notları.
- İSTANBUL BAROSU İHM 2000 Seminerleri Notları.
- İSTANBUL BAROSU; *Bireysel Başvuru İçin İhas ve İham İçtüzüğü*, (İstanbul: 1999, İstanbul Barosu CMUK Uygulama Merkezi Yay.)

- İZMİR BAROSU; *Avrupa İnsan Hakları Yargısı ve Türkiye*, (İzmir: 1997, İzmir Barosu Yay.)
- İZZETBEGOVİÇ, Alija Ali; *Doğu ve Batı Arasında İslâm*, Çev: Salih ŞABAN, (İstanbul: 1994, Nehir Yay.)
- JAMESON, Fredric; *Küreselleşme ve Politik Strateji*, Çev.: Mehmet BEŞİKÇİ, Birikim, (İstanbul: Kasım 2000, Sayı: 139)
- KABOĞLU, İbrahim Ö; *Özgürlükler Hukuku, İnsan Haklarının Hukuksal Yapısı*, Dördüncü Baskı, (İstanbul: 1998, Afa Yay.)
- KAPANİ, Münci; *İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları*, 3. Basım, (Ankara: 1996, Bilgi Yayınevi)
- KAYMAZ, Seydi; *Uygulamada ve Teoride Ceza Muhakemesinde Hukuka Aykırı (Yasak) Deliller*, (Ankara: 1997, Seçkin Yay.)
- MEDENÎ, Abbasî; *Modern Düşüncenin Krizi, İSLÂMÎ ÇÖZÜM*, Çev: Muharrem TAN, (İstanbul: 1990, Yöneliş Yay.)
- MUMCU, Ahmet; *İnsan Hakları & Kamu Özgürlükleri*, (Ankara: 1996, Savaş Yay)
- MÜFTÜOĞLU, Güneş; *Sosyal Devlet ve Hukuk Devleti*, (Ankara: 1996, Saypa Yay.)
- ÖZDEMİR, Hikmet; *Türkiye Cumhuriyeti*, (İstanbul: 1995, İz Yayıncılık)
- ÖZDEK, Yasemin; *Uluslararası Politika ve İnsan Hakları*, (İstanbul: 2000, Öteki Yayınevi)
- ÖZDEN, Bülent; *Türkiye'nin Taraf Olduğu Milletlerarası Özel Hukuk Sözleşmeleri*, (İstanbul: 1991, Beta Basım Yay. Dağ.)
- RAUTER, E. A; *Düzene Uygun Kafalar Nasıl Yetiştirilir*, (İstanbul: 1976, Gözlem Yayınları)
- REİD, KAREN; *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Hakkı* (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Rehberi, Birinci Kitap), (İstanbul: 2000, Avesta Basın Yayın)
- _____ ; *Kişinin Özgürlük ve Güvenlik Hakları*, (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Rehberi, İkinci Kitap), (İstanbul: 2000, Avesta Basım Yay.)
- _____ ; *Adil Bir Yargılamamanın Güvenceleri*, (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Rehberi, Üçüncü Kitap), (İstanbul: 2000, Scala Yay.)
- SELÇUK, Sami; *Sayın Cumhurbaşkanına*, Türkiye Günlüğü, Sayı 46 (Ankara: 1996)
- _____ ; *Zorba Devletten Hukukun Üstünlüğüne*, Yeni Türkiye Yayınları, (Ankara: 1998, Mayıs)
- SENCER, Muzaffer; *Belgelerle İnsan Hakları*", (İstanbul: 1988, Beta Basım Yayın Dağıtım)

- SOYSAL, İsmail; *Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları*, Cilt. II, (Ankara: 1991, Türk Tarih Kurumu Yay.)
- ŞAKAR, Müjdat; *1982 Anayasası ve Önceki Anayasalar*, (İstanbul: 1994, Beta Basım Yay. Dağıtım)
- ŞENTOP, Mustafa; *Üniversitelerde Başörtüsü Sorununun Hukuki Çerçevesi*, Hukuk Dünyası Dergisi, (İstanbul: Kasım, 1997)
- TANÖR, Bülent; *İki Anayasa*, (İstanbul: 1994, Beta Basım Dağıtım)
- TÜRKİYE HAK İŞÇİ SENDİKALARI KONFEDERASYONU, *Haklar ve Özgürlükler Antolojisi*, Haz.: Coşkun Can AKTAN-İstiklâl Yaşar VURAL-Tülay AKTAN, (Ankara: 2000, Hak-İş Yayınları)
- ULUSLARARASI AF ÖRGÜTÜ; *Adil Yargılanma Hakkı*, (İstanbul: 2000, İletişim Yay.)
- ÜNAL, Şeref; *Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku*, (Ankara: 1997, Yetkin Yay.)
- UZELTÜRK, Sultan; *İHAS 9 Çerçevesinde Düşünce, Vicdan ve Din Özgürlüğü*, (İstanbul Barosu İHM 1999 İç Eğitim Seminerleri Notları)
- YAZICI, Serap; *Türkiye'de Askeri Müdahalelerin Anayasal Etkileri*", (Ankara: 1997, Yetkin Yay.)
- YOKUŞ, Sevtap; *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Türkiye'de Olağanüstü Hal Rejimine Etkisi*, (İstanbul: 1996, Beta Yay. Dağ.)

DİZİN

1

12 Eylül 1980, 31
1789 Haklar Bildirgesi, 33

2

II. Abdülhamit, 161
28 Şubat, 26

A

Adaletle Ulaşma, 206
Adil Muamele Görme, 206
Adil Muhakeme Hakkı, 104
Adil Yargılama, 104
Adil Yargılanma, 20, 61, 62, 228, 233,
250, 251, 252, 336
Adli Hata, 65
Afrika Birliği Örgütü, 211
Afrika İnsan ve Halklar Hakları Şartı, 211
Akredite, 26, 83
Aleni Muhakeme Hakkı, 95
Anayasaya Sadakat Borcu, 66
Angarya, 40, 42, 43
Apartheid, 19, 127, 181, 182, 183, 210,
212
Atatürk Milliyetçiliği, 26
Avrasya Dosyası, 329, 330, 339

B

Bauman, 13

BİLGE KRAL, 17, 25

C

Chimel İlkesi, 48

Ç

Çeçenistan, 12

D

Danışma Meclisi, 27, 30, 342
Dekolonizasyon, 12, 210
Delilleri Karartma, 46, 47
Dernek Kurma Özgürlüğü, 107
Direnme Hakkı, 33
Divan-ı Mezalim, 259
Dokunulmaz Alanlar, 276

E

Eğitim, 68, 439
Elverişlilik, 276
Emperyalizm, 17
Eşitlik İlkesi, 32, 66, 336
Etkisizleştirme, 17

F

Fethullah Gülen, 83

G

Gelişme Hakkı, 11, 19
Gereklilik, 276
Global Demokrasi, 20
Globalleşme, 16, 17

H

Habeas Corpus, 47
Halil Rifat Paşa, 161
Harris-Robinowitz Testi, 48
Hümanizm, 34
Hüseyin KIVRIKOĞLU, 26, 83

I

İhlmlı Fiziksel Baskı, 117
İrk Ayrımcılığı, 19, 126, 127, 129, 154, 210, 212
İrkçılık, 19, 182, 183, 210, 212, 412
İdari Pratik, 277, 305, 306
İnsan Hakları Bakanlığı, 258
İnsan Hakları Koordinatör Üst Kurulu, 33
İslâm Konyesi, 414, 418
İtizalciler, 25
İzin Sistemi, 52

K

Kamu Düzeni, 310
Kanunî Hakim, 61, 62
Katıksız Hapis, 41
Kazasker, 259
Kemiksizleştirme, 17
Keyfilik, 268
Kurucu Meclis, 27, 28
Kültürel Yaşama Katılma Hakkı, 115
Küreselleşme, 16, 17, 18, 20

M

Magna Carta, 31

Makul Kuşku, 267
Makul Sebep, 55, 267
Makul Sürede Yargılanma, 105
Makul Şüphe, 48
Makul ve Meşru Menfaat, 57
Makullük, 36
Mali Teminat, 53, 55, 56
Masumiyet Karinesi, 255, 407
Matbaa Serbestisi, 54
Mazlumder, 393
MEDENÎ, 16
Meşru Amaç, 36, 38, 59
Meşruluk Şartları, 42
MGK, 27, 29, 33, 36, 38, 439
MGK Rejimi, 33
Milli Güvenlik Konseyi, 27, 29, 31, 81
Mithat Paşa, 161
Modernleşme, 16, 17, 18, 20
Modernleştirme, 17
Muhtesib, 259
Müsadere, 55, 56, 57, 63

O

Ombudsman, 259, 260, 368
Oranlılık, 276
Orantılılık, 36, 215, 289
Orantılılık Testi, 289

Ö

Ölçü Normlar Bloku, 92
Ölçülülük, 36, 276
Önder Toplum, 17
Öngörülebilir Olma, 36
Önleyici Tedbir, 56
Örgütlenme Hakkı, 382

P

Portekiz Anayasası, 33

R

Rustam MAMATKULOV, 202

S

Salim AZZAM, 414, 418
Sansür, 53, 54
Savaş Kışkırtıcılığı, 9, 182, 183
Savunma Hakkı, 82, 104
Seattle, 209
Self-Determinasyon, 12, 131, 210, 211, 212
Serbesti Sistemi, 52
Silahların Eşitliği, 95
Siyasi Sömürgecilik, 11
Sosyal Hukuk Devleti, 28, 30
Sömürgecilik, 11, 19, 125, 154, 181, 210, 212
Stalin, 34, 67
Suç Yaratmak Yetkisi, 79
Suçsuzluk Karinesi, 41, 64, 104
Susma Hakkı, 252

T

Tebaa, 25
Tek Yönlü Yayım, 56
Toplatma, 53, 54, 55
Tüzük, 36

U

Ulusal Azınlık, 178, 179, 181, 349, 397
Ulusal Program, 15, 20
UNESCO, 176, 180, 181, 182, 184, 263, 264, 414, 418

V

Vesayet Denetimi, 28
Vicdani Red, 273

Y

Yakalama Araması, 48
Yargısız Infaz, 26
Yayım Yasağı, 53, 54
Yeni Sömürgecilik, 17, 19, 210, 212
Yeniden Yapılanma, 17, 33
Yeterince Açık Olma, 36
Yetki Devri, 79
Yetki Gaspı, 79
Yükümlülüklerin Askıya Alınması, 40

Z

Zapt, 53, 54, 55, 56, 57
Zeyneddin ASKAROV, 202
Zorla Çalıştırma, 42, 266